

54

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΡΧΑΙΩΝ
ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
..Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ..

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

ρητορική

είσαγωγή, μετάφραση, σχόλια

ΗΛ. ΗΛΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Ἐπιμέλεια: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
Ρητορικὴ
Α' τόμος

Εἰσαγωγή - μετάφραση - σχόλια
ΗΛ. ΗΛΙΟΥ

Δ Α Ι Δ Α Λ Ο Σ
Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ρητορική.—Ὁ ρητορικός λόγος εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα ποῦ ἀρχίζει μὲ τὸν Θουκυδίδην καὶ τελειώνει μὲ τὸν Ἀριστοτέλην εἶχεν ἀναχθῆ εἰς σπανίαν τελειότητα. Εἰς τοῦτο περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο συνετέλεσαν ἀσφαλῶς τὸ ἐλεύθερον πολίτευμα καὶ οἱ θεσμοὶ τῶν λαοκρατικῶν Ἀθηνῶν ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ οἰκονομικὸν σύστημα καὶ τὰς μεθόδους τῆς παραγωγῆς, ποῦ, ἐπιρρίπτοντα τὸν μόχθον διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν εἰς τοὺς δούλους καὶ εἰς τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων, ἐπέτρεπαν ἡμᾶλλον ἐπέβαλλαν εἰς τοὺς ἐλευθέρους πολίτας νὰ ἀσχολοῦνται κυρίως μὲ τὴν πνευματικὴν καὶ αἰσθητικὴν καλλιέργειάν των καὶ μὲ τὴν πολιτικὴν καὶ νὰ εὐρίσκουν ἐξαιρετικὴν διασκέδασιν εἰς τὴν ἐντρύφησιν περιτέχνων λόγων.

Ἴφ' ὅσον λοιπὸν ἀνεπτύχθη τὸ εἶδος, καὶ μάλιστα εἰς τόσην τελειότητα, ἦτο φυσικόν, κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκείνον τοῦ φωτισμοῦ, ὅπου πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις ἐγένετο προσπάθεια ἐξηγήσεως καὶ συστηματοποιήσεως καὶ δημιουργίας μεθόδου ἐπιστημονικῆς, νὰ εὐρεθοῦν καὶ οἱ μελετηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς ρητορικῆς. Πράγματι καὶ πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἔγραψαν ἀρκετοὶ περὶ τῆς ρητορικῆς, τοὺς ὁποίους καὶ ὑπαινίσσεται εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ ἔργου του, δηλ. οἱ Τεισίας, Θρασύμαχος, Θεόδωρος καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Ὅπως ὁμως πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅλοι αὐτοὶ ἡσχολήθησαν μᾶλλον μὲ θέματα ἐξωτερικὰ καὶ ξένα πρὸς τὴν βαθυτέραν οὐσίαν τῆς ρητορικῆς, δηλ. μὲ τὴν διάταξιν τοῦ λόγου κτλ., ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης πρῶτος προσεπάθησε νὰ διαγνώσῃ τὴν φύσιν τῆς ρητορικῆς καὶ τὸν σκοπὸν τῆς.

Καὶ σκοπὸν μὲν ἀναγνωρίζει ὅτι ἔχει ἡ ρητορικὴ τὸ νὰ πείσῃ τοὺς ἀκροατάς, ἐπομένως ἡ τέχνη τοῦ ῥήτορος κυρίως συνίσταται εἰς τὴν εὐρεσιν καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀποδείξεων. Θεωρεῖ συνεπῶς ὡς σπουδαιότερον σημεῖον τῆς ρητορικῆς τέχνης ἐκεῖνο ποῦ ἀναφέρεται εἰς τὰς ἀπο-

δείξεις, εις τὴν πειθῶ πού πρέπει νά εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ρητορικοῦ λόγου, καί διαπιστώνει ὅτι ἐπ' αὐτοῦ καθόλου δὲν ἠσυχολήθησαν οἱ προγενέστεροί του διδάσκαλοι τῆς ρητορικῆς.

Διερευνᾷ δὲ καί τὴν οὐσίαν τῆς ρητορικῆς καί δέχεται ὅτι αὕτη εἶναι τέχνη τυπική (ὅπως ἡ λογικὴ ἢ τὰ μαθηματικά) καί ἀναφέρεται εἰς τὴν διάταξιν τοῦ λόγου καί τὴν χρῆσιν τῶν ἀποδείξεων, ἀνεξάρτητα πρὸς τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον τοῦ ρητορικοῦ λόγου, δηλ. οἱ κανόνες τῆς δὲν ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸ θέμα, ἀλλὰ τούναντίον ἐφαρμόζονται εἰς κάθε θέμα.

Ἡ μέθοδος τῆς ρητορικῆς ὁμως, ὡς ἐκ τοῦ κοινοῦ πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται, δὲν εἶναι αὐστηρῶς ἐπιστημονική. Καί πρῶτον, δὲν ἐνδιαφέρεται μόνον διὰ τὸ ἀληθές, ἀλλὰ καί διὰ τὸ ἀπλῶς ἀληθοφανές, ἀφοῦ σκοπός τῆς εἶναι τὸ νά πείσῃ καί πρὸς τοῦτο δὲν εἶναι ἀνάγκη νά εἶναι ἀληθινά ὅσα ὁ ρήτωρ ὑποστηρίζει, ἀρκεῖ νά τὰ ἐμφανίσῃ ὡς ἀληθινά (ἢ, ἀπὸ μιᾶς ἄλλης ἀπόψεως, δὲν ἀρκεῖ νά εἶναι ἀληθινά, ἂν δὲν κατορθώσῃ νά τὰ ἐμφανίσῃ ὡς ἀληθινά).

Ἐπειτα, ἐνῶ τὰ ἐπιχειρήματα πού μεταχειρίζεται ὁ ρήτωρ συχνά ἀνήκουν εἰς τὸ γένος τοῦ συλλογισμοῦ τοῦ γνωστοῦ ἀπὸ τὴν τυπικὴν λογικὴν, ἐν τούτοις ὁ ρητορικός συλλογισμός, τὸν ὁποῖον, πρὸς διάκρισιν, ὀνομάζει ἐνθύμημα, διαφέρει ἀπὸ τὸν συλλογισμὸν τῆς λογικῆς κατὰ τοῦτο. Ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη, καί μάλιστα εἶναι ἐλάττωμα, ἐπειδὴ κουράζει τὸν ἀκροατὴν καί κάμνει δύσκολον τὴν παρακολούθησιν, νά ἐκφωνοῦνται ὅλοι οἱ ὅροι τοῦ συλλογισμοῦ, ἀλλὰ πρέπει νά παραλείπωνται οἱ γνωστοὶ εἰς τὸν ἀκροατὴν ἢ οἱ προφανεῖς.

Μία ἄλλη διαπίστωσις τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ὅτι κάθε προσπάθεια πειθοῦς, δηλ. κάθε ρητορικός λόγος, προϋποθέτει ἀμφισβήτησιν ἐπὶ ἐνὸς οἰουδήποτε σημείου. Καί τὸ μὲν ἀμφισβητούμενον σημεῖον, τὸ θέμα δηλ. τοῦ λόγου, εἶναι ἄσχετον πρὸς τὴν ρητορικὴν τέχνην. Ἡ δὲ μορφή, πού παίρνει κάθε ἀμφισβήτησις, ἀνάγεται εἰς ὠρισμένους τύπους, τοὺς ὁποίους ἠμποροῦμεν νά ἀπαριθμήσωμεν καί νά ἐξαντλήσωμεν, τοὺς κοινοὺς τοποῦς, ὅπως τοὺς ὀνομάζει, λ. χ. ἀνεξαρτήτως θέματος τοῦ λόγου ἢ ἀμφισβήτησις θά στρέφεται εἰς τὸ ἂν τοῦτο ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει, ἂν εἶναι ὠραῖον ἢ ὄχι, ἂν εἶναι συμφέρον ἢ ὄχι, ἂν εἶναι περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον κτλ.

Ἐπομένως αὐτὰ πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ ρήτωρ, αὐτὰ ἀποτελοῦν τοὺς τύπους, τὰ καλούπια, τῆς τυπικῆς αὐτῆς τέχνης, τῆς ρητορικῆς, καὶ μέσα εἰς αὐτὰ, ἂν καλὰ τὰ κατέχῃ, ἤμπορεῖ νὰ τοποθετήσῃ οἰονδήποτε θέμα.

Δὲν ἀγνοεῖ ὁμοῦς ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὴν σημασίαν ποῦ ἔχει ἡ ψυχικὴ κατάστασις τοῦ ἀκροατοῦ (τὸ ἦθος) διὰ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἀποδοχὴν τοῦ λόγου, καὶ ἐπομένως ἐκτείνεται εἰς ἀρκετὰ κεφάλαια τοῦ Β' βιβλίου, ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ αἰωνιώτερα ὄλου τοῦ ἔργου, εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἠθῶν ποῦ συνήθως ἔχουν διάφοροι κατηγορίαι προσώπων. Ἰσην δὲ σημασίαν ἀποδίδει καὶ εἰς τὰ ψυχικὰ πάθη, τὰ ὁποῖα ὁ ρήτωρ διεγείρει εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀκροατῶν, καὶ τὰ ἐξετάζει καὶ αὐτὰ ἀναλυτικώτατα.

Εἰς τὸ τρίτον δὲ βιβλίον ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα, μὲ τὴν τεχνικὴν, τοῦ ρητορικοῦ λόγου, δηλ. μὲ τὸ λεκτικόν, τὸν ρυθμόν, τὴν γλῶσσαν, τὰ σχήματα, τὴν κομψότητα καὶ μὲ τὴν διάταξιν τοῦ λόγου καὶ τὰ διάφορα μέρη αὐτοῦ.

Κρίσις περὶ τοῦ ἔργου.— Ἡ ἀναλυτικὴ καὶ ἐξαντλητικὴ μέθοδος τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ ἀπαρίθμησις καὶ ἀνάλυσις ὄλων τῶν εἰδῶν ἐνθυμημάτων καὶ κοινῶν τόπων, προσέδωσαν εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ἓνα χαρακτῆρα σχολαστικισμοῦ καὶ προεκάλεσαν συχνὰ τὰς εἰρωνείας διαφόρων κριτικῶν. Ἰδίως ὁ ὄρος κοινὸς τὸ ποῦς ὑπῆρξεν ἀντικείμενον πολλῶν ἐπιθέσεων. Καὶ ὁμοῦς δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζεται ὅτι ἡ «Ρητορικὴ» τοῦ Ἀριστοτέλους πρώτη ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τοῦ θέματος αὐτοῦ, ἡ ὁποία ὁμοῦς, κατὰ τὴν μέθοδον ποῦ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς ἔθεσε γενικώτερα καὶ ποῦ ἐδοκιμάσθη, ἐπεδοκιμάσθη καὶ ἀκολουθεῖται εἰς κάθε ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, δὲν εἶναι δυνατὴ χωρὶς τὴν ἐξαντλητικὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἐρευνημένου θέματος μέχρι τῶν μικροτέρων αὐτοῦ μερῶν.

Δι' αὐτὸ νομίζομεν ἀπολύτως δικαιότεραν τὴν ἀκόλουθον κρίσιν τοῦ Ernest Havet¹, ὁ ὁποῖος δὲν ἠθέλησε νὰ ὑπεισέλθῃ εἰς τὴν μελέτην τῶν λεπτομερειῶν τῆς Ρητορικῆς, ἀλλὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν μέθοδόν της, καὶ λέγει: «Ἡ μέθοδος αὐτῆ, ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν μέθοδον τῶν προγενέστερον καὶ μεταγενέστερον ἀσχοληθέντων μὲ τὴν ρη-

1. Étude sur la Rhétorique d'Aristote.

τορικήν, ἀποτελεῖ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Ἄριστοτέλους καὶ καθιστᾷ τὸ ἔργον του καὶ σήμερον ἀκόμη νέον καὶ γόνιμον. Δὲν διστάζω νὰ εἶπω ὅτι εἶναι ἡ μόνη φιλοσοφικὴ καὶ συνεπῶς ἡ μόνη ἀληθινὴ ἀπὸ ὅσας μᾶς παρέδωσεν ἡ ἀρχαιότης. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας, πού ἡ περίτεχνος ρητορικὴ ἔχει ἐγκαταλειφθῆ καὶ δὲν ἀσκεῖ πλέον καμμίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πνευμάτων, πού ζητοῦμεν κυρίως ἀπὸ τὸν ρήτορα νὰ εἶναι πειστικὸς καὶ δυνατὸς, πού καυχώμεθα ὅτι προτιμῶμεν τὰ ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὰς κομψὰς φράσεις, τὸ ἔργον τοῦ Ἄριστοτέλους πρέπει νὰ εἶναι τὸ κλασικὸν βιβλίον ὄλων ὅσοι θέλουν νὰ μάθουν τὴν τέχνην τοῦ πείθειν διὰ τοῦ λόγου. Δὲν λέγω ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μεταφρασθῆ λέξιν πρὸς λέξιν καὶ νὰ ἀποστηθίζεται εἰς τὰ σχολεῖα. Ἐκεῖνο πού χρειάζεται εἶναι νὰ γίνῃ ἀντιληπτόν καὶ νὰ διδάσκεται τὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου, καὶ ὅχι νὰ ἐπιβάλλεται ἡ ἀνάγνωσις του ὀλοκλήρου, ἡ ὅποια θὰ εἶναι συχνὰ κουραστικὴ. Πρακτικώτερον καὶ ἀξιολογώτερον εἶναι νὰ ἐμποτισθῶμεν ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν πού περιέχεται εἰς τὸ βιβλίον αὐτό, νὰ κατακτήσωμεν τὰς μεθόδους λεπτῆς καὶ διεισδυτικῆς παρατηρήσεως καὶ νὰ τὰς θέσωμεν εἰς ἐφαρμογὴν διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας».

Καὶ κατωτέρω :

«Οἱ τύποι τοῦ Ἄριστοτέλους, ὑπὸ τὸ γηρασμένον καὶ ξηρὸν περιβλημά των, καλύπτουν αἰσθήματα πάντοτε νέα. Αἱ σελίδες αὐταί, πού φαίνεται ὅτι δὲν περιέχουν παρά γράμμα νεκρὸν, ἀποδεικνύονται πλήρεις ζωῆς ὅταν τὰς κατανόησιν κανεῖς. Οἱ ξηροὶ ὄροι, πού μεταχειρίζεται ὁ φιλόσοφος, ὑποδεικνύουν τὰς χορδὰς τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Ἐγγίσατε ἐκεῖνην πού σᾶς ὑποδεικνύει καὶ θὰ τὴν ἀκούσετε νὰ ἀντηχῆ ἀμέσως καὶ νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πρόσκλησίν σας».

Ἐκτὸς τούτου, μ' ὄλον τὸ κουραστικὸν τοῦ ἔργου ὡς συνόλου, εἰς κάθε σελίδα του σκοντάπτομεν ἐπάνω εἰς παρατηρήσεις αἰσθητικὰς καὶ κριτικὰς μεγάλης καὶ αἰωνίου ἀξίας.

Ἡ «Ρητορικὴ» φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἐγράφη μεταξὺ τοῦ 334 καὶ τοῦ 324 π. Χ.

Ἀρχαῖον κείμενον.— Ἠκολούθησα τὴν στερεότυπον καὶ νεωτάτην ἔκδοσιν τῆς Λειψίας τοῦ A. d. R o e m e r,

ἀπεδέχθη δὲ ἐλαχίστας μόνον, πέντε ἢ ἕξι, νέας ἢ καὶ παλαιότερας γραφάς.

Μετάφρασις.—Ἡ συνεπτυγμένη καὶ ἑλλειπτικὴ φράσις τοῦ Ἀριστοτέλους ἐχρειάσθη συχνότατα νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ἀναλυθῇ. Δὲν ἀπεμακρύνθη καθόλου ἀπὸ τὸ νόημα, ἀλλὰ τὸ ὕφος τοῦ ἔργου ἀπέκλειεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἐπιλέξει μεταφρασίαν, τὴν ὅποیان ἄλλωστε δὲν ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ προτιμήσω καὶ ἐκεῖ ποῦ ἦτο περισσότερο ἐφικτὴ (βλ. Ἀἰσχύνοῦ κατὰ Τιμάρχου, Βιβλιοθήκη Ζαχαροπούλου, εἰσαγωγικόν μου σημείωμα). Προσεπάθησα καὶ εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ νὰ ἀποδώσω πιστότατα τὸ νόημα τοῦ ἀρχαίου ἔργου, ἀλλὰ εἰς κείμενον νεοελληνικὸν ρέον. Ἐπομένως ἠναγκάσθη καὶ τὴν σειρὰν τῶν λέξεων νὰ μεταβάλλω κάποτε, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν περιόδων, καὶ τὴν σύνταξιν ἀπὸ ὑποτεταγμένης εἰς κατὰ παράταξιν. Ἀκόμη δέ, ἐπειδὴ συχνὰ ἡ φράσις τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποτελεῖ εἶδος στενογραφήματος, παραλείπομένων ὄλων τῶν στοιχείων πολλάκις χάριν τῆς σαφηνείας εἴτε νὰ προσθέσω τὰ ἀποσιωπώμενα μέρη τῶν φράσεων ἐντὸς παρενθέσεων, εἴτε νὰ ἐπεξηγήσω εἰς ὑποσημειώσεις.

Μετεχειρίσθη δὲ τὰς γνωστὰς δοκίμους μεταφράσεις (Πάλλη, Ζ. Σιδέρη, Π. Λεκατσᾶ κτλ.) διὰ νὰ ἀποδώσω τοὺς στίχους ποῦ παρατίθενται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ μόνον ὅπου δὲν ὑπῆρχε μετάφρασις (ἢ τυχὸν δὲν ἦτο γνωστὴ εἰς ἐμὲ) τοὺς μετέφρασα ὁ ἴδιος. Πάντως οἱ μεταφρασταὶ τῶν παρατιθεμένων στίχων ἀναφέρονται εἰς τὰς ὑποσημειώσεις τοῦ ἔργου.

Η. Φ. Η.

ΤΕΧΝΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ Α

- 1354 a 1. Ἡ ῥητορική ἐστὶν ἀντίστοιχος τῇ διαλεκτικῇ· ἀμφότεραι γὰρ περὶ τοιούτων τινῶν εἰσὶν ἃ κοινὰ τρόπον τινὰ ἀπάντων ἐστὶ γνωρίζειν καὶ οὐδεμιᾶς ἐπιστήμης ἀφωρισμένης. Διὸ καὶ πάντες τρόπον τινὰ μετέχουσιν ἀμφοῖν·
- 5 πάντες γὰρ μέχρι τινὸς καὶ ἐξειλάζειν καὶ ὑπέχειν λόγον καὶ ἀπολογεῖσθαι καὶ κατηγορεῖν ἐγχειροῦσιν. Τῶν μὲν οὖν πολλῶν οἱ μὲν εἰκῆ ταῦτα δοῶσιν, οἱ δὲ διὰ συνήθειαν ἀπὸ ἕξεως. Ἐπεὶ δ' ἀμφοτέρως ἐνδέχεται, δῆλον ὅτι εἴη ἂν αὐτὰ καὶ ὁδοποιεῖν· δι' ὃ γὰρ ἐπιτυχάνουσιν οἳ τε διὰ
- 10 συνήθειαν καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου, τὴν αἰτίαν θεωρεῖν ἐνδέχεται, τὸ δὲ τοιοῦτον ἤδη πάντες ἂν ὁμολογήσαιεν τέχνης ἔργον εἶναι. Νῦν μὲν οὖν οἱ τὰς τέχνας τῶν λόγων συντιθέντες ὀλίγον πεποιεῖσιν αὐτῆς μόριον· αἱ γὰρ πίστεις ἐντεχνόν ἐστι μόνον, τὰ δ' ἄλλα προσθήκαι· οἱ
- 15 δὲ περὶ μὲν ἐνθυμημάτων οὐδὲν λέγουσιν, ὅπερ ἐστὶ σῶμα τῆς πίστεως, περὶ δὲ τῶν ἕξω τοῦ πράγματος τὰ πλεῖστα πραγματεύονται· διαβολὴ γὰρ καὶ ἔλεος καὶ ὀργὴ καὶ τὰ τοιαῦτα πάθη τῆς ψυχῆς οὐ περὶ τοῦ πράγματός ἐστιν ἀλλὰ πρὸς τὸν δικαστήν. Ὡσὶ' εἰ περὶ πάσας ἦν τὰς κρίσεις

1. Ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τοῦ ἀντίστοιχος εἶναι: ἀντίστοιχος, σύστοιχος. Νομίζω ὅτι ἡ παράφρασίς μου ἀποδίδει πιστότερα ἀπὸ τὴν ἐπὶ λέξει μετάφρασιν τὸ νόημα τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁποῖος δὲν υποστηρίζει ἀπόλυτον ἀντίστοιχίαν, ἀλλὰ θέλει νὰ υποδείξῃ τὴν συγγένειαν ποῦ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν τεχνῶν.

2 Ἡ μέθοδος τῆς συζητήσεως. Ἡ τέχνη τοῦ νὰ ἀναζητηθῆται ἡ ἀλήθεια μὲ ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις, ὅπως εἰδικώτερα ἐφημερόσθη ἀπὸ τὸν Σωκράτην. Ἀργότερα μετέπεσον εἰς συνώνυμον τοῦ «λογικῆ». Μὲ αὐτὴν τὴν σημασίαν γίνεται χρῆσις τοῦ ὄρου «διαλεκτικῆ» ἀπὸ τὸν Κικέρωνα. Ὅχι ὅμως καὶ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην, ὁ ἔπιτοσ ἀμέσως κατόπιν τὴν χαρακτηρίζει ὡς τέχνην, ποῦ, λίγο-πολύ, τὴν χρησιμοποιεῖ ὅλος ὁ κόσμος.

3. Σήμερον θὰ ἐλέγαμεν μᾶλλον «ἀπὸ ἐνστικτον», «ἀπὸ ἐμφυτον διαθέσειν».

4. Ὅπως δὲ Τισίας, ὁ Θρασύμαχος, ὁ Θεόδωρος, ὁ Ἰσοκράτης κ.ἄ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

1. ΣΧΕΣΙΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

Ἡ ρητορική συγγενεὺ εἶναι¹ μετὰ τὴν διαλεκτικὴν². Πράγματι καὶ αἱ δύο ἀσχολοῦνται μετὰ μερικά πράγματα, πού κατὰ κάποιον τρόπον εἶναι γνωστά εἰς ἅλους χωρὶς νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ὕλην μιᾶς ὠρισμένης ἐπιστήμης. Γι' αὐτὸ καὶ ἔλοι, λίγο - πολύ, χρησιμοποιοῦν καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην. Πράγματι ἔλοι, ἕως ἕνα σημείου, συμβαίνει νὰ καταπολεμήσουσιν ἢ νὰ ὑποστηρίξουσιν μίαν ὑπόθεσιν, νὰ ἀπολογηθοῦν ἢ νὰ κατηγορήσουσιν κάποιον.

Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς δὲ ἄλλοι τὸ ἐπιχειροῦν στὴν τύχη³ καὶ ἄλλοι ἀπὸ συνήθειαν πού ἀπέκτησαν μετὰ τὴν ἀκασίαν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τρόποι συναντῶνται, εἶναι φανερόν ὅτι ἡμπορεῖ νὰ δημιουργηθῇ μέθοδος ἐφαρμογῆς των. Πράγματι εἶναι δυνατόν νὰ ἐρευνηθῇ ἡ αἰτία τῆς ἐπιτυχίας καὶ ἐκείνων πού ἐμυλοῦν ἀπὸ συνήθειαν καὶ ἐκείνων πού ἐμυλοῦν ἀπὸ ἐμψυτον. Τοῦτο ὅμως θὰ ἐμολογηθῇ ἀπὸ ἅλους ὅτι εἶναι ἀντικείμενον μιᾶς τέχνης.

Ὅσοι ἕως σήμερα ἔχουν γράψει περὶ τῆς τέχνης τοῦ λόγου⁴ ἡμπορεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι ἐξήτασαν μόνον ἕνα πολὺ μικρὸν μέρος τῆς⁵. Μόνον αἱ ἀποδείξεις ἔχουν πράγματι χαρακτηρὰ τεχνικόν. Ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἀπλῶς παραγεμίσματα. Καὶ ὅμως ἔλοι αὐτοὶ δὲν ἀσχολοῦνται καθόλου μετὰ ἐνθυμήματα⁶, πού ἀποτελοῦν τὸ σῶμα τῆς ἀποδείξεως, πραγματεύονται δὲ κυρίως σημεῖα ξένα πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ὑποθέσεως.

Πράγματι καὶ ἡ προσωπικὴ ἐπίθεσις, καὶ ἡ πρόκλησις οἴκτου ἢ ἀγανακτήσεως ἢ ἄλλων ἀναλόγων ψυχικῶν παθῶν, δὲν ἀφοροῦν τὴν οὐσίαν τῆς ὑποθέσεως, ἀλλ' ἀπευθύνονται πρὸς τὸν δικαστήν. Ἔτσι, ἂν εἰς ὅλας τὰς δίκας ἐφηρμοῦζετο

5 Ἡ ἀρχαιότερα γραφή, τοῦ Παρισίου Κώδικος. Ὁ Bekker δέχεται «πεπορικήκασι» ἀντὶ τοῦ «πεπορήκασι». Ἐν δεχθόμεν τὴν γραφὴν ἐκείνην, πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν «ἡμπορεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι δὲν τὴν ἔχουσιν καθόλου παραγάγει».

6 Ἐνθύμημα: ὁ ρητορικός συλλογισμός. Διαφέρει ἀπὸ τὸν συλλογισμὸν τῆς λογικῆς, διότι εἰς τὸ ἐνθύμημα δὲν ἐκφωνοῦνται ἔλοι οἱ ὅροι, ἀλλὰ παραλείπονται οἱ γνωστοὶ καὶ πρόδηλοι εἰς τοὺς ἀκροατάς. Βλ. κατωτέρω, Βιβλ. Β' κεφ. 22.

20 καθάπερ ἐν ἐνίαις γε νῦν ἐστὶ τῶν πόλεων καὶ μάλιστα
 ταῖς εὐνομουμέναις, οὐδὲν ἂν εἶχον ὅτι λέγωσιν· ἅπαντες
 γὰρ οἱ μὲν οἴονται δεῖν οὕτω τοὺς νόμους ἀγορεύειν, οἱ δὲ
 καὶ χρῶνται καὶ κωλύουσιν ἔξω τοῦ πράγματος λέγειν,
 καθάπερ καὶ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, ὀρθῶς τοῦτο νομίζοντες· οὐ
 25 γὰρ δεῖ τὸν δικαστὴν διαστρέφειν εἰς ὀργὴν προάγοντας ἢ
 φθόνον ἢ ἔλεον· (ὅμοιον γὰρ κἄν εἴ τις ᾧ μέλλει χρῆσθαι
 κανόνι, τοῦτον ποιήσειε στρεβλόν)· ἔτι δὲ φανερόν ὅτι τοῦ
 μὲν ἀμφισβητοῦντος οὐδὲν ἐστὶν ἔξω τοῦ δεῖξαι τὸ πρᾶγμα
 ὅτι ἐστὶν ἢ οὐκ ἐστὶν ἢ γέγονεν ἢ οὐ γέγονεν· εἰ δὲ μέγα
 30 ἢ μικρόν ἢ δίκαιον ἢ ἀδικον, ὅσα μὴ ὁ νομοθέτης διώρι-
 κεν, αὐτὸν δὴ πού τὸν δικαστὴν δεῖ γινώσκειν καὶ οὐ μαν-
 θάνειν παρὰ τῶν ἀμφισβητούντων. Μάλιστα μὲν οὖν προσ-
 ῆκει τοὺς ὀρθῶς κειμένους νόμους, ὅσα ἐνδέχεται, πάντα
 διορίζειν αὐτούς, καὶ ὅτι ἐλάχιστα καταλείπειν ἐπὶ τοῖς κρι-
 35 νομοσι, πρῶτον μὲν ὅτι ἓνα λαβεῖν καὶ ὀλίγους ἄλλον ἢ πολ-
 λούς εὖ φρονούντας καὶ δυναμένους νομοθετεῖν καὶ δικά-
 1354 b ζεῖν· ἔπειθ' αἱ μὲν νομοθεσίαι ἐκ πολλοῦ χρόνου σκεψαμέ-
 νων γίνονται, αἱ δὲ κρίσεις ἐξ ὑπογυίου, ὥστε χαλεπὸν ἀπο-
 διδόναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ συμφέρον καλῶς τοὺς κρίνοντας.
 Τὸ δὲ πάντων μέγιστον, ὅτι ἢ μὲν τοῦ νομοθέτου κρίσεις οὐ
 5 κατὰ μέρος ἀλλὰ περὶ μελλόντων τε καὶ καθόλου ἐστίν, ὁ δ'
 ἐκκλησιαστής καὶ δικαστής ἤδη περὶ παρόντων καὶ ἀφωρι-
 σμένων κρίνουσιν· πρὸς οὗς καὶ τὸ φιλεῖν ἤδη καὶ τὸ μι-
 σεῖν καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον συνήρηται πολλάκις, ὥστε μη-
 κέυ δύνασθαι θεωρεῖν ἱκανῶς τὸ ἀληθές, ἀλλ' ἐπισκοτεῖν
 10 τῇ κρίσει τὸ ἴδιον ἢ δὴ ἢ λυπηρόν. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλ-
 λων, ὥσπερ λέγομεν, δεῖ ὡς ἐλαχίστων ποιεῖν κύριον τὸν
 κριτὴν, περὶ δὲ τοῦ γεγονέναι ἢ μὴ γεγονέναι, ἢ ἔσεσθαι ἢ
 μὴ ἔσεσθαι, ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι ἀνάγκη ἐπὶ τοῖς κριταῖς

αὐτὸ ποῦ τὴν ὥρα γίνεται εἰς μερικὰς πολιτείας καὶ μάλιστα εἰς ἐκείνας ποῦ εὐνοιοῦνται, (οἱ συγγραφεῖς ποῦ ἕως τὴν ὥρα ἔγραψαν περὶ τῆς ρητορικῆς τέχνης) δὲν θὰ εἶχαν τι νὰ εἰποῦν.

Πράγματι, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πολλοὶ φρονοῦν ὅτι αὐτὸ πρέπει νὰ ὀρίζουν οἱ νόμοι. "Ἄλλοι πάλιν παραδέχονται μὲν (τὴν πρόκλησιν ψυχικῶν παθῶν), ἀπαγορεύουν ὁμοῦ νὰ ὁμιλοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον. Καὶ ἡ γνώμη των αὐτὴ εἶναι ὀρθή. Δὲν πρέπει: πράγματι νὰ παραπλανῶμεν τὸν δικαστὴν διεγείροντες τὴν ὀργὴν ἢ τὴν φόβον ἢ τὴν ἔχθραν του. Αὐτὸ θὰ ἦτο ὡστὴν νὰ ἐστραβιώναμεν τὸν χάρακα ποῦ πρόκειται νὰ χρησιμοποιήσωμεν.

Ἄκρῃ εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ διάδικος δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ ἀμφισβητούμενον γεγονός ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει, συνέβη ἢ δὲν συνέβη. Ἄν τὸ γεγονός αὐτὸ εἶναι σπουδαῖον ἢ μηδαμινόν, δίκαιον ἢ ἀδίκον, ἢ ὅτι ἄλλο ὁ νομοθέτης δὲν ἔχει καθορίσει, εἰς τὸν δικαστὴν βέβαια ἀνήκει νὰ τὸ κρίνῃ καὶ δὲν εἶναι ἔργον τῶν διαδίκων νὰ τοῦ τὸ μάθουν.

Κατ' ἐξοχὴν λοιπὸν πρέπει οἱ ὀρθοὶ νόμοι νὰ ἐξαντλοῦν κατὰ τὸ δυνατόν ὅλας τὰς περιπτώσεις καὶ νὰ ἀφήνουν ἔσον γίνεται ὀλιγωτέρας εἰς τοὺς δικαστάς, πρῶτον μὲν διότι εἶναι εὐκολώτερον νὰ εὖρη κανεῖς ἕνα ἢ ὀλίγους ἀνθρώπους ποῦ σκέπτονται ὀρθὰ καὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ νομοθετοῦν καὶ νὰ δικάζουν, παρὰ πολλούς. Ἐπειτα διότι οἱ μὲν νόμοι γίνονται κατόπιν μακρᾶς ἐξετάσεως, ἐνῶ αἱ δικαστικαὶ ἀποφάσεις ἐκδίδονται ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ἔτσι εἶναι δύσκολον εἰς τοὺς δικαστάς νὰ ἀποδώσουν ὀρθῶς τὸ δίκαιον καὶ νὰ προστατεύσουν τὰ συμφέροντα τῶν διαδίκων. Τελευταῖον καὶ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ νομοθέτης δὲν ἀποφαίνεται περὶ συγκεκριμένης τινὸς εἰδικῆς περιπτώσεως, ἀλλὰ θέτει γενικὰς διατάξεις διὰ τὸ μέλλον, ἐνῶ τὸ μέλος μιᾶς συνελεύσεως καὶ ὁ δικαστὴς ἀποφασίζουσι περὶ συγχρόνων καὶ συγκεκριμένων ὑποθέσεων καὶ συχνὰ αἱ φιλίαι των, αἱ ἔχθραι των καὶ τὰ ἰδιωτικά των συμφέροντα τοὺς ἐπηρεάζουσι, ὥστε νὰ μὴ ἠμποροῦν πλέον νὰ διακρίνουν πλήρως τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὰ προσωπικά των, εὐάρεστα ἢ δυσάρεστα, συναισθηματα νὰ συσκοτίζουσι τὰς ἀποφάσεις των.

Πρέπει λοιπὸν, ἐπαναλαμβάνομεν, νὰ περιορίζεται ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἡ ἐξουσία τοῦ δικαστοῦ ἐπὶ τῶν ἄλλων σημείων. Εἶναι ὁμοῦ ἀνάγκη νὰ ἀφήνωμεν τοὺς δικαστάς

καταλείπειν· οὐ γὰρ δυνατόν ταῦτα τὸν νομοθέτην προῖδειν.
 15 *Εἰ δὴ ταῦθ' οὕτως ἔχει, φανερόν ὅτι τὰ ἔξω τοῦ πράγμα-
 τος τεχνολογοῦσιν ὅσοι ἄλλα διορίζουσιν, ὅλον τί δεῖ τὸ
 προοίμιον ἢ τὴν διήγησιν ἔχειν, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον
 μορίων· οὐδὲν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἄλλο πραγματεύονται πλὴν
 ὅπως τὸν κριτὴν ποιόν τινα ποιήσωσιν, περὶ δὲ τῶν ἐντέ-
 20 χνων πίστεων οὐδὲν δεικνύουσιν, τοῦτο δ' ἐστὶν ὅθεν ἂν τις
 γένοιτο ἐιθυμηματικός. Διὰ γὰρ τοῦτο τῆς αὐτῆς οὔσης
 μεθόδου περὶ τὰ δημηγορικὰ καὶ δικανικὰ καὶ καλλίωνος
 καὶ πολιτικωτέρας τῆς δημηγορικῆς πραγματείας οὔσης ἢ
 τῆς περὶ τὰ συναλλάγματα, περὶ μὲν ἐκείνης οὐδὲν λέγουσι,
 25 περὶ δὲ τοῦ δικάζεσθαι πάντες πειρῶνται τεχνολογεῖν, ὅτι
 ἤτιόν ἐστι πρὸ ἔργου τὰ ἔξω τοῦ πράγματος λέγειν ἐν τοῖς
 δημηγορικοῖς καὶ ἤτιόν ἐστι κακοῦργον ἢ δημηγορία δικο-
 λογίας, ὅτι κοινότερον. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ὁ κριτὴς περὶ
 οἰκείων κρίνει, ὥστ' οὐδὲν ἄλλο δεῖ πλὴν ἀποδείξειν ὅτι
 30 οὕτως ἔχει ὡς φησὶν ὁ συμβουλευών· ἐν δὲ τοῖς δικανικοῖς
 οὐχ ἱκανὸν τοῦτο, ἀλλὰ πρὸ ἔργου ἐστὶν ἀναλαβεῖν τὸν
 ἀκροατὴν· περὶ ἀλλοτριῶν γὰρ ἢ κρίσις, ὥστε πρὸς τὸ αὐ-
 τῶν σκοπούμενοι καὶ πρὸς χάριν ἀκροώμενοι διδῶσι τοῖς
 1355 a ἀμφισβητοῦσιν, ἀλλ' οὐ κρίνουσιν. Διὸ καὶ πολλαχοῦ, ὥσπερ
 πρότερον εἶπομεν, ὁ νόμος κωλύει λέγειν ἔξω τοῦ πράγμα-
 τος· ἐκεῖ δ' αὐτοὶ οἱ κριταὶ τοῦτο τηροῦσιν ἱκανῶς. Ἐπεὶ
 δὲ φανερόν ἐστιν ὅτι ἢ μὲν ἔντεχνος μέθοδος περὶ τὰς πί-
 5 σεις ἐστίν, ἢ δὲ πίστις ἀπόδειξις τις· (τότε γὰρ πιστεύομεν
 μάλιστα ὅταν ἀποδεδειχθῆαι ὑπολάβωμεν,) ἔστι δ' ἀπόδει-
 ξις ῥητορικὴ ἐνθύμημα, καὶ ἐστὶ τοῦτο ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς*

1. Περιφρασῆς, τὴν ὁποῖαν ἐπήραμεν ἀπὸ τῆν σύγχρονον νομικὴν φρασολογίαν. Ἡ κατὰ λέξιν ἀπόδοσις τοῦ κειμένου εἶναι: νὰ ἀποφαίνωνται ἂν συνέβη ἢ δὲν συνέβη, ἂν θὰ γίνη ἢ δὲν θὰ γίνη, ἂν ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει (τὸ ἀμφισβητούμενον περιστατικόν).

νὰ ἀποφαίνωνται ἐπὶ τοῦ πραγματικοῦ μέρους τῆς ὑποθέσεως¹. Διότι, φυσικά, δὲν εἶναι δυνατόν αὐτὰ τὰ πράγματα νὰ τὰ προβλέψῃ ὁ νομοθέτης.

Ἄν ὁμως οὕτως ἔχουν ὄλα αὐτὰ, εἶναι φανερόν ὅτι πραγματεύονται θέματα ἀσχετα πρὸς τὴν ρητορικὴν ἐκείνοι πού καθορίζουν τὰ ἄλλα σημεῖα, δηλ. τί πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ προοίμιον ἢ ἡ διήγησις ἢ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου. Διότι μὲ ὄλα αὐτὰ δὲν ἐξετάζουν τίποτε ἄλλο παρὰ πῶς νὰ διαθέσουν τὸν δικαστὴν κατὰ κάποιον τρόπον, ἐνῶ δὲν παρέχουν καμμίαν ὑπόδειξιν διὰ τὴν ἐντεχνον ἀπόδειξιν. Καὶ ὁμως μόνον μὲ αὐτὴν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ γίνῃ ἱκανὸς νὰ κρίνῃ ἐνθυμήματα.

Διὰ τοῦτο δέ, ἐνῶ ἡ ἰδία μέθοδος ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ εἰς τὸν δικανικὸν λόγον καὶ ἐνῶ ἡ πολιτικὴ ἀγόρευσις εἶναι ὤραιότερα καὶ ἐνδιαφέρει τοὺς πολίτας περισσότερο παρὰ αἱ ἀγορεύσεις περὶ ἰδιωτικῶν συμβολαίων, δὲν ἐμιλοῦν καθόλου περὶ τοῦ πρώτου εἶδους καὶ ἐπιχειροῦν ὄλοι νὰ ἐξετάσουν τὴν τέχνην τῶν δικανικῶν ἀγορεύσεων. Αὐτὸ συμβαίνει, διότι εἰς τὰς πολιτικὰς ἀγορεύσεις δὲν συμφέρεῖ ν' ἀπομακρύνεται κανεὶς ἀπὸ τὸ θέμα καὶ χωροῦν ὀλιγώτεραι πανουργίαι παρὰ εἰς τὰς δικανικὰς ἀγορεύσεις, διότι αἱ πρῶται ἀφοροῦν τὸ γενικὸν συμφέρον. Πράγματι, εἰς τὰς πολιτικὰς ἀγορεύσεις ὁ ἀκροατὴς εἶναι δικαστὴς τῆς ἰδικίας τοῦ ὑποθέσεως, καὶ δὲν χρειάζεται τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι τὰ πράγματα ἔχουν ὅπως τὰ παριστάνει ὁ ρήτωρ. Εἰς τοὺς δικανικοὺς ὁμως λόγους δὲν ἀρκεῖ αὐτό, ἀλλὰ πρέπει, πρὶν ἐκθέσωμεν τὴν οὐσίαν, νὰ προδιαθέσωμεν εὐμενῶς τὸν ἀκροατὴν, διότι αὐτὸς πρόκειται νὰ ἀποφασίσῃ διὰ ξένας ὑποθέσεις, σκέπτεται δὲ τὴν ἀτομικὴν του διασκέδασιν καὶ ἀκροᾶται τὰς ἀγορεύσεις ἐξ αἰτίας τῆς εὐχαριστήσεως πού τοῦ παρέχουν καὶ παραδίδεται εἰς τοὺς διαδίκους, δὲν τοὺς δικάζει. Καὶ δι' αὐτό, καθὼς εἶπα προηγουμένως, εἰς πολλὰς πολιτείας ὁ νόμος δὲν ἐπιτρέπει εἰς τοὺς ρήτορας νὰ ἐξέρχωνται ἀπὸ τὸ θέμα των. Εἰς τὰς πολιτικὰς ὁμως ἀγορεύσεις ὁ κανὼν αὐτὸς ἐφαρμόζεται ἀρκετὰ καλὰ ἀπὸ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀκροατήριον.

Ἡ τέχνη, εἰς τὴν ρητορικὴν, προδήλως συνίσταται εἰς τὴν δημιουργίαν πεποιθήσεως. Ἡ δὲ πεποιθήσις εἶναι τὸ ἀποτελεσμα κάποιας ἀποδείξεως (πράγματι δὲ τότε κατ' ἐξοχὴν πεισθόμεθα, ὅταν νομίσωμεν ὅτι ἔχει ἀποδειχθῆ κατὶ).² Ἐξ ἄλλου ρητορικὴ ἀπόδειξις εἶναι τὸ ἐνθύμημα, διότι αὐ-

- κυριώτατον τῶν πίστεων, τὸ δ' ἐνθύμημα συλλογισμὸς τις, περὶ δὲ συλλογισμοῦ ὁμοίως ἅπαντος τῆς διαλεκτικῆς ἐστὶν
- 10 ἰδεῖν, ἢ αὐτῆς ὅλης ἢ μέρους τινός, δῆλον [δ'] ὅτι ὁ μάλιστα τοῦτο δυνάμενος θεωρεῖν, ἐκ τίνων καὶ πῶς γίνεται συλλογισμὸς, οὗτος καὶ ἐνθυμηματικὸς ἂν εἴη μάλιστα, προσλαβὼν περὶ ποῖά τε ἐστὶ τὸ ἐνθύμημα καὶ τίνας ἔχει διαφορὰς πρὸς τοὺς λογικοὺς συλλογισμοὺς. Τό τε γὰρ ἀλη-
- 15 θές καὶ τὸ ὁμοιον τῷ ἀληθεῖ τῆς αὐτῆς ἐστὶ δυνάμεως ἰδεῖν, ἅμα δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸ ἀληθές πεφύκασιν ἰκανῶς καὶ τὰ πλείω τυγχάνουσι τῆς ἀληθείας· διὸ πρὸς τὰ ἐνδοξα στοχαστικῶς ἔχειν τοῦ ὁμοίως ἔχοντος καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειάν ἐστιν.
- 20 Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἔξω τοῦ πράγματος οἱ ἄλλοι τεχνολογοῦσι, καὶ διότι μᾶλλον ἀπονεενύκασιν πρὸς τὸ δικολογεῖν, φανερόν· χρήσιμος δὲ ἐστὶν ἡ ῥητορικὴ διὰ τε τὸ φύσει εἶναι κρείττω τᾶληθῆ καὶ τὰ δίκαια τῶν ἐναντίων, ὥστε ἐὰν μὴ κατὰ τὸ προσῆκον αἱ κρίσεις γίνωνται, ἀνάγκη δι'
- 25 αὐτῶν ἠτιᾶσθαι. Τοῦτο δ' ἐστὶν ἄξιον ἐπιτιμήσεως. Ἔτι δὲ πρὸς ἐπίους οὐδ' εἰ τὴν ἀκριβεσιᾶτην ἔχοιμεν ἐπιστήμην, ῥᾶδιον ἀπ' ἐκείνης πεῖσαι λέγοντας· διδασκαλίης γάρ ἐστιν ὁ κατὰ τὴν ἐπιστήμην λόγος, τοῦτο δὲ ἀδύνατον, ἀλλ' ἀνάγκη διὰ τῶν κοινῶν ποιεῖσθαι τὰς πίστεις καὶ τοὺς λό-
- 30 γους, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς τοπικοῖς (I, 2) ἐλέγομεν περὶ τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐντεύξεως. Ἔτι δὲ τὰναντία δεῖ δύνασθαι πείθειν, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς συλλογισμοῖς, οὐχ ὅπως ἀμφοτέρωα πράττωμεν (οὐ γὰρ δεῖ τὰ φαῦλα πείθειν) ἀλλ' ἵνα μήτε λανθάνῃ πῶς ἔχει, καὶ ὅπως ἄλλου χρωμένου μὴ

1. Κοινοὶ τόποι. Βλ. εἰσαγωγικόν μου σημείωμα, καθὼς καὶ ἀνάπτυξιν των εἰς τὰ κεφ. 23 καὶ 24 τοῦ δευτέρου βιβλίου.

τὸ εἶναι μὲ λίγα λόγια ἢ κατ' ἐξοχὴν ἀπόδειξις. Ἄλλὰ τὸ ἐνθύμημα εἶναι ἓνα εἶδος συλλογισμοῦ, καὶ εἰς τὴν διαλεκτικὴν. εἴτε ἐν τῷ συνόλῳ τῆς εἴτε εἰς ἐν εἰδικὸν μέρος αὐτῆς, ἀνήκει ἐπίσης ἢ ἐξέτασις ὄλων τῶν σχετικῶν πρὸς τοὺς συλλογισμοὺς. Ἐπομένως εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐκεῖνος ποῦ καλύτερα ἢμπορεῖ νὰ ἀντιληφθῆ πῶς γίνεται καὶ ἀπὸ ποῖα μέρη ἀποτελεῖται ὁ συλλογισμὸς, ἐκεῖνος θὰ εἶναι εἰς θέσιν καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον νὰ μεταχειρίζεται ἐνθυμήματα, ἀφοῦ μάθη ἐπιπλέον καὶ εἰς ποίας περιπτώσεις γίνονται ἐνθυμήματα καὶ κατὰ τί διαφέρουν ἀπὸ τοὺς λογικοὺς συλλογισμοὺς. Πράγματι ἀπὸ τὴν ἰδίαν διανοητικὴν ἰδιότητα ἐξαρτᾶται τὸ νὰ ἀντιληφθῆ κανεὶς τὸ ἀληθές καὶ τὸ ἀληθοφανές. Ἐξ ἄλλου δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐκ φύσεως ἐπιτήδειοι νὰ συλλάβουν ἐπαρκῶς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὰς περισσότερας φορὰς ἐπιτυχάνουν νὰ τὴν εὔρουν. Ἔτσι ἐκεῖνοι ποῦ ἢμποροῦν μὲ ἀσφάλειαν νὰ διακρίνουν τὰ φαινόμενα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἀναγνωρίζουν τὴν ἀλήθειαν. Εἶδομεν λοιπὸν ὅτι ἔσσι ἄλλοι ἐγραψαν ἕως τῶρα περὶ ρητορικῆς εὐρίσκοντι ἕξω ἀπὸ τὸ θέμα. Εἶδομεν ἐπίσης διατί προτιμοῦν ν' ἀσχολοῦνται μὲ τὸ εἶδος τοῦ δικανικοῦ λόγου.

Ἡ ρητορικὴ εἶναι χρήσιμος καὶ διότι ἐκ φύσεως ἢ ἀλήθεια καὶ τὸ δίκαιον εἶναι προτιμότερα ἀπὸ τὰ ἀντίθετά των, εἰς τρόπον ὥστε, ἂν αἱ ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων δὲν εἶναι αἱ πρέπουσαι, τότε κατ' ἀνάγκην τὸ ἄδικον καὶ τὸ ψεῦδος ἐπικρατοῦν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου, πρᾶγμα ἄξιον ἐπικρίσεως. Πρέπει ἀκόμη νὰ προστεθῆ ὅτι, καὶ ἂν εἴμεθα κάτοχοι τῆς ἀκριβεστέρας ἀπὸ ὅλας τὰς ἐπιστήμας, δὲν εἶναι εὐκολόν νὰ πείσωμεν μερικοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν βοήθειάν τῆς. Διότι ἢ ἐπιστημονικὴ ὁμιλία ἀποτελεῖ διδασκαλίαν καὶ μὲ τὴν διδασκαλίαν δὲν ἢμποροῦμεν νὰ πείσωμεν τὸ πλῆθος. Διότι, διὰ νὰ παρουσιάσωμεν ἀποδείξεις καὶ ἐπιχειρήματα, πρέπει νὰ κάμωμεν χρήσιν κοινῶν τόπων¹, ὅπως ἐξεθέσαμεν ἤδη εἰς τὰ Τοπικά, ὅταν ἐξηγᾶζαμεν μὲ ποῖον τρόπον πρέπει νὰ ὁμιλῶμεν πρὸς τὰ πλῆθη. Πρέπει ἀκόμη νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ὑποστηρίζωμεν καὶ τὴν ἀντίθετον πρὸς τὴν ἰδικὴν μας ἀποφιν, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς συλλογισμοὺς, ὅχι βέβαια πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ὑποστηρίζωμεν αὐτὰ τὰ δύο (δηλ. τὸ μὴ ἀληθές καὶ τὸ μὴ δίκαιον), διότι δὲν πρέπει νὰ ὑποστηρίζωμεν τὸ κακόν, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ μάς διαφεύγῃ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον χρησιμοποιοῦνται ἐπιχειρήματα ὅχι δίκαια καί, ὅταν ἄλλος τὰ χρησιμοποιοῖ, νὰ εἴμεθα εἰς θέ-

- 35 δικαίως [τοῖς λόγοις] αὐτοῖς λύειν ἔχωμεν. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων τεχνῶν οὐδεμία τάναντία συλλογίζεται, ἡ δὲ διαλεκτικὴ καὶ ἡ δητορικὴ μόναι τοῦτο ποιοῦσιν· ὁμοίως γὰρ εἰσιν ἀμφοτέραι τῶν ἐναντίων. Τὰ μέντοι ὑποκείμενα πράγματα οὐχ ὁμοίως ἔχει, ἀλλ' αἰεὶ τάληθῆ καὶ τὰ βελτίω τῆ
- 40 φύσει εὐσυλλογισιότερα καὶ πιθανώτερα ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν. Πρὸς δὲ τούτοις ἄτοπον εἰ τῷ σώματι μὲν αἰσχροὺν μὴ δύ-
- 1355 β νασθαι βοηθεῖν ἑαυτῷ, λόγῳ δ' οὐκ αἰσχροὺν· ὁ μᾶλλον ἰδίον ἐστὶν ἀνθρώπου τῆς τοῦ σώματος χρείας. Εἰ δ' ὅτι μεγάλα βλάπτειεν ἂν ὁ χρώμενος ἀδίκως τῆ τοιαύτῃ δυνάμει τῶν λόγων, τοῦτό γε κοινόν ἐστι κατὰ πάντων τῶν ἀγα-
- 5 θῶν πλὴν ἀρετῆς, καὶ μάλιστα κατὰ τῶν χρησιμωτάτων, οἷον ἰσχύος ὑγιείας πλούτου στραιηγίας· τούτοις γὰρ ἂν τις ὠφελήσειεν τὰ μέγιστα χρώμενος δικαίως καὶ βλάπτειεν ἀδίκως.

- Ἔστι μὲν οὖν οὐκ ἐστὶν οὔτε ἐνός τινος γένους ἀφωρι-
- 10 σμένου ἢ δητορικῆ, ἀλλὰ καθάπερ ἡ διαλεκτικὴ, καὶ ὅτι χρήσιμος, φανερόν, καὶ ὅτι οὐ τὸ πείσαι ἔργον αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ ἰδεῖν τὰ ὑπάρχοντα πιθανὰ περὶ ἕκαστον, καθάπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις τέχναις πάσαις (οὐδὲ γὰρ ἰατρικῆς τὸ ὑγιᾶ ποιῆσαι, ἀλλὰ μέχρι οὗ ἐνδέχεται, μέχρι τούτου προαγα-
- 15 γεῖν. Ἔστιν γὰρ καὶ τοὺς ἀδυνάτους μεταλαβεῖν ὑγιείας ὁμως θεραπεῦσαι καλῶς) πρὸς δὲ τούτοις ὅτι τῆς αὐτῆς τό τε πιθανόν καὶ τὸ φαινόμενον ἰδεῖν πιθανόν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς διαλεκτικῆς συλλογισιόν τε καὶ φαινόμενον συλλογισιόν (ἡ γὰρ σοφιστικὴ οὐκ ἐν τῇ δυνάμει ἀλλ' ἐν τῇ προ-
- 20 αἰρέσει· πλὴν ἐνταῦθα μὲν ἔσται ὁ μὲν κατὰ τὴν ἐπιστήμην

1. Ἡ παράφρασις αὐτὴ νομίζω ὅτι εἶναι ἢ κατὰ τὸ δυνατόν πιστοτέρα καὶ συγχρόνως σαφεστέρα ἀπόδοσις τῆς φράσεως. Τὸ δυνάμει ἔννοεῖ τὸ σύνολον τῶν δυνατοτήτων πού περιέχονται εἰς μίαν τέχνην, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν καλήν ἢ κακὴν χρησιμοποίησίν τῆς. Ἡ προαίρεσις εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν δυνατοτήτων τούτων πρὸς ἕνα ὀρισμένον σκοπόν.

σιν νὰ τὰ ἀνασκευάζωμεν. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἄλλας τέχνας, πὺδ ποτὲ δὲν καταλήγουν μὲ βράσιν τὸν συλλογισμόν εἰς ἀντίθετα συμπεράσματα, μόνον ἢ διαλεκτικὴ καὶ ἢ ρητορικὴ ἔχουν αὐτὴν τὴν ιδιότητα, διότι ἐφαρμόζονται καὶ εἰς τὰς δύο ἀντιθέτους ἀπόψεις. Φυσικὰ ὁμως ὄλα τὰ θέματα τῶν δὲν εὐρίσκονται ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἐκ φύσεως καλὸν εἶναι εὐκολώτερα νὰ ἀποδειχθῶν διὰ συλλογισμῶν καί, ἀπλούστερα, εἶναι πλέον πειστικά. Ἀκόμη δέ, ἂν εἶναι ντροπὴ τὸ νὰ μὴ ἤμπορῇ κανεὶς νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ μὲ τὸ σῶμα τοῦ, εἶναι ἄτοπον τὸ νὰ μὴ θεωρῆται ἐπίσης ντροπὴ τὸ νὰ μὴ ἤμπορῇ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ μὲ λόγους, διότι ἡ χρῆσις τοῦ λόγου περισσότερο ταιριάζει εἰς τὸν ἄνθρωπον παρὰ ἡ χρῆσις τοῦ σώματος.

Θὰ μοῦ ἀντιταχθῇ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ κάμῃ μεγάλο κακὸ ἐκεῖνος πὺδ θὰ ἐχρησιμοποιοῦσεν ἀδίκως τὴν δύναμιν τοῦ λόγου. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι κοινὸν εἰς ὄλα τὰ προτερήματα, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὴν ἀρετὴν καὶ μάλιστα εἰς ἐκεῖνα πὺδ εἶναι περισσότερο χρήσιμα, ὅπως ἡ σωματικὴ δύναμις, ἡ ὑγεία, ὁ πλοῦτος, ἡ διοίκησις στρατοῦ. Ὅλων αὐτῶν ἡ δικαία χρησιμοποίησις ἤμπορεῖ νὰ προσφέρῃ μεγάλας ὑπηρεσίας, ἀλλ' ἢ ἄδικος χρησιμοποίησις ἤμπορεῖ νὰ κάμῃ μεγάλο κακὸ.

Εἶναι λοιπὸν προφανὲς ὅτι ἡ ρητορικὴ δὲν ἀνήκει εἰς ἓν ὠρισμένον εἶδος, ἀλλ' ἐνεργεῖ ὅπως ἡ διαλεκτικὴ καὶ εἶναι χρήσιμος. Δὲν εἶναι δὲ ἔργον τῆς νὰ δημιουργῇ πλήρη πεποίθησιν, ἀλλὰ νὰ ὑποδεικνύῃ τὴν πιθανωτέραν ὄψιν κάθε ζητήματος. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ ὄλας τὰς ἄλλας τέχνας. Πράγματι καὶ τῆς ἱατρικῆς δὲν εἶναι ἔργον τὸ νὰ ἀποδίδῃ πλήρη ὑγείαν, ἀλλὰ τὸ νὰ ἐπιδιώκῃ αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ. Καὶ ἔτσι συμβαίνει ὥστε νὰ παρέχῃ ἀποτελεσματικὰς φροντίδας ἀκόμη καὶ εἰς πρόσωπα πὺδ εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνουν τελείως καλά. Ἐκτὸς τούτου ἔργον τῆς ρητορικῆς εἶναι ν' ἀνακαλύψῃ τί εἶναι πιθανόν καὶ τί ἀπλῶς φαίνεται ὡς πιθανόν, καθὼς ἀκριβῶς ἔργον τῆς διαλεκτικῆς εἶναι νὰ διακρίνῃ τὸν ἀληθινὸν συλλογισμόν ἀπὸ τὸν φαινομενικόν. Πράγματι ἡ σοφιστεία δὲν εἶναι ιδιότης τοῦ συλλογισμοῦ, ἀλλὰ πρόθεσις ἐκεῖνου πὺδ τὸν χρησιμοποιεῖ. Εἰς τὴν περίπτωσίν μας ὁμως (τῆς ρητορικῆς) θὰ εἶναι κανεὶς ρήτωρ εἴτε ἀπὸ κατοχὴν τῆς τέχνης, εἴτε ἀπὸ

25 ὁ δὲ κατὰ τὴν προαίρεσιν ῥήτωρ, ἐκεῖ δὲ σοφιστῆς μὲν
κατὰ τὴν προαίρεσιν, διαλεκτικὸς δὲ οὐ κατὰ τὴν προαίρε-
σιν ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμιν) περὶ δὲ αὐτῆς ἤδη τῆς μεθό-
δου πειρώμεθα λέγειν, πῶς τε καὶ ἐκ τίνων δυνησόμεθα
30 τυγχάνειν τῶν προκειμένων. Πάλιν οὖν οἷον ἐξ ὑπαρχῆς
ὀρισώμενοι αὐτὴν τίς ἐστι, λέγωμεν τὰ λοιπά.

2. Ἔστω δὴ ῥητορικὴ δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεω-
ρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν. Τοῦτο γὰρ οὐδὲμιᾶς ἐτέρας
ἐστὶ τέχνης ἔργον· τῶν γὰρ ἄλλων ἐκάστη περὶ τὸ αὐτῆ
35 ὑποκείμενόν ἐστιν διδασκαλικὴ καὶ πειστικὴ, οἷον ἰατρικὴ
περὶ ὑγιεινῶν καὶ νοσερῶν καὶ γεωμετρία περὶ τὰ συμβε-
βηκότα πάθη τοῖς μεγέθεσι καὶ ἀριθμητικὴ περὶ ἀριθμῶν,
ὁμοίως δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· ἡ δὲ
ῥητορικὴ περὶ τοῦ δοθέντος ὡς εἰπεῖν δοκεῖ δύνασθαι θεω-
40 ρεῖν τὸ πιθανόν, διὸ καὶ φαμεν αὐτὴν οὐ περὶ τι γένος
ἴδιον ἀφωρισμένον ἔχειν τὸ τεχνικόν.

Τῶν δὲ πίστεων αἱ μὲν ἀτεχοὶ εἰσιν αἱ δ' ἐντεχοί.
Ἄτεχνα δὲ λέγω ὅσα μὴ δι' ἡμῶν πεπόρισται ἀλλὰ προϋ-
πῆρχεν, οἷον μάρτυρες βάσανοι συγγραφαὶ καὶ ὅσα τοιαῦ-
45 τα, ἐντεχνα δὲ ὅσα διὰ τῆς μεθόδου καὶ δι' ἡμῶν κατα-
σκευασθῆναι δυνατὸν, ὥστε δεῖ τούτων τοῖς μὲν χρῆσασθαι
τὰ δὲ εὐρεῖν.

1356 a Τῶν δὲ διὰ τοῦ λόγου ποριζομένων πίστεων τρία εἶδη
ἐστίν· αἱ μὲν γὰρ εἰσιν ἐν τῷ ἦθει τοῦ λέγοντος, αἱ δὲ ἐν
τῷ τὸν ἀκροατὴν διαθεῖναι πως, αἱ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ
διὰ τοῦ δεικνύναι ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι. Διὰ μὲν οὖν τοῦ

1. Ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴν ρητορικὴν τέχνην.

2. Δηλ. πρὶν ἐμιλήσῃ ὁ ῥήτωρ.

3. Μὲ βραχνιστήρια ἰδίως ἐλαμβάνοντο αἱ μαρτυρικαὶ καταθέσεις
τῶν βούλων. Ἀθρόοι μαρτυρίαι τῶν ἦσαν ἐστερημέναι ἀποδεικτι-
κῆς δυνάμεως.

τὴν πρόθεσιν ποῦ ἔχει. Ἐνῶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς διαλεκτικῆς χαρακτηρίζεται κανεὶς ὡς σοφιστῆς ἀπὸ τὴν πρόθεσιν, διαλεκτικῶς δὲ ὄχι ἀπὸ τὴν πρόθεσιν του, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἱκανότητα νὰ κάμῃ συλλογισμούς.

Ἄς προσπαθῆσωμεν τώρα νὰ ἐκθέσωμεν τὴν μέθοδον τῆς ρητορικῆς καὶ τὸν τρόπον καὶ τὰ μέσα ποῦ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσωμεν διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸν σκοπὸν ποῦ ἐξεθέσαμεν προηγουμένως. Ἄς δῶσωμεν ἐξ ἀρχῆς τὸν ὀρισμὸν τῆς καὶ κατόπιν ἄς ἐκθέσωμεν καὶ τὰ ὑπόλοιπα.

2. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

Ἄς παραδεχθῶμεν ὅτι ρητορικὴ εἶναι ἡ ἱκανότης τῆς ἀνευρέσεως, εἰς κάθε ζήτημα, τῶν ἐπιχειρημάτων ποῦ εἶναι δυνατὸν νὰ πιστευθοῦν σχετικῶς. Τοῦτο πράγματι δὲν εἶναι ἔργον καμμιάς ἄλλης τέχνης. Διότι αἱ ἄλλαι τέχναι διδάσκουν καὶ ἐπιβάλλουν πεποιθήσιν εἰς ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὸ ἀντικείμενόν των. Αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὴν ἰατρικὴν δι' ὅ,τι σχετίζεται πρὸς τὴν υγείαν καὶ πρὸς τὴν ἀσθένειαν. Μὲ τὴν γεωμετρίαν δι' ὅ,τι σχετίζεται πρὸς τὰς μεταβολὰς ποῦ ὑφίστανται τὰ μεγέθη. Μὲ τὴν ἀριθμητικὴν δι' ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἀριθμούς. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ δλας τὰς ἄλλας τέχνας καὶ ἐπιστήμας. Ἡ ρητορικὴ δὲ φανταίνεται ὅτι δύναται νὰ εὐρίσκη, ἐπὶ τοῦ δεδομένου θέματος, τὰ ἐπιχειρήματα ποῦ ἡμποροῦν νὰ πείσουν. Ἴδου διατι λέγομεν ὅτι οἱ κανόνες τῆς δὲν ἀφοροῦν μίαν ὀρισμένην κατηγορίαν πραγμάτων.

Ἄπὸ τὰς ἀποδείξεις ἄλλαι εἶναι ἀτεχνοὶ¹ καὶ ἄλλαι ἐντεχνοὶ. Ὀνομάζω ἀτέχνους ἀποδείξεις ἐκείνας ποῦ δὲν παράγονται ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐνεργείας μας ὑπάρχουν². Δηλαδή οἱ μάρτυρες, αἱ ὁμολογίαι ποῦ ἐπιτυγχάνονται μὲ βασανιστήρια³, τὰ ἔγγραφα καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐντέχνους δὲ ἀποδείξεις ὅσα ἡμποροῦμεν νὰ παρουσιάσωμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι διὰ τῆς μεθόδου (τῆς ρητορικῆς). Ὡστε πρέπει νὰ ἐπιμελούμεθα τῶν ἀτέχνων καὶ νὰ δημιουργῶμεν τὰς ἐντέχνους ἀποδείξεις.

Αἱ ἀποδείξεις ποῦ προέρχονται ἀπὸ ἓνα (ρητορικὸν) λόγον εἶναι τριῶν εἰδῶν. Αἱ πρῶται προέρχονται ἀπὸ τὸ ἦθος τοῦ ρήτορος. Αἱ ἄλλαι συνίστανται εἰς τὸ νὰ φέρωμεν (διὰ τοῦ λόγου) τὸ ἀκροατήριον εἰς μίαν ὀρισμένην ψυχολογικὴν διάθεσιν. Τὸ τρίτον εἶδος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα

5 ἦθος, διὰν οὕτω λεχθῆ ὁ λόγος ὥστε ἀξιόπιστον ποιῆσαι
 τὸν λέγοντα· τοῖς γὰρ ἐπιεικέσι πιστεύομεν μᾶλλον καὶ θᾶτ-
 τον, περὶ πάντων μὲν ἀπλῶς, ἐν οἷς δὲ τὸ ἀκριβὲς μὴ ἔστιν
 ἀλλὰ τὸ ἀμφιδοξεῖν, καὶ παντελῶς. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο συμ-
 βαίνειν διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ μὴ διὰ τοῦ προοδοξάσθαι
 10 ποιόν τινα εἶναι τὸν λέγοντα· † οὐ γὰρ ὥσπερ ἐνιοὶ τῶν
 τεχνολογούντων τιθέασιν ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τὴν ἐπιεικίαν τοῦ
 λέγοντος ὡς οὐδὲν συμβαλλομένην πρὸς τὸ πιθανόν, ἀλλὰ
 σχεδὸν ὡς εἰπεῖν κυριωτάτην ἔχει πίστιν τὸ ἦθος. Διὰ δὲ
 τῶν ἀκροατῶν, διὰν εἰς πάθος ὑπὸ τοῦ λόγου προαχθῶ-
 15 σιν· οὐ γὰρ ὁμοίως ἀποδίδομεν τὰς κρίσεις λυπούμενοι καὶ
 χαίροντες ἢ φιλοῦντες καὶ μισοῦντες· πρὸς δὲ καὶ μόνον πει-
 ρᾶσθαι φαμεν πραγματεύεσθαι τοὺς νῦν τεχνολογούντας.
 Περὶ μὲν οὖν τούτων δηλωθήσεται καθ' ἕκαστον, διὰν περὶ
 τῶν παθῶν λέγομεν· διὰ δὲ τοῦ λόγου πιστεύουσιν, διὰν
 20 ἀληθὲς ἢ φαινόμενον δείξωμεν ἐκ τῶν περὶ ἕκαστα πιθα-
 νῶν. Ὅτι αἱ πίστεις διὰ τούτων εἰσὶ, φανερόν ἐστι ταύ-
 τας [τὰ τρία] ἔστιν λαβεῖν τοῦ συλλογίσασθαι δυναμένου
 καὶ τοῦ θεωρῆσαι περὶ τὰ ἦθη καὶ περὶ τὰς ἀρετὰς καὶ
 τρίτον τοῦ περὶ τὰ πάθη, τί τε ἕκαστόν ἐστιν τῶν παθῶν
 25 καὶ ποιόν τι, καὶ ἐκ τίνων ἐγγίνεται καὶ πῶς, ὥστε συμ-
 βαίνει τὴν ἔθροικὴν ὅλον παραφνές τι τῆς διαλεκτικῆς
 εἶναι καὶ τῆς περὶ τὰ ἦθη πραγματείας, ἣν δίκαιόν ἐστι
 προσαγορεύειν πολιτικὴν. Διὸ καὶ ὑποδύεται ὑπὸ τὸ σχῆμα
 τὸ τῆς πολιτικῆς ἢ ἔθροικῆς καὶ οἱ ἀντιποιοῦμενοι ταύτης
 30 τὰ μὲν δι' ἀπαιδευσίαν τὰ δὲ δι' ἀλαζονείαν τὰ δὲ καὶ δι'

1. Τοῦτο εἶναι τὸ θέμα τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Ρητορικῆς.

πού είναι ἢ φαίνονται ὅτι είναι πειστικά καὶ περιέχονται εἰς τὴν ἀγόρευσιν.

Τὸ ἦθος τοῦ ρήτορος πείθει, ὅταν ὁ λόγος διατυπώνεται κατὰ τρόπον πού ἐμπνέει ἐμπιστοσύνην πρὸς τὸν ρήτορα. Πιστεύομεν περισσότερο καὶ εὐκολώτερον εἰς τοὺς ἐντίμους ἀνθρώπους καὶ ἐπὶ ὄλων γενικῶς τῶν ζητημάτων, ἀπολύτως ὁμως εἰς τὰ περίπλοκα ζητήματα, ὅπου καὶ αἱ δύο ἀντίθετοι ἀπόψεις φαίνονται εὐλογοί. Πάντως τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀγόρευσιν καὶ ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν καλὴν ἰδέαν πού ἐκ τῶν προτέρων ὑφίσταται δι' ἐκεῖνον πού ὁμιλεῖ. Δὲν εἶναι δὲ σωστὸ αὐτὸ πού λέγουν μερικοὶ ἀπ' ὅσους ἐπραγματεύθησαν περὶ τῆς ρητορικῆς, ὅτι τάχα ἡ χρηστότης τοῦ ρήτορος δὲν συντελεῖ εἰς τὸ νὰ πείσῃ τοὺς ἀκροατάς. Ἀπεναντίας τὸ ἦθος τοῦ ρήτορος ἀποτελεῖ, ἡμπορῶ νὰ εἶπω, σχεδὸν τὴν μεγαλύτεραν ἀπόδειξιν.

(Ἡ ἀπόδειξις πάλιν) προέρχεται ἀπὸ τὴν διάθεσιν τῶν ἀκροατῶν, ὅταν ὁ λόγος ἐξάπτη τὸ πάθος των. Ἐκδίδομεν διαφορετικὰς ἀποφάσεις ἀναλόγως τοῦ ἀν ἢ λύπη ἢ ἡ χαρά, ἢ ἀγάπη ἢ τὸ μῖσος μᾶς ἐμπνέουν. Αὐτὸ δέ, ὅπως ἐλέχθη ἤδη, εἶναι τὸ μόνον πρᾶγμα πού ἐπεχείρησαν νὰ ἐξετάσουν ὅσοι (ἔως) τώρα ἡσχολήθησαν μὲ τὴν ρητορικὴν τέχνην. Ἄλλὰ περὶ τούτου θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας ὅταν θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰ ψυχικὰ πάθη '.

Τέλος ἡ ἀπόδειξις προέρχεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου, ὅταν παρουσιάσωμεν τὴν ἀλήθειαν, ἢ ἐκεῖνο πού φαίνεται ὡς ἀλήθειαι. διὰ τεκμηρίων πού θὰ συναγάγωμεν ἔν πρὸς ἔν.

Ἄφοῦ λοιπὸν αἱ ἀποδείξεις ἐπιτυγχάνονται διὰ τῶν τριῶν τούτων μέσων, εἶναι φανερὸν ὅτι: τὰ μέσα αὐτὰ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐκεῖνος πού εἶναι εἰς θέσιν νὰ συνθέτῃ ὀρθοῦς συλλογισμοὺς καὶ νὰ διανοῆται περὶ ὅσων σχετίζονται μὲ τὰ ἦθη καὶ μὲ τὴν ἀρετὴν καὶ κατὰ τρίτον λόγον νὰ γνωρίξῃ τὰ ψυχικὰ πάθη καὶ νὰ κατανοῆ τὴν φύσιν καὶ τὰς ιδιότητας τοῦ κάθε ψυχικοῦ πάθους, καθὼς καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας αὐτὰ γεννῶνται. Ἐπομένως ἡ ρητορικὴ εἶναι ὡσὰν ἓνα παρακλάδι τῆς διαλεκτικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης ἐπιστήμης πού ὀρθὸν εἶναι νὰ ὀνομάζωμεν πολιτικὴν ἐπιστήμην. Ἴδού διατί ἡ ρητορικὴ ἐμφανίζεται μὲ τὸ ἔνδυμα τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, καθὼς καὶ ἐκεῖνοι πού κáμνουν τὸν ρήτορα, εἴτε ἀπὸ ἀμάθειαν, εἴτε ἀπὸ ματαιοδο-

ἄλλας αἰτίας ἀνθρωπικὰς· ἔστι γὰρ μόριόν τι τῆς διαλεκτικῆς καὶ ὁμοία, καθάπερ καὶ ἀρχόμενοι εἴπομεν· (I, 1) περὶ οὐδενὸς γὰρ ὠρισμένου οὐδετέρα αὐτῶν ἔστιν ἐπιστήμη, πῶς ἔχει, ἀλλὰ δυνάμεις τινὲς τοῦ πορίσαι λόγους.

- 35 *Περὶ μὲν οὖν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, καὶ πῶς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται σχεδὸν ἰκανῶς. Τῶν δὲ διὰ τοῦ δεικνύναι ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς τὸ μὲν ἐπαγωγή ἔστιν τὸ δὲ συλλογισμὸς τὸ δὲ φαινόμενος συλλογισμὸς, καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως· ἔστιν γὰρ τὸ μὲν παράδειγμα ἐπαγωγή, τὸ δ' ἐνθύμημα συλλογισμὸς, <τὸ δὲ φαινόμενον ἐνθύμημα φαινόμενος συλλογισμὸς> καλῶ δ' ἐνθύμημα μὲν ῥητορικὸν συλλογισμὸν, παράδειγμα δὲ ἐπαγωγὴν ῥητορικὴν. Πάντες δὲ τὰς πίστεις ποιοῦνται διὰ τοῦ δεικνύναι ἢ παραδείγματα λέγοντες ἢ ἐνθυμήματα, καὶ παρὰ ταῦτα οὐδέν· ὥστ' εἶπερ καὶ ὄλως ἀνάγκη <ἢ> συλλογιζόμενον ἢ ἐπάγοντα δεικνύναι διτιοῦν [ἢ ὄντινοῦν] (δῆλον δ' ἡμῖν*
- 10 *τοῦτο ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν, Analyt. prior. II 23, poster I, 1), ἀναγκαῖον ἐκάτερον αὐτῶν ἐκατέρῳ τούτων τὸ αὐτὸ εἶναι. Τίς δ' ἔστιν διαφορὰ παραδείγματος καὶ ἐνθυμήματος, φανερόν ἐκ τῶν τοπικῶν, (ἐκεῖ γὰρ περὶ συλλογισμοῦ καὶ ἐπαγωγῆς εἴρηται πρότερον), ὅτι τὸ μὲν ἐπὶ πολλῶν*
- 15 *καὶ ὁμοίων δείκνυσθαι ὅτι οὕτως ἔχει ἐκεῖ μὲν ἐπαγωγή ἔστιν ἐνταῦθα δὲ παράδειγμα, τὸ δὲ τινῶν ὄντων ἕτερόν τι διὰ ταῦτα συμβαίνειν παρὰ ταῦτα τῶ ταῦτα εἶναι ἢ καθόλου ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκεῖ μὲν συλλογισμὸς ἐνταῦθα δὲ ἐνθύμημα καλεῖται. Φανερόν δὲ καὶ ὅτι καὶ ἐκάτερον ἔχει*

1. Ὑπαινιγμὸς διὰ τὸν Ἰσοκράτην.

2. Τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ὅχι τῆς διαλεκτικῆς. Προδήλωσ ἡ γραφὴ ἐδῶ εἶναι ἐσφαλμένη. Βλ. Thurot, Études sur Aristote 247-248.

3. Ἐ π α γ ω γ ῆ ἢ ἢ ἐκ τῶν μερικῶν συναγωγή συμπερασμάτων περὶ τῶν γενικῶν. Σ υ λ λ ο γ ῖ σ μ ὁ ς, χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν κυρίαν αὐτοῦ ἔννοιαν, τὴν τοῦ παραγωγικοῦ συλλογισμοῦ, ὅπου ἐκ τῶν γενικῶν συνάγεται συμπέρασμα περὶ τῶν μερικῶν. Π α ρ ἄ δ ε ἰ γ μ α :

ξίαν, εἴτε δι' ἄλλην αἰτίαν ἀνθρωπίνην¹. Ἐπὶ ῥητορικῆν εἶναι μόνον μέρος τῆς², καὶ ὁμοιάζει πρὸς τὴν διαλεκτικὴν. Διότι οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη ἔχουν ὠρισμένον ἀντικείμενον, τὸ ὅποιον νὰ βρευνῶν ὡς ἐπιστῆμαι, ἀλλὰ καὶ αἱ δύο εἶναι μέθοδοι παραγωγῆς ἐπιχειρημάτων. Ἡ ἰδιότης των λοιπὸν καὶ ἡ σχέσις των πρὸς ἀλλήλας ἐξητάσθη ὁπωσδήποτε ἀρκούντως.

Τρόποι δὲ ἀποδείξεως ἢ φαινομενικῆς ἀποδείξεως εἶναι καὶ εἰς τὴν ῥητορικὴν, ὅπως καὶ εἰς τὴν διαλεκτικὴν, δηλ. ἢ ἐπαγωγῆ, ὁ συλλογισμὸς καὶ ὁ φαινόμενος συλλογισμὸς. Πράγματι, τὸ μὲν παράδειγμα εἶναι ἐπαγωγῆ, τὸ ἐνθύμημα συλλογισμὸς καὶ τὸ φαινομενικὸν ἐνθύμημα φαινομενικὸς συλλογισμὸς³. Ὀνομάζω δὲ ἐνθύμημα τὸν ῥητορικὸν συλλογισμὸν καὶ παράδειγμα τὴν ῥητορικὴν ἐπαγωγὴν. Πράγματι, ὅσοι ἐπιχειροῦν νὰ ἀποδείξουν μὲ τοὺς λόγους των χρησιμοποιοῦν ἢ παραδείγματα ἢ ἐνθυμήματα καὶ τίποτε ἄλλο. Ἐπομένως, ἐὰν διὰ νὰ ἀποδείξωμεν κάτι σχετικὸν μὲ οἰονδήποτε πρᾶγμα ἢ πρόσωπον, εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη (καθὼς ἀπεδείξαμεν εἰς τὰ Ἀναλυτικὰ⁴) νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἢ συλλογισμοὺς ἢ ἐπαγωγὴν, εἶναι ἐπίσης ἀνάγκη τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ νὰ συμπίπτῃ μὲ τὰ ἀντίστοιχὰ των τῆς ῥητορικῆς⁵.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ παραδείγματος καὶ ἐνθυμήματος ἐφανερῶθῃ εἰς τὰ Τοπικά, ὅπου ἔχει ἐξετασθῆ ἤδη ὁ συλλογισμὸς καὶ ἡ ἐπαγωγῆ. Ἐκεῖ ἐξηγήσαμεν ὅτι, ὅταν ἀποδεικνύῃ κανεὶς κάποιον γεγονὸς ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν πολλῶν ὁμοίων γεγονότων, ἔχομεν ἐπαγωγὴν (εἰς τὴν διαλεκτικὴν), ἐδῶ δὲ (εἰς τὴν ῥητορικὴν) παράδειγμα. Ὅταν πάλιν ἀπὸ ὠρισμένα γεγονότα, ποὺ πράγματι ὑπάρχουν, προκύπτῃ ὡς συνέπειά των ἓνα ἄλλο γεγονὸς, ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι τὰ πρῶτα γενικῶς ἢ συνήθως ἀλληθεύουν, τότε ἔχομεν ἐκεῖ μὲν (εἰς τὴν διαλεκτικὴν) συλλογισμὸν, ἐδῶ δὲ (εἰς τὴν ῥητορικὴν) ἐνθύμημα.

ὁ συλλογισμὸς κατ' ἀναλογίαν, ὅπου ἐκ τῶν μερικῶν συμπερινομεν καὶ περὶ ἄλλων μερικῶν. Τὸ παράδειγμα, μὲ αὐτὴν τὴν σημασίαν λαμβανόμενον, φυσικὰ περιέχει ἐπαγωγὴν, διότι σιωπηρῶς ἐν αὐτῷ ἐξυπακούεται ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἰσχύει διὰ μερικὰς, ἰσχύει καὶ διὰ τὸ σύνολον τῶν ὁμοειδῶν περιπτώσεων καὶ δι' αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰς ἄλλας ὁμοειδεῖς περιπτώσεις.

4. Ἀριστοτέλους Ἀναλυτικὰ Β' 23, 24.

5. Δηλ. τὸ ἐνθύμημα μὲ τὸν συλλογισμὸν καὶ τὸ παράδειγμα μὲ τὴν ἐπαγωγὴν.

20 ἀγαθὸν τὸ εἶδος τῆς δητορείας· καθάπερ γὰρ καὶ ἐν τοῖς
 μεθοδικοῖς εἴρηται, καὶ ἐν τούτοις ὁμοίως ἔχει. Εἰσὶν γὰρ
 αἱ μὲν παραδειγματώδεις δητορεῖαι αἱ δὲ ἐνθυμηματικά,
 καὶ ῥήτορες ὁμοίως οἱ μὲν παραδειγματώδεις οἱ δὲ ἐνθυμη-
 ματικοί. Πιθανοὶ μὲν ἄν οὐχ ἦτιον οἱ λόγοι οἱ διὰ τῶν
 25 παραδειγμάτων, θορυβοῦνται δὲ μᾶλλον οἱ ἐνθυμηματικοί.
 Τὴν δ' αἰτίαν αὐτῶν, καὶ πῶς ἑκατέρω χρησιτέον, ἐροῦμεν
 ὕστερον· νῦν δὲ περὶ αὐτῶν τούτων μᾶλλον διορίσωμεν
 καθαρῶς.

Ἐπεὶ γὰρ τὸ πιθανὸν τινὶ πιθανόν ἐστι, καὶ τὸ μὲν
 30 εὐθὺς ὑπάρχει δι' αὐτὸ πιθανὸν καὶ πιστὸν τὸ δὲ τῷ δει-
 κνυσθαι δοκεῖν διὰ τοιούτων, οὐδεμία δὲ τέχνη σκοπεῖ τὸ
 καθ' ἕκαστον, οἷον ἡ ἰατρικὴ τί Σωκράτει τὸ ὑγιεινόν ἐστιν
 ἢ Καλλίᾳ, ἀλλὰ τί τῷ τοιῷδε ἢ τοῖς τοιοῖσδε· (τοῦτο γὰρ
 ἐντεχρον, τὸ δὲ καθ' ἕκαστον ἄπειρον καὶ οὐκ ἐπιστητὸν)
 35 οὐδὲ ἡ ῥητορικὴ τὸ καθ' ἕκαστον ἐνδοξον θεωρήσει, οἷον
 Σωκράτει ἢ Ἰππία, ἀλλὰ τὸ τοιοῖσδε, καθάπερ καὶ ἡ δια-
 λεκτικὴ. Καὶ γὰρ ἐκείνη συλλογίζεται οὐκ ἐξ ὧν ἐτυχεν·
 (φαίνεται γὰρ ἅττα καὶ τοῖς παραληροῦσιν) ἀλλ' ἐκείνη μὲν
 ἐκ τῶν λόγου δεομένων, ἡ δὲ ῥητορικὴ ἐκ τῶν ἤδη βου-
 1357 α λεύεσθαι εἰωθότων. Ἔστιν δὲ τὸ ἔργον αὐτῆς περὶ τε τοι-
 ούτων περὶ ὧν βουλευόμεθα καὶ τέχνας μὴ ἔχομεν, καὶ ἐν
 τοῖς τοιούτοις ἀκροαταῖς οἱ οὐ δύνανται διὰ πολλῶν συνο-
 ρᾶν οὐδὲ λογίζεσθαι πόρρωθεν. Βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν

1. Ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους ποῦ ἔχει χαθῆ.

2. Ὅπως εἶναι γνωστόν, ἡ συλλογισμὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν μεί-
 ζονα, τὴν ἐλάσσονα καὶ τὸ συμπέρασμα. Αἱ δύο πρώται ὀνομάζονται
 προτάσεις. Π. χ. οἱ ἄνθρωποι εἶναι θνητοί, ὁ Α εἶναι ἄνθρωπος, ἄρα
 ὁ Α εἶναι θνητός.

Είναι φανερόν ὅτι τὸ καθένα ἀπὸ τὰ μέσα αὐτὰ εἶναι ὠφέλιμον εἰς τὴν ρητορικὴν καὶ ἐκεῖνο ποῦ ἐξηγησάμεν εἰς τὰ Μεθοδικὰ ἰσχύει καὶ ἐδῶ. Πράγματι ὑπάρχουν ἀγορευσεις πού βασίζονται εἰς παραδείγματα καὶ ἄλλαι εἰς τὰ ἐνθυμήματα, ἐπίσης δὲ καὶ ἀπὸ τοὺς ρήτορας ἄλλοι προτιμοῦν τὸ παράδειγμα καὶ ἄλλοι τὸ ἐνθύμημα. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ὀλιγώτερον πειστικά τὰ ἐπιχειρήματα πού βασίζονται εἰς παραδείγματα, ἐκεῖνα ὅμως, ὅπου κυριαρχεῖ τὸ ἐνθύμημα, κλονίζουσι περισσότερο τὸν ἀκροατήν.

Καὶ ὁ μὲν λόγος ὑπάρξεώς των καὶ ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὅποιον πρέπει νὰ χρησιμοποιῆται τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο, θὰ ἐκτεθῆ ἀργότερα. Πρὸς τὸ παρὸν ἀρκούμεθα νὰ δώσωμεν σαφῆ τὸν ὀρισμὸν των. Ὅταν λέγωμεν ὅτι κάτι τι εἶναι πειστικόν, ἐννοοῦμεν ὅτι εἶναι δυνατὸν δι' αὐτοῦ νὰ πεισθῆ ὠρισμένον πρόσωπον. Καὶ ἄλλοτε μὲν εἶναι πειστικόν καὶ πιστευτὸν ἀμέσως ἐξ αἰτίας τῆς φύσεώς του, ἄλλοτε δὲ ἐμμέσως, ἀφοῦ περὶ αὐτοῦ χρησιμοποιηθῶσι πειστικά καὶ πιστευτὰ ἐπιχειρήματα. Καμμία τέχνη δὲν ἐξετάζει τὰς ἀτομικὰς περιπτώσεις. Ἡ ἰατρικὴ π.χ. δὲν ἐξετάζει τί ὠφελεῖ εἰς τὴν υγείαν τοῦ Σωκράτους ἢ τοῦ Καλλία, ἀλλ' εἰς τὸν τάδε ἢ εἰς τὸν τάδε πού εὐρίσκονται εἰς ὠρισμένην κατάστασιν ἀπὸ ἀπόψεως υγείας. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς τέχνης, ἐνῶ αἱ ἀτομικαὶ περιπτώσεις εἶναι ἀπειροὶ καὶ διαφεύγουσι ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν. Καὶ ἡ ρητορικὴ λοιπὸν δὲν θὰ ἐξετάσῃ τί πρόκειται νὰ φανῆ πιστευτὸν εἰς ἕν ὠρισμένον πρόσωπον, εἰς τὸν Σωκράτην, λόγου χάριν, ἢ εἰς τὸν Ἰππίαν, ἀλλὰ τί θὰ φανῆ πιστευτὸν εἰς πρόσωπα πού εὐρίσκονται εἰς μίαν ὠρισμένην κατάστασιν. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν διαλεκτικὴν. Καὶ αὕτη πράγματι, ὅταν κάμνῃ συλλογισμούς, δὲν τοὺς στηρίζει ἐπάνω σὲ ὅποιανδήποτε πρότασιν² (διότι μερικὰ ἀπὸ αὐτὰς εἶναι κατάδηλοι καὶ εἰς ἐκείνους ἀκόμη πού ἔχουν παραλήρημα), ἀλλ' ἡ μὲν διαλεκτικὴ κάμνει συλλογισμούς δι' ἐκεῖνα τὰ ζητήματα πού πρέπει νὰ τεθοῦν ὑπὸ λογικὸν ἔλεγχον, ἡ δὲ ρητορικὴ ἀσχολεῖται μὲ τὰ ζητήματα πού συνήθως συζητοῦνται.

Ἔργον τῆς ρητορικῆς εἶναι ὁ χειρισμὸς ζητημάτων πού συζητοῦνται χωρὶς νὰ ἐπιδέχωνται μίαν τεχνικὴν λύσιν καὶ ἀπευθύνεται πρὸς ἀκροατήριον συντεθειμένον κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ βλέπῃ τὴν κατάστασιν διὰ μέσου πολ-

5 φαινομένων ἐνδέχεται ἀμφοτέρως ἔχειν· περὶ γὰρ τῶν
 ἀδυνάτων ἄλλως ἢ γενέσθαι ἢ ἔσεσθαι ἢ ἔχειν οὐδεὶς βου-
 λεύεται οὕτως ὑπολαμβάνων· οὐδὲν γὰρ πλεόν. Ἐνδέχεται
 δὲ συλλογίζεσθαι καὶ συνάγειν τὰ μὲν ἐκ συλλελογισμένω
 10 σοῦ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐνδοξα, ἀνάγκη δὲ τούτων τὸ μὲν μὴ
 εἶναι εὐεπακολούθητον διὰ τὸ μῆκος (ὃ γὰρ κριτῆς ὑπόκει-
 ται εἶναι ἀπλοῦς), τὰ δὲ μὴ πιθανὰ διὰ τὸ μὴ ἐξ ὁμολογου-
 μένων εἶναι μηδ' ἐνδόξων, ὥστ' ἀναγκαῖον τό τε ἐνθύ-
 μημα εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα περὶ τε τῶν ἐνδεχομένων
 15 ὡς τὰ πολλὰ ἔχειν ἄλλως, τὸ μὲν παράδειγμα ἐπαγωγὴν τὸ
 δ' ἐνθύμημα συλλογισμόν, καὶ ἐξ ὀλίγων τε καὶ πολλάκις
 ἐλατιόνων ἢ ἐξ ὧν ὁ πρῶτος συλλογισμὸς· ἐὰν γὰρ ἦ τι τού-
 των γνώριμον, οὐδὲ δεῖ λέγειν· αὐτὸς γὰρ τοῦτο προστίθη-
 σιν ὁ ἀκροαίης, οἷον οἱ Δωριεὺς στεφανίτην ἀγῶνα νενίκη-
 20 κεν, ἱκανὸν εἰπεῖν ὅτι Ὀλύμπια γὰρ νενίκηκεν, τὸ δ' ὅτι
 στεφανίτης τὰ Ὀλύμπια, οὐδὲ δεῖ προσθεῖναι· γινώσκουσι
 γὰρ πάντες.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ὀλίγα μὲν τῶν ἀναγκαίων περὶ ὧν οἱ
 25 ῥητορικοὶ συλλογισμοὶ εἶσι· (τὰ γὰρ πολλὰ περὶ ὧν αἱ κρι-
 σεις καὶ αἱ σκέψεις, ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν· περὶ ὧν μὲν
 γὰρ πράττουσι, βουλεύονται καὶ σκοποῦσι, τὰ δὲ πρατιτό-
 μενα πάντα τοιοῦτου γένους ἐστί, καὶ οὐδὲν ὡς ἔπος εἰπεῖν
 ἐξ ἀνάγκης τούτων) τὰ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συμβαίνοντα καὶ
 ἐνδεχόμενα ἐκ τοιοῦτων ἀνάγκη ἐτέρων συλλογίζεσθαι, τὰ

1. Τὸν συλλογισμὸν τῆς διαλεκτικῆς.

λῶν σκέψεων, οὔτε νὰ παρακολουθῆ μακρὰν σειρὰν συλλογισμῶν. Τίθενται δὲ ὑπὸ συζήτησιν ἐκεῖνα τὰ θέματα ποῦ φαίνεται ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἔχουν δύο ἀντιθέτους λύσεις. Διότι κανεὶς δὲν συζητεῖ περὶ πραγμάτων ποῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἦσαν, νὰ εἶναι ἢ νὰ γίνουσι διαφορετικά ἀπὸ ὅ,τι παρῶσι· ἀξιοῦνται. Εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν δὲν ἔχει κανεὶς παρὰ ν' ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἔτσι εἶναι.

Εἶναι ἐνδεχόμενον οἱ συλλογισμοὶ νὰ γίνωνται καὶ τὰ συμπεράσματα νὰ συνάγονται εἴτε ἀπὸ προτάσεις ποῦ προηγουμένως ἔχουν συναχθῆ δι' ἄλλων συλλογισμῶν, εἴτε καὶ ἀπὸ προτάσεις ποῦ δὲν ἀπεδείχθησαν μὲν ἀκόμη, ἀλλ' ἔχουν ἀνάγκη ν' ἀποδειχθῶσι διὰ συλλογισμῶν, διότι φαίνονται ἀπίθανοι. Συμβαίνει κατ' ἀνάγκη, μεταξὺ αὐτῶν, ἄλλας μὲν νὰ μὴ εἶναι εὐκόλον νὰ τὰς παρακολουθήσῃ ὁ ἀκροατὴς ποῦ πρόκειται ν' ἀποφασίσῃ (ὑποθέτομεν ὅτι ὁ ἀκροατὴς εἶναι ἀπλοῦκός) ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι χρειάζονται μακρὰν ἀνάπτυξιν. Ἄλλαι πάλιν συμβαίνει νὰ μὴ εἶναι πειστικαί, διότι δὲν στηρίζονται ἐπὶ πᾶσι εἰς ἀνεγνωρισμένα ἢ ἔστω καὶ ἀπλῶς πιθανὰ γεγονότα. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς τὸ ἐνθύμημα καὶ εἰς τὸ παράδειγμα. εἰς ἐκείνας τὰς ὑποθέσεις ποῦ ἐπιδέχονται πολλὰς καὶ διαφόρους λύσεις, εἰς μὲν τὸ παράδειγμα ὡς ἐπαγωγὴν, εἰς δὲ τὸ ἐνθύμημα ὡς συλλογισμὸν, ὁ ὁποῖος ὁμοῦ συνίσταται ἀπὸ ὀλίγους ὅρους, καὶ συχρὰ ὀλιγωτέρους ἀπὸ ἐκείνους ποῦ ἀποτελοῦν τὸν ἄριστον συλλογισμὸν¹. Πράγματι, ἂν κάποιος ἀπὸ τὰς προτάσεις τοῦ (ρητορικοῦ) συλλογισμοῦ εἶναι γνωστὴ, δὲν πρέπει νὰ ἐκφωνῆται. Διότι τὴν προσθέτει αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ἀκροατὴς. Ἐὰν πράγματι θέλωμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Δωριεὺς ἐνίκησεν εἰς ἀγῶνα ποῦ ἔχει ὡς ἐπαθλον στέφανον, ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐνίκησεν εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ὅτι οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες ἔχουν ὡς ἐπαθλον στέφανον, διότι αὐτὸ ὅλοι τὸ ξέρουν.

¹ Ὀλίγα μόνον προτάσεις εἶναι ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιηθῶσι διὰ τὴν κατασκευὴν ἑνὸς ρητορικοῦ συλλογισμοῦ. Μέγας ἀριθμὸς τῶν ζητημάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων γίνονται κρίσεις καὶ παρατηρήσεις, ἐπιδέχονται καὶ διαφορετικὴν λύσιν. Πράγματι, ἢ συζητήσῃς καὶ ἢ ἔρευνα γίνεται περὶ πράξεων. Ἄλλ' αἱ πράξεις ἔχουν αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν χαρακτήρα καὶ καμμία οὕτως εἰπεῖν πράξις δὲν γίνεται κατ' ἀνάγκη. Αὐτὰ λοιπὸν, τὰ ὁποῖα εἶναι μόνον ἐνδεχόμενα καὶ ἀπλῶς συνηθέ-

30 δ' ἀναγκαῖα ἐξ ἀναγκαίων (δηλον δ' ἡμῖν καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν prior. lib. I, 8 et 13—14), φανερόν δι' ἐξ ὧν τὰ ἐνθυμήματα λέγεται, τὰ μὲν ἀναγκαῖα ἔσται, τὰ δὲ πλεῖστα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, τὰ δ' ἐνθυμήματα ἐξ εἰκότων καὶ ἐκ σημείων, ὥστε ἀνάγκη τούτων ἐκάτερον ἐκατέρω ταῦτο
 35 εἶναι. Τὸ μὲν γὰρ εἶκός ἐστιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γινόμενον, οὐχ ἁπλῶς δὲ καθάπερ ὀρίζονται τινες, ἀλλὰ τὸ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν, οὕτως ἔχον πρὸς ἐκεῖνο πρὸς δ
 1357 b εἶκός, ὡς τὸ καθόλου πρὸς τὸ κατὰ μέρος· τῶν δὲ σημείων τὸ μὲν οὕτως ἔχει ὡς τῶν καθ' ἕκαστόν τι πρὸς τὸ καθόλου, τὸ δὲ ὡς τῶν καθόλου τι πρὸς τὸ κατὰ μέρος. Τούτων δὲ τὸ μὲν ἀναγκαῖον τεκμήριον, τὸ δὲ μὴ ἀναγκαῖον ἀνώ-
 5 νυμόν ἐστι κατὰ τὴν διαφορὰν. Ἀναγκαῖα μὲν οὖν λέγω ἐξ ὧν γίνεται συλλογισμός. Διὸ καὶ τεκμήριον τὸ τοιοῦτον τῶν σημείων ἐστίν· ὅταν γὰρ μὴ ἐνδέχεσθαι οἴωνται λῦσαι τὸ λεχθέν, τότε φέρειν οἴονται τεκμήριον ὡς δεδειγμένον καὶ πεπερασμένον· τὸ γὰρ τέκμαρ καὶ πέρας ταῦτόν ἐστι κατὰ
 10 τὴν ἀρχαίαν γλῶτταν. Ἔστιν δὲ τῶν σημείων τὸ μὲν ὡς τὸ καθ' ἕκαστον πρὸς τὸ καθόλου ὧδε, οἷον εἴ τις εἴπειεν σημεῖον εἶναι ὅτι οἱ σοφοὶ δίκαιοι, Σωκράτης γὰρ σοφὸς ἦν καὶ δίκαιος. Τοῦτο μὲν οὖν σημεῖον, λυτὸν δὲ, καθ' ἀληθὲς ἦ τὸ εἰρημένον· ἀσυλλόγιστον γάρ. Τὸ δὲ, οἷον εἴ τις
 15 εἴπειεν σημεῖον ὅτι νοσεῖ, πυρέττει γάρ, ἢ τέτοκεν ὅτι γάλα ἔχει, ἀναγκαῖον. Ὅπερ τῶν σημείων τεκμήριον μόνον ἐστίν·

1. Δηλ. ἐνδεχομένων καὶ συνήθως ἀληθευόντων.

2. Δηλ. εἶναι ἁπλῶς πιθανόν, ἀληθεύει συνήθως καὶ ὄχι κατ' ἀνάγκην.

3. Πρὸς τὴν καὶ τὴν συνήθη φράσιν, ὅταν κάτι φαίνεται ὅτι ἔχει διερευνηθῆ καὶ ἀποδειχθῆ πλήρως: «αὐτὸ εἶναι ἢ τελευταία λέξις τοῦ ζητήματος».

στερον ἀληθεύουν, κατ' ἀνάγκην τὰ ἀποδεικνύομεν δι' ὁμοίων συλλογισμῶν¹. Τὰ δὲ ἀναγκαῖα συμπεράσματα συνάγονται μόνον ἀπὸ ἀναγκαίας προτάσεις. Καὶ τοῦτο δὲ μᾶς εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὰ Ἀναλυτικά. Ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι αἱ προτάσεις, πού ἀπαρτίζουσιν τὸ ἐνθύμημα, ἄλλοτε μὲν εἶναι ἀναγκαῖαι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως εἶναι μόνον συνήθεις. Πράγματι ὀνομάζομεν ἐνθυμήματα τὰ συμπεράσματα πού βασίζονται ἐπάνω εἰς πιθανότητας καὶ ἐνδείξεις. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν καὶ τὸ συμπέρασμα ἔχει τὰς αὐτὰς ιδιότητας μὲ τὰς προτάσεις ἀπὸ τὰς ὁποίας προκύπτει².

Πιθανὸν εἶναι ἐκεῖνο πού συνήθως συμβαίνει—καὶ αὐτὸ ὄχι ἀπολύτως, ὅπως μερικοὶ τὸ ὀρίζουσιν—ἀλλὰ (ἐκεῖνο πού συμβαίνει συνήθως) ἐπὶ ζητημάτων πού δὲν ἀποκλείουσιν καὶ διαφορετικὴν λύσιν. Τὸ δὲ πιθανὸν ἔχει πρὸς τὸ ἀληθὲς τὴν ἰδίαν σχέσιν πού ἔχει τὸ μερικὸν πρὸς τὸ γενικόν.

Αἱ ἐνδείξεις πάλιν, ἄλλαι μὲν ἀπὸ τὸ γενικὸν φαίνονται ὅτι ἀποδεικνύουσιν τὸ μερικόν, ἄλλαι δὲ ἀπὸ τὸ μερικὸν τὸ γενικόν. Καὶ αἱ μὲν ἀναγκαῖαι ἐνδείξεις καλοῦνται τεκμήρια, αἱ δὲ ἄλλαι δὲν ἔχουσιν ὄνομα πρὸς ἰδιαιτέραν διάκρισίν των.

Λέγω δὲ ἀναγκαίας τὰς ἐνδείξεις ἀπὸ τὰς ὁποίας ἤμπορεῖ νὰ συναχθῆ ἕνας συλλογισμός. Διὰ τοῦτο μεταξὺ τῶν ἐνδείξεων τὸ τεκμήριον ἔχει αὐτὴν τὴν ἰδιότητα. Διότι ὅταν ἐκεῖνο πού ἐλέχθη νομισθῆ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνασκευασθῆ, τότε λέγομεν ὅτι παρήχθη τεκμήριον, ὡς κάτι τελειωτικῶς ἀποδεδειγμένον. Καὶ πράγματι, εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν αἱ λέξεις τέκμαρ καὶ πέρας εἶχαν τὴν ἰδίαν σημασίαν³.

Ἐκ τῶν ἐνδείξεων ἄλλαι μὲν, ὅπως εἶπομεν, χωροῦν ἀπὸ τὸ μερικὸν εἰς τὸ γενικὸν κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Ἄν εἴπωμεν λόγου χάριν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Σωκράτης ἦτο σοφὸς καὶ δίκαιος, ὑπάρχει ἐνδείξις ὅτι οἱ σοφοὶ εἶναι καὶ δίκαιοι. Αὐτὸ εἶναι ἐνδείξις, ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνασκευασθῆ καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὴν εἰδικὴν περίπτωσιν ὅπου ἐλέχθη εἶναι ἀληθές. Διότι μὲ τὴν ἐνδειξιν αὐτὴν δὲν ἤμπορεῖ νὰ κατασκευασθῆ συλλογισμός. Παρουσιάζονται ὅμως καὶ ὡς ἐξῆς: Κάποιος εἶναι ἄρρωστος, καὶ ἐνδείξις περὶ τούτου εἶναι τὸ ὅτι ἔχει πυρετόν. Ἡ κάποια ἔχει γάλα, καὶ αὐτὸ εἶναι ἐνδείξις ὅτι ἐγέννησε. Αἱ ἐνδείξεις

μόνον γάρ, ἂν ἀληθὲς ᾗ, ἄλυτόν ἐστιν. Τὸ δὲ ὡς τὸ καθό-
 λου πρὸς τὸ κατὰ μέρος ἔχον, ὅλον εἴ τις εἴπειεν, ὅτι πυ-
 ρέτιται, σημεῖον εἶναι, πυκνὸν γὰρ ἀναπνεῖ. Λυτὸν δὲ καὶ
 20 τοῦτο, κἂν ἀληθὲς ᾗ· ἐνδέχεται γὰρ καὶ μὴ πυρέτιντα
 πνευστιᾶν. Τί μὲν οὖν εἰκός ἐστι καὶ τί σημεῖον καὶ τεκ-
 μήριον, καὶ τί διαφέρουσιν, εἴρηται μὲν καὶ νῦν, μᾶλλον
 δὲ φανερώς καὶ περὶ τούτων, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν τὰ μὲν
 ἀουλλόγιστά ἐστι τὰ δὲ συλλελογισμένα, ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς
 25 (Anal. prior. II, 27) διώρισται περὶ αὐτῶν.

Παράδειγμα δὲ ὅτι μὲν ἐστιν ἐπαγωγή καὶ περὶ ποῖα
 ἐπαγωγή, εἴρηται· ἐστι δὲ οὔτε ὡς μέρος πρὸς ὄλον οὔθ'
 ὡς ὄλον πρὸς μέρος οὔθ' ὡς ὄλον πρὸς ὄλον, ἀλλ' ὡς μέρος
 πρὸς μέρος, ὅμοιον πρὸς ὅμοιον, ὅταν ἄμφω μὲν ᾗ ὑπὸ τὸ
 30 αὐτὸ γένος, γνωριμώτερον δὲ θάτερον ᾗ θατέρου, παρά-
 δειγμά ἐστιν· ὅλον ὅτι ἐπιβουλεύει τυραννίδι Διονύσιος
 αἰτῶν τὴν φυλακὴν· καὶ γὰρ Πεισίστρατος πρότερον ἐπι-
 βουλεύων ἤτει φυλακὴν καὶ λαβὼν ἐτυράννευσε, καὶ Θεα-
 γένης ἐν Μεγάροις· καὶ ἄλλοι ὄσους ἴσασι, παράδειγμα
 35 πάντες γίνονται τοῦ Διονυσίου, ὃν οὐκ ἴσασιν πῶ εἰ διὰ
 τοῦτο αἰτεῖ. Πάντα δὲ ταῦτα ὑπὸ τὸ αὐτὸ καθόλου, ὅτι ὁ
 ἐπιβουλεύων τυραννίδι φυλακὴν αἰτεῖ.

1358 a Ἐξ ὧν μὲν οὖν λέγονται αἱ δοκοῦσαι εἶναι πίστις ἀπο-
 δεικτικά, εἴρηται. Τῶν δὲ ἐνθυμημάτων μεγίστη διαφορὰ
 καὶ μάλιστα λεληθυῖα σχεδὸν παρὰ πᾶσιν ἐστιν ἥπερ καὶ
 περὶ τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον τῶν συλλογισμῶν· τὰ μὲν γὰρ
 5 αὐτῶν ἐστι κατὰ τὴν ῥητορικὴν ὥσπερ καὶ κατὰ τὴν διαλε-

αὐταὶ εἶναι ἀναγκαῖαι. Καὶ μόνον αἱ ἐνδείξεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι τεκμήρια. Διότι αὐταὶ μόναι, ἂν εἶναι ἀληθῆ τὰ δεδομένα ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνασκευασθοῦν. Ἄς ἴδωμεν τώρα τὰς ἐνδείξεις πού ἀπὸ τὸ γενικὸν χωροῦν πρὸς τὸ μερικόν. Ἄν κάποιος, λόγου χάριν, εἴπῃ ὅτι ὁ δεινα ἀναπνέει γρήγορα, καὶ αὐτὸ εἶναι ἐνδείξις ὅτι ἔχει πυρετόν. Ἄλλὰ καὶ αὐτό, καὶ ἂν εἰς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν ἀληθεύῃ, δύναται (ὡς γενικὸν συμπέρασμα) νὰ ἀνασκευασθῇ. Διότι εἶναι δυνατόν νὰ πνευστιᾷ κανεὶς χωρὶς νὰ ἔχῃ πυρετόν. Ἔτσι λοιπὸν ἔχομεν ἐξηγήσει καὶ τώρα τί εἶναι πιθανόν, τί εἶναι ἐνδείξις, τί εἶναι τεκμήριον καὶ ποῖαι αἱ μεταξύ των διαφοραί. Εἰς δὲ τὰ Ἀναλυτικὰ ἐξεθέσαμεν σαφέστερα τὰ περὶ αὐτῶν καὶ τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὁποίαν μερικὰ ἀπ' αὐτὰ δὲν ἤμποροῦν νὰ ἀποτελέσουν μέρος λογικοῦ συλλογισμοῦ, ἐνῶ ἄλλα πάλιν ἤμποροῦν.

Ὡς πρὸς τὸ παράδειγμα, ἐλέχθη προηγουμένως ὅτι εἶναι ἐπαγωγὴ καὶ εἰς ποῖα θέματα εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῇ. Δὲν ἔχει τὴν σχέσιν τοῦ μερικοῦ πρὸς τὸ γενικόν, οὔτε τοῦ γενικοῦ πρὸς τὸ μερικόν, οὔτε τοῦ γενικοῦ πρὸς τὸ γενικόν. Ἐχει τὴν σχέσιν τοῦ μερικοῦ πρὸς τὸ μερικόν καὶ τοῦ ὁμοίου πρὸς τὸ ὅμοιον. Ἐχομεν παράδειγμα ὅταν καὶ αἱ δύο προτάσεις εἶναι μέρη τοῦ αὐτοῦ γένους, ἀλλ' ἢ μία εἶναι γνωστοτέρα ἀπὸ τὴν ἄλλην. Ἔτσι διὰ τὸ ἀποδείξωμεν ὅτι ὁ Διονύσιος, ἀφοῦ ζητεῖ σωματοφυλακὴν, ἐπιδιώκει νὰ γίνῃ τύραννος, ἀναφέρομεν ὅτι καὶ ὅτι ὁ Πεισίστρατος προηγουμένως, ὅταν ἐπεδίωκε νὰ γίνῃ τύραννος, ἐζήτησε νὰ τοῦ δοθῇ σωματοφυλακὴ καὶ, ἅμα τοῦ ἐδόθη, ἔγινε τύραννος, ὅπως καὶ ὁ Θεαγένης εἰς τὰ Μέγαρα. Καὶ αὐτοὶ καὶ ὄλοι οἱ ἄλλοι, ὅσοι εἶναι γνωστοί, γίνονται παράδειγμα διὰ τὸν Διονύσιον, πού ἀκόμη δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν ζητεῖ σωματοφυλακὴν. Ὅλα δὲ αὐτὰ ὑπάγονται ὑπὸ τὴν αὐτὴν γενικὴν κρίσιν, ὅτι ἐκεῖνος πού ἐπιδιώκει νὰ γίνῃ τύραννος, ζητεῖ πρῶτον νὰ τοῦ δοθῇ σωματοφυλακὴ. Ἐξεθέσαμεν λοιπὸν ἀπὸ ποῖα στοιχεῖα ἀποτελοῦνται αἱ ἀποδείξεις πού φαίνονται πειστικαί.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἐνθυμημάτων ὑπάρχει πολὺ μεγάλη διαφορά, ἢ ὁποία ἔχει διαφύγει τελείως τὴν προσοχὴν σχεδὸν ὄλων ὅσοι ἔχουν ἀσχοληθῆ μετὰ τὴν ρητορικὴν καὶ ἢ ὁποία συναντᾶται ἐπίσης καὶ εἰς τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον τῶν συλ-

κτικὴν μέθοδον τῶν συλλογισμῶν, τὰ δὲ κατ' ἄλλας τέχνας
 καὶ δυνάμεις, τὰς μὲν οὖσας τὰς δ' οὐπω κατειλημμένας·
 διὸ καὶ λαμβάνουσιν τε [τοὺς ἀκροατάς], καὶ μᾶλλον ἀπτό-
 μενοι κατὰ τρόπον μεταβιβάζουσιν ἐξ αὐτῶν. Μᾶλλον δὲ
 10 σαφὲς ἔσται τὸ λεγόμενον διὰ πλειόνων ῥηθέν. Λέγω γὰρ
 διαλεκτικούς τε καὶ ῥητορικούς συλλογισμούς εἶναι περὶ
 ὧν τοὺς τόπους λέγομεν. Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ κοινοὶ περὶ δι-
 καίων καὶ φυσικῶν καὶ περὶ πολιτικῶν καὶ περὶ πολλῶν
 διαφερόντων εἴδει, οἷον ὁ τοῦ μᾶλλον καὶ ἥτιον τόπος· οὐ-
 15 δὲν γὰρ μᾶλλον ἔσται ἐκ τούτου συλλογίσασθαι ἢ ἐνθύμημα
 εἰπεῖν περὶ δικαίων ἢ περὶ φυσικῶν ἢ περὶ ὄνουσιν·
 καίτοι ταῦτα εἶδει διαφέρει. Ἴδια δὲ ὄσα ἐκ τῶν περὶ
 ἑκάστον εἶδος καὶ γένος προτάσεων ἔστιν, οἷον περὶ φυ-
 σικῶν εἰσι προτάσεις ἐξ ὧν οὔτε ἐνθύμημα οὔτε συλλο-
 20 γισμός ἐστι περὶ τῶν ἠθικῶν, καὶ περὶ τούτων ἄλλαι ἐξ
 ὧν οὐκ ἔσται περὶ τῶν φυσικῶν· ὁμοίως δὲ τοῦτ' ἔχει
 ἐπὶ πάντων. Κακεῖνα μὲν οὐ ποιήσει περὶ οὐδὲν γένος
 ἔμφορα· περὶ οὐδὲν γὰρ ὑποκείμενόν ἐστιν· ταῦτα δὲ ὄσω
 τις ἂν βελτίω ἐκλέγεται, [τὰς προτάσεις] λήσει ποιήσας ἄλ-
 25 λην ἐπιστήμην τῆς διαλεκτικῆς καὶ ῥητορικῆς· ἂν γὰρ
 ἐντύχη ἀρχαῖς, οὐκέτι διαλεκτικὴ οὐδὲ ῥητορικὴ ἀλλ' ἐκείνη
 ἔσται ἧς ἔχει τὰς ἀρχάς. Ἔστι δὲ τὰ πλεῖστα τῶν ἐνθυμη-
 μάτων ἐκ τούτων τῶν εἰδῶν λεγόμενα τῶν κατὰ μέρος καὶ

1. Βλ. βιβλ. Β' κεφ. 23 καὶ 24, καθὼς καὶ εἰσαγωγικόν μου ση-
 μείωμα.

2. Δηλ. ἐκείνους πού δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ
 διαλεκτικὴν.

λογισμῶν. "Αλλά μὲν ἐνθυμήματα ἀνάγονται εἰς τὴν ρητορικὴν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ συλλογισμοὶ τινες ἀνάγονται εἰς τὴν διαλεκτικὴν. "Αλλά ὁμοῦς ἀναφέρονται εἰς ἄλλας τέχνας καὶ ἱκανότητας, ἀπὸ τὰς ὁποίας μερικαὶ μὲν ὑπάρχουν, ἄλλαι ὁμοῦς δὲν εἶναι ἀκόμη γνωσταί. "Ἔτσι πολλοὶ ρήτορες, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν οἱ ἀκροαταί των, ἐπιδίδονται ἰδιαιτέρως καὶ ὑπερβολικὰ εἰς ἐνθυμήματα ξένα πρὸς τὴν ρητορικὴν. "Αλλά τοῦτο θὰ γίνῃ περισσότερον ἀντιληπτόν, ὅταν, κατωτέρω τὸ ἀναπτύξωμεν ἐκτενεστέρον.

Ὀνομάζω ρητορικοὺς καὶ διαλεκτικοὺς συλλογισμοὺς ἐκείνους πὸν χρησιμοποιοῦμεν διὰ νὰ ἀναπτύξωμεν τοὺς κοινούς τόπους '. Αὐτοὶ εἶναι κοινὰί κρίσεις πὸν ἤμποροῦν νὰ ἐφαρμοσθοῦν καὶ εἰς τὸ δίκαιον καὶ εἰς τὴν φυσικὴν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ εἰς διάφορα ἄλλα εἰδικὰ ζητήματα. ὅπως λόγου χάριν ὁ κοινὸς τόπος περὶ τοῦ περισσοτέρου καὶ τοῦ ὀλιγωτέρου. Διότι ἀπὸ αὐτὸν ἤμποροῦμεν ἐξ ἴσου καλὰ νὰ καταρτίσωμεν συλλογισμὸν ἢ ἐνθύμημα εἴτε ἐπὶ νομικῶν εἴτε ἐπὶ φυσικῶν εἴτε ἐπὶ ὁποιοῦνδήποτε ἄλλων ζητημάτων. Μολονότι τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι διαφορетиκοῦ εἶδους ἀπὸ τὰ ἄλλα. Εἰδικὰ δὲ ἐνθυμήματα εἶναι ἐκεῖνα πὸν συνάγονται ἀπὸ προτάσεις πὸν ἀνήκουν μόνον εἰς ἓν ὠρισμένον εἶδος ἢ γένος. Ὑπάρχουν λόγου χάριν, εἰς τὴν φυσικὴν προτάσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν ἤμποροῦν νὰ συναχθοῦν ἐνθυμήματα οὔτε συλλογισμοὶ πὸν νὰ ἔχουν ἐφαρμογὴν εἰς τὰς ἠθικὰς ἐπιστήμας, καὶ πάλιν εἰς τὰς ἠθικὰς ἐπιστήμας ὑπάρχουν προτάσεις ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν ἤμποροῦν νὰ συναχθοῦν ἐνθυμήματα οὔτε συλλογισμοὶ διὰ τὴν φυσικὴν. Αὐτὸ δὲ ἐφαρμόζεται ἐπὶ ὄλων τῶν εἰδικῶν ζητημάτων. Καὶ οἱ μὲν ρητορικοὶ καὶ διαλεκτικοὶ συλλογισμοὶ καὶ ἐνθυμήματα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταστήσουν κανένα ἱκανὸν διὰ μίαν ὠρισμένην ἐπιστήμην, διότι δὲν ἀναφέρονται εἰς ἓν ὠρισμένον θέμα. Τοὺς δὲ ἄλλους πάλιν συλλογισμοὺς καὶ τὰ ἐνθυμήματα ', ὅσον καλυτέρας προτάσεις ἐκλέγει ἐκεῖνος πὸν τοὺς χρησιμοποιοεῖ, τόσον, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ, θὰ ἔχη καταλήξει εἰς τὸ νὰ πραγματευθῇ κάποιαν ἄλλην ἐπιστήμην διαφορетиκὴν ἀπὸ τὴν ρητορικὴν καὶ τὴν διαλεκτικὴν. Καὶ ἂν συναντήσῃ γενικὰς ἀρχάς, δὲν θ' ἀφοροῦν αὐταὶ πλέον οὔτε τὴν διαλεκτικὴν οὔτε τὴν ρητορικὴν, ἀλλὰ τὴν εἰδικὴν ἐπιστήμην ἐκείνην. τῆς ὁποίας κατέχει τὰς γενικὰς ἀρχάς.

Τὰ περισσότερα ἐνθυμήματα ἀνάγονται εἰς αὐτὰ τὰ με-

ιδίων, ἐκ δὲ τῶν κοινῶν ἐλάτιω. Καθάπερ οὖν καὶ ἐν τοῖς
 30 τοπικοῖς, καὶ ἐνταῦθα διαιρετέον τῶν ἐνθυμημάτων τὰ τε
 εἶδη καὶ τοὺς τόπους ἐξ ὧν ληπτέον. Λέγω δ' εἶδη μὲν
 τὰς καθ' ἕκαστον γένος ἰδίας προτάσεις, τόπους δὲ τοὺς
 κοινούς ὁμοίως πάντων. Πρώτερον οὖν εἰπωμεν περὶ τῶν
 εἰδῶν· πρῶτον δὲ λάβωμεν τὰ γένη τῆς ῥητορικῆς, ὅπως
 35 διελόμενοι πόσα ἐστίν, περὶ τούτων χωρὶς λαμβάνωμεν τὰ
 στοιχεῖα καὶ τὰς προτάσεις.

3. Ἔστιν δὲ τῆς ῥητορικῆς εἶδη τρία τὸν ἀριθμόν· το-
 σοῦτοι γὰρ καὶ οἱ ἀκροαταὶ τῶν λόγων ὑπάρχουσιν ὄντες.
 Σύγκειται μὲν γὰρ ἐκ τριῶν ὁ λόγος, ἐκ τε τοῦ λέγοντος καὶ
 1358 b περὶ οὗ λέγει καὶ πρὸς ὄν, καὶ τὸ τέλος πρὸς τοῦτόν ἐστιν,
 λέγω δὲ τὸν ἀκροατὴν. Ἀνάγκη δὲ τὸν ἀκροατὴν ἢ θεωρὸν
 εἶναι ἢ κριτὴν, κριτὴν δὲ ἢ τῶν γεγενημένων ἢ τῶν μελ-
 λόντων. Ἔστιν δ' ὁ μὲν περὶ τῶν μελλόντων κρίνων οἶον
 5 ἐκκλησιαστής, ὁ δὲ περὶ τῶν γεγενημένων οἶον ὁ δικαστής,
 ὁ δὲ [περὶ] τῆς δυνάμεως [ὁ] θεωρός, ὥστ' ἐξ ἀνάγκης ἂν
 εἶη τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν, συμβουλευτικόν,
 δικανικόν, ἐπιδεικτικόν. Συμβουλῆς δὲ τὸ μὲν προτροπὴ τὸ
 δὲ ἀποτροπὴ· αἶε γὰρ καὶ οἱ ἰδίᾳ συμβουλευόντες καὶ οἱ
 10 κοινῇ δημηγοροῦντες τούτων θάτερον ποιοῦσιν. Δίκης δὲ τὸ
 μὲν κατηγορία τὸ δ' ἀπολογία· τούτων γὰρ ὅποτερονοῦν
 ποιεῖν ἀνάγκη τοὺς ἀμφισβητοῦντας. Ἐπιδεικτικοῦ δὲ τὸ
 μὲν ἔπαινος τὸ δὲ ψόγος. Χρόνοι δὲ ἐκάστου τούτων εἰσὶ τῶ

1. Θεωρός: Ἔννοεῖ τὸν ἀκροατὴν τῶν πανηγυρικῶν λόγων.

2. Ὁ ἀκροατὴς τοῦ πανηγυρικοῦ κρίνει περὶ τῆς ἀξίας ἐνός προ-
 σώπου ἢ ἐνός γεγονότος καὶ ὄχι, ὅπως πολλάκις ἔχει μεταφρασθῆ,
 περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ῥήτορος ἢ τοῦ πανηγυρικοῦ λόγου.

ρικά και ιδιαίτερα είδη και πολύ ὀλιγώτερα προέρχονται ἀπὸ τοὺς κοινούς τόπους. Πρέπει λοιπὸν καὶ ἐδῶ νὰ διακρίνωμεν, ὅπως ἐπράξαμεν καὶ εἰς τὰ Τοπικά, τὰ εἶδη καὶ τοὺς τόπους ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ συνάγωμεν ἐνθυμήματα. Ὅνομάζω δὲ εἰς τὴν μὲν τὰς προτάσεις πού λαμβάνομεν ἀπὸ ὠρισμένην εἰδικὴν κατηγορίαν γνώσεων. τὸ ποῦ δὲ ἐκείνας πού εἶναι κοινὰ εἰς ὅλα τὰ εἶδη. Ἄς ἐμιλήσωμεν πρῶτον περὶ τῶν εἰδῶν. Ἄς ἐξετάσωμεν δὲ προηγουμένως τὰ εἶδη τῆς ρητορικῆς καί, ἀφοῦ διακρίνωμεν πόσα εἶναι, ἄς ἐξετάσωμεν ἰδιαιτέρως τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς προτάσεις πού ἀνάγονται εἰς ἕν ἕκαστον ἐξ αὐτῶν.

3. ΤΑ ΤΡΙΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΡΗΤΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ.

Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ, Ο ΔΙΚΑΝΙΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

Ἐπάρχουν τρία εἶδη ρητορικῆς. Διότι καὶ οἱ ἀκροαταὶ εἶναι τριῶν εἰδῶν. Καὶ ὁ ρητορικὸς δὲ λόγος ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία στοιχεῖα. Ἀπὸ τὸν ρήτορα, ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ λόγου καὶ ἀπὸ τὸ ἀκροατήριον. Καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ λόγου ἀφορᾷ τὸ τρίτον τοῦτο στοιχεῖον, δηλ. τὸ ἀκροατήριον.

Κατ' ἀνάγκην ὁ ἀκροατὴς ἢ ἀπλῶς περισταταὶ ἢ κατὰ τὴν ἐμπάνειν τοῦ λόγου, ἢ εἶναι κριτῆς (μὲ ἀρμοδιότητα νὰ ἀποφασίσῃ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀγορεύσεως). Ἐὰν εἶναι κριτῆς, κρίνει ἢ περὶ τῶν πραγμάτων πού ἐγιναν ἤδη, ἢ περὶ ἐκείνων πού πρόκειται νὰ γίνουιν. Τὸ μέλος, λόγου χάριν, μιᾶς πολιτικῆς συνελεύσεως κρίνει περὶ τῶν μελλόντων, ὁ δὲ δικαστὴς περὶ ὧν ἔχουιν γίνεαι. Ὁ δὲ ἀπλῶς παριστάμενος κρίνει περὶ τῆς ἀξίας ἑνὸς προσώπου ἢ ἑνὸς γεγονότος.

Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν ὑπάρχουιν ἐπίσης τρία εἶδη λόγων, ὁ πολιτικὸς, ὁ δικανικὸς καὶ ὁ πανηγυρικὸς. Ὁ πολιτικὸς ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ παροτρύνῃ ἢ νὰ ἀποτρέψῃ. Πράγματι δέ, καὶ ἐκεῖνοι πού ἰδιαιτέρως συμβουλεύουιν ἕνα γνωστῶντων, καὶ ἐκεῖνοι πού δημηγοροῦν ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, πάντοτε κάμνουιν ἢ τὸ ἕν ἢ τὸ ἄλλο. Ἡ δίκη δὲ πάλιν περιέχει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν κατηγορίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ὑπεράσπισιν. Οἱ διάδικοι, πράγματι, κατ' ἀνάγκην ἢ τὸ ἕνα κάμνουιν ἢ τὸ ἄλλο ἀπ' αὐτὰ τὰ δύο. Τέλος ὁ πανηγυρικὸς λόγος περιέχει ἄλλοτε μὲν τὸν ἔπαινον, ἄλλοτε δὲ τὴν κατάκρισιν.

μὲν συμβουλευόντι ὁ μέλλον· περὶ γὰρ τῶν ἔσομένων συμ-
 15 βουλευεῖ ἢ προτιρέπων ἢ ἀποτιρέπων, τῷ δὲ δικαζομένῳ ὁ
 γενόμενος· περὶ γὰρ τῶν πεπραγμένων αἰεὶ ὁ μὲν κατηγο-
 ρεῖ ὁ δὲ ἀπολογεῖται, τῷ δ' ἐπιδεικτικῷ κυριώτατος μὲν ὁ
 παρών· κατὰ γὰρ τὰ ὑπάρχοντα ἐπαινοῦσιν ἢ ψέγουσιν πάν-
 τες, προσχρῶνται δὲ πολλάκις καὶ τὰ γενόμενα ἀαιμινή-
 20 σκοντες καὶ τὰ μέλλοντα προεικάζοντες. Τέλος δὲ ἐκάστοις
 τούτων ἕτερόν ἐστι, καὶ τρισὶν οὖσι τρία, τῷ μὲν συμβου-
 λεύοντι τὸ συμφέρον καὶ βλαβερόν· ὁ μὲν γὰρ προτιρέπων
 ὡς βέλτιον συμβουλεύει, ὁ δὲ ἀποτιρέπων ὡς χεῖρον ἀπο-
 τρέπει, τὰ δ' ἄλλα πρὸς τοῦτο συμπαραλαμβάνει ἢ δίκαιον
 25 ἢ ἄδικον, ἢ καλὸν ἢ αἰσχρόν· τοῖς δὲ δικαζομένοις τὸ δί-
 καιον καὶ τὸ ἄδικον, τὰ δ' ἄλλα καὶ οὗτοι συμπαραλαμβάν-
 οῦσι πρὸς ταῦτα· τοῖς δ' ἐπαινοῦσιν καὶ ψέγουσιν τὸ κα-
 λὸν καὶ τὸ αἰσχρόν, τὰ δ' ἄλλα καὶ οὗτοι πρὸς ταῦτα ἐπα-
 ναφέρουσι. Σημεῖον δ' ὅτι τὸ εἰρημένον ἐκάστοις τέλος·
 30 περὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἐνίοτε οὐκ ἂν ἀμφισβητήσαιεν,
 οἷον ὁ δικαζόμενος ὡς οὐ γέγονεν ἢ οὐκ ἔβλαπεν· ὅτι δ'
 ἄδικεῖ, οὐδέ ποι' ἂν ὁμολογήσαιεν· οὐδὲν γὰρ ἂν ἔδει δί-
 κης. Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ συμβουλευόντες τὰ μὲν ἄλλα πολ-
 λάκις προτενται, ὡς δὲ ἀσύμφορα συμβουλεύουσιν ἢ ἀπ'
 35 ὠφελίμων ἀποτιρέπουσιν οὐκ ἂν ὁμολογήσαιεν· ὡς δ' οὐκ
 ἄδικον τοὺς ἀστυγείτονας καταδουλοῦσθαι καὶ τοὺς μηδὲν
 ἀδικοῦντας, πολλάκις οὐδὲν φροντίζουσιν. Ὅμοίως δὲ καὶ

Τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ εἶδη ἀναφέρεται εἰς ἄλλην περίοδον χρόνου. Ὁ πολιτικὸς ἀναφέρεται εἰς τὸ μέλλον. Πράγματι, δίδει κανεὶς πάντοτε συμβουλὰς δι' ἐκεῖνα ποῦ πρόκειται νὰ συμβοῦν εἰς τὸ μέλλον, εἴτε ὑποστηρίζων εἴτε καταπολεμῶν μίαν πρότασιν. Ὁ δικανικὸς λόγος ἀφορᾷ τὸ παρελθόν, διότι πάντοτε περὶ ἐκείνων ποῦ ἔχουν ἤδηπραχθῆ ὁ μὲν εἰς κατηγορεῖ, ὁ δ' ἕτερος ἀπολογεῖται. Ὁ πανηγυρικὸς δὲ λόγος ἀναφέρεται μὲν κυρίως εἰς τὴν παρούσαν χρονικὴν περίοδον, διότι γενικῶς ὁ ἔπαινος ἢ ἡ μομφὴ ἀποδίδονται εἰς ἐπίκαιρα γεγονότα, συχνὰ ὁμοῦ, ἐκτὸς αὐτῶν, χρησιμοποιοῦνται καὶ ὑπενθυμίζονται τὸ παρελθόν ἢ διατυπώνονται προβλέψεις διὰ τὸ μέλλον.

Τέλος τὸ κάθε εἶδος ἀπ' αὐτὰ ἀποβλέπει εἰς ἰδιαίτερον σκοπὸν. Εἰς τὰ τρία λοιπὸν εἶδη ἀντιστοιχοῦν τρεῖς διαφορετικοὶ σκοποὶ. Ὁ συμβουλευτικὸς ἐξετάζει τί συμφέρει καὶ τί εἶναι ἐπιζήμιον. Διότι ἐκεῖνος ποῦ παροτρύνει, παρουσιάζει τὴν πρότασιν του ὡς συμφέρουσαν, ἐκεῖνος δὲ ποῦ ἀποτρέπει, προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι εἶναι ἐπιζημιᾶ. Χρησιμοποιοῦν δὲ μόνον ἐπιβοηθητικῶς καὶ ἐπιχειρήματα ποῦ ἀρμόζουσι εἰς τὰ ἄλλα δύο εἶδη τοῦ λόγου, ὅπως τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον, ἢ ἀρετὴ καὶ ἢ κακία. Εἰς τὰς δικαστικὰς δὲ ὑποθέσεις οἱ ὁμιληταὶ ἀποβλέπουσι εἰς τὸ δίκαιον ἢ εἰς τὸ ἄδικον. Καὶ ἐδῶ ὁμοῦ πάλιν ἐπιβοηθητικῶς γίνεται χρῆσις ἐπιχειρημάτων ποῦ ἀρμόζουσι εἰς τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου. Τέλος ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπαινοῦν ἢ μέμφονται, ἐξετάζουσι τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν καὶ εἰς αὐτὰ ἐνώνουν ἐπίσης ἐπιχειρήματα ποῦ ἀντιτελοῦσι ἀπὸ τὰ δύο ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου.

Τὰ ἐξῆς ἀποδεικνύουσι ὅτι πράγματι κάθε εἶδος λόγου ἔχει τὸν ἰδιαίτερον σκοπὸν ποῦ ἐξεθέσαμεν. Συμβαίνει συχνὰ οἱ ῥήτορες νὰ μὴ ἀμφισβητήσουσι καθόλου ὠρισμένα σημεῖα ξένα πρὸς τὸν σκοπὸν των. Ἡμπορεῖ, λόγου χάριν, ὁ δικανικὸς ῥήτωρ νὰ παραδεχθῆ ὅτι τὸ δεῖνα γεγονός δὲν ἔλαβε χώραν, ἢ δὲν ἔφερε ζημίαν. Ἀλλὰ ποτὲ δὲν θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὑπέπεσεν εἰς ἀδίκημα. Διότι τότε δὲν θὰ ἐχρειάζετο καὶ νὰ γίνῃ δίκη. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὁ πολιτικὸς ῥήτωρ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀδιαφορήσῃ δι' ἄλλα σημεῖα, ἀλλὰ ποτὲ δὲν θὰ παραδεχθῆ ὅτι ἐκεῖνο ποῦ συμβουλεύει δὲν συμφέρει εἰς τὴν πολιτείαν, ἢ ὅτι ἡ πρότασις τὴν ὁποίαν καταπολεμεῖ εἶναι συμφέρουσα. Πολλάκις ὁμοῦ δὲν καταβάλλει καμμίαν φροντίδα διὰ νὰ ἐξετάσῃ ἂν δὲν εἶναι ἄδικον νὰ ἐπιχειρηθῆ ἢ ὑποδούλωσις ἐνὸς γειτονικοῦ λαοῦ, ἐναντίον τοῦ ὁποῖου δὲν ὑπάρχει κανὲν παράπονον. Ἐπίσης ἐκεῖνος

οὐκ ἐπαινοῦντες καὶ οἱ ψέγοντες οὐ σκοποῦσιν εἰ συμφέ-
 1359^a ροντα ἐπραξεν ἢ βλαβερά, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐπαίῳ πολλάκις τι-
 θέασιν ὅτι ὀλιγορῆσας τοῦ αὐτῷ λυσιτελοῦντος ἐπραξεν ὅτι
 καλόν, οἷον Ἄχιλλεα ἐπαινοῦσιν ὅτι ἐβοήθησε τῷ εἰαίρω
 Πατρόκλῳ εἰδὼς ὅτι δεῖ αὐτὸν ἀποθανεῖν ἐξὸν ζῆν. Τούτω
 5 δὲ ὁ μὲν τοιοῦτος θάνατος κάλλιον, τὸ δὲ ζῆν συμφέρον.

Φανερόν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι ἀνάγκη περὶ τούτων
 ἔχειν πρῶτον τὰς προτάσεις· τὰ γὰρ τεκμήρια καὶ τὰ εἰκό-
 τα καὶ τὰ σημεῖα προτάσεις εἰσὶν ῥητορικαί· ὅλως μὲν γὰρ
 συλλογισμὸς ἐκ προτάσεων ἔστιν, τὸ δ' ἐνθύμημα συλλογι-
 10 σμός ἐστι συνεστηκὼς ἐκ τῶν εἰρημένων προτάσεων.

Ἐπεὶ δὲ οὔτεπραχθῆναι οἷόν τε οὔτεπραχθήσεσθαι τὰ
 ἀδύνατα ἀλλὰ τὰ δυνατά, οὐδὲ τὰ μὴ γεγόμενα ἢ μὴ ἐσόμενα
 οὐχ οἷόν τε τὰ μὲν πεπραχθῆναι τὰ δὲπραχθήσεσθαι, ἀναγ-
 καῖον καὶ τῷ συμβουλευόντι καὶ τῷ δικαζομένῳ καὶ τῷ ἐπι-
 15 δεικτικῷ ἔχειν προτάσεις περὶ δυνατοῦ καὶ ἀδυνατοῦ, καὶ εἰ
 γέγονεν ἢ μὴ, καὶ εἰ ἔσται ἢ μὴ. Ἐπεὶ δὲ ἐπεὶ ἅπαντες καὶ
 ἐπαινοῦντες καὶ ψέγοντες καὶ προτρέποντες καὶ ἀποτρέπον-
 τες καὶ κατηγοροῦντες καὶ ἀπολογούμενοι οὐ μόνον τὰ εἰ-
 ρημένα δεικνύναι πειρῶνται ἀλλὰ καὶ ὅτι μέγα ἢ μικρὸν τὸ
 20 ἀγαθόν ἢ τὸ κακόν, ἢ τὸ καλόν ἢ τὸ αἰσχρόν, ἢ τὸ δίκαιον
 ἢ τὸ ἄδικον, ἢ καθ' αὐτὰ λέγοντες ἢ πρὸς ἄλληλα ἀντιπα-
 ραβάλλοντες, δῆλον ὅτι δέοι ἂν καὶ περὶ μεγέθους καὶ μι-
 κρότητος καὶ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος προτάσεις
 ἔχειν, καὶ καθόλου καὶ περὶ ἐκάστου, οἷον τί μείζον ἀγα-

1. Δηλ. τὸ συμφέρον, τὸ δίκαιον, τὸ ὥρατον.

πὸ ἐκφωνεῖ πανηγυρικὸν λόγον διὰ τὸ ἐπαινέσθῃ ἢ τὸ φέ-
 ξῃ, δὲν ἐξετάζει ἂν ἐκεῖνος, δ. ἀ τὸν ὁποῖον ὀμιλεῖ, ἔκαμεν
 ὠφελίμους ἢ βλαβεράς πράξεις· ἀπεναντίας, ἐνῶ τὸν ἐπαινεῖ,
 ἀποδεικνύει ὅτι ἐξετέλεσε μίαν ὠραίαν πράξιν παραμελή-
 σας τὸ προσωπικὸν του συμφέρον. Ἐπαινοῦν, παραδείγμα-
 τος χάριν, τὸν Ἀχιλλέα, διότι, ἐξεδικήθη τὸν φίλον του Πά-
 τροκλον, ἂν καὶ ἐγνώριζεν ὅτι, ὅταν κάμῃ αὐτὴν τὴν πρά-
 ξιν, θὰ ἀποθάνῃ, ἐνῶ ἤμποροῦσε νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του.
 Ἦτο ὠραιότερον διὰ τὸν Ἀχιλλέα νὰ ἀποθάνῃ κατ' αὐτὸν
 τὸν τρόπον. Τὸ συμφέρον του ἕμως ἦτο νὰ διατηρήσῃ τὴν
 ζωὴν του.

Ἀπὸ ὅσα ἐξετέθησαν καθίσταται φανερόν ὅτι κυρίως αἱ
 προτάσεις πρέπει νὰ ἀφοροῦν αὐτὰ τὰ σημεῖα¹. Διότι τὰ
 τεκμήρια καὶ αἱ πιθανότητες καὶ αἱ ἐνδείξεις εἶναι προτά-
 σεις καθαρῶς ρητορικαί. Καὶ γενικῶς μὲν ὁ συλλογισμὸς
 ἀποτελεῖται ἀπὸ προτάσεις, τὸ δὲ ἐνθύμημα εἶναι συλλογι-
 σμός, πὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ προτάσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους πὸ
 ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν.

Ἐπειδὴ εἶναι ἀπαράδεκτον τὸ νὰ ἔχουν γίνεῖ ἢ νὰ πρό-
 κείται νὰ γίνουσι εἰς τὸ μέλλον πράγματα ἀδύνατα, ἀλλὰ μό-
 νον τὰ δυνατά, καὶ ἐπίσης εἶναι ἀπαράδεκτον τὸ νὰ ἔχουν
 συμβῆ ἐκεῖνα πὸ δὲν ἔχουν συμβῆ, ἢ τὸ νὰ πρόκειται νὰ
 συμβοῦν ἐκεῖνα πὸ (ἀναγκαστικὰ) δὲν πρόκειται νὰ συμ-
 βοῦν, εἶναι ἀνάγκη καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ δικανικὸς καὶ ὁ
 πανηγυρικὸς ρήτωρ νὰ διαθέτουν προτάσεις πὸ νὰ ἀφοροῦν
 τὸ δυνατόν καὶ τὸ ἀδύνατον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύνανται
 νὰ συναχθοῦν συμπεράσματα ἂν κάτι τι ἔχει γίνεῖ ἢ ὄχι,
 πρόκειται νὰ γίνῃ ἢ δὲν πρόκειται.

Ἀκόμη, ἀφοῦ ὄλοι οἱ ρήτορες, εἴτε πρόκειται περὶ ἐπαί-
 νου ἢ μομφῆς, εἴτε πρόκειται περὶ προτροπῆς ἢ ἀποτροπῆς,
 εἴτε πρόκειται περὶ κατηγορίας ἢ ὑπερασπίσεως, προσπα-
 θοῦν ὄχι μόνον ν' ἀποδείξουν ὅσα ἤδη ἔχομεν ἐκθέσει, ἀλλ'
 ἀκόμη καὶ νὰ ἐξάρουν ἢ νὰ σμικρύνουν τὴν σημασίαν τοῦ
 καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ, τοῦ ὠραίου ἢ τοῦ ἀσχήμου, ἢ τοῦ δι-
 καίου ἢ τοῦ ἀδίκου (πὸ περιέχουν τὰ ἀποδειχθέντα πρά-
 γματα), εἴτε ἐξεταζόμενα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ εἴτε ἐν συγκρί-
 σει πρὸς ἀλληλα, εἶναι προφανές ὅτι πρέπει νὰ προβάλλῃ
 ὁ ρήτωρ καὶ προτάσεις περὶ τῆς μικρᾶς ἢ μεγάλης ἐκτά-
 σεως καὶ σημασίας καὶ ἀπὸ γενικῆς ἀπόψεως καὶ δι' ἑν

- 25 θὸν ἢ ἔλαττον ἢ ἀδίκημα ἢ δικαίωμα· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων. Περὶ ὧν μὲν οὖν ἐξ ἀνάγκης δεῖ λαβεῖν τὰς προτάσεις, εἴρηται· μετὰ δὲ ταῦτα διαιρετέον ἰδίᾳ περὶ ἐκάστου τούτων, οἷον περὶ ὧν συμβουλή καὶ περὶ ὧν οἱ ἐπιδεικτικοὶ λόγοι, τρίτον δὲ περὶ ὧν αἱ δίκαι.
- 30 4. Πρῶτον μὲν οὖν ληπτέον περὶ ποῖα ἀγαθὰ ἢ κακὰ ὁ συμβουλευῶν συμβουλεύει, ἐπειδὴ οὐ περὶ ἅπαντα ἀλλ' ὅσα ἐνδέχεται καὶ γενέσθαι καὶ μὴ. Ὅσα δὲ ἐξ ἀνάγκης ἢ ἔστιν ἢ ἔστιαι ἢ ἀδύνατον ἢ εἶναι ἢ γενέσθαι, περὶ δὲ τούτων οὐκ ἔστι συμβουλή. Οὐδὲ δὴ περὶ τῶν ἐνδεχομένων ἀπάντων·
- 35 ἔστιν γὰρ καὶ φύσει ἔνια καὶ ἀπὸ τύχης γινόμενα ἀγαθὰ τῶν ἐνδεχομένων καὶ γίνεσθαι καὶ μὴ, περὶ ὧν οὐδὲν πρὸ ἔργου τὸ συμβουλεύειν· ἀλλὰ δῆλον ὅτι περὶ ὅσων ἔστιν τὸ βουλεύεσθαι. Τοιαῦτα δ' ἔστιν ὅσα πέφυκεν ἀνάγεσθαι εἰς ἡμᾶς, καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐφ' ἡμῖν ἔστιν· μέχρι
- 1359 b γὰρ τούτου σκοποῦμεν, ἕως ἄν εὕρωμεν εἰ ἡμῖν δυνατὰ ἢ ἀδύνατα προᾶξαι.

Καθ' ἕκαστον μὲν οὖν ἀκριβῶς διοριθμῆσασθαι καὶ διαλαβεῖν εἰς εἶδη περὶ ὧν εἰώθασι χρηματίζειν, ἔτι δ' ὅσον

5 ἐνδέχεται περὶ αὐτῶν διορίσαι κατὰ τὴν ἀλήθειαν, οὐ δεῖ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ζητεῖν διὰ τὸ μῆτε τῆς ῥητορικῆς εἶναι τέχνης ἀλλ' ἔμφρονεστέρας καὶ μᾶλλον ἀληθινῆς, πολλῶν τε πλείω δεδόσθαι καὶ νῦν αὐτῇ τῶν οἰκείων θεωρημάτων· ὅπερ γὰρ καὶ πρότερον εἰρηκότις τυγχάνομεν, ἀληθές

10 ἔστιν, οἷον ἢ ῥητορικὴ σύγκειται μὲν ἔκ τε τῆς ἀναλυτικῆς

1. Κυριολεκτικῶς: ὁ ἔκφωνῶν πολιτικὸν λόγον, ὅταν συμβουλεύῃ.

2. Τὸ «ἔμφρων» ἔχει ἐδῶ τὴν σημασίαν ἐπισημῆς ἱκανῆς νὰ κρίνῃ πραγματικὰ ζητήματα, ἐνφ' τῆς ρητορικῆς ἔργον εἶναι μᾶλλον τὸ πῶς θὰ παρουσιασθῶν τὰ διάφορα ζητήματα καὶ ὄχι αὐτὴ ἡ οὐσία των. Εἶναι μᾶλλον τυπικὴ παρά οὐσιαστικὴ τέχνη.

ἕκαστον ζήτημα ἰδιαιτέρως. Νὰ ἐξετάζῃ, λόγου χάριν, ποῖον ἀγαθὸν ἢ ποῖον ἀδίκημα ἢ ποῖον δικαίωμα εἶναι μεγαλύτερον ἢ μικρότερον, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω ἐπὶ ποῖων σημείων πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ βασίζονται αἱ προτάσεις τοῦ ρήτορος. Κατόπιν τούτου πρέπει νὰ διακρίνωμεν ἕκαστον εἶδος τοῦ ρητορικοῦ λόγου, δηλ. εἰς ποίας περιπτώσεις ὑπάρχει συμβουλή, ἢ πανηγυρικός λόγος, ἢ τέλος δικαστικὴ ὑπόθεσις.

4. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Πρῶτον πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν ποῖα ἀγαθὰ ἢ κακὰ ἔχει ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ ὅταν ἀγορεύῃ¹, ἀφοῦ συμβουλαὶ δὲν δίδονται δι' ὁποιοδήποτε ζήτημα, ἀλλὰ μόνον δι' ἐκεῖνα ποῦ εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ γίνουσι καὶ νὰ μὴ γίνουσι.

Ἀπεναντίας διὰ τὰ γεγονότα τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξίς εἶτε εἰς τὸ παρὸν εἶτε εἰς τὸ μέλλον θὰ πραγματοποιηθῇ ἀναγκαστικά, καθὼς καὶ διὰ τὰ γεγονότα ποῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔγιναν ἢ νὰ γίνουσι, δὲν χωρεῖ συμβουλή.

Ἀκόμη δὲν δίδονται συμβουλαὶ καὶ περὶ ἔλων τῶν πραγμάτων ποῦ εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ γίνουσι, διότι μερικὰ κατὰ πράγματα, ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ εἶναι ἐνδεχόμενον καὶ νὰ γίνουσι καὶ νὰ μὴ γίνουσι, πραγματοποιοῦνται: ἔλωσι διόλου φυσικὰ καὶ τυχαῖα. Δι' αὐτὰ, βέβαια, δὲν ὤφειλε νὰ δίδωμεν συμβουλὰς. Εἶναι φανερόν ὅτι θέματα τῶν δημοσίων συζητήσεων εἶναι ἐκεῖνα ποῦ ἐκ φύσεως ἀνάγονται εἰς τὴν πρωτοβουλίαν μας, καθὼς καὶ ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς. Ἡ δὲ ἔρευνα τῶν ζητημάτων προχωρεῖ μέχρις ὅτου βεβαιωθῶμεν ἂν μᾶς εἶναι ἢ δὲν μᾶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνεργήσωμεν.

Ἡ λεπτομερὴς καὶ ἀκριβὴς ἀπαρίθμησις ἑλῶσι τῆς ποικιλίας τῶν ὑποθέσεων περὶ τῶν ὁποίων συνήθως δίδονται συμβουλαί, ἢ ὑποδιαίρεσις αὐτῶν εἰς εἶδη, καὶ ἀκόμη ἢ ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ παροχῆ αὐστηρῶν ὀρισμῶν κάθε εἶδους, δὲν πρέπει νὰ ζητῆται ἀπὸ τὴν παροῦσαν πραγματείαν. Διότι τοῦτο δὲν εἶναι ἔργον τῆς ρητορικῆς τέχνης, ἀλλ' ἐτέρας οὐσιαστικωτέρας² καὶ περισσότερον ἀληθινῆς. Καὶ μάλιστα τῆς ἔχει ἤδη δοθῆ ἔκτασις μεγαλύτερα ἀπὸ ἐκείνην ποῦ τῆς ἀνήκει.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι, καθὼς ἐξεθέσαμεν καὶ προηγουμένως, ὅτι ἡ ρητορικὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα μέρος τῆς ἀναλυτικῆς

ἐπιστήμης καὶ τῆς περὶ τὰ ἥθη πολιτικῆς, ὁμοία δ' ἐστὶν
 τὰ μὲν τῇ διαλεκτικῇ τὰ δὲ τοῖς σοφιστικοῖς λόγοις. Ὅσοι
 δ' ἂν τις ἢ τὴν διαλεκτικὴν ἢ ταύτην μὴ καθάπερ ἂν δυ-
 νάμεις ἀλλ' ἐπιστήμας πειρᾶται κατασκευάζειν, λήσεται τὴν
 15 φύσιν αὐτῶν ἀφανίσας τῷ μεταβαίνειν ἐπισκευάζων εἰς
 ἐπιστήμας ὑποκειμένων τινῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μὴ μόνον
 λόγων. Ὅμως δὲ ὅσα πρὸ ἔργου μὲν ἐστὶ διελεῖν, ἔτι δ'
 ὑπολείπει σκέψιν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ, εἴπωμεν καὶ νῦν.

Σχεδὸν γάρ, περὶ ὧν βουλευόνται πάντες καὶ περὶ ὧν
 20 ἀγορεύουσιν οἱ συμβουλευόντες, τὰ μέγιστα τυγχάνει πέντε
 τὸν ἀριθμὸν ὄντα· ταῦτα δ' ἐστὶν περὶ τε πόρων, καὶ πο-
 λέμου καὶ εἰρήνης, ἔτι δὲ περὶ φυλακῆς τῆς χώρας, καὶ
 τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων, καὶ νομοθεσίας. Ὅσοι
 25 προσόδους τῆς πόλεως εἰδέναι τίνες καὶ πόσαι, ὅπως εἴτε
 τις παραλείπεται προστεθῆ καὶ εἴ τις ἐλάτιων ἀυξηθῆ, ἔτι
 δὲ τὰς δαπάνας τῆς πόλεως ἀπάσας, ὅπως εἴ τις περιεργος
 ἀφαιρεθῆ καὶ εἴ τις μείζων ἐλάτιων γένηται· οὐ γὰρ μόνον
 πρὸς τὰ ὑπάρχοντα προστιθέντες πλουσιώτεροι γίνονται,
 30 ἀλλὰ καὶ ἀφαιροῦντες τῶν δαπανημάτων. Ταῦτα δ' οὐ μόνον
 ἐκ τῆς περὶ τὰ ἴδια ἐμπειρίας ἐνδέχεται συνορᾶν, ἀλλ'
 ἀναγκαῖον καὶ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις εὐρημένων ἱστορικῶν
 εἶναι πρὸς τὴν περὶ τούτων συμβουλήν.

Περὶ δὲ πολέμου καὶ εἰρήνης τὴν δύναμιν εἰδέναι τῆς
 35 πόλεως, ὅποση τε ὑπάρχει ἤδη καὶ πόσην ἐνδέχεται ὑπάρ-
 ξαι, καὶ ποῖα τις ἢ τε ὑπάρχουσα ἐστὶν καὶ ἢ τις ἐνδέχεται
 προσγενέσθαι, ἔτι δὲ πολέμους πῶς καὶ τίνες πεπολέμηκεν.

1. Δηλ. ἀπὸ οὗ ἐφαρμόζεται εἰς τὴν χώραν του.

ἐπιστήμης καὶ ἀπὸ ἓνα μέρος τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Ὅμοιάζει δὲ ὑπὸ τινὰς ἐπόψεις πρὸς τὴν διαλεκτικὴν καὶ ὑπὸ ἄλλας πρὸς τὴν τέχνην τῶν σοφιστῶν.

Ἐὰν ὁμως καταβάλωμεν προσπάθειαν νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι ἡ διαλεκτικὴ, καθὼς καὶ ἡ τέχνη πού τώρα μᾶς ἀπασχολεῖ, εἶναι γενικὰ ἐφόδια, ἀλλὰ θελήσωμεν νὰ τὰς ἀναγάγωμεν εἰς αὐτοτελεῖς ἐπιστήμας, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβωμεν, θὰ χάσωμεν ἀπὸ μπροστά μας τὴν ἀληθινὴν τῶν φύσιν καὶ θὰ τὰς μετατρέψωμεν εἰς ἐπιστήμας, πού ἀφοροῦν ὠρισμένα δεδομένα πράγματα, καὶ ὄχι ἀπλῶς τέχνας, πού ἀφοροῦν μόνον τοὺς λόγους.

Ὅπωςδὴποτε θὰ ἐξετάσωμεν τώρα ἔλα ἔσα εἶναι σκόπιμον νὰ διεξέλθωμεν καὶ ἐδῶ, θ' ἀφήσωμεν δὲ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην τὴν περὶ αὐτῶν πληρεστέραν ἔρευναν, ἢ ὅποια καὶ ἀνήκει εἰς τὴν ἀρμοδιότητά της. Πράγματι, ἔλα σχεδὸν ἔσα ἀποτελοῦν ἀντικείμενον δημοσίας συζητήσεως, καὶ περὶ τῶν ὁποίων ἀγορεύουν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, ἀνάγονται εἰς πέντε κατηγορίας. Εἶναι δὲ αὗται ἡ περὶ τῶν δημοσίων οικονομικῶν, ἡ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, ἡ περὶ ἀμύνης τῆς χώρας, ἡ περὶ εἰσαγωγῶν καὶ ἐξαγωγῶν καὶ ἡ περὶ τῆς νομοθεσίας.

Ἐκεῖνος λοιπὸν πού πρόκειται νὰ λάβῃ τὴν λόγον περὶ τῶν δημοσίων οικονομικῶν, πρέπει νὰ γνωρίζῃ ποῖα καὶ πόσα εἶναι τὰ δημόσια ἔσοδα, εἰς τρόπον ὥστε. ἂν ἔχη λησμονηθῆ κάποιο ἀπ' αὐτά, νὰ προστεθῆ, καὶ ἂν κάποιο ἄλλο εἶναι ἀνεπαρκές, νὰ ἀυξηθῆ. Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζῃ ἔλα τὰς δημοσίας δαπάνας, ὥστε τῶν μὲν περιττῶν νὰ προτείνῃ τὴν κατάργησιν, τῶν δὲ ὑπερόγκων τὸν περιορισμόν. Διότι δὲν γίνεται κανεὶς πλουσιώτερος μόνον μὲ τὸ νὰ αὐξάνῃ τὰ ὑπάρχοντά του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ νὰ περιορίσῃ τὰς δαπάνας του. Καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιμετωπίσῃ κανεὶς αὐτὰ τὰ ζητήματα μόνον ἀπὸ τὴν ἰδίαν πεῖτραν του. Εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ καὶ ποῖα μέτρα ἐφαρμόζονται καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, διὰ τὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ δίδῃ συμβουλὰς περὶ τοῦ θέματος τούτου.

Διὰ νὰ ὁμιλήσῃ δὲ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τοῦ κράτους, καὶ ἐκείνην πού ὑπάρχει ἤδη καὶ ἐκείνην πού εἶναι δυνατὸν νὰ παρασκευασθῆ. Ἐπίσης νὰ γνωρίζῃ ποῖας ἀξίας εἶναι ἡ ὑπάρχουσα καὶ ἐκείνη πού εἶναι δυνατὸν νὰ προστεθῆ εἰς αὐτήν, καὶ εἰς ποίους πολέμους ἔλαβε μέρος καὶ πῶς ἐπολέμησε.

Οὐδὲ μόνον δὲ τῆς οἰκείας πόλεως ἀλλὰ καὶ τῶν ὁμόρων
ταῦτα ἀναγκαῖον εἶδέναι. [Ἦ] καὶ πρὸς οὓς ἐπίδοξον πολε-
40 μείν, ὅπως πρὸς μὲν τοὺς κρείττους εἰρηνεύηται, πρὸς δὲ
1360 a τοὺς ἥτιους ἐπ' αὐτοῖς ἦ τὸ πολεμεῖν. Καὶ τὰς δυνάμεις,
πότερον ὁμοίαι ἢ ἰνόμοιαι· ἔστιν γὰρ καὶ ταύτη πλεονε-
κτεῖν ἢ ἔλαιτοῦσθαι. Ἐναγκαῖον δὲ καὶ πρὸς ταῦτα μὴ μό-
νον τοὺς οἰκείους πολέμους τεθεωρηκέναι ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν
5 ἄλλων, πῶς ἰποβαίνουσιν· ἀπὸ γὰρ τῶν ὁμοίων τὰ ὁμοια
γίγνεσθαι πέφυκεν.

Ἔτι δὲ περὶ φυλακῆς τῆς χώρας μὴ λανθάνειν πῶς φυ-
λάττεται, ἀλλὰ καὶ τὸ πληθὸς εἶδέναι τῆς φυλακῆς καὶ τὸ
εἶδος καὶ τοὺς τόπους τῶν φυλακηρίων (τοῦτο δ' ἀδύνα-
10 τον μὴ ἐμπειρον ὄντα τῆς χώρας). ἔν' εἴ' ἐλάττων ἢ φυλα-
κῇ προστεθῆ καὶ εἴ τις περιεργος ἀφαιρεθῆ καὶ τοὺς ἐπι-
τηδείους τόπους τηρῶσι μᾶλλον.

Ἔτι δὲ περὶ τροφῆς, πόση δαπάνη ἰκανὴ τῇ πόλει καὶ
ποιά, ἢ αὐτοῦ τε γιγνομένη καὶ εἰσαγωγίμος, καὶ τίνων τ'
15 ἐξαγωγῆς δέονται καὶ τίνων εἰσαγωγῆς, ἵνα πρὸς ταῦτα
καὶ συνθῆκαι καὶ συμβολαὶ γίνωνται· πρὸς δύο γὰρ δια-
φυλάτειν ἀναγκαῖον ἀνεγκλήτους τοὺς πολίτας, πρὸς τε τοὺς
κρείττους καὶ πρὸς τοὺς εἰς ταῦτα χρῆσίμους.

Εἰς δ' ἀσφάλειαν ἅπαντα μὲν ταῦτα ἀναγκαῖον δύνα-
20 σθαι θεωρεῖν, οὐκ ἐλάχιστον δὲ περὶ νομοθεσίας ἐπατεῖν·
ἐν γὰρ τοῖς νόμοις ἐστὶν ἡ σωτηρία τῆς πόλεως, ὥστ' ἀνα-
καῖον εἶδέναι πόσα τέ ἐσι πολιτειῶν εἶδη, καὶ ποῖα συμ-
φέρει ἐκάστη, καὶ ὑπὸ τίνων φθειρεσθαι πέφυκεν καὶ οἰ-
κείων τῆς πολιτείας καὶ ἐναντίων. Λέγω δὲ τὸ ὑπὸ οἰκείων

1. Ἔτσι ἐρμηνεύομεν τὴν γραφὴν «πρὸς ταῦτα», τὴν ὁποίαν καὶ νομίζομεν ὀρθήν. Ἐν γίνῃ δεκτὴ ἡ γραφὴ «πρὸς τούτους» ἢ φράσις πρέπει ν' ἀποδοθῆ ὡς ἐξῆς: διὰ τὰ γίνουσι μὲ τὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας θὰ ἐξαχθοῦν τὰ πλεονάσματα ἢ ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ εἰσαχθοῦν ὅσα ἐλλείπουν, αἱ πρέπουσαι συνθῆκαι καὶ συμφωνίαι.

Πρέπει δὲ ὅλας αὐτὰς τὰς πληροφορίας νὰ κατέχη, ὄχι μόνον σχετικὰ μὲ τὴν ἰδικήν του πολιτείαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς γειτονικάς. Νὰ γνωρίζῃ μὲ ποίας ἀπ' αὐτὰς εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ γίνῃ πόλεμος, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ συμβουλευῇ τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης μὲ τοὺς ἰσχυροτέρους καὶ νὰ ἐπιφυλάσσεται νὰ συμβουλευθῇ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν ἀσθενεστέρων. Πρέπει νὰ γνωρίζῃ ἂν αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις εἶναι ἴσαι ἢ ἀνισοί, διότι καὶ ἀπ' αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἡ νίκη ἢ ἡ ἥττα. Πρὸς τοῦτοις εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάζῃ ποίαν ἔκθασιν εἶχαν, ὄχι μόνον οἱ πόλεμοι εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε λάβει μέρος ἢ χώρα του, ἀλλὰ καὶ οἱ μεταξὺ ἄλλων λαῶν. Διότι εἶναι φυσικὸν αἱ ὁμοίαι αἰτίαι νὰ ἐπιφέρουν ὅμοια ἀποτελέσματα.

Εἰς δὲ τὰ ζητήματα τῆς ἀμύνης τῆς χώρας ὁ πολιτικὸς ρήτωρ δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῇ πῶς φρουρεῖται αὕτη. Πρέπει μάλιστα νὰ γνωρίζῃ καὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς φρουρᾶς καὶ τὰ ὄχυρά μέρη ποὺ φρουροῦνται (τοῦτο δὲ εἶναι ἀδύνατον εἰς ἐκεῖνον ποὺ δὲν γνωρίζει καλὰ τὴν χώραν), εἰς τρόπον ὥστε ἐκεῖ ποὺ εἶναι ἀνεπαρκῆς ἡ φρουρὰ νὰ προστεθῇ καὶ ἄλλη, καὶ ὅπου εἶναι περισσοτέρα ἀπὸ ἕτι χρειάζεται νὰ ἐλαττωθῇ, ἀκόμη δὲ νὰ φρουρῶνται καλύτερον τὰ ἐπίκαιρα σημεῖα.

Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐπαρκείας τῆς χώρας εἰς τροφίμα, ὁ πολιτικὸς ρήτωρ πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὸ ποσὸν καὶ τὸ εἶδος ποὺ χρειάζεται ἡ πολιτεία καὶ ἐξ αὐτῶν ποῖα παράγονται ὑπὸ τῆς χώρας καὶ ποῖα εἰσάγονται ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν. Ποῖα εἶδη πρέπει νὰ ἐξαχθοῦν καὶ ποῖα νὰ εἰσαχθοῦν διὰ νὰ γίνου, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνθήκαι καὶ συμφωνίαι¹. Διότι εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ ἔρχεται ἡ πολιτεία εἰς προστριβὰς πρὸς δύο κατηγορίας κρατῶν. Πρὸς τὰ ἰσχυρότερα τῆς καὶ πρὸς ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα ἔχει ἐμπορικὰς ἀνταλλαγὰς.

Ἐὰν δὲ πρέπη ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξετάζῃ ὅλα αὐτὰ τὰ ζητήματα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς χώρας, δὲν εἶναι μικρᾶς σημασίας καὶ τὸ νὰ εἶναι κάτοχος τῶν νομοθετικῶν ζητημάτων. Διότι ἐπὶ τῶν νόμων στηρίζεται ἡ σωτηρία τῆς πολιτείας. Ὡστε εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ τὰ διάφορα εἶδη πολιτευμάτων καὶ τὰ πλεονεκτήματα ἐκάστου Ἐπίσης δὲ ποῖα εἶναι αἱ ἀφορμαί, εἴτε ἐνυπάρχουσαι εἰς τὸ κάθε πολίτευμα εἴτε ἐξωτερικαί, ποὺ ἐκ φύσεως ὁδηγοῦν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ πολιτεύματος. Λέγω

- 25 φθείρεσθαι, ὅτι ἔξω τῆς βελτίστης πολιτείας αἱ ἄλλαι πᾶσαι
καὶ ἀνιέμεναι καὶ ἐπιτεινόμεναι φθείρονται, οἷον δημο-
κρατία οὐ μόνον ἀνιεμένη ἀσθενεστέρα γίνεται ὥστε τέλος
ἦξει εἰς ὀλιγαρχίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπιτεινόμενη σφόδρα, ὥσπερ
καὶ ἡ γρυπότης καὶ ἡ σιμότης οὐ μόνον ἀνιέμενα ἔρχεται
30 εἰς τὸ μέσον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα γρυπὰ γινόμενα ἢ σιμὰ οὐ-
τως διατίθεται ὥστε μηδὲ μυκτιῆρα δοκεῖν εἶναι. Χρήσιμον
δὲ πρὸς τὰς νομοθεσίας τὸ μὴ μόνον ἐπαῖειν τίς πολιτεία
συμφέρει ἐκ τῶν παρεληλυθότων θεωροῦντι, ἀλλὰ καὶ τὰς
παρὰ τοῖς ἄλλοις εἰδέναι, αἱ ποῖαι τοῖς ποίοις ἀρμότιουσιν.
- 35 Ὡστε δῆλον ὅτι πρὸς μὲν τὴν νομοθεσίαν αἱ τῆς γῆς περιο-
δοὶ χρήσιμοι· (ἐντεῦθεν γὰρ λαβεῖν ἔστιν τοὺς τῶν ἐθνῶν
νόμους), πρὸς δὲ τὰς πολιτικὰς συμβουλὰς αἱ τῶν περὶ τὰς
πράξεις γραφόντων ἱστορίαι· ἅπαντα δὲ ταῦτα πολιτικῆς
ἀλλ' οὐ ῥητορικῆς ἔργον ἔστιν.

40 Περὶ ὧν μὲν οὖν ἔχειν δεῖ (τὰς προτάσεις) τὸν μέλλοντα
1360 b συμβουλεύειν, τὰ μέγιστα τσαυτὰ ἔστιν· ἐξ ὧν δὲ δεῖ καὶ
περὶ τούτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων προτρέπειν ἢ ἀποτρέπειν,
λέγωμεν πάλιν.

5. Σχεδὸν δὲ καὶ ἰδίᾳ ἐκάστῳ καὶ κοινῇ πᾶσι σκοπός
5 τίς ἔστιν, οὗ στοχαζόμενοι καὶ αἰροῦνται καὶ φεύγουσιν·
καὶ τοῦτ' ἔστιν ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν ἢ τ' εὐδαιμονία καὶ τὰ
μόρια αὐτῆς. Ὡστε παραδείγματος χάριν λάβωμεν τί ἔστιν
ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν ἢ εὐδαιμονία, καὶ ἐκ τίνων τὰ μόρια ταύ-
της· περὶ γὰρ ταύτης καὶ τῶν εἰς ταύτην συντεινόντων καὶ

δὲ ὅτι καταστρέφονται ἀπὸ αἰτίας πού ἐνυπάρχουν εἰς αὐτά, διότι, ἂν ἐξαιρεθῆ τὸ ἄριστον πολίτευμα, ὅλα τὰ ἄλλα καταστρέφονται εἴτε μὲ τὸ νὰ χαλαρωθῶν εἴτε μὲ τὸ νὰ ἐπιταθῶν. Ἔτσι, παραδείγματος χάριν, ἡ λαοκρατία, χαλαρωμένη, ἐξασθενεῖ καὶ καταλήγει εἰς ὀλιγαρχίαν. τὸ ἴδιο δὲ τῆς συμβαίνει καὶ ὅταν ἐπιταθῆ εἰς τὸ ἐπακρον. Καθὼς ἀκριβῶς καὶ ἡ γρυπὴ ἢ ἡ σιμὴ μύτη. Αὐτὴ πλησιάζει εἰς τὸ κανονικὸν σχῆμα, ὅταν χαλαρωθῆ ἢ γρυπότης καὶ ἡ σιμότης, ὅταν δὲ ἐνταθῶν εἰς τὸ ἐπακρον, τότε τὸ σχῆμα τῆς μύτης διαμορφώνεται κατὰ τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι οὔτε κἄν ὑπάρχουν ρουθούνια.

Εἶναι δὲ ὠφέλιμον, διὰ νὰ συμβάλῃ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ εἰς τὸ νομοθετικὸν ἔργον, ὅχι μόνον νὰ κατανοῆ ποῖον εἶναι τὸ πολίτευμα πού παρουσιάζει τὰ περισσότερα πλεονεκτήματα, διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν ὅσων συνέβησαν κατὰ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ νὰ γνωρίζῃ καὶ τὰ ξένα πολιτεύματα, τίνος εἶδους εἶναι καὶ εἰς τίνος εἶδους πολιτίας ἀρμόζουσιν. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι διὰ τὴν νομοθεσίαν εἶναι χρήσιμοι αἱ περιηγήσεις εἰς διαφόρους τόπους, διότι ἔτσι εἶναι δυνατόν νὰ μάθῃ κανεὶς τοὺς νόμους τῶν διαφόρων ἐθνῶν, διὰ δὲ τὰς πολιτικὰς συμβουλάς εἶναι χρήσιμα τὰ ἱστορικὰ συγγράμματα. Αὐτὰ ὅλα ὁμῶς ἀποτελοῦν ἀντικείμενον ὅχι τῆς ρητορικῆς, ἀλλὰ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Αὐταὶ εἶναι αἱ κυριώτεραι προτάσεις τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἔχῃ εἰς τὴν διάθεσίν του ὁ πολιτικὸς ρήτωρ. Καὶ τώρα θὰ ἐκθέσωμεν τὰ μέσα πού πρέπει νὰ μεταχειρίζεται διὰ νὰ παροτρύνῃ ἢ νὰ ἀποτρέπῃ καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ζητημάτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων.

5. ΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΡΟΒΑΛΛῆ Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΡΗΤΩΡ ΔΙΑ ΝΑ ΠΡΟΤΡΕΨῆ ἢ ΝΑ ΑΠΟΤΡΕΨῆ. Ἡ ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ

Ἐκάθε σχεδὸν ἀνθρώπος καὶ ὅλοι οἱ ἀνθρώποι ἀπὸ κοινοῦ θέτουν εἰς τὸν ἑαυτὸν των ἕνα σκοπὸν, καὶ ἐπειδὴ αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουν, ἐνεργοῦν κατὰ προτίμησιν ὀρισμέναις πράξεις, καὶ ἄλλαις πάλιν τὰς ἀποφεύγουν. Ἐκείναι αὐτὸς εἶναι μὲ δύο λόγια ἡ εὐημερία καὶ τὰ μέρη πού τὴν ἀποτελοῦν.

Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν χάριν παραδείγματος τί εἶναι κυριολεκτικὰ ἡ εὐημερία καὶ ἀπὸ τί ἀποτελοῦνται τὰ μέρη τῆς. Διότι αἱ συμβουλαὶ τῶν πολιτικῶν ρητόρων πού προ-

10 τῶν ἐναντίων ταύτη αἴ τε προίροπαί καὶ αἱ ἀποίροπαί πᾶ-
 σαί εἰσιν· τὰ μὲν γὰρ παρασκευάζοντα ταύτην ἢ τῶν μορίων
 τι, ἢ μείζον ἀντ' ἐλάττινος ποιοῦντα, δεῖ πρότιεν, τὰ δὲ
 φθειρόντα ἢ ἐμποδίζοντα ἢ τὰ ἐναντία ποιοῦντα μὴ πρότιεν.

Ἔστω δὴ εὐδαιμονία εὐπραξία μετ' ἀρετῆς, ἢ αὐτάρ-
 15 κεια ζωῆς, ἢ ὁ βίος ὁ μετὰ ἀσφαλείας ἡδιστος, ἢ εὐθηνία
 κτημάτων καὶ σωμάτων μετὰ δυνάμεως φυλακτικῆς τε καὶ
 πρακτικῆς τούτων· σχεδὸν γὰρ τούτων ἐν ἡ πλείω τὴν εὐ-
 δαιμονίαν ὁμολογοῦσιν εἶναι ἅπαντες.

Ἐὶ δὴ ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία τοιοῦτον, ἀνάγκη αὐτῆς εἶναι
 20 μέρος εὐγένειαν πολυφιλίαν χρηστοφιλίαν πλοῦτον εὐτεκνίαν
 πολυτεκνίαν εὐγηρίαν, ἔτι τὰς τοῦ σώματος ἀρετῆς, οἷον
 ὑγίειαν κάλλος ἰσχὺν μέγεθος, δύναμιν ἀγωνιστικῆν, δό-
 ξαν τιμὴν εὐτυχίαν ἀρετήν· οὕτω γὰρ ἂν αὐταρκέστατος εἴη,
 εἰ ὑπάρχοι αὐτῷ τὰ ἐν αὐτῷ καὶ τὰ ἐκτὸς ἀγαθὰ· οὐ γὰρ
 25 ἔστιν ἄλλα παρὰ ταῦτα. Ἔστι δ' ἐν αὐτῷ μὲν τὰ περὶ ψυ-
 χὴν καὶ τὰ ἐν σώματι, ἔξω δὲ εὐγένειαι καὶ φίλοι καὶ χρή-
 ματα καὶ τιμὴ. Ἔτι δὲ προσήκειν οἰόμεθα δυνάμεις ὑπάρ-
 χειν καὶ τύχην· οὕτω γὰρ ἂν ἀσφαλέστατος ὁ βίος εἴη. Λά-
 βωμεν τοίνυν ὁμοίως καὶ τούτων ἕκαστον τί ἐστίν.

30 Εὐγένεια μὲν οὖν ἐστὶν ἔθνει μὲν καὶ πόλει τὸ αὐτό-
 χθονας ἢ ἀρχαίους εἶναι, καὶ ἡγεμόνας τοὺς πρώτους ἐπι-
 φανεῖς, καὶ πολλοὺς ἐπιφανεῖς γεγονέναι ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τοῖς
 ζηλουμένοις· ἰδίᾳ δὲ εὐγένεια ἢ ἀπ' ἀνδρῶν ἢ ἀπὸ γυναι-

τρέπουν ἢ ἀποτρέπουν κάτι, ἀφοροῦν ὅλοι τὴν εὐημερίαν τῆς χώρας, καθὼς καὶ τὰς ἐνεργείας ποῦ συντελοῦν ἢ ποῦ ἀντιτίθενται εἰς αὐτήν, ἀφοῦ βέβαια πρέπει νὰ πράττωμεν ἐκεῖνας τὰς πράξεις ποῦ προπαχρασκευάζουν τὴν εὐημερίαν, ἢ ἔν ἀπὸ τὰ μέρη τῆς, ἢ τὴν ὑπάρχουσαν κάμνουν μεγαλυτέραν, καὶ πάλιν νὰ μὴ πράττωμεν ἐκεῖνα ποῦ τὴν καταστρέφουν, τῆς δημιουργοῦν ἐμπόδια ἢ προκαλοῦν ὅσα εἶναι ἀντίθετα τῆς εὐημερίας.

Εὐημερία θὰ εἶναι, φυσικά, ἡ ἐπιτυχία εἰς τὴν ζωὴν μας, ποῦ πραγματοποιεῖται μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ἀρετῆς, ἢ ἡ ζωὴ ποῦ ἐπαρκεῖ εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς, ἢ ὁ πῖθ εὐχάριστος καὶ ἀσφαλῆς τρόπος ζωῆς, ἢ ἡ ἀφθονία κτημάτων καὶ δοῦλων εἰς ἐκεῖνον ποῦ ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ τὰ διαφυλάττη καὶ νὰ τὰ χρησιμοποῖῃ. Καὶ πράγματι, ὅλοι σχεδὸν συμφωνοῦν ὅτι ἡ εὐημερία εἶναι ἓνα ἢ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ.

Ἄν ἕμως ἡ εὐημερία εἶναι κάτι τέτοιο, πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ συγκροτῆται ἀπὸ τὰ ἐξῆς μέρη, ἀπὸ τὴν εὐγένειαν τῆς καταγωγῆς, ἀπὸ πολλοὺς καὶ χρηστοὺς φίλους, πλοῦτον, πολλοὺς καὶ καλοὺς ἀπογόνους, καλὰ ὑστερνά, καὶ ἀκόμη ἀπὸ σωματικὰς ἀρετὰς ὅπως ἡ υγεία, ἡ ὁμορφιά, ἡ σωματικὴ δύναμις, ἡ κορμοστασιά, ἡ ἐπίδοσις εἰς τὰς ἀθλητικὰς ἀσκήσεις, ἡ δόξα, ἡ ἐκτίμησις, ἡ εὖνοια τῆς τύχης, ἡ ἀρετὴ ἢ καὶ τὰ μέρη αὐτῆς, ἡ σωφροσύνη, ἡ ἀνδρεία, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἐγκράτεια. Καὶ πράγματι, τότε μόνον θὰ ἦτο κανεὶς πλήρως ἱκανοποιημένος, ἐὰν διέθετε καὶ τὰ προτερήματα ποῦ ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχη ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὰ ἐξωτερικά. Διότι, ἐκτὸς αὐτῶν, τίποτε ἄλλο δὲν ὑπάρχει. Προτερήματα ποῦ ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ ἔχη ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, εἶναι τὰ ψυχικά καὶ τὰ σωματικά, ἐξωτερικά δὲ εἶναι ἡ εὐγένεια τῆς καταγωγῆς, οἱ φίλοι, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἐκτίμησις. Πρέπει ἀκόμη, νομίζομεν, νὰ διαθέτῃ κανεὶς ἱκανότητα καὶ καλὴν τύχην. Καὶ τότε ἡ ζωὴ του θὰ εἶναι τελείως ἐξησφαλισμένη. Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν τῶρα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ, διὰ νὰ ἴδωμεν ἀπὸ τί ἀποτελεῖται τὸ καθένα.

Εὐγένεια καταγωγῆς δι' ἓν ἔθνος ἢ δι' ἓν κράτος ὑπάρχει, ὅταν οἱ πολῖται του εἶναι αὐτόχθονες ἢ παλαιόθεν ἐγκατεστημένοι ἐκεῖ, καὶ οἱ παλαιοὶ ἀρχηγοὶ των ἦσαν διαπρεπεῖς, καὶ ἀπέκτησαν ἐκλεκτοὺς ἀπογόνους, ποῦ αἱ πράξεις των προκαλοῦν τὸν ζῆλον. Διὰ δὲ τὰ άτομα ἡ εὐγένεια καταγωγῆς προέρχεται ἢ ἀπὸ τὸν πατρικὸν ἢ ἀπὸ τὸν μητρι-

κῶν, καὶ γνησιότης ἀπ' ἀμφοῖν, καὶ ὥσπερ ἐπὶ πόλεως
 35 τοὺς τε πρώτους γνωρίμους ἢ ἐπ' ἀρετῇ ἢ πλοῦτιν ἢ ἄλλω
 τῶ τῶν τιμωμένων, καὶ πολλοὺς ἐπιφανεῖς ἐκ τοῦ γένους
 καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας καὶ νέους καὶ πρεσβυτέρους.

Εὐτεκνία δὲ καὶ πολυτεκνία οὐκ ἄδηλα· ἔστιν δὲ τῶ κοι-
 1361 a νῶ μὲν [εὐτεκνία], νεότης ἂν ἢ πολλή καὶ ἀγαθή, ἀγαθὴ δὲ
 κατ' ἀρετὴν σώματος, οἷον μέγεθος κάλλος ἰσχὺν δύνάμιν
 ἀγωνιστικὴν· ψυχῆς δὲ σωφροσύνη καὶ ἀνδρία νέου ἀρεταί.
 Ἰδίᾳ δὲ εὐτεκνία καὶ πολυτεκνία τὸ τὰ ἴδια τέκνα πολλὰ
 5 καὶ τοιαῦτα εἶναι, καὶ θήλεα καὶ ἄρρενα· θηλειῶν δὲ ἀρε-
 τῇ σώματος μὲν κάλλος καὶ μέγεθος, ψυχῆς δὲ σωφροσύνη
 καὶ φιλεργία ἄνευ ἀνελευθερίας. Ὅμοιος δὲ καὶ ἰδίᾳ καὶ
 κοινῇ καὶ κατ' ἄνδρας καὶ κατὰ γυναῖκας δεῖ ζητεῖν ἕκα-
 στον ὑπάρχειν τῶν τοιούτων· ὅσοις γὰρ τὰ κατὰ γυναῖκας
 10 φαῦλα ὥσπερ Λακεδαιμονίοις, σχεδὸν κατὰ τὸ ἡμῖν οὐκ
 εὐδαιμονοῦσιν.

*** Πλούτου δὲ μέρος νομίσματος πλήθος, γῆς, χωρίων
 κτησῶν πλήθει καὶ μεγέθει καὶ κάλλει διαφερόντων, ἔτι δὲ
 ἐπίπλων κτησῶν καὶ ἀνδραπόδων καὶ βοσκημάτων πλήθει
 15 καὶ κάλλει διαφερόντων, ταῦτα δὲ πάντα <οἰκεῖα> καὶ ἀσφα-
 λῆ καὶ ἐλευθέρια καὶ χρήσιμα. Ἔστιν δὲ χρήσιμα μὲν
 μᾶλλον τὰ κάρπια, ἐλευθέρια δὲ τὰ πρὸς ἀπόλαυσιν· κάρ-
 πια δὲ λέγω ἄφ' ὧν αἱ πρόσοδοι, ἀπολαυστικά δὲ ἄφ' ὧν
 μηδὲν παρὰ τὴν χρῆσιν γίνεται, ὅτι καὶ ἄξιον. Ὅρος δὲ
 20 ἀσφαλείας μὲν τὸ ἐνταῦθα καὶ οὕτω κεκτῆσθαι ὥστ' ἔφ'

κὸν κλάδον καὶ σύγκειται εἰς τὸ νὰ κατάγεται κανεὶς ἀπὸ νομίμους γεννήτορας, καί, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὰ κράτη, πρέπει οἱ παλαιότεροι γνωστοὶ πρόγονοι νὰ ἔχουν διακριθῆ ἕνεκα τῆς ἀξίας των ἢ τοῦ πλοῦτου των ἢ ἄλλου προτερήματος ἀπ' ἐκεῖνα πὺδ προκαλοῦν τὴν ἐκτίμησιν, καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτὴν νὰ ἔχουν διαδεχθῆ ἀλλήλας πολλαὶ γενεαὶ ἐπιφανῶν προσώπων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, νέων καὶ γέρον.

Τὶ σημαίνει πολλοὶ καὶ καλοὶ ἀπόγονοι δὲν ἔχει ἀνάγκη ἐξηγήσεως. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ δημοσίου συμφέροντος καλοὶ ἀπόγονοι ὑπάρχουν, ὅταν ἡ νεολαία εἶναι πολυάριθμος καὶ ἐκλεκτή, τόσον ἐν σχέσει πρὸς τὰς σωματικὰς ἀρετάς, δηλ. ἔχει παράστημα, ὁμορφιά, σωματικὴν δύναμιν, ἐπίδοσιν εἰς τὸν ἀθλητισμόν, ὅσον καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰς ψυχικὰς ἀρετάς, πὺδ δι' ἕνα νέον εἶναι ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ ἐγκράτεια. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀτομικῆς ἀπόψεως ἔχει κανεὶς τὸ πλεονέκτημα τῆς εὐτεκνίας καὶ τῆς πολυτεκνίας, ὅταν ἔχη πολλὰ ἰδικὰ του παιδιὰ, προικισμένα μὲ τὰ προτερήματα πὺδ ἀνεφέραμεν, ἀγόρια καὶ κορίτσια. Καὶ γιὰ μὲν τὰ κορίτσια σωματικαὶ ἀρεταὶ εἶναι ἡ ὁμορφιά καὶ τὸ παράστημα καὶ ψυχικαὶ ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ ἐργατικότης πὺδ δὲν κατανατᾷ εἰς δουλοπρέπειαν. Καὶ πρέπει ἐξ ἴσου νὰ ἐπιδιώκωμεν νὰ ἔχουν τὰ προτερήματα αὐτὰ καὶ τὰ ἰδικὰ μας παιδιὰ, ἀγόρια καὶ κορίτσια, καθὼς καὶ ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς πολιτείας. Διότι ὅπου οἱ θεσμοὶ πὺδ ἀφοροῦν τὰς γυναῖκας εἶναι κακοί, ὅπως συμβαίνει εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, σχεδὸν λείπει ἡ μισθὴ εὐημερία.

Στοιχεῖα τοῦ πλοῦτου εἶναι τὰ πολλὰ χρήματα, ἡ ἀφθονία ἀκινήτων κτημάτων καὶ ἡ ἰδιοκτησία καλλιεργησίμων ἐκτάσεων. Ἐπειτα ἡ κατοχὴ κινήτων πραγμάτων, δούλων καὶ κοπαδιῶν. πὺδ διακρίνονται διὰ τὴν ποσότητα καὶ τὴν ποιότητά των. Ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ κατέχη κανεὶς ἀδιαφιλονεικῆτως καὶ ἀσφαλῶς, νὰ τὰ μεταχειρίζεται ὅπως ταιριάζει σὲ ἐλεύθερον ἄνθρωπον, ἢ νὰ τοῦ εἶναι χρήσιμα. Καὶ χρήσιμα μὲν εἶναι περισσότερον ἐκεῖνα πὺδ ἀποδίδουν καρπούς, λέγομεν δὲ ὅτι χρησιμοποιοῦνται ὅπως ταιριάζει σὲ ἐλεύθερον ἄνθρωπον, ἐκεῖνα πὺδ χρησιμοποιοῦνται δι' ἀτομικὴν ἀπολαυσιν. Καὶ ὀνομάζω ἀγαθὰ πὺδ ἀποδίδουν καρπούς, ἐκεῖνα πὺδ μᾶς φέρουν ἕνα εἰσόδημα, ἀγαθὰ δὲ ἀτομικῆς ἀπολαύσεως, ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ ὅποια κανένα ἄλλο ἀξίον λόγου ὄφελος δὲν ἔχομεν ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡμεῖς οἱ ἴδιοι τὰ χρησιμοποιοῦμεν. Ἀσφάλεια τῆς περιουσίας εἶναι τὸ νὰ τὴν κατέχης κατὰ τρόπον καὶ ὑπὸ συνθήκας ὥστε ἀπὸ σένα καὶ

αὐτῷ εἶναι τὴν χρῆσιν αὐτῶν, τοῦ δὲ οἰκεῖα εἶναι διὰ τὸ ἐφ' αὐτῷ ἢ ἀπαλλοτριῶσαι ἢ μὴ· λέγω δὲ ἀπαλλοτριῶσιν δόσιν καὶ πρᾶσιν. Ὅλως δὲ τὸ πλουτεῖν ἐστὶν ἐν τῷ χρῆσθαι μᾶλλον ἢ ἐν τῷ κεκτηῖσθαι· καὶ γὰρ ἡ ἐνέργειά ἐστι τῶν 25 τοιούτων καὶ ἡ χρῆσις πλοῦτος.

Εὐδοξία δ' ἐστὶν τὸ ὑπὸ πάντων σπουδαῖον ὑπολαμβάνεσθαι ἢ τοιοῦτόν τι ἔχειν οὗ πάντες ἐφίενται ἢ οἱ πολλοὶ ἢ οἱ ἀγαθοὶ ἢ οἱ φρόνιμοι.

Τιμὴ δ' ἐστὶν μὲν σημεῖον εὐεργετικῆς εὐδοξίας, τιμῶν- 30 ται δὲ δικαίως μὲν καὶ μάλιστα οἱ εὐεργετηκότες, οὐ μὴν ἀλλὰ τιμᾶται καὶ ὁ δυνάμενος εὐεργετεῖν· εὐεργεσία δὲ ἢ εἰς σωτηρίαν καὶ ὅσα αἷτια τοῦ εἶναι, ἢ εἰς πλοῦτον, ἢ εἰς τι τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ὧν μὴ ἑαδία ἢ κτήσις ἢ ὄλως ἢ ἐνταῦθα ἢ ποτέ· πολλοὶ γὰρ διὰ μικρὰ δοκοῦντα τιμῆς 35 τυγχάνουσιν, ἀλλ' οἱ τόποι καὶ οἱ καιροὶ αἷτιοι. Μέρη δὲ τιμῆς θυσίαι, μνήμαι ἐν μέτροις καὶ ἄνευ μέτρων, γέγρα, τεμένη, προεδρίαί, τάφοι, εἰκόνες, τροφαὶ δημόσιαι, τὰ βαρβαρικά, ὅσον προσκυνήσεις καὶ ἐκστάσεις, δῶρα τὰ παρ' ἐκάστοις τίμια. Καὶ γὰρ τὸ δῶρόν ἐστι κτήματος δόσις 40 καὶ τιμῆς σημεῖον, διὸ καὶ οἱ φιλοχρήματοι καὶ οἱ φιλότιμοι ἐφίενται αὐτῶν· ἀμφοτέροις γὰρ ἔχει ὧν δέονται· 1361 b καὶ γὰρ κτήμά ἐστιν, οὗ ἐφίενται οἱ φιλοχρήματοι, καὶ τιμὴν ἔχει, οὗ οἱ φιλότιμοι.

Σώματος δὲ ἀρετὴ ὑγίεια, αὕτη δὲ οὕτως ὥστε ἀνόσους εἶναι χρωμένους τοῖς σώμασιν· πολλοὶ γὰρ ὑγιαίνουσιν ὥσπερ

1. Παραφράζομεν, ἀπομακρυνόμενοι τοῦ κειμένου. Ἔτσι πιστεύομεν ὅτι μένομεν πιστότεροι εἰς τὸ νόημα.

2. Τέμενος· ἄλλος συνήθως, ἐπονομαζόμενον μὲ τὸ ὄνομα διαπρεποῦς προσώπου. Πρβλ. σήμερον τὴν ὀνομασίαν ἐδῶν, πλατειῶν κτλ. μὲ τὰ ὀνόματα διαπρεπῶν ἀνδρῶν, πρὸς ἀπονομὴν τιμῆς εἰς αὐτούς.

μόνον νὰ ἐξαρτᾶται ἡ χρῆσις τῆς. Εἶσαι δὲ ἀπόλυτος κύριος τῆς περιουσίας σου, ὅταν ἡμπορῆς ἐλεύθερα νὰ τὴν ἀπαλλοτριώσῃς. Ὅνομάζω δὲ ἀπαλλοτριώσιν εἴτε τὴν δωρεάν εἴτε τὴν πώλησιν. Γενικὰ δὲ ὁ πλοῦτος περισσότερον συνίσταται εἰς τὴν χρῆσιν παρὰ εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν ἀγαθῶν, διότι ὄχι τὸ νὰ κατέχῃς, ἀλλὰ τὸ νὰ χρησιμοποιοῦς τὰ ἀγαθὰ πού κατέχεις ἀποτελεῖ τὸν πλοῦτον¹.

Δόξα εἶναι τὸ νὰ θεωρῆται κανεὶς ἀπὸ ἄλλου σπουδαῖος ἄνθρωπος ἢ τὸ νὰ ἔχῃ πλεονέκτημα ἀπ' ἐκεῖνα πού ἔλοι, ἢ οἱ περισσότεροι, ἢ οἱ χρηστοὶ καὶ οἱ φρόνιμοι ἄνθρωποι θὰ ἐπιθυμοῦσαν νὰ τὸ ἔχουν.

Τιμαὶ ἀπονέμονται εἰς ἐκείνους πού πιστεύεται ὅτι ἡμποροῦν νὰ κάμουν τὸ καλόν. Τιμῶνται δὲ πρὸ πάντων οἱ εὐεργέται, καὶ δικαίως. Ἐν τούτοις τιμᾶται καὶ ἐκεῖνος πού εἶναι εἰς θέσιν νὰ κάμῃ εὐεργεσίας. Εὐεργεσία δὲ εἶναι καὶ ἡ σωτηρία ἢ ὅ,τι ἄλλο ἀποτελεῖ προϋπέθεσιν τῆς ὑπάρξεως, καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις καὶ ἡ παροχὴ οὐδὲποτε ἄλλου ἀγαθοῦ ἀπ' ἐκεῖνα πού ἡ ἀπόκτησίς των δὲν εἶναι εὐκολῆ, εἴτε ἀπολύτως, εἴτε εἰς ὀρισμένον χρόνον καὶ ὑπὸ ὀρισμένης συνθήκας. Καὶ πράγματι, εἰς πολλοὺς ἀπονέμονται τιμαὶ δι' ἀσημάντους εὐεργεσίας. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰς περιστάσεις καὶ τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας γίνονται αἱ μικραὶ αὐταὶ εὐεργεσίαι. Ἡ τιμὴ ἀπονέμεται κατὰ διαφόρους τρόπους, διὰ θυσιῶν, δι' ἀναμνηστικῶν ἐπιγραφῶν, ἐμμέτρων ἢ ὄχι, διὰ δώρων, δι' ὀνομασίας δημοσίου τόπου μὲ τὸ ὄνομα τοῦ τιμωμένου², δι' ἀπονομῆς πρωτοκαθεδρίας, διὰ τάφων, δι' ἀγαλμάτων, διὰ συντηρήσεως δημοσίου δαπάνῃ. Οἱ δὲ βάρβαροι προσκυνοῦν καὶ κάμνουν τόπον εἰς ἐκεῖνον πού θέλουν νὰ τιμῆσουν. Τέλος εἰς ἔνδειξιν τιμῆς προσφέρονται καὶ δῶρα, ἐκεῖνα πού εἰς ἕκαστον τόπον θεωροῦνται πολύτιμα. Πράγματι, τὸ δῶρον εἶναι συγχρόνως καὶ παροχὴ ἐνὸς πράγματος ἀξίας καὶ ἔνδειξις τιμῆς. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ φιλοχρήματοι καὶ οἱ φιλόδοξοι τὰ ἐπιδιώκουν. Διότι ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς ἐπιθυμίας καὶ τούτων καὶ ἐκείνων. Πράγματι, τὸ δῶρον καὶ ἀπόκτημα εἶναι, καὶ τὸ ἐπιδιώκουν γι' αὐτὸ οἱ φιλοχρήματοι, καὶ ἔνδειξις τιμῆς, καὶ τὸ ἐπιδιώκουν οἱ φιλόδοξοι.

Ἡ κυριωτέρη σωματικὴ ἀρετὴ εἶναι ἡ ὑγεία. Ἐχει δὲ ὑγείαν ἐκεῖνος πού, ἂν καὶ κάμνῃ χρῆσιν τῶν σωματικῶν ἱκανότητων του, δὲν ἀρρωσταίνει. Διότι ὑπάρχουν καὶ ἄνθρωποι πού εἶναι μὲν καλὰ εἰς τὴν ὑγείαν των, ὅπως λέγουσιν

5 Ἡρόδικος λέγεται, οὗς οὐδείς ἄν εὐδαιμονίσειε τῆς ὑγιείας
 διὰ τὸ πάντων ἀπέχεσθαι τῶν ἀνθρωπίνων ἢ τῶν πλεί-
 στων. Κάλλος δὲ ἕτερον καθ' ἐκάστην ἡλικίαν ἐστίν. Νέον
 μὲν οὖν κάλλος τὸ πρὸς τοὺς πόρους χρήσιμον ἔχειν τὸ σῶμα
 τούς τε πρὸς δρόμον καὶ πρὸς βίαν, ἡδὺν ὄντα ἰδεῖν πρὸς
 10 ἀπόλαυσιν, διὸ οἱ πένταθλοι κάλλιστοι, οἱ πρὸς βίαν καὶ
 πρὸς τάχος ἅμα πεφύκασιν· ἀκμάζοντος δὲ πρὸς μὲν πό-
 ρους τοὺς πολεμικούς, ἡδὺν δ' εἶναι δοκεῖν μετὰ φοβερό-
 τητος· γέροντος δὲ πρὸς μὲν πόρους τοὺς ἀναγκαίους ἱκα-
 νόν, ἄλυπον δὲ διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν ὧν τὸ γῆρας λωβᾶται.
 15 Ἴσχυς δ' ἐστὶ μὲν δύναμις τοῦ κινεῖν ἕτερον ὡς βούλεται,
 ἀνάγκη δὲ κινεῖν ἕτερον ἢ ἔλκοντα ἢ ὠθοῦντα ἢ αἴροντα
 ἢ πιέζοντα ἢ συνθλίβοντα, ὥστε ὁ ἰσχυρὸς ἢ πᾶσιν ἢ τού-
 των τισίν ἐστιν ἰσχυρὸς. Μεγέθους δὲ ἀρετὴ τὸ ὑπερέχειν
 κατὰ μῆκος καὶ βάθος καὶ πλάτος τῶν πολλῶν τοσοῦτω
 20 μείζονι ὥστε μὴ βραδυτέρας ποιεῖν τὰς κινήσεις διὰ τὴν
 ὑπερβολήν. Ἀγωνιστικὴ δὲ σώματος ἀρετὴ σύγκειται ἐκ
 μεγέθους καὶ ἰσχύος [καὶ τάχους]· καὶ γὰρ ὁ ταχὺς ἰσχυρὸς
 ἐστίν· ὁ γὰρ δυνάμενος τὰ σκέλη ὀπιτεῖν πως καὶ κινεῖν ταχὺ
 καὶ πόρρωδρομικός, ὁ δὲ θλίβειν καὶ κατέχειν παλαιστι-
 25 κός, ὁ δὲ ὠσαι τῇ πληγῇ πυκτικός, ὁ δ' ἀμφοτέροις τούτοις
 παγκρατιαστικός, ὁ δὲ πᾶσι πένταθλος.

Ἐὐγρηία δ' ἐστὶν βραδυτῆς γήρωσ μετ' ἀλυπίας· οὔτε

1. Ἡρόδικος ὁ Σηλυβριώτης, ἰατρός, τὸν ὀποτον μνημονεύει ὁ Πλάτων εἰς τὸν «Φαῖδρον» καὶ τὴν «Πολιτείαν».

διὰ τὸν Ἡρόδικον', ἀλλὰ κανεὶς δὲν θὰ τοὺς ἐκαλοτύχιζε διὰ τὴν υγιείαν των, ἀφοῦ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀπέχουν ἀπὸ βλας ἢ ἀπὸ τὰς περισσοτέρας ἀνθρωπίνους ἀπολαύσεις.

Ἡ ὁμορφιὰ διαφέρει ἀναλόγως τῆς ἡλικίας. Ἡ ὁμορφιὰ τοῦ νέου συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἔχῃ σῶμα ἱκανὸν νὰ ὑποφέρῃ τοὺς κόπους πού προέρχονται ἀπὸ τὸν δρόμον καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα βίαια ἀγωνίσματα, καὶ νὰ ἔχῃ ἐμφάνισιν γλυκεῖαν καὶ εὐχάριστον πρὸς ἀπόλαυσιν. Γι' αὐτὸ οἱ ἀθληταὶ τοῦ πεντάθλου εἶναι οἱ ὠραιότεροι νέοι, διότι ἐκ φύσεως εἶναι προικισμένοι καὶ μὲ σωματικὴν δύναμιν καὶ μὲ εὐλυγισίαν. Τοῦ ἀνδρὸς πού εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας τοῦ ὁμορφιά εἶναι ἡ ἀντοχὴ εἰς τοὺς κόπους τοῦ πολέμου καὶ ἡ φυσιογνωμία, πού ἐνῶ εἶναι εὐχάριστος, ἐμπνέει συγχρόνως τὸν φόβον. Ἡ δὲ ὁμορφιά τοῦ γέροντος εἶναι τὸ νὰ ἤμπορῇ νὰ ὑποφέρῃ τοὺς ἀπαραιτήτους εἰς τὴν ἡλικίαν του κόπους χωρὶς νὰ στενοχωρῆται, ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὰς ἐνοχλήσεις τοῦ γήρατος.

Σωματικὴ δὲ δύναμις εἶναι τὸ νὰ ἤμπορῇ κανεὶς νὰ μετακινήσῃ τὸν ἄλλον ὅπως θέλει. Διὰ νὰ τὸν μετακινήσῃ ὁμοῦς πρέπει κατ' ἀνάγκην ἢ νὰ τὸν τραβήξῃ ἢ νὰ τὸν σπρώξῃ, ἢ νὰ τὸν σηκώσῃ ψηλά, ἢ νὰ τὸν ρίξῃ κάτω καὶ νὰ τὸν πιέσῃ, ἢ τέλος νὰ τὸν σφίξῃ. Ἐπομένως εἶναι κανεὶς δυνατὸς ἢ εἰς ὅλα αὐτὰ ἢ εἰς μερικὰ ἀπ' αὐτά.

Καλὸν ἀνάστημα εἶναι τὸ νὰ ὑπερέχῃ κανεὶς ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους ἀνθρώπους σὲ ὕψος, πάχος καὶ πλάτος, εἰς τὴν ὁμοῦς ἀναλογίαν ὥστε νὰ μὴ γίνωνται βραδύτεραι αἱ κινήσεις του ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν.

Ἡ ἀθλητικὴ δὲ ἱκανότης ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν συνδυασμὸν καλοῦ ἀναστήματος, σωματικῆς δυνάμεως καὶ εὐκίνησιος (διότι καὶ ὁ εὐκίνητος εἶναι δυνατός). Καὶ πράγματι, ἐκεῖνος πού μπορεῖ νὰ κινήῃ πρὸς τὰ ἐμπρὸς τὰ πόδια του κατὰ κάποιον ὠρισμένον τρόπον, νὰ τὰ κινήῃ γρήγορα καὶ νὰ κάμνῃ μεγάλα βήματα, εἶναι ἱκανὸς ὡς ἀθλητῆς δρόμου. Καλὸς διὰ τὴν πάλην εἶναι ἐκεῖνος πού ἔχει τὴν δύναμιν νὰ σφίγγῃ καὶ νὰ κρατῇ τὸν ἀντίπαλόν του, καλὸς διὰ τὴν πυγμαχίαν ἐκεῖνος πού μὲ κτυπήματα μπορεῖ ν' ἀπωθήσῃ τὸν ἀντίπαλον· ἐκεῖνος πάλιν, πού εἶναι ἱκανὸς καὶ εἰς τὰ δύο αὐτά, εἶναι καλὸς διὰ τὸ παγκράτιον, καὶ τέλος καλὸς διὰ τὸ πένταθλον εἶναι ἐκεῖνος πού συγκεντρώνει ὅλας αὐτὰς τὰς ἱκανότητας.

Καλὰ ὕστερνά εἶναι τὰ γηρατεῖα πού ἔρχονται ἀργὰ καὶ χωρὶς νὰ ὑποφέρῃ κανεὶς. Πράγματι, δὲν ἤμποροῦμεν νὰ

γὰρ εἰ ταχὺ γηράσκει, εὐγηρως, οὔτ' εἰ μόγις μὲν λυπηρῶς
 δέ. Ἔστιν δὲ καὶ ἐκ τῶν τοῦ σώματος ἀρειῶν καὶ τύχης·
 30 μὴ ἄνοσος γὰρ ὢν μηδὲ ἰσχυρὸς οὐκ ἔσται ἀπαθὴς οὐδ'
 ἄλυπος, καὶ πολυχρόνιος [οὔτ'] ἄνευ τύχης διαμείνειεν ἄν.
 Ἔστιν δὲ τις καὶ χωρὶς ἰσχύος καὶ ὑγείας ἄλλη δύναμις
 μακροβιότητος. Πολλοὶ γὰρ ἄνευ τῶν τοῦ σώματος ἀρε-
 τῶν μακρόβιοί εἰσιν· ἀλλ' οὐδὲν ἢ ἀκριβολογία χρήσιμος ἢ
 35 περὶ τούτων εἰς τὰ νῦν.

Πολυφιλία δὲ καὶ χρηστοφιλία οὐκ ἄδηλα τοῦ φίλου ὠρι-
 σμένου, ὅτι ἔστιν ὁ τοιοῦτος φίλος ὃς τις, ἃ οἶεται ἀγαθὰ
 εἶναι ἐκείνῳ, πρακτικὸς ἔστιν αὐτῶν δι' ἐκείνον. Ὡς δὴ
 πολλοὶ τοιοῦτοι, πολύφίλος, ᾧ δὲ καὶ ἐπιεικεῖς ἄνδρες,
 40 χρηστόφίλος.

Εὐτυχία δὲ ἔστιν ὢν ἡ τύχη ἀγαθῶν αἰτία, ταῦτα γί-
 1362a γνεσθαι καὶ ὑπάρχειν ἢ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα ἢ τὰ μέγιστα.
 Αἰτία δ' ἔστιν ἡ τύχη ἐνίων μὲν καὶ ὢν αἱ τέχναι, πολλῶν
 δὲ καὶ ἀτέχνων, οἷον ὄσων ἢ φύσις, ἐνδέχεται δὲ καὶ παρὰ
 φύσιν εἶναι· ὑγείας μὲν γὰρ τέχνη αἰτία, κάλλους δὲ καὶ
 5 μεγέθους φύσις. Ὅλως δὲ τὰ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν ἔστιν
 ἀπὸ τύχης, ἐφ' οἷς ἔστιν ὁ φθόνος. Ἔστιν δὲ καὶ τῶν παρὰ
 λόγον ἀγαθῶν αἰτία τύχη, οἷον εἰ οἱ ἄλλοι αἰσχροὶ ἀδελ-
 φοί, ὃ δὲ καλός, ἢ οἱ ἄλλοι μὴ εἶδον τὸν θησαυρόν, ὃ δ'
 εὗρεν, ἢ εἰ τοῦ πλησίον ἔτυχεν τὸ βέλος, τούτου δὲ μή, ἢ εἰ
 10 μὴ ἦλθε μόνος αἰετοῦ, οἱ δὲ ἅπαξ ἐλθόντες διεφθάρθη-
 σαν· πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα εὐτυχήματα δοκεῖ εἶναι. ***

1. Ἔννοεῖ τὰ «παρὰ λόγον» ἀγαθὰ, τῶν ἰποίων διδραὶ ἀμέσως πα-
 ρακάτω ἀρκετὰ παραδείγματα.

2. Εἰς τὸ καίμενον, καὶ ἐθῶ καὶ εἰς ἄλλα ἐδάφια, ἡ ἰατρικὴ
 χαρακτηρίζεται ὡς τέχνη. Σήμερον ὁμοίως αὐτὸ δὲν θά εἶχε νόημα.

εἰποῦμεν ὅτι ἔχει καλὰ ὑστερνὰ οὔτε ἐκεῖνος ποῦ γηράσκει γρήγορα, οὔτε πάλιν ἐκεῖνος μὲν ποῦ γηράσκει μὲν ἀργά, ἀλλὰ τότε ὑποφέρει πολὺ. Τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὰς σωματικὰς ἀρετᾶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς ἰδιοτροπίας τῆς τύχης. Πράγματι, ἐκεῖνος ποῦ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ ἀρρώστεια καὶ δὲν ἔχει ἰσχυρὰν κρᾶσιν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ὑποφέρῃ στὰ γεράματά του. Ἐπὶ αὐτῶν καὶ χωρὶς τὴν εὐνοίαν τῆς τύχης δὲν ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ κανεὶς πολλὰ χρόνια χωρὶς ἐνοχλήσεις. Καὶ ὅταν ὁμοῦς λειπῇ ἡ ὑγεία καὶ ἡ δύναμις ὑπάρχει κάποια ἄλλη αἰτία μακροβιότητος. Καὶ πράγματι, συχνὰ βλέπομεν νὰ ζοῦν πάρα πολλὰ χρόνια ἄνθρωποι ποῦ δὲν ἔχουν αὐτὰ τὰ σωματικὰ προσόντα. Ἐπὶ αὐτῶν δὲν θὰ μᾶς ἐχρησίμευε πρὸς τὸ παρὸν εἰς τίποτε ἢ λεπτομερῆς ἐξετάσεις αὐτοῦ τοῦ ζητήματος.

Τὸ νὰ ἔχῃ κανεὶς πολλοὺς καὶ χρηστοὺς φίλους εἶναι πρόδηλον πλεονέκτημα, ὅταν δώσωμεν τὸν ἕρισμόν ὅτι φίλος εἶναι ἐκεῖνος ποῦ εἶναι ἕτοιμος νὰ κάμῃ διὰ τὸν φίλον του ὅσα, κατὰ τὴν γνώμην του, τοῦ εἶναι ὠφέλιμα. Ὀνομάζομεν λοιπὸν πολὺφίλον ἐκεῖνον ποῦ ἔχει πολλοὺς τέτοιους φίλους καὶ χρηστέφιλον ἐκεῖνον ποῦ ἔχει φίλους χρηστοὺς ἀνθρώπους.

Τυχηρὸς εἶναι ἐκεῖνος ποῦ ἡῦρεν ἢ παράγει ἢ ὄλα ἢ τὰ περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ ποῦ ὀφείλονται εἰς τὴν τύχην. Ἡ δὲ τύχη εἶναι αἰτία καὶ μερικῶν ἀγαθῶν ποῦ ἠμποροῦν νὰ προέλθουν καὶ ἀπὸ κάποιων τέχνην ἢ ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ποῦ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὰ δημιουργήσῃ καμμία τέχνη. Τέτοια εἶναι τὰ φυσικὰ χαρίσματα, καθὼς καὶ μερικὰ ποῦ δὲν ἠμπορεῖ οὔτε κἄν εἰς τὴν φύσιν νὰ ἀποδοθῶν¹. Ἔτσι ἡ διατήρησις τῆς ὑγείας προέρχεται καὶ ἀπὸ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην². Ἡ ὁμορφιά ὁμοῦς καὶ τὸ ἀνάστημα εἶναι φυσικὰ χαρίσματα. Γενικῶς δὲ ὀφείλονται εἰς τὴν εὐνοίαν τῆς τύχης ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ ποῦ προκαλοῦν τὸν φθόνον. Ἡ τύχη ἐπίσης εἶναι αἰτία μερικῶν ἀγαθῶν ποῦ ἡ λογικὴ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὰ ἐξηγήσῃ. Ὅταν, παραδείγματός χάριν, κάποιος εἶναι ὠραῖος, ἐνῶ ὄλοι οἱ ἀδελφοὶ του εἶναι ἀσχημοί. Ἡ ὅταν κανεὶς ἀπὸ ὄλους τοὺς ἄλλους δὲν εἶδε τὸν ἠθασαυρὸν καὶ κάποιος τὸν ἀνεκάλυψε. Ἡ ὅταν τὸ βέλος δὲν ἐκτύπησε κάποιον, ἀλλὰ τὸν πλαινόν του, ἢ ὅταν κάποιος, ποῦ ἐσύχναζεν εἰς ἓνα ὠρισμένον μέρος, εἶναι ὁ μόνος ποῦ δὲν εὑρέθηκε ἐκεῖ τὴν ἡμέραν τοῦ κινδύνου, ἐνῶ ἄλλοι, ποῦ μόνον ἐκείνην τὴν φορὰν ἐπῆγαν εἰς αὐτὸ τὸ μέρος, ἐχάθησαν. Καὶ ὄλα τὰ παρόμοια ἀποδίδονται εἰς τὴν εὐνοίαν τῆς τύχης.

Περὶ δὲ ἀρετῆς ἐπέπερ οἰκειότατος ὁ περὶ τοὺς ἐπαίνους τόπος, ὅταν περὶ ἐπαίνου ποιῶμεθα τὸν λόγον, τότε διοριστέον.

- 15 6. Ὡν μὲν οὖν δεῖ σιοχάζεσθαι προτιρέποντα ὡς ἐσομένων ἢ ὑπαρχόντων, καὶ ὧν ἀποτιρέποντα, φανερόν· τὰ γὰρ ἐναντία τούτων ἐστίν. Ἐπεὶ δὲ πρόκειται τῷ συμβουλευόντι σκοπὸς τὸ συμφέρον, βουλευόνται γὰρ οὐ περὶ τοῦ τέλους ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος, ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ συμφέροντα
- 20 κατὰ τὰς πράξεις, τὸ δὲ συμφέρον ἀγαθόν, ληπιέον ἂν εἴη τὰ στοιχεῖα περὶ ἀγαθοῦ καὶ συμφέροντος ἀπλῶς. Ἔστω δὴ ἀγαθόν ὃ ἂν αὐτὸ ἑαυτοῦ ἔνεκα ἢ αἰρετόν, καὶ οὐ ἔνεκα ἄλλο αἰρούμεθα, καὶ οὐ ἐφίεται πάντα ἢ πάντα τὰ αἰσθησιν ἔχοντα ἢ νοῦν ἢ εἰ λάβοι νοῦν· καὶ ὅσα ὁ νοῦς ἂν ἐκά-
- 25 στω ἀποδοίη, καὶ ὅσα ὁ περὶ ἕκαστον νοῦς ἀποδίδωσιν ἐκάστω· τοῦτο <γάρ> ἐστὶν ἐκάστω ἀγαθόν, καὶ οὐ παρόντος εὖ διάκειται καὶ αὐτάρκως ἔχει, καὶ τὸ αὐταρκές, καὶ τὸ ποιητικὸν ἢ φυλακτικὸν τῶν τοιούτων, καὶ ᾧ ἀκολουθεῖ τὰ τοιαῦτα, καὶ τὰ κωλυτικὰ τῶν ἐναντίων καὶ τὰ φθαρτικά.
- 30 Ἀκολουθεῖ δὲ διχῶς· ἢ γὰρ ἄμα ἢ ὕστερον, οἷον τῷ μὲν μανθάνειν τὸ ἐπίστασθαι ὕστερον, τῷ δὲ ὑγιαίνειν τὸ ζῆν ἄμα. Καὶ τὰ ποιητικὰ τριχῶς, τὰ μὲν ὡς τὸ ὑγιαίνειν ὑγιείας, τὰ δὲ ὡς σιτία ὑγιείας, τὰ δὲ ὡς τὸ γυμνάζεσθαι, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ποιεῖ ὑγίειαν. Τούτων δὲ κειμένων ἀνάγκη

1. Εἰς τὸ 9ον κεφάλαιον τοῦ Α' τούτου β:βλίου.

2. Ἡ φράσις αὕτη προστίθεται διὰ νὰ διασαφηνισθῇ τὸ νόημα.

Διὰ τὴν ἀρετὴν πάλιν, ἐπειδὴ εἶναι κοινὸς τόπος πάρα πολὺ κατάλληλος διὰ τὸν ἐπαινον, θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐκεῖ δπου θὰ κάμωμεν λόγον περὶ τοῦ ἐπαίνου¹.

Αὐτὰ προδήλως πρέπει νὰ ἔχη εἰς τὸν νοῦν του ἐκεῖνος πού θέλει νὰ προτρέψη ἢ νὰ ἀποτρέψη, εἴτε ἡ ὁμιλία του ἀφορᾷ τὸ παρὸν, εἴτε τὸ μέλλον. Ἀποτρέπει δὲ κανεὶς ἀπὸ τὰ ἀντίθετα ἐκείνων πού ἔως τώρα ἐξετέθησαν.

6. ΤΟ ΚΑΛΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΦΕΡΟΝ

Ἄφου ὁ πολιτικὸς ρήτωρ τάσσει εἰς τὸν ἑαυτὸν του ὡς σκοπὸν νὰ συμβουλεύῃ ἐκεῖνα πού συμφέρουν, ὁ τελικὸς ὁμως αὐτὸς σκοπὸς δὲν ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῶν συζητήσεων—ἀφου ὅλοι εἶναι σύμφωνοι ὅτι τὸ συμφέρον πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται²—, ἀλλὰ τὰ μέσα πού ἄγουν πρὸς τὸν σκοπὸν, δηλ. αἱ ἐνέργειαι πού συμφέρουν, καὶ ἀκόμη, ἀφου ἐκεῖνο πού εἶναι συμφέρον εἶναι καλόν, θὰ ἔπρεπε νὰ προσδιορίσωμεν κατὰ κάποιον γενικὸν τρόπον τὰ στοιχεῖα πού ἀποτελοῦν τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον.

Ἄς δεχθῶμεν ὅτι καλὸν εἶναι ἐκεῖνο πού πρέπει κανεὶς νὰ ἀκολουθῇ, διότι εἶναι αὐτὸ πού εἶναι, καὶ πού ἐξ αἰτίας του πρέπει νὰ ἀκολουθῇ κἀτι ἄλλο, καὶ πού τὸ ἐπιθυμοῦν ὅλα τὰ ὄντα, θέλω νὰ εἰπῶ ὅλα τὰ ὄντα πού ἔχουν αἰσθήσεις καὶ νοῦν, ἢ ὅλα, ἂν ἀποκτοῦσαν νοῦν. Ἐπίσης ἐκεῖνο πού ἡ διάνοια θὰ καθώριζεν ὅτι ἀρμόζει εἰς τὸν καθένα, ἢ ἐκεῖνο πού ἡ διάνοια τοῦ καθενὸς καθορίζει ὅτι τοῦ ἀρμόζει, αὐτὸ εἶναι γιὰ τὸν καθένα τὸ καλόν. Καλὸν εἶναι ἀκόμη ἐκεῖνο πού ὅταν τὸ ἔχωμεν, εἴμεθα καλὰ διατεθειμένοι καὶ ἱκανοποιημένοι, καθὼς καὶ ἡ αὐτάρχεια, καὶ ὅσα δημιουργοῦν ἢ διατηροῦν αὐτὰ τὰ διάφορα πλεονεκτήματα, ἢ ὅσα εἶναι ἐπακόλουθά των, ἢ ὅσα ἐμποδίζουν ἢ καταστρέφουν τὰ ἀντίθετα τοῦ καλοῦ.

Ἡ δὲ ἀλληλουχία τῶν διαφόρων πραγμάτων παρουσιάζεται κατὰ δύο τρόπους. Εἴτε ἐμφανίζονται συγχρόνως καὶ τὰ δύο, εἴτε τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου. Ἔτσι ἡ μάθησις παρουσιάζεται κατόπιν ἀπὸ τὴν μελέτην. Ἡ ζωὴ μαζί μὲ τὴν ὑγείαν. Παράγονται δὲ τὰ πράγματα κατὰ τρεῖς τρόπους. Ἔτσι ἡ ὑγεία ἢ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι εἶναι κάποιος (ἐκ φύσεως) ὑγιής, ἢ εἰς τὸ ὅτι τρέφεται καλὰ, ἢ εἰς τὸ ὅτι γυμνάζεται, πρᾶγμα πού περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο συντελεῖ εἰς τὴν ὑγείαν.

- 35 τὰς τε λήψεις τῶν ἀγαθῶν ἀγαθὰς εἶναι καὶ τὰς τῶν κακῶν ἀποβολὰς· ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ μὲν τὸ μὴ ἔχειν τὸ κακὸν ἅμα, τῷ δὲ τὸ ἔχειν ἀγαθὸν ὑστερον. Καὶ ἡ ἀντ' ἐλάττωτος ἀγαθοῦ μείζωνος λήψις καὶ ἀντὶ μείζωνος κακοῦ ἐλάττωτος· ὧ
- 1362 b γὰρ ὑπερέχει τὸ μείζον τοῦ ἐλάττωτος, τούτου γίνεται τοῦ μὲν λήψις τοῦ δ' ἀποβολή. Καὶ τὰς ἀρετὰς δὲ ἀνάγκη ἀγαθὸν εἶναι· κατὰ γὰρ ταύτας εὖ τε διάκεινται οἱ ἔχοντες, καὶ ποιητικά τῶν ἀγαθῶν εἰσι καὶ πρακτικά. Περὶ ἐκάστης δὲ
- 5 καὶ τίς καὶ ποῖα χωρὶς ῥητέον. Καὶ τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· πάντα γὰρ ἐφίεται τὰ ζῶα αὐτῆς τῇ φύσει. Ὅσοι καὶ τὰ ἡδέα καὶ τὰ καλὰ ἀνάγκη ἀγαθὰ εἶναι· τὰ μὲν γὰρ ἡδονῆς ποιητικά, τῶν δὲ καλῶν τὰ μὲν ἡδέα τὰ δὲ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ αἰρετά ἐστίν.
- 10 Ὅς δὲ καθ' ἓν εἰπεῖν, ἀνάγκη ἀγαθὰ εἶναι τάδε. Εὐδαιμονία· καὶ γὰρ καθ' αὐτὸ αἰρετὸν καὶ αὐταρκές, καὶ ἔνεκα αὐτοῦ πολλὰ αἰρούμεθα. Δικαιοσύνη, ἀνδρεία, σωφροσύνη, μεγαλοψυχία, μεγαλοπρέπεια καὶ αἱ ἄλλαι αἱ τοιαῦται ἕξεις· ἀρεταὶ γὰρ ψυχῆς. Καὶ ὑγίεια καὶ κάλλος καὶ
- 15 τὰ τοιαῦτα· ἀρεταὶ γὰρ σώματος καὶ ποιητικά πολλῶν, οἷον ἡ ὑγίεια καὶ ἡδονῆς καὶ τοῦ ζῆν, διὸ καὶ ἄριστον δοκεῖ εἶναι, ὅτι δύο τῶν τοῖς πολλοῖς τιμιωτάτων αἰτιῶν ἐστίν, ἡδονῆς καὶ τοῦ ζῆν. Πλοῦτος· ἀρετὴ γὰρ κτήσεως καὶ ποιητικὸν πολλῶν. Φίλος καὶ φιλία· καὶ γὰρ καθ' αὐτὸν αἰρε-

1. Αὐτὸ εἶναι, ἂν καὶ ἀρκετὰ στρυφνόν, τὸ ἀκριβὲς νόημα τῆς περιόδου. Τὸ «τῷ μὲν» ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐγγύτερον, εἰς τὰς ἀποβολὰς τῶν κακῶν, καὶ ὅχι εἰς τὰς λήψεις τῶν ἀγαθῶν, ὅπως κακῶς ἔχει ἀποδοθῆ.

2. Ποιητικά καὶ πρακτικά ἀγαθῶν=ποιοῦσι καὶ πράττουσι τὰ ἀγαθὰ. Τὸ δεύτερον ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ρηματικά ἐπίθετα ἔχει ὅλως διόλου κατὰ παρεξήγησιν ἀποδοθῆ: αἱ ἀρεταὶ ἔχουν... πρακτικὴν ἀξίαν.

Ἔμα αὐτὰ θεωρηθοῦν ὡς δεδομένα, ἀναγκαῖα συνέπεια εἶναι ὅτι καλὸν εἶναι καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῶν καλῶν πράξεων καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰς κακὰς. Ἡ ἀπαλλαγὴ αὐτὴ ἔχει ὡς σύγχρονον συνέπειαν τὸ νὰ μὴ ἔχωμεν τὸ κακόν, ἡ δὲ ἀποδοχὴ τῶν καλῶν πράξεων ἔχει ὡς ἐπακολούθημα τὴν ἀπόκτησιν τοῦ καλοῦ¹.

Καλὸν ἐπίσης εἶναι τὸ νὰ προτιμῶμεν τὸ μεγαλύτερον καλὸν ἀπὸ ἓνα ἄλλο μικρότερον, καθὼς καὶ τὸ νὰ προτιμῶμεν τὸ μικρότερον κακὸν ἀπὸ ἓνα μεγαλύτερον. Διότι ἔτσι προτιμῶμεν τὸ καλὸν ἢ ἀπαλασσοῦμεθα ἀπὸ τὸ κακὸν εἰς τόσον βαθμόν, ὅση εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ μεγαλύτερου καὶ τοῦ μικρότερου, καλοῦ ἢ κακοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐκάμαμεν τὴν ἐκλογὴν μας.

Εἴμεθα δὲ ἀναγκασμένοι νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ αἱ ἀρεταὶ εἶναι καλόν. Πράγματι, αὐταὶ προκαλοῦν τὴν καλὴν ψυχικὴν διάθεσιν ἐκείνων πού τὰς ἔχουν, ἀκόμη δὲ γεννοῦν καὶ πραγματοποιοῦν τὸ καλόν². Θὰ ἐμιλήσωμεν ὁμῶς χωριστὰ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἰδιοτήτων μιᾶς ἐκάστης ἀρετῆς.

Πρέπει ἀκόμη νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ἡ ἡδονὴ εἶναι καλόν. Διότι ὅλα τὰ ζωντανὰ ὄντα τὴν ἀναζητοῦν, τὸ καθένα κατὰ τὸ φυσικόν του. Πρέπει λοιπὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι καὶ τὰ εὐχάριστα καὶ τὰ ὠραῖα πράγματα εἶναι καλά. Τὰ μὲν εὐχάριστα, διότι δημιουργοῦν τὴν ἡδονήν, ἀπὸ δὲ τὰ ὠραῖα, ἄλλα μὲν διότι εἶναι εὐχάριστα, ἄλλα δὲ διότι πρέπει νὰ τὰ προτιμῶμεν αὐτὰ καθ' ἑαυτά.

Διὰ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας, ἰδοὺ ποῖα πράγματα εἶναι κατ' ἀνάγκην καλά. Ἡ εὐτυχία. Διότι καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν πρέπει νὰ προτιμᾶται, καὶ μᾶς ἱκανοποιεῖ καὶ πρὸς χάριν τῆς ἐπιδιώκομεν πολλὰ ἄλλα πράγματα.

Ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀνδρεία, ἡ ἐγκράτεια, ἡ μεγαλοψυχία, ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐσωτερικαὶ διαθέσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Διότι αὐταὶ εἶναι αἱ ἀρεταὶ τῆς ψυχῆς.

Ἡ ὑγεία, ἡ ὁμορφιὰ καὶ τὰ παρόμοια. Αὐταὶ εἶναι αἱ ἀρεταὶ τοῦ σώματος καὶ δημιουργοῦν πολλὰ ἄλλα καλά. Ἔτσι ἡ ὑγεία μᾶς παρέχει τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ζωὴν. Δι' αὐτὸ καὶ θεωρεῖται ὅτι εἶναι τὸ μεγαλύτερον καλὸν στὸν κόσμον, διότι εἶναι ἡ βᾶσις τῶν δύο καλῶν πού γενικῶς ἐκτιμῶνται περισσότερο ἀπὸ ὅλα, τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ζωῆς.

Ἡ πλοῦτος. Διότι αὐτὸς εἶναι ἡ ἀρετὴ τῆς κατοχῆς καὶ ἰσχυρὸν μέσον δράσεως.

Ἡ φίλος καὶ ἡ φίλια. Πράγματι, ὁ φίλος εἶναι ἓνα κα-

- 20 τὸς δὲ φίλος καὶ ποιητικὸς πολλῶν. Τιμὴ, δόξα· καὶ γὰρ
 ἡδέα καὶ ποιητικὰ πολλῶν, καὶ ἀκολουθεῖ αὐτοῖς ὡς ἐπὶ
 τὸ πολὺ τὸ ὑπάρχειν ἐφ' οἷς τιμῶνται. Δύναμις τοῦ λέγειν,
 τοῦ πράττειν· ποιητικὰ γὰρ πάντα τὰ τοιαῦτα ἀγαθῶν. Ἔτι
 εὐφυΐα, μνήμη, εὐμάθεια, ἀγχίνουα, πάντα τὰ τοιαῦτα.
- 25 Ποιητικὰ γὰρ αὐταὶ ἀγαθῶν αἱ δυνάμεις εἰσίν. Ὅμοίως
 δὲ καὶ αἱ ἐπισιῆμαι πᾶσαι καὶ αἱ τέχναι. Καὶ τὸ ζῆν· εἰ
 γὰρ μηδὲν ἄλλο ἔποιτο ἀγαθόν, καθ' αὐτὸ αἰρετόν ἐστιν.
 Καὶ τὸ δίκαιον· συμφέρον γὰρ τι κοινῇ ἐστιν.

- Ταῦτα μὲν οὖν σχεδὸν τὰ ὁμολογούμενα ἀγαθὰ ἐστίν· ἐν
 30 δὲ τοῖς ἀμφισβηησίμοις ἐκ τῶνδε οἱ συλλογισμοί. Ὡς τὸ
 ἐναντίον κακόν, τοῦτ' ἀγαθόν. Καὶ οὗ τὸ ἐναντίον τοῖς
 ἐχθροῖς συμφέρει· ὅσον εἰ τὸ δειλοὺς εἶναι μάλιστα συμφέ-
 ρει τοῖς ἐχθροῖς, δῆλον ὅτι ἀνδρεία μάλιστα ὠφέλιμον τοῖς
 πολίταις. Καὶ ὅπως δὲ οἱ ἐχθροὶ βούλονται ἢ ἐφ' ᾧ χαίρουσι,
 35 τοῦναντίον τούτου ὠφέλιμον φαίνεται· διὸ εἴρηται

«ἢ κεν γηθήσαι Πρίαμος».

- Ἔστι δ' οὐκ αἰεὶ τοῦτο, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Οὐδὲν γὰρ
 κωλύει ἐνίοτε ταῦτο συμφέρειν τοῖς ἐναντίοις· ὅθεν λέγεται
 1363 α ὡς τὰ κακὰ συνάγει τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ἢ ταῦτο βλαβε-
 ρὸν ἀμφοῖν. Καὶ δὲ μὴ ἐστὶν ὑπερβολή, τοῦτο ἀγαθόν, ὃ δ'
 ἂν ἢ μείζον ἢ δεῖ, κακόν. Καὶ οὗ ἔνεκα πολλὰ πεπόνηται
 ἢ δεδαπάνηται· φαινόμενον γὰρ ἀγαθόν ἦδη, καὶ ὡς τέλος

1. Ἰλιάδ. Α, 255. (Μετὰφρ. Πάλλη). Ἐπιχείρημα τοῦ Νέστορος, διὰ τὴν ἀσφιλιώσῃ τὸν Ἀγαμέμνονα μὲ τὸν Ἀχιλλεῖα.

λὸν ποῦ καὶ καθ' ἑαυτὸ πρέπει νὰ τὸ ἐπιδιώκωμεν, καὶ εἶναι ἰσχυρὸν μέσον δράσεως.

Αἱ τιμαὶ καὶ ἡ δόξα. Διότι αὐτὰ καὶ εὐχάριστα εἶναι καὶ ἰσχυρὰ μέσα δράσεως, καὶ ἀκόμη κατὰ κανόνα τὰ καλὰ αὐτὰ εἶναι συνέπεια ἄλλων ἀρετῶν, ποῦ ἐξ αἰτίας των ἀπονεύονται αἱ τιμαί.

Ἡ δύναμις τοῦ λόγου καὶ ἡ ἱκανότης εἰς τὴν πράξιν. Πράγματι, εἴα αὐτὰ εἶναι πρόξενοι καλοῦ.

Ἄς ἀναφέρωμεν ἀκόμη τὴν εὐφυΐαν, τὴν μνήμην, τὴν εὐκολίαν μαθήσεως, τὴν ἀγχίνοιαν καὶ εἴα τὰ παρόμοια. Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἱκανότητες, πράγματι, εἶναι πρόξενοι καλοῦ. Ἐπίσης αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ τέχναι.

Καὶ ἡ ζωὴ εἶναι καλόν. Πράγματι, καὶ ἂν ἀκόμη αὐτὴ δὲν εἶχεν ὡς συνέπειαν καὶ ἄλλα καλὰ, πάλιν πρέπει νὰ τὴν ἐπιδιώκῃ κανεὶς αὐτὴν καθ' ἑαυτήν.

Ἡ δικαιοσύνη, ποῦ εἶναι τρόπον τινὰ τὸ γενικὸν συμφέρον. Αὐτὰ περίπου εἶναι τὰ καλὰ ποῦ ἀπὸ ἄλλους γενικῶς ἀναγνωρίζονται.

Ὅσον διὰ τὰ καλὰ ποῦ ἀμφισβητοῦνται, πρέπει νὰ κάμνωμεν τοὺς συλλογισμοὺς μας ἀπὸ τὰς ἐξῆς προτάσεις: Καλὸν εἶναι κάθε πρᾶγμα, τοῦ ὁποῖου τὸ ἀντίθετον εἶναι κακόν.

Καλὸν εἶναι ἐπίσης ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα, τὸ ἀντίθετον τοῦ ὁποῖου συμφέρει εἰς τοὺς ἐχθροὺς. Ἔτσι, ἂν ἡ δειλία ὠφελῇ πάρα πολὺ τοὺς ἐχθροὺς μιᾶς πολιτείας, εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ἀνδρεία εἶναι μεγάλο καλὸν διὰ τοὺς πολίτας τῆς.

Καὶ γενικῶς, τὸ ἀντίθετον ἐκείνου ποῦ ἐπιθυμοῦν οἱ ἐχθροί, ἢ ποῦ ἐξ αἰτίας του χαίρονται, εἶναι προδήλως ὠφέλιμον. Καὶ γι' αὐτὸ ἔχει εἰπεῖ ὁ ποιητὴς

«πὼς θὰ πετάξῃ ἀπ' τὴν χαρὰ ὁ Πρίαμος»¹.

Ἐννοεῖται ὅτι αὐτὸ δὲν συμβαίνει πάντοτε, ἀλλὰ τίς πιὸ πολλές φορές. Πράγματι, τίποτε δὲν ἐμποδίζει ὥστε μερικὲς φορές τὸ ἴδιον πρᾶγμα νὰ εἶναι ὠφέλιμον καὶ εἰς τὰ δύο ἀντίπαλα μέρη. Καὶ γι' αὐτὸ λέγουν ὅτι ἡ δυστυχία ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα εἶναι βλαβερὸν καὶ εἰς τὰ δύο μέρη.

Ἐκεῖνο ποῦ δὲν εἶναι ὑπερβολικόν, εἶναι καλόν. Κακὸν ὅμως εἶναι ἐκεῖνο ποῦ εἶναι μεγαλύτερον ἀπὸ ὅ,τι χρειάζεται.

Καλὸν ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνο ποῦ πρὸς χάριν του κατεβλήθησαν πολλοὶ κόποι ἢ πολλὰ δαπάναι. Πράγματι, διὰ νὰ γίνοντο πρὸς χάριν του εἴα αὐτὰ (οἱ κόποι καὶ αἱ δαπάναι)

- 5 τὸ τοιοῦτον ὑπολαμβάνεται καὶ τέλος πολλῶν, τὸ δὲ τέλος ἀγαθόν. Ὅθεν ταῦτ' εἴρηται.

«καὶ δὲ κεν εὐχολὴν Πριάμῳ»

καὶ

«αἰσχρόν τοι δηρὸν τε μένειν»·

- 10 καὶ ἡ παροιμία δὲ τὸ ἐπὶ θύραις τὴν ὑδρίαν. Καὶ οὗ <οἱ> πολλοὶ ἐφίενται, καὶ τὸ περιμάχητον φαινόμενον· οὗ γὰρ πάντες ἐφίενται, τοῦτ' ἀγαθὸν ἦν, οἱ δὲ πολλοὶ ὥσπερ πάντες φαίνονται. Καὶ τὸ ἐπαινετόν· οὐδεὶς γὰρ τὸ μὴ ἀγαθὸν ἐπαινεῖ. Καὶ ὁ οἱ ἐχθροὶ [καὶ οἱ φαῦλοι] ἐπαινοῦσιν· ὥσπερ
- 15 γὰρ πάντες ἤδη ὁμολογοῦσιν, εἰ καὶ οἱ κακῶς πεπονθότες· διὰ γὰρ τὸ φανερὸν ὁμολογοῦσιν ἄν, ὥσπερ καὶ φαῦλοι οὖς οἱ φίλοι ψέγουσι καὶ οὖς οἱ ἐχθροὶ μὴ ψέγουσιν. Διὸ λελοδορῆσθαι ὑπέλαβον Κορίνθιοι ὑπὸ Σιμωνίδου ποιήσαντος

Κορίνθιοις δ' οὐ μέμφεται τὸ Ἴλιον.

- 20 Καὶ ὁ τῶν φρονίμων τις ἢ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν προέκρινεν, οἷον Ὀδυσσεῖα Ἀθηναῖα καὶ Ἑλένην Θεσεύς καὶ Ἀλέξανδρον αἰθεαὶ καὶ Ἀχιλλεῖα Ὀμηρος. Καὶ ὅλως τὰ προαιρετὰ προαιροῦνται δὲ πράττειν τὰ τε εἰρη-

1. Ἡ στρυφνὴ αὐτὴ φράσις, πούθεν μειοῦται ἢ στρυφνότης της μὲ τὸ νὰ καλέσωμεν εἰς βοήθειαν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὅρου «τέλος» ἀπὸ ἄλλα συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔχει προκαλέσει πολλὰ σχόλια τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ πολλοὶ ἔχουν προταθῆ διορθώσεις ἢ συμπληρώσεις τοῦ ἀρχαίου κειμένου ἀπὸ τοὺς κριτικούς. Μὲ τὸ ὑπάρχον κείμενον, νομίζομεν ὅτι προσεγγίζομεν, ἂν ὄχι εἰς τὸ ἀληθινὸν νόημα τοῦ συγγραφῆως (ἀπὸ ἀμφισβητεῖται τὸ πῶς ἔχει ἀρχικῶς γραφῆ), ἀλλὰ τοῦλάχιστον εἰς ἓν λογικὸν καὶ ἀβίαστον νόημα, ἂν ἀναλυτικώτερα δεχθῶμεν ὅτι ἡ σημασία της εἶναι ἡ ἐξῆς: Ἐπειδὴ ἡ ἐγκατάλειψις ἀκάρπων τόσων προσπαθειῶν, κόπων καὶ δαπανῶν εἶναι κακὸν καὶ ἐπειδὴ καλὸν εἶναι τὸ ἀντίθετον τοῦ κακοῦ, ἔπεται ὅτι ἡ ἐπιτυχία τοῦ τελικοῦ σκοποῦ μας, χάριν τοῦ ὁποίου πολὺ ἔκοπασαμεν καὶ πολλὰ ἔδαπανήσαμεν, εἶναι καλόν.

2 Ἰλιάδ. Β, 160 καὶ 176. Ἐπιχείρημα τῆς Ἀθηναῖας, διὰ νὰ μὴ ἐγκαταλείψουν οἱ Ἕλληνες τὴν πολιορκίαν τῆς Τροίας.

3. Ἰλιάδ. Β, 298. (Μετάφρ. Πάλλη). Ἐπιχείρημα τοῦ Ὀδυσσεῦς πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν.

σημαίνει ὅτι ἦτο ἤδη φανερόν ὅτι εἶναι καλόν, καὶ ἕνα πράγμα αὐτοῦ τοῦ εἶδους θεωρεῖται ὡς τελικὸς σκοπός, καὶ μάλιστα ὡς τελικὸς σκοπὸς πολλῶν προσπαθειῶν. Ὁ δὲ τελικὸς σκοπὸς εἶναι κάτι καλόν¹. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ ποιητὴς εἶπε :

«Θ' ἀφήσετε τὸν Πρίαμο νὰ καυχῆται»²

καὶ ἀκόμη :

«Ντροπῆς καιρὸ νὰ λείπουμε»³.

Ἄπ' αὐτὸ ἐπίσης ἐβγήκε ἡ παροιμία : «Τοῦσπασε ἡ στάμνα τοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα»⁴.

Θεωρεῖται ἀκόμη καλὸν ἐκεῖνο πού οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι ἐπιδιώκουν, καὶ ἐκεῖνο πού φανερά πολλοὶ τὸ διεκδικοῦν. Ἐπειδὴ εἶδαμε ὅτι καλὸν εἶναι ἐκεῖνο πού ἐπιδιώκουν ὅλοι. Ἄλλ' ὅτι βλέπομεν ὅτι τὸ ἐπιδιώκουν οἱ περισσότεροι, θὰ πῆ πῶς τὸ κάμνουν ὅλοι.

Καλὸν ἐπίσης εἶναι καὶ ἐκεῖνο πού ὁ κόσμος ἐπαινεῖ, γιὰτὶ κανεὶς δὲν ἐπαινεῖ ἐκεῖνο πού δὲν εἶναι καλόν. Καθὼς καὶ ἐκεῖνο πού ἐπαινοῦν οἱ ἐχθροὶ ἢ οἱ κακοὶ ἄνθρωποι. Διότι ὅταν καὶ ἐκεῖνοι πού ἐβλάβησαν ἀπὸ κάτι τι, τὸ ἐπαινοῦν, εἶναι σὺν νὰ λέμε ὅτι ὅλοι τὸ ἀναγνωρίζουν ὡς καλόν. Διότι μόνον ὅταν κάτι τι εἶναι πασιδῆλον τὸ ἀναγνωρίζουν ὅλοι, καὶ ἔτσι βλέπομεν τοὺς κακοὺς νὰ τοὺς κατηγοροῦν καὶ οἱ φίλοι των καὶ τοὺς καλοὺς νὰ μὴ τοὺς κατηγοροῦν οὔτε οἱ ἐχθροὶ των. Καὶ γι' αὐτὸ οἱ Κορίνθιοι ἠύραν ὑβριστικὸν τὸν στίχον τοῦ ποιητοῦ Σιμωνίδου :

«Καὶ μόνο γιὰ τοὺς Κορινθίους δὲν εἶπαν κατηγορία οἱ Τρῶες»⁵.

Καλὸν ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνο πού κάποιοι καλὸς ἢ φρόνιμος ἄνθρωπος, ἄνδρας ἢ γυναῖκα, ἐπροτίμησεν. Ἔτσι ἡ Ἄθηνᾶ ἐπροτίμησε τὸν Ὀδυσσεᾶ, ὁ Θησεὺς τὴν Ἑλένην, αἱ τρεῖς θεαὶ τὸν Πάριν (=τὸν Ἀλέξανδρον) καὶ ὁ Ὀμηρος τὸν Ἀχιλλέα.

Καὶ γενικῶς καλὸν εἶναι ἐκεῖνο πού προτιμᾷ κανεὶς. Προτιμᾷ δὲ νὰ κάμνη ὁ καθένας καὶ αὐτὰ πού ἔχομεν εἰπῆ

4. Δηλ. ἀφοῦ τὴν ἐγέμισε καὶ ἐγύρισε πλεόν ἀπὸ τὴν βρῦση.

5. Οἱ Κορίνθιοι ἦσαν σύμμαχοι καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν Τρῶων. Ἔτσι δὲν ἐνόμισαν τὸν ἑαυτὸν των ὑποχρεωμένον νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῆς Τροίας μαζί με τοὺς ἄλλους Ἑλληνας καὶ δὲν ὑβρίζοντο ἀπὸ τοῦ Τρῶας. Ἄλλ' ἐθεώρουν ἀργότερον ὑβριστικὸν τὸ νὰ τοὺς ὑπενθυμίζεται αὕτη ἡ ἔλλειψις ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας.

μένα και τὰ τοῖς ἐχθροῖς κακὰ και τὰ τοῖς φίλοις ἀγαθὰ
 25 και τὰ δυνατά. Ταῦτα δὲ διχῶς ἔστιν τὰ τεγεγόμενα ἂν και
 τὰ ῥαδίως γιγνόμενα. Ῥάδια δὲ ὅσα ἢ ἄνευ λύπης ἢ ἐν
 ὀλίγῳ χρόνῳ· τὸ γὰρ χαλεπὸν ὀρίζεται ἢ λύπη ἢ πλήθει
 χρόνου. Καὶ ἐὰν ὡς βούλονται· βούλονται δὲ ἢ μηδὲν κα-
 κὸν ἢ ἔλαιτον τοῦ ἀγαθοῦ· τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν ἢ λανθάνη
 30 ἢ τιμωρία ἢ μικρὰ ἦ. Καὶ τὰ ἴδια, και ἃ μηδεῖς, και τὰ
 περιττά· τιμὴ γὰρ οὔτω μᾶλλον. Καὶ τὰ ἀρμόττονα αὐτοῖς·
 τοιαῦτα δὲ τὰ τε προσήκοντα κατὰ γένος και δύναμιν, και
 ὧν ἐλλείπειν οἶονται και ἂν μικρὰ ἦ· οὐδὲν γὰρ ἦτιον προ-
 αιροῦνται ταῦτα πράττειν. Καὶ τὰ εὐκατέργαστα· δυνατά γὰρ
 35 ὡς ῥάδια· εὐκατέργαστα δὲ ἃ πάντες ἢ οἱ πολλοὶ ἢ οἱ ὁμοιοὶ
 ἢ οἱ ἦτιους κατώρθωσαν. Καὶ ἃ χαριούνται τοῖς φίλοις, ἢ
 ἃ ἀπεχθήσονται τοῖς ἐχθροῖς. Καὶ ὅσα οὖς θαυμάζουσι
 προαιροῦνται πράττειν. Καὶ πρὸς ἃ εὐφυνεῖς εἶσιν και ἔμπει-
 40 ροὶ· ῥᾶρον γὰρ κατορθῶσαι οἶονται. Καὶ ἃ μηδεῖς φαῦλος·
 ἐπαινετά γὰρ μᾶλλον. Καὶ ὧν ἐπιθυμοῦντες τυγχάνουσιν, οὐ
 γὰρ μόνον ἠδὺν ἀλλὰ και βέλτιον φαίνεται. Καὶ μάλιστα
 1363 b ἕκαστοι πρὸς ἃ τοιοῦτοι, οἷον οἱ φιλόνηκοι εἰ νίκη ἔσται,
 οἱ φιλότιμοι εἰ τιμὴ, οἱ φιλοχρήματοι εἰ χρήματα, και οἱ

1. Εἰς τὴν μετάφρασιν πρέπει νὰ προστεθῆ τὸ ἐπίρρημα εὐκολα, πού ἐξυπακούεται εἰς τὸ ἀρχαῖον κείμενον, διότι ἄλλως ἢ φράσις δὲν θὰ εἶχε νόημα. Δὲν κάμνομεν τὰ ἀπολύτως ἀδύνατα, ὅχι διότι πολλὰς φορὰς δὲν τὰ προτιμῶμεν, ἀλλὰ διότι δὲν ἠμποροῦμεν. Τὸ νόημα τοῦ Ἀριστοτέλους τὸναντίον διακρίνει μεταξὺ τῶν εὐκολώτερων και δυσκολώτερων πραγματοποιηθένων και ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς παλαιότερας διατυπώσεις τῆς γνωστῆς οἰκονομικῆς θεωρίας πού καλεῖται ἡ ὁ ν ο μ ὶ σ και βασίζεται εἰς τὸν κανόνα «τὸ μέγιστον τῆς ἀπολαύσεως ἔναντι τοῦ ἐλαχίστου κόπου».

2. Εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν περιεκτικὴν ἀναπτύσσεται πλήρης ἡ ἠθικὴ θεωρία, περὶ τῆς ὁποίας ἡ προηγουμένη μας σημείωσις.

ἕως τώρα, καὶ ἐκεῖνα ποὺ εἶναι κακὰ διὰ τοὺς ἐχθρούς, καὶ ἐκεῖνα ποὺ εἶναι καλὰ διὰ τοὺς φίλους.

Ἐπίσης ἐκεῖνα ποὺ ἡμποροῦν νὰ πραγματοποιηθοῦν (εὐκολα) ¹. Εἶναι δὲ αὐτὰ δύο εἰδῶν. Ἐκεῖνα ποὺ θὰ μπορούσε νὰ εἶχαν πραγματοποιηθῆ καὶ ἐκεῖνα ποὺ εὐκολὰ ἡμπορεῖ νὰ τὰ πραγματοποιήσῃ κανεὶς. Καὶ λέγομεν εὐκολὰ ἐκεῖνα ποὺ πραγματοποιοῦμεν χωρὶς βάσανα καὶ μέσα σὲ λίγον καιρόν. Διότι ἢ δυσκολία μιᾶς πράξεως ἔγκειται ἢ εἰς τὰ βάσανα ποὺ προκαλεῖ ἢ εἰς τὴν μακρὰν διάρκειαν ποὺ ἀπαιτεῖται. Ἐπίσης εὐκολὰ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ πραγματοποιεῖ ὅπως τὰ θέλει κανεὶς. Καὶ ὁ καθένας θέλει νὰ πραγματοποιῇ ἐκεῖνα ποὺ ἢ δὲν τὸν υποβάλλουν εἰς καμμίαν θυσίαν ἢ τὸν υποβάλλουν εἰς θυσίαν μικροτέραν ἀπὸ τὸ καλὸν ποὺ θὰ προκύψῃ ἀπ' αὐτά. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει ἢ ὅταν μᾶς διαφεύγῃ ἢ ἐπιζημίᾳ συνέπεια τῆς πράξεώς μας, ἢ ὅταν εἶναι ἀσήμαντος ².

Ἐπίσης προτιμᾷ ὁ καθένας τὰ ἰδικὰ του πράγματα, ἢ ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἀνήκουν εἰς κανένα, ἢ τὰ πολυτελῆ. Διότι ἔτσι τοῦ προσγίνεται μεγαλυτέρα τιμὴ. Ἐπίσης δὲ προτιμῶνται καὶ ἐκεῖνα ποὺ ταιριάζουν εἰς τὸν καθένα. Μὲ αὐτὸ ἐννοοῦμεν καὶ ὅσα πρέπουν εἰς τὸν καθένα ἐξ αἰτίας τῆς καταγωγῆς του καὶ τῆς κοινωνικῆς του δυνάμεως, καθὼς καὶ ἐκεῖνα ποὺ νομίζει κανεὶς ὅτι τοῦ λείπουν. Αὐτά, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι τελείως ἀσήμαντα, ἐν τούτοις τὰ ἐπιδιώκει κανεὶς περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο.

Ἐπιδιώκομεν ἐπίσης ἐκεῖνα ποὺ εὐκολὰ ἐκτελοῦνται. Διότι, ἀφοῦ εἶναι εὐκολὰ, ἡμποροῦμεν νὰ τὰ πραγματοποιήσωμεν. Ἐκτελοῦνται δὲ εὐκολὰ ἐκεῖνα ποὺ ὅλοι, ἢ πάρα πολλοί, ἢ οἱ ἄνθρωποι τῆς δυνάμεώς μας, ἢ οἱ κατώτεροί μας τὰ κατώρθωσαν. Ἐπίσης ἐπιδιώκομεν ἐκεῖνα ποὺ θὰ εὐχαριστήσουν τοὺς φίλους μας ἢ θὰ στενοχωρήσουν τοὺς ἐχθρούς μας. Ἐπιδιώκομεν ἀκόμη ἐκεῖνα ποὺ πράττουν καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ θαυμάζομεν. Ἐπίσης δὲ καὶ ἐκεῖνα διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁπίων εἴμεθα ἐπιτήδαιοι καὶ ἔμπειροι, διότι νομίζομεν ὅτι θὰ τὰ ἐπιτύχωμεν εὐκολώτερα. Ἀκόμη δὲ ἐκεῖνα ποὺ κανεὶς κακὸς ἄνθρωπος δὲν τὰ κάμνει, διότι αὐτὰ εἶναι πιθανώτερον νὰ ἐπαινεθοῦν. Ἐπίσης ἐκεῖνα ποὺ συμβαίνει ὁ καθεὶς νὰ ἐπιθυμῇ. Διότι αὐτὰ τὰ θεωρεῖ ὅχι μόνον εὐχάριστα, ἀλλὰ καὶ καλὰ. Ἐπιθυμεῖ δὲ ὁ καθένας ἐκεῖνο ποὺ συμφωνεῖ μὲ τὴν ψυχικὴν του κατάστασιν. Ὁ φιλόδοξος τὴν νίκην, ὁ φιλότιμος τὰς τιμὰς, ὁ φιλοχρήματος τὰ χρῆ-

ἄλλοι ὡσαύτως. Περὶ μὲν οὖν ἀγαθοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος ἐκ τούτων ληπτέον τὰς πίστεις.

- 5 7. Ἐπει δὲ πολλάκις ὁμολογοῦντες ἄμφω συμφέρειν περὶ τοῦ μᾶλλον ἀμφισβητοῦσιν, ἐφεξῆς ἂν εἴη λεκτέον περὶ τοῦ μείζονος ἀγαθοῦ καὶ τοῦ μᾶλλον συμφέροντος. Ἔστω δὴ ὑπερέχον μὲν τὸ τοσοῦτον καὶ ἔτι, ὑπερεχόμενον δὲ τὸ ἐνυπάρχον. Καὶ μείζον μὲν αἰεὶ καὶ πλείον πρὸς ἔλαττον, μέγα
10 δὲ καὶ μικρόν καὶ πολὺ καὶ ὀλίγον πρὸς τὸ τῶν πολλῶν μέγεθος, καὶ ὑπερέχον μὲν τὸ μέγα, τὸ δὲ ἐλλείπον μικρόν, καὶ πολὺ καὶ ὀλίγον ὡσαύτως. Ἐπει οὖν ἀγαθὸν λέγομεν τό τε αὐτὸ αὐτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου αἰρετόν, καὶ οὐ πάντ' ἐφίεται, καὶ ὁ νοῦν ἂν καὶ φρόνησιν λαβόντα ἔλοιτο, καὶ
15 τὸ ποιητικόν καὶ τὸ φυλακτικόν, ἢ ᾧ ἔπεται τὰ τοιαῦτα, τὸ δ' οὐ ἕνεκα τὸ τέλος ἐστίν, τέλος δὲ ἐστὶν οὐ ἕνεκα τὰ ἄλλα, αὐτῷ δὲ ἀγαθὸν τὸ πρὸς αὐτὸν ταῦτα πεπονθός, ἀνάγκη τὰ τε πλείω τοῦ ἐνός καὶ τῶν ἐλαττόνων συναριθμουμένου τοῦ ἐνός ἢ τῶν ἐλαττόνων μείζον ἀγαθὸν εἶναι.
20 ὑπερέχει γάρ, τὸ δὲ ἐνυπάρχον ὑπερέχεται. Καὶ ἐὰν τὸ μέγιστον τοῦ μεγίστου ὑπερέχη, καὶ αὐτὰ αὐτῶν· καὶ ὅσα αὐτὰ αὐτῶν, καὶ τὸ μέγιστον τοῦ μεγίστου, οἷον εἰ ὁ μέγιστος

1. Ἐὰν τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς ρητορικῆς θεωρεῖται, μαζὶ μὲ μερικά κεφάλαια τοῦ δευτέρου, ὡς τὸ περισσότερον κουραστικόν καὶ ἀπηργαιωμένον, ἀσφαλῶς τὸ παρὸν κεφάλαιον εἶναι τὸ κουραστικώτερον ἀπ' ὅλα καὶ ἀπὸ ἐκείνου πού δὲν παρακολουθεῖ τὴν ἐσωτερικὴν συνοχὴν τοῦ ἔργου καὶ τὸ σχέδιον ἐπάνω εἰς τὸ ὅποιον ὁ Ἀριστοτέλης ἐργάζεται, ἢμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς τελείως ἀσχετον ἢ πάντως πολὺ ἀπομακρυσμένον ἀπὸ τὸ θέμα του. Ἐν τούτοις ἐδῶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι συνεπέστατος πρὸς τὰς ἐξαγγελθείσας εἰς τὰ πρῶτα κεφάλαια περὶ ρητορικῆς ἰδέας του (βλ. ἀμέσως ἐπομένην σημείωσιν).

ματα και ὡτω καθεξῆς. Ἀπ' αὐτὰ λοιπὸν ποῦ ἐξεθέσαμεν ἕως τώρα, πρέπει ὁ συμβουλευτικὸς ρήτωρ νὰ ἀντλή τὰ ἐπιχειρήματά του περὶ τοῦ τί εἶναι καλὸν καὶ τί εἶναι συμφέρον.

7. ΜΕΤΑΞΥ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΩΝ ΠΟΙΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΕΠΕΙ
ΝΑ ΘΕΩΡΗΤΑΙ ΠΡΟΤΙΜΟΤΕΡΟΝ ΚΑΙ ΣΥΜΦΕΡΩΤΕΡΟΝ

Τώρα, ἐπειδὴ συχνὰ συμβαίνει νὰ ἀναγνωρίζωμεν ὅτι καὶ αἱ δύο λύσεις εἶναι συμφέρουσαι, ἢ δὲ ἀμφισβήτησις νὰ στρέφεται μόνον περὶ τοῦ ποῖα ἀπὸ τὰς δύο εἶναι συμφερωτέρα, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν πῶς θὰ εὐρίσκωμεν ποῖον εἶναι τὸ μεγαλύτερον καλὸν καὶ τὸ συμφερότερον¹.

Ἄς θεωρήσωμεν ὅτι μεγαλύτερον εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν ἴσῃν (πρὸς τὸ μικρότερον) ποσότητα καὶ ἀπὸ κάτι παραπάνω. Μικρότερον δὲ ἐκεῖνο ποῦ περιέχεται (μέσα εἰς τὸ μεγαλύτερον). Λέγομεν ὅτι κάτι τι εἶναι μεγαλύτερον ἢ περισσότερον, πάντοτε ἐν συγκρίσει πρὸς κάτι ἄλλο, μικρότερον. Λέγομεν μεγάλο, μικρόν, πολύ, ὀλίγον, ἐν συγκρίσει πάντοτε πρὸς τὸ συνηθισμένον μέγεθος πολυαριθμῶν ὁμοίων πραγμάτων. Ἐκεῖνο ποῦ ὑπερέχει ἀπ' αὐτὰ εἶναι μεγάλο. Ἐκεῖνο ποῦ ὑπολείπεται, μικρόν. Ἡ ἴδιασχέσις ὑπάρχει καὶ μὲ τὸ πολὺ καὶ τὸ ὀλίγον.

Ἐφοῦ λοιπὸν εἴπομεν ὅτι καλὸν εἶναι ἐκεῖνο ποῦ πρέπει νὰ ἐπιδιώκωμεν ἐξ αἰτίας τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ὄχι ἐξ αἰτίας κάποιου ἄλλου πράγματος, καθὼς καὶ ἐκεῖνο, ποῦ ὅλα τὰ ὄντα ἐπιδιώκουν ἢ θὰ ἐπεδίωκαν, ἂν ἀποκτοῦσαν νοῦν καὶ φρόνησιν, καθὼς καὶ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ δημιουργῇ ἢ νὰ διαφυλάσῃ τὸ καλόν, ἢ ἀκόμη αἰ συνέπειαι αὐτῶν τῶν ιδιοτήτων, καὶ ἀφοῦ ἐκεῖνο εἰς τὸ ὅποιον ἀποβλέπομεν εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα γίνονται χάριν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ καὶ εἶναι καλὸν δι' ἓνα ὠρισμένον ἄνθρωπον ἐκεῖνο ποῦ τοῦ δημιουργεῖ αὐτὴν τὴν κατάστασιν, ἀναγκαστικὰ ἢ ποσότης ποῦ εἶναι μεγαλύτερα ἀπὸ τὴν μονάδα καὶ ἀπὸ τὰς μικρότερας ποσότητας εἶναι μεγαλύτερον καλὸν ἀπὸ τὴν μονάδα ἢ τὰς μικρὰς ποσότητας ποῦ περιέχονται μέσα εἰς αὐτήν. Διότι ἢ μεγαλύτερα ποσότης ὑπερέχει, ἐκεῖναι δὲ ποῦ περιέχονται μέσα τῆς ὑπολείπονται ἀπ' αὐτήν.

Καὶ ἐὰν τὸ μεγαλύτερον ἄτομον ἐνὸς εἴδους ὑπερέχῃ ἀπὸ τὸ μεγαλύτερον ἄτομον ἐνὸς ἄλλου εἴδους, τὸ πρῶτον εἶδος γενικὰ ὑπερέχει ἀπὸ τὸ δεύτερον. Καὶ πάλιν, εἰταν ὅλα τὰ ἄτομα ἐνὸς εἴδους ὑπερέχουν ἀπὸ τὰ ἄτομα ἐνὸς ἄλλου, τότε καὶ τὸ μεγαλύτερον τοῦ πρώτου εἴδους ὑπερέχει ἀπὸ τὸ

ἀνὴρ γυναικὸς τῆς μεγίστης μείζων, καὶ ὅλως οἱ ἄνδρες
 τῶν γυναικῶν μείζους· καὶ εἰ οἱ ἄνδρες ὅλως τῶν γυναι-
 25 κῶν μείζους, καὶ ἀνὴρ ὁ μέγιστος τῆς μεγίστης γυναικὸς
 μείζων· ἀνάλογον γὰρ ἔχουσιν αἱ ὑπεροχαὶ τῶν γενῶν καὶ
 τῶν μεγίστων ἐν αὐτοῖς. Καὶ ὅταν τόδε μὲν τῶδε ἔληται,
 ἐκεῖνο δὲ τούτῳ μὴ ἔπεται δὲ ἢ τῶ ἅμα ἢ τῶ ἐφεξῆς ἢ τῇ
 30 δυνάμει· ἐνυπάρχει γὰρ ἢ χρῆσις ἢ τοῦ ἐπομένου ἐν τῇ θα-
 τέρου. Ἐπεται δὲ ἅμα μὲν τῶ ὑγιαίνειν τὸ ζῆν, τούτῳ δὲ
 ἐκεῖνο οὐ, ὕστερον δὲ τῶ μανθάνειν τὸ ἐπίστασθαι, δυνάμει
 δὲ τῶ ἱεροσυλεῖν τὸ ἀποστρεφεῖν· ὁ γὰρ ἱεροσυλήσας κἄν
 ἀποστρεφῆσειεν. Καὶ τὰ ὑπερέχοντα τοῦ αὐτοῦ μείζονι μείζω·
 35 ἀνάγκη γὰρ ὑπερέχειν καὶ τοῦ μείζονος. Καὶ τὰ μείζονος
 ἀγαθοῦ ποιητικὰ μείζω· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ μείζονος ποιητικῶ
 εἶναι. Καὶ οὐ τὸ ποιητικὸν μείζον, ὡσαύτως· εἰ γὰρ τὸ
 ὑγιεινὸν αἰρετώτερον τοῦ ἡδέος καὶ μείζον ἀγαθόν, καὶ ἢ
 1364 a ὑγίεια τῆς ἡδονῆς μείζων. Καὶ τὸ αἰρετὸν καθ' αὐτὸ τοῦ
 μὴ καθ' αὐτό, ὅσον ἰσχύς ὑγιεινοῦ· τὸ μὲν γὰρ οὐχ αὐτοῦ
 ἔνεκα, τὸ δὲ αὐτοῦ, ὅπερ ἦν τὸ ἀγαθόν. Κἄν ἢ τὸ μὲν τέ-
 λος, τὸ δὲ μὴ τέλος· τὸ μὲν γὰρ ἄλλου ἔνεκα, τὸ δὲ αὐτοῦ,

1. Ἡ Ρητορική κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη δὲν εἶναι ἐπιστήμη ἰδιαι-
 τέρα ἀλλὰ μέθοδος, δυναμένη νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς κάθε κύκλον ἀνθρωπι-
 νων γνῶσεων. Ἀποτελεῖ τὸν τύπον, τὸ καλοῦπι τῆς συζητήσεως, ἐνῶ
 αἱ ἄλλαι εἰδικαὶ ἐπιστήμαι ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν, τὸ ὄλικόν ποῦ
 μπαίνει μέσα εἰς αὐτοὺς τοὺς τύπους. Ἄν γίνῃ ἀφαίρεσις αὐτοῦ τοῦ
 ὄλικοῦ (τοῦ θέματος κάθε λόγου) θὰ ἴσῳμεν ὅτι εἰς τὴν ρητορικήν
 δὲν ἀπομένου παρά ὄρισμένοι κοινοὶ τόποι, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους
 εἶναι καὶ τὸ μέγεθος (ἢ σημασία, ἢ ἀξία) ἐνός γεγονότος ἢ μιᾶς πρά-
 ξεως, ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλα μεγέθη. Αὐτὸν τὸν κοινὸν τόπον μετὴν
 γνωστῆν ἀναλυτικὴν μέθοδόν του διερευνεῖ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὁ
 Ἀριστοτέλης. Πράγματι, εἴτε πρόκειται περὶ ἀπολογίας κατηγορου-
 μένου, εἴτε περὶ πολιτικοῦ λόγου συμβουλευόντος τὴν δεῖνα ἀπὸ τὴν
 δεῖνα πορείαν τῶν κοινῶν ὑποθέσεων εἴτε περὶ πανηγυρικοῦ, διὰ τὰ
 εἰς ἄρχη κανεῖς ἢ νὰ μειώσῃ τὴν σημασίαν τῆς πράξεως τοῦ κατηγο-
 ρουμένου, τὸ συμφέρον τῆς δεῖνα πολιτικῆς, τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου ποῦ
 ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τοῦ πανηγυρικοῦ, θὰ κάμῃ κατ' ἀνάγκην συγ-
 κρίσεις μετὰ ἄλλας ὁμοειδεῖς πράξεις καὶ τοὺς κανόνας τῶν συγκρί-
 σεων αὐτῶν (ποῦ ἀποτελοῦν τὸ ρητορικὸν στοιχεῖον τοῦ λόγου, τὸν ρη-
 τορικὸν κοινὸν τόπον του) ὑποδεικνύει ἀναλυτικώτατα ὁ Ἀριστοτέλης.

μεγαλύτερον τοῦ δευτέρου. Ἔτσι, ἂν ὁ μεγαλύτερος ἄνδρας εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ τὴν μεγαλύτεραν γυναῖκα, τότε γενικῶς οἱ ἄνδρες εἶναι μεγαλύτεροι ἀπὸ τὰς γυναῖκας. Καί πάλιν, ἂν γενικῶς οἱ ἄνδρες εἶναι μεγαλύτεροι ἀπὸ τὰς γυναῖκας, τότε καὶ ὁ μεγαλύτερος ἄνδρας θὰ εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ τὴν μεγαλύτεραν γυναῖκα. Διότι αἱ διαφοραὶ εἰς μέγεθος μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰδῶν εὐρίσκονται εἰς ἀναλογίαν μὲ τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν μεγαλύτερων ἀτόμων τοῦ κάθε εἴδους'.

Καί πάλιν μεγαλύτερον καλὸν εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ἔχει ὡς συνέπειαν ἓνα ἄλλο καλόν, παρὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἂν δὲν ἔχη ὡς συνέπειάν του τὸ πρῶτον. Διότι μέσα εἰς τὸ πρῶτον περιέχεται καὶ ἡ ὠφέλεια ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὸ δεύτερον. Αἱ δὲ συνέπειαι παρουσιάζονται ἢ ὡς ἄμεσα ἀποτελέσματα, ἢ ὡς μεταγενέστερα, ἢ ὡς πιθανά. Ἔτσι ἡ ζωὴ εἶναι τὸ ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς υγείας, ὅχι ὁμως καὶ ἡ υγεία τῆς ζωῆς. Ἡ γνῶσις εἶναι τὸ μεταγενέστερον ἀποτέλεσμα τῆς μελέτης. Ἡ κλοπὴ εἶναι τὸ πιθανὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἱεροσυλίας. Διότι ἐκεῖνος ποῦ εἶναι ἱερόσυλος, εἶναι πιθανὸν καὶ νὰ κλέψῃ.

Ἐπίσης μεταξὺ δύο πραγμάτων ποῦ ὑπερέχουν ἀπὸ ἓνα ἄλλο πρᾶγμα, μεγαλύτερον εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ὑπερέχει περισσότερο. Διότι ὑποχρεωτικῶς αὐτὸ ὑπερέχει καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Μεγαλύτερα ἐπίσης εἶναι ὅσα προξενοῦν μεγαλύτερον καλόν. Εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν συμβαίνει ἐκεῖνο ποῦ ἔχομεν ἤδη ἀναπτύξει. Δηλ. αὐτὰ τὰ πράγματα ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ δημιουργοῦν μεγαλύτερα ἀποτελέσματα. Τὸ ἴδιον πρᾶγμα συμβαίνει καὶ μὲ ὅσα ἔχουν μεγαλύτεραν παραγωγικὴν δύναμιν. Ἔτσι, ἀφοῦ ἐκεῖνο ποῦ προκαλεῖ υγείαν εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ προκαλεῖ ἡδονήν, καὶ ἡ υγεία εἶναι ἐπίσης ἀνώτερον καλὸν ἀπὸ τὴν ἡδονήν.

Ἐκεῖνο ποῦ εἶναι καλὸν αὐτὸ καθ' ἑαυτό, εἶναι προτιμότερον ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ δὲν εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτό καλόν. Ἔτσι ἡ σωματικὴ δύναμις εἶναι προτιμότερα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ πράγματα ποῦ θεωροῦνται υγιεινά. Διότι αὐτὰ τὰ τελευταῖα δὲν τὰ ἐπιδιώκομεν χάριν αὐτῶν τῶν ἰδίων, ἐνῶ τὴν δύναμιν τὴν ἐπιδιώκομεν καθ' ἑαυτὴν καί, καθὼς εἶπομεν, αὐτὸ εἶναι τὸ καλόν.

Ἀνώτερον ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνο τὸ καλόν ποῦ ἀποτελεῖ τὸν τελικόν μας σκοπόν, ἀπ' ἐκεῖνο ποῦ δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μέσον πρὸς αὐτόν. Διότι αὐτὸ τὸ τελευταῖον τὸ κάμνομεν χάριν κάποιου ἄλλου, ἐνῶ τὸ πρῶτον γι' αὐτὸ τὸ ἴδιον. Ἔτσι

5 οἷον τὸ γυμνάζεσθαι τοῦ εὖ ἔχειν τὸ σῶμα. Καὶ τὸ ἦτιον
 προσδεόμενον θατέρου ἢ ἐτέρων· αὐταρκέστερον γάρ· ἦτιον δὲ
 προσδεῖται τὸ ἐλατιόνων ἢ ῥαόνων προσδεόμενον. Καὶ διὰ
 τόδε μὲν ἄνευ τοῦδε μὴ ἦ ἢ μὴ δυνατὸν ἦ γενέσθαι, θατέ-
 ρον δὲ ἄνευ τούτου· αὐταρκέστερον δὲ τὸ μὴ δεόμενον, ὥστε
 10 φαίνεται μείζον ἀγαθόν. Κἂν ἦ ἀρχή, τὸ δὲ μὴ ἀρχή, κἂν
 ἦ αἴτιον, τὸ δ' οὐκ αἴτιον διὰ τὸ αὐτό· ἄνευ γὰρ αἰτίου καὶ
 ἀρχῆς ἀδύνατον εἶναι ἢ γενέσθαι. Καὶ δυοῖν ἀρχαῖν τὸ ἀπὸ
 τῆς μείζονος ἀρχῆς μείζον, καὶ δυοῖν αἰτίοι τὸ ἀπὸ τοῦ
 μείζονος αἰτίου μείζον. Καὶ ἀνάπαλιν δὲ δυοῖν ἀρχαῖν ἢ
 15 τοῦ μείζονος ἀρχὴ μείζων, καὶ δυοῖν αἰτίοι τὸ τοῦ μείζο-
 νος αἴτιον μείζον. Δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων διὰ ἀμφο-
 τέρω μείζον ἐστὶν φαίνεσθαι· καὶ γὰρ εἰ ἀρχή, τὸ δὲ μὴ
 ἀρχή, δόξει μείζον εἶναι, καὶ εἰ μὴ ἀρχή, τὸ δὲ ἀρχή· τὸ
 γὰρ τέλος μείζον καὶ οὐκ ἀρχή, ὥσπερ ὁ Λεωδάμας κατη-
 20 γορῶν ἔφη Καλλιστραίου τὸν βουλευσάντα τοῦ πράξαντος
 μάλλον ἀδικεῖν· οὐ γὰρ ἂν πραχθῆναι μὴ βουλευσαμένου·
 πάλιν δὲ καὶ Χαβρίου, τὸν πράξαντα τοῦ βουλεύσαντος· οὐ
 γὰρ ἂν γενέσθαι, εἰ μὴ ἦν ὁ πράξων· τούτου γὰρ ἕνεκα ἐπι-
 βουλευεῖν, ὅπως πράξωσιν. Καὶ τὸ σπανιώτερον τοῦ ἀφθό-

1. Ὁλόκληρον αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ἐκθέτει τοὺς κανόνας καὶ τὰ ἐπιχειρήματα ποῦ πρέπει νὰ χρησιμοποιῶνται διὰν πρόκειται νὰ γίνῃ ἐκλογή μεταξὺ δύο ἀγαθῶν ποῦ παραλληλίζονται, διὰ νὰ εὐρεθῇ ποῖον ἀπὸ τὰ δύο εἶναι προτιμότερον (πρετόν).

2. Ἀρχή: μετὰ τὴν ἠθικὴν καὶ ὅχι μετὰ τὴν χρονικὴν σημασίαν τῆς (principe).

3. Ρήτωρ Ἀθηναῖος, μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους καὶ διδάσκαλος τοῦ Ἀισχίνου.

4. Καὶ αὐτὸς Ἀθηναῖος ρήτωρ. Γι' αὐτὸν δὲ μιλεῖ ὁ Ξενοφῶν («Ἑλληνικά» βον β. ἐλ. 10).

5. Ἀθηναῖος στρατηγός.

γυμναζόμεθα ὄχι γιὰ νὰ γυμναζώμεθα, ἀλλὰ μὲ τελικὸν σκοπὸν τὴν σωματικὴν μας εὐεξίαν.

Ἐπίσης ἀνώτερον εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ἐξαρτᾶται ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸ ἄλλο ¹, ἢ ἀπὸ διάφορα ἄλλα πράγματα. Διότι αὐτὸ ἔχει περισσοτέρην αὐτάρκειαν. Καὶ ὅταν κάτι ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἀσήμαντα ἢ εὐκόλα πράγματα, λέγομεν ὅτι ἐξαρτᾶται ὀλιγώτερον.

Καὶ ὅταν αὐτὸ μὲν δὲν ὑπάρχη ἢ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ χωρὶς ἐκεῖνο, ἐνῶ τὸ δεύτερον ἢμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς τὸ πρῶτον, ἰσχύει ὁ ἴδιος κανὼν. Διότι αὐτὸ ποῦ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἔχει μεγαλυτέραν αὐτάρκειαν καὶ ἔτσι ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι μεγαλύτερον καλόν.

Ἐπίσης, ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖ ἀρχὴν εἶναι προτιμότερον ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ δὲν ἀποτελεῖ ἀρχὴν ², καὶ ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖ αἰτίαν, διὰ τοὺς ἰδίους λόγους, εἶναι προτιμότερον ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ δὲν ἀποτελεῖ αἰτίαν. Διότι χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἀρχὴ καὶ αἰτία εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχη ἢ νὰ γίνῃ κάτι τι. Καὶ μεταξὺ δύο ἀρχῶν τὸ πρᾶγμα, ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνωτέραν ἐκ τῶν δύο, εἶναι ἀνώτερον. Καὶ μεταξὺ δύο αἰτίων τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μεγαλυτέρου αἰτίου εἶναι μεγαλύτερον. Καὶ τὴν ἀπάλιν. Ὅταν ἔχωμεν δύο ἀρχάς, ἀνωτέρα εἶναι ἐκείνη ἀπὸ τὴν ὁποῖαν προέρχεται τὸ ἀνώτερον, καὶ ὅταν ἔχωμεν δύο αἰτία, μεγαλύτερον εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ἔχει μεγαλύτερον ἀποτέλεσμα.

³ Ἀπὸ ὅσα ὅμως ἐλέχθησαν γίνεται πρόδηλον ὅτι κατὰ δύο τρόπους ἢμπορεῖ νὰ γίνῃ σύγκρισις καὶ νὰ εὑρεθῇ τὸ μεγαλύτερον. Καὶ πράγματι, ἐὰν κάτι τι ἀποτελεῖ ἀρχὴν, ἢμπορεῖ νὰ ἐμφανισθῇ ὡς μεγαλύτερον παρὰ ἐκεῖνο ποῦ δὲν ἀποτελεῖ ἀρχὴν, καὶ πάλιν αὐτὸ ποῦ δὲν ἀποτελεῖ ἀρχὴν, μεγαλύτερον ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖ ἀρχὴν. Διότι ὁ τελικὸς σκοπὸς εἶναι τὸ ἀνώτερον, καὶ ὄχι ἡ ἀρχή. Ἔτσι ὁ Λεωδάμης ⁴, ὅταν κατηγοροῦσε τὸν Καλλίστρατον ⁵, ὑπεστήριξεν ὅτι ἐκεῖνος ποῦ ἔδωσε συμβουλήν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν μιᾶς (ἀξιοποίνου) πράξεως, κάμνει μεγαλύτερον ἀδίκημα παρὰ ἐκεῖνος ποῦ τὴν ἐκτελεῖ, διότι δὲν θὰ ἐξετελεῖτο ἡ πράξις, ἂν δὲν ἐδίδετο ἡ συμβουλή. Ὅταν ὅμως ὁ ἴδιος κατηγοροῦσε τὸν Χαβριαν ⁶, ὑπεστήριξεν, ἀντιθέτως, ὅτι ἐκεῖνος ποῦ ἐκτελεῖ μίαν πρᾶξιν, κάμνει βαρύτερον ἀδίκημα ἀπὸ ἐκεῖνον ποῦ τὴν συνεβούλευσε, διότι ἡ πρᾶξις δὲν θὰ ἐξετελεῖτο, ἂν δὲν ὑπῆρχε κάποιος νὰ τὴν ἐκτελέσῃ, ἀφοῦ τελικὸς σκοπὸς τῆς συμβουλῆς ἦτο ἡ ἐκτέλεσις.

25 νου, οἷον χρυσός σιδήρου ἀχρηστότερος ὢν· μείζον γὰρ ἢ κτήσις διὰ τὸ χαλεπωτέραν εἶναι. Ἄλλον δὲ τρόπον τὸ ἄφθονον τοῦ σπανίου, ὅτι ἢ χρῆσις ὑπερέχει· τὸ γὰρ πολλάνικς τοῦ ὀλιγάνικς ὑπερέχει, ὅθεν λέγεται

ἄριστον μὲν ὕδωρ.

- 30 Καὶ ὅλως τὸ χαλεπώτερον τοῦ ῥᾶνος· σπανιώτερον γάρ. Ἄλλον δὲ τρόπον τὸ ῥᾶν τοῦ χαλεπωτέρου· ἔχει γὰρ ὡς βουλόμεθα. Καὶ ᾧ τὸ ἐναντίον μείζον, καὶ οὗ ἢ στέρησις μείζων. Καὶ ἀρετὴ μὴ ἀρετῆς καὶ κακία μὴ κακίας μείζων· τὰ μὲν γὰρ τέλη, τὰ δ' οὐ τέλη. Καὶ ὢν τὰ ἔργα καλλίω ἢ
- 35 αἰσχίω, μείζω αὐτά, καὶ ὢν αἱ κακίαι καὶ αἱ ἀρεταὶ μείζους, καὶ τὰ ἔργα μείζω, ἐπεὶπερ ὡς τὰ αἷτια καὶ αἱ ἀρχαί, καὶ τὰ ἀποβαίνοντα, καὶ ὡς τὰ ἀποβαίνοντα, καὶ τὰ αἷτια καὶ αἱ ἀρχαί. Καὶ ὢν ἢ ὑπεροχὴ αἰρετωτέρα ἢ καλλίων, οἷον τὸ ἀκριβῶς ὄρᾶν αἰρετωτέρον τοῦ ὁσφραίνεσθαι.
- 1364 b Καὶ γὰρ ὄψις ὁσφρήσεως· καὶ τὸ φιλέταιρον εἶναι τοῦ φιλοχρήματον μᾶλλον κάλλιον, ὥστε καὶ φιλειταιρία φιλοχρηματίας. Καὶ ἀντικειμένως δὲ τῶν βελτιόνων αἱ ὑπερβολαὶ βελτίους καὶ καλλιόνων καλλίους. Καὶ ὢν αἱ ἐπιθυμίαι
- 5 καλλίους ἢ βελτίους· αἱ γὰρ μείζους ὀρέξεις μειζόνων εἰσίν.

1. Πι ν δ ἄ ρ ο υ «Ὀλυμπιόνικος» 1.

2. Εἰς δλόκληρον τὴν περικοπὴν ποῦ ἀρχίζει ἀπὸ τὰς λέξεις «τὸ σπανιώτερον ἐπίσης εἶναι προτιμότερον ἀπὸ τὸ ἄφθονον» ὁ Ἄριστοτέλης θίγει κατ' ἐναλλαγὴν τὰς διαφόρους πλευρὰς τοῦ προβλήματος τῆς ἀξίας, χωρὶς φυσικὰ νὰ πολυεπιμένῃ καὶ νὰ ξεκαθαρίσῃ τὸ ζήτημα. Παρατηρητέον ὅτι ἢ μὲν πρώτη ἄποψις (τὸ σπανιώτερον προτιμότερον ἀπὸ τὸ ἄφθονον) ἀντιμετωπίζει τὴν ὄψιν τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ ζήτησεως. Ἡ δευτέρα πάλιν ἄποψις ἐξετάζει τὸ ζήτημα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἀξίας χρήσεως.

Τὸ σπανιώτερον ἐπίσης εἶναι προτιμότερον ἀπὸ τὸ ἀφθονον. Ἔτσι ὁ χρυσὸς εἶναι προτιμότερος ἀπὸ τὸν σίδηρον, ἀν καὶ εἶναι ὀλιγώτερον χρήσιμος. Διότι ἡ ἀπόκτησις τοῦ χρυσοῦ, μὲ τὸ νὰ εἶναι δυσκολωτέρα, εἶναι καὶ προτιμότερα Ἐπὶ ἄλλης ὁμοῦ ἀπόψεως τὸ ἀφθονον ὑπερέχει τοῦ σπανίου, διότι ἡ χρήσις του εἶναι περισσότερον διαδεδομένη. Καὶ ἐκεῖνο ποῦ συχνὰ εἶναι χρήσιμον, φυσικὰ εἶναι ἀνώτερον ἀπ' ἐκεῖνο ποῦ σπανίως εἶναι χρήσιμον. Καὶ γι' αὐτὸ ἐλέχθη :

τὸ νερὸ εἶναι ἔτι καλύτερον ὑπάρχει¹.

Καὶ γενικὰ τὸ δυσκολώτερον εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ τὸ εὐκολώτερον. Διότι εἶναι σπανιώτερον². Ἐπὶ ἄλλης ὁμοῦ ἀπόψεως τὸ εὐκολώτερον εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ τὸ δυσκολώτερον, διότι τὸ διαθέτομεν κατὰ βούλησιν.

Ἄνωτερον ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνο ποῦ καὶ τὸ ἀντίθετόν του εἶναι ἀνώτερον ἢ ποῦ ἡ στέρησις του εἶναι περισσότερον αἰσθητή. Καὶ ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ἀρετὴ, ὅπως καὶ ἐκεῖνο ποῦ εἶναι κακία, εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὰ πράγματα ποῦ δὲν εἶναι οὔτε ἀρετὴ οὔτε κακία. Διότι ἡ ἀρετὴ, καθὼς καὶ ἡ κακία, εἶναι τελικοὶ σκοποί, ἐνῶ δὲν εἶναι τελικοὶ σκοποὶ ἐκεῖνα ποῦ δὲν εἶναι οὔτε ἀρετὴ οὔτε κακία.

Καὶ τὰ πράγματα ποῦ ἔχουν ὠραιότερα ἢ ἀσχημότερα ἀποτελέσματα εἶναι ἐπίσης ἀνώτερα. Ἄνωτερα ἀκρόμη εἶναι ἐκεῖνα τὰ πράγματα ποῦ ἔχουν καλὰς ἢ κακὰς ιδιότητας σημαντικωτέρας ἀπὸ ἄλλα. Τῶν πραγμάτων αὐτῶν καὶ τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἀνώτερα, διότι καὶ τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὰς αἰτίας καὶ τὰς ἀρχὰς ἀπὸ ὅπου προέρχονται, καὶ αὐταὶ πάλιν εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰ ἀποτελέσματα.

Ὅταν εὐρίσκωμεν ὅτι εἶναι προτιμότερον ἢ ὠραιότερον νὰ ὑπερέχωμεν κατὰ κάποιον πρᾶγμα καὶ ὄχι κατὰ κάποιον ἄλλο, ἀνώτερον εἶναι τὸ πρῶτον ἀπὸ τὸ δεύτερον. Ἔτσι προτιμᾷ κανεὶς νὰ ἔχη ἰσχυρὰν δρασιν παρὰ ἰσχυρὰν ὀσφρησιν. Διότι ἡ δρασις εἶναι ἀνωτέρω ἀπὸ τὴν ὀσφρησιν. Καὶ πάλιν τὸ νὰ ἀγαπᾷ κανεὶς ὑπερβολικὰ τοὺς φίλους του εἶναι ὠραιότερον ἀπὸ τὸ νὰ ἀγαπᾷ ὑπερβολικὰ τὰ χρήματα. Ἐπομένως καὶ ἡ ἀγάπη τῶν φίλων εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῶν χρημάτων. Καὶ ἀντιστοίχως, ἡ ὑπερβολικὴ ἀφθονία τῶν καλῶν εἶναι καλύτερα καὶ τῶν ὠραίων εἶναι ὠραιότερα.

Προτιμότερα ἐπίσης εἶναι τὰ πράγματα ποῦ γεννοῦν μέσα μας ἐπιθυμίας ὠραιωτέρας ἢ καλυτέρας. Διότι ἀνώτεροι

Καὶ τῶν καλλιόνων δὲ ἢ καὶ βελτιόνων αἱ ἐπιθυμίαι βελ-
 τίους καὶ καλλίους διὰ τὸ αὐτό. Καὶ ὧν αἱ ἐπιστήμαι καλ-
 λίους ἢ σπουδαιότεραι, καὶ τὰ πράγματα καλλίω καὶ σπου-
 δαιότερα· ὡς γὰρ ἔχει ἡ ἐπιστήμη, καὶ τὸ ἀληθές· κελεύει δὲ
 10 τὸ αὐτῆς ἐκάστη. Καὶ τῶν σπουδαιότερων δὲ καὶ καλλιόνων
 αἱ ἐπιστήμαι ἀνάλογον διὰ ταυτά. Καὶ ὁ κρίνειαν ἂν ἡ κε-
 κρίκασιν οἱ φρόνιμοι ἢ πάντες ἢ οἱ πολλοὶ ἢ οἱ πλείους ἢ
 οἱ κράτιστοι ἀγαθὸν ἢ μείζον, ἀνάγκη οὕτως ἔχειν, ἢ ἀπλῶς
 ἢ ἢ κατὰ τὴν φρόνησιν ἐκρίναν. Ἔστι δὲ τοῦτο κοινὸν καὶ
 15 κατὰ τῶν ἄλλων· καὶ γὰρ τί καὶ ποσὸν καὶ ποιὸν οὕτως
 ἔχει ὡς ἂν ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ φρόνησις εἴποι. Ἄλλ' ἐπ'
 ἀγαθῶν εἰρήκαμεν· ὥριστα γὰρ ἀγαθὸν εἶναι ὁ λαβόντα
 τὰ πράγματα φρόνησιν ἔλοιτ' ἂν ἕκαστον· δῆλον οὖν ὅτι καὶ
 μείζον, ὁ μᾶλλον ἢ φρόνησις λέγει. Καὶ τὸ τοῖς βελτίοισιν
 20 ὑπάρχον, ἢ ἀπλῶς ἢ ἢ βελτίους, οἷον ἡ ἀνδρεία ἰσχύος. Καὶ
 ὁ ἔλοιτ' ἂν ὁ βελτίων, ἢ ἀπλῶς ἢ ἢ βελτίων, οἷον τὸ ἀδι-
 κείσθαι μᾶλλον ἢ ἀδικεῖν· τοῦτο γὰρ ὁ δικαιότερος ἂν ἔλοι-
 το. Καὶ τὸ ἡδίων τοῦ ἡτιον ἡδέος· τὴν γὰρ ἡδονὴν πάντα
 διώκει, καὶ αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ ἡδεσθαι ὀρέγονται, ὥριστα δὲ
 25 τούτοις τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ τέλος. Ἡδίων δὲ τὸ τε ἀλυπότερον

1. Ἐπιστήμη, ἀπὸ τὸ ἐπίσταμαι, σημαίνει πᾶσαν γνῶσιν καὶ ὅλος διόλου ἐσφαλμένως ἔχει ἀποδοθῆ μετὸν πολὺ στενώτερον ὄρον ἐπιστήμη ὑπὸ τὴν σημερινὴν σημασίαν του.

2. Δηλ. καὶ ἐκτὸς τῆς περιπτώσεως τῆς συγκρίσεως δύο ἀγαθῶν διὰ τὴν εὐρεθῆ τὸ προτιμότερον, ποῦ ἀποτελεῖ τὸ θέμα δλοκλήρου αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου.

3. Ἀξίζει νὰ προσέξωμεν τὴν γνώμην ποῦ διατυπῶνται εἰς τὴν περικοπὴν αὐτὴν καὶ παρουσιάζεται συχνότατα καὶ εἰς ἄλλα χωρία τοῦ ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους, γνώμην κατ' ἐξοχὴν ἀριστοκρατικὴν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὄρθον εἶναι ὅτι προτιμᾶται ἀπὸ τοῦς φρονίμους ἢ τοῦς κρατίστους καὶ ὄχι ὅτι προτιμᾶται ἀπὸ τοῦς περισσοτέρους.

είναι αἱ ἐπιθυμίαι τῶν ἀνωτέρων πραγμάτων. Καὶ γιὰ τὸν ἴδιον λόγον αἱ ἐπιθυμίαι τῶν καλυτέρων καὶ ὠραιότερων πραγμάτων εἶναι καλύτεραι καὶ ὠραιότεραι.

Προτιμότερα ἐπίσης εἶναι τὰ πράγματα πού ἡ γνώσις ἵ των εἶναι ὠραιότερα ἢ ἔχει μεγαλύτεραν σπουδαιότητα ἢ ἐκεῖνα πού ἡ ἐνέργειά των εἶναι ὠραιότερα ἢ ἔχει μεγαλύτεραν σπουδαιότητα. Διότι ἡ γνώσις εἶναι ἰσοδύναμος πρὸς τὴν ἀλήθειαν, Καὶ κάθε κύκλος γνώσεων ἀφραξῆ εἰς ὠρισμένον θέμα. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὑφίσταται ἀναλογία μεταξὺ τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς ὠραιότητος τῆς γνώσεως ἐνδὸς πράγματος καὶ τῆς σπουδαιότητος καὶ ὠραιότητος αὐτοῦ τοῦ πράγματος.

Ἐκεῖνο πού θὰ ἔκριναν ἢ ἔχουν ἤδη κρίνει ὡς μεγαλύτερον καλὸν οἱ φρόνιμοι ἄνθρωποι, εἴτε ὄλοι, εἴτε ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀπ' αὐτοῦς, εἴτε οἱ περισσότεροι, εἴτε οἱ ἐπικρατέστεροι, ἀναγκαστικὰ θὰ εἶναι πράγματι μεγαλύτερον καλὸν, εἴτε ἀπολύτως ἔκριναν ὅτι ἔτσι εἶναι τὸ πρᾶγμα, εἴτε σχετικῶς πρὸς τὴν εἰδικὴν ἀποψίν του ὁ καθένας. Τὸ δὲ κριτήριον αὐτὸ ἐφαρμόζεται γενικὰ καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ζητήματα*. Καὶ πράγματι, ἡ φύσις, ἡ ποσότης καὶ ἡ ποιότης τοῦ κάθε πράγματος εἶναι ἐκείνη πού διαπιστώνεται ἀπὸ τοὺς φρόνιμους καὶ γνώστας τοῦ θέματος ἀνθρώπους. Ἐδῶ ὁμως ἀσχολούμεθα μόνον μὲ τὸ καλόν. Ὁρίσασμεν δὲ πρᾶγματι ὡς καλὸν ἐκεῖνο πού θὰ ἐπροτιμοῦσαν ὅλα τὰ ὄντα, ἂν εἶχαν κρίσιν. Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι καὶ μεταξὺ δύο καλῶν μεγαλύτερον εἶναι ἐκεῖνο πού ἡ ὀρθὴ κρίσις θὰ ἀποφανθῇ ὅτι εἶναι προτιμότερον*.

Προτιμότερον ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνο πού ἀνήκει εἰς τοὺς καλυτέρους, εἴτε ἀπολύτως, εἴτε κατὰ τὸ μέτρον πού αὐτοὶ εἶναι καλύτεροι. Ἔτσι ἡ ἀνδρεία εἶναι προτιμότερα ἀπὸ τὴν σωματικὴν δύναμιν. Ἀκόμη δὲ καὶ ἐκεῖνο πού θὰ προτιμοῦσε ὁ καλύτερος, εἴτε γενικῶς εἴτε κατὰ τὸ μέτρον πού εἶναι καλύτερος. Ἔτσι προτιμότερον εἶναι νὰ ἀδικῆται κανεὶς παρὰ νὰ ἀδικῆ. Διότι αὐτὸ θὰ προτιμοῦσε ὁ δικαιότερος ἄνθρωπος.

Προτιμότερον ἐπίσης εἶναι τὸ εὐχαριστότερον παρὰ τὸ ὀλιγώτερον εὐχάριστον. Πράγματι, ὅλα τὰ ὄντα ἐπιδιώκουν τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ζητοῦν χάριν αὐτῆς τῆς ἰδίας. Ἄλλ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦν, ὅπως εἴπομεν, τὸν ὄρισμόν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ. Εἶναι δὲ εὐχαριστότερον

καὶ τὸ πολυχροσιώτερον ἡδύ. Καὶ τὸ κάλλιον τοῦ ἤτιον κα-
 λού· τὸ γὰρ καλόν ἐστιν ἤτιοι τὸ ἡδὺ ἢ τὸ καθ' αὐτὸ αἰρε-
 τόν. Καὶ ὅσων αὐτοὶ αὐτοῖς ἢ φίλοις βούλονται αἴτιοι εἶναι
 μᾶλλον, ταῦτα μείζω ἀγαθά, ὅσων δὲ ἰκιστα, μείζω κακά.

30 Καὶ τὰ πολυχροσιώτερα τῶν ὀλιγοχροσιωτέρων καὶ τὰ βε-
 βαιότερα τῶν ἀβεβαιωτέρων· ὑπερέχει γὰρ ἡ χρῆσις τῶν μὲν
 τῷ χρόνῳ τῶν δὲ τῇ βουλήσει· ὅταν γὰρ βούλονται, ὑπάρ-
 χει μᾶλλον ἢ τοῦ βεβαίου. Καὶ ὡς ἂν ἐκ τῶν συστοίχων καὶ
 τῶν ὁμοίων πιώσεων, καὶ τᾶλλ' ἀκολουθεῖ, οἷον εἰ τὸ ἀν-
 35 δρείως κάλλιον καὶ αἰρεσιώτερον τοῦ σωφρόνως, καὶ ἀνδρία
 σωφροσύνης αἰρεσιωτέρα καὶ τὸ ἀνδρεῖον εἶναι τοῦ σωφρο-
 νεῖν. Καὶ ὁ πάντες αἰροῦνται τοῦ ὁ μὴ πάντες. Καὶ ὁ οἱ
 1365 α πλείους ἢ <δ> οἱ ἐλάττους· ἀγαθὸν γὰρ ἦν οὗ πάντες ἐφίεν-
 ται, ὥστε καὶ μείζον οὗ μᾶλλον. Καὶ ὁ οἱ ἀμφισβητοῦντες
 ἢ οἱ ἐχθροὶ ἢ οἱ κρίνοντες ἢ οὐδ' οὔτοι κρίνουσιν· τὸ μὲν
 γὰρ ὡς ἂν εἰ πάντες φαῖεν ἐστί, τὸ δὲ οἱ κύριοι καὶ οἱ εἰ-

1. Καὶ ἐδῶ ξαναγριζέει εἰς τὴν ἡθροιστικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν πραγμάτων. Βλ. ἄνωτ. κεφ. 6 ὑποσημειώσεις μου.

2. Κάπως ἐλευθέρα μετάφρασις. Ὁφείλεται εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ ἀποδοθῇ πιστά, ἀλλὰ ν ε ο ε λ λ η ν ι κ ῶ τ ε ρ α, τὸ νόημα.

3. Πρβλ. Τ ο π ι κ ᾶ III, 3.

4. Ἀνωτέρω, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφ. 5.

ἐκείνο πού μᾶς κουράζει ὀλιγώτερον ἢ μᾶς παρέχει ἡδονὴν ἐπὶ περισσότερον χρόνον¹.

Προτιμότερον ἐπίσης εἶναι τὸ ὠραιότερον παρὰ τὸ ὀλιγώτερον ὠραῖον. Πράγματι, τὸ ὠραῖον εἶναι ἢ εὐχάριστον, ἢ προτιμητέον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ.

Ἐκεῖνα πού περισσότερον ἐπιθυμοῦν οἱ ἄνθρωποι νὰ προξενήσουν εἰς τὸν ἑαυτὸν των ἢ εἰς τοὺς φίλους των, εἶναι τὰ μεγαλύτερα καλὰ. Ἐκεῖνα πάλιν πού προσπαθοῦν, ἂν εἶναι δυνατόν, νὰ τὰ ἀποφύγουν² περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο, εἶναι τὰ μεγαλύτερα κακὰ.

Τὰ διαρκέστερα ἀγαθὰ ἔχουν μεγαλυτέραν ἀξίαν παρὰ τὰ ὀλιγώτερον διαρκῆ, καὶ τὰ πιὸ σίγουρα ἔχουν μεγαλυτέραν ἀξίαν παρὰ ἐκεῖνα πού εἶναι ὀλιγώτερον σίγουρα. Τὸ πλεονέκτημα τῶν πρώτων συνίσταται εἰς τὴν παρατεταμένην χρησιμοποίησίν των, τῶν δευτέρων δὲ πάλιν εἰς τὸ ὅτι ἡμποροῦμεν νὰ τὰ χρησιμοποιήσωμεν κατὰ βούλησιν. Πράγματι, ὅταν μᾶς ἔλθῃ ἢ θρεξίς νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὰ ἀγαθὰ μᾶς, ἐκεῖνα πού εἶναι σίγουρα εἶναι πάντοτε εἰς τὴν διάθεσίν μας.

Ὅταν μία ἔννοια εἶναι προτιμότερα ἀπὸ μίαν ἄλλην, καὶ ὅλοι αἱ ἀντίστοιχοί της ἔννοιαι, πού παρουσιάζουν τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν εἴτε ὡς συγκεκριμένην ὁμοίαν περίπτωσιν, εἴτε ὡς ἐπακλουθήμα τῆς πρώτης ἔννοιας, εἶναι προτιμότεραι ἀπὸ τὰς ἀντιστοιχούσας εἰς τὴν δευτέραν ἔννοιαν³. Ἔτσι, ἂν εἶναι ὠραιότερον καὶ εὐγενέστερον νὰ ἐνεργῇ κανεὶς μὲ γενναιότητα παρὰ μὲ περίσκεψιν, τότε καὶ ἡ γενναιότης εἶναι προτιμότερα ἀπὸ τὴν περίσκεψιν, καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ δεῖνα εἶναι γενναῖος ἐνφ' ὃ ἄλλος εἶναι φρόνιμος, καθιστᾷ τὸν πρῶτον ἀνώτερον ἀπὸ τὸν δεύτερον.

Ἐκεῖνο πού ὅλοι τὸ προτιμοῦν, εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ ἐκεῖνο πού δὲν τὸ προτιμοῦν ὅλοι. Καὶ ἐκεῖνο πού τὸ προτιμοῦν οἱ περισσότεροι, εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ ἐκεῖνο πού τὸ προτιμοῦν οἱ ὀλιγώτεροι. Πράγματι, ὅπως ἐξετέθη ἡδη⁴, ἐκεῖνο πού ὅλοι ἐπιδιώκουν εἶναι καλόν. Καλύτερον εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνο πού ἐπιδιώκουν περισσότερον. Ἐπίσης ἀνώτερον εἶναι ἐκεῖνο πού ἐπιδιώκουν οἱ διαδίκαιοι ἢ οἱ ἐχθροί, ἢ ἐκεῖνο πού προτιμοῦν οἱ δικασταὶ ἢ ἐκεῖνοι πού δικάζονται ἀπ' αὐτούς. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, πράγματι, εἶναι ὡσὰν νὰ πρόκειται περὶ γνώμης ἔλου τοῦ κόσμου, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ὡσὰν νὰ πρόκειται περὶ γνώμης τῶν ἀρμοδίων καὶ κατεχόντων τὸ ζήτημα.

5 δότες. Καὶ διὲ μὲν οὐ πάντες μετέχουσι μείζον· ἀτιμία γὰρ
 τὸ μὴ μετέχειν· διὲ δὲ οὐ μηδεὶς ἢ οὐ ὀλίγοι. Σπανιώτε-
 ρον γάρ. Καὶ τὰ ἐπαινετώτερα· καλλίω γάρ. Καὶ ὧν αἱ τι-
 μαὶ μείζους, ὡσαύτως· ἢ γὰρ τιμὴ ὡσπερ ἀξία τίς ἐστίν.
 Καὶ ὧν αἱ ζημίαι μείζους. Καὶ τὰ τῶν ὁμολογουμένων ἢ
 10 φαινομένων μεγάλων μείζω. Καὶ διαιρούμενα δὲ εἰς τὰ
 μέρη τὰ αὐτὰ μείζω φαίνεται· πλειόνων γὰρ ὑπερέχειν φαί-
 νεται, ὅθεν καὶ ὁ ποιητὴς φησι πεῖσαι τὸν Μελέαγρον
 ἀναστῆναι

15 ὄσσα κάκ' ἀνθρώποισι πέλει τῶν ἄστυ ἀλώη'
 λαοὶ μὲν φθινύθουσι, πόλιν δὲ τε πῦρ ἀμαθύνει,
 τέκνα δὲ τ' ἄλλοι ἄγουσιν.

Καὶ τὸ συντιθέναι δὲ καὶ ἐποικοδομεῖν, ὡσπερ Ἐπίχαρμος,
 διὰ τε τὸ αὐτὸ τῆ διαιρέσει· (ἢ γὰρ σύνθεσις ὑπεροχὴν δεί-
 κνυσι πολλήν) καὶ ὅτι ἀρχὴ φαίνεται μεγάλων καὶ αἴτιον.
 20 Ἐπεὶ δὲ τὸ χαλεπώτερον καὶ σπανιώτερον μείζον, καὶ οἱ
 καιροὶ καὶ αἱ ἡλικίαι καὶ οἱ τόποι καὶ οἱ χρόνοι καὶ αἱ
 δυνάμεις ποιοῦσι μεγάλα· εἰ γὰρ παρὰ δύναμιν καὶ παρὰ
 ἡλικίαν καὶ παρὰ τοὺς ὁμοίους, καὶ εἰ οὕτως ἢ ἐνταῦθα ἢ
 τότε, ἔξει μέγεθος καὶ καλῶν καὶ ἀγαθῶν καὶ δικαίων καὶ
 25 τῶν ἐναντίων, ὅθεν καὶ τὸ ἐπίγραμμα τῷ Ὀλυμπιονίκῃ*

1. Ἰλιάδ. I, 592-594. (Μετάφρ. Πάλλη). Ἡ περικοπή, πού πα-
 ραθέτει ὁ Ἀριστοτέλης, ἔχει οὐσιώδεις διαφορὰς ἀπὸ τὸ σωζόμενον
 κείμενον τῆς Ἰλιάδος.

2. Πυθαγόρειος φιλόσοφος καὶ κωμικὸς ποιητὴς. Ἐγενήθη εἰς
 τὴν Κῶ κατὰ τὸ 450 π.Χ. καὶ ἔζησεν εἰς τὴν αὐλήν τοῦ τυράννου
 τῶν Συρακουσῶν Ἰέρωνος. Ἐγραφε πολλὰς κωμῳδίας μὲ θέματα ἀπὸ
 τὴν μυθολογίαν καὶ τὴν λαϊκὴν ζωὴν.

Και πάλιν, ἄλλοτε μὲν εἶναι προτιμότερον ἐκεῖνο τὸ καλὸν πού τὸ ἔχει καὶ ὅλος ὁ ἄλλος κόσμος. Διότι τὸ νὰ μὴ τὸ ἔχη κατ' ἐξαιρέσειν κάποιος, εἶναι ἀτιμωτικόν. Ἄλλοτε ὅμως ἐκεῖνο πού δὲν τὸ ἔχει κανεὶς, ἢ τὸ ἔχουν μόνον ὄλλοι, διότι εἶναι σπανιώτερον.

Μεγαλύτερα ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνα τὰ καλὰ πού εἶναι περισσότερο ἀξία ἐπαίνου. Διότι αὐτὰ εἶναι ὠραιότερα. Καὶ ἐκεῖνα πού μᾶς προξενοῦν μεγαλύτερας τιμᾶς, διότι ἢ τιμῇ πού μᾶς ἀπονέμεται εἶναι ἕνα εἶδος ἐκτιμῆσεως τῆς ἀξίας μας. Ἐπίσης ἐκεῖνα πού ἐπισύρουν τὰς βαρύτερας ποινὰς (εἶναι μεγαλύτερα κακά).

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰ πράγματα πού εἶναι μεγαλύτερα ἀπὸ ὅσα κοινῶς ἀναγνωρίζονται ἢ φαίνονται μέγιστα. Τὰ ἴδια δὲ πράγματα, ἂν τὰ χωρίσωμεν εἰς πολλὰ μέρη, φαίνονται μεγαλύτερα, διότι δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὑπερέχουν ἀπὸ πολλὰ πράγματα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ποιητὴς λέγει ὅτι ὁ Μελέαγρος ἐπέισθη νὰ πάη νὰ πολεμήσῃ (ὅταν ἡ γυναῖκα του τοῦ ἀπρητίθμωσεν ὅλας τὰς συνεπειὰς πού ὑφίστανται οἱ κάτοικοι μᾶς πόλεως πού κατακτᾶται ἀπὸ τὸν ἐχθρόν, μὲ τὰ ἐξῆς λόγια) :

Κι' ὅλας μιὰ μιὰ τίς πίκρες
τ' ἀράδιασε τῶν δούστων πού τοὺς πάρθη τὸ Κάστρο·
σφάζονται οἱ ἄντρες, ἢ φωτὰ τὰ κάστρα τοὺς ρημάζει·
ὄχτροι τοὺς παίρνουν τὰ παιδιὰ ¹.

Τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα πού φέρει ἡ ἀνάλυσις, τὸ ἐπιτυχῶς χάνει κανεὶς καὶ μὲ τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ θέματος. Αὐτὸ χάνει ὁ Ἐπίχαρμος ². Καὶ πράγματι, ἡ σύνθεσις παρουσιάζει μεγάλην ὑπεροχὴν καὶ τὰ ἐξεταζόμενα πράγματα ἐμφανίζονται ὡς ἀρχὴ καὶ αἰτία μεγάλων ἀποτελεσμάτων.

Καὶ ἐπειδὴ ἀνώτερον εἶναι τὸ δυσκολώτερον ἢ τὸ σπανιώτερον, αἱ περιστάσεις, ἢ ἡλικία, ὁ τόπος, ὁ χρόνος καὶ αἱ δυνάμεις πού διαθέτει κανεὶς, εἶναι συντελεσταὶ τῆς ἀξίας τῶν διαφόρων πραγμάτων. Πράγματι, ἂν ἐκτελέσωμεν κάτι δυσανάλογον πρὸς τὰς δυνάμεις μας ἢ πρὸς τὴν ἡλικίαν μας ἢ πρὸς ἐκεῖνο πού συνήθως ἤμποροῦν νὰ ἐκτελέσουν οἱ ἕμοιοί μας, ἢ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἢ εἰς ὠρισμένον τόπον καὶ χρόνον, ἢ πράξις μας θὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὠραία, καλή, δικαία, ἢ ἀντιθέτως. Καὶ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχει τὸ γνωστὸν ἐπίγραμμα εἰς τὸν Ὀλυμπιονίκην :

πρόσθε μὲν ἀμφ' ὤμοισιν ἔχων τραχείαν ἄσπιλλαν
 ἰχθύς ἐξ Ἄργους εἰς Τεγέαν ἔφερον.

Καὶ ὁ Ἰφικράτης αὐτὸν ἐνεκωμίαζε λέγων ἐξ ὧν ὑπῆρξεν
 ταῦτα. Καὶ τὸ αὐτοφνὲς τοῦ ἐπικτήτου χαλεπώτερον γάρ.

30 Ὅθεν καὶ ὁ ποιητὴς φησιν

αὐτοδίδακτος δ' εἰμί.

Καὶ τὸ μεγάλου μέγιστον μέρος, οἷον Περικλῆς τὸν ἐπιτά-
 φιον λέγων, τὴν νεότητα ἐκ τῆς πόλεως ἀνηρῆσθαι ὡσ-
 περ τὸ ἔαρ ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰ ἐξαιρεθείη. Καὶ τὰ ἐν χρεῖα
 35 μείζονι χρῆσιμα, οἷον τὰ ἐν γήρᾳ καὶ νόσοις. Καὶ δυοῖν
 τὸ ἐγγύτερον τοῦ τέλους. Καὶ τὸ αὐτῶ καὶ ἀπλῶς. Καὶ τὸ
 δυνατὸν τοῦ ἀδυνατοῦ· τὸ μὲν γὰρ αὐτῶ, τὸ δ' οὐ. Καὶ τὰ
 ἐν τέλει τοῦ βίου· τέλη γὰρ μᾶλλον τὰ πρὸς τῶ τέλει. Καὶ
 1365 b τὰ πρὸς ἀλήθειαν τῶν πρὸς δόξαν. Ὅρος δὲ τοῦ πρὸς δό-
 ξαν, ὃ λανθάνειν μέλλων οὐκ ἂν ἔλοιτο. Διὸ καὶ τὸ εὖ
 πάσχειν τοῦ εὖ ποιεῖν δόξειεν ἂν αἰρετώτερον εἶναι· τὸ
 μὲν γὰρ κἂν λανθάνῃ αἰρήσεται, ποιεῖν δ' εὖ λανθάνων

1. Τὸ ἐπίγραμμα αὐτὸ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Εὔδοτάθιον εἰς τὰ σχό-
 λιά του εἰς τὸν Ὅμηρον σελ. 1761. Ἀποδίδεται δὲ εἰς τὸν Σιμωνίδην.
 2. Στρατηγὸς Ἀθηναῖος, ταπεινῆς καταγωγῆς. Ἡ φράσις αὐτῆ
 τοῦ Ἰφικράτους παρουσιάζεται καὶ κατωτέρω (κεφ. 9 ἐδ. 31) ὑπὸ
 τὴν πληρυστέραν τῆς μορφῆν «ἐξ οἶων εἰς οἶα!»

3. Φράσις τοῦ αἰοῖδου Φημίου, Ὅδυσ. X, 347.

4. Τὸ χωρίον αὐτὸ δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν Ἐπιτάφιον τοῦ Περ-
 ρικλέους, πού μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὸν Θουκυδίδην. Κατὰ τὴν γνώ-
 μην τοῦ ἱστορικοῦ Γ. Κορδάτου, φαίνεται, δι, ἐκτὸς τοῦ κειμένου
 τοῦ Θουκυδίδου, ὑπῆρχαν καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις, ὅπως θὰ ἐλέγαμεν
 σήμερον, μὲ τὸν περίφημον Ἐπιτάφιον τοῦ Περικλέους. Καὶ
 τοῦτο ἐξάγεται ἀπὸ τὰς ἀπομιμήσεις ὄλων σχεδὸν τῶν ἐκφωνη-
 θέντων μεταγενεστέρως ἐπιταφίων εἰς πολεμιστὰς Ἀθηναίους πεσό-
 ντας εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Ὁ Ἀριστοτέλης λοιπὸν εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοῦ
 ἄλλο κείμενον ἐπιταφίου καὶ ὄχι τὸν ἐπιτάφιον τοῦ Θουκυδίδη. Ἄλλωσ-
 τε καὶ εἰς τὴν «Ἀθηναίων Πολιτείαν» του καὶ εἰς τὰ «Πολιτικά» του
 δὲν συμβουλευεταὶ πάντοτε τὸν Θουκυδίδην ἀναφορικῶς μὲ γεγονότα
 καὶ πρόσωπα πού ἐρευνῶνται καὶ κρίνονται ἀπὸ τὸν μεγάλον ἱστορικόν.

5. Δηλ. ἡ εὐτυχία. Ἡ περικοπὴ αὐτῆ ἔχει τελείως παρανοηθῆ
 ἀποδοθεῖσα μὲ τὸ νόημα «ὅτι προτιμότερα εἶναι ἐκεῖνα πού μᾶς χρη-
 σιμεῖσιν εἰς τὰ τέλη τοῦ βίου μας».

Πρώτα, φορτωμένος μιὰ βαρεία χαμαλίκια
κουβαλούσα φάρια ἀπὸ τὸ Ἄργος στὴν Τυγάα ¹.

Ὁ Ἰφικράτης ² ἐπίσης μὲ καμάρι ἀνέφερεν ἀπὸ τοῦ ξε-
κίνησε διὰ τὴν φθάση ἐκεῖ ποῦ ἔφθασε.

Ἐπίσης τὸ καλὸν ποῦ προέρχεται ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ἰδίους
εἶναι ἀνώτερον ἀπ' ἐκεῖνο ποῦ ἀπεκτῆσαμεν ἄλλοθεν, διότι
εἶναι δυσκολώτερον.

Καὶ γι' αὐτὸ ὁ ποιητὴς εἶπε :

κ' εἰμ' αὐτοδιδάκτος ἐγὼ ³.

Μεγάλην ἀξίαν ἔχει ἀκόμη καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος
ἐνὸς πράγματος μεγάλο. Ἔτσι ὁ Περικλῆς εἶπεν εἰς τὸν
Ἐπιτάφιόν του ὅτι. ἂν «χαθῆ ἡ νεολαία ἀπὸ τὴν πόλιν, θὰ
εἶναι ὡσάν νὰ λείψῃ ἀπὸ τὸ ἔτος ἡ ἀνοιξίς» ⁴.

Προτιμότερα ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνα ποῦ μᾶς εἶναι χρήσιμα
εἰς τὴν ἐποχὴν μεγαλυτέρας ἀνάγκης, ὅπως λόγου χάριν
ῶσα εἶναι χρήσιμα εἰς τὸ γῆρας ἢ εἰς τὴν ἀσθένειαν. Ἀκό-
μη, ἀπὸ δύο πράγματα προτιμότερον εἶναι ἐκεῖνο ποῦ μᾶς
προσεγγίζει περισσότερον πρὸς τὸν σκοπὸν ποῦ ἐπιδιώκο-
μεν. Καὶ ἐκεῖνο ποῦ εἶναι χρήσιμον εἰς τὸ συγκεκριμένον
πρόσωπον ποῦ ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας, ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ εἶναι
γενικῶς καὶ ἀορίστως χρήσιμον. Τὸ δυνατόν εἶναι προτιμώ-
τερον ἀπὸ τὸ ἀδύνατον, διότι τὸ δυνατόν ἡμπορεῖ νὰ τὸ χρη-
σιμοποιήσῃ ὁ καθένας, ὄχι ὅμως καὶ τὸ ἀδύνατον. Καὶ ἐκεῖ-
να ποῦ περιέχονται μέσα εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς ⁵. Διότι
ἐκεῖνα ποῦ εἶναι τελικοὶ σκοποὶ εἶναι ἀνώτερα, παρὰ ἐκεῖνα
ποῦ ἀπλῶς μᾶς ὁδηγοῦν πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν.

Προτιμότερα εἶναι ἐκεῖνα ποῦ ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν
ἀλήθειαν, ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ γίνονται πρὸς ἀπόκτησιν δόξης.
Ὅρισμός δὲ τῶν πράξεων ποῦ ἐκτελοῦνται πρὸς ἀπόκτησιν
δόξης, εἶναι ὁ ἐξῆς : Πράξεις ποῦ δὲν θὰ ἡμεῖθα διατεθειμέ-
νοι νὰ ἐκτελέσωμεν ἂν ἐπρόκειτο νὰ μείνουν ἄγνωστοι. Καὶ
γι' αὐτὸ θὰ κριθῆ προτιμότερον τὸ νὰ εὐεργετῆται κανεὶς
παρὰ τὸ νὰ εὐεργετῆ. Διότι τὸ πρῶτον θὰ τὸ δεχθῆ κανεὶς
εὐχαρίστως, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται νὰ μείνῃ ἄγνωστον, ἐνῶ
κανεὶς δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ κάμῃ εὐεργεσίας, ἂν αὐταὶ πρό-
κειται νὰ μὴ γίνουιν γνωσταί.

Μεγαλυτέραν ἀξίαν ἔχουν ἐπίσης ἐκεῖνα ποῦ ὁ καθένας
ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπάρχουν πράγματι, παρὰ ἐκεῖνα ποῦ ἀρκεῖται

5 οὐ δοκεῖ ἄν ἐλέσθαι. Καὶ ὅσα εἶναι μᾶλλον ἢ δοκεῖν βού-
 λονται· πρὸς ἀλήθειαν γὰρ μᾶλλον. Διὸ καὶ τὴν δικαιοσύ-
 νην φασὶ μικρὸν εἶναι, ὅτι δοκεῖν ἢ εἶναι αἰρετώτερον·
 τὸ δὲ ὑγιαίνειν οὐ. Καὶ τὸ πρὸς πολλὰ χρησιμώτερον, ὡς
 τὸ πρὸς τὸ ζῆν καὶ εὖ ζῆν καὶ τὴν ἡδονὴν καὶ τὸ πράττειν
 10 τὰ καλὰ. Διὸ [καὶ] ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὑγίεια μέγιστα δοκεῖ
 εἶναι· ἅπαντα γὰρ ἔχει ταῦτα. Καὶ τὸ ἀλυπότερον καὶ τὸ
 μεθ' ἡδονῆς· πλείω γὰρ ἑνός, ὥστε ὑπάρχει καὶ ἡ ἡδονὴ
 ἀγαθὸν καὶ ἡ ἀλυπία. Καὶ δυοῖν δ' τῷ αὐτῷ προστιθέμε-
 νον μείζον τὸ ὅλον ποιεῖ. Καὶ ἃ μὴ λανθάνει παρόντια ἢ
 15 ἃ λανθάνει· πρὸς ἀλήθειαν γὰρ τείνει ταῦτα. Διὸ τὸ πλου-
 τεῖν φανεῖη ἄν μείζον ἀγαθὸν τῷ δοκεῖν. Καὶ τὸ ἀγαπη-
 τόν, καὶ τοῖς μὲν μόνον τοῖς δὲ μετ' ἄλλων. Διὸ καὶ οὐκ
 ἴση ζημία, ἄν τις τὸν ἑτερόφθαλμον τυφλώσῃ καὶ τὸν δὴ
 ἔχοντα· ἀγαπητὸν γὰρ ἀφήρηται. Ἐκ τίνων μὲν οὖν δεῖ τὰς
 20 πίστεις φέρειν ἐν τῷ προιρέπειν καὶ ἀποτρέπειν, σχεδὸν
 εἴρηται.

8. Μέγιστον δὲ καὶ κυριώτατον ἀπάντων πρὸς τὸ δύνα-
 σθαι πείθειν καὶ καλῶς συμβουλεύειν τὰς πολιτείας ἀπά-
 σας λαβεῖν καὶ τὰ ἐκάστης ἔθνη καὶ νόμιμα καὶ συμφέ-
 25 ροντα διελεῖν. Πείθονται γὰρ ἅπαντες τῷ συμφέροντι,
 συμφέρει δὲ τὸ σῶζον τὴν πολιτείαν. Ἔτι δὲ κυρία μὲν

νά πιστεῦῃ ὁ κόσμος ὅτι ὑπάρχουν. Διότι τὰ πρῶτα ἀναποκρίνονται περισσότερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Γι' αὐτὸ λέγουν ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι εὐκολον πρᾶγμα, διότι ὁ καθένας ἀρκεῖται νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι χωρὶς νὰ ἐπιδιώκῃ νὰ εἶναι πραγματικὰ δίκαιος. Δὲν συμβαίνει ὁμοίως τὸ ἴδιο πρᾶγμα καὶ μὲ τὴν ὑγείαν.

Προτιμότερον ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνο ποῦ εἶναι χρήσιμον πρὸς πολλοὺς σκοποὺς. Ἔτσι προτιμότερα εἶναι ἐκεῖνα ποῦ χρησιμεύουν εἰς τὸ νὰ ζῆ κανεὶς καὶ νὰ ζῆ καλά καὶ τοῦ παρέχουν τὰ μέσα καὶ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἐκτελέσεως καλῶν πράξεων. Γι' αὐτὸ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὑγεία θεωροῦνται τὰ μεγαλύτερα καλά, διότι μέσα σ' αὐτὰ τὰ δύο περιέχονται καὶ ὅλα τὰ ἄλλα. Προτιμότερον ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ἐπιτυγχάνεται χωρὶς βίασάνα καὶ μὲ ἡδονήν. Διότι τότε μᾶλλον ἔχομεν δύο καλὰ καὶ ὄχι ἓνα. Ἄφ' ἑνὸς τὴν ἡδονήν καὶ ἄφ' ἐτέρου τὴν ἔλλειψιν λύπης.

Ἀπὸ δύο καλὰ μεγαλύτερον εἶναι ἐκεῖνο ποῦ, ὅταν προστεθῆ εἰς τρίτον, μᾶς δίδει μεγαλύτερον ἄθροισμα. Ἐπίσης τὰ πράγματα ποῦ δὲν διαφεύγουν τὴν προσοχὴν εἶναι ἀνώτερα ἀπ' ἐκεῖνα ποῦ διαφεύγουν τὴν προσοχὴν. Διότι τὰ πρῶτα εὐρίσκονται πλησιέστερα πρὸς τὴν πραγματικότητα. Γι' αὐτό, προφανῶς, ὁ ἀληθινὸς πλοῦτος εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν φαινομενικὸν πλοῦτον.

Προτιμότερον ἐπίσης εἶναι καὶ ἐκεῖνο ποῦ ἀγαπῶμεν. Καὶ ἄλλην ἀγάπην ἔχομεν ὅταν αὐτὸ εἶναι μοναδικόν, ἄλλην δὲ ὅταν, ἐκτὸς τούτου, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα πράγματα. Καὶ γι' αὐτὸ δὲν τιμωρεῖται μὲ τὴν αὐτὴν ποινὴν ἐκεῖνος ποῦ βγάζει τὸ μάτι ἐνὸς μονοφθάλμου καὶ ἐκεῖνος ποῦ βγάζει τὸ μάτι ἐνὸς ἀρτιμελοῦς ἀνθρώπου. Διότι ὁ πρῶτος ἀφῆρσεν ἐκεῖνο ποῦ ἰδιαιτέρως ἀγαποῦσε ὁ παθὼν.

Ἐξεθέσαμεν ἔτσι ὅλα σχεδὸν τὰ στοιχεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ καταρτίξῃ τὰ ἐπιχειρήματά του ὁ ρήτωρ ποῦ θέλει νὰ προτρέψῃ ἢ νὰ ἀποτρέψῃ.

8. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΩΝ

Ἡ μεγαλύτερα καὶ κυριώτερα ἀπὸ ὅλας τὰς προϋποθέσεις, διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν ὁ πολιτικὸς ρήτωρ νὰ κάμνῃ ὀρθὰς προτάσεις καὶ νὰ πείθῃ, εἶναι τὸ νὰ γνωρίζῃ ὅλα τὰ πολιτεύματα καὶ νὰ ἠμπορῇ νὰ διακρίνῃ τὰ ἔθιμα, τοὺς νόμους καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ καθενός.

Πράγματι, ὅλοι ἀποδέχονται τὰς ὠφελίμους εἰσηγήσεις. Ὁφείλιμον δὲ εἶναι κυρίως ἐκεῖνο ποῦ σώζει τὸ πολίτευμα.

ἔστιν ἡ τοῦ κυρίου ἀπόφασις, τὰ δὲ κύρια διήρηται κατὰ
 τὰς πολιτείας· ὅσαι γὰρ αἱ πολιτεῖαι, τοσαῦτα καὶ τὰ
 κύριά ἐστιν. Ἐἰσὶν δὲ πολιτεῖαι τέτταρες, δημοκρατία ὀλι-
 30 γαρχία ἀριστοκρατία μοναρχία, ὥστε τὸ μὲν κύριον καὶ τὸ
 κριῖνον τούτων τί ἐστὶν μόριον ἢ ὅλον τούτων, Ἔστιν δὲ δη-
 μοκρατία μὲν πολιτεία ἐν ἣ κλήρω διανέμονται τὰς ἀρχάς,
 ὀλιγαρχία δὲ ἐν ἣ [οἱ] ἀπὸ τιμημάτων, ἀριστοκρατία δὲ ἐν
 ἣ κατὰ τὴν παιδείαν. Παιδείαν δὲ λέγω τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου
 35 κειμένην· οἱ γὰρ ἐμμεμενηκότες ἐν τοῖς νομίμοις ἐν τῇ
 ἀριστοκρατίᾳ ἄρχουσιν. Ἀνάγκη δὲ τούτους φαίνεσθαι
 ἀρίστους, ὅθεν καὶ τοῦνομα εἴληφεν τοῦτο. Μοναρχία δ'
 1366 a ἐστὶν κατὰ τοῦνομα ἐν ἣ εἷς ἀπάντων κύριός ἐστιν· τούτων
 δὲ ἡ μὲν κατὰ τάξιν τινὰ βασιλεία, ἡ δ' ἀόριστος τυραννίς·
 τὸ δὲ τέλος ἐκάστης πολιτείας οὐ δεῖ λανθάνειν· αἰρουῦνται
 γὰρ τὰ πρὸς τὸ τέλος. Ἔστι δὲ δημοκρατίας μὲν τέλος ἔλευ-
 5 θερία, ὀλιγαρχίας δὲ πλοῦτος, ἀριστοκρατίας δὲ τὰ περὶ παι-
 δεῖαν καὶ τὰ νόμιμα τυραννίδος δὲ φυλακὴ. Δῆλον
 οὖν ὅτι τὰ πρὸς τὸ τέλος ἐκάστης ἔθνη καὶ νόμιμα καὶ συμφέ-
 ροντα διαιρετέον, εἴπερ αἰρουῦνται πρὸς τοῦτο ἐπαναφέροντες.
 Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον αἱ πίστεις γίνονται δι' ἀποδεικτικῶν λό-
 10 γου ἀλλὰ καὶ δι' ἠθικῶν· (τῶ γὰρ ποιόν τινα φαίνεσθαι τὸν

1. Αὐτὴ ἦτο ἡ σύγχρονος τοῦ συγγραφέως μορφή τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Πράγματι, ὅσο προχωροῦσε ἡ παρακμὴ, περὶωρίζετο ἡ δι' ἐκλογῆς ἀνάθεσις τῶν ἀξιωματικῶν εἰς ἐλάχιστα καὶ κατήντησεν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀριστοτέλους σχεδὸν ὅλα τὰ μοιράζωνται μὲ κλήρον.

2. Δηλ. ἡ πλουτοκρατία.

3. καὶ 4. Οἱ ὄρισμοί, πού θίξει ἐδῶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἀντιστοιχοῦν, mutatis mutandis, μὲ τὰς νεωτέρας ἐννοίας περὶ συνταγματικῆς καὶ ἀπολύτου μοναρχίας.

5. Καὶ ὅχι ἡ φρούρησις τοῦ τυράννου, ὅπως κακῶς ἀπεδόθη.

Ἐπιπλέον ἡ κυριαρχία ἐκδηλώνεται ἀπὸ τοῦτο, ὅτι ἀποφασιστικὴ εἶναι ἡ γνώμη ἐκείνου ποῦ συγκεντρώνει τὴν κυριαρχίαν. Ἄλλ' ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία ποικίλλει ἀναλόγως πρὸς τὴν μορφήν τοῦ πολιτεύματος. Πράγματι, ὄσα εἶδη πολιτευμάτων ὑπάρχουν, ἄλλοι τόσοι εἶναι οἱ φορεῖς τῆς κυριαρχικῆς ἐξουσίας.

Ἐπὶ τὰς τρεῖς εἶδη πολιτευμάτων. Ἡ λαοκρατία, ἡ ὀλιγαρχία, ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἡ μοναρχία. Εἰς τρόπον ὥστε φορεὺς τῆς κυριαρχικῆς ἐξουσίας μὲ ἀποφασιστικὴν γνώμην διὰ τὰς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας εἶναι πάντοτε ἢ τὸ σύνολον τῶν μελῶν τῆς ἢ μόνον ἓν μέρος αὐτῶν.

Λαοκρατία εἶναι τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο ὅπου τὰ διάφορα ἀξιώματα δίδονται εἰς τοὺς πολίτας διὰ κλήρου¹. Ὀλιγαρχία, ἐκεῖνο ὅπου τὰ ἀξιώματα δίδονται εἰς τοὺς περισσότερον φορολογουμένους πολίτας². Ἀριστοκρατία, τὸ πολίτευμα ὅπου οἱ περισσότερον μορφωμένοι κυβερνοῦν. Ἐννοῶ δὲ μὴ μόνον τὴν ἐξουσίαν ποῦ καθορίζει ὁ νόμος. Πράγματι, ἡ ἐξουσία εἰς τὰ ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα περιέρχεται εἰς ἐκείνους ποῦ μένουν πιστοὶ εἰς τὰς συνηθείας ποῦ ἔχουν πάρεϊ δύναμιν νόμου. Πράγματι, αὐτοὶ φαίνονται ὡς ἀριστοὶ πολῖται καὶ ἀπ' ἐδῶ προήλθε τὸ ὄνομα τῆς μορφῆς αὐτῆς τοῦ πολιτεύματος. Τέλος μοναρχία, ὅπως καὶ ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς προκύπτει, εἶναι ἐκεῖνο τὸ πολίτευμα ὅπου ἓνας μόνον ἀρχηγὸς κυριαρχεῖ τῆς πολιτείας. Ἐπὶ τὰς δύο εἰδῶν μοναρχίας, ἐκεῖνη ποῦ διέπεται ἀπὸ κανόνας καὶ λέγεται βασιλεία³, καὶ ἐκεῖνη ποῦ δὲν περιορίζεται ἀπὸ κανένα κανόνα καὶ λέγεται τυραννίς⁴.

Δὲν πρέπει δὲ ὁ πολιτικὸς ρήτωρ νὰ ἀγνοῇ καὶ τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ καθενὸς πολιτεύματος. Διότι ὁ σκοπὸς καθορίζει τὴν μορφήν των. Σκοπὸς δὲ τῆς μὲν λαοκρατίας εἶναι ἡ ἐλευθερία. Τῆς ὀλιγαρχίας ἡ προστασία τῶν συμφερόντων τῆς πλουτοκρατίας. Τῆς ἀριστοκρατίας ἡ μόρφωσις τῶν πολιτῶν καὶ ἡ τήρησις τῶν πατροπαραδότων συνηθειῶν ποῦ ἔχουν πάρεϊ δύναμιν νόμου. Τῆς τυραννίδος τέλος σκοπὸς εἶναι ἡ διατήρησις τῆς ἐξουσίας⁵. Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι πρέπει νὰ ἠμποροῦμεν νὰ διακρίνωμεν τὰ ἔθιμα. τοὺς νόμους καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ κάθε εἶδους πολιτεύματος, ἀφοῦ αἱ ἀποφάσεις κάθε φορὰν λαμβάνονται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς παράγοντας αὐτούς.

Καὶ ἐπειδὴ πείθομεν ὅχι μόνον μὲ τὸ νὰ παράσχωμεν ἀποδείξεις, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ἦθος μας (καὶ πραγματικὰ ἐμ-

λέγοντα πιστεύομεν, τοῦτο δ' ἐστὶν ἂν ἀγαθὸς φαίνεται ἢ εὖνους ἢ ἄμφω) δεῖσι ἂν τὰ ἦθη τῶν πολιτειῶν ἐκάστης ἔχειν ἡμᾶς· τὸ μὲν γὰρ ἐκάστης ἦθος πιθανώτατον ἀνάγκη πρὸς ἐκάστην εἶναι. Ταῦτα δὲ ληφθήσεται διὰ τῶν αὐτῶν· τὰ μὲν
 15 γὰρ ἦθη φανερὰ κατὰ τὴν προαίρεσιν, ἢ δὲ προαίρεσις ἀναφέρεται πρὸς τὸ τέλος.

Ὡν μὲν οὖν δεῖ δρέγεσθαι προτιρέποντας ὡς ἐσομένων ἢ ὄντων, καὶ ἐκ τίνων δεῖ τὰς περὶ τοῦ συμφέροντος πίστεις λαμβάνειν, ἔτι δὲ περὶ τῶν περὶ τὰς πολιτείας ἠθῶν καὶ
 20 νομίμων διὰ τίνων τε καὶ πῶς εὐπορήσομεν, ἐφ' ὅσον ἦν τῷ παρόντι καιρῷ σύμμετρον, εἴρηται· διηκρίβωται γὰρ ἐν τοῖς πολιτικοῖς περὶ τούτων.

9. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγωμεν περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας καὶ καλοῦ καὶ αἰσχροῦ· οὗτοι γὰρ σκοποὶ τῷ ἐπαινοῦντι καὶ
 25 ψέγοντι· συμβήσεται γὰρ ἅμα περὶ τούτων λέγοντας κἀκεῖνα δηλοῦν ἐξ ὧν ποιοὶ τινες ὑποληφθησόμεθα κατὰ τὸ ἦθος, ἢ περὶ ἦν δευτέρα πίστις· ἐκ τῶν αὐτῶν γὰρ ἡμᾶς τε καὶ ἄλλον ἀξιόπιστον δυνησόμεθα ποιεῖν πρὸς ἀρετήν. Ἐπεὶ δὲ συμβαίνει καὶ χωρὶς σπουδῆς καὶ μετὰ σπουδῆς ἐπαι-
 30 νεῖν πολλάκις οὐ μόνον ἄνθρωπον ἢ θεὸν ἀλλὰ καὶ ἄψυχα καὶ τῶν ἄλλων ζώων τὸ τυχόν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ περὶ

1. Δηλ. οἱ κρατοῦντες, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθυνόμεθα, ἔχουν διαφόρους προθέσεις (π ρ ο α ἰ ρ ε σ ι ν). Τῶν προθέσεων τῶν εἰκῶν εἶναι τὰ ἦθη τῶν, ἢ ψυχικῆ τῶν διαθέσεις. Αἱ δὲ προθέσεις τῶν εἶναι διαφορητικά, ἀναλόγως τοῦ εἴδους τοῦ πολιτεύματος, καὶ ἀνάλογοι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ κάθε πολιτεύματος ἔχει.

2. Πολιτικὰ β.βλ. Γ' καὶ ἐπόμενα.

3. Κεφ 2 § 3.

πιστευόμεθα εἰς τὸν ῥήτορα ἀνάλογα πρὸς τὰς ἰδιότητας ποῦ φαίνεται ὅτι ἔχει, δηλ. ἂν βλέπωμεν ὅτι εἶναι ἄνθρωπος ἀξίας, ἢ θέλη τὸ καλὸν μᾶς, ἢ ὅτι συγκεντρώνει καὶ τὰ δύο αὐτὰ προσόντα), τότε, βέβαια, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ποῖον ἦθος ταιριάζει εἰς κάθε μορφήν πολιτεύματος. Πράγματι, ἀναγκαστικὰ ὁ καλύτερος τρόπος διὰ νὰ γίνωμεν πειστικοὶ εἶναι τὸ νὰ συμμορφωνώμεθα ἀναλόγως πρὸς τὸν τόπον ὅπου ἐμιλοῦμεν, μὲ τὰ ἦθη ποῦ ταιριάζουσιν εἰς κάθε εἶδος πολιτεύματος. Τὰ ἐπιχειρήματα πρέπει νὰ διατυπώνωνται ἀνάλογα πρὸς τὰ ἦθη κάθε πολιτεύματος. Πράγματι, τὰ ἦθη ἐκδηλώνονται ἀναλόγως πρὸς τὴν πρόθεσιν ποῦ ὑπάρχει, ἢ δὲ πρόθεσις πάλιν εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν¹.

Ἄλλωστε ποῦ πρέπει νὰ τείνωμεν, ὅταν προτρέπωμεν διὰ κάτι τι παρὸν ἢ μέλλον, ἀπὸ ποῖα στοιχεῖα πρέπει νὰ ἀντλῶμεν τὰ ἐπιχειρήματά μας, εἴτε περὶ τοῦ τί συμφέρει εἴτε καὶ σχετικὰ πρὸς τὰ ἔθιμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ κάθε πολιτεύματος, καὶ κατὰ ποῖον τρόπον καὶ μὲ ποῖα μέσα ἠμποροῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν εἰς τὴν κάθε δεδομένην περίπτωσιν, ἔχομεν ἐκθέσει ὅσα ἀναλογοῦν εἰς τὴν συμμετρίαν τοῦ θεματός μας. Διότι τὸ θέμα αὐτὸ ἐξητάσθη μὲ περισσοτέραν ἀκριβολογίαν εἰς τὰ Πολιτικά².

9. ΠΕΡΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Καὶ τώρα, ὅστερα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, ἃς ἐμιλήσωμεν διὰ τὴν ἀρετήν, διὰ τὴν κακίαν, διὰ τὸ ὠραῖον καὶ διὰ τὸ ἀσχημον. Διότι ὁ πανηγυρικὸς ῥήτωρ εἰς αὐτὰ ἀποβλέπει ὅταν ἐπαινῇ ἢ κατηγορῇ. Καὶ θὰ συμβῇ, τὴν ὥραν ποῦ ἀσχολούμεθα μὲ τὰ θέματα αὐτὰ, νὰ δεῖξωμεν συγχρόνως μὲ ποῖον τρόπον θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ φανώμεν εἰς τοὺς ἀκροατάς μας ὅτι ἔχομεν αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ ἦθος. Καί, καθὼς εἴπομεν ἤδη, τὸ ἦθος τοῦ ῥήτορος ἀποτελεῖ τὸν δεῦτερον παράγοντα ποῦ πείθει τοὺς ἀκροατάς³. Πράγματι, τὰ ἴδια μέσα ἔχομεν νὰ μεταχειρισθῶμεν διὰ νὰ δεῖξωμεν ὅτι εἴτε ἡμεῖς οἱ ἴδιοι εἴτε κάποιος ἄλλος εἶναι ἐνάρετος καὶ ἐπομένως ἀξιόπιστος.

Ἐπειδὴ ὁμοῦ συχνὰ συμβαίνει, εἴτε στὰ σοβαρὰ εἴτε καὶ ὄχι, νὰ πλέκωμεν τὸ ἐγκώμιον ὄχι μόνον κάποιου ἀνθρώπου ἢ θεοῦ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἀψύχων ὄντων ἢ καὶ ἐνὸς ὁποιοῦδήποτε ζῴου, γι' αὐτὸ πρέπει καὶ περὶ ὧν τούτων

τούτων ληπτέον τὰς προτάσεις, ὥστε ὅσον παραδείγματος χάριν εἴπωμεν καὶ περὶ τούτων.

Καλὸν μὲν οὖν ἐστὶν ὃ ἂν δι' αὐτὸ αἰρετὸν ὄν ἐπαι-
 35 νειτὸν ἦ, ἢ ὃ ἂν ἀγαθὸν ὄν ἡδὺ ἦ, διὰ ἀγαθόν. Εἰ δὲ
 τοῦτό ἐστι τὸ καλόν, ἀνάγκη τὴν ἀρετὴν καλὸν εἶναι. Ἀγα-
 θὸν γὰρ ὄν ἐπαινετὸν ἐστίν. Ἀρετὴ δ' ἐστὶ μὲν δύναμις ὡς
 δοκεῖ ποριστικὴ ἀγαθῶν καὶ φυλακτικὴ, καὶ δύναμις
 εὐεργετικὴ πολλῶν καὶ μεγάλων, καὶ πάντων περὶ πάντα.
 1366 b *** Μέρη δὲ ἀρετῆς δικαιοσύνη, ἀνδρεία, σωφροσύνη,
 μεγαλοπρέπεια, μεγαλοψυχία, ἐλευθεριότης, πραότης, φρό-
 νησις, σοφία. Ἀνάγκη δὲ μεγίστας εἶναι ἀρετὰς τὰς τοῖς
 ἄλλοις χρησιμωτάτας, εἴπερ ἐστὶν ἡ ἀρετὴ δύναμις εὐεργε-
 5 τικῆ. Διὰ τοῦτο τοὺς δικαίους καὶ ἀνδρείους μάλιστα τι-
 μῶσιν· ἢ μὲν γὰρ ἐν πολέμῳ ἢ δὲ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν
 εἰρήνῃ χρήσιμος ἄλλοις. Εἴτα ἡ ἐλευθεριότης· προΐενται
 γὰρ καὶ οὐκ ἀνταγωνίζονται περὶ τῶν χρημάτων, ὧν μάλ-
 ιστα ἐφίενται ἄλλοι. Ἔστι δὲ δικαιοσύνη μὲν ἀρετὴ δι'
 10 ἣν τὰ αὐτιῶν ἕκαστοι ἔχουσι, καὶ ὡς ὁ νόμος, ἀδικία δὲ
 δι' ἣν τὰ ἄλλότρια, οὐχ ὡς ὁ νόμος. Ἀνδρεία δὲ δι' ἣν
 πρακτικοὶ εἰσι τῶν καλῶν ἔργων ἐν τοῖς κινδύνοις, καὶ ὡς
 ὁ νόμος κελεύει, καὶ ὑπηρετικοὶ τῷ νόμῳ· δειλία δὲ
 τοῦναντίον. Σωφροσύνη δὲ ἀρετὴ δι' ἣν πρὸς τὰς ἡδονὰς
 15 τὰς τοῦ σώματος οὕτως ἔχουσιν ὡς ὁ νόμος κελεύει· ἀκο-
 λασία δὲ τοῦναντίον. Ἐλευθεριότης δὲ περὶ χρήματα εὐ-
 ποιητικὴ, ἀνελευθερία δὲ τοῦναντίον. Μεγαλοψυχία δὲ ἀρε-

νά σχηματίζωμεν προτάσεις κατὰ τὸ ἴδιον σύστημα. Ὡστε θὰ ἐπεκταθῶμεν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον μόνον καὶ μόνον διὰ τὰ δώσωμεν μερικὰ παραδείγματα.

Ὡραῖον λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνο πού ἀξίζει νὰ ἐπαινεθῇ, εἴτε διότι πρέπει νὰ τὸ προτιμῶμεν αὐτὸ καθ' ἑαυτό, εἴτε διότι εἶναι καλὸν πρᾶγμα καὶ ἡ ἰδιότης του αὐτῆ τὸ καθιστᾷ συγχρόνως καὶ εὐχάριστον. Ἀφοῦ ὅμως δίδομεν αὐτὸν τὸν ὀρισμὸν τοῦ ὥραίου, ἀναγκαστικὰ συνάγεται ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ὥραϊον πρᾶγμα. Διότι εἶναι ἕνα καλὸν πού ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἰδιότητός του ἀξίζει νὰ ἐπαινῆται.

Ἡ ἀρετὴ εἶναι, καθὼς νομίζομεν, ἡ δύναμις ἡ ἱκανὴ νὰ δημιουργῇ καὶ νὰ διαφυλάττῃ τὸ καλὸν καὶ ἐπίσης ἱκανὴ νὰ μᾶς κάμνῃ νὰ πραγματοποιῶμεν πολλὰς καὶ μεγάλας καλὰς πράξεις κάθε εἶδους καὶ ἀπὸ κάθε ἀποψίν.

Μέρη (ποικιλίαι) τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀνδρεία, ἡ ἐγκράτεια, ἡ μεγαλοπρέπεια, ἡ μεγαλοψυχία, ἡ ἐλευθεριότης, ἡ πραότης, ἡ ἐξυπνάδα καὶ ἡ σοφία.

Ἀφοῦ δὲ ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ δύναμις πού μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς διὰ καλὰς πράξεις, ἀναγκαστικὰ συνάγεται ὅτι μεγαλότεραι εἶναι ἐκεῖναι αἱ ἀρεταί, πού εἶναι ὠφελιμώτεραι εἰς τοὺς ἄλλους. Γι' αὐτὸ αἱ μεγαλότεραι τιμαὶ ἀπονέμονται κυρίως εἰς τοὺς δικαίους καὶ εἰς τοὺς ἀνδρείους. Διότι ἡ μὲν ἀνδρεία εἶναι ὠφέλιμος εἰς τοὺς ἄλλους κατὰ τὸν πόλεμον, ἡ δὲ δικαιοσύνη καὶ κατὰ τὴν εἰρήνην καὶ κατὰ τὸν πόλεμον. Κατόπιν ἀκολουθεῖ ἡ ἐλευθεριότης, διότι ὅσοι ἔχουν αὐτὴν τὴν ἀρετὴν, ὅχι μόνον δὲν ἀνταγωνίζονται διὰ χρηματικὰ ζητήματα, πού τόσοον τὰ ἐπιδιώκει ὁ ἄλλος κόσμος, ἀλλὰ καὶ προβαίνουν εἰς θυσίας.

Εἶναι δὲ δικαιοσύνη ἡ ἀρετὴ ἐκείνη πού ἐξ αἰτίας τῆς ὀ καθένας ἔχει ὅσα τοῦ ἀνήκουν, σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους. Ἐνθ' μὲ τὴν ἀδικίαν ἀποκτᾷ κανεὶς τὰ ξένα πράγματα, κατὰ παράβασιν τῶν νόμων.

Χάρις εἰς τὴν ἀνδρείαν εἰμεθα εἰς θέσιν νὰ πραγματοποιῶμεν ὥραϊας πράξεις μέσα εἰς τὴν ὥραν τοῦ κινδύνου, καθὼς προστάζει ὁ νόμος, καὶ νὰ ὑπηρετῶμεν τὸν νόμον. Ἡ δὲ δειλία εἶναι τὸ ἀντίθετον.

Ἐγκράτεια εἶναι ἐκείνη ἡ ἀρετὴ πού μᾶς κάμνει ἱκανοὺς νὰ συμμορφωνώμεθα πρὸς τοὺς νόμους εἰς ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις. Τὸ δὲ ἀντίθετόν της εἶναι ἡ ἀσωτία.

Ἐλευθεριότης εἶναι ἡ ἀρετὴ πού μᾶς κάμνει ἱκανοὺς νὰ ἐκτελῶμεν καλὰς πράξεις μὲ τὰ χρήματά μας, καὶ ἀντίθετόν της εἶναι ἡ φιλαργυρία.

τῇ μεγάλων ποιητικῇ εὐεργετημάτων, [μικροψυχία δὲ τοῦ-
 ναντίον.] Μεγαλοπρέπεια δὲ ἀρετὴ ἐν δαπανήμασι μεγέ-
 20 θους ποιητικῇ, μικροψυχία δὲ καὶ μικροπρέπεια τᾶναντία.
 Φρόνησις δ' ἐστὶν ἀρετὴ διανοίας, καθ' ἣν εὖ βουλευέσθαι
 δύνανται περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν τῶν εἰρημένων εἰς εὐ-
 δαιμονίαν.***

Περὶ μὲν οὖν ἀρετῆς καὶ κακίας καθόλου καὶ περὶ τῶν
 25 μορίων εἴρηται κατὰ τὸν ἐνεσιῶτα καιρὸν ἱκανῶς, περὶ δὲ
 τῶν ἄλλων οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν· φανερὸν γὰρ ὅτι ἀνάγκη τὰ
 τε ποιητικὰ τῆς ἀρετῆς εἶναι καλά. (Πρὸς ἀρετὴν γὰρ) καὶ
 τὰ ἀπ' ἀρετῆς γινόμενα, τοιαῦτα δὲ τὰ τε σημεῖα τῆς ἀρε-
 τῆς καὶ τὰ ἔργα· ἐπεὶ δὲ τὰ σημεῖα καὶ τὰ τοιαῦτα ἅ ἐστιν
 30 ἀγαθοῦ ἔργα ἢ πάθη καλά, ἀνάγκη ὅσα τε ἀνδρίας ἔργα ἢ
 σημεῖα ἀνδρίας ἢ ἀνδρείως πέπρακται καλὰ εἶναι, καὶ τὰ
 δίκαια καὶ τὰ δικαίως ἔργα (πάθη δὲ οὐ· ἐν μόνῃ γὰρ ταύτῃ
 τῶν ἀρετῶν οὐκ αἶε τὸ δικαίως καλόν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ζημι-
 οὔσθαι αἰσχρὸν τὸ δικαίως μᾶλλον ἢ τὸ ἀδίκως) καὶ κατὰ
 35 τὰς ἄλλας δὲ ἀρετὰς ὡσαύτως. Καὶ ἐφ' ὅσοις τὰ ἄθλα τιμῆ,
 καλά. Καὶ ἐφ' ὅσοις τιμῆ μᾶλλον ἢ χρήματα. Καὶ ὅσα μὴ
 αὐτοῦ ἕνεκα πράττει τις τῶν αἰρετῶν, καὶ τὰ ἀπλῶς ἀγαθὰ,
 ὅσα ὑπὲρ τῆς πατρίδος τις ἐποίησεν παριδὼν τὸ αὐτοῦ, καὶ

Μεγαλοψυχία είναι ἡ ἀρετὴ πού μᾶς κάμνει ἱκανοὺς νὰ ἐκτελῶμεν μεγάλας εὐεργεσίας. Τὸ ἀντίθετόν της εἶναι ἡ μικροψυχία.

Μεγαλοπρέπεια εἶναι ἡ ἀρετὴ πού δίδει μεγαλεῖον εἰς τὰς δαπάνας μας. Τὸ ἀντίθετόν της εἶναι ἡ μικροψυχία καὶ ἡ μικροπρέπεια.

Ἐξυπνάδα εἶναι ἡ διανοητικὴ ἐκείνη ἀρετὴ πού δίδει τὴν ἱκανότητα νὰ σκέπτεται κανεὶς ὀρθῶς δι' ὅλα τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ πού ἐξεθέσαμεν καὶ πού, ὅπως εἶπομεν, σχετίζονται μὲ τὴν εὐτυχίαν.

Ἄρκετὰ ἤσυχολήθημεν πρὸς τὸ παρὸν μὲ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν γενικὰ, καὶ μὲ τὰς διαφόρους ποικιλίας των. Δὲν εἶναι δὲ δύσκολον νὰ ἀντιληφθῶμεν καὶ τὰ ἄλλα σχετικὰ θέματα. Εἶναι, πράγματι, φανερόν ὅτι καὶ ἐκεῖνα πού δημιουργοῦν τὴν ἀρετὴν εἶναι ὠραῖα (ἀφοῦ ἀποβλέπουν εἰς αὐτὴν), καθὼς καὶ τὰ πράγματα πού προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀρετὴν. Αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰς ἐκδηλώσεις καὶ διὰ τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς.

Ἀφοῦ ἔμωσ αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἀρετῆς, καὶ ὅλα ἐκεῖνα ὅσα, ἐνεργητικὰ ἢ παθητικὰ, προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀρετὴν, εἶναι ὠραῖα πράγματα, ἀναγκαστικὰ συνάγεται ὅτι ὅλοι αἱ ἀνδρεῖται πράξεις, ἢ αἱ ἐκδηλώσεις ἀνδρείας, ἢ ὅλοι αἱ πράξεις πού ἐξετελέσθησαν μὲ ἀνδρεῖον τρόπον, εἶναι ὠραῖα πράγματα. Ἐπίσης ὅλα τὰ δίκαια καὶ ὅλοι αἱ ἐνέργειαι ἐνὸς δικαίου ἀνθρώπου. Ὅχι ὁμως καὶ ὅσα ὑφίσταται κανεὶς ἀπὸ ἕνα δίκαιον. Πράγματι, ἐξαιρετικὰ μόνον εἰς αὐτὴν τὴν ἀρετὴν (τὴν δικαιοσύνην) δὲν εἶναι πάντοτε ὠραῖον ὅ,τι κανεὶς δικαίως ὑφίσταται, καὶ μάλιστα, εἰς τὴν περιπτώσει τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης, πῶ ἄσχημον εἶναι νὰ ὑφίσταται κανεὶς τιμωρίαν δικαίως παρὰ ἀδίκως. Καὶ εἰς τὰς ἄλλας δὲ ἀρετὰς ἐφαρμόζονται ὅσα ἐξετέθησαν ἀνωτέρω.

Καὶ αἱ πράξεις πού ἀνταμείβονται μὲ τιμὰς εἶναι ὠραῖαι, Ὠραιότεραι δὲ εἶναι ἐκεῖναι πού ἀνταμείβονται μὲ τιμὰς παρὰ ἐκεῖναι πού ἀνταμείβονται μὲ χρήματα. Ἀκόμη δὲ καὶ ἐκεῖναι αἱ καλαὶ πράξεις πού ἐκτελοῦνται χωρὶς ἰδιοτέλειαν.

Εἶναι ἀκόμη ὠραῖαι ἀπολύτως ἐκεῖναι αἱ πράξεις πού ἐκτελεῖ κανεὶς χάριν τῆς πατρίδος του, παραβλέπων τὸ ἰδικόν του συμφέρον. Καθὼς καὶ ἐκεῖναι πού εἶναι μὲν καλαὶ

τὰ τῆ φύσει ἀγαθὰ, καὶ ἃ μὴ αὐτῷ ἀγαθὰ· αὐτοῦ γὰρ ἔνεκα
 1367 a τὰ τοιαῦτα. Καὶ ὅσα τεθνεῶτι ἐνδέχεται ὑπάρχειν μᾶλλον ἢ
 ζῶντι· τὸ γὰρ αὐτοῦ ἔνεκα μᾶλλον ἔχει τὰ ζῶντι. Καὶ ὅσα
 ἔργα τῶν ἄλλων ἔνεκα· ἦτιον γὰρ αὐτοῦ. Καὶ ὅσαι εὐπρα-
 γίαι περὶ ἄλλους, ἀλλὰ μὴ περὶ αὐτόν. Καὶ περὶ τοὺς εὖ
 5 ποιήσαντας· δίκαιον γάρ. Καὶ τὰ εὐεργετήματα οὐ γὰρ εἰς
 αὐτόν. Καὶ τὰ ἐναντία ἢ ἐφ' οἷς αἰσχύνονται· τὰ γὰρ αἰ-
 σχρὰ αἰσχύνονται καὶ λέγοντες καὶ ποιοῦντες καὶ μέλλοντες,
 ὥσπερ καὶ Σαμφῶ πεποίηκεν εἰπόντος τοῦ Ἄλκαίου

10 θέλω τι *Φειπῆν*, ἀλλὰ με κωλύει
 αἰδώς,
 αἱ δ' ἤχες ἐσθλῶν ἔμμερον ἢ καλῶν
 καὶ μὴ τι *Φειπῆν* γλῶσσ' ἐκύκα κακόν,
 αἰδώς κέν σε οὐκ εἶχεν ὄμματ',
 ἀλλ' ἔλεγες περὶ τῷ δικαίῳ.

15 Καὶ περὶ ὧν ἀγωνιῶσι μὴ φοβούμενοι· περὶ γὰρ τῶν πρὸς
 δόξαν φερόντων ἀγαθῶν τοῦτο πάσχουσιν. Καὶ αἱ τῶν φύ-
 σει σπουδαιοτέρων ἀρεταὶ καλλίους καὶ τὰ ἔργα, οἷον ἀν-
 δρὸς ἢ γυναικός. Καὶ αἱ ἀπολαυστικαὶ ἄλλοις μᾶλλον ἢ
 αὐτοῖς· διὸ τὸ δίκαιον καὶ ἡ δικαιοσύνη καλόν. Καὶ τὸ τοὺς
 20 ἐχθροὺς τιμωρεῖσθαι μᾶλλον καὶ μὴ καταλλάττεσθαι· τό τε

1. Ἄλκαίου, Μετάφρ. Π. Λεκατοᾶ.

2. Σαμφῶς, Μετάφρ. Π. Λεκατοᾶ.

ἐκ φύσεως, χωρίς ζμῶς νὰ ὠφελοῦν αὐτὸν ποῦ τὰς πραγμα-
τοποιεῖ, ἀφοῦ. εἰς τὴν ἀντίθετον περίπτωσιν, θὰ ἤμπο-
ροῦσε νὰ λεχθῆ ὅτι χάριν τοῦ προσωπικοῦ του συμφέροντος
τὰς ἐξετέλεσε.

Ἐπίσης ἐκεῖνα αἱ πράξεις ποῦ ἤμποροῦν νὰ ὠφελήσουν
μᾶλλον ἓνα νεκρὸν παρὰ ἓνα ζωντανόν. Διότι, ὅσα κάμνει
κανεὶς χάριν τοῦ ἀτομικοῦ του συμφέροντος, συνήθως ἀπευ-
θύνονται πρὸς τοὺς ζωντανούς.

Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ δι' ὅσας πράξεις ἐκτελοῦνται πρὸς
τὸ συμφέρον τῶν ἄλλων. Διότι τοῦτο σημαίνει ὅτι παραμυ-
ρίζει τὸ προσωπικόν του συμφέρον. Ἐπίσης διὰ τὰς καλὰς
πράξεις ποῦ κάμνομεν χάριν ἄλλων καὶ ὄχι χάριν τοῦ ἑαυ-
τοῦ μας, ἢ χάριν ἐκείνων ποῦ μᾶς ἔχουν ἤδη εὐεργετήσει,
διότι αὐτὸ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ δίκαιον. Καὶ γενικὰ, αἱ
εὐεργεσίαι εἶναι ὠραῖαι πράξεις, διότι δὲν ἀφοροῦν τὸ συμ-
φέρον τοῦ εὐεργέτου.

Ἐπίσης αἱ πράξεις αἱ ἀντίθετοι ἀπὸ ἐκείνας ποῦ μᾶς
προξενοῦν ἐντροπήν. Πράγματι, ντρέπεται κανεὶς διὰ τὰ
αἰσχρὰ ποῦ λέγει, ποῦ κάμνει, ἢ ποῦ σκέπτεται νὰ εἰπῆ ἢ
νὰ κάμῃ. Καὶ γι' αὐτὸ ἡ Σαπφώ, εἰς τὸν ἀκόλουθον στίχον
τοῦ Ἄλκαίου :

«Θέλω κάτι νὰ σοῦ πῶ, μὰ μὲμποδίζει
ἡ ντροπή»¹,

ἔδωσε τὴν ἀπάντησιν :

«Ἄλλ' ἂν ὁμορφοῦ ἢ καλοῦ τὸν πόθον εἶχες
κι' ἂν δὲν σάλευσ κακὸ γιὰ νὰ πῆ ἢ γλώσσα,
δὲ θὰ σκέπαζες τὰ μάτια σου ἢ ντροπή,
ἀλλὰ θῆλεγες τὸν πόθον σου τὸν δίκιο»².

Ὁραῖα ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνα ποῦ ἀγωνίζεται κανεὶς νὰ τὰ
ἀποκτήσῃ χωρὶς νὰ φοβῆται τίποτε. Πράγματι, ἔτσι φερόμεθα
ὅταν ἐπιδιώκωμεν κάτι καλόν, ποῦ μᾶς ἐδηγεῖ εἰς τὴν δόξαν.

Αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ ἔργα τῶν ὄντων ἐκείνων ποῦ ἔκ φύ-
σεως ἔχουν μεγαλύτεραν σπουδαιότητα, εἶναι ἀνώτερα.
Ἔτσι τὰ ἔργα καὶ αἱ ἀρεταὶ ἐνδὸς ἀνδρὸς εἶναι ἀνώτερα
ἀπὸ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ ἔργα μιᾶς γυναίκας.

Καὶ αἱ ἀρεταὶ ποῦ προξενοῦν μεγαλύτερας ἀπολαύσεις
εἰς τοὺς ἄλλους παρὰ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ
δίκαιον καὶ ἡ δικαιοσύνη εἶναι ὠραῖα.

Ὁραιότερον εἶναι νὰ τιμωρῆ κανεὶς τοὺς ἐχθρούς του
παρὰ νὰ συμβιβάζεται μαζί τους. Διότι τὸ νὰ ἀνταποδίδῃ

γὰρ ἀνταποδιδόναι δίκαιον, τὸ δὲ δίκαιον καλόν, καὶ ἀν-
 δρεῖον τὸ μὴ ἠτιᾶσθαι. Καὶ νίκη καὶ τιμὴ τῶν καλῶν αἰ-
 ρετὰ τε γὰρ ἄκαρπα ὄντα, καὶ ὑπεροχὴν ἀρετῆς δηλοῖ. Καὶ
 τὰ μνημονευτά, καὶ τὰ μᾶλλον μᾶλλον. Καὶ ἃ μὴ ζῶντι ἔπε-
 25 ται, καὶ οἷς τιμὴ ἀκολουθεῖ, καὶ τὰ περιττά, καὶ τὰ μόνω
 ὑπάρχοντα καλλίω· εὐμνημονευτότερα γάρ. Καὶ κτήματα
 ἄκαρπα· ἐλευθεριώτερα γάρ. Καὶ τὰ παρ' ἐκάστοις δὲ ἴδια
 καλά, καὶ ὅσα σημεῖά ἐστιν τῶν παρ' ἐκάστοις ἐπαινουμένων,
 οἷον ἐν Λακεδαιμόνι κομᾶν καλόν· ἐλευθέρου γὰρ ση-
 30 μείον· οὐ γὰρ ἐστὶν κομῶντα ῥάδιον οὐδὲν ποιεῖν ἔργον
 θητικόν. Καὶ τὸ μηδεμίαν ἐργάζεσθαι βάνανυσον τέχνην·
 ἐλευθέρου γὰρ τὸ μὴ πρὸς ἄλλον ζῆν. Ληπτέον δὲ καὶ τὰ
 σύνεγγυς τοῖς ὑπάρχουσιν ὡς ταῦτα ὄντα καὶ πρὸς ἔπαι-
 νον καὶ πρὸς ψόγον, οἷον τὸν εὐλαβῆ ψυχρὸν καὶ ἐπίβου-
 35 λον καὶ τὸν ἠλίθιον χρησιτὸν ἢ τὸν ἀνάληγον προῶν,
 καὶ ἕκαστον δ' ἐκ τῶν παρακολουθούτων αἰεὶ κατὰ τὸ
 βέλτιστον, οἷον τὸν ὀργίλον καὶ τὸν μανικὸν ἀπλοῦν καὶ
 1367b τὸν αὐθάδη μεγαλοπρεπῆ καὶ σεμνόν, καὶ τοὺς ἐν ταῖς ὑπερ-
 βολαῖς ὡς ἐν ταῖς ἀρεταῖς ὄντας, οἷον τὸν θρασὺν ἀνδρεῖον
 καὶ τὸν ἄσωτον ἐλευθέριον· δόξει τε γὰρ τοῖς πολλοῖς, καὶ
 ἅμα παραλογιστικὸν ἐκ τῆς αἰτίας. Εἰ γὰρ οὐ μὴ ἀνάγκη

1. Ἐνφ̄ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἡ ἀρετὴ εὐρίσκειται εἰς τὸ μέσον
 (in medio stat virtus).

κάνεις όσα έπαθε είναι δίκαιον. Ἐλλά τό δίκαιον είναι ώραιον, και ό άνδρείος δέν ύφίσταται ήττας.

Ἐραία πράγματα είναι ή νίκη και αί τιμαί. Διότι τάς επιδιώκομεν και όταν άκόμη δέν έχωμεν νά ώφεληθώμεν τίποτε άπ' αὐτάς και μαρτυροϋν ότι ή άρετή μας είναι μεγαλύτερα. Ἐπίσης ώραια είναι εκείνα πού μνημονεύονται και κατόπιν. Και όσα μνημονεύονται περισσότερον, είναι ώραιότερα. Ἐπίσης εκείνα πού άπονέμονται μετά θάνατον και όσα συνοδεύονται άπό ιδιαιτέρας τιμάς. Ἐκόμη δέ τά πλουσιόπαροχα. Και εκείνα πού άπονέμονται μόνον εις ένα είναι ώραιότερα. Διότι αὐτά μνημονεύονται εύκολώτερα. Ἐπίσης τά κτήματα πού δέν άποδίδουν εισόδημα. Διότι: αὐτά άποδελκύουν μεγαλύτεραν άνιδιοτέλειαν.

Ἐραία είναι όσα συνηθίζονται εις κάθε τόπον και όσα φανερώνουν τάς ιδιότητες πού επαινοϋνται εις κάθε τόπον. Ἐτσι εις τήν Λακεδαίμονα τό νά έχη κανείς μακριά μαλλιά θεωρεΐται ώραιον, διότι φανερώνει ότι είναι έλεύθερος. Και πραγματικά, δέν είναι εύκολον, εκείνος πού έχει μακριά μαλλιά, νά έκτελή έργα δούλου.

Ἐραϊον επίσης είναι τό νά μη άσκη κανείς βάνουσον επιτήδευμα. Διότι εις τόν έλεύθερον άνθρωπον δέν ταιριάζει νά ζή έξαρτώμενος άπό τούς άλλους.

Διά νά επαινέσωμεν ή νά κατηγορήσωμεν, πρέπει νά παίρνωμεν τάς παραπλησίας ιδιότητες και νά παριστάνωμεν ότι ταυτίζονται με εκείνας πού πραγματικά ύπάρχουν. Ἐτσι τόν ντροπαλόν ήμποροϋμεν νά τόν παραστήσωμεν ώς ψυχρόν ή ώς ύπουλον, τόν ήλίθιον ώς καλόν άνθρωπον, τόν άναίσθητον ώς πρᾶον.

Ἐπό κάθε χαρακτηήρα πρέπει νά διαλέγωμεν εκείνο τό ιδιαίτερον γνώρισμα πού τόν παρακολουθεΐ και νά τό έρμηνεύωμεν κατὰ τόν τρόπον πού περισσότερον μάς συμφέρει. Ἐτσι τόν όργίλον και μανιώδη άνθρωπον θά τόν παρουσιάζωμεν ώς μονοκόμματον. Τόν αυθάδη ώς μεγαλοπρεπή και έπιβλητικόν. Τούς άνθρώπους τών άκρων, ότι εύρίσκονται μέσα στα όρια τής άρετής¹, και έτσι ό θρασύς θά εμφανίζεται ώς άνδρείος και ό άσωτος ώς έλεύθεριος. Και, όταν έτσι τοποθετηθοϋν τά ζητήματα, οι πολλοί θά τά παραδεχθοϋν ώς άληθινά. Ἐξ άλλου ή αίτία πού θά έξετάζεται (εις τόν πανηγυρικόν λόγον) θά δώση μεγαλύτεραν δύναμιν εις αὐτόν τόν παραλογισμόν. Και πραγματικά, αν ό τάδε άψηφξ τούς κινδύνους και τότε πού δέν είναι άνάγκη, θά κριθῆ

5 κινδυνευτικός, πολλῶ μᾶλλον ἢν δόξειεν ὄπου καλόν, καὶ εἰ προεικὸς τοῖς τυχοῦσι, καὶ τοῖς φίλοις· ὑπερβολὴ γὰρ ἀρειῆς τὸ πάντας εὖ ποιεῖν. Σκοπεῖν δὲ καὶ παρ' οἷς ὁ ἔπαινος· ὥσπερ γὰρ ὁ Σωκράτης ἔλεγεν, οὐ χαλεπὸν Ἰθνηναίους ἐν Ἰθνηναίοις ἐπαινεῖν. Δεῖ δὲ τὸ παρ' ἐκάστοις τί-
 10 μιον ὃν λέγειν ὡς ὑπάρχει, οἷον ἐν Σκύθαις ἢ Λάκωσιν ἢ φιλοσόφοις. Καὶ ὅλως δὲ τὸ τίμιον ἄγειν εἰς τὸ καλόν, ἐπεὶ περ γε δοκεῖ γειννιᾶν. Καὶ ὅσα κατὰ τὸ προσῆκον, οἷον εἰ ἄξια τῶν προγόνων καὶ τῶν προὔπηργμένων. Εὐδαιμονικὸν γὰρ καὶ καλόν καὶ τὸ προσεπικτιᾶσθαι τιμὴν. Καὶ εἰ
 15 παρὰ τὸ προσῆκον δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ τὸ κάλλιον, οἷον εἰ εὐτυχῶν μὲν μέτριος ἀτυχῶν δὲ μεγαλόψυχος, ἢ μείζων γιγνόμενος βελτίων καὶ καταλλακτικώτερος. Τοιοῦτον δὲ τὸ τοῦ Ἰφικράτους, ἐξ οἷων εἰς οἶα, καὶ τὸ τοῦ Ὀλυμπιονίκου

πρόσθε μὲν ἀμφ' ὁμοίῳ ἔχων τραχεῖαν,

20 καὶ τὸ τοῦ Σιμωνίδου

ἢ πατρός τε καὶ ἀνδρὸς ἀδελφῶν τ' οὔσα τυράνων.

Ἐπεὶ δ' ἐκ τῶν πράξεων ὁ ἔπαινος, ἴδιον δὲ τοῦ σπουδαίου τὸ κατὰ προαίρεσιν, πειρατέον δεικνύναι πράττοντα

1. Πλάτωνος «Μενέξενος» 235d.

2. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, κεφ. 7 ἔδ. 32.

3. Ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα εἰς τὸν τάφον τῆς Ἀρχεδίκης, ἐγγόνης τοῦ Πεισιστράτου, κόρης τοῦ Ἰππίου καὶ συζύγου τοῦ Αἰαντίδου, τυράννου τῆς Λαμφάκου.

δτι, φυσικά, πολὺ περισσότερον θὰ τοὺς ἀψηφήσῃ δταν πρέπη. Καὶ ἂν πάλιν σκορπίζῃ τὰ λεπτά του στὸν καθένα, θὰ συμπεράνῃ ὁ καθεὶς δτι καὶ τοὺς φίλους του τοὺς εὐεργετῇ. Διότι τὸ νὰ εὐεργετῇ κανεὶς ὄλον τὸν κόσμον εἶναι ὁ ὑψηλότερος βαθμὸς τῆς ἀρετῆς.

Πρέπει ἐπίσης ὁ ρήτωρ νὰ ἔχῃ πάντοτε ὑπ' ὄψιν του ἐμπρὸς σὲ ποίους ἀπαγγέλλει τοὺς ἐπαίνους του. Πραγματικά, ὅπως ἔλεγεν ὁ Σωκράτης, «δὲν εἶναι δύσκολον πρᾶγμα νὰ ἐπαινῇ κανεὶς τοὺς Ἀθηναίους ἐμπρὸς τοὺς Ἀθηναίους»¹. Πρέπει λοιπὸν νὰ παριστάνῃ δτι συμβαίνει ἐκείνο πού ἐκτιμᾶται ἀπὸ τὸ ἀκροατήριόν του, δηλ. ἐκείνο πού ἐκτιμοῦν οἱ Σκύθαι, ἢ οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἢ οἱ φιλόσοφοι (ἀνάλογως τοῦ ἂν ἀπευθύνεται εἰς Σκύθας, εἰς Λακεδαιμονίους, εἰς φιλοσόφους). Καί, γενικά, νὰ παρουσιάζῃ ὡς ὠραῖον ἐκείνο πού ἐκτιμᾶται ἀπὸ τοὺς ἀκροατὰς του. Διότι τὸ ὠραῖον καὶ ἐκείνο πού ἐκτιμᾶται θεωροῦνται δτι συγγενεοῦν.

Πρέπει ἀκόμη νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν του καὶ ὅσα εἶναι πρεπούμενα. Ἔτσι, νὰ ἐξετάζῃ ἂν τὰ πρᾶγματα πού ἐκθέτει, εἶναι ἄξια τῶν προγόνων ἢ ἀνάλογα πρὸς τὰς πράξεις πού προτιήτερα ἐπραγματοποιήθησαν. Διότι αὐταὶ αἱ πράξεις προσθέτουν νέαν δόξαν, καὶ τούτο εἶναι μεγάλο καὶ λαμπρὸν εὐτύχημα. Ἀκόμη, νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν των οἱ ρήτορες, ἂν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πρέπον, ἢ πράξεις πού ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἐπαίνου ὑψώνεται σὲ ἀνώτερον βαθμὸν ἀρετῆς καὶ ὠραϊότητος. Ἔτσι ἐκεῖνος πού δταν εὐτυχῇ εἶναι μετριοπαθῆς, ἢ ἐκεῖνος πού καὶ μέσα εἰς τὴν ἀτυχίαν του εἶναι μεγάλωψυχος. Ἡ ἐκεῖνος πού, ἐνῶ ἀνέβηκε κοινωνικῶς, ἔγινε περισσότερον εὐπροσήγορος καὶ διαλλακτικώτερος. Αὐτὴν τὴν σημασίαν ἔχει ἡ φράσις τοῦ Ἰφικράτους

«Ἀπὸ πού ξεκίνησα, καὶ πού ἔφθασα!»,

καθὼς καὶ ὁ στίχος τοῦ Ὀλυμπιονίκου

«Πρῶτα, φορτωμένος μιὰ βαρεῖά χαμαλικά»²,

καὶ ἀκόμη ὁ στίχος τοῦ Σιμωνίδου

«Αὐτὴ πού εἶχε πατέρα, ἀδελφία καὶ ἄνδρα τυράννου»³.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἐπαινος βᾶσιν ἔχει τὰς πράξεις πού ἐξετελέσθησαν, καὶ χαρακτηριστικὸν τοῦ σοβαροῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ νὰ ἐνεργῇ σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα πού προηγουμένως ἐχάραξε, πρέπει ὁ ρήτωρ νὰ προσπαθῇ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἐκεῖνος πού ἐγκωμιάζεται ἐνήργησε σύμφωνα μὲ τὰ σχέ-

κατὰ προαίρεσιν. Χρήσιμον δὲ τὸ πολλάκις φαίνεσθαι πε-
 25πραχότα. Διὸ καὶ τὰ συμπτώματα καὶ τὰ ἀπὸ τύχης ὡς ἐν
 προαιρέσει ληπτέον· ἄν γὰρ πολλὰ καὶ ὅμοια προφέρηται,
 σημεῖον ἀρετῆς εἶναι δόξει καὶ προαιρέσεως.

Ἔστιν δ' ἔπαινος λόγος ἐμφανίζων μέγεθος ἀρετῆς. Δεῖ
 οὖν τὰς πράξεις ἐπιδεικνύναι ὡς τοιαῦται. Τὸ δ' ἐγκώμιον
 30 τῶν ἔργων ἐστίν, (τὰ δὲ κύκλω εἰς πίστιν, οἷον εὐγένεια
 καὶ παιδεία· εἰκὸς γὰρ ἐξ ἀγαθῶν ἀγαθοὺς καὶ τὸν οὕτω
 τραφέντα τοιοῦτον εἶναι). Διὸ καὶ ἐγκωμιάζομεν πράξαντας.
 Τὰ δ' ἔργα σημεῖα τῆς ἕξεως ἐστίν, ἐπεὶ ἐπαινοῖμεν ἄν καὶ
 μὴ πεπραγότα, εἰ πιστεύοιμεν εἶναι τοιοῦτον. Μακαρισμὸς
 35 δὲ καὶ εὐδαιμονισμὸς αὐτοῖς μὲν ταῦτά, τούτοις δ' οὐ ταῦ-
 τὰ, ἀλλ' ὥσπερ ἡ εὐδαιμονία τὴν ἀρετὴν, καὶ ὁ εὐδαιμονι-
 σμὸς περιέχει ταῦτα.

Ἔχει δὲ κοινὸν εἶδος ὁ ἔπαινος καὶ αἱ συμβουλαί. Ἄ
 γὰρ ἐν τῷ συμβουλευεῖν ὑπόθετο ἄν, ταῦτα μετατεθέντα τῇ
 13ε8a λέξει ἐγκώμια γίνονται. Ἐπεὶ οὖν ἔχομεν ἃ δεῖ πράττειν
 καὶ ποιῶν τινα εἶναι δεῖ, ταῦτα ὡς ὑποθήκας λέγοντας τῇ
 λέξει μετατιθέναι δεῖ καὶ στρέφειν, οἷον ὅτι οὐ δεῖ μέγα
 φρονεῖν ἐπὶ τοῖς διὰ τύχην ἀλλὰ τοῖς δι' αὐτόν. Οὕτω μὲν
 5 οὖν λεχθὲν ὑποθήκην δύναται, ὡδὲ δ' ἔπαινον, μέγα φρο-

1. Βλ. καὶ τὸ ἐξῆς ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ «Ἠθικὰ Νικομάχεια» :
 «Μακαρίζομεν καὶ καλοτυχιζομεν τοὺς θεοὺς. Μακαρίζομεν ἐπίσης
 τοὺς θειοτέρους ἀνθρώπους. Καὶ τὸ ἴδιο συμβαίνει γενικὰ καὶ διὰ
 τοὺς εὐτυχεῖς ἀνθρώπους. Πράγματι, δὲν ἐπαινεῖ οὔτε ἐγκωμιάζει
 κανεὶς τὴν εὐτυχίαν, ὅπως ἐγκωμιάζει τὴν δικαιοσύνην. Ἀπλῶς
 μακαρίζει τὸν εὐτυχεῖ, ὡσάν νά πρόκειται περὶ ἀνωτέρου, θείου, ὄντος».

2. Ὁ πανηγυρικός καὶ ὁ πολιτικός λόγος.

3. Ἀπὸ ὅσα ἐξετέθησαν εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια περὶ τοῦ
 πολιτικοῦ λόγου.

διά του. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν χρήσιμον εἶναι νὰ τὸν παρουσιάσῃ ὅτι κατ' ἐπανάληψιν ἔκαμεν ὁμοίας πράξεις. Γι' αὐτὸ καὶ αἱ πράξεις του, πού κατὰ σύμπτωσιν ἢ ἐκ τύχης συνέβησαν, πρέπει νὰ ἐμφανίζονται ὅτι ἐκ προθέσεως ἐτελέσθησαν. Διότι ἂν τοῦ ἀποδώσωμεν μίαν μακρὰν σειρὰν ὁμοίων πράξεων, αὐτὸ θὰ φανῆ ὡς ἀπόδειξις τῆς ἀρετῆς του καὶ τοῦ ὅτι ἐκ προθέσεως ἔκαμεν ἐκεῖνα πού ἐπαινοῦμεν.

Ἐπαινος εἶναι ὁ (ρητορικός) λόγος πού ὑπογραμμίζει τὸ μέγεθος μιᾶς ἀρετῆς. Πρέπει λοιπὸν νὰ παρουσιάζονται αἱ πράξεις (ἐκείνου πού ἐπαινεῖται) ὡς ἔχουσαι αὐτὴν τὴν ιδιότητα. Τὸ ἐγκώμιον ἀφορᾷ ὠρισμένα ἔργα. Προσθέτομεν ὁμῶς καὶ ὅτι ἄλλο στοιχεῖον ἢμπορεῖ νὰ κάμῃ τὸν λόγον μας περισσότερο πιστευτόν. Ἔτσι, ἀναφέρομεν τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν καὶ τὴν καλὴν ἀνατροφὴν, διότι εἶναι φυσικόν, ἐκεῖνος πού κατάγεται ἀπὸ καλοὺς προγόνους, νὰ εἶναι καὶ ὁ ἴδιος καλός, καθὼς καὶ νὰ ἔχη κανεὶς ἐκεῖνας τὰς ιδιότητας πού τοῦ ἐδόθησαν κατὰ τὴν ἀνατροφὴν του. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπαινοῦμεν (συνήθως) ἐκείνους πού ἔχουν παρουσιάσει κάποιαν δρᾶσιν. Ἡ δρᾶσις ὁμῶς δὲν εἶναι παρὰ μία ἐξωτερικεὺς τοῦ χαρακτήρος. Καὶ ἔτσι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κάμωμεν ἐπικριτικoὺς λόγους καὶ δι' ἐκείνους πού δὲν ἔχουν παρουσιάσει καμμίαν δρᾶσιν, ἂν εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἐκτελέσουν πράξεις ἀξίας ἐπαινοῦ.

Τὸ νὰ μακαρίζωμεν ἢ νὰ καλοτυχίζωμεν κάποιον, εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ πράγμα. Διαφέρουν δὲ αὐτὰ τὰ δύο ἀπὸ τὸ ἐγκώμιον καὶ τὸν ἔπαινον. Πράγματι, ὅπως ἢ εὐτυχία περιέχει τὴν ἀρετὴν, τὸ καλοτύχισμα περιέχει τὸν ἔπαινον καὶ τὸ ἐγκώμιον¹.

Ὁ ἔπαινος καὶ ἡ συμβουλή² συγγενεοῦν μεταξύ των. Πράγματι, ἐκεῖνα πού θὰ συνεβούλευεν ὁ πολιτικὸς ρήτωρ διὰ τὸ μέλλον, ἂν μετατεθοῦν χρονικῶς καὶ τοποθετηθοῦν εἰς τὸ παρελθόν, γίνονται ἐγκωμιαστικὸς λόγος.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν πρῆπει νὰ πράττῃ κανεὶς καὶ ποίας ιδιότητος νὰ ἔχη³, αὐτὰ τὰ ἴδια, δταν ἀλλάζωμεν καὶ ἀντιστρέψωμεν τὴν φράσιν μας, ἀπὸ συμβουλαὶ γίνονται ἔπαινοι. Ἔτσι, ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας, παραδείγματος χάριν, τὴν ἔννοιαν ὅτι δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὸ παίρνῃ ἐπάνω του δι' ὅσα ὀφείλονται εἰς τὴν τύχην, ἀλλὰ μόνον δι' ὅσα ὀφείλονται εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Ὅταν τὸ διατυπώσωμεν μὲ τὸν ἀνωτέρω τρόπον, ἔχομεν συμβουλήν. Ἡ ἴδια ὁμῶς ἔννοια γίνεται ἐγκώμιον, ἂν τὴν διατυπώσωμεν ἔτσι :

νων οὐ τοῖς διὰ τύχην [ὑπάρχουσιν] ἀλλὰ τοῖς δι' αὐτόν.
 Ὡστε ὅταν ἐπαινῆν βούλη, ὄρα τί ἂν ὑπόθοιο, καὶ ὅταν
 ὑποθέσθαι, ὄρα τί ἂν ἐπαινέσεις. Ἡ δὲ λέξις ἔσται ἀντι-
 κειμένη ἐξ ἀνάγκης, ὅταν τὸ μὲν κωλύον τὸ δὲ μὴ κωλύον
 10 μετατεθῆ.

Χρησιότεον δὲ καὶ τῶν αὐξητικῶν πολλοῖς, οἷον εἰ μόνος
 ἢ πρῶτος ἢ μετ' ὀλίγων ἢ καὶ [δ] μάλιστα πεποίηκεν
 ἅπαντα γὰρ ταῦτα καλά. Καὶ τὰ ἐκ τῶν χρόνων καὶ τῶν
 καιρῶν ταῦτα δὲ παρὰ τὸ προσήκον. Καὶ εἰ πολλάκις τὸ
 15 αὐτὸ κατώρθωκεν μέγα γὰρ, καὶ οὐκ ἀπὸ τύχης ἀλλὰ δι'
 αὐτόν ἂν δόξειεν. Καὶ εἰ τὰ προτρέποντα καὶ τιμῶντα διὰ
 τοῦτον εὖρηται καὶ κατεσκευάσθη. Καὶ εἰς δὲν πρῶτον ἐγκώ-
 μιον ἐποιήθη, οἷον εἰς Ἴππόλοχον, καὶ <δι' > Ἀρμόδιον
 καὶ Ἀριστογείτονα τὸ ἐν ἀγορᾷ σταθῆναι. Ὁμοίως δὲ καὶ
 20 ἐπὶ τῶν ἐναντίων. Κἄν μὴ καθ' αὐτόν εὐπορῆς, πρὸς ἄλ-
 λους ἀντιπαραβάλλειν, ὅπερ ὁ Ἰσοκράτης ἐποίει διὰ τὴν
 ἀσυνήθειαν τοῦ δικολογεῖν. Αἰεὶ δὲ πρὸς ἐνδόξους συγκρί-
 νειν αὐξητικὸν γὰρ καὶ καλόν, εἰ σπουδαίων βελτίων. Πί-
 πτει δ' εὐλόγως ἢ αὐξήσις εἰς τοὺς ἐπαίνους ἐν ὑπεροχῇ
 25 γὰρ ἔστιν, ἢ δ' ὑπεροχὴ τῶν καλῶν. Διὸ κἄν μὴ πρὸς τοὺς
 ἐνδόξους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἄλλους δεῖ παραβάλλειν, ἐπεὶ περ

1. Μεταφράζω εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐλευθέρως, διότι δὲν εἶναι ἐφικτὴ διαφορετικὴ διατύπωσις εἰς τὴν νεοελληνικὴν.

2. Ὁ Ἴππόλοχος εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστον πρόσωπον. Οἱ κριτικοὶ προέτειναν τὴν διορθωσιν, ἄλλοι εἰς Ἀντίλοχον (τὸν υἱὸν τοῦ Νέστορος) καὶ ἄλλοι εἰς Ἴππόλυτον (τὸν υἱὸν τοῦ Θηραέως).

3. Δηλ. τὸν ψέγον.

«ὁ τάδε δὲν τὸ παίρνει ἐπάνω του δι' ὅσα ὀφείλονται εἰς τὴν τύχην, μόνον δι' ἐκεῖνα ποῦ ὀφείλονται εἰς τὸν ἑαυτὸν του». Ὡστε, ὅταν θέλῃς νὰ ἐπαινέσῃς, σκέψου τί θὰ συμβουλεύεις, καὶ ὅταν θέλῃς νὰ συμβουλεύσῃς, σκέψου τί θὰ ἐπαινοῦσες.

Ὁ λόγος ὁμῶς ἀναγκαστικὰ θὰ διατυπωθῇ μὲ ἀντίθετον νόημα, ὅταν πρόκειται τυχὸν νὰ συμβουλεύσῃ κανεὶς ἐκεῖνο ποῦ δὲν θὰ ἐπαινεῖσθε, ἢ νὰ ἐπαινέσῃ ἐκεῖνο ποῦ δὲν θὰ συμβουλεύει¹.

Πρέπει ἐπίσης νὰ γίνεταί μεγάλη χρῆσις καὶ ὄλων ἐκείνων τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων ποῦ δίδουν μεγαλυτέραν σπουδαιότητα εἰς τὴν πράξιν ποῦ ἐπαινεῖται. Ἔτσι, νὰ ἀναφέρεται ἂν μόνος, ἢ πρῶτος, ἢ μὲ ὀλίγους μόνον βοηθούς, ἢ ἐπιτυχέστερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, ἐξετέλεσε τὴν πράξιν ποῦ ἐπαινεῖται. Διότι ὅλα αὐτὰ εἶναι ὥραϊα πράγματα. Ἐπίσης νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὸν καιρὸν καὶ τὰς περιστάσεις, καθὼς καὶ τὸ ἂν ἢ πράξις ποῦ ἐξετελέσθη ὑπερέβαινε τὸ στενωῶς ἐννοούμενον καθῆκον. Δὲν πρέπει νὰ παραλείπη ἀκόμη νὰ ἐκθέτῃ ἂν πολλάκις ἐπανέλαβε τὸ ἴδιο κατόρθωμα. Διότι αὐτὸ ἔχει μεγάλην σημασίαν. Θὰ φανῇ πράγματι τότε ὅτι τὸ κατόρθωμα ἐκεῖνο δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν τύχην, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον. Καὶ ἂν πρὸς χάριν του εὐρέθησαν καὶ καθιερώθησαν αἱ ἐνθαρρύνσεις καὶ αἱ τιμαί. Ἡ ἂν δι' αὐτὸν πρῶτον ἔγινεν ἐγκώμιον, ὅπως, παραδείγματος χάριν, διὰ τὸν Ἰππόλοχον², τὸν Ἀρμόδιον καὶ τὸν Ἀριστογείτονα, ποῦ πρὸς τιμὴν των διὰ πρῶτην φοράν ἐστήθησαν οἱ ἀνδριάντες των εἰς τὴν ἀγοράν. Μὲ ἀνάλογον δὲ τρόπον πρέπει ὁ ρήτωρ νὰ χειρίζεται καὶ τὰ ἀντίθετα θέματα³. Καὶ ὅταν τὸ θέμα εἶναι πτωχόν, νὰ κάμῃ ὁ ρήτωρ καὶ συγκρίσεις τοῦ ἐπαινουμένου πρὸς ἄλλα πρόσωπα. Αὐτὸ ἔκαμνε καὶ ὁ Ἰσοκράτης, ἐπειδὴ δὲν ἦτο συνηθισμένος νὰ ἐμφανίζεται καὶ ν' ἀγορεύῃ εἰς τὰ δικαστήρια. Πρέπει δέ, ἐκεῖνον ποῦ ἐπαινοῦμεν, νὰ τὸν παραλληλίζωμεν μὲ ἔνδοξα πρόσωπα. Διότι ἔτσι τὸν ἐξαιροῦμεν καὶ τὸν λαμπρύνομεν, ὅταν παραστήσωμεν ὅτι ὑπερέχει σπουδαίων ἀνθρώπων.

Ἡ μεγαλοποιήσις ἔχει λόγον ὑπάρξεως, ὅταν πρόκειται περὶ ἐπαινοῦ. Διότι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἠμποροῦμεν νὰ δείξωμεν κατὰ τί ὑπερέχει ὁ ἐπαινούμενος. Καὶ ἡ ὑπεροχὴ εἶναι ὥραϊον πράγμα. Καὶ γι' αὐτό, ὅταν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συγκρίνωμεν τὸν ἐπαινούμενον πρὸς ἔνδοξα πρόσωπα, πρέπει νὰ τὸν παραλληλίζωμεν ἔστω καὶ πρὸς τοὺς κοινούς

ἢ ὑπεροχὴ δοκεῖ μὴνύειν ἀρετὴν. Ὅλως δὲ τῶν κοινῶν εἰ-
 δῶν ἅπασιν τοῖς λόγοις ἢ μὲν αὐξήσις ἐπιτηδειοτάτη τοῖς
 ἐπιδεικτικοῖς· τὰς γὰρ πράξεις ὁμολογουμένας λαμβάνουσιν,
 30 ὥστε λοιπὸν μέγεθος περιθεῖναι καὶ κάλλος· τὰ δὲ παρα-
 δείγματα τοῖς συμβουλευτικοῖς· ἐκ γὰρ τῶν προγεγονότων
 τὰ μέλλοντα καταμαντευόμενοι κρίνομεν· τὰ δ' ἐνθυμήματα
 τοῖς δικανικοῖς· αἰτίαν γὰρ καὶ ἀπόδειξιν μάλιστα δέχεται
 τὸ γεγονός διὰ τὸ ἀσαφές. Ἐκ τίνων μὲν οὖν οἱ ἐπαινοὶ
 35 καὶ οἱ ψόγοι λέγονται σχεδὸν πάντες, καὶ πρὸς ποῖα δεῖ
 βλέποντας ἐπαινεῖν καὶ ψέγειν, καὶ ἐκ τίνων τὰ ἐγκώμια
 γίγνεται καὶ τὰ ὀνειδίδη, ταῦτ' ἐστίν· ἐχομένων γὰρ τούτων
 τὰ ἐναντία τούτοις φανερά· ὁ γὰρ ψόγος ἐκ τῶν ἐναντίων
 ἐστίν.

1368 b 10. Περὶ δὲ κατηγορίας καὶ ἀπολογίας, ἐκ πόσων καὶ ποίων
 ποιεῖσθαι δεῖ τοὺς συλλογισμούς, ἐχόμενον ἂν εἶη λέγειν.
 Δεῖ δὴ λαβεῖν τρία, ἐν μὲν τίνων καὶ πόσων ἕνεκα ἀδι-
 κοῦσι, δεύτερον δὲ πῶς αὐτοὶ διακείμενοι, τρίτον δὲ τοὺς
 5 ποίους καὶ πῶς ἔχοντας. Διορισόμενοι οὖν τὸ ἀδικεῖν λέγω-
 μεν ἐξῆς.

Ἔστω δὴ τὸ ἀδικεῖν τὸ βλάπτειν ἐκόντα παρὰ τὸν νό-
 μον. Νόμος δ' ἐστίν ὁ μὲν ἴδιος ὁ δὲ κοινός· λέγω δὲ ἴδιον
 μὲν καθ' ὃν γεγραμμένον πολιτεύονται, κοινὸν δὲ ὅσα ἄγρα-
 10 φα παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι δοκεῖ. Ἐκόντες δὲ ποιοῦσιν
 ὅσα εἰδότες καὶ μὴ ἀναγκαζόμενοι. Ὅσα μὲν οὖν ἐκόντες,

1. Προτιμῶμεν αὐτὴν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ Ἰ δ ἰ ο ς καὶ κ ο ι ν ὄ ς.
 Ἔτσι ἄφ' ἑνὸς μὲν ἀνταποκρινόμεθα εἰς τὴν καθιερωμένην σήμερον
 ὀρολογίαν καὶ ἄφ' ἑτέρου ὑποδεικνύομεν τὴν συμβολὴν καὶ τὰς γνώ-
 μας τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπὶ τοῦ μεγάλου καὶ ἀλύτου προβλήματος τοῦ
 ἂν ἡπάρχῃ ἢ ὄχι καὶ ἄλλο δίκαιον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θετόν.

ἀνθρώπους. ἀφοῦ ἡ ὑπεροχὴ θεωρεῖται ὡς δεῖγμα ἀρετῆς.

Γενικὰ δέ, μεταξύ τῶν διαφόρων μεθόδων ποῦ εἶναι κοιναὶ εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ἡ μὲν μεγαλοποίησις ἰδιαιτέρως ταιριάζει εἰς τὸν πανηγυρικόν. Διότι ὁ πανηγυρικὸς λόγος ἐξετάζει πράξεις ποῦ ὁμολογουμένως ἔχουν συντελεσθῆ, καὶ δὲν μένει παρὰ ν' ἀναπτύξωμεν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ωραιότητά των. Ἐὰ παραδείγματα πάλιν ταιριάζουν περισσότερο εἰς τοὺς πολιτικοὺς λόγους. Διότι, πράγματι, ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ ἔχουν γίνεῖ ἕως τῶρα, συνάγωμεν συμπεράσματα καὶ ἐκ τῶν προτέρων σχηματίζομεν κρίσεις καὶ διὰ τὸ μέλλον. Τέλος δὲ τὰ ἐνθυμήματα ταιριάζουν εἰς τοὺς δικανικοὺς λόγους. Διότι ἐκεῖ πρόκειται περὶ πράξεων ποῦ ἀνάγονται εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι σκοτεινὰ καὶ ἀμφοίβητα, ἔχουν ἀνάγκη αἰτιολογίας καὶ ἀποδείξεως.

Ἴδου λοιπὸν ἀπὸ ποῖα στοιχεῖα συγκροτοῦνται ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη ἐπαίνου καὶ ψόγου, καὶ τί πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τοῦ ἐκεῖνος ποῦ ἐπαινεῖ ἢ ψέγει, καθὼς καὶ ποῖα αἷτια ἡμποροῦν νὰ δώσουν ἀφορμὴν εἰς ἐγκώμια ἢ εἰς ὀνειδισμούς. Καὶ πράγματι, ἐκεῖνος ποῦ κατέχει ὅσα ἐξετέθησαν, βλέπει φανερὰ καὶ τὴν ἀντίθετον πλευράν. Ὁ δὲ ψόγος συγκροτεῖται ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα.

10. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΝΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Καὶ τώρα, συνεχίζοντες, θὰ ἐξετάσωμεν τὴν φύσιν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν προτάσεων ποῦ πρέπει νὰ ἀποτελοῦν τοὺς συλλογισμούς μας, ὅταν συνθέτωμεν κατηγορίαν ἢ ἀπολογία.

Πρέπει δὲ νὰ ἐξετάσωμεν τρία σημεῖα. Πρῶτα πρῶτα τὰ αἷτια καὶ τὰ εἶδη τῶν ἀδικημάτων, ἔπειτα τὴν ψυχικὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποῖαν εὐρίσκονται ἐκεῖνοι ποῦ ἀδικοῦν, καὶ τρίτον ποῖου εἶδους ἀνθρώπους ἀδικοῦν καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας εὐρισκομένους.

Πρὶν προχωρήσωμεν ὅμως εἰς αὐτά, ἄς δώσωμεν τὸν ὄρισμὸν τοῦ ἀδικήματος. Ἀδικημα εἶναι ἡ βλάβη ποῦ θεληματικῶς προξενούμεν εἰς κάποιον ἄλλον, παρὰ τὸν νόμον. Ὁ νόμος δὲ εἶναι ἢ θετὸς ἢ φυσικὸς. Ὀνομάζω δὲ θετὸν μὲν νόμον ἐκεῖνον ποῦ εἶναι διατυπωμένος γραπτῶς καὶ ὑπαγορεύει τὴν διαγωγὴν τῶν ὑπηκόων κάθε πολιτείας, φυσικὸν δὲ ἐκεῖνον ποῦ φαίνεται πῶς ἀναγνωρίζεται ἀπὸ ὅλους, ἂν καὶ δὲν εἶναι ποιεθὲν γράμμενος. Κάμνομεν κάτι θεληματικῶς, ὅταν ἑαίρωμε τί κάμνομεν καὶ δὲν μᾶς ἐξαναγκάζῃ κανεὶς εἰς τοῦτο. Ἐκεῖνο ποῦ κάμνομεν θεληματικῶς, δὲν τὸ κάμνομεν

οὐ πάντα προαιρούμενοι, ὅσα δὲ προαιρούμενοι, εἰδότες
 ἅπαντα· οὐδεὶς γὰρ ὁ προαιρεῖται ἀγνοεῖ. Δι' ἃ δὲ προαι-
 13 ροῦνται βλάπτειν καὶ φαῦλα ποιεῖν παρὰ τὸν νόμον, κακία
 ἐστὶν καὶ ἀκρασία· ἐὰν γὰρ τινες ἔχωσιν μοχθηρίαν ἢ μίαν ἢ
 πλείους, περὶ δὲ τοῦτο ὁ μοχθηροὶ τυγχάνουσιν ὄντες, καὶ
 ἄδικοί εἰσιν, οἷον ὁ μὲν ἀνελεύθερος περὶ χρήματα, ὁ δ'
 ἀκόλαστος περὶ τὰς τοῦ σώματος ἡδονάς, ὁ δὲ μαλακὸς περὶ
 τὰ ῥάθυμα, ὁ δὲ δειλὸς περὶ τοὺς κινδύνους· (τοὺς γὰρ
 20 συγκινδυνεύοντας ἐγκαταλιμπάνουσι διὰ τὸν φόβον), ὁ δὲ
 φιλότιμος διὰ τιμὴν, ὁ δ' ὀξύθυμος δι' ὀργήν, ὁ δὲ φιλό-
 νικος διὰ νίκην, ὁ πικρὸς δὲ διὰ τιμωρίαν, ὁ δ' ἄφρων διὰ
 τὸ ἀπαιτᾶσθαι περὶ τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον, ὁ δ' ἀναίσχυν-
 25 τος δι' ὀλιγωρίαν δόξης. Ὅμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἔκα-
 στος περὶ ἕκαστον τῶν ὑποκειμένων.

Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτων δῆλον, τὰ μὲν ἐκ τῶν περὶ τὰς
 ἀρετὰς εἰρημένων, τὰ δ' ἐκ τῶν περὶ τὰ πάθη ὀηθησομέ-
 νων· λοιπὸν δ' εἰπεῖν τίνας ἕνεκα καὶ πῶς ἔχοντες ἀδικοῦσι
 καὶ τίνας. Πρῶτον μὲν οὖν διελώμεθα τίνων ὀρεγόμενοι
 30 καὶ ποῖα φεύγοντες ἐγχειροῦσιν ἀδικεῖν· δῆλον γὰρ ὡς τῶ
 μὲν κατηγοροῦντι πόσα καὶ ποῖα τούτων ὑπάρχει τῶ ἀντι-
 δίκῳ σκεπτόν, ὧν ἐφιέμενοι πάντες τοὺς πλησίον ἀδικοῦσι,
 τῶ δὲ ἀπολογουμένῳ ποῖα καὶ πόσα τούτων οὐχ ὑπάρχει.
 Πάντες δὲ πάντα πράττουσι τὰ μὲν οὐ δι' αὐτοὺς τὰ δὲ δι'
 35 αὐτοῦς. Τῶν μὲν οὖν μὴ δι' αὐτοὺς τὰ μὲν διὰ τύχην πράτ-
 τουσι τὰ δ' ἐξ ἀνάγκης, τῶν δ' ἐξ ἀνάγκης τὰ μὲν βία τὰ

1. Πρὸς τὴν ἀλητείαν καὶ τὴν ἐπαιτείαν, ὅπως θά ἔλεγεν ὁ σημε-
 ρινὸς ποινικολόγος.

2. Αὐτὸ εἶναι τὸ θέμα τῶν κεφ. 1 - 17 τοῦ Β' βιβλίου.

πάντοτε ἐκ προμελέτης, Ὅτι ὅμως κάμνομεν ἐκ προμελέτης, τὸ ξαίρομε καλά. Καὶ πράγματι, κανεὶς δὲν ἀγνοεῖ ἐκεῖνο πού προμελετᾷ νὰ πράξῃ.

Τὸ ἐλατήριον πού δημιουργεῖ τὴν πρόθεσίν μας νὰ βλάπτωμεν τοὺς ἄλλους καὶ νὰ κάμνωμεν τὸ κακόν, παρὰ τοὺς νόμους, εἶναι ἡ κακία καὶ ἡ ἔλλειψις αὐτοκυριαρχίας. Πράγματι, ἂν κάποιος ἔχῃ ἐν ἡ περισσότερα ἐλαττώματα, κάμνει ἀδικήματα ἀντίστοιχα πρὸς τὸ ἐλάττωμα ἢ τὰ ἐλαττώματά του. Ἔτσι ὁ φιλάργυρος κάμνει περιουσιακὰ ἀδικήματα, ὁ ἀκόλαστος ἀδικήματα κατὰ τῶν ἡθῶν, ὁ μαλθακὸς ρέπει πρὸς τὰ ἀδικήματα πού διευκολύνουν τὴν ὀκνηρίαν¹, ὁ δειλὸς ρέπει πρὸς τὰ ἀδικήματα πού ἀπομακρύνουν τὸν κίνδυνον (διότι ἐγκαταλείπει ἐκείνους πού τὸν συντροφεύουν εἰς τὸν κίνδυνον, ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου πού αἰσθάνεται), ὁ φίλος τῶν τιμῶν κάμνει τὰ ἀδικήματα πού ἤμποροῦν νὰ τὸν βοηθήσουν ν' ἀποκτήσῃ τιμὰς, ὁ ὀξύθυμος ἐγκληματεῖ ἐπάνω στὸν θυμόν του, ὁ φίλος τῆς νίκης διὰ νὰ νικήσῃ, ὁ ἐκδικητικὸς διὰ νὰ ἐκδικηθῇ, ὁ ἀνόητος διότι δὲν ἤμπορεῖ νὰ διακρίνῃ τι εἶναι δίκαιον καὶ τι εἶναι ἀδικον, καὶ ὁ ἀδιάντροπος διότι δὲν τὸν ἐνδιαφέρει ποῖαν γνώμην ἢ σχηματίσῃ ὁ κόσμος δι' αὐτόν. Καὶ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἄλλοι οἱ ἄλλοι πού ἔχουν ἐλαττώματα, κάμνουν ἀδικήματα ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ἐλαττώματά των.

Ὅλοκλήρον ὅμως αὐτὸ τὸ ζήτημα εὐκόλα ἤμποροῦμεν νὰ τὸ ἀντιληφθῶμεν, εἴτε ἀπὸ ὅσα ἐξεθέσαμεν ἕως τώρα διὰ τὰς ἀρετὰς, εἴτε ἀπὸ ὅσα θὰ ἐκθέσωμεν ἀργότερα διὰ τὰ ἀνθρώπινα πάθη², μένει δὲ νὰ ἐξετάσωμεν διατι κάμνει κανεὶς ἀδικήματα, ὑπὸ ποίας συνθήκας εὐρίσκεται, καὶ ἐναντίον τίνων τὰ ἐκτελεῖ.

Καὶ πρῶτα πρῶτα πρέπει νὰ κάμωμεν διάκρισιν μεταξὺ τῶν αἰτίων πού μᾶς ὠθοῦν, καὶ τῶν δυσχερειῶν πού ἐπιθυμοῦμεν ν' ἀποτύγωμεν, ἔταν ἐπιχειρῶμεν νὰ διαπράξωμεν ἓνα ἀδικήμα. Καὶ πράγματι, εἶναι φανερόν ὅτι τοῦ μὲν κατηγοροῦ ἔργον εἶναι νὰ ἐξετάσῃ πόσα καὶ ποῖα ἐλατήρια εἶχεν ὁ ἀντίδικός του, ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἡ ἐπιδίωξις των σπρώχνει τὸν καθένα εἰς τὸ νὰ διαπράξῃ ἀδικήμα, ἔργον δὲ ἐκείνου πού ἀπολογεῖται εἶναι τὸ ν' ἀποδείξῃ τὴν ἔλλειψιν ἐλατηρίων αὐτοῦ τοῦ εἰδους.

Ὅλοι αἱ ἀνθρώπινοι πράξεις ὀφείλονται εἴτε εἰς ἐξωτερικὰ αἰτία, εἴτε εἰς τὴν θέλησιν ἐκείνου πού τὰς ἐκτελεῖ. Αἱ πράξεις τῆς πρῆτης κατηγορίας ὀφείλονται ἄλλοτε μὲν εἰς τὴν τύχην, ἄλλοτε δὲ εἰς τὴν ἀνάγκην. Καὶ πάλιν αἱ πράξεις πού ὀφείλονται εἰς τὴν ἀνάγκην διαιροῦνται εἰς ἐκεί-

δὲ φύσει, ὥστε πάντα ὅσα μὴ δι' αὐτοὺς πράττουσι, τὰ μὲν
 ἀπὸ τύχης τὰ δὲ φύσει τὰ δὲ βίᾳ. Ὅσα δὲ δι' αὐτούς, καὶ
 1369 a ὧν αὐτοὶ αἰτιοί, τὰ μὲν δι' ἔθος τὰ δὲ δι' ὄρεξιν τὰ μὲν διὰ
 λογιστικὴν ὄρεξιν τὰ δὲ δι' ἄλογον· ἔστιν δ' ἢ μὲν βούλη-
 σις ἀγαθοῦ ὄρεξις· (οὐδεὶς γὰρ βούλεται ἀλλ' ἢ ὅτιαν οἰηθῆ
 εἶναι ἀγαθόν), ἄλογοι δ' ὄρέξεις ὄργη καὶ ἐπιθυμία, ὥστε
 5 πάντα ὅσα πράττουσιν ἀνάγκη πράττειν δι' αἰτίας ἐπίτα,
 διὰ τύχην, διὰ φύσιν, διὰ βίαν, δι' ἔθος, διὰ λογισμὸν, διὰ
 θυμὸν, δι' ἐπιθυμίαν. Τὸ δὲ προσδιακριεῖσθαι καθ' ἡλικίαν
 ἢ ἕξεις ἢ ἄλλ' αἷτα τὰ πρατιόμενα περιεργον· εἰ γὰρ συμ-
 βέβηκεν τοῖς νέοις ὄργίλοις εἶναι ἢ ἐπιθυμητικοῖς, οὐ διὰ
 10 τὴν νεότητα πράττουσι τὰ τοιαῦτα ἀλλὰ δι' ὄργην καὶ ἐπι-
 θυμίαν. Οὐδὲ διὰ πλοῦτον καὶ πενίαν, ἀλλὰ συμβέβηκε τοῖς
 μὲν πένησι διὰ τὴν ἐνδειαν ἐπιθυμεῖν χρημάτων, τοῖς δὲ
 πλουσίοις διὰ τὴν ἐξουσίαν ἐπιθυμεῖν τῶν μὴ ἀναγκαίων
 ἡδονῶν· ἀλλὰ πράξουσιν καὶ οὗτοι οὐ διὰ πλοῦτον καὶ πε-
 15 νίαν ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν. Ὅμοιος δὲ καὶ οἱ δίκαιοι
 καὶ οἱ ἄδικοι, καὶ οἱ ἄλλοι οἱ λεγόμενοι κατὰ τὰς ἕξεις
 πράττειν, διὰ ταῦτα πράξουσιν· ἢ γὰρ διὰ λογισμὸν ἢ διὰ
 πάθος· ἀλλ' οἱ μὲν διὰ ἡθῆ καὶ πάθη χρηστά, οἱ δὲ διὰ
 τἀναντία. Συμβαίνει μέντοι ταῖς μὲν τοιαύταις ἕξεσι τὰ
 20 τοιαῦτα ἀκολουθεῖν, ταῖς δὲ τοιαῖσδε τὰ τοιάδε· εὐθὺς γὰρ
 ἴσως τῷ μὲν σώφροσι διὰ τὸ σώφρονα εἶναι δόξαι τε καὶ

νας πού διὰ τῆς βίας ὑποχρεώνεται κανεὶς νὰ ἐκτελέσῃ, καὶ εἰς ἐκείνας πού ἐπιβάλλονται ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Ὡστε γενικὰ αἱ πράξεις πού δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν θέλησιν ἐκείνου πού τὰς ἐκτελεῖ, ἡμποροῦν νὰ διαιρεθοῦν εἰς τυχαίας, εἰς πράξεις πού ἐπιβάλλονται ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους, καὶ εἰς πράξεις πού διὰ τῆς βίας ὑποχρεωνόμεθα νὰ ἐκτελέσωμεν. Αἱ πράξεις πάλιν πού ὀφείλονται εἰς τὴν ἀμεσον θέλησιν ἐκείνου πού τὰς ἐκτελεῖ, ἄλλαι ἔχουν ὡς ἀφορμὴν τὴν συνήθειαν καὶ ἄλλαι τὴν ἐπιθυμίαι. Ἡ δὲ ἐπιθυμία ἄλλοτε μὲν εἶναι λογιкуεμένη, ἄλλοτε δὲ παράλογος.

Θέλῃσις εἶναι ἡ λογιкуеμένη ἐπιθυμία ἐνὸς καλοῦ (πραγματι κανεὶς δὲν θέλει παρὰ ἐκεῖνο πού νομίζει πῶς εἶναι καλόν). Παράλογοι δὲ ἐπιθυμίαι εἶναι ὁ θυμὸς καὶ τὸ πάθος. Ἐπομένως ὅλαι αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων ἀνάγονται κατ' ἀνάγκην εἰς ἐπταίτιας. τὴν τύχην, τὴν φύσιν, τὴν βίαν, τὴν συνήθειαν, τὴν λογιкуеμένην θέλησιν, τὸν θυμὸν, τὸ πάθος.

Τὸ νὰ προχωρήσωμεν περισσότερο, διαιροῦντες τὰς ἀνθρωπίνας πράξεις ἀνάλογα πρὸς τὴν ἡλικίαν, ἢ τὰς συνηθείας, ἢ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν, εἶναι ὅλους διόλου περιττόν. Πραγματι, ἂν συμβαίνει, οἱ νέοι νὰ ἐνεργοῦν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ θυμοῦ ἢ τοῦ πάθους, δὲν πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ πράξεις τῶν ὀφείλονται εἰς τὴν ἡλικίαν των, ἀλλ' εἰς τὸν θυμὸν ἢ εἰς τὸ πάθος. Οὕτε ὅτι ὁ πλοῦτος ἢ ἡ φτώχεια εἶναι ἀφορμὴ διαφόρων πράξεων. Φυσικά, συμβαίνει οἱ μὲν πτωχοί, ἐπειδὴ τοὺς λείπουν τὰ χρήματα, νὰ τὰ ἐπιδιώκουν μὲ πάθος, οἱ δὲ πλούσιοι, ἐπειδὴ ἔχουν τὴν εὐχέρειαν νὰ τὰ ἀποκτήσουν, νὰ ἐπιδιώκουν μὲ πάθος τὰς περιττὰς ἡδονάς. Αἱ πράξεις τῶν ἕως δὲν πρέπει ν' ἀποδοθοῦν εἰς τὸν πλοῦτον ἢ εἰς τὴν φτώχεια των, ἀλλ' εἰς τὰ πάθη πού τοὺς κατέχουν. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἀδικοὶ ἀνθρώποι, ὅλοι οἱ ἄλλοι πού λέγεται ὅτι κάμνουν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο διότι ἔτσι εἶναι συνηθισμένοι, πραγματικὰ ἐλαττήρια τῶν πράξεων των ἔχουν, οἱ μὲν πρῶτοι τὴν λογιкуеμένην θέλησιν, οἱ δὲ ἄλλοι τὸ πάθος των. Καὶ ἀπ' αὐτοὺς πάλιν, ἄλλοι ὀδηγοῦνται ἀπὸ χαρακτήρα καὶ πάθη χρηστά ἄλλοι δὲ ἀπὸ τὰ ἀντίθετα.

Ἐν τούτοις συμβαίνει ὠρισμένου εἶδους συνήθειαι νὰ ἔχουν ὡς ἐπικυλούθημα ὠρισμένας πράξεις, καὶ πάλιν ἄλλα: συνήθειαι ἄλλου εἶδους πράξεις. Ἐτσι ὁ ἐγκρατὴς ἀνθρώπος, ἀκριβῶς ἐξαιτίας τῆς ἐγκρατείας του, εἶναι φυσι-

ἐπιθυμῖαι χρησταὶ ἐπακολουθοῦσι περὶ τῶν ἡδέων, τῷ δ' ἀκολάστῳ αἱ ἐναντίαι περὶ τῶν αὐτῶν τούτων. Διὸ τὰς μὲν τοιαύτας διαιρέσεις ἑατέον, σκεπτέον δὲ ποῖα ποίοις εἴωθεν
 25 ἔπεσθαι· εἰ μὲν γὰρ λευκὸς ἢ μέλας ἢ μέγας ἢ μικρὸς, οὐδὲν τέτακται τῶν τοιούτων ἀκολουθεῖν, εἰ δὲ νέος ἢ πρεσβύτης ἢ δίκαιος ἢ ἄδικος, ἤδη διαφέρει. Καὶ ὅλως ὅσα τῶν συμβαινόντων ποιεῖ διαφέρειν τὰ ἡθῆ τῶν ἀνθρώπων, οἷον πλουτεῖν δοκῶν ἑαυτῷ ἢ πένεσθαι διοίσει τι, καὶ εὐ-
 30 τυχεῖν ἢ ἀτυχεῖν. Ταῦτα μὲν οὖν ὕστερον (II, 12—17) ἐροῦμεν, νῦν δὲ περὶ τῶν λοιπῶν εἴπωμεν πρῶτον.

Ἔστι δ' ἀπὸ τύχης μὲν τὰ τοιαῦτα γιγνόμενα, ὅσων ἦ τε αἰτία ἀόριστος καὶ μὴ ἔνεκά του γίγνεται καὶ μήτε ἀεὶ μήτε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μήτε τεταγμένως· δηλον δ' ἐκ τοῦ
 35 ὀρισμοῦ τῆς τύχης περὶ τούτων. Φύσει δὲ ὅσων ἦ τ' αἰτία
 1369 b ἐν αὐτοῖς καὶ τεταγμένη· ἢ γὰρ ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὡσαύτως ἀποβαίνει. Τὰ γὰρ παρὰ φύσιν οὐδὲν δεῖ ἀκριβολογεῖσθαι, πόττερα κατὰ φύσιν τινὰ ἢ ἄλλην αἰτίαν γίγνεται· δόξιε δ' ἂν καὶ ἡ τύχη αἰτία εἶναι τῶν τοιούτων. Βία δὲ ὅσα
 5 παρ' ἐπιθυμῖαν ἢ τοὺς λογισμοὺς γίγνεται δι' αὐτῶν τῶν πρατιόντων. Ἔθει δὲ ὅτι διὰ τὸ πολλάκις πεποιηκέναι ποιῶσιν. Διὰ λογισμὸν δὲ τὰ δοκοῦντα συμφέρειν ἐκ τῶν εἰρημένων ἀγαθῶν ἢ ὡς τέλος ἢ ὡς πρὸς τὸ τέλος, ὅταν διὰ τὸ συμφέρειν πράττηται· ἔνια γὰρ καὶ οἱ ἀκόλαστοι συμ-

1. «Φυσικά» βέλ. Β'.

κὸν ἀμέσως νὰ σχηματίσῃ γνώμας καὶ ἐπιθυμίας χρηστάς, σχετικὰ πρὸς ὀρισμένους ἡδονάς, ἐνῷ ὁ ἀκόλαστος ἄνθρωπος, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἰδίων ἡδονῶν, νὰ σχηματίσῃ τὰς ἀντιθέτους γνώμας καὶ ἐπιθυμίας.

Γι' αὐτὸ πρέπει ν' ἀφήσωμεν κατὰ μέρος αὐτὰς τὰς διακρίσεις καὶ νὰ ἐξετάσωμεν ποίου εἶδους πράξεις συνήθως προέρχονται ἀπὸ τοὺς διαφόρους χαρακτήρας τῶν ἀνθρώπων. Πράγματι. τὸ ἂν κάποιος εἶναι ἄσπρος ἢ μαῦρος, ψηλὸς ἢ κοντὸς, δὲν ἔχει καμμίαν συνέπειαν ἀπ' αὐτὰς πού ἀποτελοῦν τὸ θέμα μας. Ἐὰν ὅμως εἶναι νέος ἢ γέρος, ἢ δίκαιος ἢ ἀδίκος, αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει. Καὶ γενικὰ ὅλαι αἱ συνήκαι πού ἐπιδροῦν ἐπάνω εἰς τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι τὸ νὰ νομίζῃ κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του πλούσιον ἢ πτωχόν, τυχηρὸν ἢ ἄτυχον, ἀσκεῖ ἐπίδρασιν ἐπάνω εἰς τὰς πράξεις του. Ἄλλὰ περὶ ὧν αὐτῶν θὰ ὁμιλήσωμεν κατόπιν. Τώρα δὲ ἂς ἐξετάσωμεν ὅσα ἀφήσαμεν.

Τυχαῖαι πράξεις εἶναι ὅλαι ἐκεῖναι πού ἡ αἰτία τῶν εἶναι ἀκαθόριστος καὶ δὲν γίνονται πρὸς ὀρισμένον σκοπὸν, καὶ δὲν συμβαίνουν οὔτε πάντοτε, οὔτε συνήθως, ὑπὸ κανονικῆς συνθήκας. Αὐτὸ δὲ τὸ σημεῖον γίνεταί πρόδηλον ἀπὸ τὸν ὄρισμόν πού ἐδώσαμεν περὶ τῆς τύχης¹.

Εἰς τὴν φύσιν ὀφείλονται ἐκεῖναι αἱ πράξεις πού περιέχουν μέσα των τὴν αἰτιολογίαν των καὶ προκύπτουν ὑπὸ κανονικῆς συνθήκας. Πράγματι δέ, ἢ πάντοτε ἢ συνήθως συμβαίνουν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Ἐκεῖνα δὲ πού δὲν γίνονται σύμφωνα μὲ τοὺς φυσικοὺς νόμους, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ψιλολογοῦμε ἂν ὀφείλονται εἰς τὴν φύσιν ἢ ὄχι. Καὶ θὰ ἤμποροῦσε νὰ θεωρηθῇ ὡς αἰτία τῶν μᾶλλον ἢ τύχη.

Εἰς τὴν βίαν ὀφείλονται αἱ πράξεις ἐκεῖναι πού γίνονται παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν λογικευμένην θέλησιν τῶν προσώπων πού τὰς ἐκτελοῦν.

Εἰς τὴν συνήθειαν ὀφείλεται κάθε τι πού κάμνομεν, ἐπειδὴ πολλὰς φορὰς τὸ ἔχομεν ξανακάμει.

Εἰς τὴν λογικευμένην θέλησίν μας ὀφείλονται ἐκεῖναι αἱ πράξεις πού φαίνονται εἰς αὐτὸν πού τὰς ἐκτελεῖ ὠφέλιμοι, καὶ περιλαμβάνονται μεταξὺ ἐκείνων πού ἀπηριθμήσαμεν ὡς καλὰς, εἴτε διότι ἀποτελοῦν τελικὸν σκοπὸν, εἴτε διότι μᾶς προσεγγίζουν πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν, καὶ τοῦτο, ὅταν ἐκτελῶνται διότι εἶναι ὠφέλιμοι. Διότι καὶ οἱ ἀκόλαστοι συμβαίνει νὰ ἐκτελέσουσιν κάποτε ὠφέλιμους πράξεις.

10 φέροντα πράττουσιν, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ συμφέρειν ἀλλὰ δα-
 ῆδονῆν. Διὰ θυμὸν δὲ καὶ ὄργην τὰ τιμωρητικά. Δια-
 φέρει δὲ τιμωρία καὶ κόλασις· ἡ μὲν γὰρ κόλασις τοῦ
 πάσχοντος ἐνεκά ἐστιν, ἡ δὲ τιμωρία τοῦ ποιοῦντος, ἵνα
 ἀποπληρωθῆ. Τί μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ὄργη, δῆλον ἐστὶ ἐν τοῖς
 15 περὶ τῶν παθῶν (cf. II, 2), δι' ἐπιθυμίαν δὲ πράττεται
 ὅσα φαίνεται ἡδέα. Ἔστιν δὲ καὶ τὸ σύνηθες καὶ τὸ ἐθιστὸν
 ἐν τοῖς ἡδέσιν· πολλὰ γὰρ καὶ τῶν φύσει μὴ ἡδέων, ὅταν
 συνεθισθῶσιν, ἡδέως ποιοῦσιν. Ὡστε συλλαβόντι εἰπεῖν,
 ὅσα δι' αὐτοὺς πράττουσιν, ἅπαντ' ἐστὶν ἡ ἀγαθὰ ἢ φαινό-
 20 μενα ἀγαθὰ ἢ ἡδέα ἢ φαινόμενα ἡδέα. Ἐπεὶ δ' ὅσα δι' αὐ-
 τοὺς, ἐκόντες πράττουσιν, οὐχ ἐκόντες δὲ ὅσα μὴ δι' αὐτοὺς,
 πάντ' ἄκ εἶη, ὅσα ἐκόντες πράττουσιν, ἢ ἀγαθὰ ἢ φαινόμε-
 να ἀγαθὰ ἢ ἡδέα ἢ φαινόμενα ἡδέα· τίθημι γὰρ καὶ τὴν
 τῶν κακῶν ἢ φαινομένων κακῶν ἢ ἀπαλλαγὴν ἢ ἀντι μεί-
 25 ζονος ἐλάττονος μετάληψιν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς (αἰρετὰ γάρ
 πως) καὶ τὴν τῶν λυπηρῶν ἢ φαινομένων ἢ ἀπαλλαγὴν ἢ
 μετάληψιν ἀντι μειζόνων ἐλατιόνων ἐν τοῖς ἡδέσιν ὡσαύτως.
 Δηπτέον ἄρα τὰ συμφέροντα καὶ ἡδέα, πόσα καὶ ποῖα. Περὶ
 μὲν οὖν τοῦ συμφέροντος ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς εἴρηται
 30 πρότερον (I, 6), περὶ δὲ τοῦ ἡδέος εἴπωμεν νῦν. Δεῖ δὲ νο-
 μίζειν ἱκανοὺς εἶναι τοὺς ὄρους, εἰάν ὧσι περὶ ἐκάστου μήτε
 ἀσαφεῖς μήτε ἀκριβεῖς.

1. B:6λ. 2 κεφ. 2.

2. Δηλ. τὸ μικρότερον κακὸν ἀπὸ τοῦ μεγαλύτερον κτλ.

3. Κεφ. 4, 6, 7 κτλ.

Δὲν τὰς ἐκτελοῦν ὁμῶς διότι εἶναι ὠφέλιμοι (καὶ συνεπῶς δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν λογικευμένην θέλησίν των), ἀλλὰ χάριν τῆς ἡδονῆς.

Εἰς τὸν θυμὸν καὶ εἰς τὴν ὀργὴν ὀφείλονται αἱ πράξεις ἐκδικήσεως. Ἡ ἐκδίκησις διαφέρει ἀπὸ τὴν τιμωρίαν. Πράγματι, ὅταν ἐπιβάλλεται τιμωρία, ἔχομεν ὕπ' ὄψιν ἐκεῖνον ποῦ θὰ τὴν ὑποστῇ. Ἐνῶ ἡ ἐκδίκησις γίνεται πρὸς χάριν ἐκεῖνου ποῦ τὴν ἀσχεῖ, καὶ μὲ σκοπὸν νὰ ἱκανοποιηθῇ οὗτος. Τί πράγμα δὲ εἶναι ἡ ὀργή, θὰ ἴδωμεν ὅταν φθάσωμεν εἰς τὸ μέρος ὅπου πραγματευόμεθα περὶ τῶν παθῶν¹.

Εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ὀφείλονται αἱ πράξεις ποῦ μᾶς φαίνονται εὐχάριστοι. Ἀλλὰ καὶ κάθε πράξις ποῦ ἀπὸ οὐστῆμα ἢ συνήθειαν ἐμάθαμεν νὰ ἐκτελοῦμεν, καταλέγεται μεταξὺ τῶν εὐχαρίστων. Καὶ πράγματι, ὅταν συνηθίσωμεν, κάμνομεν εὐχαρίστως πολλὰ πράγματα ποῦ δὲν εἶναι ἐκ φύσεως εὐχάριστα. Καὶ ἔτσι, μὲ λίγα λόγια, ὅλαι αἱ πράξεις ποῦ ὀφείλονται ἄμεσα εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ἢ εἶναι καλά, ἢ μᾶς φαίνονται καλά, ἢ εἶναι εὐχάριστοι, ἢ μᾶς φαίνονται εὐχάριστοι. Καὶ ἐπειδὴ ἐκείνας τὰς πράξεις ποῦ ὀφείλονται ἄμεσα εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, τὰς ἐκτελοῦμεν θεληματικά, παρὰ τὴν θέλησίν μας δὲ πράττομεν μόνον ἐκείνας ποῦ ὀφείλονται εἰς ἑξωτερικὰ ἐλατήρια, πρέπει νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ὅλαι αἱ πράξεις ποῦ ἐκτελοῦμεν θεληματικά, ἢ εἶναι καλά, ἢ φαίνονται καλά, ἢ εἶναι εὐχάριστοι, ἢ φαίνονται εὐχάριστοι. Θεωρῶ δὲ ὡς καλὸν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν μας ἀπὸ ὅ,τι εἶναι ἢ νομίζομεν ὅτι εἶναι κακόν, ἢ τὴν ἀντικατάστασιν ἑνὸς μεγαλύτερου κακοῦ ἀπὸ ἓνα μικρότερον (διότι καὶ αὐτὰ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπον πράγματα ποῦ πρέπει νὰ προτιμῶνται²), καθὼς ἐπίσης θεωρῶ ὡς εὐχάριστον καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν μας ἀπὸ ὅ,τι εἶναι ἢ νομίζομεν ὅτι εἶναι λυπηρὸν ἢ τὴν ἀντικατάστασιν ἑνὸς λυπηροῦ ἀπὸ ἄλλο, ὀλιγώτερον λυπηρόν.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν τὰ ὠφέλιμα καὶ τὰ εὐχάριστα πράγματα, τὰς ιδιότητάς των καὶ τὸν ἀριθμὸν των. Καὶ περὶ μὲν τῶν ὠφελίμων πραγμάτων ἔγινεν ἤδη λόγος εἰς τὸ περὶ πολιτικῶν λόγων μέρος τοῦ παρόντος ἔργου³. Ἐς ὀμιλήσωμεν λοιπὸν τώρα περὶ τῶν εὐχαρίστων. Οἱ δὲ ὄρισμοί ποῦ θὰ δώσωμεν πρέπει νὰ θεωρῶνται ἐπαρκεῖς, ὅταν, χωρὶς νὰ εἰσέρχωνται εἰς λεπτομερείας, δὲν εἶναι ἀσαφεῖς.

11. Ὑποκείσθω δὴ ἡμῖν εἶναι τὴν ἡδονὴν κίνησιν τινα τῆς
 ψυχῆς καὶ κατάστασιν ἀθροῦν καὶ αἰσθητὴν εἰς τὴν ὑπάρ-
 35 χουσαν φύσιν, λύπην δὲ τοῦναντίον. Εἰ δὴ ἐστὶν ἡδονὴ τὸ
 1370 α τοιοῦτον, δηλὸν ὅτι καὶ ἡδὴ ἐστὶ τὸ ποιητικὸν τῆς εἰρημέ-
 νης διαθέσεως, τὸ δὲ φθαρτικὸν ἢ τῆς ἐναντίας καταστάσεως
 ποιητικὸν λυπηρὸν. Ἀνάγκη οὖν ἡδὴ εἶναι τό τε εἰς τὸ κατὰ
 φύσιν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ μάλιστα δταν ἀπειληφότα
 5 ἢ τὴν ἐαντιῶν φύσιν τὰ κατ' αὐτὴν γιγνόμενα, καὶ τὰ ἔσθῃ
 καὶ γὰρ τὸ εἰθισμένον ὥσπερ πεφυκὸς ἤδη γίγνεται· ὅμοιον
 γὰρ τι τὸ ἔθος τῇ φύσει· ἐγγὺς γὰρ καὶ τὸ πολλάκις τῷ ἀεί,
 ἔστιν δ' ἢ μὲν φύσις τοῦ ἀεί, τὸ δὲ ἔθος τοῦ πολλάκις. Καὶ
 τὸ μὴ βίαιον· παρὰ φύσιν γὰρ ἢ βία, διὸ τὸ ἀναγκαῖον
 10 λυπηρὸν καὶ ὀρθῶς εἴρηται

πᾶν γὰρ ἀναγκαῖον προᾶμ' ἀνιαρὸν ἔφν.

Τὰς δ' ἐπιμελείας καὶ τὰς σπουδὰς καὶ τὰς συντονίας λυ-
 πηράς· ἀναγκαῖα γὰρ καὶ βίαια ταῦτα, ἐὰν μὴ ἐθισθῶσιν·
 οὕτω δὲ τὸ ἔθος ποιεῖ ἡδύ. Τὰ δ' ἐναντία ἡδέα· διὸ αἱ θρα-
 15 θυμίαι καὶ αἱ ἀπονίαι καὶ αἱ ἀμέλειαι καὶ αἱ παιδῖαι καὶ αἱ
 ἀναπαύσεις καὶ ὁ ὕπνος τῶν ἡδέων· οὐδὲν γὰρ πρὸς ἀνάγκη
 τούτων. Καὶ οὗ ἄν ἢ ἐπιθυμία ἐνῆ, καὶ ἄπαν ἡδὴ ἢ γὰρ
 ἐπιθυμία τοῦ ἡδέος ἐστὶν ὄρεξις. Τῶν δὲ ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν
 ἄλογοι εἰσιν αἱ δὲ μετὰ λόγου. Λέγω δὲ ἄλόγους ὅσας μὴ
 20 ἐκ τοῦ ὑπολαμβάνειν ἐπιθυμοῦσιν· εἰσὶν δὲ τοιαῦται ὅσαι
 εἶναι λέγονται φύσει, ὥσπερ αἱ διὰ τοῦ σώματος ὑπάρχου-

1. Τὸν ἴδιον στίχον ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ εἰς τὸ «Μετὰ τὰ φυσικά» καὶ τὸν ἀποδίδει εἰς τὸν Εὐηνον. Πρβλ. ἐν τούτοις «Θέογγιν», στίχ. 472. Βλ. ἐπίσης καὶ σημειώσεις τοῦ L. Spengel, Πητορικὴ, τόμος 2ος, σελ. 159.

11. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΥΧΑΡΙΣΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

"Ας δεχθῶμεν ὅτι ἡδονὴ εἶναι μία κίνησις τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἐξαφνικὴ καὶ αἰσθητὴ ἀποκατάστασις τῆς εἰς τὴν πραγματικὴν τῆς φύσιν καὶ ὅτι τὸ ἀντίθετον τῆς ἡδονῆς εἶναι ἡ λύπη.

"Ἄν ὅμως αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἡ ἡδονή, τότε προφανῶς εὐχάριστον εἶναι ἐκεῖνο πού δημιουργεῖ αὐτὴν τὴν ψυχικὴν διάθεσιν, ἐνῶ ἐκεῖνο πού τὴν καταστρέφει, ἢ πού δημιουργεῖ τὴν ἀντίθετον κατάστασιν, εἶναι λυπηρόν.

Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν εὐχάριστον εἶναι συνήθειας ἐκεῖνο πού μᾶς φέρει εἰς μίαν κατάστασιν σύμφωνον πρὸς τὴν φύσιν καὶ μάλιστα τότε, ὅταν τὰ πράγματα γίνονται σύμφωνα πρὸς ὠρισμένους φυσικοὺς νόμους. Εὐχάριστον ἐπίσης εἶναι καὶ ἐκεῖνο πού γίνεται ἀπὸ συνήθειαν. Καὶ πράγματι, ἐκεῖνο πού ἔχομεν συνήθειαι, μᾶς εἶναι σὰν φυσικόν. Καὶ ἡ συνήθεια ὁμοιάζει μὲ τὴν φύσιν. Διότι τὸ συχνὰ γειτονεῖ πρὸς τὸ πάντοτε. Τὸ παντοτεινὸν εἶναι μία ἀπὸ τὰς ιδιότητας τῆς φύσεως, τὸ δὲ συχνὸν εἶναι μία ἀπὸ τὰς ιδιότητας τῆς συνήθειας.

Εὐχάριστον εἶναι ἀκόμη ἐκεῖνο πού δὲν ἀναγκαζόμεθα διὰ τῆς βίας νὰ πράξωμεν. Πράγματι, ἡ βία εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν φύσιν. Καὶ γι' αὐτὸ ὅ,τι γίνεται κατ' ἀνάγκην μᾶς εἶναι δυσάρεστον, καὶ πολὺ ὀρθὰ ἔχει γραφῆ ὁ στίχος :

«Πόσο βαρετὸ εἶναι ἐκεῖνο πού ὑποχρεωνόμεθα νὰ κάνουμε!»¹

Οἱ ἔννοιαι, αἱ φροντίδες καὶ αἱ ἐντατικαὶ προσπάθειαι εἶναι δυσάρεστα πράγματα. Διότι γίνονται ἀπὸ ἀνάγκην, ἢ ἐπειδὴ ἐξασκεῖται ἐπάνω μας βία. Ἐκτὸς ἂν εἴμεθα μαθημένοι εἰς αὐτά. Ἔτσι ἡ συνήθεια τὰς κάμνει εὐχάριστους. Τὰ ἀντίθετά των ὅμως εἶναι πάντοτε εὐχάριστα. Ἔτσι, ἡ τεμπελιά, ἡ ἀργία, ἡ ξενοιασιά, τὰ παιγνίδια, ἡ ἀνάπαυσις καὶ ὁ ὕπνος εἶναι ἀπὸ τὰ εὐχάριστα πράγματα. Διότι κανεὶς δὲν καταναγκάζεται νὰ κάμῃ κάτι ἀπὸ ὅλα αὐτά.

Ἐπίσης εὐχάριστον εἶναι κάθε τι πού ἐπιθυμοῦμεν μὲ πάθος. Διότι ἡ ἐπιθυμία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ πόθος τῶν πραγμάτων πού μᾶς εἶναι εὐχάριστα. Ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας μὲς ἄλλαι εἶναι παράλογοι καὶ ἄλλαι λογικαί. Ὀνομάζω παραλόγους ἐκείνας τὰς ἐπιθυμίας πού αἰσθάνεται κανεὶς χωρὶς νὰ τὰς ἔχη δικαιολογήσει εἰς τὸν ἑαυτὸν του μὲ τὴν λογικὴν. Αὐτοῦ δὲ τοῦ εἶδους εἶναι ὅλαι αἱ ἐπιθυμίας πού ὀνομάζονται φυσικαί, ὅπως εἶναι ἐκεῖναι πού πρόερ-

σαι, οἷον ἢ τροφῆς δίψα καὶ πείνα, καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος
 τροφῆς εἶδος ἐπιθυμίας, καὶ αἱ περὶ τὰ γενεσιὰ καὶ ἀφρο-
 δίσια καὶ ὄλωσ τὰ ἀπτά, καὶ περὶ δομῆν [εὐωδίας] καὶ ἀκοῆν
 25 καὶ ὄσιν. Μετὰ λόγον δὲ ὅσα ἐκ τοῦ πεισθῆναι ἐπιθυμοῦ-
 σιν· πολλὰ γὰρ καὶ θεάσασθαι καὶ κίησασθαι ἐπιθυμοῦσιν
 ἀκούσαντες καὶ πεισθέντες. Ἐπει δ' ἐστὶν τὸ ἡδεοθαι ἐν τῷ
 αἰσθάνεσθαι τινος πάθους, ἢ δὲ φαντασία ἐστὶν αἰσθησίς
 τις ἀσθενῆς, καὶ ἐν τῷ μεμνημένῳ καὶ τῷ ἐλπίζοντι ἀκο-
 30 λουθοὶ ἂν φαντασία τις οὐ μέμνηται ἢ ἐλπίζει. Εἰ δὲ τοῦτο,
 δῆλον ὅτι καὶ ἡδοῖν ἅμα μεμνημένοις καὶ ἐλπίζουσιν,
 ἐπεὶ περὶ καὶ αἰσθησίς. Ὡστε ἀνάγκη πάντα τὰ ἡδέα ἢ ἐν
 τῷ αἰσθάνεσθαι εἶναι παρόντα ἢ ἐν τῷ μεμνηθῆναι γεγε-
 νημένα ἢ ἐν τῷ ἐλπίζειν μέλλοντα· αἰσθάνονται μὲν γὰρ τὰ
 35 παρόντα, μέμνηται δὲ τὰ γενόμενα, ἐλπίζουσι δὲ τὰ μέλ-
 1370 **β** λοντα. Τὰ μὲν οὖν μνημονευτὰ ἡδέα ἐστὶν οὐ μόνον ὅσα ἐν
 τῷ παρόντι, ὅτι παρῆν, ἡδέα ἦν, ἀλλ' ἐνια καὶ οὐχ ἡδέα,
 ἂν ἢ ὕστερον καλὸν καὶ ἀγαθὸν τὸ μετὰ τοῦτο· ὄθεν καὶ
 τοῦτ' εἴρηται,

5 ἀλλ' ἡδὺ τοι σωθέντα μεμνηθῆναι πόνων,
 καὶ

μετὰ γὰρ τε καὶ ἄλγεσι τέρπεται ἀνὴρ
 μνησάμενος ὅτι πολλὰ πάθη καὶ πολλὰ ἔοργη.

Τούτου δ' αἴτιον ὅτι ἡδὺ καὶ τὸ μὴ ἔχειν κακόν. Τὰ δ' ἐν
 10 ἐλπίδι, ὅσα παρόντα ἢ εὐφραίνειν ἢ ὠφελεῖν φαίνεται με-

1. Στίχος τῆς «Ἀνδρομέδας», τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, ποῦ δὲν
 σώζεται ὀλόκληρη. Πρβλ. καὶ Βιργ. «Αἰνείας» I, 203.

2. Ὀδύσσεια O, 400-401. (Μετάφρ. Ζησ. Σίδερη). Ὁ Ἀριστο-
 τέλης παραθέτει τὸν στίχον ὑπὸ ἄλλην μορφήν. Εἰς τὸ Ὅμηρικόν κει-
 μενον εἶναι διατυπωμένους ἔτσι :

Μετὰ γὰρ καὶ ἄλγεσι τέρπεται ἀνὴρ
 ὅστις δὴ μάλα πολλὰ πάθη καὶ πολλ' ἐπαληθῆ.

χονται ἀπὸ τὸ σῶμα μας, δηλ. ἡ δίψα καὶ ἡ πείνα, πὸ προέρχονται (ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τοῦ σώματός μας) νὰ τραφή, καθὼς καὶ ἡ ἰδιαιτέρα ἐπιθυμία πὸ αἰσθανόμεθα διὰ τὸ κάθε εἶδος τροφῆς. Ἐπίσης αἱ ἐπιθυμίαι πὸ προέρχονται (ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις) ἀπὸ τὴν γεῦσιν, ἀπὸ τὰς ἀφροδισίους ὀρμὰς καὶ γενικὰ ἀπὸ τὴν ἀφήν. ἀπὸ τὴν ὄσφρησιν καὶ τὴν ἀκοήν καὶ τὴν ὄρασιν. Λογικὰς δὲ ἐπιθυμίας ὀνομάζω ἐκεῖνας πὸ δοκιμάζει κανεὶς ὅταν πεισθῆ ὅτι ὠρισμένα πράγματα πρέπει νὰ τὰ ἐπιθυμῆ. Καὶ πράγματι, πολλὰ πράγματα ἐπιθυμεῖ κανεὶς νὰ τὰ ἴδῃ καὶ νὰ τ' ἀποκτήσῃ, ἀφοῦ ἀκούσῃ νὰ ὁμιλοῦν γι' αὐτὰ καὶ πεισθῆ ὅτι εἶναι ἐπιθυμητά.

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀπόλαυσις συνίσταται εἰς τὸ νὰ δοκιμάζῃ κανεὶς κάποιαν ἐντύπωσιν, καὶ ἡ φαντασία δὲ εἶναι καὶ αὐτὴ μία αἰσθησις ἀδύνατη, εἶναι δυνατόν κάποτε καὶ ἐκεῖνος πὸ θυμᾶται τὰ περασμένα ἢ ἐλπίζει κάτι διὰ τὸ μέλλον, νὰ ζωντανέυσῃ μὲ τὴν φαντασίαν τοῦ ἐκεῖνα πὸ θυμᾶται ἢ πὸ ἐλπίζει. Ἄν ὅμως αὐτὸ εἶναι ὀρθόν, τότε εἶναι φανερόν ὅτι καὶ ἡ ἀνάμνησις καὶ ἡ ἐλπίς εἶναι εὐχάριστα πράγματα, διότι ἀνήκουν εἰς τὴν αἰσθησιν.

Ὅστε ἀναγκαστικὰ ὅλα τὰ εὐχάριστα πράγματα ἢ ἀνάγονται εἰς τὸ παρόν, καὶ τὰ αἰσθανόμεθα, ἢ εἰς τὸ παρελθόν, καὶ τὰ ἐνθυμούμεθα, ἢ εἰς τὸ μέλλον, καὶ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐλπίδων μας. Πράγματι, αἰσθάνεται κανεὶς τὰ παρόντα, θυμᾶται τὰ περασμένα, ἐλπίζει δὲ τὰ μέλλοντα.

Ἀπὸ τὰ πράγματα πὸ ἐνθυμούμεθα, εὐχάριστα δὲν εἶναι μόνον ὅσα ἦσαν εὐχάριστα καὶ τότε πὸ συνέβησαν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ πὸ τότε μὲν δὲν ἦσαν εὐχάριστα, ἂν κατόπιν ἤλθαν ὠραῖα καὶ καλὰ ὅσα ἐπηκολούθησαν. Καὶ γι' αὐτὸ ἐγράφη ὁ στίχος

«Πόσο εὐχάριστο εἶναι, ὅταν σωθῆ κανεὶς, νὰ θυμᾶται ὅσα τράβηξε»¹, καθὼς ἐπίσης καὶ

«Γιατὶ καθένας χαίρεται κατόπι καὶ στίς πίκρας
ὅπου περάσει συμφορὰς καὶ πὸ γυρίσει κόσμῳ»¹.

Αὐτὸ δὲ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι εἶναι εὐχάριστον νὰ αἰσθανόμεθα πὸς ἔχομεν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ κακόν.

Ἐκεῖνα πὸ ἐλπίζομεν εἶναι εὐχάριστα ὅταν, ἂν πραγματοποιηθοῦν, μᾶς φαίνεται ὅτι θὰ μᾶς προσενηύσουν μεγάλην χαρὰν ἢ ὠφέλειαν, καὶ ἡ ὠφέλεια αὐτὴ δὲν θὰ συνωδεύετο

γάλα, καὶ ἄνευ λύπης ὠφελεῖν. Ὅλως δὲ ὅσα παρόντα εὐφραίνει, καὶ ἐλπίζοντας καὶ μεμνημένους ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Διὸ καὶ τὸ δρῆζισθαι ἡδύ, ὥσπερ καὶ Ὅμηρος ἐποίησε περὶ τοῦ θυμοῦ

15 ὅς τε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο·

οὐθεις γὰρ δρῆζεται τῷ ἀδυνάτω φαινομένῳ τιμωρίας τυχεῖν, οὐδὲ τοῖς πολὺ ὑπὲρ αὐτοὺς τῇ δυνάμει ἢ οὐκ δρῆζονται ἢ ἤτιον. Καὶ ἐν ταῖς πλείσταις ἐπιθυμίαις ἀκολουθεῖ τις ἡδονή· ἢ γὰρ μεμνημένοι ὡς εὖτυχον ἢ ἐλπίζοντες ὡς τεύξονται
 20 χαίρουσιν τινα ἡδονήν, οἷον οἱ τ' ἐν τοῖς πυρετοῖς ἐχόμενοι ταῖς δίψαις καὶ μεμνημένοι ὡς ἔπιον καὶ ἐλπίζοντες πιεῖσθαι χαίρουσιν, καὶ οἱ ἐρῶντες καὶ διαλεγόμενοι καὶ γράφοντες καὶ ποιοῦντές τι λέει περὶ τοῦ ἐρωμένου χαίρουσιν· ἐν ἅπασιν γὰρ τοῖς τοιοῦτοις μεμνημένοι οἷον αἰσθάνεσθαι
 25 οἴονται τοῦ ἐρωμένου. Καὶ ἀρχὴ δὲ τοῦ ἔρωτος αὕτη γίνεται πᾶσιν, ὅταν μὴ μόνον παρόντος χαίρωσιν ἀλλὰ καὶ ἀπόντος μεμνημένοις [ἐρῶσιν] λύπη προσγένηται τῷ μὴ παρῆναι, καὶ ἐν πένθει καὶ θρήνοις ὡσαύτως ἐπιγίγνεται τις ἡδονή· ἢ μὲν γὰρ λύπη ἐπὶ τῷ μὴ ὑπάρχειν, ἡδονή δ' ἐν τῷ
 30 μεμνηθῆσαι καὶ δρᾶν πως ἐκεῖνον καὶ ἂ ἐπρατιεν καὶ οἷος ἦν, διὸ καὶ τοῦτ' εἰκότως εἴρηται

ὡς φάτο, τοῖσι δὲ πᾶσιν ὑφ' ἑμερῶν ὄρωσ γόοιο.

Καὶ τὸ τιμωρεῖσθαι ἡδύ. Οὗ γὰρ τὸ μὴ τυγχάνειν λυπηρόν, τὸ τυγχάνειν ἡδύ· οἱ δ' δρῆζόμενοι λυποῦνται ἀνυπερβλή-

1. Ἰλιάδ. Σ, 108/9 (Μεταφ. Πολυλά. Τὰ ἐπίθετα εἶναι στὸ θηλυκὸ γένος ἐπειδὴ ὁ Πολυλάς μεταφράζει τὸν θυμὸν χορήν).

2 Ἰλιάδ. Ψ, 108. (Μετὰφρ. Α. Πάλλη). Ὁ ἴδιος στίχος καὶ εἰς τὴν Ὀδύσσειαν Δ, 183. Βλ. καὶ Ὀδυσ. Δ. 113.

ἀπὸ λύπην. Γενικὰ δέ, ἐκεῖνα ποῦ μᾶς εἶναι εὐχάριστα, τὸν καιρὸν ποῦ συμβαίνουσι, εἶναι εὐχάριστα συνήθως καὶ ἔταν τὰ ἐλπίζομεν καὶ ἔταν τὰ ἐνθυμούμεθα. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ νὰ θυμῶνῃ κανεῖς εἶναι εὐχάριστον καὶ ὁ Ὅμηρος ἔκαμε, σχετικὰ μὲ τὸν θυμὸν, τὸν ἀκόλουθον στίχον

Καὶ μὲς στὰ στήθη χύνεται γλυκεῖα καὶ μελωμένη¹.

Καὶ ἀλήθεια, κανεῖς δὲν θυμῶναι μὲ ἐκεῖνον ποῦ θεωρεῖ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἐκδικηθῇ. Ἀκόμῃ δὲ καὶ ἐναντίον ἐκεῖνων ποῦ ὑπερέχουσι πολὺ ἀπὸ ἡμᾶς εἰς δύναμιν, ἢ δὲν θυμῶνομεν καθόλου, ἢ πάντως θυμῶνομεν ὀλιγώτερον.

Αἱ περισσότεραι ἐπιθυμίαι ἔχουσι ὡς συνέπειαν τὴν ἕδονην. Καὶ πράγματι, εἴτε ἡ ἀνάμνησις τῆς ἕδονῆς ποῦ ἐδοκίμασε κανεῖς, εἴτε ἡ ἐλπίς τῆς ἕδονῆς ποῦ θὰ δοκιμάσῃ, τοῦ δίδουσι κάποια ἕδονικὴν χαρὰν. Ἔτσι ἔσοι ἔχουσι πυρετὸν καὶ ὑποφέρουσι ἀπὸ δίψαν, δοκιμάζουσι εὐχάριστον συναίσθημα καὶ διότι ἐνθυμοῦνται ὅτι ἤπιαν καὶ διότι ἐλπίζουσι ὅτι θὰ ξαναπιοῦσι.

Καὶ οἱ ἐρωτευμένοι αἰσθάνονται εὐχάριστον συναίσθημα μὲ τὸ νὰ περιστρέφονται διὰ τὰ λόγια των, καὶ διὰ ἔσα γράφουσι καὶ διὰ αἱ πράξεις των, γύρω ἀπὸ τὸ ἀγαπημένον των πρόσωπον. Καὶ πράγματι, μὲ διὰ αὐτὰ ἐνθυμοῦνται τὸ ἀγαπημένον των πρόσωπον, καὶ νομίζουσι ὅτι τὸ αἰσθάνονται, σὰν νὰ ἦτο παρόν. Αὐτὸ δὲ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἔρωτος. Δηλαδή οἱ ἐρωτευμένοι δοκιμάζουσι εὐχάριστα συναισθήματα ἔχει μόνον ἔταν τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἔρωτός των εἶναι παρόν, ἀλλὰ καὶ τότε ποῦ ἀπουσιάζει, μὲ τὴν ἀνάμνησίν του, ἐνῶ συγχρόνως αἰσθάνονται καὶ κάποια λύπην, διότι δὲν εἶναι παρόν.

Καὶ μέσα εἰς τὰ πένθη καὶ τοὺς θρήνους ἀκόμῃ γεννᾶται κάποιο εὐχάριστον συναίσθημα. Καὶ πράγματι, ἡ μὲν λύπη προέρχεται ἀπὸ τὴν στέρησιν. Ἄλλ' ὑπάρχει κάποια εὐχαρίστησις ἔταν ἐνθυμούμεθα τὸν φίλον ποῦ ἐχάσαμεν, καὶ ἀναπολοῦμεν καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον καὶ τὰς πράξεις του καὶ τὰς ψυχικὰς του ιδιότητας. Καὶ πολὺ σωστὸ εἶναι τὸ νόημα τοῦ ἀκολούθου στίχου:

«Εἶπε καὶ ὁ δλων τὴν καρδ.ὰ ξυπνάει τοῦ θρήνου πόθος»².

Εὐχάριστον ἐπίσης εἶναι τὸ νὰ ἐκδικούμεθα. Διότι, ἐκεῖνο ποῦ λυπούμεθα ἂν δὲν τὸ ἐπιτύχωμεν, αἰσθανόμεθα μεγάλην εὐχαρίστησιν ἔταν τὸ ἐπιτυγχάνωμεν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ποῦ εἶναι θυμωμένοι δοκιμάζουσι τὴν μεγαλύτεραν λύ-

- 35 τως μὴ τιμωρούμενοι, ἐλπίζοντες δὲ χαίρουσιν. Καὶ τὸ νικᾶν ἡδύ, οὐ μόνον τοῖς φιλονίκους ἀλλὰ πᾶσιν· φαντασία γὰρ ὑπεροχῆς γίνεται, οὐ πάντες ἔχουσιν ἐπιθυμίαν ἢ ἡρέμα ἢ μᾶλλον. Ὅτι δὲ τὸ νικᾶν ἡδύ, ἀνάγκη καὶ τὰς παιδιὰς ἡδέϊας εἶναι τὰς μαχητικὰς καὶ τὰς ἐριστικὰς·
- 1371 a (πολλάκις γὰρ ἐν ταύταις γίνεται τὸ νικᾶν) καὶ ἀστραγαλίσεις καὶ σφαιρίσεις καὶ κυβείας καὶ πεττείας. Καὶ περὶ τὰς ἐσπουδασμένας δὲ παιδιὰς ὁμοίως· αἱ μὲν γὰρ ἡδέϊαι γίνονται, ἂν τις ἢ συνήθης, αἱ δ' εὐθὺς ἡδέϊαι,
- 5 ὅσον κυνηγία καὶ πᾶσα θηρευτική· ὅπου γὰρ ἄμιλλα, ἐνταῦθα καὶ νίκη ἐστίν. Διὸ καὶ ἡ δικανικὴ καὶ [ἡ] ἐριστικὴ ἡδέϊα τοῖς εἰθισμένοις καὶ δυναμένοις. Καὶ τιμὴ καὶ εὐδοξία τῶν ἡδίστων διὰ τὸ γίνεσθαι φαντασίαν ἐκάστω ὅτι τοιοῦτος οἷος ὁ σπουδαῖος, καὶ μᾶλλον ὅταν φῶσιν ὅς
- 10 οἶεται ἀληθεύειν. Τοιοῦτοι δ' οἱ ἐγγὺς μᾶλλον τῶν πόρω, καὶ οἱ συνήθεις καὶ οἱ πολῖται τῶν ἄπωθεν, καὶ οἱ ὄντες τῶν μελλόντων, καὶ οἱ φρόνιμοι ἀφρόνων, καὶ πολλοὶ ὀλίγων· μᾶλλον γὰρ εἰκὸς ἀληθεύειν τοὺς εἰρημένους τῶν ἐναντίων· ἐπεὶ ὧν τις πολὺ καταφρονεῖ, ὥσπερ παιδίων ἢ θη
- 15 ρίων, οὐδὲν μέλει τῆς τούτων τιμῆς ἢ τῆς δόξης αὐτῆς γε τῆς δόξης χάριν, ἀλλ' εἶπερ, δι' ἄλλο τι. Καὶ ὁ φίλος τῶν ἡδέων· τό τε γὰρ φιλεῖν ἡδύ (οὐδεὶς γὰρ φίλοινος μὴ χαίρων οἶνω) καὶ τὸ φιλεῖσθαι ἡδύ· φαντασία γὰρ καὶ ἐνταῦθα τοῦ ὑπάρχειν αὐτῷ ἀγαθὸν εἶναι, οὐ πάντες ἐπιθυμοῦσιν οἱ αἰσθανόμενοι· τὸ δὲ φιλεῖσθαι ἀγαπᾶσθαι ἐστὶν αὐτὸν δι' αὐτόν.
- 20

1. Μετὰ τὴν μεταφορικὴν ἔννοιαν, δηλ. ἡ ζωνηρὰ συζήτησις.

πην, όταν δὲν μπορούν νὰ ἐκδικηθοῦν, ἐνῶ ἡ ἐλπίς τῆς ἐπιτυχίας τοὺς γεμίζει χαράν.

Καὶ ἡ νίκη προξενεῖ εὐχαρίστησιν, ὄχι μόνον εἰς ἐκεῖνους ποὺ ἀγαποῦν τὰς νίκας, ἀλλὰ γενικὰ εἰς ὅλους. Διότι ἡ νίκη μᾶς δίδει κάποιον αἰσθημα ἄνωτερότητος, καὶ αὐτὸ τὸ ποθεῖν ὅλοι, ποιὸς λίγος, ποιὸς πολὺ.

Ἐποῦ δὲ εἶναι εὐχάριστος ἡ νίκη, ἀναγκαστικὰ εὐχάριστα εἶναι καὶ ὅλα τὰ παιγνίδια ποὺ περιέχουν ἀγῶνα καὶ ἀμιλλαν, διότι συχνὰ συμβαίνει νὰ νικᾷ κανεὶς, ὅπως τὰ κότσια, ἡ σφαῖρα, τὰ ζάρια καὶ ἡ ντάμα. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὰ σοβαρώτερα εἶδη ἀναψυχῆς. Ἐπ' αὐτὰ ἄλλα γίνονται εὐχάριστα, ὅταν τὰ συνήθισα κανεὶς, καὶ ἄλλα εἶναι εὐθὺς ἀμέσως εὐχάριστα. Παρὰδειγματος χάριν, τὸ κυνήγι, καὶ γενικὰ κάθε ἀσχολία ποὺ ἔχει ὡς σκοπὸν τὸν ἀγῶνα ἐναντίον ἀγρίων ζώων. Πράγματι, ὅπου ὑπάρχει ἀμιλλα, ἐκεῖ καὶ νίκη. Καὶ γι' αὐτὸ καὶ ἡ δικανικὴ καὶ ἡ πόλεμικὴ εἶναι εὐχάριστα πράγματα εἰς τοὺς μαθημένους καὶ ἱκανοὺς νὰ τὰς διεξάγουν.

Αἱ τιμαὶ καὶ ἡ ὑπόληψις εἶναι ἀπὸ τὰ πῖθ εὐχάριστα πράγματα. Διότι ἐκεῖνος ποὺ τὰς ἀποκτᾷ φαντάζεται ὅτι γίνεται σπουδαῖος ἄνθρωπος καὶ μάλιστα ὅταν αἱ τιμαὶ καὶ ἡ δόξα προέρχονται ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ πιστεύομεν ὅτι λέγουν τὴν ἀλήθειαν. Καὶ πιστεύομεν πῖθ πολὺ ὅτι λέγουν τὴν ἀλήθειαν ἐκεῖνοὶ ποὺ εἶναι κοντὰ μας, παρὰ οἱ μακρυνοί. Οἱ σχετικοὶ μας καὶ οἱ συμπολιταὶ μας, παρὰ οἱ ξένοί. Οἱ σύγχρονοὶ μας, παρὰ οἱ μεταγενέστεροι. Οἱ φρόνιμοί, παρὰ οἱ ἀνόητοι. Οἱ πολλοί, παρὰ οἱ ὀλίγοι. Καὶ πράγματι, πιθανώτερον εἶναι νὰ λέγουν τὴν ἀλήθειαν αὐτοί, παρὰ οἱ ἄλλοι. Διότι κανεὶς δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὰς τιμὰς καὶ τὴν ὑπόληψιν ποὺ ἔχουν γι' αὐτὸν τὰ ὄντα ποὺ περιφρονεῖ, ὅπως τὰ παιδιὰ, ἢ τὰ ζῶα, ἢ τοῦλάχιστον, ἂν ἐνδιαφέρεται, αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ κάποιον ἄλλον λόγον καὶ ὄχι διότι περιμένει δόξαν ἀπὸ αὐτὰ.

Τὸ νὰ ἔχῃς ἓνα φίλον, καὶ αὐτὸ ἐπίσης εἶναι εὐχάριστον πρᾶγμα. Ἐπ' ἐνὸς εἶναι εὐχάριστον νὰ ἀγαπᾷς κάποιον ὡς φίλος (ποιὸς φίλος τοῦ κρασιοῦ δὲν εὐχαριστεῖται ὅταν τὸ πίνῃ;), ἀπ' ἐτέρου δὲ εἶναι εὐχάριστον καὶ τὸ νὰ σὲ ἀγαπᾷ ὁ φίλος σου. Διότι τότε σχηματίζεις τὴν ἰδέαν ὅτι εἶσαι καλὸς ἄνθρωπος, καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιθυμεῖ κάθε εὐαίσθητος ἄνθρωπος. Τὸ νὰ ἔχῃ κανεὶς φίλους, σημαίνει ὅτι εἶναι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀξιαγάπητος.

Και τὸ θαυμάζεσθαι ἡδὺν δι' αὐτὸ τὸ τιμᾶσθαι. Καὶ τὸ κολακεύεσθαι καὶ ὁ κόλαξ ἡδύς· φαινόμενος γὰρ θαυμασιῆς καὶ φαινόμενος φίλος ὁ κόλαξ ἐστίν. Καὶ τὸ ταῦτὰ πράττειν πολλάκις ἡδὺν· τὸ γὰρ σύνηθες ἡδὺν ἦν. Καὶ τὸ μεταβάλλειν
 25 ἡδὺν εἰς φύσιν γὰρ γίγνεται μεταβάλλειν· τὸ γὰρ αὐτὸ ἀεὶ ὑπερβολὴν ποιεῖ τῆς καθειρώσεως ἕξεως, ὅθεν εἴρηται

μεταβολὴ πάντων γλυκύ.

Διὰ τοῦτο καὶ τὰ διὰ χρόνον ἡδέα ἐστίν, καὶ ἄνθρωποι καὶ πράγματα· μεταβολὴ γὰρ ἐκ τοῦ παρόντος ἐστίν, ἅμα δὲ καὶ
 30 σπάνιον τὸ διὰ χρόνου. Καὶ τὸ μανθάνειν καὶ τὸ θαυμάζειν ἡδὺν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ· ἐν μὲν γὰρ τῷ θαυμάζειν τὸ ἐπιθυμεῖν [μαθεῖν] ἐστίν, ὥστε τὸ θαυμαστὸν ἐπιθυμητόν, ἐν δὲ τῷ μανθάνειν <τὸ> εἰς τὸ κατὰ φύσιν καθίστασθαι. Καὶ τὸ εὖ ποιεῖν καὶ τὸ εὖ πάσχειν τῶν ἡδέων· τὸ μὲν γὰρ εὖ πάσχειν
 1371 b τυγχάνειν ὧν ἐπιθυμοῦσι, τὸ δὲ εὖ ποιεῖν ἔχειν καὶ ὑπερέχειν, ὧν ἀμφοτέρων ἐφίενται. Διὰ δὲ τὸ ἡδὺν εἶναι τὸ εὖ-ποιητικόν, καὶ τὸ ἐπανορθοῦν ἡδὺν τοῖς ἀνθρώποις ἐστίν τοὺς πλησίον, καὶ τὸ τὰ ἑλλιπῆ ἐπιτελεῖν. Ἐπεὶ δὲ τὸ μαν-
 5 θάνειν τε ἡδὺν καὶ τὸ θαυμάζειν, καὶ τὰ τοιαύδε ἀνάγκη ἡδέα εἶναι ὅσον τὸ τε μιμητικόν, ὥσπερ γραφικὴ καὶ ἀνδριαντοποιία καὶ ποιητικὴ, καὶ πᾶν ὃ ἂν εὖ μεμιμημένον ἦ, κἂν ἦ μὴ ἡδὺν αὐτὸ τὸ μεμιμημένον· οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ χαίρει, ἀλλὰ συλλογισμὸς ἐστίν ὅτι τοῦτο ἐκεῖνο, ὥστε μαν-

1. Ἀπὸ τὸν «Ὁρέστην» τοῦ Εὐριπίδου, στ. 234. Πρβλ. καὶ «Ἠθικά Νικομάχεια», βιβλ. Ζ', εἰς τὸ τέλος, ὅπου παρατίθεται καὶ ἄλλιν ὁ ἴδιος στίχος.

2. Συχνὰ ἔχει μεταφρασθῆ τὸ «θαυμάζειν»: τὸ νὰ θαυμάζῃ. Ἐν τούτοις ἐβῶ ἔχει προδήλως τὴν στενωτέραν ἔννοιαν τῆς ἐκπλήξεως, ὅπως καθαρὰ προκύπτει ἀπὸ τῆν συνέχειαν.

Εὐχάριστον εἶναι καὶ τὸ νὰ προκαλῆ κανεὶς θαυμασμόν. Διότι εἶναι τιμητικόν. Εὐχαριστούμεθα δὲ καὶ ἀπὸ τὰς κολακειᾶς καὶ ἀπὸ τοῦς κόλακας. Διότι ὁ κόλαξ ἔχει τὴν ἐπιφρασιν φίλου καὶ θαυμαστοῦ.

Πολλὲς φορές εἶναι εὐχάριστον καὶ τὸ νὰ ἐπαναλαμβά-
νωμεν τὰς ἰδίας ἀσχολίας. Διότι, καθὼς εἶπομεν, ὅσα ἔχομεν
συνηθίσει εἶναι εὐχάριστα.

Εὐχάριστη ὁμῶς εἶναι καὶ ἡ ἀλλαγὴ. Διότι εἶναι φυσικὸν νὰ ἀλλάζουσιν ὅλα. Καὶ τὸ νὰ ἐπαναλαμβάνεται συνεχῶς τὸ ἴδιο πρᾶγμα ἀποτελεῖ ὑπερβολὴν τῆς συνηθείας ποῦ ὑπάρχει. Καὶ γι' αὐτὸ ἔχει γραφῆ ὁ στίχος :

«Ἡ ἀλλαγὴ εἶναι γλυκύτερο ἀπ' ὅλα»¹.

Καὶ γι' αὐτὸ μᾶς εἶναι εὐχάριστοι οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ πρᾶγματα, ὅταν μᾶς παρουσιάζωνται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν. Διότι ἡ ἐμφάνισις των ἀποτελεῖ μίαν ἀλλαγὴν καταστάσεως, ἐνῶ ἀπ' ἑτέρου ἐκεῖνο ποῦ παρουσιάζεται κατὰ διαλείμματα εἶναι σπάνιον.

Τὸ νὰ μανθάνῃ κανεὶς καὶ τὸ νὰ ἐκπλήσσειται² εἶναι συχνὰ εὐχάριστον. Καὶ πρᾶγματι, μέσα εἰς τὴν ἐκπληξίν περιέχεται ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ μάθῃ κανεὶς. Ὡστε ἐκεῖνο ποῦ μᾶς ἐκπλήσσει, τὸ ἐπιθυμοῦμεν. Ἡ δὲ μάθησις μᾶς ἀποκαθιστᾷ εἰς τὴν ἀληθινὴν μας φύσιν.

Καὶ τὸ νὰ εὐεργετῆ κανεὶς, καθὼς καὶ τὸ νὰ εὐεργετη-
ται, εἶναι εὐχάριστα πρᾶγματα. Καὶ πρᾶγματι, ὅταν εὐεργε-
τῆσαι, σοῦ δίδεται ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τῆς ἐπιθυμίας σου. Ὅταν πάλιν εὐεργετῆς, σημαίνει ὅτι ἔχεις καὶ ὅτι εἶσαι ἀνώτερος ἀπὸ ἐκεῖνον ποῦ εὐεργετεῖς. Ἀλλὰ καὶ τὰ δύο πρᾶγματα αὐτὰ εἶναι ἐπιθυμητά. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι εὐχάριστον τὸ νὰ εὐεργετοῦν, διὰ τοῦς ἰδίους λόγους εἶναι εὐχάριστον εἰς τοὺς ἀνθρώπους νὰ διορθῶνουν τοὺς ὁμοίους των καὶ νὰ ἀποτελειώνουν τὰ ἡμιτελῆ ἔργα.

Καὶ ἐπειδὴ ἡ μάθησις καὶ ἡ ἐκπληξις εἶναι εὐχάριστα πρᾶγματα, ἀναγκαστικὰ μᾶς εἶναι εὐχάριστα καὶ τὰ ὁμοιά των, ὅπως ἡ τέχνη τῆς μιμήσεως, παραδείγματος χάριν ἡ ζωγραφικὴ, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ποίησις, καθὼς καὶ κάθε ἐπιτυχημένη μίμησις, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν εἶναι εὐχάριστον τὸ πρωτότυπον. Πρᾶγματι, ἡ εὐχαρίστησις δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ θέμα τῆς μιμήσεως, ἀλλὰ δημιουργεῖται μέσα εἰς τὸ μυαλὸ μᾶς κάποιος συλλογισμὸς, ὅτι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἐκεῖνο. Καὶ κατὰ συνέπειαν μανθάνομεν κάτι τι.

- 10 θάνειν τι συμβαίνει. Καὶ αἱ περιπέτειαι καὶ τὸ παρὰ μικρὸν σώζεσθαι ἐκ τῶν κινδύνων· πάντα γὰρ θαυμαστὰ ταῦτα. Καὶ ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδύ, τὰ συγγενῆ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις εἰσὶν, πάντα τὰ συγγενῆ καὶ ὁμοια ἡδέα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ ἵππος ἵπῳ καὶ νέος νέῳ,
- 15 ὄθεν καὶ αἱ παροιμίαι εἴρηται, ὡς ἤλιξ ἤλικα τέρει, καὶ ὡς αἰεὶ τὸν ὁμοῖον, καὶ ἔγνω δὲ θῆρ θῆρα, καὶ γὰρ κολοῖδς παρὰ κολοῖόν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Ἐπεὶ δὲ τὸ ὁμοιον καὶ τὸ συγγενές ἡδύ ἐαυτῷ ἅπαν, μάλιστα δὲ αὐτὸς πρὸς ἐαυτὸν ἕκαστος τοῦτο πέπονθεν, ἀνάγκη πάντας φιλαύτους
- 20 εἶναι ἢ μᾶλλον ἢ ἦτιον· πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα ὑπάρχει πρὸς αὐτὸν μάλιστα. Ἐπεὶ δὲ φίλαντι πάντες, καὶ τὰ αὐτῶν ἀνάγκη ἡδέα εἶναι πᾶσιν, οἷον ἔργα καὶ λόγους. Διὸ καὶ φιλοκόλακες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ [καὶ φιλερρασταί] καὶ φιλότιμοι καὶ φιλότεκνοι· αὐτῶν γὰρ ἔργον τὰ τέκνα. Καὶ τὰ ἐλ-
- 25 λιπῆ ἐπιτελεῖν ἡδύ· αὐτῶν γὰρ ἔργον ἤδη γίγνεται. Καὶ ἐπεὶ τὸ ἄρχειν ἡδιστον, καὶ τὸ σοφὸν δοκεῖν εἶναι ἡδύ· ἀρχικὸν γὰρ τὸ φρονεῖν, ἔστιν δ' ἡ σοφία πολλῶν καὶ θαυμασιῶν ἐπιστήμη. Ἐτι ἐπεὶ φιλότιμοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀνάγκη καὶ τὸ ἐπιτιμᾶν τοῖς πέλας ἡδύ εἶναι [καὶ τὸ ἄρχειν.] Καὶ
- 30 τὸ ἐν ᾧ δοκεῖ βέλτιστος αὐτὸς αὐτοῦ εἶναι, ἐνταῦθα διατρέβειν, ὥσπερ καὶ ὁ ποιητῆς φησι

κάπι τοῦτι' ἐπείγεται,

νέμων ἑκάστης ἡμέρας πλείστον μέρος,

ἔν' αὐτὸς αὐτοῦ τυγχάνει βέλτιστος ὢν.

- 35 Ὅμοίως δὲ καὶ ἐπεὶ ἡ παιδιὰ τῶν ἡδέων καὶ πᾶσα ἀνεσις, καὶ ὁ γέλως τῶν ἡδέων, ἀνάγκη καὶ τὰ γελοῖα ἡδέα

1. Ἡ παροιμία αὕτη ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα εἰς τὸν «Φαῖδρον».

2. Ὁδύσσεια P, 218.

3. Πρὸβλ. Ἀριστοτέλους Ἠθικὰ πρὸς Εὐδημον Η, 1.

4. Αὕτη εἶναι ἡ γραφή τοῦ παλαιότερου χειρογράφου (Κώδιξ Παρισινός 1741) ὅλα τὰ ἄλλα χειρόγραφα ἀντὶ «ποιητῆς» γράφουν «Εὐριπίδης».

5. Στίχοι ἀπὸ τῆν «Ἀντιόπη» τοῦ Εὐριπίδου, τραγῳδίαν ποῦ ἔχει χαθῆ (βλ. ἀπόσπ. F.P.T. 183. N²)

Ευχάριστοι επίσης είναι αἱ περιπέτειαι, ὅπως καὶ τὸ νὰ ξεφεύγωμεν παρὰ τρίχα ἀπὸ ἕνα κίνδυνον. Διότι ὅλα αὐτὰ προκαλοῦν τὴν ἐκπλήξιν.

Καὶ ἐπειδὴ ὅσα πράγματα ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν φύσιν εἶναι ευχάριστα, τὰ δὲ συγγενῆ πράγματα εὐρίσκονται εἰς φυσικὴν ἀνταπόκρισιν μεταξὺ των, συνήθως ὅλα τὰ συγγενῆ καὶ τὰ ὅμοια εἶναι ευχάριστα, λόγου χάριν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ευχάριστος εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸ ἄλογον εἰς τὸ ἄλογον, ὁ νέος εἰς τὸν νέον. Καὶ γι' αὐτὸ ἐβγήκαν οἱ παροιμίες : «μᾶς εἶναι ευχάριστοι οἱ συνομήλικοί μας»¹, «πάντα ἀναζητεῖ κανεὶς τὸν ὁμοῖόν του»², «τὸ ἀγρίμι γνωρίζεται μὲ τὸ ἀγρίμι», «ἡ καλιακούδα πάει κοντὰ στὴν καλιακούδα»³ καὶ τόσες ἄλλες ἀνάλογες.

Ἐποῦ δὲ τὰ συγγενῆ καὶ ὅμοια ὄντα εἶναι ευχάριστα ἀναμεταξύ των καὶ πρὸ πάντων ὁ καθένας δοκιμάζει αὐτὸ τὸ συναίσθημα διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ἀναγκαστικὰ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι, ποῖός λίγο, ποῖός πολύ, φίλαυτοι. Διότι αὐταὶ αἱ σχέσεις (ὁμοιότης καὶ συγγένεια) ὑπάρχουν κυρίως πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας. Ἐποῦ δὲ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι φίλαυτοι, ἀναγκαστικὰ εἶναι διὰ τὸν καθένα ευχάριστα τὰ δικά του ἔργα καὶ λόγια. Γι' αὐτὸ οἱ ἄνθρωποι συνήθως ἀγαποῦν τοὺς κόλακας των καὶ τοὺς ἐραστάς των καὶ τὰς τιμὰς ποὺ τοὺς ἀπονέμονται, καὶ τὰ παιδιὰ των. Διότι τὰ παιδιὰ των εἶναι ἔργον των. Καὶ τὸ νὰ ἀποτελειώθουν ἡμιτελῆ ἔργα εἶναι ευχάριστον, διότι, ἅμα τὰ ἀποτελειώσουν, γίνονται ἔργα δικὰ των.

Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐξουσία εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ευχάριστα πράγματα, ευχάριστον εἶναι καὶ τὸ νὰ θεωρῆται κανεὶς σοφός. Διότι ἡ σοφία εἶναι ἰδιότης ποὺ ταιριάζει εἰς τοὺς ἀρχοντας. Εἶναι δὲ σοφία ἡ γνώσις πολλῶν καὶ θαυμαστῶν πραγμάτων. Ἐκὸμῃ δέ, ἐπειδὴ ὅλοι σχεδὸν εἶναι φιλόδοξοι, κατ' ἀνάγκην εἶναι ευχάριστον τὸ νὰ ἐπιπλήτουν τοὺς ὁμοίους των.

Ευχάριστον εἶναι ἐπίσης νὰ ἐπιδίδεται κανεὶς εἰς ἐκείνας τὰς ἀσχολίας εἰς τὰς ὁποίας θεωρεῖται ὅτι ξεπερνᾷ τὸν ἑαυτὸν του, ὅπως εἶπε καὶ ὁ ποιητὴς⁴ :

«Αὐτὴ ἔναι ἡ φροντίδα του

Καὶ σ' αὐτὸ ἀφιερώνει τις περισσότερες ὥρες του

Γιὰ νὰ φαίνεται καλύτερος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του»⁵.

Ὅμοιως, ἐπειδὴ τὰ παιγνίδια καὶ κάθε εἶδος ἀναψυχῆς εἶναι ευχάριστα, καθὼς καὶ τὸ γέλιο, ἀναγκαστικὰ εἶναι εὐ-

1372 a εἶναι, καὶ ἀνθρώπους καὶ λόγους καὶ ἔργα· διώρισται δὲ περὶ γελοίων χωρὶς ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς. Περὶ μὲν οὖν ἡδέων εἰρήσθω ταῦτα, τὰ δὲ λυπηρὰ ἐκ τῶν ἐναντίων τούτοις φανερά.

5 12. Ὡν μὲν οὖν ἕνεκα ἀδικοῦσιν, ταῦτ' ἐστίν· πῶς δὲ ἔχοντες καὶ τίνας, λέγωμεν νῦν. Αὐτοὶ μὲν οὖν ὅταν οἴωνται δυνατὸν εἶναι τὸ πρᾶγμα πραχθῆναι καὶ αὐτοῖς δυνατὸν, εἴτε ἂν λαθεῖν πράξαντες, ἢ μὴ λαθόντες μὴ δοῦναι δίκην, ἢ δοῦναι μὲν ἀλλ' ἐλάττω τὴν ζημίαν εἶναι τοῦ κέρδους αὐτοῖς ἢ ὧν κήθονται. Ποῖα μὲν οὖν δυνατὰ φαίνεται
10 καὶ ποῖα ἀδύνατα, ἐν τοῖς ὕστερον ῥηθήσεται· κοινὰ γὰρ ταῦτα πάντων τῶν λόγων, αὐτοὶ δ' οἴονται δυνατοὶ εἶναι μάλιστα ἀζήμιοι ἀδικεῖν οἱ εἰπεῖν δυνάμενοι καὶ οἱ πρακτικοὶ καὶ ἔμπειροὶ πολλῶν ἀγῶνων, κἄν πολύφιλοι ὦσιν,
15 κἄν πλούσιοι. Καὶ μάλιστα μὲν ἂν αὐτοὶ ὦσιν ἐν τοῖς εἰρημένοις, οἴονται δύνασθαι, εἰ δὲ μὴ, κἄν ὑπάρχωσιν αὐτοῖς τοιοῦτοι φίλοι ἢ ὑπηρέται ἢ κοινωνοί· διὰ γὰρ ταῦτα δύνανται καὶ πράττειν καὶ λανθάνειν καὶ μὴ δοῦναι δίκην. Καὶ ἐὰν φίλοι ὦσιν τοῖς ἀδικουμένοις ἢ τοῖς κριταῖς· οἱ
20 μὲν γὰρ φίλοι ἀφύλακτοί τε πρὸς τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ προσκαταλλάττονται πρὶν ἐπεξελεθεῖν, οἱ δὲ κριταὶ χαρίζονται οἷς ἂν φίλοι ὦσι, καὶ ἢ ὅλως ἀφιᾶσιν ἢ μικροῖς ζημιούσιν.

1. Αὐτὸ τὸ τμήμα τῆς «Ποιητικῆς» τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν σώζεται.

2. Β:βλ. Β' κεφ. 19.

3. Δηλ. ὄχι μόνον εἰς τὸν δικηνικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πολιτικόν καὶ εἰς τὸν πανηγυρικόν.

χάριστα και ὅλα—ἄνθρωποι, λόγια ἢ ἔργα—ὅσα προκαλοῦν τὸ γέλιο. Τὸ ζήτημα ὅμως αὐτὸ ἔχει ἐξετασθῆ ἑξεχωριστὰ εἰς τὴν ποιητικὴν¹.

Αὐτὰ εἶχαμε νὰ εἰποῦμε διὰ τὰ εὐχάριστα πράγματα. Τὰ δὲ δυσάρεστα εἶναι φανερά. Διότι εἶναι τὰ ἀντιθετά των.

12. ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ, ΣΥΝΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΑΔΙΚΗΜΑΤΟΣ

Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι τὰ αἷτια ποῦ ὠθοῦν πρὸς τὸ ἀδίκημα. Ἐξ ἐξετάσωμεν δὲ τῶρα ὑπὸ ποίας συνθήκας εὐρίσκονται ἐκεῖνοι ποῦ διαπράττουν ἀδικήματα, καὶ ἐναντίον τίνων. Οἱ ἄνθρωποι διαπράττουν ἀδικήματα ὅταν φρονοῦν ὅτι μποροῦν νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἀδικον πράξιν των καὶ ὅτι τοὺς εἶναι δυνατὸν εἶτε νὰ μὴ ἀνακαλυφθοῦν ὅτι αὐτοὶ εἶναι οἱ δρασταί, ἢ, ἂν ἀνακαλυφθοῦν, νὰ διαφύγουν τὴν τιμωρίαν, ἢ, ἂν τιμωρηθοῦν, τὸ κακὸν ποῦ θὰ πάθουν, πρόκειται νὰ εἶναι μικρότερον ἀπὸ τὸ κέρδος ποῦ ἐλπίζουν εἶτε διὰ τὸν ἑαυτὸν των, εἶτε διὰ τὰ πρόσωπα διὰ τὰ ὅποια ἐνδιαφέρονται. Ὡς πρὸς τὸ ποῖα πράγματα φαίνονται δυνατὰ καὶ ποῖα ἀδύνατα, θὰ ἐμιλήσωμεν ἀργότερα². Διότι τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι κοινὸν εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῶν λόγων³.

Πιστεύουν δὲ ὅτι ἤμποροῦν νὰ διαπράττουν ἀδικήματα χωρὶς νὰ ἔχουν ἐπιζημίους συνεπείας κυρίως ὅσοι εἶναι εὐγλωττοί, καθὼς καὶ οἱ ἐπιτήδειοι, καὶ ἐκεῖνοι ποῦ ἔχουν τὴν πεῖραν πολλῶν δικαστικῶν ἀγώνων. Ἐπίσης δὲ ὅσοι ἔχουν πολλοὺς φίλους ἢ πολλὰ χρήματα.

Κυρίως δὲ πιστεύουν ὅτι ἤμποροῦν νὰ διαπράττουν ἀδικήματα, ὅταν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἔχουν τὰς ἀνωτέρω ιδιότητας. Ἄν ὅμως δὲν συμβαίῃ αὐτό, τοῦλάχιστον ὅταν ἔχουν φίλους, ἢ ὑπηρέτας, ἢ συνενόχους, προικισμένους μὲ τὰς ιδιότητας αὐτάς. Διότι μὲ αὐτάς εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἀδικον πράξιν των, καὶ νὰ μὴ ἀνακαλυφθοῦν, καὶ νὰ διαφύγουν τὴν τιμωρίαν.

Νομίζουν ἀκόμη ὅτι τοὺς εἶναι δυνατὰ ὅλα τὰ ἀνωτέρω ὅταν πρόκειται νὰ ἀδικήσουν φίλους των, ἢ ὅταν συνδέωνται μὲ τοὺς δικαστὰς φιλικῶς. Διότι οἱ μὲν φίλοι δὲν προφυλάσσονται (μὴ φανταζόμενοι ὅτι ἤμπορεῖ νὰ ἀδικηθοῦν), καὶ ἐξ ἄλλου ἐπιχειροῦν συμβιβαστικὴν λύσιν πρὶν ἀνοίξουν ἐναντίον των δικαστικὸν ἀγῶνα. Οἱ δικασταὶ πάλιν χαρίζονται εἰς ἐκεῖνους ποῦ εἶναι φίλοι των καὶ ἢ ἐντελῶς τοὺς ἀθώων, ἢ τοὺς ἐπιβάλλον ἑλαφρὰς ποινάς.

Λαθητικοὶ δ' εἶσιν οἳ τ' ἐναντίοι τοῖς ἐγκλήμασιν, οἷον ἀσθε-
νεῖς περὶ αἰκίας καὶ ὁ πένης καὶ [ὁ] αἰσχρὸς περὶ μοιχείας.

25 Καὶ τὰ λίαν ἐν φανεροῦ καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς· ἀφύλακτα γὰρ
διὰ τὸ ὅλως μηδένα ἄν οἴεσθαι. Καὶ τὰ τηλικαῦτα καὶ τὰ
τοιαῦτα οἶα μὴδ' ἄν εἰς· ἀφύλακτα γὰρ καὶ ταῦτα· πάν-
τες γὰρ τὰ εἰωθότα ὥσπερ ἀρρωσιήματα φυλάττονται [καὶ
τὰδικήματα], ὃ δὲ μηδεὶς πω ἠρρώσθηκεν, οὐδεὶς εὐλαβεῖται.

30 Καὶ οἷς μηδεὶς ἐχθρὸς ἢ πολλοί· οἱ μὲν γὰρ οἴονται λήσειν
διὰ τὸ μὴ φυλάττεσθαι, οἱ δὲ λανθάνουσι διὰ τὸ μὴ δοκεῖν
ἄν ἐπιχειρῆσαι φυλαττομένοις, καὶ διὰ τὸ ἀπολογίαν ἔχειν
ὅτι οὐκ ἄν ἐνεχείρησαν. Καὶ οἷς ὑπάρχει κρύψις ἢ τρόποις
ἢ τόποις ἢ διαθέσεις εὐποροὶ. Καὶ ὅσοις μὴ λανθάνουσιν

35 ἔστιν δίωσις δίκης ἢ ἀναβολὴ χρόνου ἢ διαφθοραὶ κριτῶν.

Καὶ οἷς, ἐὰν γένηται ζημία, ἔστιν δίωσις τῆς ἐκτίσεως ἢ
ἀναβολὴ χρόνιος. Ἡ δὲ ἀπορίαν μὴδὲν ἔξει ὃ τι ἀπολέσῃ.

Καὶ οἷς τὰ μὲν κέρδη φανερὰ ἢ μεγάλα ἢ ἐγγύς, αἱ δὲ

1372b ζημίαι μικραὶ ἢ ἀφανεῖς ἢ πόρρω. Καὶ ᾧ μὴ ἔστιν τιμω-

Εἶναι εὐκόλον νὰ μὴ ἀνακαλυφθοῦν ὅσοι ἔχουν ἰδιότη-
 τας ἀντιθέτους ἀπὸ ἐκείνας πού χρειάζονται διὰ τὴν ἐκτέλε-
 σιν ἐνὸς ὠρισμένου ἀδικήματος. Ἔτσι δὲν ὑποπτεύονται ὅτι
 ἓνας ἀσθενικός ἀνθρώπος διέπραξεν αἰκίας ἢ ἓνας πτωχὸς
 καὶ ἄσχημος μοιχείαν. Ἐπίσης τὰ ἀδικήματα πού διαπράτ-
 τονται ἐντελῶς φανερά καὶ ἐμπρὸς στὰ μάτια ὄλου τοῦ κό-
 σμου. Διότι κανεὶς δὲν προφυλάσσεται, ἐπειδὴ δὲν φαντάζε-
 ται ὅτι ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας εἶναι δυνατὸν νὰ διαπραχθῇ
 ἀδικήμα.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἀδικήματα πού εἶναι τόσον
 βριαῖα καὶ τοιαύτης φύσεως, ὥστε κανεὶς δὲν θεωρεῖται ἱκα-
 νὸς νὰ τὰ διαπράξῃ. Διότι κανεὶς δὲν προφυλάσσεται ἀπ' αὐ-
 τὰ. Πράγματι, ὄλοι, ὅπως φυλάγονται ἀπὸ τίς συνηθισμένες
 ἀρρώστειες, ἔτσι φυλάγονται καὶ ἀπὸ τὰ συνηθισμένα ἀδι-
 κήματα. Κανεὶς ὁμως δὲν φοβᾶται ἐκείνην τὴν ἀρρώστεια, πού
 ἔως τώρα δὲν προσέβαλεν οὔτε ἓνα ἀνθρώπον.

Ἐπίσης ἐκεῖνοι πού δὲν ἔχουν κανένα ἐχθρόν, καθὼς
 καὶ ὅσοι ἔχουν πάρα πολλούς. Πράγματι, οἱ μὲν πῶτοι πι-
 στεύουν ὅτι δὲν θὰ ἀνακαλυφθοῦν, διότι δὲν ἐμπνέουν δυσπι-
 στίαν, ἐκεῖνοι δὲ πάλιν πού ἔχουν πολλοὺς ἐχθρούς, διότι
 δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐπεχειρήσαν κάτι κακὸν
 ἐναντίον ἀνθρώπων πού εἶχαν λόγους νὰ προφυλάσσονται
 ἀπ' αὐτούς, καὶ διότι εἶναι φυσικὸν νὰ ἰσχυρισθοῦν εἰς τὴν
 ἀπολογία των, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ κά-
 μουν ἀδικήμα ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μ' αὐτοὺς πού ἡμποροῦν νὰ ἀπο-
 κρύψουν, νὰ μεταποιήσουν, νὰ μεταφέρουν ἢ νὰ διαθέσουν
 εὐκόλα (ἓνα ἀντικείμενον πού ἐκλεψαν). Ἐπίσης δὲ καὶ μὲ
 ἐκείνους πού ἂν δὲν ἀποφύγουν ν' ἀνακαλυφθοῦν, ἔχουν τρό-
 πον νὰ ματαιώσουν τὴν δίκην, ἢ νὰ τὴν ἀναβάλουν ἐπὶ πολ-
 λύ, ἢ νὰ ἐξαγοράσουν τοὺς δικαστάς. Ἀκόμη δὲ καὶ μὲ
 ὄσους ἡμποροῦν, ἂν τιμωρηθοῦν, νὰ ματαιώσουν τὴν ἐκτέλε-
 σιν τῆς ποινῆς ἢ νὰ τὴν ἀναβάλουν ἐπὶ πολύ, ἢ εἶναι τόσον
 πτωχοί, ὥστε δὲν ἔχουν τίποτε νὰ ζημιωθοῦν μὲ τὴν κα-
 ταδίκην.

Ἐπίσης ἐκεῖνοι πού μὲ τὸ ἀδικήμα πού ἐκτελοῦν πρα-
 γματοποιοῦν ἓνα καταφανὲς καὶ μεγάλον καὶ σύντομον κέρ-
 δος, ἐνῶ ἢ τιμωρία εἶναι μικρά, ἢ δὲν φαίνεται, ἢ εἶναι μα-
 κρυνή. Καθὼς καὶ ἐκεῖνοι πού ἢ τιμωρία των δὲν εἶναι ἰση
 πρὸς τὴν ὠφέλειαν πού θὰ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πρά-

ρία ἴση τῇ ὠφελείᾳ, ὅλον δοκεῖ ἢ τυραννίς. Καὶ ὅσοις τὰ
 μὲν ἀδικήματα λήμματα, αἱ δὲ ζημίαι θνεῖδη μόνον. Καὶ
 οἷς τούναντίον τὰ μὲν ἀδικήματα εἰς ἐπαινόν τινα, ὅλον εἰ
 5 συνέβη ἅμα τιμωρῆσασθαι ὑπὲρ πατρὸς ἢ μητρός, ὥσπερ
 Ζήνωνι, αἱ δὲ ζημίαι εἰς χρήματα ἢ φυγὴν ἢ τοιοῦτόν τι.
 δι' ἀμφοτέρα γὰρ ἀδικοῦσι καὶ ἀμφοτέρωσ ἐχοντες, πλὴν
 οὐχ οἱ αὐτοὶ ἀλλ' οἱ ἐναντίοι τοῖς ἡθεσιν. Καὶ οἱ πολλάκις
 ἢ λεληθότες ἢ μὴ ἐζημιωμένοι, καὶ οἱ πολλάκις ἀποτειυχη-
 10 ῖκότες· εἰσὶ γὰρ τινες καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις, ὥσπερ ἐν τοῖς
 πολεμικοῖς, οἷοι ἀναμάχεσθαι. Καὶ οἷς ἂν παραχρημα ἦ τὸ
 ἡδύ, τὸ δὲ λυπηρὸν ὕστερον, ἢ τὸ κέρδος, ἢ δὲ ζημία ὕστε-
 ρον· οἱ γὰρ ἀκρατεῖς τοιοῦτοι, ἔστιν δὲ ἀκρασία περὶ πάντα
 ὅσων ὀρέγονται. Καὶ οἷς ἂν τούναντίον τὸ μὲν λυπηρὸν ἤδη
 15 ἦ ἢ ἢ ζημία, τὸ δὲ ἡδὺ καὶ ὠφέλιμον ὕστερα καὶ χρονιώτερα·
 οἱ γὰρ ἐγκρατεῖς καὶ φρονιμώτεροι τὰ τοιαῦτα διώκουσιν.
 Καὶ οἷς ἂν ἐνδέχεται διὰ τύχην δόξαι πρᾶξαι ἢ δι' ἀνάγκην
 ἢ διὰ φύσιν ἢ δι' ἔθος, καὶ ὄλωσ ἀμαρτεῖν ἀλλὰ μὴ ἀδικεῖν.
 Καὶ οἷς ἂν ἦ τοῦ ἐπιεικοῦς τυχεῖν. Καὶ ὅσοι ἂν ἐνδεεῖς
 20 ὦσιν. Διχῶσ δὲ εἰσιν ἐνδεεῖς· ἢ γὰρ ὡς ἀναγκαίου, ὥσπερ
 οἱ πένητες, ἢ ὡς ὑπερβολῆς, ὥσπερ οἱ πλούσιοι. Καὶ οἱ
 σφόδρα εὐδοκιμοῦντες καὶ οἱ σφόδρα ἀδοξοῦντες, οἱ μὲν
 ὡς οὐ δόξοντες, οἱ δ' ὡς οὐδὲν μᾶλλον ἀδοξοῦντες.

1. Ὑπαινιγμὸς γεγονότος ποῦ δὲν εἶναι γνωστόν.

2. Δηλ. εἴτε νὰ ἀποδέχωνται νὰ ντροπιασθοῦν, χάριν τοῦ κέρ-
 δους, εἴτε νὰ ἀποδέχωνται τὴν χρηματικὴν τιμωρίαν, χάριν τοῦ
 ἐπαίνου.

ξεως. Αυτό δὲ πιστεύεται ὅτι ἰσχύει δ' ἐκείνους πού ἐπιχειροῦν νὰ ἐγκαθιδρῶσουν τυραννίδα.

Καὶ ἐκεῖνοι πού ἀπὸ μὲν τὸ ἀδίκημα ἀποκομίζουν κέρδη θετικά, ἐνῶ ἡ ποινὴ πού ὑφίστανται εἶναι μόνον ντροπὴ (χωρὶς ὕλικὰς ἐπιζημίους συνεπείας). Καὶ πάλιν ἀντιθέτως, ἐκεῖνοι πού διὰ μὲν τὸ ἀδίκημα πού διέπραξαν θὰ ἐπαινεθοῦν, ὅπως ἂν συμβῆ νὰ ἐκδικήσουν τὸν πατέρα των καὶ τὴν μητέρα των συγχρόνως, καθὼς συνέβη εἰς τὸν Ζήγωνα¹, ἐνῶ ἡ ποινὴ εἶναι χρηματικὴ ἢ ἐξορία ἢ κάτι ἀνάλογον. Πράγματι, οἱ ἄνθρωποι διαπράττουν ἀδικήματα καὶ διὰ τοὺς δύο αὐτοὺς λόγους (καὶ διὰ τὸ κέρδος καὶ διὰ τὸν ἐπαινον). Καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρίσκωνται εἴτε εἰς τὴν πρώτην εἴτε εἰς τὴν δευτέραν ψυχολογικὴν κατάστασιν², ὅχι ὁμως οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐκεῖνοι πού ἔχουν ἀντίθετον χαρακτῆρα.

³Επίσης ἐκεῖνοι πού συχνὰ διέπραξαν κάποιον ἀδίκημα εἴτε χωρὶς νὰ ἀνακαλυφθοῦν, εἴτε χωρὶς νὰ τιμωρηθοῦν, καθὼς καὶ ὅσοι πολλὰς φορὰς ἀπεπειράθησαν καὶ ἀπέτυχαν. Καὶ πράγματι, συχνὰ συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους πού εὐρίσκονται ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας, αὐτὸ πού γίνεται καὶ εἰς ἐκείνους πού ἔλαβαν μέρος εἰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, δηλαδὴ ἀποκτοῦν τὴν διάθεσιν νὰ ξαναρχίσουν.

⁴Επίσης ἐκεῖνοι πού ἐπιζητοῦν τὴν ἄμεσον εὐχαρίστησιν ἢ τὸ ἄμεσον κέρδος καὶ δὲν ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν κατοπινὴν λύπην ἢ τὴν κατοπινὴν ζημίαν. Αὐτὸ ἰσχύει δι' ἐκείνους πού δὲν εἶναι ἐγκρατεῖς. Ἡ δὲ ἔλλειψις ἐγκρατείας ἐκτείνεται εἰς ὅλας τὰς ἀνθρωπίνους ὁρέξεις.

Καὶ τὴν ἀπαλιν, ἐκεῖνοι πού (ἰποδέχονται) πρὸς τὸ παρὸν τὴν λύπην ἢ τὴν ζημίαν, πρὸς χάριν μεταγενεστέρας ἀλλὰ διαρκεστέρας εὐχαριστήσεως καὶ ὠφελείας. Ἔτσι δὲ φέρονται οἱ ἐγκρατεῖς καὶ οἱ φρονιμώτεροι.

⁵Ακόμη ὅσοι εἶναι δυνατὸν νὰ πιστευθῆ ὅτι διέπραξαν κάτι κακὸν ἐκ τύχης, ἢ ἀπὸ ἀνάγκην, ἢ ὑπέικοντες εἰς φυσικὸν νόμον, ἢ ἀπὸ συνήθειαν καὶ γενικά, εἶναι δυνατὸν νὰ κριθοῦν ὅτι ὑπέπεσαν εἰς λάθος, ἀλλ' ὅχι εἰς ἀδίκημα. Καθὼς καὶ ὅσοι εἶναι πιθανὸν νὰ κριθοῦν ἐπιεικῶς.

Καὶ ἐκεῖνοι πού στεροῦνται. Ὑπάρχουν δὲ δύο εἰδῶν στερήσεις. Ἄλλοι στεροῦνται τὰ ἀναγκαῖα πράγματα, ὅπως οἱ πτωχοί, καὶ ἄλλοι τὰ περιττά, ὅπως οἱ πλούσιοι.

⁶Επίσης ὅσοι ἔχουν ἀρίστην ὑπόληψιν, καθὼς καὶ ἐκεῖνοι πού ἔχουν ἐλθεινὴν. Οἱ μὲν πρῶτοι, διότι δὲν θὰ πιστευθῆ (ὅτι διέπραξαν ἀδίκημα). Οἱ δεῦτεροι πάλιν, διότι δὲν ἔχουν ὑπόληψιν, διὰ νὰ τὴν χάσουν.

Αὐτοὶ μὲν οὖν οὕτως ἔχοντες ἐπιχειροῦσιν (ἀδικεῖν),
 25 ἀδικοῦσι δὲ τοὺς τοιοῦτους καὶ τὰ τοιαῦτα, τοὺς ἔχοντας
 ὧν αὐτοὶ ἐνδεεῖς ἢ εἰς τἀναγκαῖα ἢ εἰς ὑπεροχὴν ἢ εἰς
 ἀπόλαυσιν, καὶ τοὺς πόρρω καὶ τοὺς ἐγγύς· τῶν μὲν γὰρ ἡ
 λήψις ταχεῖα, τῶν δ' ἡ τιμωρία βραδεῖα, οἷον οἱ συλῶντες
 τοὺς Καρχηδονίους· καὶ τοὺς μὴ εὐλαβεῖς μηδὲ φυλακτικούς
 30 ἀλλὰ πιστευτικούς· ὄραδιον γὰρ πάντας λαθεῖν. Καὶ τοὺς
 ῥαθύμους· ἐπιμελοὺς γὰρ τὸ ἐπεξελεθῆναι. Καὶ τοὺς αἰσχυν-
 τηλοὺς· οὐ γὰρ μαχητικοὶ περὶ κέρδους. Καὶ τοὺς ὑπὸ πολ-
 λῶν ἀδικηθέντας καὶ μὴ ἐπεξελεθόντας ὡς ὄντας κατὰ τὴν
 παροιμίαν τούτους Μυσῶν λείαν. Καὶ τοὺς μηδεπώποτε
 35 καὶ τοὺς πολλάκις· ἀμφοτέρω γὰρ ἀφύλακτοι, οἱ μὲν ὡς
 οὐδέποτε, οἱ δ' ὡς οὐκ ἂν εἴη. Καὶ τοὺς διαβεβλημένους
 ἢ εὐδιαβόλους· οἱ τοιοῦτοι γὰρ οὔτε προαιροῦνται (ἐπεξιέ-
 ναι) φοβούμενοι τοὺς κριτάς, οὔτε δύνανται πείθειν ὡς μι-
 σούμενοι καὶ φθονούμενοι. Καὶ πρὸς οὓς ἔχουσι πρόφασιν
 1373a ἢ προγόνων ἢ αὐτῶν ἢ φίλων ἢ ποιησάντων κακῶς ἢ μελλη-
 σάντων ἢ αὐτοὺς ἢ προγόνους ἢ ὧν κήδονται· ὥσπερ γὰρ ἡ
 παροιμία, προφάσεως δεῖται μόνον ἢ πονηρία. Καὶ τοὺς

1. Οἱ κάτοικοι τῆς Μυσίας εἶχον τὴν φήμην ἀδυνατοῦ φυλῆς καὶ
 περιεφρονοῦντο ἀπὸ ἑλλοῦς γι' αὐτό. Ἡ παροιμία ἐλέγετο διὰ τοὺς
 πολὺ βειλοῦς, οἱ ὅποιοι ἦτο δυνατόν νὰ γίνουσι ἀκόμη καὶ τῶν Μυσῶν
 λεία.

Εἰς αὐτὴν λοιπὸν τὴν ψυχικὴν διάθεσιν εὐρίσκονται ἐκεῖνοι ποῦ διαπράττουν ἀδικήματα.

Ἴδου τῶρα τίνος εἶδους ἀνθρώπους ἀδικοῦν καὶ τίνος εἶδους ἀδικήματα διαπράττουν. Ἀδικοῦν πρῶτα πρῶτα τοὺς ἀνθρώπους ποῦ κατέχουν (διάφορα ἀγαθὰ), ἐκεῖνοι ποῦ τὰ στεροῦνται, εἴτε πρόκειται περὶ στερήσεως τῶν ἀναγκαίων, εἴτε περὶ στερήσεως τῶν περιττῶν, εἴτε περὶ στερήσεως μιᾶς ἀπολαύσεως.

Καὶ ἐκείνους ποῦ εἶναι μακρὰ, καθὼς καὶ ἐκείνους ποῦ εὐρίσκονται κοντὰ. Τοὺς μὲν τελευταίους, διότι εὐκολὰ ἐπιτυγχάνεται τὸ ἀδικὸν ἀποτέλεσμα, τοὺς δὲ πρώτους, διότι ἢ ἐκδίκησις ἄργαὶ νὰ ἐπέλθῃ. Αὐτὸ συμβαίνει, λόγου χάριν, μὲ ἐκείνους ποῦ λεηλατοῦν τοὺς Καρχηδονίους.

Ἀδικοῦν ἐπίσης ἐκείνους ποῦ δὲν βάζουν τὸ κακὸ στὸν νοῦν των, οὔτε προφυλάσσονται, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον εὐπιστοί. Διότι εὐκολὰ διαφεύγει κανεὶς τὴν προσοχὴν αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἐπίσης δὲ καὶ τοὺς ὀκνηροὺς διότι πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς ἐπιμελὴς διὰ νὰ τοὺς καταδιώξῃ δικαστικῶς. Ἀκόμη ἀδικοῦν τοὺς ντροπαλοὺς ἀνθρώπους, διότι αὐτοὶ ἀποφεύγουν νὰ ἀνοίξουν πόλεμον διὰ ζητήματα ὑλικοῦ κέρδους.

Ἐπίσης ἐκείνους ποῦ ἔχουν ἀδικηθῆ ἀπὸ πολλοὺς, χωρὶς νὰ τοὺς καταδιώξουν δικαστικῶς. Αὐτοὶ εἶναι, ὅπως λέγει ἡ παροιμία, «λεία τῶν Μυσῶν»¹.

Ἀδικοῦν ἀκόμη ἐκείνους ποῦ δὲν ἔχουν γίνοι ποτὲ θύματα ἀδικήματος, καθὼς καὶ ἐκείνους ποῦ πολλὰς φορὰς ἔχουν ἀδικηθῆ. Πράγματι, καὶ αὐτοὶ καὶ ἐκεῖνοι δὲν προφυλάσσονται. Οἱ μὲν πρώτοι, διότι δὲν ἔχουν ἀφορμὴν νὰ προφυλάττωνται, ἀφοῦ δὲν ἔχουν ἀδικηθῆ ποτέ. Οἱ δεῦτεροι πάλιν διότι δὲν πιστεύουν πλέον ὅτι θὰ τὴν πάθουν ἀκόμη μιὰ φορὰ.

Ἀδικοῦν ἐπίσης ἐκείνους ποῦ ἔχουν συκοφαντηθῆ ἢ εἶναι εὐκολὸν νὰ συκοφαντηθοῦν. Πράγματι, αὐτοὶ δὲν ἔχουν ὄρεξιν νὰ καταδιώξουν δικαστικῶς ἐκείνους ποῦ τοὺς ἠδίκησαν, διότι φοβοῦνται τοὺς δικαστὰς, οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν πιστευτοὶ ἀπὸ ἐκείνους ποῦ τοὺς μισοῦν καὶ τοὺς φοβοῦν.

Ἀδικοῦν ἐπίσης ἐκείνους, διὰ τοὺς ὁποίους ἔχουν τὴν πρόφασιν ὅτι οἱ πρόγονοὶ των ἢ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἢ οἱ φίλοι των τοὺς ἔκαμαν κακὸ, ἢ ἐμελέτησαν νὰ τοὺς κάμουν κακὸ ἢ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, ἢ εἰς τοὺς προγόνους των, ἢ εἰς

- ἐχθρούς και τοὺς φίλους· τοὺς μὲν γὰρ ὀφείδων, τοὺς δὲ ἡδύ.
- 5 Καὶ τοὺς ἀφίλους και τοὺς μὴ δεινοὺς εἰπεῖν ἢ προᾶξαι· ἢ γὰρ οὐκ ἐγχειροῦσιν ἐπεξιέναι, ἢ καταλλάττονται, ἢ οὐδὲν περαίνουσιν. Καὶ οἷς μὴ λυσιτελεῖ διατριβεῖν ἐπιτηροῦσιν ἢ δίκην ἢ ἐκτισιν, οἷον οἱ ξένοι και αὐτουργοί. Ἐπὶ μικρῷ τε γὰρ διαλύονται και ὀφείδως καταπαύονται. Καὶ
- 10 τοὺς πολλὰ ἡδικοκίας, ἢ τοιαῦτα οἷα ἀδικοῦνται· ἐγγὺς γὰρ τι δοκεῖ τοῦ μὴ ἀδικεῖν εἶναι, ὅταν τι τοιοῦτον ἀδικηθῆι τις οἷον εἰώθει και αὐτὸς ἀδικεῖν· λέγω δ' οἷον εἶ τις τὸν εἰωθότα ὑβρίζειν αἰκίσαιτο. Καὶ τοὺς ἢ πεποικίας κακῶς ἢ βουληθέντας ἢ βουλομένους ἢ ποιήσαντας.
- 15 Ἐχει γὰρ και τὸ ἡδὺ και τὸ καλόν, και ἐγγὺς τοῦ μὴ ἀδικεῖν φαίνεται. Καὶ οἷς χαριοῦνται ἢ φίλοις ἢ θαναμαζομένοις ἢ ἐρωμένοις ἢ κυρίοις ἢ ὄλων πρὸς οὓς ζῶσιν αὐτοί. Καὶ πρὸς οὓς ἔστιν ἐπιεικείας τυχεῖν. Καὶ οἷς ἂν ἐγκεκληκότες ὄσιν και προδιακεχωρηκότες, οἷον Κάλλιππος ἐποίη-
- 20 σεν τὰ περὶ Δίωνα· και γὰρ τὰ τοιαῦτα ἐγγὺς τοῦ μὴ ἀδικεῖν φαίνεται. Καὶ τοὺς ὑπ' ἄλλων μέλλοντας, ἂν μὴ αὐτοί, ὡς οὐκέτι ἐνδεχόμενον βουλευσασθαι, ὥσπερ λέγεται Αἰνεσίδημος Γέλωνι πέμψαι κοιτάβια ἀνδραποδισαμένῳ...

1-2. Ὁ Δίων δ Συρακούσιος, τύραννος τῶν Συρακουσῶν μετὰ τὴν διὰ συννομίας ἐκθρόνισιν τοῦ ἀνεψιοῦ του Δίωνος τοῦ νεωτέρου (357-354 π. X.), ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος. Ὁ δεσποτισμὸς του ὄμως προεκάλεσε τὸ μῖσος τῶν Συρακουσίων και ἐδολοφονήθη ἀπὸ τὸν Κάλλιππον, ἀρχηγὸν τῶν δημοκρατικῶν εἰς τὰς Συρακούσας.

3. Ὁ κότταθος ἦτο παιγνίδι οἰκελικόν (Ἄνακρ. 52, «Κριτίας» 1, 1), πολὺ συνηθισμένον εἰς τὰ συμπόσια τῶν νέων ἐν Ἀθήναις. Οἱ παίζοντες ἀδειαζαν μὲ δύναμιν μέσα εἰς μίαν μεταλλίνην λεκάνην τὸ κρασί πὺ ὑπελείπετο στὰ ποτήρια των και συγχρόνως ἐφώναζαν τὸ ὄνομα τῆς ἐρωμένης των. Νικητὴς ἐθεωρεῖτο ἐκεῖνος πὺ δ ἡχος τοῦ πίπτοντος εἰς τὴν λεκάνην κρασιοῦ ἦτο διαυγῆς και διακεκριμένος. Ἐθεωρεῖτο τότε διτι ἡ ἐρωμένη του τὸν ἀγαπᾷ.

4. Ὁ Γέλων ἦταν τύραννος τῆς Γέλας και τῶν Συρακουσῶν ἀπὸ τὸ 484-478 π. X. Ἐνίκησε τοὺς Καρχηδονίους εἰς τὴν Ἰμέραν και ἐγένε κύριος σχεδὸν ὀλοκλήρου τῆς Σικελίας.

τὰ πρόσωπα, διὰ τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρονται. Διότι, ὅπως τὸ λέγει ἡ παροιμία, «ὁ κακὸς ἀφορμὴ γυρεύει».

Ἄδικοῦν ἐπίσης τοὺς ἐχθρούς, ὅπως ἐξ ἄλλου καὶ τοὺς φίλους. Τοὺς πρώτους, διότι εἶναι εὐχάριστον νὰ τοὺς κάμη κανεὶς κακόν, τοὺς ἄλλους δὲ πάλιν, διότι εἶναι εὐκολον. Ἐπίσης ἀδικοῦν ἐκείνους πού δὲν ἔχουν φίλους, καθὼς καὶ ἐκείνους πού δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ ὁμιλοῦν ἢ νὰ ἐνεργοῦν. Διότι αὐτοὶ ἢ δὲν ἐπιχειροῦν καθόλου δικαστικὴν καταδίωξιν, ἢ συμβιβάζονται, ἢ δὲν ἤμποροῦν νὰ φέρουν τίποτε εἰς πέρας.

Ἄδικοῦν ἐπίσης ἐκείνους εἰς τοὺς ὁποίους δὲν συμφέρει νὰ χάσομεροῦν, διὰ νὰ παρακολουθοῦν τὴν διεξαγωγὴν μιᾶς δίκης ἢ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως, ὅπως, λόγου χάριν, οἱ ξένοι καὶ οἱ βιοπαλαισταί. Διότι αὐτοὶ μὲ μικρὰ ἀνταλλάγματα παραιτοῦνται καὶ ἀποσύρουν εὐκολὰ τὴν μήνυσίν των.

Καὶ ἐκείνους πού ἔχουν διαπράξει πολλὰ ἀδικήματα, ἢ ὅμοια μὲ αὐτὸ πού ἤδη ὑφίστανται. Διότι θεωρεῖται ὅτι σχεδὸν δὲν διαπράττει ἀδικήμα ἐκεῖνος πού κάμνει εἰς βῆρος ἐνὸς προσώπου ὅ,τι τὸ πρόσωπον αὐτὸ συνηθίζει νὰ κάμνη ἐναντίον ἄλλων. Ὅμιλῶ, ἐπὶ παραδείγματι, διὰ τὴν περίπτωσιν πού κάποιος θὰ ἔδερνε ἐκεῖνον πού συνηθίζει νὰ προσβάλλη ὅλον τὸν κόσμον.

Καὶ ἐκείνους πού μᾶς ἔκαμαν κακόν, ἢ ἐμελέτησαν, ἢ μελετοῦν, ἢ πρόκειται νὰ μᾶς κάμουν κακόν. Αὐτό, πράγματι, εἶναι εὐχάριστον καὶ ὠραῖον καὶ σχεδὸν φαίνεται ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἀδικήμα.

Ἄδικοῦν ἐπίσης ἐκείνους πού ἡ βλάβη των θὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς φίλους, ἢ τοὺς ἀνθρώπους πού θαυμάζουν ἢ τοὺς ἐρωμένους ἢ τοὺς κυρίους ἢ ἐκείνους, κοντὰ στοὺς ὁποίους ζῆ ὁ δράστης. Ἐπίσης ἐκείνους πού περιμένει κανεὶς ὅτι θὰ τὸν κρίνουν ἐπιεικῶς.

Ἄδικοῦν ἐπίσης ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἔχουν ἤδη καταγγεῖλει εἰς τὸ δικαστήριον καὶ τὰ ἔχουν χαλάσει μαζί των. Ἔτσι ἐφέρθηκε ὁ Κάλλιππος ἑπὶ τὸν Δίωνα². Τοῦτο δὲ σχεδὸν δὲν εἶναι ἀδικία.

Ἄδικοῦν ἐπίσης ἐκείνους πού, ἂν δὲν προλόβουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, πρόκειται νὰ τοὺς ἀδικήσουν ἄλλοι. Διότι τότε δὲν μένει καιρὸς νὰ σκεφθῆ κανεὶς περισσότερον. Ἔτσι λέγεται ὅτι ὁ Αἰνεσίδημος ἔστειλε τὸ ἐπαθλον τοῦ κοττάβου³ εἰς τὸν Γέλωνα⁴, πού εἶχεν ἐξανδραποδίσει κάποιαν πόλιν, ἐπειδὴ τὸν ἐπρόλαβεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου πού καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε.

25 *ὅτι ἐφθασεν, ὡς καὶ αὐτὸς μέλλων. Καὶ οὕς ἀδικήσαντες
 ὡσπερ ἐφη Ἰάσων ὁ Θετταλὸς δεῖν ἀδικεῖν ἔνια, ὅπως δύ-
 νηται καὶ δίκαια πολλὰ ποιεῖν. Καὶ ἂ πάντες ἢ πολλοὶ
 ἀδικεῖν εἰώθασιν· συγγνώμης γὰρ οἶονται τεύξεσθαι. Καὶ
 30 τὰ δῆδια κρύψαι· τοιαῦτα δὲ ὅσα ταχὺ ἀναλίσκεται, οἷον τὰ
 ἐδώδιμα. Ἡ τὰ εὐμετάβλητα σχήμασιν ἢ χρώμασιν ἢ κρά-
 σεσιν, ἢ ἂ πολλαχοῦ ἀφανίσαι εὐπορον· τοιαῦτα δὲ τὰ εὐ-
 βάστακτα καὶ ἐν μικροῖς τόποις ἀφανιζόμενα. Καὶ οἷς ἀδιά-
 φορα καὶ ὁμοία πολλὰ προὔπηρχεν τῷ ἀδικοῦντι. Καὶ ὅσα
 αἰσχύνονται οἱ ἀδικηθέντες λέγειν, οἷον γυναικῶν οἰκείων
 35 ὕβρεις ἢ εἰς αὐτοὺς ἢ [εἰς] υἱεῖς. Καὶ ὅσα φιλοδικεῖν δό-
 ξειεν ἂν ὁ ἐπεξιῶν· τοιαῦτα δὲ τὰ μικρὰ καὶ ἐφ' οἷς συγ-
 γνώμη. Ὡς μὲν οὖν ἔχοντες ἀδικοῦσι, καὶ ποῖα καὶ ποῖους
 καὶ διὰ τί, σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν.*

1373b **13.** *Τὰ δ' ἀδικήματα πάντα καὶ τὰ δικαιώματα διέ-
 λωμεν ἀρξάμενοι πρῶτον ἐντεῦθεν. Ὡρισται δὴ τὰ δίκαια
 καὶ τὰ ἄδικα πρὸς τε νόμους δύο καὶ πρὸς οὓς ἐστὶ διχῶς.
 Λέγω δὲ νόμον τὸν μὲν ἴδιον τὸν δὲ κοινόν, ἴδιον μὲν τὸν
 5 ἐκάστοις ὠρισμένον πρὸς αὐτούς, καὶ τοῦτον τὸν μὲν ἄγρα-
 φον τὸν δὲ γεγραμμένον, κοινὸν δὲ τὸν κατὰ φύσιν. Ἔστι*

1. Τύραννος τῶν Φερρῶν κατὰ τὸ 370 π. Χ. Προσπάθησε νὰ δια-
 γάγῃ τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν του, ἀλλὰ πρὶν τὸ ἐπιτύχῃ ἐδο-
 λοφονήθη.

Ἐπίσης ἐκείνους πού ἂν τοὺς ἀδικήσουν, θά μπορέσουν ἔπειτα νά κάμουν πρὸς χάριν των πολλές δικαίας πράξεις. Διότι εὐκολα θά ἐπανορθώσουν τὸ κακὸ πού τοὺς ἔκαμαν. Ἔτσι δ' Ἰάσων ὁ Θεσσαλὸς ἔειπεν ὅτι πρέπει κανεὶς νά κάμη μερικά ἀδικήματα, διὰ νά ἡμπορῆ νά ἐκτελέσῃ καὶ πολλές δικαίας πράξεις.

Ἐκτελεῖ κανεὶς ἐπίσης καὶ ἐκεῖνα τὰ ἀδικήματα πού ἐκτελοῦν συνήθως ὄλοι, ἢ πάρα πολλοὶ ἄνθρωποι. Διότι ἔτσι νομίζουσι ὅτι γίνονται συγγνωστοί.

Κλέβει κανεὶς ἐκεῖνα τὰ πράγματα πού εἶναι εὐκολοὶ νὰ τὰ κρύψῃ. Δηλ. ὅσα καταναλίσκονται γρήγορα, ὅπως τὰ φαγώσιμα, ἢ ὅσα εἶναι δυνατὸν εὐκολα νὰ μεταποιηθοῦν κατὰ τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα ἢ τὴν σύνθεσιν.

Καθὼς καὶ ἐκεῖνα πού μπορεῖ κανεὶς εὐκολα νὰ τὰ κρύψῃ εἰς διάφορα μέρη, ὅπως ὅσα ἡμπορεῖ εὐκολα νὰ σηκώσῃ ἢ ὅσα ἡμποροῦν νὰ κρυφθοῦν εἰς μικρὰ μέρη.

Ἐπίσης ἐκεῖνα πού πολλά ὁμοιά των καὶ ἀπαράλλακτα εἶχε καὶ ἀπὸ πρὶν ὁ κλέπτης. Ἐπίσης κάμνει κανεὶς ἐκεῖνα τὰ ἀδικήματα, πού ὁ παθὼν θά ντραπῆ νὰ τὰ ἀναφέρῃ, ὅπως εἶναι αἱ προσβολαὶ ἐναντίον τῶν γυναικῶν τῆς οἰκογενείας, ἢ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἢ τῶν υἱῶν του. Ἀκόμη δὲ καὶ τὰ ἀδικήματα πού ὁποιος τὰ κατεδίωκε θά ἐθεωρεῖτο φιλόδικος, δηλαδὴ τὰ ἀσήμαντα καὶ τὰ συγγνωστά.

Ἐξεθέσαμεν σχεδὸν εἰς ποίαν ψυχικὴν διάθεσιν εὐρίσκονται ἐκεῖνοι πού διαπράττουσι ἀδικήματα, τὴν φύσιν τῶν διαφορῶν ἀδικημάτων, τὰ πρόσωπα ἐναντίον τῶν ὁποίων στρέφονται, καθὼς καὶ τὰ ἐλατήριά των.

13. ΦΥΣΙΚΟΝ ΚΑΙ ΘΕΤΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ. ΕΠΙΕΙΚΕΙΑ

Ἄς κάμωμεν τώρα τὰς προεπούσας διακρίσεις μεταξὺ ἀδικῶν καὶ δικαίων πράξεων. Ὡς ἀφετηρίαν μας θά ἔχωμεν τὸν ὀρισμὸν πού ἤδη ἔχομεν δώσει. Ὅτι δηλ. ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν νόμοι, καὶ ἐν σχέσει πρὸς αὐτοὺς εἶναι δυνατὸν νὰ κριθῆ ἢ κάθε πρᾶξις ὡς δικαία ἢ ἀδικος κατὰ δύο τρόπους.

Ἐννοῶ μὲ αὐτὸ τὸν θετὸν καὶ τὸν φυσικὸν νόμον. Θετὸς νόμος εἶναι ἐκεῖνος πού κάθε πολιτεία ἔχει τάξει εἰς τὰ μέλη της. Οἱ νόμοι αὗτοι εἶναι ἄλλοτε ἄγραφοι καὶ ἄλλοτε γραπτοί. Φυσικὸς δὲ εἶναι ἐκεῖνος πού διέπεται ἀπὸ τοὺς

γὰρ δ μαντεύονται τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ
 ἄδικον, κἄν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ἢ μηδὲ συν-
 θήκη, οἷον καὶ ἡ Σοφοκλέους Ἀντιγόνη φαίνεται λέγουσα,
 10 ὅτι δίκαιον ἀπειρημένον θάψαι τὸν Πολυνείκη, ὡς φύσει
 ὄν τοῦτο δίκαιον·

οὐ γὰρ τι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' αἰεὶ ποτε
 ζῆ τοῦτο, κοῦδεις οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη.

καὶ ὡς Ἐμπεδοκλῆς λέγει περὶ τοῦ μὴ κτείνειν τὸ ἔμψυ-
 15 χον· τοῦτο γὰρ οὐ τισι μὲν δίκαιον τισι δ' οὐ δίκαιον,

ἀλλὰ τὸ μὲν πάντων νόμιμον διὰ τ' εὐθυμέδοντος
 αἰθέρος ἠνεκῶς τέταται διὰ τ' ἀπλείου Αὐγῆς

καὶ ὡς ἐν τῷ Μεσοσηνιακῷ λέγει Ἀλκιδάμας... [ἐλευθέ-
 ρους ἀφῆκε πάντας θεός, οὐδένα δοῦλον ἢ φύσις πεπολη-
 20 κε]. Πρὸς οὗς δέ, διώρισται δίχα· ὠρισται γὰρ πρὸς τὸ
 κοινὸν ἢ πρὸς ἓνα τῶν κοινωνούντων, ἃ δεῖ πράττειν καὶ
 μὴ πράττειν. Διὸ καὶ τὰ δικηήματα καὶ τὰ δικαιώματα δι-
 χῶς ἔστιν ἀδικεῖν καὶ δικαιοπραγεῖν· ἢ γὰρ πρὸς ἓνα καὶ
 ὠρισμένον ἢ πρὸς τὸ κοινόν· ὁ γὰρ μοιχεύων καὶ τύπτων
 25 ἀδικεῖ τινα τῶν ὠρισμένων, ὁ δὲ μὴ στρατεύμενος τὸ
 κοινόν.

1. Σοφοκλέους «Ἀντιγόνη» στίχ. 456-457. Μετάφρασις Κ. Μά-
 νου (ἐκδ. Ζαχαροπούλου ἀριθ. 20).

2. Φιλόσοφος ἀπὸ τῶν Ἀκράγαντα. Αἱ γνώσεις του ἐξῆστεινον-
 το εἰς μέγαν κύκλον θεμάτων (φιλοσοφίαν, μουσικὴν, ποίησιν, φυ-
 σικὴν, ἰατρικὴν), γι' αὐτὸ καὶ ἐθεωρήθη μάγος. Ἡ παράδοσις λέγει
 ὅτι ἠτύοκτόνησε ριφθεὶς εἰς τὸ ἐν ἀναφλέξει ἠφαίστειον τῆς Αἰτίας
 διὰ τὰ νομίμων οἱ συμπολιταὶ του ὅτι ἀνέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, μὴ
 εὐρίσκοντες κανὲν ἴχνος του εἰς τὴν γῆν.

3. Ἐννοεῖ τὸ φυσικὸν δίκαιον, τὸ αἰώνιον καὶ μὴ θετόν, κατὰ τὴν
 ἀντίληψιν τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας.

4. Ὁ Ἀλκιδάμας ἦτο ρήτωρ καὶ σοφιστής, ἀντίπαλος τοῦ Ἰσο-
 κράτους, καὶ ὑπεστήριξε πολιτικὴν ἀντισπαρτιατικὴν. Ὁ «Μεσοσηνια-
 κός» του λόγος δὲν διεσώθη. Ὁ σχολιαστὴς δμως διασώζει τὴν φρά-
 σιν τοῦ Ἀλκιδάμαντος πού ὑπαινίσσεται ὁ Ἀριστοτέλης: «ὁ Θεὸς
 ἀφῆσεν ὄλους τοὺς ἀνθρώπους ἐλευθέρους καὶ ἡ φύσις δὲν ἔπλασε κα-
 νένα δοῦλον». Πρ.βλ. Vahlen, Der rhetor Alkidamas ἐν Sitzungs-

φυσικούς νόμους. Καί πράγματι, ἐκ φύσεως ὑπάρχουν ὀρι-
σμέναι πράξεις πού εἶναι κοινῶς δι' ὅλον τόν κόσμον δίκαιαι
ἢ ἀδικοί, καί τὰς ἀναγνωρίζουν ὅλοι ὡς τοιαύτας μέ ἕνα εἴ-
δος μαντείας, καί ἄν ἀκόμη δέν ὑπάρχει καμμιά ἐπικοινωνι-
νία ἢ συμφωνία μεταξὺ των. Ἔτσι καί ὁ Σοφοκλῆς μᾶς
παρουσιάζει τήν Ἄντιγόνην, πού λέγει ὅτι, ἄν καί ἀπαγο-
ρεύεται, εἶναι δίκαιον νά θάψῃ τόν Πολυνείκην, διότι αὐτό
ἐπιβάλλει ὁ φυσικός νόμος·

«Γιατί ὄχι σήμερα καί χτές. Αὐτά θά ζῶνε πάντα.

Καί πότε πρωτογένηκαν κανένας δέν τό ξέρει!».

Κατά τόν ἴδιον τρόπον ὁ Ἐμπεδοκλῆς³, μέσα εἰς τοὺς
ἀκολούθους στίχους πραγματεύεται περὶ τοῦ ὅτι δέν πρέπει
ποτέ κανεῖς νά σκοτώνῃ ἐμψυχα ὄντα, διότι ἡ πράξις αὐτή
δέν εἶναι δυνατόν νά θεωρῆται ἀπό ἄλλους μέν δικάια καί
ἀπό ἄλλους ἀδικος:

«Ἄλλὰ ὁ γενικός αὐτός νόμος ἀπλώνεται
πανίσχυρος καί δόξαμπρος στόν πλατύν οὐρανόν»⁴.

Ἐπὶ τὸ ἴδιον πνεῦμα ὁμιλεῖ καί ὁ Ἀλκιδάμας⁵, εἰς τόν
Μεσσηνιακόν⁶ του λόγον... [ὁ Θεός ἀφῆσεν ὅλους τοὺς ἀν-
θρώπους ἐλευθέρους καί ἡ φύσις δέν ἐπλασε κανένα δοῦλον]⁷.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰ πρόσωπα πού ἀφοροῦν αἱ δίκαιαι καί
ἀδικοί πράξεις, παρατηροῦμεν δύο εἴδη των. Πράγματι, οἱ
νόμοι ἐρίζουν τί πρέπει κανεῖς νά πράττῃ ἢ νά μὴ πράττῃ
ἔναντι εἴτε τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, εἴτε ἐνὸς ἐκάστου τῶν
μελῶν τῆς κοινωνίας. Ἔτσι ὑπάρχουν δύο μορφαι ὑπὸ τὰς
ὁποίας ἐκτελεῖται κάθε ἀδικος ἢ δικάια πράξις. Ἡ ἀπευ-
θύνεται πρὸς ἕνα καί ὀρισμένον πρόσωπον ἢ πρὸς ὀλόκλη-
ρον τήν κοινωνικὴν ομάδα. Καί πράγματι, ἐκεῖνος πού δια-
πράττει μοιχεῖαν ἢ δέρνει κάποιον ἄλλον, ἀδικεῖ ἕνα ὀρι-
σμένον πρόσωπον. Ἐνῶ ὁ φυγόστρατος ὀλόκληρον τήν κοι-
νωνίαν.

berichte der K. Akademie der Wissenschafte, τόμ. 43, Βιέννη
1863, σελ. 504. Κατά τόν ἱστορικό μας Γιάννην Κορδάτον ὁ Ἀλκι-
δάμας δέν ἐνοοῦσε μέ τὰ λόγια του αὐτά ὅτι πρέπει νά καταρ-
γῆθῃ ἡ δουλεία. Ὁ Κορδάτος ὑποστηρίζει ὅτι τοιαύτη ἀντιληψίς περὶ
καταργήσεως τῆς δουλείας δέν ἦτο δυνατόν νά σχηματισθῇ κατὰ τὴν
ἐποχὴν ἐκείνην. Τὸ νόημα τῆς ἀνωτέρου φράσεως τοῦ Ἀλκιδάμαντος
λοιπὸν εἶναι ἄλλο. Οἱ περὶ τόν Ἰσοκράτην ὑπεστήριζαν φιλοσπαρτια-
τικὴν πολιτικὴν καί ἀντιτάσσοντο εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν Μεσση-
νίων, ἰσχυρίζόμενοι ὅτι οἱ Μεσσήνιοι ἐγεννήθησαν δοῦλοι καί μέ δοῦ-
λους δέν ἀξίζει νά ἀσχολοῦνται οἱ Ἀθηναῖοι. Τὴν ἀποφιν αὐτὴν ἐτό-
νισεν ὁ Ἀλκιδάμας εἰς τόν «Μεσσηνιακόν» του λόγον.

Ἐπάντων δὴ τῶν ἀδικημάτων διηρημένων, καὶ τῶν μὲν
 ὄντων πρὸς τὸ κοινὸν τῶν δὲ πρὸς ἄλλον καὶ πρὸς ἄλλους,
 ἀναλαβόντες τί ἐστὶν τὸ ἀδικεῖσθαι, λέγωμεν. Ἔστι δὴ τὸ
 30 ἀδικεῖσθαι τὸ ὑπὸ ἐκόντος τὰ ἄδικα πάσχειν· τὸ γὰρ
 ἀδικεῖν ὄριστα πρότερον ἐκούσιον εἶναι. Ἐπεὶ δ' ἀνάγ-
 κη τὸν ἀδικούμενον βλάπτεσθαι καὶ ἀκουσίως βλάπτε-
 σθαι, αἱ μὲν βλάβαι ἐκ τῶν πρότερον φανεραὶ εἰσιν· τὰ
 γὰρ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ εἴρηται καθ' αὐτὰ πρότερον (I, 6)
 35 καὶ τὰ ἐκούσια, ὅτι ἐστὶν ὅσα εἰδότες (I, 10 init.), ὥστ'
 ἀνάγκη πάντα τὰ ἐγκλήματα ἢ πρὸς τὸ κοινὸν ἢ πρὸς τὸ
 ἴδιον εἶναι, καὶ ἢ ἀγνοῦντος καὶ ἄκοντος ἢ ἐκόντος καὶ
 εἰδότες, καὶ τούτων τὰ μὲν προελομένου τὰ δὲ διὰ πάθος.
 Περὶ μὲν οὖν θυμοῦ δηθήσεται ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη,
 40 ποῖα δὲ προαιροῦνται καὶ πῶς ἔχοντες, εἴρηται πρότερον.
 (I κεφ. 11 καὶ 12). Ἐπεὶ δ' ὁμολογοῦντες πολλάκις πεπρα-
 1374a χεῖναι ἢ τὸ ἐπίγραμμα οὐχ ὁμολογοῦσιν ἢ περὶ δὲ τὸ ἐπί-
 γραμμα, οἷον λαβεῖν μὲν ἀλλ' οὐ κλέψαι, καὶ πατάξαι πρό-
 τερον ἀλλ' οὐχ ὑβρίσαι, καὶ συγγενέσθαι ἀλλ' οὐ μοιχεῦ-
 σαι, ἢ κλέψαι μὲν ἀλλ' οὐχ ἱεροσυλῆσαι (οὐ γὰρ θεοῦ τι)
 5 ἢ ἐπεργάσασθαι μὲν ἀλλ' οὐ δημοσίαν, ἢ διειλέχθαι μὲν

1. Κεφ. 10 § 3.

2. Β:βλ. Β' κεφ. 2.

Ἄρα οὐ ἐθέσαμεν ἔτσι μίαν γενικὴν διάκρισιν μεταξύ τῶν διαφόρων ἀδικημάτων, ὅτι δηλ. ἄλλα μὲν ἐξ αὐτῶν στρέφονται κατὰ τῆς κοινωνίας καὶ ἄλλα ἐναντίον ἐνὸς ὀρισμένου προσώπου, ὡς ἴδωμεν, ἐκ νέου, τί σημαίνει τὸ νὰ ἀδικῆται κανεὶς, καὶ ὡς ἐξηγήσωμεν καὶ τὰ ὑπόλοιπα.

Ἄδικεῖται ἐκεῖνος ποῦ ὑφίσταται ἀδίκους πράξεις ἐκ μέρους προσώπων ποῦ ἐνεργοῦν ἐκ προθέσεως. Διότι ἐδώσαμεν προηγουμένως ὡς στοιχεῖον τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ἀδικήματος τὴν πρόθεσιν ἐκεῖνου ποῦ ἀδικεῖ.

Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος ποῦ ἀδικεῖται, ἀναγκαστικὰ ὑφίσταται βλάβην, καὶ τὴν ὑφίσταται παρὰ τὴν θέλησίν του, εἶναι φανερόν, ἀπὸ ὅσων προηγουμένως ἐξεθέσαμεν, εἰς τί συνίστανται αἱ βλάβαι, διότι, πράγματι, ἔχομεν ἐκθέσει τὰ πράγματα ποῦ εἶναι καθ' ἑαυτὰ καλὰ ἢ κακά. Ἐξηγήσαμεν ἐπίσης ὅτι θεληματικαὶ πράξεις εἶναι ἐκεῖναι ποῦ ἐκτελοῦνται ἐν γνώσει.

Ἀπὸ ὅλων αὐτὰ κατ' ἀνάγκην συνάγεται ὅτι ὅλα τὰ ἐγκλήματα ἢ στρέφονται κατὰ τῆς κοινωνίας ἢ κατὰ τῶν ἰδιωτῶν καὶ ἢ ἐκτελοῦνται χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃ ὁ δράστης καὶ παρὰ τὴν θέλησίν του, ἢ ἐν γνώσει καὶ θεληματικά. Καὶ ἀπὸ τὰς τελευταίας αὐτὰς πράξεις πάλιν ἄλλαι διαπράττονται κατόπιν προμελέτης καὶ ἄλλαι εἰς στιγμὰς ἐξάφσεως ποῦ προκαλεῖ ἕνα σφοδρὸν πάθος.

Εἰς τὸ τμήμα τοῦ παρόντος, εἶπου ἐξετάζονται τὰ πάθη, θὰ ἐμιλήσωμεν περὶ τῆς ὀργῆς (καὶ τῶν ἀδικημάτων ποῦ ἐκτελοῦνται ἐπάνω εἰς τὴν ἐξαψιν ποῦ αὐτὴ προκαλεῖ). Περὶ δὲ τῶν πράξεων, ποῦ ἐκ προμελέτης ἐκτελοῦνται, καὶ περὶ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως τῶν δραστῶν ἔχομεν ἤδη ἀσχοληθῆ ἄνωτέρω.

Συμβαίνει ὁμως συχνὰ νὰ ὁμολογῇ κανεὶς ὅτι εἶναι ὁ δράστης μιᾶς ὀρισμένης πράξεως, ἀλλὰ νὰ μὴ παραδέχεται τὸν χαρακτηρισμὸν ποῦ τῆς γίνεται, ἢ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ τοῦ χαρακτηρισμοῦ εἰς τὰς ἰδιαιτέρας περιστάσεις ποῦ συνοδεῦσιν τὴν πράξιν του. Ἔτσι πολλοὶ ἀναγνωρίζουν ὅτι ἐπῆραν, ὅχι ὁμως καὶ ὅτι ἐκλεψαν. Ὅτι πρῶτοι αὐτοὶ ἐπέτεθσαν καὶ ἐκτύπησαν, δὲν ἄρχισαν ὁμως αὐτοὶ νὰ ὑβρίζουν. Ὅτι εἶχαν σχέσεις μὲ κάποιαν γυναῖκα, χωρὶς ὁμως νὰ διαπράξουν μοιχείαν. Ὅτι ἐκλεψαν, δὲν ἔκαμαν ὁμως καὶ ἱεροσυλίαν (διότι ἐκεῖνο ποῦ ἐκλεψαν δὲν ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὴν λατρείαν θεοῦ). Ὅτι ἐκαλλιέργησαν κτήμα ξένον μὲν, ἀλλ' ὅχι καὶ δημόσιον. Ὅτι ἐπεκοινωνήσαν μὲ τοὺς

τοῖς πολεμίοις ἀλλ' οὐ προδοῦναι, διὰ ταῦτα δέοι ἄν και
περὶ τούτων διωρῖσθαι, τί κλοπή, τί ὕβρις, τί μοιχεία,
ὅπως ἂν τε ὑπάρχειν ἂν τε μὴ ὑπάρχειν βουλόμεθα δει-
κνύναι, ἔχωμεν ἐμφανίζειν τὸ δίκαιον. Ἔστι δὲ πάντα τὰ
10 τοιαῦτα περὶ τοῦ ἀδίκου εἶναι και φαῦλον ἢ μὴ ἀδίκον ἢ
ἀμφισβήτησις· ἐν γὰρ τῇ προαιρέσει ἢ μοχθηρία και τὸ
ἀδικεῖν, τὰ δὲ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων προσσημαίνει τὴν
προαίρεσιν, οἷον ὕβρις και κλοπή· οὐ γὰρ εἰ ἐπάταξεν πάν-
τως ὕβρισεν, ἀλλ' εἰ ἐνεκά του, οἷον τοῦ ἀτιμάσαι ἐκείνον
15 ἢ αὐτὸς ἡσθῆναι. Οὐδὲ πάντως, εἰ λάθρα ἔλαβεν, ἐκλε-
ψεν. Ἐπὶ ἐπὶ βλάβῃ <τούτου, ἀφ' οὗ ἔλαβε> και σφειε-
ρισμῶ ἑαυτοῦ. Ὀμοίως δὲ και περὶ τῶν ἄλλων ἔχει, ὥσπερ
και περὶ τούτων.

Ἐπεὶ δὲ τῶν δικαίων και τῶν ἀδίκων ἦν δύο εἶδη·
20 (τὰ μὲν γὰρ γεγραμμένα τὰ δ' ἀγραφα), περὶ ὧν μὲν οἱ
νόμοι ἀγορεύουσιν εἴρηται, τῶν δ' ἀγράφων δύο ἐστὶν
εἶδη· ταῦτα δ' ἐστὶν τὰ μὲν καθ' ὑπερβολὴν ἀρετῆς και κα-
κίας, ἐφ' οἷς ὀνειδῆ και ἐπαινοὶ και ἀτιμίαι και τιμαὶ και
δωρεαί, οἷον τὸ χάριν ἔχειν τῷ ποιήσαντι εὖ και ἀντεν-
25 ποιεῖν τὸν εὖ ποιήσαντα και βοηθητικὸν εἶναι τοῖς φί-
λοις και ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, τὰ δὲ τοῦ ἰδίου νόμου και γε-
γραμμένου ἔλλειμμα. Τὸ γὰρ ἐπιεικὲς δοκεῖ δίκαιον
εἶναι, ἐστὶν δὲ ἐπιεικὲς τὸ παρὰ τὸν γεγραμμένον νόμον δι-
καιον. Συμβαίνει δὲ τοῦτο τὰ μὲν ἐκόντων τὰ δὲ ἀκόν-
30 των τῶν νομοθετῶν, ἀκόντων μὲν διὰ λάθρη, ἐκόντων δ'

έχθρους, δὲν διέπραξαν ὅμως προδοσίαν. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους θὰ ἔπρεπε ἐπίσης νὰ δώσωμεν τοὺς ὅρισμούς τῆς κλοπῆς, τῆς προσβολῆς, τῆς μοιχείας, διὰ νὰ εἰμεθα εἰς θέσιν νὰ παρουσιάσωμεν καθαρὰ τι ὀρίζει περὶ αὐτῶν ὁ νόμος, εἴτε θέλομεν νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ἔλαβε χώραν εἴτε θέλομεν νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι δὲν ἔλαβε χώραν τὸ ἀδίκημα.

Ἄλλα δὲ αὐτὰ ἀνάγονται εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν ἂν μία ὠρισμένη πράξις εἶναι ἄδικος καὶ κακὴ ἢ δικαία. Διότι ἢ πρόθεσις ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ κακοῦ καὶ ἀδίκου χαρακτήρος μιᾶς πράξεως. Ὁ δὲ χαρακτηρισμὸς πράξεως τινος μὲ τὸ ὄνομα ἑνὸς ἀδικήματος, λόγου χάριν ὡς προσβολῆς ἢ κλοπῆς, περιέχει ἐκ τῶν προτέρων καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς δολίας προθέσεως. Καὶ πράγματι, τὸ ὅτι ἐκτύπησεν ὁ Α τὸν Β δὲν ἀποτελεῖ αὐτὸ καὶ μόνον προσβολήν, ἀλλὰ μόνον ἂν τὸν ἐκτύπησε δι' ἕνα ὠρισμένον σκοπὸν, δηλ. διὰ νὰ τὸν ἐξευτελίσῃ, ἢ διὰ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὸν ἑαυτὸν του. Καὶ πάλιν μὲ τὸ νὰ πάρῃ κανεὶς κρυφὰ ἕνα πρᾶγμα, δὲν γίνεται κατ' ἀνάγκην κλέπτῃς, ἀλλὰ μόνον ἂν ἔκαμε τοῦτο διὰ νὰ βλάψῃ τὸν ἰδιοκτήτην του καὶ νὰ τὸ ἰδιοποιηθῇ. Αὐτὰ δὲ τὰ ἴδια πού ἐξεθέσαμεν διὰ τὴν ἐξύβρισιν καὶ τὴν κλοπὴν, ἐφαρμόζονται ἀναλόγως καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἀδικήματα.

Ὅπως ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω, ὑπάρχουν δύο εἶδη δικαίων καὶ ἀδίκων πράξεων, δηλ. ἐκεῖναι πού προβλέπονται ἀπὸ τὸ θετὸν καὶ ἐκεῖναι πού καθορίζονται ἀπὸ τὸ φυσικὸν δίκαιον. Καὶ περὶ μὲν ἐκείνων πού προβλέπονται ἀπὸ τὴν κειμένην νομοθεσίαν ἤσχολήθημεν. Ὅσαι δὲ καθορίζονται ἀπὸ τὸ φυσικὸν δίκαιον διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν αἱ πράξεις πού ἐκτελοῦνται ἀπὸ ὑπερβολικὴν ἀρετὴν ἢ κακίαν καὶ προκαλοῦν τὴν καταισχύνην ἢ τὸν ἔπαινον, τὰς τιμὰς ἢ τὴν περιφρόνησιν, ἢ τέλος τὰς δωρεάς. Παραδείγματος χάριν, τὸ νὰ εἶναι κανεὶς εὐγνώμων πρὸς τὸν εὐεργέτην του καὶ νὰ ἀνταποδίδῃ τὰς εὐεργεσίας καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς φίλους του καὶ ὅλοι αἱ ἀνάλογοι πράξεις. Ἡ δευτέρα κατηγορία περιλαμβάνει τὰς πράξεις ἐκείνας πού ἔχουν παραλειφθῆ ἀπὸ τὸ θετὸν καὶ τὸ γραπτὸν δίκαιον. Διότι ἢ ἐπιείκεια θεωρεῖται ὅτι συμπίπτει μὲ τὴν δικαιοσύνην.

Ἐπιείκεια δὲ εἶναι τὸ δίκαιον, πού δὲν περιέχεται μέσα εἰς τοὺς ὅρισμούς τοῦ γραπτοῦ νόμου. Καὶ δὲν περιέχεται ἐκεῖ, εἴτε διότι τοῦτο ἦτο ἢ θέλησις τοῦ νομοθέτου, εἴτε καὶ παρὰ τὴν θέλησίν του. Παρὰ τὴν θέλησίν του μὲν, ἂν

ὅταν μὴ δύνωνται διορίσαι, ἀλλ' ἀναγκαῖον μὲν ἢ κα-
 θέλου εἰπεῖν, μὴ ἢ δέ, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Καὶ ὅσα μὴ
 ῥάδιον διορίσαι δι' ἀπειρίαν, οἷον τὸ τρῶσαι σιδήρω πηλίκῳ
 καὶ ποίῳ τινί· ὑπολείπει γὰρ ὁ αἰὼν διαριθμοῦντα. Ἄν
 35 οὖν ἢ ἀόριστον, δέη δὲ νομοθετῆσαι, ἀνάγκη ἀπλῶς εἰπεῖν,
 ὥστε κἂν δακτύλιον ἔχων ἐπάρηται τὴν χεῖρα ἢ πατάξῃ,
 κατὰ μὲν τὸν γεγραμμένον νόμον ἔνοχος ἔσται καὶ ἀδικεῖ,
 1374 b κατὰ δὲ τὸ ἀληθὲς οὐκ ἀδικεῖ, καὶ τὸ ἐπεικὲς τοῦτο ἐστίν.
 Εἰ δὲ ἐστὶ τὸ εἰρημένον τὸ ἐπεικὲς, φανερόν ποῖά ἐστι τὰ
 ἐπεικῆ καὶ οὐκ ἐπεικῆ, καὶ ποῖοι οὐκ ἐπεικεῖς ἄνθρωποι·
 ἐφ' οἷς τε γὰρ δεῖ συγγνώμην ἔχειν, ἐπεικῆ ταῦτα, καὶ τὸ
 5 τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰ ἀδικήματα μὴ τοῦ ἴσου ἄξιοῦν, μη-
 δὲ τὰ ἀτυχήματα· ἔστιν ἀτυχήματα μὲν ὅσα παράλογα καὶ
 μὴ ἀπὸ μοχθηρίας, ἁμαρτήματα δὲ ὅσα μὴ παράλογα καὶ
 μὴ ἀπὸ πονηρίας, ἀδικήματα δὲ ὅσα μήτε παράλογα ἀπὸ
 πονηρίας τε ἐστίν· τὰ γὰρ δι' ἐπιθυμίαν ἀπὸ πονηρίας.
 10 Καὶ τὸ τοῖς ἀνθρωπίνοις συγγινώσκειν ἐπεικὲς. Καὶ τὸ μὴ
 πρὸς τὸν νόμον ἀλλὰ πρὸς τὸν νομοθέτην, καὶ μὴ πρὸς τὸν
 λόγον ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν τοῦ νομοθέτου σκοπεῖν, καὶ
 μὴ πρὸς τὴν προᾶξιν ἀλλὰ πρὸς τὴν προαίρεσιν, καὶ μὴ

1. Αὐτὰ ποῦ καλοῦνται ἀπὸ τὴν ποινικὴν ἐπιστήμην ἀδικήματα
 ἐξ ἀμελείας.

πρόκειται περί ἀπροσεξίας του. Μὲ τὴν θέλησίν του δέ, ὅταν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προβῆ εἰς τὰς προσηκούσας διακρίσεις, ἀλλ' εἶναι ἀναγκασμένος νὰ θέσῃ ἕνα γενικὸν κανόνα, ὁ ἑποῖος ἕμως δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς ὄλας, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων. Ἐπίσης δὲ καὶ ὅταν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαριθμηθοῦν εἰς τὸν νόμον ὄλαι αἱ περιπτώσεις μιᾶς πράξεως, διότι τυχὸν εἶναι πολυάριθμοι. Ἔτσι δὲν εἶναι δυνατόν, μεταξύ τῶν στοιχείων τοῦ ἀδικήματος τῶν τραυμάτων ποὺ προξενοῦνται μὲ σιδηροῦν ὄργανον, νὰ περιληφθῆ καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ εἶδος τοῦ σιδηροῦ ὄργανου τούτου. Διότι δὲν ἔβλεπτο ὅλοκληρη ζωὴ διὰ νὰ γίνῃ πλήρης ἀπαρίθμησις ὄλων τῶν ἐνδεχομένων περιπτώσεων.

Ὅταν λοιπὸν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθῆ πλήρως κάποιος θέμξ, ἐν τούτοις εἶναι ἀνάγκη νὰ ληφθοῦν σχετικὰ νομοθετικὰ μέτρα, ὁ νομοθέτης εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκφρασθῆ μὲ γενικότητα. Τότε ἕμως, καὶ ἂν κάποιος ποὺ φορεῖ σιδερένιο δακτυλίδι σηκώσῃ τὸ χέρι του καὶ κτυπήσῃ ἕνα ἄλλον, σύμφωνα μὲ τὸν γραπτὸν νόμον θὰ πρέπῃ νὰ θεωρηθῆ ἔνοχος τοῦ ἀδικήματος τραυμάτων προξενουμένων μὲ σιδηροῦν ὄργανον. Ἀληθινὰ ἕμως δὲν διέπραξε τὸ ἀδίκημα αὐτὸ. Καὶ ἡ κρίσις αὕτη εἶναι ἡ ἐπιείκεια.

Ἄν ἕμως ἐπιείκεια εἶναι αὐτὸ ποὺ μόλις ἐξεθέσαμεν, εἶναι φανερὰ τὰ ἐπιεικῆ καὶ τὰ ἀνεπιεικῆ πράγματα, καθὼς καὶ ποῖου εἶδους ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἐπιεικεῖς. Καὶ πράγματι. ἄξια ἐπιεικείας εἶναι αἱ πράξεις ποὺ πρέπει νὰ συγχωροῦνται.

Ἐπιείκεια εἶναι καὶ τὸ νὰ μὴ κρίνωμεν τόσον αὐστηρὰ τὰ σφάλματα ὅσον τὰ ἀδίκηματα, οὔτε τὰ ἀτυχήματα ὅσον τὰ σφάλματα. Καὶ ἀτυχήματα μὲν εἶναι ἔσα συμβαίνουν χωρὶς δολίαν πρόθεσιν καὶ παρὰ πᾶσαν λογικὴν πρόβλεψιν. Σφάλματα ἔσα γίνονται χωρὶς δολίαν πρόθεσιν, ἀλλ' ἦτο δυνατόν νὰ προβλεφθοῦν. Ἀδικήματα τέλος ὅσα προβλέπονται καὶ ἐκ προθέσεως ἐκτελοῦνται. Πράγματι δέ, τὰ ἀδικήματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας μας, ὀφείλονται εἰς τὸν καχὸν μας χαρακτῆρα.

Ἐπιεικὲς εἶναι ἐπίσης τὸ νὰ συγχωρῆ κανεὶς τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας, καθὼς καὶ τὸ νὰ ἀποβλέπῃ ὄχι εἰς τὸν νόμον, ἀλλ' εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ νομοθέτου, ὄχι εἰς τὸ γράμμα, ἀλλ' εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου, ὄχι εἰς τὴν πρᾶξιν, ἀλλ' εἰς τὴν πρόθεσιν τοῦ δράστου.

πρὸς τὸ μέδρος ἀλλὰ πρὸς τὸ δλον, μηδὲ ποιός τις νῦν,
 15 ἀλλὰ ποιός τις ἦν αἰεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Καὶ τὸ μνημονεύειν
 μᾶλλον ὧν ἔπαθεν ἀγαθῶν ἢ κακῶν, καὶ ἀγαθῶν ὧν ἔπα-
 θε μᾶλλον ἢ ἐποίησεν. Καὶ τὸ ἀνέχεσθαι ἀδικούμενον. Καὶ
 τὸ μᾶλλον λόγῳ ἐθέλειν κρίνεσθαι ἢ ἔργῳ. Καὶ τὸ εἰς δίκαι-
 20 ταν μᾶλλον ἢ εἰς δίκην βούλεσθαι ἰέναι· ὁ γὰρ δίκαιητής
 τὸ ἐπεικὲς ὀρᾷ, ὁ δὲ δικαστής τὸν νόμον· καὶ τούτου ἔνε-
 κα δίκαιητής εὐρέθη, ὅπως τὸ ἐπεικὲς ἰσχύη. Περὶ μὲν οὖν
 τῶν ἐπεικῶν διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

14. Ἐπίδικμα δὲ μείζον, ὅσα ἂν ἀπὸ μείζονος ἢ ἀδι-
 κίας· διὸ τὰ ἐλάχιστα μέγιστα, ὅλον δὲ Μελανώπον Καλλι-
 25 στρατος κατηγορεῖ, ὅτι παρελογίσαιτο τρία ἡμιωβέλια ἱερὰ
 τοὺς ναοποιούς· ἐπὶ δικαιοσύνης δὲ τοῦναντίον. Ἔστιν δὲ
 ταῦτα ἐκ τοῦ ἐνυπάρχειν τῇ δυνάμει· ὁ γὰρ τρία ἡμιωβέ-
 λια ἱερὰ κλέψας κᾶν ὀτιοῦν ἀδικήσειεν. Ὅτε μὲν δὴ οὕτω
 τὸ μείζον, ὅτε δ' ἐκ τοῦ βλάβους κρίνεται. Καὶ οὐ μὴ ἔστιν
 30 ἴση τιμωρία, ἀλλὰ πᾶσα ἐλάττων. Καὶ οὐ μὴ ἔστιν ἴσους·
 χαλεπὸν γὰρ καὶ ἀδύνατον. Καὶ οὐ μὴ ἔστιν δίκην λαβεῖν

1. Ἀθηναῖος ῥήτωρ, τὸν ὁποῖον ἰδιαιτέρως ἐθαύμαζε καὶ ἐξέτιμα ὁ Δημοσθένης.

2. Δηλ. ἕκαστ' ἐκτιμᾶται ἢ ἀντικειμενικῶς τῶν ἀξίᾳ.

Ἐπιεικὲς ἀκόμη εἶναι τὸ νὰ μὴ ἐξετάζῃ κανεὶς στενὰ τὴν μεμονωμένην περίπτωσιν, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς ὁλόκληρον τὴν προσωπικότητα τοῦ δράστου, καὶ νὰ μὴ ἐξετάζῃ ποῖον χαρακτήρα ἐμφανίζει πρὸς τὸ παρὸν (ἐξ αἰτίας τῆς κρινομένης πράξεως) ὁ δράστης, ἀλλὰ ποίου χαρακτήρος ἦτο πάντοτε ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον. Ἐπιεικὲς ἐπίσης εἶναι τὸ νὰ θυμᾶται κανεὶς μᾶλλον τὸ καλὸ, παρὰ τὸ κακὸ πού ἐπαθεν εἰς τὸ παρελθόν, καθὼς καὶ τὸ νὰ θυμᾶται τὰ εὐεργετήματα πού τοῦ ἔκαμεν ὁ δράστης καὶ ὄχι ἐκεῖνα πού αὐτὸς ἔκαμε πρὸς τὸν δράστην. Ἐπιεικὲς ἀκόμη εἶναι καὶ τὸ νὰ μπορῇ κανεὶς νὰ ὑπομείνῃ μίαν ἀδικίαν πού τοῦ προσγίνεται καὶ τὸ νὰ προτιμᾷ νὰ λύῃ τὰς διαφορὰς του μὲ προφορικὰς ἐξηγήσεις παρὰ μὲ βιαιοπραγίας.

Ἐπίσης δὲ καὶ τὸ νὰ προτιμᾷ τὴν διαιτησίαν ἀπὸ τὰ δικαστήρια. Διότι οἱ μὲν διαιτηταὶ ἔχουν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐπιείκειαν, ἐνῶ οἱ δικασταὶ τὸν γραπτὸν νόμον. Καὶ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπενοήθη ἡ διαιτησία, διὰ νὰ ἐφραμῶζεται ἡ ἐπιείκεια.

Περὶ τῆς ἐπιεικειᾶς λοιπὸν ἐδόθησαν κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον αἱ πρέπουσαι ἐξηγήσεις.

14. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΟΣ ΤΩΝ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ

Ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἀδικος διάθεσις τοῦ δράστου, τόσο βαρύτερον εἶναι καὶ τὸ ἀδίκημα. Καὶ γι' αὐτὸ πολλάκις εἶναι βαρύτερα ἀδικήματα ἐκεῖνα πού ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται ἀσήμαντα, καθὼς ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖον ὁ Καλλίστρατος ἠκατηγοροῦσε τὸν Μελάνωπον, ἔτι δηλ. κατεγράσθη τρεῖς ἱερὲς δεκάρες ἀπὸ τοὺς κατασκευαστὰς τοῦ ναοῦ. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο μὲ τὰς δικαίας πράξεις. Ἐνῶ ἡ σημασία τῶν ἀδίκων πράξεων μετρεῖται μὲ τὴν δύναμιν πού ἀποδεικνύεται δι' αὐτῶν ὅτι ἔχει ὁ δράστης τῶν εἰς τὸ νὰ διαπράττῃ ἀδικήματα. Καὶ πράγματι, ἐκεῖνος πού ἔκλειψεν ἱερὰ χρήματα, ἔστω καὶ μόνον τρεῖς δεκάρες, εἶναι ἱκανὸς νὰ διαπράξῃ οἰονδήποτε ἀδίκημα. Λοιπὸν ἡ σοβαρότης μιᾶς ἀδίκου πράξεως ἄλλοτε κρίνεται μὲ αὐτὸ τὸ κριτήριον καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς βλάβης πού προήλθεν ἀπ' αὐτήν.

Ἔτσι εἶναι βαρυτάτη ἐκεῖνη ἡ ἀδικος πράξις, πού ἡ τιμωρία τῆς δὲν εἶναι ἴση πρὸς αὐτήν, ἀλλὰ πάντοτε μικροτέρα. Ἐπίσης ἐκεῖνη πού δὲν παίρνει γιαιτρεία, διότι εἶναι δύσκολον καὶ μάλιστα ἀδύνατον νὰ τιμωρηθῇ ὁ δράστης ὅσον τοῦ ἀξίζει. Καὶ ἐκεῖνη πού τὸ θῦμα τῆς δὲν εἶναι δυνατὸν

τὸν παθόντα· ἀνίστατον γάρ· ἢ γὰρ δίκη καὶ κόλασις
 ἴσας. Καὶ εἰ ὁ παθὼν καὶ ἀδικηθεὶς αὐτὸς αὐτὸν μεγάλως
 ἐκόλασεν· ἔτι γὰρ μείζονι ὁ ποιήσας δίκαιος κολασθῆναι.
 35 οἷον Σοφοκλῆς ὑπὲρ Εὐκλήμονος συνηγορῶν, ἐπεὶ ἀπέσφα-
 1375 a ξεν ἑαυτὸν ὑβρισθεὶς, οὐ τιμήσειν ἔφη ἐλάτινος ἢ ὁ παθὼν
 ἑαυτῷ εἰμίησεν. Καὶ ὁ μόνος ἢ πρῶτος ἢ μετ' ὀλίγων πε-
 ποίηκεν. Καὶ τὸ πολλάκις τὸ αὐτὸ ἁμαρτάνειν [μέγα]. Καὶ
 δι' ὃ ἂν ζητηθῆ καὶ εὐρεθῆ τὰ κωλύοντα καὶ ζημιούντα,
 5 οἷον ἐν Ἄργει ζημιούται δι' ὃν ἂν νόμος τεθῆ καὶ δι' οὗς
 τὸ δεσμοωτήριον ὤκοδομήθη. Καὶ τὸ θηριωδέστερον ἀδίκη-
 μα μείζον. Καὶ ὁ ἐκ προνοίας μᾶλλον. Καὶ ὁ οἱ ἀκούοντες
 φοβούνται μᾶλλον ἢ ἔλεοῦσιν. Καὶ τὰ μὲν ὀρητορικά ἐστι τοι-
 αῦτα, ὅτι πολλὰ ἀνήρηκεν ἢ ὑπερβέβηκεν, οἷον ὄρκους δε-
 10 ξιάς πίστεις ἐπιγαυίας· πολλῶν γὰρ ἀδικημάτων ὑπεροχῆ.
 Καὶ τὸ ἐνιαυθὰ οὗ κολάζονται οἱ ἀδικούντες, ὅπερ ποιοῦ-
 σιν οἱ ψευδομαρτυροῦντες· ποῦ γὰρ οὐκ ἂν ἀδικήσειεν, εἴ
 γε καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ; Καὶ ἐφ' οἷς αἰσχύνῃ μάλιστα. Καὶ
 εἰ τοῦτον ὑφ' οὗ εὐπέπονθεν· πλείω γὰρ ἀδικεῖ, ὅτι τε κα-
 15 κῶς ποιεῖ καὶ ὅτι οὐκ εὖ. Καὶ ὁ παρὰ τὰ ἄγραφα δίκαια·
 ἀμείνωνος γὰρ μὴ δι' ἀνάγκην δίκαιον εἶναι· τὰ μὲν οὖν
 γεγραμμένα ἐξ ἀνάγκης, τὰ δ' ἄγραφα οὐ. Ἄλλον δὲ τρό-

1. Ἀθηναῖος ῥήτωρ. Ἦτο εἰς ἀπὸ τοὺς δέκα ἄρχοντας ποῦ ἤρ-
 ξαν εἰς τὰς Ἀθήνας πρὸ τῶν Τετρακοσίων. Ἐπειτα, μετὰ τὴν κατὰ-
 λυσιν τῆς δημοκρατίας, διήρξεν ἕνας ἀπὸ τοὺς Τριάκοντα τυράν-
 νους. Βλ. κατωτέρω Βιβλ. Γ' κεφ. 18 ἐδ. 6.

2. Ἡ ὑποτροπή, καθὼς λέγομεν σήμερον.

νά δικαιωθῆ δικαστικῶς. Διότι ἡ πράξις αὐτὴ δὲν παίρνει γιαιτρεία. Καὶ πράγματι, ἡ καταδίκη καὶ ἡ τιμωρία εἶναι ἓνα εἶδος θεραπείας.

Ἐπίσης, ὅταν ἐκεῖνος ποῦ ἀδικήθηκε καὶ ἔπαθεν, ἐπροξένησεν (ἀπὸ τὴν λύπην του) μεγάλο κακὸ εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Διότι τότε ὁ δράστης εἶναι δίκαιον νὰ τιμωρηθῆ ἀκόμη βαρύτερα. Ἔτσι ὁ Σοφοκλῆς, ὅταν ἠγόρευεν ὑπὲρ τοῦ Εὐκλήμονος, ποῦ, ἐπειδὴ τὸν προσέβαλαν βαριά, εἶχεν αὐτοκτονήσει, ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ κατηγορούμενος δὲν ἔπρεπε νὰ ὑποστῆ μικροτέραν τιμωρίαν ἀπὸ ἐκείνην ποῦ ὁ παθὼν ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του.

Βαρὺ ἐπίσης εἶναι τὸ ἀδίκημα ποῦ ὁ δράστης μόνος αὐτός, ἢ πρῶτος, ἢ αὐτὸς καὶ ὀλίγοι ἄλλοι διέπραξαν. Ἐπίσης καὶ τὸ νὰ ὑποπίπτῃ κανεὶς κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸ ἴδιον ἀδίκημα εἶναι βαρὺ. Ἐπίσης βαρὺ εἶναι τὸ ἀδίκημα ποῦ δίδει ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ ζητηθοῦν καὶ θεσπισθοῦν εἰδικὰ προληπτικὰ ἢ κατασταλτικὰ μέτρα. Ἔτσι, εἰς τὸ Ἄργος ἐπιβάλλεται ἐξαιρετικὴ ποινὴ εἰς ἐκεῖνον ποῦ ἐγένεν ἀφορμὴ νὰ ψηφισθῆ νέος νόμος ἢ νὰ κτισθῆ νέα φυλακὴ.

Βαρύτερον ἐπίσης εἶναι τὸ πιδ θηριῶδες ἀδίκημα, ὡς καὶ τὸ ἐκ προμελέτης. Ἐπίσης ἐκεῖνο ποῦ ἡ ἀφήγησις του προκαλεῖ μᾶλλον τὸν τρόμον παρὰ τὸν οἰκτον. Εἶναι δὲ εὐχερὲς ὁ ρήτωρ νὰ μεταχειρισθῆ καὶ ἐπιχειρήματα τοῦ ἐξῆς εἶδους. Ὅτι ὁ δράστης παρεβίασε καὶ κατεπάτησε πάρα πολλὰς ὑποχρεώσεις του. Ὅρκους, ὑποσχέσεις διὰ χειραψίας, λόγους τιμῆς, ὑποχρεώσεις ποῦ ἀπορρέουν ἀπὸ τὸν δεσμὸν τοῦ γάμου. Διότι ἔτσι παριστᾷ ὅτι πρόκειται περὶ συρροῆς πολλῶν ἀδικημάτων, πρᾶγμα ποῦ εἶναι ἰδιαίτερος ἐπιβαρυντικόν.

Τὸ ἀδίκημα εἶναι βαρύτερον, ὅταν ἐκτελεῖται εἰς τὸν τόπον ὅπου τιμωροῦνται οἱ ἔνοχοι ἀδικημάτων. Αὐτὸ δὲ ἐφρμόζεται εἰς τοὺς ἐνόχους ψευδομαρτυρίας. Καὶ πράγματι, εἰς ποῖον μέρος δὲν θὰ ἔκαμναν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἀδικήματα, ἀφοῦ καὶ μέσα εἰς τὸ δικαστήριον τὰ ἐκτελοῦν; Ἀκούη βαρῆα εἶναι τὰ ἀτιμωτικὰ ἀδικήματα. Ἐπίσης δὲ ἐκεῖνα ποῦ διαπράττει κανεὶς ἐναντίον τοῦ εὐεργέτου του. Διότι τότε κάμνει δύο ἀδικήματα συγχρόνως. Ἐνα, ποῦ τοῦ κάμνει κακὸ. Δεύτερον, ποῦ δὲν τοῦ κάμνει, ἕπως ὀφείλει, καλὸ.

Βαρὺ εἶναι ἐπίσης ἐκεῖνο τὸ ἀδίκημα ποῦ ἀποτελεῖ παράβασιν τοῦ ἀγράφου νόμου. Διότι τὸ νὰ εἶναι κανεὶς δίκαιος, χωρὶς νὰ ἐξαναγκάζεται, εἶναι δεῖγμα ἀνωτερότητος. Ἄλλ' εἰς μὲν τοὺς γραπτοὺς νόμους συμμορφώνεται κανεὶς, ἐπειδὴ ἐξαναγκάζεται νὰ τὸ κάμῃ. Δὲν συμβαίνει ἕως τὸ ἴδιον καὶ

πον, εἰ παρὰ τὰ γεγραμμένα. Ὁ γὰρ τὰ φοβερὰ ἀδικῶν
καὶ τὰ ἐπιζήμια καὶ τὰ ἀζήμια ἀδικήσειεν ἄν. Περὶ μὲν
20 οὖν ἀδικήματος μείζονος καὶ ἐλάττονος εἴρηται.

15. Περὶ δὲ τῶν ἀτέχνων καλουμένων πίστεων ἐχόμενόν
ἔστι τῶν εἰρημένων ἐπιδραμεῖν ἴδιαι γὰρ αὐταὶ τῶν δι-
κανικῶν. Εἰσὶν δὲ πέντε τὸν ἀριθμὸν, νόμοι μάρτυρες συν-
θῆκαι βάσανοι ὄρκος. Πρῶτον μὲν οὖν περὶ νόμων εἴπω-
25 μιν, πῶς χρηστέον [καὶ προτιρέποντα καὶ ἀποτιρέποντα] καὶ
κατηγοροῦντα καὶ ἀπολογοῦμενον. Φανερόν γὰρ ὅτι, ἐάν
μὲν ἐναντίος ἢ ὁ γεγραμμένος τῷ πράγματι, τῷ κοινῷ χρη-
στέον καὶ τοῖς ἐπιεικεστέροις καὶ δικαιοτέροις. Καὶ ὅτι τὸ
γνώμη τῇ ἀρίστη τοῦτι ἔστιν τὸ μὴ παντελῶς χρῆσθαι τοῖς
30 γεγραμμένοις. Καὶ ὅτι τὸ μὲν ἐπιεικὲς αἰεὶ μένει καὶ οὐδέ-
ποτε μεταβάλλει, οὐδ' ὁ κοινὸς (κατὰ φύσιν γὰρ ἔστιν) οἷ
δὲ γεγραμμένοι πολλάκις, ὅθεν εἴρηται τὰ ἐν τῇ Σοφοκλέους
Ἀντιγόνη ἀπολογοῦται γὰρ ὅτι ἔθαψε παρὰ τὸν τοῦ Κρέον-
τος νόμον, ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν ἄγραφον,

1375 b

οὐ γὰρ τι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' ἀείποτε ...

Ταῦτι οὖν ἐγὼ οὐκ ἔμελλον ἀνδρὸς οὐδενός.

Καὶ ὅτι τὸ δίκαιόν ἐστιν ἀληθές τε καὶ συμφέρον, ἀλλ' οὐ τὸ

1. Βλ. Πολυδεύκην Η', 10 Οἱ δικαστικὶ ὄρκιζοντο νὰ ψηφί-
σουν σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους, ἂν ἔπρεπε περὶ τῆς εἰδικῆς περιπτώ-
σεως ποῦ ἐδίκαζαν νόμος, καὶ εἰς τὴν ἀντίθετον περιπτώσειν «γνώμη
τῇ ἀρίστη», σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην, δηλ. κατὰ συνεί-
δησιν. Βλ. σχετικῶς ἐν Sallengre Novus Thesaurus antiq.
rom. τόμ. III σελ. 1103, P. Faber De magistrat. rom. Ἐπίση-
μα πρὸς κατωτέρω βιβλ. Β' κεφ. 25 ἐδ. 10.

2. Σοφοκλέους «Ἀντιγόνη» στιχ. 456 καὶ 458. Μετάφ. Κ. Μάνου
(ἐκδ. Ζαχαροπούλου ἀριθ. 20).

μὲ τοὺς ἀγράφους νόμους. Ἐκείνη ἀπὸ μίαν ἄλλην ἀποφιν ὁμοῦ βαρυτέρως εἶναι ἢ παραβίασις τῶν γραπτῶν νόμων. Καὶ πράγματι, ἐκεῖνος ποὺ διαπράττει ἀδικήματα, ἂν καὶ αὐτὰ ἐπισύρουν φοβεράς συνεπειάς καὶ ποινάς, εἶναι βέβαια ἱκανὸς νὰ ἐκτελέσῃ καὶ ἐκεῖνα ποὺ δὲν συνεπάγονται τιμωρίαν. Αὐτὰ εἶχομεν νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ βαθμοῦ βαρύτητος τῶν διαφόρων ἀδικημάτων.

15. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΤΕΧΝΩΝ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ

Καὶ τώρα, ἐν συνεχείᾳ πρὸς ὅσα ἐλέχθησαν, μένει νὰ πραγματευθῶμεν δι' ὀλίγων καὶ περὶ τῶν ἀποδείξεων ποὺ ὀνομάζονται ἀτεχνοί. Διότι αὐταὶ ἰδιαιτέρως σχετίζονται μὲ τὸν δικανικὸν λόγον.

Εἶναι δὲ πέντε εἰδῶν: οἱ νόμοι, οἱ μάρτυρες, αἱ συμβάσεις, τὰ βασανιστήρια καὶ ὁ ὁρκός.

Ἐξ ὁμιλήσωμεν πρῶτα πρῶτα διὰ τὸν νόμον καὶ ἄς ἐξετάσωμεν πῶς πρέπει νὰ τὸν χρησιμοποιοῦν ἐκεῖνος ποὺ προτρέπει ἢ ἀποτρέπει, ἢ ἐκεῖνος ποὺ κατηγορεῖ ἢ ἀπολογεῖται.

Εἶναι φανερὸν βέβαια ὅτι, ἂν ὁ γραπτὸς νόμος εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν ὑπόθεσίν μας, πρέπει νὰ ἐπικαλούμεθα τὸν ἀγραφὸν νόμον καὶ τὴν ἐπιείκειαν ἰσχυριζόμενοι ὅτι εἶναι δικαιότεροι.

Πρέπει τότε νὰ ὑποστηρίζωμεν ὅτι ἡ ὑποχρέωσις ποὺ ἀναλαμβάνουσι οἱ δικασταὶ νὰ κρίνουν κατὰ συνείδησιν ἢ σημαίνει ἀκριβῶς αὐτό, τὸ νὰ μὴ ἐφαρμόζουν πέρα γιὰ πέρα τὸν γραπτὸν νόμον.

Καὶ ὅτι ἡ ἐπιείκεια εἶναι αἰωνία καὶ δὲν μεταβάλλεται καθὼς καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον, διότι εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν φύσιν, ἐνῶ πολλάκις μεταβάλλεται ὁ γραπτὸς νόμος. Εἰς αὐτὸ βασίζονται καὶ οἱ ἀκόλουθοι στίχοι τοῦ Σοφοκλέους εἰς τὴν Ἀντιγόνην. ποὺ εἰς τὴν ἀπολογίαν της² λέγει ὅτι ἡ πράξις της (νὰ θάψῃ τὸν Πολυνεΐκην), ἂν ἀποτελῇ παραβίασιν τοῦ νόμου τοῦ Κρέοντος, δὲν παραβιάζει ὁμοῦ τὸν ἀγραφὸν νόμον:

²Γιατὶ ὄχι σήμερον καὶ χθές. Αὐτὰ θὰ ζῶνε πάντα...

³Ἐγὼ λοιπὸν δὲν ἔπρεπε γιὰ φόβον ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους

(Ἄπ' τοὺς θεοὺς νὰ παιδευθῶ)³.

Ἐμφορῶμεν ἀκόμη νὰ ὑποστηρίζωμεν ὅτι ἡ δικαιοσύνη πρέπει νὰ ἀνταποκρίνεται πραγματικὰ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς τὸ συμφέρον καὶ ὄχι εἰς ὅ,τι ἀπλῶς φαίνεται ὅτι

δοκοῦν, ὥστ' οὐ νόμος ὁ γεγραμμένος· οὐ γὰρ ποιεῖ τὸ ἐρ-
 5 γον τὸ τοῦ νόμου. Καὶ οἷ ὥσπερ ἀργυρογνώμων ὁ κριτής
 ἐστίν, ὅπως διακρίνη τὸ κίβδηλον δίκαιον καὶ τὸ ἀληθές.
 Καὶ οἷ βελτίονος ἀνδρὸς τὸ τοῖς ἀγράφοις ἢ τοῖς γεγραμ-
 μένοις χρῆσθαι καὶ ἐμμένειν. Καὶ εἴ που ἐναντίος νόμῳ
 εὐδοκίμοῦντι ἢ καὶ αὐτὸς αὐτῷ, ὅλον ἐπίστευε ὁ μὲν κελεύει
 10 κύρια εἶναι αἴτι' ἂν συνθῶνται, ὁ δ' ἀπαγορεύει μὴ συν-
 τίθεσθαι παρὰ τὸν νόμον. Καὶ εἰ ἀμφίβολος, ὥστε στρέ-
 φειν καὶ ὀρεῖν ἐπὶ ποτέραν τὴν ἀγωγὴν ἢ τὸ δίκαιον ἐφαρ-
 μόσει ἢ τὸ συμφέρον, εἶτα τούτῳ χρῆσθαι. Καὶ εἰ τὰ μὲν
 πράγματα ἐφ' οἷς ἐτέθη ὁ νόμος μηκέτι μένει, ὁ δὲ νόμος,
 15 πειρατέον τοῦτο δηλοῦν καὶ μάχεσθαι ταύτῃ πρὸς τὸν νό-
 μον. Ἐὰν δὲ ὁ γεγραμμένος ἢ πρὸς τὸ πράγμα, τό τε γνώμη
 τῇ ἀρίστη λεκτέον οἷ οὐ τοῦ παρὰ τὸν νόμον ἕνεκα δικάζειν
 ἐστίν, ἀλλ' ἵνα, ἐὰν ἀγνοήσῃ εἰ λέγει ὁ νόμος, μὴ ἐπιουκῇ·
 καὶ οἷ οὐ τὸ ἀπλῶς ἀγαθὸν αἰρεῖται οὐδεὶς, ἀλλὰ τὸ
 20 αὐτῷ. Καὶ οἷ οὐδὲν διαφέρει ἢ μὴ κεῖσθαι ἢ μὴ χρῆ-
 σθαι. Καὶ οἷ ἐν ταῖς ἄλλαις τέχναις οὐ λυσιτελεῖ παρασο-
 φίζεσθαι τὸν λατρὸν· οὐ γὰρ τοσοῦτο βλάπτει ἢ ἁμαρτία
 τοῦ λατροῦ ὅσον τὸ ἐθίζεσθαι ἀπειθεῖν τῷ ἄρχοντι. Καὶ

1 Καὶ ἐπομένως, ἂν παραβιάσουν τὸν νόμον οἱ δικασταὶ διὰ τὴν
 ἐφαρμόσουν εἶτι εἶναι καλὸν κατὰ τὴν κρίσιν των, δὲν ἐπίεται ὅτι θὰ
 δώσουν ἀπολύτως, ἀλλὰ μόνον ὑποκειμενικῶς ὀρθὴν λύσιν. Συνεπῶς
 προτιμότερον εἶναι νὰ συμμορφωθεῖν μὲ τὸν νόμον ποὺ ἀποτελεῖ ἀν-
 τικειμενικώτερον κριτήριον.

είναι ἀλήθεια καὶ συμφέρον. Ἔτσι ὁ γραπτὸς νόμος (ποῦ ἐπιδιώκομεν νὰ μὴ ἐφαρμοσθῇ, θὰ ὑποστηρίζωμεν ὅτι) δὲν εἶναι πραγματικὸς νόμος, διότι δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν προορισμὸν ποῦ ἔχουν οἱ νόμοι. Καὶ ὅτι ὁ δικαστὴς εἶναι σὰν τὸν πραγματογνώμονα τῶν πολυτίμων μετάλλων καὶ ἔχει προορισμὸν νὰ ξεχωρίσῃ τοὺς κιβδηλοὺς ἀπὸ τοὺς ἀληθινοὺς νόμους.

Ἀκόμη ὅτι εἰς τοὺς ἀνωτέρους ἀνθρώπους ταιριάζει νὰ χρησιμοποιοῦν καὶ νὰ τηροῦν μᾶλλον τὸν ἀγραφὸν νόμον, παρὰ τοὺς γραπτοὺς.

Πρέπει ἐπίσης νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν μας ἂν κάποια διάταξις τοῦ νόμου δὲν εἶναι τυχὸν ἀντίθετος πρὸς τὴν διάταξιν ἄλλου νόμου, ποῦ γενικῶς ἀναγνωρίζεται καὶ ἐταρμύζεται, ἢ πρὸς ἄλλην διάταξιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου νόμου. Παραδείγματος χάριν, ἂν ἓνας νόμος ὀρίζει ὅτι αἱ συμφωνίαι μεταξὺ ἰδιωτῶν εἶναι ἔγκυροι, ἄλλος δὲ νόμος ἀπαγορεύει τὰς ἀθεμίτους συμβάσεις.

Ἐπίσης, ἂν ὁ νόμος ἐπιδέχεται δύο ἀντιθέτους ἐρμηνείας, πρέπει νὰ προσέχωμεν καὶ νὰ ἐξετάζωμεν, ποῖα ἀπὸ τὰς δύο ἐκδοχὰς τοῦ ἐξυπηρετεῖ τὸ δικαίωμα μας, ἢ τὸ συμφέρον μας, καὶ αὐτὴν νὰ χρησιμοποιοῦμεν.

Τέλος, ἂν αἱ περιστάσεις ποῦ προεκάλεσαν τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου ἐξέλιπον, ἐνῶ ὁ νόμος διατηρεῖται ἐν ἰσχύϊ, πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν ν' ἀποδείξωμεν αὐτὸ τὸ γεγονός καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ καταπολεμήσωμεν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου.

Ἄν ὅμως ὁ γραπτὸς νόμος εἶναι εὐνοϊκὸς διὰ τὴν ὑπόθεσιν μας, πρέπει νὰ ὑποστηρίζωμεν ὅτι. ὅταν ὀρκίζονται οἱ δικασταὶ νὰ κρίνουν κατὰ συνείδησιν. δὲν ἀποκτοῦν τὸ δικαίωμα νὰ παραβιάζουσι τὸν νόμον, ἀλλὰ μόνον, ἂν ἀγνοοῦν ποῖον εἶναι τὸ γράμμα τοῦ νόμου, δὲν γίνονται ἐπίορκοι, ὅταν συμμορφωθοῦν πρὸς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς των. Ὅτι ἀκόμη κανεὶς ἔν ἤμπορεῖ (νὰ διακρίνῃ καὶ) νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ἀπολύτως καλόν, ἀλλ' ἐκεῖνα ποῦ κατὰ τὴν κρίσιν του εἶναι καλόν. Καὶ ὅτι τὸ νὰ μὴ ἐφαρμόζεται ἓνας νόμος ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ νὰ μὴ ὑπάρχῃ. Τέλος ὅτι καὶ εἰς τὰς ἄλλας τέχνας δὲν εἶναι ὠφέλιμον νὰ προσπαθῇ κανεὶς νὰ φανῇ ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς εἰδικούς. Παραδείγματος χάριν, ἀπὸ τὸν ἰατρόν. Καὶ πράγματι. ἓνα λάθος τοῦ ἰατροῦ δὲν μπορεῖ νὰ προσεγήσῃ τόσῃν βλάβῃν, ὅσον ἢ μὴ συμμόρφωσις τῶν ἄλλων εἰς τὰς ὁδηγίας τοῦ ἰατροῦ, ποῦ εἰς τὰ ζῆ-

δι τὸ τῶν νόμων σοφώτερον ζητεῖν εἶναι, τοῦτ' ἐστὶν ὃ ἐν
 25 τοῖς ἐπαινουμένοις νόμοις ἀπαγορεύεται. Καὶ περὶ μὲν τῶν
 νόμων οὕτως διωρίσθω.

Περὶ δὲ μαρτύρων, μάρτυρές εἰσιν διττοί, οἱ μὲν πα-
 λαιοὶ οἱ δὲ πρόσφατοι, καὶ τούτων οἱ μὲν μετέχοντες τοῦ
 κινδύνου οἱ δ' ἐκτός. Λέγω δὲ παλαιούς μὲν τοὺς τε ποιη-
 30 τὰς καὶ δοῶν ἄλλων γνωρίμων εἰσὶν κρίσεις φανεραί, ὅσον
 Ἄθηναῖοι Ὅμηρον μάρτυρι ἐχρήσαντο περὶ Σαλαμῖνος καὶ
 Τενέδιοι ἔναγχος Περιάνδρῳ τῷ Κορινθίῳ πρὸς Σιγείεις.
 Καὶ Κλεοφῶν κατὰ Κριτίου τοῖς Σόλωνος ἐλεγείοις ἐχρή-
 σαστο, λέγων διτὰ πάλαι ἀσελγῆς ἢ οἰκία· οὐ γὰρ ἂν ποτε
 35 ἐποίησε Σόλων

εἰπεῖν μοι Κριτία πυρρότριχι παιρὸς ἀκούειν.

Περὶ μὲν οὖν τῶν γενομένων οἱ τοιοῦτοι μάρτυρες, περὶ δὲ
 1376 a τῶν ἐσομένων καὶ οἱ χρησιμολόγοι, ὅσον Θεμιστοκλῆς, διτ-
 ναυμαχητέον, τὸ ξύλινον τεῖχος λέγων. Ἔτι καὶ αἱ παροι-
 μίαι ὡσπερ μαρτύρια ἐστίν, ὅσον εἴ τις συμβουλεύει μὴ
 ποιεῖσθαι φίλον γέροντα, τούτῳ μαρτυρεῖ ἢ παροιμία,

1. Ἀπὸ τοῦς Μεγαρεῖς. Πράγματι, εἰς τὴν σχετικὴν διένεξιν με-
 ταξὺ Ἀθηναίων καὶ Μεγαρέων ὁ Σόλων ἐπεκαλέσθη τὸν στίχον 557
 ἀπὸ τὸ Β τῆς Ἰλιάδος. Σχετικῶς ὁ Διογένης Λαέρτιος (Α, 48) καὶ ὁ
 Πλούταρχος (βίος Σόλωνος, 83) παρέχουν τὴν πληροφορίαν διτὸ ὅτι-
 χος αὐτὸς δὲν εἶναι γνήσιος τοῦ Ὁμήρου, ἀλλὰ κατασκευάσθη καὶ
 παρενεβλήθη ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Σόλωνα. Ὁ δὲ Κουϊντιλιανὸς
 (Inst. orat. V, 11, 40) προσθέτει: διτὸ στίχος αὐτὸς δὲν περιείχετο
 εἰς ὅλα τὰ χειρόγραφα τοῦ Ὁμήρου, ποῦ ὑπῆρχαν κατὰ τὴν ἐποχὴν
 του Σήμερον ὁ κατάλογος τῶν νεῶν θεωρεῖται μεταγενεστέρα πα-
 ρεμβολή.

2. Εἰς ἐκ τῶν ἑπτὰ σοφῶν, τύραννος τῆς Κορίνθου. Ἐγγραφε
 ποίημα ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἰποθῆκαι». Οἱ στίχοι του, ποῦ ὑπαινίσ-
 σονται ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν εἶναι γνωστοί, ὅπως δὲν εἶναι γνωστὴ καὶ

τήματα θεραπείας πρέπει να ἔχη κυρίαρχον γνώμην. Ἔτσι καὶ τὸ νὰ προσπαθῆ κανεὶς νὰ φανῆ σοφώτερος ἀπὸ τοὺς νόμους, δὲν ἐπιτρέπεται ἀπὸ τὰς νομοθεσίας ἐκεῖνας ποὺ ἐπαινοῦνται, διότι εἶναι καλύτεραι. Αὐτὰ εἶχομεν νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν νόμων.

Ἄς ἔλθωμεν εἰς τοὺς μάρτυρας. Μάρτυρες εἶναι δύο εἰδῶν. Οἱ παλαιοὶ καὶ οἱ σύγχρονοι. Ἀπὸ τοὺς συγχρόνους ἄλλοι μὲν μετέχουν, ἐνῶ ἄλλοι δὲν μετέχουν εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ κατηγορουμένου. Ὀνομάζω παλαιούς μάρτυρας τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς ἄλλους ἐπιφανεῖς ἀνθρώπους ποὺ διετύπωσαν ὡς κρίσεις των προφανεῖς ἀληθείας. Ἔτσι οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρησιμοποίησαν ὡς μάρτυρα τὸν Ὀμηρον, διὰ νὰ διεδικήσουν τὴν Σαλαμίνα ¹, καὶ οἱ Τενέδιοι, τώρα τελευταῖα, τὸν Περίανδρον τὸν Κορίνθιον ², εἰς τὴν διαφοράν των κατὰ τῶν κατοίκων τοῦ Σιγείου. Καὶ ὁ Κλεοφῶν ³ ἐχρησιμοποίησεν ἐναντίον τοῦ Κριτίου ⁴ τὰ ἔλεγεία τοῦ Σόλωνος, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Κριτίου ἦτο ἀνέκαθεν ἀκόλαστος, διότι διαφορετικὰ δὲν θὰ ἔγραφε ποτὲ ὁ Σόλων τὸν στίχον:

«Πῆς τοῦ ξανθοῦ Κριτία ν' ἀκούῃ τὸν πατέρα του» ⁵.

Αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ μάρτυρες χρησιμοποιοῦνται διὰ γεγονότα ποὺ ἀνάγονται εἰς τὸ παρελθόν.

Διὰ δὲ τὰ μέλλοντα χρησιμοποιεῖται καὶ ἡ μαρτυρία ἐκεῖνων ποὺ δίδουν χρησμούς. Ἔτσι ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ μάχη (μὲ τοὺς Πέρσας) ἔπρεπε νὰ δοθῆ κατὰ θάλασσαν καὶ ἐπεκαλέσθη πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης του τὸν χρησμὸν περὶ τῶν ξυλίνων τειχῶν ⁶. Καὶ αἱ παροιμίαι ἀκόμη ⁷ ἀποτελοῦν εἶδος μαρτυρίας. Ἔτσι, ἂν συμβουλευῆ κανεὶς νὰ μὴ κάμνωμεν φίλους γέροντας, ἐπικαλεῖται τὴν παροιμίαν:

ἡ διαφορά ποὺ ὑπῆρχε μεταξὺ Τενέδου καὶ Σιγείου (πόλεως τῆς Μ. Ἀσίας).

3. Ὁ Κλεοφῶν ἦτο Ἀθηναῖος πολιτικός ἀνὴρ, τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

4. Ὁ Κριτίας ὑπῆρξεν εἰς ἀπὸ τοὺς Τριάκοντα τυράννους.

5. Ἄλλην γραφὴν τοῦ στίχου αὐτοῦ διασώζει ὁ Πρόκλος (in Timaeum β:βλ. I, 25) [βλ. Lallier Revue historique, Septembre-Octobre 1877]

6. Ἡροδότου Ζ', 141.

7. Παραλείπομεν τὸ στίχητα ἵνα δὲν ἔχει νόημα. Βλ. Spengel Aristot. Ars rhetorica, 1867.

μήποι' εὖ ἔρδειν γέροντα.

5 Καὶ τὸ τοὺς υἱοὺς ἀναιρεῖν ὧν καὶ τοὺς πατέρας,

νήπιος δὲ πατέρα κτείνας υἱοὺς καταλείπει.

Πρόσφατοι δὲ ὅσοι γνώριμοί τι κεκρίκασιν· χρήσιμοι γὰρ αἱ τούτων κρίσεις τοῖς περὶ τῶν αὐτῶν ἀμφοισθητοῦσιν,
 10 ὁ Ἴων Εὐβουλος ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἐχρήσατο κατὰ Χάρητος
 δὲ Πλάτων εἶπε πρὸς Ἀρχίβιον, ὅτι ἐπιδέδωκεν ἐν τῇ πόλει
 τὸ ὁμολογεῖν πονηροὺς εἶναι. Καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ κινδύ-
 νου, ἂν μὴ δόξωσι ψεύδεσθαι. Οἱ μὲν οὖν τοιοῦτοι τούτων
 μόνον μάρτυρες εἰσιν, εἰ γέγονεν [ἢ μή], εἰ ἔστιν ἢ μή, περὶ δὲ
 15 τοῦ ποῖον οὐ μάρτυρες, ὁ ἴων εἰ δίκαιον ἢ ἄδικον, εἰ συμ-
 φέρον ἢ ἀσύμφωρον· οἱ δ' ἄπωθεν καὶ περὶ τοιούτων πι-
 σιότατοι. Πισιότατοι δ' οἱ παλαιοὶ· ἀδιάφθοροι γάρ. Πι-
 στώματα δὲ περὶ μαρτυριῶν μάρτυρας μὲν μὴ ἔχοντι, ὅτι
 20 ἐκ τῶν εἰκότων δεῖ κρίνειν καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ γνώμη τῇ
 ἀρίστη, καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἐξαπατῆσαι τὰ εἰκότα ἐπὶ ἀργυ-
 ρίῳ, καὶ ὅτι οὐχ ἀλίσκεται τὰ εἰκότα ψευδομαρτυριῶν·
 ἔχοντι δὲ πρὸς μὴ ἔχοντα, ὅτι οὐχ ὑπόδικα τὰ εἰκότα, καὶ
 ὅτι οὐδὲν ἂν ἔδει μαρτυριῶν, εἰ ἐκ τῶν λόγων ἱκανὸν ἦν
 θεωρῆσαι. Εἰσι δὲ αἱ μαρτυρίαι αἱ μὲν περὶ αὐτοῦ αἱ δὲ

1. Στίχος τοῦ Στασίνου. Ἀναφέρεται καὶ κατωτέρω (Βιβλ. Β' κεφ. 21 ἐδ. 11). Βλ. καὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως Strom. VI σελ. 451, καὶ Εὐριπίδου «Ἀνδρομάχη» 5, 518.

2. Ὁ Εὐβουλος ἦτο Ἀθηναῖος ρήτωρ, πού πολλάκις ὑπῆρξεν ἀντιδικὸς καὶ ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους.

3. Ὁ γνωστός Ἀθηναῖος στρατηγός.

4. Πρόκειται πιθανώτατα περὶ τοῦ κωμικοῦ ποιητοῦ καὶ ὄχι περὶ τοῦ φιλοσόφου.

5. Δὲν εἶναι γνωστὸν τίποτε ἄλλο διὰ τὸν Ἀρχίβιον.

6. Ἐπικρατεῖ ἡ γραφή «ἂν δόξωσι». Πιστεύομεν ὅμως ὅτι μόνον μὲ τὴν προσθήκην τοῦ «μή» εἶναι δυνατόν νὰ φθάσωμεν εἰς λογικὸν νόημα. Ὅλαι αἱ προσπάθειαι νὰ ἀποδοθῇ ἢ φράσις «ἂν δόξωσι» ἡμπορεῖ νὰ δεικνύουν δεξιότητα ἢ ὅτι, ἄλλο, ἔδεν καταλήγουσιν ὅμως εἰς ἱκανοποιητικὴν ἀπόδοσιν.

7. Βλ. ἀνωτέρω § 5.

«Μὴν κάνης ποτέ σου καλὸ σὲ γέρο».

Ἄν πάλιν δίδῃ συμβουλὴν εἰς ἐκεῖνον ποὺ ἐσκότωσε κάποιον, νὰ σκοτώσῃ καὶ τὰ παιδιὰ του, ἡμπορεῖ νὰ ἀναφέρῃ τὴν παροιμίαν:

«Εἶναι κουτὸς ὅποιος σκοτώνει τὸν πατέρα,
καὶ στὴ ζωὴ ἀφήνει τὰ παιδιὰ του»¹.

Σύγχρονοι δὲ μάρτυρες εἶναι ὅσοι ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς ἀνθρώπους ἔχουν ἐκφέρει μίαν (συναφῆ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν) κρίσιν, διότι ἡ γνώμη των ἡμπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἔχουν ὅμοιας φύσεως διαφορὰν. Ἔτσι ὁ Εὐδουλος² εἰς τὸ δικαστήριον ἐχρησιμοποίησεν ἐναντίον τοῦ Χάρητος³ ἐκεῖνα ποὺ εἶπεν ὁ Πλάτων⁴ ἐναντίον τοῦ Ἀρχιβίου⁵, ὅτι δηλ. εἰσήγαγεν εἰς τὴν πόλιν τὴν συνήθειαν νὰ ὁμολογῶν ἐπιδεικτικὰ οἱ διεφθαρμένοι τὰς πράξεις των. Καὶ ἐκεῖνοι ποὺ μετέβησαν τοῦ κινδύνου τοῦ κατηγορουμένου εἶναι χρήσιμοι ὡς μάρτυρες, ἂν δὲν θεωρηθῇ ὅτι ψεύδονται⁶.

Οἱ μάρτυρες ὅμως αὐτοὶ εἶναι δυνατόν νὰ βεβαιώσουν μόνον ἂν ἔλαβεν ἢ ὅχι χώραν κάτι τι, ἂν ὑπάρχῃ ἢ ἂν δὲν ὑπάρχῃ. Δὲν εἶναι ὅμως κατάλληλοι διὰ νὰ δώσουν τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς πράξεως, δηλαδὴ ἂν εἶναι δικαία ἢ ἀδικος, ἢ ὠφέλιμος ἢ βλαβερά.

Γιὰ τὸ πρῶγμα αὐτὸ πρέπει νὰ δίδεται πίστις κυρίως εἰς ὅσους δὲν ἔχουν καμμίαν ἀνάμειξιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Ἄλλὰ πρὸ πάντων εἶναι ἀξιόπιστοι οἱ παλαιοί, διότι αὐτοὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαγορασθῶν. Ἴδου τώρα τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ πρέπει νὰ μεταχειρίζεται κανεὶς σχετικὰ πρὸς τὰς καταθέσεις τῶν μαρτύρων. Ἐκεῖνος μὲν ποὺ δὲν ἔχει μάρτυρας ἡμπορεῖ νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ δικασταὶ πρέπει νὰ κρίνουν ὡς ἀληθινὴν τὴν φυσικωτέραν ἐκδοχὴν, καὶ ὅτι αὐτὴν τὴν σημασίαν ἔχει τὸ νὰ κρίνουν κατὰ συνείδησιν⁷ καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραποιηθῇ ἡ φυσικὴ ἐκδοχὴ διότι ὁ ἀντιδικὸς ἐξώδεψε μερικὰ χρήματα, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ καταδικασθῇ ἐπὶ ψευδομαρτυρίᾳ ἢ ἐκδοχῇ ποὺ ἀπὸ τὴν φυσικὴν σειρὰν τῶν γεγονότων προκύπτει. Ἐκεῖνος πάλιν ποὺ ἔχει μάρτυρας ἡμπορεῖ νὰ ἀντιτάξῃ κατὰ τοῦ μὴ ἔχοντος ὅτι ἡ φυσικὴ ἐκδοχὴ δὲν ἀποτελεῖ, κατὰ τοὺς διαδικαστικούς κανόνας, εἶδος ἀποδείξεως, καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐχρειάζοντο καθόλου αἱ μαρτυρίαι ἂν ἦσαν ἀρκετοὶ οἱ συλλογισμοὶ διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ μίᾳ ὑπόθεσις.

Ἄλλαι μαρτυρίαι ἀφοροῦν τὸν διάδικον ποὺ τὰς ἐπικα-

25 *περὶ τοῦ ἀμφισβητοῦντος, καὶ αἱ μὲν περὶ τοῦ πράγματος*
αἱ δὲ περὶ τοῦ ἡθους, ὥστε φανερὸν ὅτι οὐδέποτε ἔστιν
ἀπορησάσαι μαρτυρίας χρησίμης· εἰ μὴ γὰρ κατὰ τοῦ πρά-
γματος ἢ αὐτῷ ὁμολογουμένης ἢ τῷ ἀμφισβητοῦντι ἐναν-
 30 *φισβητοῦντος εἰς φανλότητα. Τὰ δ' ἄλλα περὶ μάρτυρος ἢ*
φίλου ἢ ἐχθροῦ ἢ μεταξύ, ἢ εὐδοκιμοῦντος ἢ ἀδοξοῦντος
ἢ μεταξύ, καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦται διαφοραί, ἐκ τῶν αὐτῶν
τόπων λεκτέον ἐξ ὧν περὶ καὶ τὰ ἐνθυμήματα λέγομεν.

Περὶ δὲ τῶν συνθηκῶν τοσαύτη τῶν λόγων χρησίμους ἔστιν
 35 *ὅσον αὖξιν ἢ καθαιρεῖν ἢ πιστὰς ποιεῖν ἢ ἀπίστους, ἐὰν*
 1376 b *μὲν αὐτῷ ὑπάρχη, πιστὰς καὶ κυρίας, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀμφισβη-*
τοῦντος τοῦναντίον. Πρὸς μὲν οὖν τὸ πιστὰς ἢ ἀπίστους
κατασκευάζειν οὐδὲν διαφέρει τῆς περὶ τοὺς μάρτυρας πρα-
γματείας· ὅποιοι γὰρ ἂν τινες ὦσιν οἱ ἐπιγεγραμμένοι ἢ
 5 *φυλάττοντες, τούτοις αἱ συνθήκαι πισταὶ εἰσιν. Ὁμολογου-*
μένης δ' εἶναι τῆς συνθήκης, οἰκείας μὲν οὔσης ἀζητέον·
ἢ γὰρ συνθήκη νόμος ἐστὶν ἴδιος καὶ κατὰ μέρος, καὶ αἱ
μὲν συνθήκαι οὐ ποιοῦσι τὸν νόμον κύριον, οἱ δὲ νόμοι
τὰς κατὰ νόμους συνθήκας. Καὶ ὅπως αὐτὸς ὁ νόμος συν-
 10 *θήκη τις εἶσιν· ὥστε ὅς τις ἀπιστεῖ ἢ ἀναιρεῖ συνθήκην,*

1. Βλ. ἀνωτέρω κεφ. 2 καὶ τὰς σχετικὰς ὑποσημειώσεις περὶ κοινῶν τόπων καὶ περὶ ἐνθυμημάτων.

2. Συνήθως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ συμβόλαια παρεδίδοντο πρὸς φύλαξιν εἰς πρόσωπον κοινῆς ἐμπιστοσύνης τῶν συμβαλλομένων. Τὸ πρόσωπον αὐτό, κατὰ κανόνα δικηγόρος, ἐπαίξε τὸν ρόλον τοῦ σημερινοῦ συμβολαιογράφου, ἰδίως μὲ τὴν ἀρμοδιότητα πού ἔχουν οἱ συμβολαιογράφοι εἰς τὰς ἀγγλοσαξωνικὰς χώρας, ὅπου δὲν συντάσσουν, ἀλλ' ἀπλῶς παραλαμβάνουν καὶ καταχωροῦν.

λείται, ἄλλαι τὸν ἀντίδικόν του. Καί πάλιν, ἄλλαι ἀναφέρονται εἰς αὐτὴν τὴν ἐπίδικον πράξιν καὶ ἄλλαι εἰς τὸν χαρακτήρα τῶν διαδίκων. Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι δὲν εἶναι ποτὲ δυνατόν νὰ μᾶς λείψῃ μία ὠφέλιμος μαρτυρία. Διότι καὶ ὅταν δὲν ἔχωμεν μάρτυρας διὰ τὴν ἀμφισβητούμενην πράξιν ποὺ νὰ βεβαιώσουν τὴν ἀποψίν μας, ἢ νὰ ἀνασκευάσουν τὴν ἀποψίν τοῦ ἀντιδίκου μας, εἶναι δυνατόν πάντως νὰ εὐρωμεν μάρτυρας ποὺ θὰ βεβαιώσουν τὴν διαγωγὴν τῶν διαδίκων, εἴτε δηλ. τὴν εὐθύτητά μας, εἴτε τὴν φαυλότητα τοῦ ἀντιδίκου μας.

Διὰ τὰ ἄλλα δὲ ἐπιχειρήματα ποὺ ἤμποροῦν νὰ λεχθοῦν ἐν σχέσει με τοὺς μάρτυρας, ὅτι δηλαδή εἶναι φίλοι ἢ ἐχθροὶ ἢ ἀδιάφοροι, ἢ ὅτι εἶναι εὐυπόληπτοι, ἢ κακῆς φήμης, ἢ οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο, θὰ χρησιμοποιήσωμεν ἐκείνους τοὺς κοινούς τόπους, ποὺ ἐξεθέσαμεν καὶ ἄνωτέρω ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐνθυμήματα ¹.

Ὡς πρὸς τὰ συμβόλαια, ἡ δύναμις τοῦ λόγου εἶναι τόση, ὥστε μπορεῖ νὰ ἐνισχύσῃ κανεὶς ἢ νὰ καταρρίψῃ τὸ κῦρος των, καὶ νὰ τὰ παραστήσῃ ὡς ἔχοντα ἀποδεικτικὴν δύναμιν ἢ ἐστερημένα τοιαύτης. Καὶ ἂν μὲν τὰ συμβόλαια τὸν ὠφελοῦν, θὰ τὰ παρουσιάσῃ ὡς ἔγκυρα καὶ πλήρως ἀποδεικνύοντα τὴν ἐπίμαχον σχέσιν. Ἐν ὁμοίᾳ ὠφελοῦν τὸν ἀντίδικον, θὰ τὰ παραστήσῃ ὡς ἄκυρα καὶ ἐστερημένα ἀποδεικτικῆς δυνάμεως.

Δὲν μεταχειριζόμεθα δὲ, σχετικῶς πρὸς τὰ συμβόλαια, διαφορετικὴν μέθοδον ἀπὸ ἐκείνην ποὺ χρησιμοποιοῦμεν διὰ τοὺς μάρτυρας, ὅταν θέλωμεν νὰ τὰ παρουσιάσωμεν ὡς ἄξια ἢ ὡς ἀνάξια πίστεως. Καὶ πράγματι (θὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι) τὰ συμβόλαια εἶναι τόσον ἄξια πίστεως, ὅσον καὶ ἐκεῖνοι ποὺ τὰ ὑπέγραψαν ὡς μάρτυρες, ἢ ἀνέλαθον νὰ τὰ φυλάξουν ². Ἐν δὲ ἡ ὑπαρξίς τοῦ συμβολαίου ἀναγνωρισθῆ, ὅταν μὲν τοῦτο μᾶς εἶναι εὐνοϊκόν, πρέπει νὰ ἐνισχύωμεν τὸ κῦρος του. Νὰ ὑποστηρίζωμεν δηλαδή ὅτι τὸ συμβόλαιον εἶναι νόμος ἰσχύων μεταξὺ δύο ἰδιωτῶν διὰ μίαν συγκεκριμένην μερικὴν περίπτωσιν καὶ ὅτι ναὶ μὲν δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ συμβόλαια τὸ κῦρος τῶν νόμων, οἱ νόμοι ὁμοίως ἀπονέμουν κῦρος εἰς τὰ θεμιτὰ συμβόλαια. Καὶ ὅτι γενικὰ καὶ ὁ νόμος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία συμφωνία. Ὡστε ἐκεῖνος ποὺ παραβαίνει τὰ ἄλλα συμβόλαια, παραβαίνει καὶ τοὺς νόμους.

τοὺς νόμους ἀναιρεῖ. Ἔτι δὲ πράττεται τὰ πολλὰ τῶν
 συναλλαγμάτων καὶ τὰ ἐκούσια κατὰ συνθήκας, ὥστε ἀκύ-
 ρων γιγνομένων ἀναιρεῖται ἢ πρὸς ἀλλήλους χρεῖα τῶν ἀν-
 θρώπων. Καὶ τὰλλα δὲ ὅσα ἀρμόττει, ἐπιπολῆς ἰδεῖν ἔστιν.

15 Ἄν δ' ἐναντία ἦ καὶ μετὰ τῶν ἀμφισβητούντων, πρῶτον
 μὲν, ἅπερ ἄν τις πρὸς νόμον ἐναντίον μαχέσαιοτο, ταῦτα
 ἀρμόττει· ἄτοπον γὰρ εἰ τοῖς μὲν νόμοις, ἂν μὴ ὀρθῶς
 κείμενοι ὥσιν ἀλλ' ἐξαμάρτωσιν οἱ τιθέμενοι, οὐκ οἴομεθα
 δεῖν πείθεσθαι, ταῖς δὲ συνθήκαις ἀναγκαῖον. Εἴτα ὅτι τοῦ

20 δικαίου ἐστὶ βραβευτῆς ὁ δικαστής· οὐκ οὖν τοῦτο σκεπτόν,
 ἀλλ' ὡς δικαιότερον. Καὶ τὸ μὲν δίκαιον οὐκ ἔστιν μετα-
 στρέψαι οὐτ' ἀπάτη οὐτ' ἀνάγκη (πεφυκὸς γὰρ ἔστιν), συν-
 θῆκαι δὲ γίνονται καὶ ἐξαπατηθέντων καὶ ἀναγκασθέντων.

Πρὸς δὲ τούτοις σκοπεῖν εἰ ἐναντία ἐστὶ τινι τῶν γεγραμ-
 25 μένων νόμων ἢ τῶν κοινῶν, καὶ τῶν γεγραμμένων ἢ τοῖς
 οἰκείοις ἢ τοῖς ἀλλοιότοις, ἔπειτα εἰ ἢ ἄλλαις συνθήκαις
 ὑστεραῖς ἢ προτέραις· αἱ γὰρ ὑστεραι κύριαι, ἢ αἱ πρότεραι
 ὀρθαί, αἱ δ' ὑστεραι ἠπατήκασιν, ὁποτέρως ἂν ἦ χρήσιμον.

Ἔτι δὲ τὸ συμφέρον ὁρᾶν, εἴ που ἐναντιοῦται τοῖς κριταῖς,

30 καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· καὶ γὰρ ταῦτα εὐθιθέωρητα ὁμοίως.

Αἱ δὲ βάσανοι μαρτυρίαι τινές εἰσιν, ἔχειν δὲ δοκοῦσι
 τὸ πιστόν, ὅτι ἀνάγκη τις πρόσσεσιν. Οὐκ οὖν χαλεπὸν οὐδὲ
 περὶ τούτων εἰπεῖν τὰ ἐνδεχόμενα, ἐξ ὧν ἕαν τε ὑπάρχω-

Ἐκείνη δὲ αἰ περισσότεραι θεληματικαὶ συναλλαγαὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων γίνονται μὲ συμβόλαια. Ὡστε, εἴταν τὰ συμβόλαια χάσουν τὸ κύρος των, καταργεῖται ἢ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συναλλαγὴ. Εὐκόλον δὲ εἶναι νὰ ἀντιληφθῇ κανεὶς καὶ τὰ ἄλλα ἐπιχειρήματα ποὺ ταιριάζουν εἰς τὴν ἀποψίν αὐτῆν.

Ἄν ὅμως τὰ συμβόλαια εἶναι δυσμενῆ γιὰ μᾶς καὶ εὐνοϊκὰ γιὰ τὸν ἀντίδικον, πρῶτα πρῶτα ταιριάζει νὰ μεταχειρισθῇ κανεὶς ἐκεῖνα τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ θὰ ἐχρησιμοποίησε καὶ διὰ νὰ καταπολεμήσῃ ἕνα νόμον δυσμενῆ πρὸς τὴν ἀποψίν του. Θὰ ἰσχυρισθῇ, πράγματι, ὅτι, ἀφοῦ πολλὰς φορὰς γίνεται δεκτὸν ὅτι δὲν πρέπει νὰ συμμορφωνώμεθα μὲ ἐκεῖνους τοὺς νόμους ποὺ δὲν εἶναι ὀρθοὶ καὶ προσέρχονται ἀπὸ σφάλμα τοῦ νομοθέτου, θὰ ἦτο ἀτοπον νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι πρέπει κανεὶς ἀπαραιτήτως νὰ τηρῇ τὰ συμβόλαια ποὺ συνάπτονται κατ' ἀνάλογον τρόπον.

Θὰ ἰσχυρισθῇ ἀκόμη ὅτι ἔργον τοῦ δικαστοῦ εἶναι νὰ ἐπιβραβεύῃ τὸ δίκαιον. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ προσηλωθῇ εἰς τὸ συμβόλαιον, ἀλλὰ νὰ προσέξῃ ποῦ εὐρίσκεται τὸ δίκαιον. Ὅτι τὸ δίκαιον δὲν ἤμπορεῖ νὰ τὸ μεταβάλῃ κανεὶς οὔτε μὲ δόλον, οὔτε μὲ βίαν, διότι τοῦτο στηρίζεται ἐπάνω εἰς τὴν φύσιν.

Μερικὰ ὅμως συμβόλαια ἐπιτυγχάνεται νὰ συναφθοῦν, διότι τὸ ἕν μέρος μετεχειρίσθη δόλον ἢ βίαν. Πρέπει ἀκόμη νὰ ἐξετάζωμεν ἂν τὰ συμβόλαια εἶναι ἀντίθετα πρὸς κάποιον θετὸν ἢ φυσικὸν νόμον, καὶ πάλιν. ἂν περὶ παραβάσεως θετοῦ νόμου πρόκειται, ἂν εἶναι ἀντίθετα πρὸς νόμον ἡμεδαπὸν ἢ ἀλλοδαπὸν. Ἐπίσης δὲ ἂν εἶναι ἀντίθετα πρὸς ἄλλα προγενέστερα ἢ μεταγενέστερα συμβόλαια. Ἐπὶ τοῦ σημείου δὲ τούτου θὰ ὑποστηρίξωμεν ἢ ὅτι τὰ νεώτερα συμβόλαια εἶναι ἔγκυρα, ἢ ὅτι τὰ παλαιότερα εἶναι ὀρθά, τὰ δὲ νεώτερα δολίως κατηρτίσθησαν. Θὰ ἰσχυρισθῶμεν δὲ τὸ πρῶτον ἢ τὸ δεύτερον ἀναλόγως πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ὑποθέσεώς μας. Πρέπει ἀκόμη νὰ ἐξετάζωμεν ἂν τὸ συμβόλαιον καθ' οἷονδῆποτε τρόπον ἀντιτίθεται πρὸς τὸ συμφέρον τῶν δικαστῶν, καθὼς καὶ ὅλας τὰς ἄλλας περιπτώσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Ὅλα δὲ αὐτὰ εἶναι εὐκόλον νὰ τὰ προσέξωμεν ἐνεργοῦντες κατὰ παρόμοιον τρόπον.

Αἱ καταθέσεις ποὺ λαμβάνονται μὲ βασιανιστήρια εἶναι ἕνα εἶδος μαρτυρίας, κατὰ τοῦτο δὲ θεωροῦνται ἀξιόπιστοι, διότι δίδονται κατόπιν ἐξαναγκασμοῦ. Δὲν εἶναι λοιπὸν δύσκολον νὰ ἐκθέσῃ κανεὶς καὶ σχετικῶς πρὸς αὐτὰς τὰ κατάλ-

σιν οἰκείαι αὖξιν ἔστιν, διὲ ἀληθεῖς μόναι τῶν μαρτυριῶν
 1377^a εἶσιν αὐται. Ἐάν τε ὑπεναντία ὄσι καὶ μετὰ τοῦ ἀμφισβη-
 τοῦντος, διαλύοι ἄν τις τάληθῆ λέγων καθ' ὄλου τοῦ γέ-
 νους τῶν βασάνων· οὐδὲν γὰρ ἦτιον ἀναγκαζόμενοι τὰ
 ψευδῆ λέγουσιν ἢ τάληθῆ, καὶ διακαρτεροῦντες μὴ λέγειν
 5 τάληθῆ, καὶ ῥαδίως καταψευδόμενοι ὡς παυσόμενοι θᾶτ-
 τον. Δεῖ δὲ ἔχειν ἐπαναφέρειν ἐπὶ τοιαῦτα γεγενημένα πα-
 ραδείγματα ἃ ἴσασιν οἱ κρίνοντες. [Δεῖ δὲ λέγειν ὡς οὐκ
 εἶσιν ἀληθεῖς αἱ βάσανοι· πολλοὶ μὲν γὰρ παχύφρονες
 οἱ καὶ λιθόδερμοι καὶ ταῖς ψυχαῖς ὄντες δυνατοὶ γενναίως
 10 ἔγκαρτεροῦσι ταῖς ἀνάγκαις, οἱ δὲ δειλοὶ καὶ εὐλαβεῖς πρὸ
 τοῦ τὰς ἀνάγκας ἰδεῖν αὐτῶν καταθαρροῦσιν, ὥστε οὐδὲν
 ἔστι πιστὸν ἐν βασάνοις.]

Περὶ δ' ὄρκων τετραχῶς ἔστι διελεῖν· ἢ γὰρ δίδωσι καὶ
 λαμβάνει, ἢ οὐδέτερον, ἢ τὸ μὲν τὸ δ' οὐ, καὶ τούτων ἢ δί-
 15 δωσιν [μὲν] οὐ λαμβάνει δέ, ἢ λαμβάνει μὲν δίδωσιν δὲ οὐ.
 Ἔτι ἄλλως παρὰ ταῦτα, εἰ ὁμώμοσται οὗτος ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἢ
 ὑπ' ἐκείνου. Οὐ δίδωσιν μὲν οὐν, διὲ ῥαδίως ἐπιορκοῦσιν,
 καὶ διότι ὁ μὲν ὁμώσας οὐκ ἀποδίδωσιν, τοὺς δὲ μὴ ὁμώ-
 σαντος οἴεται καταδικάσειν, [καὶ] ὡς οὗτος ὁ κίνδυνος
 20 κρείττων ὁ ἐν τοῖς δικασιαῖς· τοῖς μὲν γὰρ πιστεύει τῶ δ'
 οὐ. Οὐ λαμβάνει δ', διὲ ἀντὶ χρημάτων ὄρκος, καὶ διὲ εἰ ἦν

ληλα ἐπιχειρήματα καὶ μ' αὐτά, ἂν μὲν αἱ καταθέσεις αὐ-
ται μᾶς εἶναι εὐνοϊκαί, νὰ ἐνισχύσωμεν τὸ κῦρος των. Πρὸς
τοῦτο θὰ ἐπιμείνωμεν ἐπὶ τοῦ σημείου ὅτι αὐταὶ εἶναι αἱ μό-
ναι ἀληθιναὶ μαρτυρίαι. Ἐν ὁμοίᾳ μᾶς εἶναι δυσμενεῖς καὶ
εὐνοοῦν τὸν ἀντίδικόν μας, ἡμποροῦμεν νὰ καταρρίψωμεν τὴν
ἀξιοπιστίαν των καταφερόμενοι ἐναντίον αὐτοῦ τούτου τοῦ
συστήματος τῆς λήψεως μαρτυριῶν κατόπιν βασιανιστηρίων.
Καὶ πράγματι, θὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι μὲ τὸ νὰ υποβάλλωνται
εἰς βασιανιστήρια εἶναι ἐξ Ἰσοῦ ἐνδεχόμενον νὰ εἰπουν τὴν
ἀλήθειαν ἢ νὰ ψευδοῦν καὶ ὅτι εἴτε ἡμποροῦν νὰ κάμουν
κουράγιο ἕως τὸ τέλος καὶ νὰ μὴ καταθέσουν τὴν ἀλήθειαν,
εἴτε ἀκόμη νὰ εἰπουν εὐκολα εὐκολα μερικὲς ψευτεῖς, διὰ
νὰ ἀπαλλαγῶν γρηγορώτερα ἀπὸ τὰ βασιανιστήρια. Πρέπει
δὲ νὰ ἔχωμεν πρόχειρα ἀνάλογα παραδείγματα, γνωστὰ εἰς
τοὺς δικαστάς, καὶ νὰ τὰ ἐπικαλούμεθα καταλλήλως. [Πρέ-
πει δὲ κυρίως νὰ λέγωμεν ὅτι αἱ καταθέσεις ποὺ λαμβάνον-
ται κατόπιν βασιανιστηρίων δὲν εἶναι ἀληθεῖς. Πράγματι, πολ-
λοὶ ἄνθρωποι ἀναίσθητοι καὶ παχύδερμοι, καθὼς καὶ ὅσοι
ἔχουν δυνατὴν ψυχὴν, ὑπομένουν μὲ γενναιότητα τὰ βασιαν-
ιστήρια, ἐνῶ οἱ δειλοὶ καὶ οἱ συνεσταλμένοι χάνουν τὸ θάρ-
ρος των πρὶν ἀκόμη ἀντικρύσουν τὰ ὄργανα τοῦ ἐξαναγκα-
μοῦ. Ὡστε τίποτε ἀπὸ ὅσα προέρχονται ἀπὸ βασιανιστήρια
δὲν εἶναι ὠστοῦ νὰ πιστεύωμεν].

Πρέπει νὰ διακρίνωμεν τέσσαρας περιπτώσεις σχετικὰ
μὲ τοὺς ὄρκους. Δηλαδή ἢ ὁ ἓνας διάδικος ἐπάγει ὄρκον εἰς
τὸν ἄλλον, καὶ αὐτὸς τὸν δέχεται. Ἡ δὲν συμβαίνει οὔτε τὸ
ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο. Ἡ συμβαίνει τὸ ἓνα, χωρὶς νὰ συμβαίνει
τὸ ἄλλο, καὶ τότε ἢ ἐπάγει ὁ ἓνας τὸν ὄρκον, χωρὶς ὁ ἄλλος
νὰ τὸν δέχεται, ἢ τὸναντίον, δηλώνει ὁ ἓνας ὅτι δέχεται νὰ
ὀρκισθῆ, ὁ ἀντίδικός του ὁμοίως δὲν τοῦ ἐπάγει ὄρκον. Ἐκτὸς
δὲ αὐτῶν ὑπάρχει ἡ περίπτωσις τοῦ νὰ ἔχη ἡδὴ δοθῆ ὄρκος
ἀπὸ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον ἐκ τῶν διαδίκων.

Ὅταν δὲν θέλωμεν νὰ ἐπαγάγωμεν ὄρκον, ἡμποροῦμεν
νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι εὐκολα ψευδοῦσιν καὶ
ἀκόμη ὅτι, ἂν μὲν ὁ ἀντίδικος πάρῃ ὄρκον, δὲν θὰ καταδι-
κασθῆ, ἐνῶ πιστεύει πὼς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν κα-
ταδίκην ἐκείνου ποὺ δὲν ὀρκίσθη καὶ προτιμᾷ νὰ ἐξαρ-
τήσῃ τὴν ὑπόθεσίν του ἀπὸ τοὺς δικαστάς, διότι ἔχει ἐμπι-
στοσύνην εἰς αὐτούς, ὅχι ὁμοίως καὶ εἰς τὸν ἀντίδικόν του.

Ἐκεῖνος πάλιν ποὺ δὲν θέλει νὰ ἀποδεχθῆ τὸν ὄρκον
ποὺ τοῦ ἔχει ἐπαχθῆ, ἡμπορεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι δὲν θέ-

φαῦλος, κατωμόσατο ἄν· κρεῖττον γὰρ ἄν ἕνεκά του φαῦλον
 εἶναι ἢ μηδενός· ὁμόσας μὲν οὖν ἔξει, μὴ ὁμόσας δ' οὐ
 Οὕτως δὲ δι' ἀρετὴν ἄν εἴη, ἀλλ' οὐ δι' ἐπιτοκίαν τὸ μή.

25 Καὶ τὸ τοῦ Ξενοφάνους ἀρμότιει, ὅτι οὐκ ἴση πρόκλησις
 αὕτη ἀσεβεῖ πρὸς εὐσεβῆ, ἀλλ' ὁμοία καὶ εἰ ἰσχυρὸς
 ἀσθενῆ πατάξει ἢ πληγῆναι προκαλέσασαιτο. Εἰ δὲ λαμ-
 βάνει, ὅτι πιστεύει αὐτῷ, ἐκείνῳ δ' οὐ. Καὶ τὸ τοῦ Ξενο-
 φάνους μεταστρέφοντα φατέον οὕτως ἴσον εἶναι ἄν ὁ μὲν

30 ἀσεβῆς διδῶ, ὁ δ' εὐσεβῆς ὁμνύη· δεινόν τε τὸ μὴ θέλειν
 αὐτόν, ὑπὲρ ὧν ἐκείνους ἀξιοῖ ὁμόσαντας δικάζειν. Εἰ δὲ
 δίδωσιν, ὅτι εὐσεβῆς τὸ θέλειν τοῖς θεοῖς ἐπιτρέπειν, καὶ
 ὅτι οὐδὲν δεῖ αὐτὸν ἄλλων δικαστῶν δεῖσθαι· τούτῳ γὰρ
 δίδωσι κρίσιν. Καὶ ὅτι ἄτοπον τὸ μὴ θέλειν ὁμνύναι περὶ

35 ὧν ἄλλους ἀξιούσιν ὁμνύναι. Ἐπεὶ δὲ καθ' ἕκαστον δῆλον
 ὅπως λεκτέον, καὶ συνδυαζομένων πῶς λεκτέον δῆλον, οἷον
 εἰ αὐτὸς μὲν θέλει λαμβάνειν διδόναι δὲ μή, καὶ εἰ δίδωσι
 μὲν λαμβάνειν δὲ μή θέλει, καὶ εἰ λαμβάνειν καὶ διδόναι

1377 b θέλει εἴτε μηδέτερον· ἐκ γὰρ τῶν εἰρημένων ἀνάγκη συγκει-

λει νὰ ὀρκισθῆ διὰ χρηματικά ζητήματα, ἐνῶ ἂν ἦτο φαῦλος, θὰ ἠμποροῦσε νὰ κερδίσῃ τὴν δίκην ὀρκιζόμενος. Διότι, ἂν κανεὶς εἶναι φαῦλος, φυσικὰ καλύτερον εἶναι νὰ ἔχῃ κέρδος ἀπὸ τὴν φαυλότητά του, παρά νὰ μὴ ἔχῃ. Καὶ ἂν μὲν ὀρκισθῆ, θὰ ἔχῃ κέρδος, ὄχι ὅμως καὶ ἂν δὲν ὀρκισθῆ. Καὶ ἔτσι ἢ μὴ ἀποδοχῆ τοῦ ὅρκου ἠμπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἔνδειξις χρηστότητος καὶ ὄχι ὡς φόβος διὰ τὰς συνεπειὰς μιᾶς ψευδορκίας. Καὶ ἐδῶ μπορεῖ κανεὶς ἐπικαίρως νὰ χρησιμοποιοῖ τὰ λόγια τοῦ Ξενοφάνους, ὅτι ὅταν ἕνας ἀσεβὴς ἐπαγάγῃ ὅρκον εἰς τὸν εὐσεβῆ ἀντίδικόν του, ἢ δίκη παύει νὰ διεξάγεται ἐπὶ ἴσοις ὄροις καὶ ὁμοιάζει πρὸς τὴν πρόκλησιν πού κάμνει ἕνας ρωμαλέος ἄνθρωπος πρὸς ἕνα καχεκτικόν, νὰ κτυπηθῆ μαζί του.

Ἐκεῖνος πάλιν πού ἀποδέχεται τὸν ὅρκον πού τοῦ ἔχει ἐπαχθῆ ἠμπορεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἔχει ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ ὄχι εἰς τὸν ἀντίδικον. Μεταβάλλων δὲ τὰ λόγια τοῦ Ξενοφάνους ἠμπορεῖ νὰ εἶπῃ ὅτι ἢ δίκη διεξάγεται ὑπὸ ἴσους ὄρους, ὅταν ὁ εὐσεβὴς δέχεται καὶ διδῇ τὸν ὅρκον πού τοῦ ἐπήγαγεν ἕνας ἀσεβὴς. Ἀκόμη δὲ ἠμπορεῖ νὰ προσθέσῃ ὅτι θὰ ἦτο παράλογον νὰ μὴ δέχεται νὰ ὀρκισθῆ αὐτὸς, πού ἔχει τὴν ἀξίωσιν διὰ τὴν ὑπόθεσιν του νὰ ἔρκισθοῦν πρῶτα οἱ δικασταὶ καὶ κατοπίν νὰ δικάσουν.

Ἐκεῖνος πάλιν πού ἐπάγει ὅρκον ἠμπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι εἶναι πρᾶξις εὐσεβείας τὸ νὰ ἀναθέτῃ εἰς τὴν ἐπίκλησιν τῶν θεῶν τὴν λύσιν τῆς διαφοράς καὶ ὅτι ὁ ἀντίδικός του δὲν χρειάζεται ἄλλους δικαστάς, ἀφοῦ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον ἀνατίθεται ἢ κρίσις τῆς ὑποθέσεως. Καὶ ὅτι εἶναι ἄτοπον νὰ μὴ θέλῃ νὰ ὀρκισθῆ, ἐνῶ ἔχει τὴν ἀξίωσιν διὰ τὴν ἴδιαν ὑπόθεσιν νὰ ὀρκισθοῦν ἄλλοι.

Ἀφοῦ δὲ ἐξεκαθαρίσαμεν τί πρέπει νὰ ὑποστηριχθῆ εἰς τὴν κάθε μίαν ἀπὸ τὰς περιπτώσεις πού ἐξετέθησαν ἀνωτέρω, εἶναι φανερόν τί πρέπει νὰ ὑποστηριχθῆ ὅταν συνδυασθοῦν περισσότεραι τῆς μιᾶς περιπτώσεις, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, ὅταν δέχεται μὲν ὁ ἕνας διάδικος νὰ δώσῃ ὅρκον, ἀλλὰ δὲν θέλῃ καὶ νὰ ἐπαγάγῃ εἰς τὸν ἀντίδικόν του, ἢ ἐπάγῃ μὲν, ἀλλὰ δὲν θέλῃ νὰ δώσῃ τὸν ὅρκον πού τοῦ ἐπήγαγεν ὁ ἀντίδικος, ἢ ὅταν θέλῃ καὶ νὰ δώσῃ καὶ νὰ ἐπαγάγῃ, ἢ τέλος ὅταν δὲν θέλῃ οὔτε τὸ ἕνα οὔτε τὸ ἄλλο. Πράγματι, ὅλοι αὐτοὶ οἱ συνδυασμοὶ γίνονται κατ' ἀνάγκην ἀπὸ τὰς περιπτώσεις πού ἐξητάσθησαν ἀνωτέρω μεμονωμένοι. Ὡστε καὶ

σθαι, ὥστε καὶ τοὺς λόγους συγκεῖσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων.
 Ἐὰν δὲ ἦ γεγενημένος ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐναντίος, ὅτι οὐκ
 ἐπιορκία· ἐκούσιον γὰρ τὸ ἀδικεῖν, τὸ δ' ἐπιορκεῖν ἀδικεῖν
 5 ἔστι, τὰ δὲ βία καὶ ἀπάτη ἀκούσια. Ἐνταῦθα οὖν συνακτέον
 καὶ τὸ ἐπιορκεῖν, ὅτι ἔστι τὸ τῆ διανοίᾳ ἀλλ' οὐ τῷ στό-
 ματι. Ἐὰν δὲ τῷ ἀντιδίκῳ ἦ ὑπεναντίος καὶ ὁμωμοσμένος,
 ὅτι πάντα ἀναιρεῖ μὴ ἐμμένων οἷς ὄμοσεν· διὰ γὰρ τοῦτο
 καὶ τοῖς νόμοις χρῶνται ὁμόσαντες. Καὶ ὑμᾶς μὲν ἀξιοῦσιν
 10 ἐμμένειν οἷς ὁμόσαντες δικάζετε, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐμμένουσιν ;
 Καὶ ὅσα ἂν ἄλλα αὐξῶν τις εἴπειεν. [Περὶ μὲν οὖν τῶν
 ἀτέχνων πίστεων εἰρήσθω τοσαῦτα].

τὰ σχετικὰ ἐπιχειρήματα θὰ συντεθοῦν ἀναγκαστικὰ ἀπὸ ὅσα ἤδη ἐξετέθησαν.

Ἄν τέλος ἔχη ἤδη δοθῆ ἓνας ὅρκος, ἀντίθετος πρὸς ὅσα τῶρα ἰσχυρίζεται ὁ διάδικος πρὸς τὸν ἔδωκε, πρέπει: νὰ υποστηρίξη ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ψευδορκίας. Ὅτι δηλαδή τὰ ἀδικήματα εἶναι πράξεις πρὸς ἃ ἐκτελοῦνται ἐκουσίως καὶ ἢ ψευδορκία εἶναι ἀδίκημα. Δὲν ἠμποροῦμεν ὅμως νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἐκουσίαν πρᾶξιν (καὶ ἐπομένως ὡς ἀδίκημα) ἐκείνην πρὸς ἣν ἀφίεται εἰς τὴν βίαν ἢ εἰς τὸν δόλον.

Πρέπει λοιπὸν, εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι, διὰ νὰ ὑπάρξῃ ψευδορκία, ἐξετάζεται ἢ πρόθεσις καὶ ὅχι τὰ λόγια πρὸς ἃ ἐξεστομίσθησαν. Ἄν ὅμως, ἀπ' ἐναντίας, ὁ προηγούμενος ὅρκος ἔχη δοθῆ ἀπὸ τὸν ἀντίδικον καὶ εἶναι δυσμενῆς πρὸς αὐτόν, πρέπει νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁποῖος δὲν ἀναγνωρίζει ἐκεῖνα πρὸς ἃ με ὅρκον ἐβεβαίωσεν, ἀνατρέπει τὸ σύμπαν. Καὶ γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι πρὸς ἃ ἐφαρμόζουσι τοὺς νόμους, προηγουμένως ὀρκίζονται. «Πῶς λοιπὸν ἔχουσι ἀπὸ σᾶς τοὺς δικαστὰς τὴν ἀξίωσιν νὰ τηρήσετε τὸν ὅρκον σας κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δικαστικῶν σας ἔργων, ἐνῶ αὐτοὶ δὲν τηροῦσι τὸν ἰδικὸν των;» Ἢμπορεῖ δὲ νὰ παρατάξῃ κανεὶς καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα, διὰ νὰ ἐξάρῃ τὸ κύρος τοῦ δοθέντος ὅρκου.

Αὐτὰ εἶχομεν νὰ ἐκθέσωμεν περὶ τῶν ἀτέχων ἀποδείξεων.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
ρητορική

ΤΕΧΝΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ Β

1. Ἐκ τίνων μὲν οὖν δεῖ καὶ προτρέπειν καὶ ἀποτρέπειν
 καὶ ἐπαινεῖν καὶ ψέγειν καὶ κατηγορεῖν καὶ ἀπολογεῖσθαι,
 15 καὶ ποῖαι δόξαι καὶ προτάσεις χρήσιμοι πρὸς τὰς τούτων
 πίστεις, ταῦτ' ἐστίν· περὶ γὰρ τούτων καὶ ἐκ τούτων τὰ ἐν-
 θυμήματα ὡς περὶ ἕκαστον εἰπεῖν ἰδίᾳ τὸ γένος τῶν λόγων.
 Ἐπεὶ δὲ ἔνεκα κρίσεώς ἐστιν ἡ ῥητορική (καὶ γὰρ τὰς συμ-
 βουλὰς κρίνουσι καὶ ἡ δίκη κρίσις ἐστίν), ἀνάγκη μὴ μό-
 20 νον πρὸς τὸν λόγον ὄρᾶν, ὅπως ἀποδεικτικὸς ἔσται καὶ πι-
 στὸς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ποιόν τινα καὶ τὸν κριτὴν κατασκευά-
 ζειν· πολὺ γὰρ διαφέρει πρὸς πίστιν, μάλιστα μὲν ἐν ταῖς
 συμβουλαῖς, εἶτα καὶ ἐν ταῖς δίκαις, τό τε ποιόν τινα φαί-
 νεσθαι τὸν λέγοντα καὶ τὸ πρὸς αὐτοὺς ὑπολαμβάνειν πως
 25 διακείσθαι αὐτόν, πρὸς δὲ τούτοις ἐὰν καὶ αὐτοὶ διακείμε-
 νοὶ πως τυγχάνωσιν. Τὸ μὲν οὖν ποιόν τινα φαίνεσθαι τὸν
 λέγοντα χρησιμώτερον εἰς τὰς συμβουλὰς ἐστίν, τὸ δὲ διακεί-
 σθαι πως τὸν ἀκροατὴν εἰς τὰς δίκας· οὐ γὰρ ταῦτα
 φαίνεται φιλοῦσι καὶ μισοῦσιν, οὐδ' ὀργιζομένοις καὶ πράως
 1378 a ἔχουσιν, ἀλλ' ἢ τὸ παράπαν ἕτερα ἢ κατὰ μέγεθος ἕτερα· τῷ
 μὲν γὰρ φιλοῦντι, περὶ οὗ ποιεῖται τὴν κρίσιν, ἢ οὐκ ἀδι-
 κεῖν ἢ μικρὰ δοκεῖ ἀδικεῖν, τῷ δὲ μισοῦντι τοῦναντίον·
 καὶ τῷ μὲν ἐπιθυμοῦντι καὶ εὐέλπιδι ὄντι, ἐὰν ἧ τὸ ἐσόμ-

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

1. ΠΩΣ ΕΠΗΡΕΑΖΟΜΕΝ ΤΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΑΣ

Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ πρέπει νὰ μεταχειρίζωμεθα διὰ νὰ προτρέψωμεν ἢ νὰ ἀποτρέψωμεν, νὰ ἐπαινήσωμεν ἢ νὰ ψέξωμεν, νὰ κατηγορήσωμεν ἢ νὰ ἀπολογηθῶμεν. Καὶ αὐταὶ εἶναι αἱ γνῶμαι καὶ αἱ προτάσεις ποὺ χρησιμεύουν διὰ νὰ ἀποδείξωμεν τοὺς λόγους μας. Πράγματι ἀπὸ αὐτὰ προέρχονται καὶ γύρω εἰς αὐτὰ περιστρέφονται τὰ ἐνθυμήματα καὶ τὸ καθ' ἓνα ἰδιαιτέρως ἀπὸ τὰ εἶδη τοῦ ρητορικοῦ λόγου. Ἐπειδὴ ὅμως ἀντικείμενον τῆς ρητορικῆς εἶναι πάντοτε κάποια κρίσις (καὶ πράγματι καὶ αἱ συμβουλαὶ τοῦ πολιτικοῦ ρήτορος κρίνονται καὶ κάθε δικαστικῆς ὑπόθεσις προκαλεῖ μίαν κρίσιν) κατ' ἀνάγκην πρέπει ὁ ρήτωρ νὰ μὴ ἀποβλέπῃ, μόνον πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου του, πῶς δηλ. τοῦτο θὰ εἶναι πλήρες ἀποδείξεων καὶ πειστικόν, ἀλλὰ νὰ ἐμφανίζῃ καὶ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ προδιαθέτῃ καὶ τὸν δικαστὴν κατὰ κάποιον κατάλληλον τρόπον. Πράγματι πολὺ διαφέρει ἡ πειστικότης, κυρίως μὲν εἰς τοὺς πολιτικούς λόγους, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τοὺς δικανικούς, ἀναλόγως τοῦ ἀν' ὃ ρήτωρ ἐμφανίζεται ὅτι ἔχει ὠρισμένας ἰδιότητας καὶ πιστεύεται ὅτι διάκειται πρὸς τὸ ἀκρατήριόν του καθ' ὠρισμένον τρόπον, ἀκόμη δὲ καὶ ἀναλόγως τῆς διαθέσεως τοῦ ἀκρατηρίου πρὸς τὸν ρήτορα. Καὶ τὸ νὰ ἐμφανίζεται μὲν ὁ ρήτωρ ὅτι ἔχει κάποια ὠρισμένα προσόντα εἶναι χρησιμώτερον εἰς τοὺς πολιτικούς λόγους, ἢ δὲ διαθέσις τοῦ ἀκρατηρίου πρὸς τὸν ρήτορα εἰς τοὺς δικανικούς. Πράγματι δὲν βλέπουν τὰς διαφόρους ὑποθέσεις μὲ τὴν ἴδιαν ὄψιν ἐκεῖνοι ποὺ ἀγαποῦν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ μισοῦν οὔτε ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι θυμωμένοι καὶ ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι ἡρεμοί, ἀλλὰ ἡ κρίσις των εἶναι ἢ ἐντελῶς διαφορετικῆ ἢ πάντως διαφέρει ποσοτικῶς.

Διότι ἐκεῖνος ποὺ ἀγαπᾷ τὸν ὑπόδικον ἢ θὰ θεωρήσῃ ὅτι δὲν ὑπέπεσε καθόλου εἰς ἀδίκημα ἢ ὅτι ὑπέπεσεν εἰς μικρὸν ἀδίκημα· ἐκεῖνος ὅμως ποὺ μισεῖ θὰ κρίνῃ ἀντιθέτως. Καὶ πάλιν, ἐκεῖνος μὲν ποὺ ἐπιθυμεῖ καὶ ἐλπίζει ὅτι πρόκειται

5 νον ἡδύ, καὶ ἔσεσθαι καὶ ἀγαθὸν ἔσεσθαι φαίνεται, τῷ δ' ἀπαθεῖ καὶ δυσχεραίνοντι τοῦναντίον.

Τοῦ μὲν οὖν αὐτοὺς εἶναι πιστοὺς τοὺς λέγοντας τρία ἐστὶ τὰ αἴτια· τισαῦτα γὰρ ἐστὶ δι' ἃ πιστεύομεν ἔξω τῶν ἀποδείξεων. Ἔστι δὲ ταῦτα φρόνησις καὶ ἀρετὴ καὶ εὐνοια·
 10 διαψεύδονται γὰρ περὶ ὧν λέγουσιν ἢ συμβουλεύουσιν ἢ δι' ἅπαντα ταῦτα ἢ διὰ τούτων τι· ἢ γὰρ δι' ἀφροσύνην οὐκ ὀρθῶς δοξάζουσιν, ἢ δοξάζοντες ὀρθῶς διὰ μοχθηρίαν οὐ τὰ δοκοῦντα λέγουσιν, ἢ φρόνιμοι μὲν καὶ ἐπεικειῖς εἰσὶν ἀλλ' οὐκ εὐνοιοὶ, διόπερ ἐνδέχεται μὴ τὰ βέλυστα συμβου-
 15 λεύειν γινώσκοντας. Καὶ παρὰ ταῦτα οὐδέν. Ἄνάγκη ἄρα τὸν ἅπαντα δοκοῦντα ταῦτ' ἔχειν εἶναι τοῖς ἀκροωμένοις πιστόν. Ὅθεν μὲν οὖν φρόνιμοι καὶ σπουδαῖοι φανείην ἄν, ἐκ τῶν περὶ τὰς ἀρετὰς διηρημένων ληπτιέον· ἐκ γὰρ τῶν αὐτῶν κἂν ἕτερόν τις κἂν ἑαυτὸν κατασκευάσειε τοιοῦτον· περὶ δ' εὐνοίας καὶ φιλίας ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη λε-
 20 κτέον· ἐστὶ δὲ τὰ πάθη δι' ὅσα μεταβάλλοντες διαφέρουσι πρὸς τὰς κρίσεις, οἷς ἐπιτεταί λύπη καὶ ἡδονή, οἷον ὀργὴ ἔλεος φόβος καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ τὰ τούτοις ἐναντία. Δεῖ δὲ διαιρεῖν περὶ ἕκαστον εἰς τρία, λέγω δ' οἷον περὶ ὀργῆς, πῶς τε διακείμενοι ὀργίλοι εἰσὶ, καὶ τίσιν εὐώ-
 25 θασιν ὀργίζεσθαι, καὶ ἐπὶ ποίοις· εἰ γὰρ τὸ μὲν ἐν ἢ τὰ δύο ἔχοιμεν τούτων, ἅπαντα δὲ μὴ. ἀδύνατον ἂν εἴη τὴν ὀργὴν ἐμποιεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ὡσπερ οὖν

1. Βιβλίον Α' κεφ. 9.

2. Τὴν ἀπαριθμησὶν τῶν παθῶν κάμνει δ' Ἀριστοτέλης εἰς τὰ «Ἠθικὰ Νικομάχεια», βιβλ. Β' κεφ. 5. Εἶναι δὲ αὐτὰ ὁ πόθος, ἡ ὀργή, ὁ φόβος, τὸ θάρρος, ἡ ζηλοτυπία, ἡ εὐνοια, ἡ φιλία, τὸ μῖσος, ὁ φθόνος, ὁ ζήλος, ὁ οἰκτος καὶ μὲ μίαν λέξιν κάθε τι πού συνοδεύεται ἀπὸ εὐχάριστον ἢ δυσάρεστον συναίσθημα.

γὰ ἐπέλθουν ὠρισμένα εὐχάριστα γεγονότα, ὅταν ἀκούῃ τὸν πολιτικὸν ρήτορα νὰ κάμνῃ σχετικὴν πρότασιν, νομίζει ὅτι πράγματι θὰ συμβοῦν ὅσα ὁ ρήτωρ προτείνει καὶ θὰ βγοῦν σὲ καλὸ. Ὁ ἀδιάφορος ὅμως καὶ ἐκεῖνος ποῦ μὲ δυσφορίαν θὰ ἴδῃ τὴν πραγματοποίησίν των, θὰ σχηματίσῃ τὴν ἀντίθετον κρίσιν

Τρία εἶναι τὰ αἰτία ποῦ κάμνουν ἀξιοπίστους τοὺς ρήτορας, διότι τρεῖς εἶναι καὶ οἱ λόγοι ποῦ μᾶς κάμνουν γὰ πιστεῦμεν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰς ἀποδείξεις ποῦ ὑπάρχουν περὶ τῆς ὑποθέσεως. Εἶναι δὲ αὐτὰ ἡ φρόνησις, ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ εὐνοϊκὴ διάθεσις τοῦ ρήτορος πρὸς τοὺς ἀκροατὰς του. Πραγματικὰ ἀπομακρύνεται κανεὶς ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν ἐν σχέσει πρὸς τὸ θέμα τοῦ λόγου του ἢ τῆς συμβουλῆς του, εἴτε διότι τοῦ λείπουν καὶ τὰ τρία αὐτὰ εἴτε καὶ μόνον ἓνα ἀπ' αὐτά. Δηλαδή ἢ ὁ ρήτωρ δὲν ἔχει ὀρθὴν γνώμην ἐπειδὴ εἶναι ἀνόητος ἢ ἐνῶ ἔχει ὀρθὴν γνώμην λέγει τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ὅσα πιστεύει ἐπειδὴ εἶναι μοχθηρὸς ἢ τέλος εἶναι καὶ φρόνιμος καὶ ἐνάρετος, ἀλλὰ δὲν θέλει τὸ καλὸ τῶν ἀκροατῶν του καὶ τότε εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ μὴ δίδῃ τὴν ὀρθοτέραν συμβουλήν, ἐνῶ τὴν ξέρει. Ἐκτὸς αὐτῶν τῶν τριῶν δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν ἐκεῖνος ποῦ θεωρεῖται ὅτι ἔχει καὶ τὰ τρία αὐτὰ προσόντα θὰ εἶναι πιστευτὸς ἀπὸ τὸ ἀκροατήριόν του. Ἐπομένως τὰ ἐπιχειρήματα ποῦ θὰ ἐμφανίσουν τὸν ρήτορα ὡς φρόνιμον καὶ ἐνάρετον πρέπει νὰ τὰ ἀρυώμεθα ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν ἤδη' περὶ τῶν ἀρετῶν· διότι μὲ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ ἡμπορεῖ κανεὶς εἴτε τοὺς ἄλλους εἴτε τὸν ἑαυτὸν του νὰ παρουσιάσῃ ὡς ἐνάρετον. Τώρα δὲ πρέπει νὰ διμυλήσωμεν περὶ εὐνοίας καὶ φιλίας καὶ γενικὰ περὶ τῶν παθῶν. Πάθη εἶναι ἐκεῖνα ποῦ ἀλλάσσουν τὴν ψυχικὴν μας κατάστασιν καὶ προκαλοῦν διαφοράν εἰς τὰς κρίσεις μας. συνοδεύονται δὲ ἀπὸ δυσάρεστον ἢ εὐχάριστον συναίσθημα. Ἔτσι ἡ ὀργή, ὁ οἰκτος ὁ φόβος καὶ ὅσαι ἄλλαι καταστάσεις ἀνήκουν εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν καθὼς καὶ τὰ ἀντίθετά των, εἶναι πάθη. Πρέπει δὲ σχετικὰ πρὸς κάθε πάθος νὰ κάμωμεν τρεῖς διακρίσεις. Μὲ αὐτὸ ἔννοιῳ νὰ ἐξετάσωμεν ὅταν π.χ. πραγματευώμεθα περὶ τῆς ὀργῆς καὶ εἰς ποίαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρίσκονται οἱ ὠργισμένοι ἄνθρωποι καὶ ἐναντίον ποίων συνήθως ὀργίζονται καὶ διὰ ποίους λόγους. Διότι πράγματι, ἐὰν γνωρίζωμεν μόνον τὸ ἓνα ἢ τὰ δύο, ὅχι ὅμως τὸ σύνολον ἀπὸ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, εἶναι ἀδύνατον νὰ προκαλέσωμεν τὴν ὀργήν. Τὸ ἴδιο δὲ πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν καὶ σχετικὰ πρὸς ὅλα

καὶ ἐπὶ τῶν προειρημένων διεγράψαμεν τὰς προτάσεις, οὕτω καὶ περὶ τούτων ποιήσωμεν καὶ διέλωμεν τὸν εἰρημέ-
30 νον τρόπον.

2. Ἔστω δὴ ὄργη ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν τῶν εἰς αὐτὸν ἢ τῶν αὐτοῦ, τοῦ ὀλιγωρεῖν μὴ προσήκοντος. Εἰ δὴ τοῦτ' ἐστὶν ἡ ὄργη, ἀνάγκη τὸν ὀργιζόμενον ὀργίζεσθαι ἀεὶ τῶν καθ' ἕκαστόν
35 τινι, ὡς Κλέωνι ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπῳ, καὶ ὅτι αὐτὸν ἢ τῶν
1378b αὐτοῦ τι πεποίηκεν ἢ ἤμελλεν, καὶ πάσῃ ὄργῃ ἔπεσθαί τινα ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ τιμωρησασθαι· ἡδὼν μὲν γὰρ τὸ οἶεσθαι τεύξεσθαι ὧν ἐφίεται, οὐδεὶς δὲ τῶν φαινομένων ἀδυνάτων ἐφίεται αὐτῷ, ὃ δὲ ὀργιζόμενος ἐφίεται
5 δυναιτῶν αὐτῷ. Διὸ καλῶς εἴρηται περὶ θυμοῦ

ὅς τε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο
ἀνδρῶν ἐν στήθεσιν ἀίξεται·

ἀκολουθεῖ γὰρ καὶ ἡδονὴ τις διὰ τε τοῦτο καὶ διότι διατρέβουσιν ἐν τῷ τιμωρεῖσθαι τῇ διανοίᾳ· ἡ οὖν τοῖτε γινομένη
10 φαντασία ἡδονὴν ἐμποιεῖ, ὥσπερ ἡ τῶν ἐνυπνίων. Ἐπεὶ δὲ ἡ ὀλιγωρία ἐστὶν ἐνέργεια δόξης περὶ τὸ μηδενὸς ἄξιον φαινόμενον· καὶ γὰρ τὰ κακὰ καὶ τὰγαθὰ ἄξια οἰόμεθα σπουδῆς εἶναι, καὶ τὰ συντείνοντα πρὸς αὐτά· ὅσα δὲ μηδέν τι ἢ μικρόν, οὐδενὸς ἄξια ὑπολαμβάνομεν· τρία δ' ἐστὶν
15 εἶδη ὀλιγωρίας, καταφρόνησίς τε καὶ ἐπηρεασμὸς καὶ ὕβρις· ὃ τε γὰρ καταφρονῶν ὀλιγωρεῖ (ὅσα γὰρ οἴονται μηδενὸς

1. Ὁμήρου Ἰλιάς Σ 109-110 (μετάφρασις Πολυλά).

τὰ ἄλλα πάθη. Ὅπως λοιπὸν περιεγράψαμεν λεπτομερῶς τὰς προτάσεις πού σχετίζονται μὲ ὄσα θέματα ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω, ἔτσι καὶ τώρα περὶ τῶν παθῶν ὡς κάμωμεν τὰς διακρίσεις πού εἶδαμε ὅτι πρέπει νὰ γίνουιν.

2. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΡΓΗΣ

Ἄς δεχθῶμεν ὅτι ὀργή εἶναι ἡ ἀνάμικτος μετὰ λύπης ἐπιθυμία νὰ ἐκδικηθῶμεν φανερά ὄρισμένον πρόσωπον, διότι τοῦτο ἐξεδήλωσε περιφρόνησιν ἀπεναντί μας ἢ ἀπέναντι πραγμάτων πού σχετίζονται πρὸς ἡμᾶς, ἐνῶ δὲν ἔπρεπε. Ἄν ὁμως αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἡ ὀργή, τότε, κατ' ἀνάγκην, ἐκεῖνος πού ὀργίζεται, ὀργίζεται πάντοτε ἐναντίον ἐνὸς ὄρισμένου προσώπου, λόγου χάριν ἐναντίον τοῦ Κλέωνος καὶ ὄχι γενικᾶ ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου, ἢ δὲ ὀργή του προέρχεται διότι ἐκεῖνος πού τὴν ἐπροκάλεσε ἔκαμε ἢ ἐπρόκειτο νὰ κάμῃ κάτι κακὸν εἰς αὐτόν ἢ εἰς τὰ πρᾶγματα πού σχετίζονται μὲ αὐτόν· καὶ κάθε ὀργή συνοδεύεται ἀπὸ κάποιαν ἡδονὴν πού προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐκδικήσεως. Διότι, ἀλήθεια, τὸ νὰ πιστεύωμεν ὅτι θὰ ἐπιτύχωμεν ἐκεῖνα πού ἐπιθυμοῦμεν μᾶς προξενεῖ ἡδονήν. Ἐξ ἄλλου δὲ κανεὶς δὲν ἐπιθυμεῖ ἐκεῖνα πού τοῦ φαίνονται ἀπραγματοποίητα· καὶ ἐκεῖνος δὲ πού ὀργίζεται, ἐπιθυμεῖ πρᾶγματα πού ἡμπορεῖ νὰ τὰ ἐπιτύχῃ. Καὶ γι' αὐτὸ ὀρθῶς ἐλέχθη περὶ τοῦ θυμοῦ

Ἡ χολή . . .

Πού μὲς στὰ στήθη χύνεται γλυκεῖα καὶ μελωμένη¹

Συνοδεύεται δὲ ἀπὸ ἡδονὴν ἢ ὀργή ὄχι μόνον διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον ἀλλὰ καὶ διότι ὁ θυμωμένος ἀναπαριστᾷ μῆσα στὸ μυαλό του τὴν ἐκδίκησιν. Αὐτὸ δὲ πού φαντάζεται τότε δημιουργεῖ κάποιο εἶδος ἡδονῆς ἀνάλογον μὲ ἐκεῖνο πού μᾶς προκαλοῦν τὰ ὄνειρα.

Ἡ δὲ περιφρόνησις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς γνώμης πού τείνει νὰ θεωρήσῃ ὅτι τὸ ἀντικείμενόν της δὲν ἔχει καμμίαν ἀξίαν. Διότι καὶ εἰς τὰ καλὰ καὶ εἰς τὰ κακὰ καὶ εἰς ὄσα σχετίζονται πρὸς αὐτά, ἀποδίδομεν πάντοτε κάποιαν σημασίαν. Δὲν θεωροῦμεν δὲ ἀξιόλογα μόνον ἐκεῖνα πού εἶναι τιποτένια ἢ ἀσήμαντα. Ὑπάρχουιν δὲ τρία εἶδη περιφρονήσεως, ἢ καταφρονήσις, ἢ ἀντίδρασις καὶ ἢ προσβολή. Πράγματι ἐκεῖνος πού καταφρονεῖ ἀδιαφορεῖ, διότι κατα-

ἀξια, τούτων καταφρονοῦσιν, τῶν δὲ μηδενὸς ἀξίων ὀλιγο-
 ροῦσιν) καὶ ὁ ἐπηρεάζων [φαίνεται καταφρονεῖν] ἔστιν γὰρ
 ὁ ἐπηρεασμὸς ἐμποδισμὸς ταῖς βουλήσεσιν μὴ ἵνα τι αὐτῷ
 20 ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκείνω. Ἐπεὶ οὖν οὐχ ἵνα αὐτῷ τι, ὀλιγορεῖ·
 δῆλον γὰρ ὅτι οὔτε βλάψειν ὑπολαμβάνει, ἐφοβεῖτο γὰρ ἄν
 καὶ οὐκ ὠλιγόρει, οὔτ' ὠφελῆσαι ἄν οὐδὲν ἀξιον λόγου,
 ἐφρόντιζε γὰρ ἄν ὥστε φίλος εἶναι. Καὶ ὁ ὑβρίζων δὲ ὀλι-
 25 ρεῖ· ἔστι γὰρ ὑβρις τὸ πράττειν καὶ λέγειν ἐφ' οἷς ἀσχύνη
 ἔστιν τῷ πάσχοντι, μὴ ἵνα τι γίγνηται αὐτῷ ἄλλο ἢ δι
 ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἡσθῆ· οἱ γὰρ ἀντιποιοῦντες οὐχ ὑβρί-
 ζουσιν ἀλλὰ τιμωροῦνται. Αἴτιον δὲ τῆς ἡδονῆς τοῖς ὑβρί-
 ζουσιν, ὅτι οἴονται κακῶς δρωῦντες αὐτοὺς ὑπερέχειν μᾶλλον.
 Διὸ οἱ νέοι καὶ οἱ πλούσιοι ὑβρισταί· ὑπερέχειν γὰρ οἴον-
 30 ται ὑβρίζοντες. Ὑβρεως δὲ ἀτιμία, ὁ δ' ἀτιμάζων ὀλιγο-
 ρεῖ· τὸ γὰρ μηδενὸς ἀξιον οὐδεμίαν ἔχει τιμὴν, οὔτε ἀγα-
 θοῦ οὔτε κακοῦ. Διὸ λέγει δρογίζόμενος ὁ Ἀχιλλεὺς

ἠτίμησεν' εἰλὼν γὰρ ἔχει γέρας αὐτὸς

καὶ

ὡς εἴ τιν' ἀτίμητον μετανάστην,

ὡς διὰ ταῦτα δρογίζόμενος. Προσῆκειν δὲ οἴονται πολυωρεῖ-
 35 σθαι ὑπὸ τῶν ἡτιόνων κατὰ γένος, κατὰ δύναμιν, κατ' ἀρε-
 1379a τήν, καὶ ὅλως ἐν ᾧ ἄν ταῦτα ὑπερέχη πολὺ, οἶον ἐν χρήμα-

1. Ὁμήρου Ἰλιάς Α (355-356 μετὰφρ. Πολυλά).

2. Ὁμήρου Ἰλιάς Ι 650 (μετὰφρ. Πολυλά).

φρονεῖ κανεῖς ἐκεῖνα πού θεωρεῖ ἀσήμαντα καὶ αὐτὰ τὰ ἴδια προκαλοῦν καὶ τὴν ἀδιαφορίαν του. Καὶ ἐκεῖνος πάλι πού ἀντιδρᾷ ἐκδηλώνει περιφρόνησιν, διότι ἀντίδρασις εἶναι τὸ νὰ ἐμποδίζωμεν τὴν πραγματοποιήσιν τῆς θελήσεως ἐνὸς ἄλλου. ὄχι διὰ νὰ ὠφεληθοῦμε ἡμεῖς, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ ὠφεληθῇ ὁ ἄλλος. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἀντίδρασις δὲν προέρχεται ἀπὸ ἐπιθυμίαν ἰδίας ὠφελείας σημαίνει περιφρόνησιν πρὸς ἐκεῖνον ἐναντίον τοῦ ὁποίου στρέφεται. Πράγματι εἶναι φανερόν ὅτι δὲν τὸν θεωρεῖ οὔτε κἂν ἱκανὸν νὰ τὸν βλάψῃ· διότι τότε θὰ τὸν ἐφοβεῖτο καὶ δὲν θὰ τὸν περιφρονοῦσε. Καὶ πάλιν δὲν τὸν θεωρεῖ οὔτε ἱκανὸν νὰ τοῦ παράσχη ἀξίαν λόγου ὠφέλειαν, διότι τότε θὰ ἐφρόντιζε ὥστε νὰ τὰ ἔχῃ καλὰ μαζὶ του. Περιφρόνησιν ἐπίσης δείχνει καὶ ἐκεῖνος πού προσβάλλει. Πράγματι ὕβρις εἶναι τὸ νὰ χρησιμοποιοῖ κανεῖς πράξεις καὶ λόγους πού ντροπιάζουν ἐκεῖνον, ἐναντίον τοῦ ὁποίου στρέφονται καὶ τοῦτο ὄχι χάριν κάποιου ἄλλου σκοποῦ, ἀλλὰ μόνον χάριν τῆς ἡδονῆς πού ἡ προσβολὴ προξενεῖ εἰς ἐκεῖνον πού τὴν διαπράττει. Διότι ἐκεῖνοι πού ἀπλῶς προσβάνουν εἰς ἀντίποινα δὲν διαπράττουν προσβολὴν ἀλλὰ μόνον ἐκδίκησιν. Αἴτιον δὲ τῆς ἡδονῆς πού αἰσθάνονται ὅσοι προσβάλλουν εἶναι ὅτι μὲ τὸ νὰ κακομεταχειρίζονται τοὺς ἄλλους νομίζουν ὅτι ὑπερέχουν αὐτῶν. Ἰδοὺ γιὰτί οἱ νέοι καὶ οἱ πλοῦσιοι κάμνουν πολλὰς προσβολὰς. Νομίζουν ὅτι ἡ ὕβριστικὴ των διαγωγὴ τοὺς παρέχει κάποιαν ὑπεροχὴν. Ἐκεῖνος πού προσβάλλεται ἀτιμάζεται, ἀλλὰ τότε τὸ νὰ προσβάλωμεν κάποιον ἀποτελεῖ καὶ αὐτὸ περιφρόνησιν. Διότι δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτιμηθῇ οὔτε ὡς καλὸν οὔτε ὡς κακὸν μόνον ἐκεῖνο πού δὲν εἶναι ἀξίον λόγου. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ Ἀχιλλεὺς στὸ θυμὸ του λέγει

Ἰδοὺ τώρα μ' ἀτίμασεν ὁ μέγας Ἀγαμέμνων

ἽΟτι μοῦ ἄρπαξεν αὐτὸς τὸ δῶρο μου καὶ τῆξι.¹

Καὶ πάλιν

Ὡς ξένον ὅπ' οἱ ἐγκάτοικοι πολίταις ἀτιμάζουσιν.²

διότι τάχα αὐταὶ αἱ πράξεις ἐπροκάλεσαν τὸν θυμὸν του.

Οἱ ἄνθρωποι νομίζουν ὅτι πρέπει νὰ ἐκτιμῶνται ἀπὸ ἐκεῖνους πού εἶναι κατώτεροι εἴτε κατὰ τὴν καταγωγὴν εἴτε κατὰ τὴν δύναμιν εἴτε κατὰ τὴν ἀρετὴν εἴτε γενικὰ κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ὅπου ἡ ὑπεροχὴ των ἀπὸ τοὺς ἄλλους εἶναι μεγάλη. Ἔτσι ὁ πλοῦσιος ὑπερέχει ἀπὸ τὸν πτωχὸν ὡς

σιν ὁ πλούσιος πένητος καὶ ἐν τῷ λέγειν ῥητορικὸς ἀδυνά-
του εἰπεῖν καὶ ἄρχων ἀρχομένου καὶ ἄρχειν ἄξιος οἰόμενος
τοῦ ἄρχεσθαι ἀξίου. Διὸ εἴρηται

5 θυμὸς δὲ μέγας ἐστὶ διοικησέων βασιλῆων
καὶ

ἀλλὰ τε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον¹

ἀγανακτοῦσι γὰρ διὰ τὴν ὑπεροχὴν. Ἔτι ὑφ' ὧν τις οἰεταί
εὖ πάσχειν δεῖν· οὗτοι δ' εἰσὶν οὓς εὖ πεποίηκεν ἢ ποιεῖ,
αὐτὸς ἢ λ.² αὐτόν τις ἢ τῶν αὐτοῦ τις, ἢ βούλεται ἢ ἐβου-
10 λήθη.

Φανερόν οὖν ἐκ τούτων ἤδη πῶς τε ἔχοντες ὀργίζονται
αὐτοὶ καὶ ἴσιν καὶ διὰ ποῖα. Αὐτοὶ μὲν γὰρ, ὅταν λυπῶνται·
ἐφίεται γὰρ τινος ὁ λυπούμενος· ἐάν τε οὖν κατ' εὐθυωρίαν
διοῦν ἀντικρούσῃ τις, ὅλον τῷ διψῶντι πρὸς τὸ πιεῖν,
15 ἐάν τε μὴ, ὁμοίως ταῦτ' φαίνεται ποιεῖν· καὶ ἐάν τε ἀντι-
πράτῃ τις ἐάν τε μὴ συμπράτῃ ἐάν τε ἄλλο τι ἐνοχλῇ οὐ-
τως ἔχοντα, πᾶσιν ὀργίζεται. Διὸ κάμνοντες, πενόμενοι <πο-
λεμοῦντες>, ἐρῶντες, διψῶντες, ὄλως ἐπιθυμοῦντές τι καὶ
μὴ κατορθοῦντες ὀργίλοι εἰσὶ καὶ εὐπαρόρμητοι, μάλιστα
20 μὲν πρὸς τοὺς τοῦ παρόντος ὀλιγωροῦντας, ὅλον κάμων μὲν
τοῖς πρὸς τὴν νόσον, πενόμενος δὲ τοῖς πρὸς τὴν πενίαν,
πολεμῶν δὲ τοῖς πρὸς τὸν πόλεμον, ἐρῶν δὲ τοῖς πρὸς τὸν
ἔρωτα, ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις, <εἰ δὲ μὴ, κἄν διοῦν
ἄλλο ὀλιγορῆ τις>· προωδοποιῆται γὰρ ἕκαστος πρὸς τὴν

1. Ὁμήρου Ἰλιάς Β 197.

2. Ὁμήρου Ἰλιάς Α 84.

πρὸς τὰ χρήματα καὶ ὁ καλὸς ρήτωρ ὑπερέχει ὡς πρὸς τοὺς λόγους ἀπὸ ἐκείνου πού δὲν μπορεῖ νὰ μιλήσῃ δημοσίᾳ, καὶ ὁ ἀρχων ἀπὸ τὴν ὑπήκοον καὶ ἐκεῖνος πού νομίζει ὅτι εἶναι ἱκανὸς νὰ κυβερνᾷ ἀπὸ ἐκείνον πού δὲν εἶναι ἄξιος παρὰ μόνον νὰ κυβερνᾶται. Καὶ γι' αὐτὸ ἐγράφη ὁ στίχος

Καὶ τῶν θεογέννητων βασιλιάδων ὁ θυμὸς εἶναι φοβερός¹
καὶ ὁ ἄλλος

Μὰ καὶ ἀργότερα τὸ θυμᾶται καὶ μνησικακεῖ².

Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἡ ὑπεροχὴ εἶναι αἰτία τῆς μεγάλης ἀγανακτήσεως. Νομίζουν ἀκόμη ὅτι πρέπει νὰ τιμῶνται: ἀπὸ ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους πιστεύουν ὅτι πρέπει νὰ περιμένουν καλὸν· δηλαδὴ ἀπὸ ἐκείνους πού εἶτε εἰς τὸ παρελθόν εἶτε εἰς τὸ παρὸν ἔχουν εὐεργετηθῆ εἶτε ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον εἶτε ἀπὸ κάποιον ἄλλον πρὸς χάριν του εἶτε ἀπὸ κάποιον δικόν του ἀνθρώπον εἶτε ἀπλῶς θέλει ἢ ἠθέλησε εἰς τὸ παρελθόν νὰ τοὺς εὐεργετήσῃ.

¹ Ἀπὸ ὅσα ἐξεθέσαμεν ἕως τῶρα εἶναι φανερὸν ποιοὶ θυμῶνουν, ἐναντίον τίνων καὶ γιὰ ποιοὺς λόγους. Ὁ δεῖνα θυμῶνει ὅταν εἶναι στενοχωρημένος. Διότι ἐκεῖνος πού στενοχωρεῖται ἐπιθυμεῖ κάτι πού τοῦ λείπει, καὶ τότε εἶτε ἀπ' εὐθείας τὸν ἐμποδίζει κανεὶς νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν σκοπὸν του, λόγου χάριν ἂν ἐμποδίσῃ τὸν διψασμένον νὰ πῆ νερό, εἶτε ἐμμέσως ἀντιδράσῃ πρὸς αὐτόν, τοῦ φαίνεται ὅτι τὸ ἴδιο πρᾶγμα εἶναι. Ἔτσι εἶτε ἀντιδρᾷ κανεὶς, εἶτε ἀπλῶς δὲν συμπράττει, εἶτε τὸν ἐνοχλεῖ καθ' οἷονδήποτε ἄλλον τρόπον ὅταν εὐρίσκεται εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, προκαλεῖ τὴν ὀργὴν του. Ἴδου γιὰτί οἱ ἄρρωστοί, οἱ πτωχοί, ἐκεῖνος πού διεξάγει πόλεμον, οἱ ἐρωτευμένοι, οἱ διψασμένοι καὶ γενικᾶ ὅσοι ἐπιθυμοῦν κάτι τι πού δὲν τὸ ἐπιτυγχάνουν θυμῶνουν καὶ παραφέρονται εὐκολα, καὶ κυρίως ἐναντίον ἐκείνων πού ἀδιαφοροῦν διὰ τὸ κακὸ πού καθ' ἐκείνην τὴν στιγμήν πάσχουν. Ἔτσι ὁ ἄρρωστος θυμῶνει εὐκολα μὲ ἐκείνους πού ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν ἀρρώστια του, ὁ πτωχὸς μὲ ἐκείνους πού τὸν ἐξευτελίζουν γιὰ τὴν φτώχεια του, ἐκεῖνος πού πολεμεῖ μὲ ἐκείνους πού τοῦ φέρουν δυσκολίας εἰς τὸν πόλεμον, ὁ ἐρωτευμένος μὲ ἐκείνους πού τοῦ ἐμποδίζουν τοὺς ἐρωτικούς του σκοποὺς καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Φυσικᾶ ἡ ὀργὴ προκαλεῖται καὶ ἀπὸ οἰανδήποτε ἄλλην ἀδιαφορίαν. Πράγματι

25 ἐκάστου ὀργῆν ὑπὸ τοῦ ὑπάρχοντος πάθους· ἔτι δ' ἐὰν τὰ-
 ναντία τύχη προσδεχόμενος· λυπεῖ γὰρ μᾶλλον τὸ πολὺ πα-
 ρὰ δόξαν, ὡσπερ καὶ τέρπει τὸ πολὺ παρὰ δόξαν, ἐὰν γένη-
 ται δ βούλεται. Διὸ καὶ ὄραι καὶ χρόνοι καὶ διαθέσεις καὶ
 ἡλικίαι ἐκ τούτων φανεραί, ποῖαι εὐκίνητοι πρὸς ὀργῆν καὶ
 30 ποῦ καὶ πότε, καὶ ὅτε μᾶλλον ἐν τούτοις εἰσὶ, μᾶλλον καὶ
 εὐκίνητοι.

Αὐτοὶ μὲν οὖν οὕτως ἔχοντες εὐκίνητοι πρὸς ὀργῆν,
 ὀργίζονται δὲ τοῖς τε καταγελῶσι καὶ χλευάζουσιν καὶ σκώ-
 πουσιν· ὑβρίζουσι γάρ. Καὶ τοῖς τὰ τοιαῦτα βλάπτουσιν
 35 ὅσα ὑβρεως σημεῖα. Ἐνάγκη δὲ τοιαῦτα εἶναι ἢ μήτε ἀντί-
 τινος μήτ' ὠφέλιμα τοῖς ποιούσιν· ἤδη γὰρ δοκεῖ δι' ὑβρίν.
 Καὶ τοῖς κακῶς λέγουσι καὶ καταφρονούσι περὶ ὧν αὐτοὶ
 μάλιστα σπουδάζουσιν, οἷον οἱ ἐπὶ φιλοσοφίᾳ φιλοτιμούμε-
 νοι ἐὰν τις εἰς τὴν φιλοσοφίαν, οἱ δ' ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ἐὰν τις εἰς
 40 τὴν ἰδέαν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ταῦτα δὲ πολλῶ
 μᾶλλον, ἐὰν ὑποπιτεύσωσι μὴ ὑπάρχειν αὐτοῖς, ἢ ὅλως ἢ μὴ
 1379b ἰσχυρῶς, ἢ μὴ δοκεῖν· ἐπειδὴν γὰρ σφόδρα οἴωνται ὑπερέ-
 χειν ἐν τούτοις, ἐν οἷς σκώπτονται, οὐ φροντίζουσιν. Καὶ
 τοῖς φίλοις μᾶλλον ἢ τοῖς μὴ φίλοις· οἴονται γὰρ προσή-
 κειν μᾶλλον πάσχειν εὖ ὑπ' αὐτῶν ἢ μὴ. Καὶ τοῖς εἰθισμέ-
 5 νοις τιμᾶν ἢ φροντίζειν, ἐὰν πάλιν μὴ οὕτως ὁμιλῶσιν· καὶ
 γὰρ ὑπὸ τούτων οἴονται καταφρονεῖσθαι· ταῦτά γὰρ ἂν
 ποιεῖν. Καὶ τοῖς μὴ ἀντιποιοῦσιν εὖ μηδὲ τὴν ἴσην ἀντα-

ὁ καθένας ὀργίζεται ἀπὸ ἰδιαίτερα αἰτία, προδιατεθειμένος πρὸς τοῦτο ἀπὸ τὸ πάθος πὸ ἐκάστοτε τὸν κατέχει.

Ὅργίζεται κανεὶς ἐπίσης καὶ ὅταν ἡ τύχη φέρῃ τὸ ἀντίθετον ἀπὸ ἐκεῖνο πὸ ἐπερίμενε. Πράγματι ἐκεῖνο πὸ ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ τὰς προσδοκίας μας προξενεὶ μεγάλην λύπην, ὅπως, ἐξ ἄλλου, καὶ ἡ ἀπροσδόκητος ἐκπλήρωσις τῶν ἐπιθυμιῶν μας προξενεὶ μεγάλην χαρὰν. Καὶ γι' αὐτὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνῃ σαφῶς ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν μέχρι τοῦδε ποῖαι στιγμαί, περιστάσεις, ψυχικὴ διάθεσις ἢ ἡλικία εὐνοοῦν τὴν ὀργὴν καὶ ποῦ καὶ πότε. Ἐπίσης γίνεται φανερόν ὅτι ἐκεῖνος πὸ διατελεῖ ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας ὀργίζεται εὐκολώτερον.

Αὐταὶ εἶναι αἱ συνθήκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας μπορεῖ κανεὶς εὐκολὰ νὰ θυμῶσῃ, θυμῶνει δὲ μὲ ἐκείνους πὸ τὸν περιγελοῦν, πὸ τὸν χοροῖδεύουν ἢ τὸν γελοιοποιοῦν. Διότι καὶ αὐτοὶ τὸν προσβάλλουν. Ἐπίσης θυμῶνει μὲ ἐκείνους πὸ τοῦ προξενοῦν βλάβας, πὸ περιέχουν καὶ προσβολὴν. Βλάβαι δὲ αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι ἐκεῖναι πὸ προξενοῦνται χωρὶς ὁ δράστης τῶν νὰ ἔχῃ ἀνταμοιβὴν ἢ ἄλλο ὄφελος. Διότι τότε προδῆλως δὲν μπορεῖ νὰ ἔχουν ἄλλην αἰτίαν παρὰ τὴν πρόθεσιν τῆς προσβολῆς. Ἐπίσης θυμῶνει κανεὶς μὲ ἐκείνους πὸ κακολογοῦν καὶ περιφρονοῦν τὰ πράγματα εἰς τὰ ὁποῖα αὐτὸς ἀποδίδει μεγάλην σπουδαιότητα, ὅπως ἐκεῖνοι πὸ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν φιλοσοφίαν θυμῶνουν μὲ τοὺς ἀνθρώπους πὸ τὴν προσβάλλουν· καὶ ἐκεῖνοι πὸ ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν ὠραιότητα, θυμῶνουν μὲ ἐκείνους πὸ τὴν περιφρονοῦν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὁ δὲ θυμὸς τους εἶναι μεγαλύτερος ἂν καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὑποπτεύονται ὅτι αἱ γνώμαι των δὲν εἶναι ἢ δὲν θεωροῦνται ἐν δόξῃ ἢ ἐν μέρει ὄρθαι. Διότι ὅταν πιστεύουν εἰς τὴν μεγάλην ὑπεροχὴν τοῦ πράγματος πὸ προκαλεῖ τὰ σκώμματα τῶν ἄλλων, τότε δὲν θυμῶνουν ἀλλὰ ἀδιαφοροῦν. Θυμῶνει ἐπίσης κανεὶς περισσότερον μὲ τοὺς φίλους του παρὰ μὲ ἐκείνους πὸ δὲν εἶναι φίλοι, διότι νομίζει ὅτι ἀπ' αὐτοὺς μᾶλλον πρέπει νὰ περιμένῃ καλὸ παρὰ κακό. Ἀκόμη θυμῶνει καὶ μὲ ἐκείνους πὸ συνήθως τοῦ ἀπονέμου τιμὰς ἢ τὸν περιβάλλουν μὲ φροντίδας ἂν κάποτε ἀλλάξουν συμπεριφορὰν. διότι τότε πιστεύει ὅτι αὐτοὶ ἀρχίζουν καὶ τὸν περιφρονοῦν. ἄλλως θὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ συμπεριφέρονται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Τὴν ὀργὴν προκαλοῦν ἐπίσης ἐκεῖνοι πὸ δὲν ἀνταποδίδουν καλὸν ἀντὶ καλοῦ, οὔτε δείχνουν εὐγνωμοσύνην ἀνάλογον πρὸς τὰς ὑπηρεσίας πὸ

ποδιδοῦσιν. Καὶ τοῖς τάναντία ποιοῦσιν αὐτοῖς, ἐὰν ἤτιους
 ὦσιν· καταφρονεῖν γὰρ πάντες οἱ τοιοῦτοι φαίνονται, καὶ
 10 οἱ μὲν ὡς ἠτιόνων οἱ δ' ὡς παρὰ ἠτιόνων. Καὶ τοῖς ἐν
 μηδενὶ λόγῳ οὔσιν, ἅν τι ὀλιγορῶσι. μᾶλλον· ὑπόκειται
 γὰρ ἡ ὀργὴ τῆς ὀλιγορίας πρὸς τοὺς μὴ προσήκοντας, προσ-
 ἕκει δὲ τοῖς ἠτιοσι μὴ ὀλιγορεῖν· τοῖς δὲ φίλοις, ἐὰν τε
 μὴ εὖ λέγωσιν ἢ ποιῶσιν, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐὰν τάναντία,
 15 καὶ ἐὰν μὴ αἰσθάνωνται δεομένων, ὥσπερ ὁ Ἄντιφῶντος
 Πλήξιππος τῷ Μελεάγρῳ· ὀλιγορίας γὰρ τὸ μὴ αἰσθά-
 νεοθαι σημεῖον· ὧν γὰρ φροντίζομεν, οὐ λανθάνει. Καὶ
 τοῖς ἐπιχαίρουσι ταῖς ἀτυχίαις καὶ ὄλως εὐθυμουμένοις
 ἐν ταῖς αὐτῶν ἀτυχίαις· ἢ γὰρ ἐχθροῦ ἢ ὀλιγορῶντος
 20 σημεῖον. Καὶ τοῖς μὴ φροντίζουσιν ἐὰν λυπήσωσιν· διὸ
 καὶ τοῖς κακὰ ἀγγέλλουσιν δογίζονται. Καὶ τοῖς ἢ ἀκούουσι
 περὶ αὐτῶν ἢ θεωμένοις τὰ αὐτῶν φαῦλα· ὁμοιοὶ γάρ εἰσιν
 ἢ ὀλιγοροῦσιν ἢ ἐχθροῖς· οἱ γὰρ φίλοι συναλοῦσιν, θεώ-
 μενοι δὲ τὰ οἰκεία φαῦλα πάντες ἀλοῦσιν. Ἔτι τοῖς ὀλι-
 25 γωροῦσι πρὸς πέντε, πρὸς οὖς φιλοτιμοῦνται, [πρὸς] οὖς
 θαναμάζουσιν, ὑφ' ὧν βούλονται θαναυάζεσθαι, ἢ οὖς αἰ-
 σχύονται, ἢ ἐν τοῖς αἰσχυνομένοις αὐτούς· ἅν τις ἐν τού-
 τοις ὀλιγορῇ, δογίζονται μᾶλλον. Καὶ τοῖς εἰς τὰ τοιαῦτα
 ὀλιγοροῦσιν ὑπὲρ ὧν αὐτοῖς αἰσχρὸν μὴ βοηθεῖν, οἷον γο-
 30 ρεῖς, τέκνα, γυναῖκας, ἀρχομένους. Καὶ τοῖς χάριν μὴ ἀπο-

1. Ὁ Πλήξιππος ἦτο ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο θεῖους τοῦ Μελεάγρου πού ἐσκοτώθησαν ἀπ' αὐτόν, διότι τοῦ διεξεδίκουν τὸν ἀγριόχοιρον πού εἶχε σκοτώσει· ἡ διαγωγὴ αὐτῆ προσέβαλε τὸν Μελεάγρον πού ἐπερίμενε ἀπ' τοὺς θεῖους του νὰ καταλάβουν τὴν ἐπιθυμίαν του καὶ νὰ μὴ τοῦ ἐναντιωθοῦν.

τούς παρέχονται. Ἐπίσης ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἀντιδρῶν εἰς τὰς ἐνεργείας μας καὶ μάλιστα ἔταν εἶναι κατώτεροί μας. Ὅλοι αὐτοὶ ἐκδηλώνουν περιφρόνησιν· οἱ μὲν τελευταῖοι φέρονται πρὸς ἡμᾶς ὡσάν νὰ εἴμεθα κατώτεροί των, οἱ δὲ πρῶτοι ὡσάν νὰ ἐδέχοντο εὐεργεσίας καὶ περιποιήσεις ἀπὸ κατωτέρους των.

Θυμῶνει κανεὶς ἀκόμη περισσότερο ἔταν ἄνθρωποι τελείως ἀνάξιοι λόγου τοῦ φέρωνται περιφρονητικὰ Διότι ὁ θυμὸς προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀπρεπῆ περιφρόνησιν. Οἱ δὲ ἀσήμαντοι ἄνθρωποι πρέπον εἶναι νὰ μὴ περιφρονοῦν τοὺς ἄλλους. Μὲ τοὺς φίλους τοῦ θυμῶνει κανεὶς καὶ ἐάν αὐτοὶ δὲν λέγουν ἢ δὲν κάμνουν τίποτε καλὸν πρὸς χάριν του, ἀκόμη δὲ περισσότερο ἂν λέγουν ἢ κάμνουν κακόν· ἐπίσης δὲ ἂν δὲν ἀντιλαμβάνονται τί περιμένει ἀπ' αὐτούς, ὅπως συνέβη μεταξὺ τοῦ Μελεάγρου καὶ τοῦ Πληξίππου υἱοῦ τοῦ Ἀντιφῶντος¹ Διότι σημαίνει πῶς ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἀντιλαμβάνεται αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν φίλον του· πρᾶγματι ἔταν ἐνδιαφερώμεθα γιὰ κάποιον, δὲν μᾶς διαφεύγουν αἱ ἐπιθυμίαι του. Θυμῶνει κανεὶς ἐπίσης μὲ ἐκείνους ποὺ χαίρονται διὰ τὰς ἀτυχίας του καὶ γενικώτερα μὲ ἐκείνους ποὺ διατηροῦν τὸ κέφι των ἔταν ὁ ἴδιος ἀτυχεῖ· διότι τοῦτο εἶναι ἐνδειξίς ἐχθρας ἢ περιφρονήσεως. Ἐπίσης μὲ ἐκείνους ποὺ ἀδιαφοροῦν ἐάν θὰ προσεγγίσουν λύπην εἰς αὐτόν. Καὶ γι' αὐτὸ θυμῶνουν καὶ μὲ ὄσους φέρουν κακὰς εἰδήσεις. Ἀκόμη θυμῶνει κανεὶς μὲ ὄσους ἀκούουν τὰς κακὰς του πράξεις ἢ τὰς ἔχουν ἰδεῖ. Διότι αὐτοὶ ἑμοιάζουν κατὰ τοῦτο μὲ ἐχθροὺς ἢ μὲ ἄνθρώπους ποὺ μᾶς περιφρονοῦν, ἐνῶ οἱ φίλοι συμμετέχουν εἰς τὴν θλίψιν μας καὶ ὑποφέρουν καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι βλέποντες τὰ ἐλαττώματά μας. Ἐπίσης θυμῶνει κανεὶς μὲ ἐκείνους ποὺ τοῦ φέρονται περιφρονητικὰ ἐμπρὸς σὲ πέντε εἶδη προσώπων· δηλ. ἐμπρὸς εἰς τοὺς ἀντιπάλους του, ἐμπρὸς εἰς τοὺς ἄνθρώπους ποὺ θαυμάζει, ἐμπρὸς εἰς ἐκείνους ποὺ θέλει νὰ τὸν θαυμάσουν, ἐμπρὸς εἰς ὄσους σέβεται ἢ τέλος ἐμπρὸς εἰς τοὺς ἄνθρώπους ποὺ τὸν σέβονται Ὅταν λοιπὸν φέρεται κανεὶς περιφρονητικὰ πρὸς κάποιον ποὺ εὐρίσκεται ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας προκαλεῖ τὴν μεγαλυτέραν ὀργὴν του. Θυμῶνει κανεὶς ἐπίσης μὲ ὄσους περιφρονοῦν ἐκεῖνα τὰ πρόσωπα ποὺ θὰ ἦτο ντροπὴ γι' αὐτὸν νὰ μὴ τὰ ὑποστηρίξῃ, λόγου χάριν τοὺς γονεῖς του, τὰ παιδιὰ του, τὴν γυναῖκα του ἢ τὰ πρόσωπα ποὺ ἔχει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του. Ἀκόμη δὲ καὶ μὲ

διδοῦσιν· παρὰ τὸ προσῆκον γὰρ ἡ ὀλιγωρία. Καὶ τοῖς εἰρω-
 νουμένοις πρὸς σπουδάζοντας· καταφρονητικὸν γὰρ ἡ εἰ-
 ρωνεία. Καὶ τοῖς τῶν ἄλλων εὐκιοητικοῖς. Ἐὰν μὴ καὶ αὐ-
 τῶν· καὶ γὰρ τοῦτο καταφρονητικόν, τὸ μὴ ἀξιοῦν ὧν πάν-
 35 τας καὶ αὐτόν. Ποιητικὸν δ' ὀργῆς καὶ ἡ λήθη, οἷον καὶ ἡ
 τῶν ὀνομάτων οὕτως οὔσα περὶ μικρόν· ὀλιγωρίας γὰρ δο-
 κεῖ καὶ ἡ λήθη σημεῖον εἶναι· δι' ἀμέλειαν μὲν γὰρ ἡ λήθη
 γίγνεται, ἡ δ' ἀμέλεια ὀλιγωρία τίς ἐστιν. Οἷς μὲν οὖν ὀρ-
 1380a γίζονται καὶ ὡς ἔχοντες καὶ διὰ ποῖα, ἅμα εἴρηται· δῆλον
 δ' ὅτι δέοι ἂν κατασκευάζειν τῷ λόγῳ τοιοῦτους οἷοι ὄντες
 ὀργίλως ἔχουσιν, καὶ τοὺς ἐναντίους τούτοις ἐνόχους ὄντας
 ἐφ' οἷς ὀργίζονται, καὶ τοιοῦτους οἷοις ὀργίζονται.

5 3. Ἐπεὶ δὲ τῷ ὀργίζεσθαι ἐναντίον τὸ πραῦνεσθαι καὶ
 ὀργῇ πραότητι, ληπιτέον πῶς ἔχοντες πρῶοί εἰσι καὶ πρὸς
 τίνας πράως ἔχουσι καὶ διὰ τίνων πραῦνονται. Ἔστω δὴ
 πρᾶνσις κατάστασις καὶ ἡρέμησις ὀργῆς. Εἰ οὖν ὀργίζον-
 ται τοῖς ὀλιγοροῦσιν, ὀλιγωρία δ' ἐκούσιον, φανερόν ὅτι
 10 καὶ τοῖς μὴδὲν τούτων ποιοῦσιν ἢ ἀκουσίως ποιοῦσιν ἢ φαι-
 νομένοις τοιοῦτοις πρῶοι εἰσίν. Καὶ τοῖς τὰναντία ὧν ἐποί-
 ησαν βουλουμένοις. Καὶ ὅσοι καὶ αὐτοὶ εἰς αὐτοὺς τοιοῦτοι·

ἐκείνους πού δὲν ἀποδίδουν τὴν χάριν πού τοὺς ἔκαμε· διότι τότε δὲν ὑπάρχει μόνον περιφρόνησις ἀλλὰ καὶ ἀπρέπεια.

²Ἐπίσης καὶ μὲ ἐκείνους πού εἰρωνεύονται στὰν αὐτοὺς σοβρολογῆ· διότι ἡ εἰρωνεία εἶναι εἶδος περιφρόνησεως· καθὼς καὶ μὲ ἐκείνους πού κάμνουν καλὸ εἰς τοὺς ἄλλους ἂν δὲν εὐεργετοῦν καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον· διότι καὶ τοῦτο, τὸ νὰ μὴ μᾶς κρίνουν ἀξιούς τῶν εὐεργεσιῶν πού παρέχουν εἰς ἄλλους τοὺς ἄλλους, εἶναι εἶδος περιφρόνησεως. Ἐνα πρᾶγμα πού ἰδιαιτέρως προκαλεῖ τὴν ὀργὴν εἶναι καὶ ἡ λήθη καὶ ἔτσι θυμῶνει κανεὶς καὶ στὰν ἀκόμη ξεχνοῦν τὸ ὄνομά του, πρᾶγμα πού εἶναι ἐν τούτοις ἀσήμαντον. Πράγματι ἡ λήθη θεωρεῖται ὅτι εἶναι εἶδος περιφρόνησεως, διότι προέροχεται ἀπὸ ἀδιαφορίαν καὶ αὐτὴ εἶναι εἶδος περιφρόνησεως. Ἐξεθεῖσαμεν λοιπὸν εἰς ποίαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρίσκονται ἐκείνοι πού θυμῶνουν, μὲ ποίους θυμῶνουν καὶ γιὰ ποίους λόγους. Εἶναι δὲ φανερὸν ὅτι ὁ ῥήτωρ στὰν θέλῃ νὰ προκαλέσῃ ὀργὴν πρέπει μὲ τὸν λόγον του νὰ φέρῃ τὸ ἀκροατήριόν του εἰς ἐκείνην τὴν ψυχικὴν κατάστασιν πού ἔχουν οἱ θυμωμένοι ἄνθρωποι καὶ νὰ παρουμειάξῃ τοὺς ἀντιπάλους του ὅτι εἶναι πρόσωπα ὡσὰν ἐκεῖνα πού συνήθως προκαλοῦν τὴν ὀργὴν καὶ ἔνοχοι πράξεων πού ἐπίσης προκαλοῦν τὴν ὀργὴν.

3. ΠΕΡΙ ΠΡΑΟΤΗΤΟΣ

²Ἐπειδὴ δὲ τὸ νὰ εἶναι κανεὶς θυμωμένος εἶναι τὸ ἀντίθετον τοῦ νὰ εἶναι ἤρεμος καὶ ἡ ὀργὴ εἶναι τὸ ἀντίθετον τῆς πραότητος, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν εἰς ποίαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρίσκονται ἐκείνοι πού εἶναι πρᾶοι καὶ πρὸς ποίους φέρονται μὲ πραότητα καὶ μὲ ποῖα μέσα καταπραϋνῶνται. Ἄς δεχθῶμεν ὅτι πραότης εἶναι ἡ ἐπάνοδος τῆς ψυχῆς εἰς τὴν φυσικὴν τῆς κατάστασιν καὶ ἡ κατάπαυσις τῆς ὀργῆς. Λοιπὸν ἂν οἱ ἄνθρωποι θυμῶνουν μὲ ἐκείνους πού τοὺς περιφρονοῦν, ἢ δὲ περιφρόνησις εἶναι κάτι τὸ ἐκούσιον, εἶναι φανερὸν ὅτι θὰ φέρωνται μὲ πραότητα ἢ πρὸς ἐκείνους πού δὲν τὸ κάμνουν αὐτό, ἢ πρὸς ἐκείνους πού τὸ κάμνουν χωρὶς νὰ τὸ θέλουν ἢ τοῦλάχιστον πρὸς ἐκείνους πού φαίνονται ὅτι δὲν περιφρονοῦν ἢ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν ἐξετέλεσαν πρᾶξιν περιφρονητικὴν. Ἐπίσης πρὸς ἐκείνους πού ἔκαμαν κάτι (κακὸν) ἐνῶ ἤθελαν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο· καθὼς καὶ πρὸς ἐκείνους πού φέρονται καὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸν των ὅπως ἐφέρ-

οὐδείς γὰρ αὐτὸς αὐτοῦ δοκεῖ δλιγωρεῖν καὶ τοῖς ὁμολογοῦ-
 σι καὶ μεταμελομένοις· ὡς γὰρ ἔχοντες δίκην τὸ λυπεῖσθαι
 15 ἐπὶ τοῖς πεπονημένοις παύονται τῆς ὀργῆς. Σημεῖον δὲ ἐπὶ
 τῆς τῶν οἰκειῶν κολάσεως· τοὺς μὲν γὰρ ἀντιλέγοντας καὶ
 ἄρνούμενους μᾶλλον κολάζομεν, πρὸς δὲ τοὺς ὁμολογοῦν-
 τας δικαίως κολάζεσθαι πανόμεθα θυμούμενοι. Αἴτιον δ'
 δι' ἀναισχυντίᾳ τὸ τὰ φανερὰ ἀρνεῖσθαι, ἢ δ' ἀναισχυντίᾳ
 20 δλιγωρία καὶ καταφρόνησις· ὧν γοῦν πολὺν καταφρονοῦμεν,
 οὐκ αἰσχύνόμεθα. Καὶ τοῖς ταπεινουμένοις πρὸς αὐτοὺς καὶ
 μὴ ἀντιλέγουσιν· φαίνονται γὰρ ὁμολογεῖν ἥτιους εἶναι,
 οἱ δ' ἥτιους φοβοῦνται. φοβούμενος δὲ οὐδείς δλιγωρεῖ.
 Ὅτι δὲ πρὸς τοὺς ταπεινουμένους παύεται ἡ ὀργή, καὶ
 25 οἱ κύνες δηλοῦσιν οὐ δάκνοντες τοὺς καθίζοντας. Καὶ τοῖς
 σπουδάζουσι πρὸς τοὺς σπουδάζοντας· δοκεῖ γὰρ σπουδάζε-
 σθαι ἄλλ' οὐ καταφρονεῖσθαι. Καὶ τοῖς μείζω κεχαρισμέ-
 νοις. Καὶ τοῖς δεομένοις καὶ παραιτουμένοις· ταπεινότεροι
 γὰρ· καὶ τοῖς μὴ ὑβρισταῖς μηδὲ χλευασταῖς μηδ' δλιγῶροις
 30 εἰς μηδένα ἢ μὴ εἰς χρηστὸν μηδ' εἰς τοιοῦτον οἷοι περ
 αὐτοί. Ὅπως δ' ἐκ τῶν ἐναντιῶν δεῖ σκοπεῖν τὰ πραθίον-
 τα. Καὶ οὐς φοβοῦνται ἢ αἰσχύνονται, ἕως ἂν οὕτως ἔχωσιν,
 οὐκ ὀργίζονται· ἀδύνατον γὰρ ἅμα φοβεῖσθαι καὶ ὀργίζε-
 σθαι. Καὶ τοῖς δι' ὀργὴν ποιήσασιν ἢ οὐκ ὀργίζονται ἢ ἥτι-
 35 τον ὀργίζονται· οὐ γὰρ δι' δλιγωρίαν φαίνονται πράξαι·

θηκαν πρὸς τοὺς ἄλλους· διότι κανεῖς δὲν θεωρεῖται ὅτι περιφρονεῖ τὸν ἑαυτὸν του. Ἐπίσης φέρονται μὲ πραότητα πρὸς ἐκείνους πού δομολογοῦν τὸ σφάλμα των καὶ μετανοοῦν. Διότι ἡ λύπη πού δοκιμάζουν δι' ἐκεῖνα πού ἔκαναν εἶναι μία ἐκδίκησης τοῦ παθόντος καὶ καταπαύει τὴν ὀργήν του. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι αἱ τιμωραὶ πού ἐπιβάλλομεν εἰς τοὺς δούλους· πράγματι τιμωροῦμεν πολὺ αὐστηρότερα ἐκείνους πού μᾶς ἀντιμιλοῦν καὶ ἄρνοῦνται τὴν ἐνοχλήν των, ἐνῶ παύομεν νὰ εἰμεθα θυμωμένοι μὲ ὄσους ἀναγνωρίζουν ὅτι δικαίως τιμωροῦνται. Αἰτία δὲ τούτου εἶναι ὅτι ἀδιαντροπιά εἶναι τὸ νὰ ἀρνήται κανεῖς τὰ φανερά πράγματα ἢ δὲ ἀδιαντροπία εἶναι εἶδος ἀδιαφορίας καὶ περιφρονήσεως. Διότι βέβαια δὲν ντρεπόμεθα ἐκείνους τοὺς ὑποίους πολὺ περιφρονοῦμεν. Ἐπίσης φέρεται κανεῖς μὲ πραότητα καὶ πρὸς ἐκείνους πού ταπε νώνονται μπροστά του καὶ δὲν τοῦ ἀντιμιλοῦν· διότι ἔτσι φανερά ἀναγνωρίζουν ὅτι εἶναι κατώτεροι. οἱ δὲ κατώτεροι φοβοῦνται τοὺς ἀνωτέρους των καὶ φυσικὰ ἐκεῖνος πού φοβεῖται δὲν περιφρονεῖ. Ὅτι δὲ παύει ἡ ὀργγὴ ἐναντίον ἐκείνων πού ταπεινώνονται ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τοὺς σκύλους, πού δὲν δαγκάνουν ποτὲ ἐκείνους πού κάθονται. Ἐπίσης φέρεται κανεῖς μὲ πραότητα πρὸς ἐκείνους πού συμπεριφέρονται σοδχρὰ ὅταν καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος σοβαρολογῇ· διότι τότε θεωρεῖ ὅτι τὸν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν καὶ δὲν τὸν περιφρονοῦν· ἀκόμη δὲ καὶ εἰς ἐκείνους πού τοῦ ἔχουν προσφέρει μεγαλυτέρας ὑπηρεσίας (ἀπὸ ὅσας αὐτὸς τοὺς προσέφερε)· καθὼς καὶ εἰς ἐκείνους πού ἔχουν τὴν ἀνάγκην του καὶ ζητοῦν τὴν βοήθειάν του, διότι αὐτοὶ εὐρίσκονται εἰς κατωτέραν ἀπὸ ἐκεῖνον θέσιν.

Φερόμεθα ἐπίσης μὲ πραότητα πρὸς ὄσους δὲν προσβάλλουν οὔτε κοροϊδεοῦν οὔτε περιφρονοῦν κανένα ἢ τοῦλάχιστον δὲν φέρονται ἔτσι πρὸς τοὺς καλοὺς ἀνθρώπους ἢ πρὸς τοὺς ὁμοίους μας. Γενικὰ δὲ ἤμποροῦμε νὰ εὐρωμεν ποῖα πράγματα καταπραῖνουν ἐξετάζοντες τὰ ἀντίθετα (δηλ. ἐκεῖνα πού ἐξοργίζουν καὶ ἐξετέθησαν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον). Ἐπίσης δὲν θυμώνομε καὶ μὲ ἐκείνους πού φοβοῦμεθα ἢ σεδόμεθα, ὅσον καιρὸ εὐρισχόμεθα εἰς αὐτὴν τὴν διάθεσιν ἀπέναντί των. Διότι, δὲν εἶναι δυνατὸν συγχρόνως καὶ νὰ φοβῆται κανεῖς κάποιον καὶ νὰ εἶναι θυμωμένος μαζί του. Ἀκόμη μὲ ἐκείνους πού ἔκαμαν κῶτι τι ἐπάνω σὸ θυμὸ των ἢ δὲν θυμώνομεν καθόλου ἢ θυμώνομεν ὀλιγώτερον (παρὰ ἂν εἶχαν ἐνεργῆσει μὲ ψυχραιμίαν). Διότι τότε εἶναι

οὐδείς γὰρ ὀργιζόμενος ὀλιγορεῖ· ἢ μὲν γὰρ ὀλιγορία ἄλυ-
 1380b πον, ἢ δ' ὀργὴ μετὰ λύπης. Καὶ τοῖς αἰσχynomένοις αὐτούς.

Καὶ ἔχοντες δὲ ἐναντίως τῷ ὀργιζεσθαι δῆλον ὅτι πρῶοι
 εἰσίν, οἷον ἐν παιδιᾷ, ἐν γέλωτι, ἐν ἑορτῇ, ἐν εὐημερίᾳ, ἐν
 κατορθώσει, ἐν πληρώσει, ὅπως ἐν ἀλυπία καὶ ἡδονῇ μὴ
 5 ὑβριστικῇ καὶ ἐν ἐλπίδι ἐπιεικεῖ. Ἔτι κεχρονικότες καὶ μὴ
 ὑπόγυιοι τῇ ὀργῇ ὄντες· παύει γὰρ ὀργὴν ὁ χρόνος. Παύει
 δὲ καὶ ἑτέρον ὀργὴν μείζω ἢ παρ' ἄλλου ληφθεῖσα τιμωρία
 πρότερον· διὸ εὖ Φιλοκράτης, εἰπόντος τινὸς ὀργιζομένου
 τοῦ δήμου τί οὐκ ἀπολογεῖ; «Οὔπω γε», ἔφη. «Ἄλλὰ τότε,»
 10 «Ὅταν ἴδω ἄλλον διαβεβλημένον»· πρῶοι γὰρ γίνονται
 διὰ τὸ εἰς ἄλλον τὴν ὀργὴν ἀναλώσασιν, ὃ συνέβη ἐπὶ Ἐργο-
 φίλου· μᾶλλον γὰρ χαλεπαίνοντες ἢ Καλλισθένει ἀφεῖσαν
 διὰ τὸ Καλλισθένους τῇ προτεραία καταγνῶναι θάνατον.
 Καὶ ἐὰν ἔλωσιν. Καὶ ἐὰν μείζον κακὸν πεπονθότες ὄσιν ἢ
 15 οἱ ὀργιζόμενοι ἂν ἔδρασαν· ὥσπερ εἰληφέναι γὰρ οἶονται
 τιμωρίαν. Καὶ ἐὰν ἀδικεῖν οἶωνται αὐτοὶ καὶ δικαίως πά-
 σχειν· [οὐ γίνεταί ἢ ὀργὴ πρὸς τὸ δίκαιον·] οὐ γὰρ ἔτι
 παρὰ τὸ προσήκον νομίζουσι πάσχειν, ἢ δ' ὀργὴ τοῦτο ἦν.
 Διὸ δεῖ τῷ λόγῳ προκολάζειν· ἀγανακτοῦσιν γὰρ ἦτιον κο-
 20 λαζόμενοι καὶ οἱ δοῦλοι. Καὶ ἐὰν μὴ αἰσθήσεσθαι οἶωνται

1. Βλέπε ἐρισμὸν τῆς ὀργῆς βιβλίον Β' κεφ. 2.

2. Ἀρχηγὸς πρεσβείας τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Φίλιππον, ἢ ὅποια συνῆψε τὴν εἰρήνην τὴν λεγομένην τοῦ Φιλοκράτους. Περὶ αὐτοῦ γίνεται ἐν ἑκτάσει μνηστὰ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Αἰσχίνου περὶ τῆς παραπρεσβείας.

3. Ὁ Ἐργόφιλος καὶ ὁ Καλλισθένης ἦσαν Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ ποῦ εἶχαν κατηγορηθῆ ὡς προδόται.

4. Βλέπε βιβλίον Α κεφ. 2 Ὅρισμός τῆς ὀργῆς—τὸ νὰ παθαίνωμεν κάτι χωρὶς νὰ πρέπη.

φανερὸν ὅτι αὐτὸ ποῦ ἔκαμαν δὲν τὸ ἔκαμαν ἀπὸ περιφρόνησιν. Καὶ πράγματι ἐκεῖνος ποῦ θυμῶναι δὲν περιφρονεῖ. Διότι ἐκεῖνος ποῦ περιφρονεῖ δὲν αἰσθάνεται καμμίαν λύπην, ἐνῶ ἐκεῖνος ποῦ θυμῶναι λυπεῖται. Φερόμεθα ἀκόμη μὲ πραότητα καὶ πρὸς ἐκείνους ποῦ μᾶς σέβονται.

Εἶναι φανερόν ὅτι καὶ ἐκεῖνοι ποῦ εὐρίσκονται ὑπὸ συνθήκας ποῦ ἀποκλείουν τὴν ὀργήν ' εἶναι πᾶσι, ὅπως λόγου χάριν ἐπάνω στὸ παιγνίδι, στὸ γέλιο, στὸ πανηγύρι, σὲ μιὰ ἡμέρα εὐτυχίας, πᾶν στὴν στιγμὴν τῆς ἐπιτυχίας καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐπιθυμιῶν των καὶ γενικὰ ὅταν δὲν εἶναι στενοχωρημένοι καὶ ἔχουν τὰς ἀπολαύσεις των ποῦ δὲν περιράζουσιν κανένα ἢ τρέφουσιν ἐλπίδας λογικάς. Ἐπίσης κείνοι ποῦ ἀφῆσαν νὰ περάσῃ καιρὸς καὶ δὲν παρεσύρθησαν ἀμέσως ἀπὸ τὸν θυμὸν των, διότι ὁ καιρὸς τὸν μαλακώνει! Ἡ ἐκδίκησις ποῦ προηγουμένως ἐπήραμε ἀπὸ κάποιον ἄλλον μαλακώνει ἐπίσης τὸν θυμὸν μας ἐναντίον ἐνὸς τρίτου, ἔστω κι' ἂν ἔχωμεν εἰς βᾶρος του μεγαλυτέρας ἀφορμᾶς. Καὶ γι' αὐτὸ πολὺ σωστὰ ὁ Φιλοκράτης', ὅταν κάποιος τοῦ ἔλεγε γιατί δὲν ἀπολογεῖται εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ ποῦ εἶναι τόσον ἀγανακτημένη μαζί του «Ὅχι ἀκόμη, δὲν εἶναι καιρὸς», ἀπήντησε· «Ἄλλὰ τότε.» «Ὅταν ἰδῶ νὰ κατηγοροῦν καὶ κάποιον ἄλλον.» Ἀλήθεια καταπραῦνεται κανεὶς ἀπέναντι ὀρισμένου προσώπου ὅταν ἐξαντλήσῃ τὴν ὀργήν του ἐναντίον ἐνὸς ἄλλου. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ μὲ ἐκεῖνο ποῦ συνέβη εἰς τὸν Ἐργόφιλον. Ἐνῶ δηλαδὴ ἦσαν ἐναντίον του θυμωμένοι περισσότερον παρὰ ἐναντίον τοῦ Καλλισθέου, τὸν ἀθῶσαν ἐπειδὴ τὴν προηγουμένην ἡμέραν εἶχαν καταδικάσει τὸν Καλλισθένην εἰς θάνατον*. Καταπραῦνόμεθα ἐπίσης ἂν ἐκεῖνοι ποῦ μᾶς ἔδωκαν κατεδικάσθησαν καθὼς καὶ ἂν ἔπαθαν μεγαλύτερο κακὸ παρὰ ἐκεῖνο ποῦ μὲ ὄλο τὸν θυμὸν μας θὰ τοὺς ἐκάμναμε. Διότι τότε νομίζομεν ὅτι εἶναι σὰν νὰ ἐπήραμεν ἐκδίκησιν. Εἴμεθα πᾶσι ἀκόμη ὅταν πιστεύομεν ὅτι εὐρισκόμεθα ἐν ἀδίκῃ καὶ εἴμεθα ἄξιοι τοῦ κακοῦ ποῦ ὑφιστάμεθα διότι δὲν θυμῶναι κανεὶς μὲ ἐκεῖνο ποῦ εἶναι δίκαιον. Καὶ πράγματι εἰς τὴν περίπτωσιν ἐκείνην δὲν νομίζομεν ὅτι παθαίνομεν κάτι ποῦ δὲν πρέπει, ἐνῶ καθὼς εἶπομεν αὐτῇ ἢ ἰδέα εἶναι ποῦ μᾶς ἐξοργίζει*. Καὶ γι' αὐτὸ πρέπει κανεὶς νὰ λέγῃ ἐκ τῶν προτέρων πῶς θὰ τιμωρήσῃ μίαν πρᾶξιν ἐὰν τυχὸν ἐκτελεσθῇ εἰς τὸ μέλλον. Ὅταν τοῦτο συμβαίῃ καὶ οἱ δοῦλοι ἀκόμη δὲν ἀγανακτοῦν διὰ τὰς τιμωρίας ποῦ ὑφίστανται. Δὲν θυμῶνομεν ἐπίσης μὲ

ὅτι δι' αὐτοὺς καὶ ἀνθ' ὧν ἔπαθον· ἡ γὰρ ὀργὴ πρὸς τὸν
καθ' ἕκαστον ἐστίν. Δῆλον δ' ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ. Διὸ ὀρθῶς
πεποιήται

φάσθαι Ὀδυσσεῖα πολιορκῆθιον

25 ὡς οὐ τεινωρημένος εἰ μὴ ἦσθετο καὶ ὑφ' ὅτου καὶ ἀνθ'
ὅτου. Ὡστε οὔτε τοῖς ἄλλοις ὅσοι μὴ αἰσθάνονται ὀργίζον-
ται, οὔτε τοῖς τεθνεῶσιν εἰ, ὡς πεπονθόσι τε τὸ ἔσχατον
καὶ οὐκ ἀλγήσουσιν οὐδ' αἰσθησομένοις, οὐ οἱ ὀργιζόμενοι
ἐφίενται. Διὸ εὖ περὶ τοῦ Ἐκτορος ὁ ποιητής, παῦσαι βου-
30 λόμενος τὸν Ἀχιλλεῖα τῆς ὀργῆς τεθνεῶτος,

καφῆν γὰρ δὴ γαῖαν ἀεικίζει μενεαίνων.

δῆλον οὖν ὅτι τοῖς καταπραῖνειν βουλομένοις ἐκ τούτων τῶν
τόπων λεκτέον, αὐτοὺς μὲν παρασκευάζουσι τοιούτους, οἷς δ'
ὀργίζονται, ἢ φοβεροὺς ἢ αἰσχύνῃς ἀξιότους ἢ κεχαρισμένους
35 ἢ ἄκοντας ἢ ὑπεραλοῦντας τοῖς πεπονημένοις.

4. Τίνας δὲ φιλοῦσι καὶ μισοῦσι, καὶ διὰ τί, . . .
τὴν φιλίαν καὶ τὸ φιλεῖν ὀριστάμενοι λέγωμεν. Ἔστω δὴ τὸ
φιλεῖν τὸ βούλεσθαι τινι ἃ οἶεται ἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα ἀλ-
1381a λά μὴ αὐτοῦ, καὶ τὸ κατὰ δύναμιν πρακτικὸν εἶναι τούτων.
Φίλος δὲ ἐστὶν ὁ φιλῶν καὶ ἀντιφιλούμενος. Οἶονται δὲ φί-
λοι εἶναι οἱ οὕτως ἔχειν οἰόμενοι πρὸς ἀλλήλους. Τούτων

1. Ὀμήρου Ὀδύσσεια I 504.

2. Ὀμήρου Ἰλιάς Ω 54 (μετάφρ. Πολυλά).

ἐκείνους πού πιστεύομεν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μάθουν ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα οἱ δοῦντες τῆς τιμωρίας των οὔτε νὰ καταλάβουν γιὰ ποῖα αἰτία τοὺς ἐπιβάλλεται αὕτη Πράγματι ὁ θυμὸς στρέφεται ἐναντίον ἐνὸς ὠρισμένου προσώπου. Τοῦτο προκύπτει ἀπ' αὐτὸν τὸν ὄρισμὸν πού ἐδώσαμεν περὶ τῆς ὀργῆς. Ἔτσι εἶναι πολὺ σωστὸς ὁ στίχος τοῦ ποιητοῦ.

Εἰπέ τους ὅτι ὁ πορθητῆς σ' ἐτύφλωσε Ὀδυσσεύς ¹.

Διότι ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπίστευε ὅτι δὲν θὰ εἶχε ἐκδικηθῆ πλήρως τὸν Πολύφημον ἂν δὲν θὰ εἶδε νὰ καταλάβῃ ἀπὸ ποῖον ἐτυφλώθηκε καὶ γιὰ ποῖαν αἰτία. Ἐπομένως γενικὰ δὲν θυμώνομε μὲ ἐκείνους πού δὲν μποροῦν νὰ ἀντιληφθοῦν τὰς ἐνεργείας μας, πολὺ δὲ περισσότερο μὲ τοὺς μικροὺς, διότι αὐτοὶ ἔχουν πάθει τὸ μεγαλύτερο κακὸ καὶ ἐξ ἄλλου οὔτε εἶναι δυνατὸ νὰ ὑποφέρουν οὔτε νὰ αἰσθανθοῦν. ἐνῶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τὸ ἐπιδιώκουν ὅσοι εἶναι θυμωμένοι. Καὶ γι' αὐτὸ πολὺ σωστὰ ὁ ποιητῆς θέλων νὰ σταματήσῃ ὁ θυμὸς τοῦ Ἀχιλλέως ἐναντίον τοῦ Ἔκτορος πού ἐρονεύθη ἤδη, βάζει εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν ἐξῆς στίχον

Ἄφου γῆν ἀλαλὴν αὐτὸς κακοποιεῖ μὲ λύσαν ².

Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι ὁ ρήτωρ πού θέλει νὰ ἐμπνεύσῃ μετριопάθειαν, πρέπει ἀπ' αὐτοὺς τοὺς κοινοὺς τόπους πού ἐξεθέσαμεν νὰ συγκροτῆ τὸν λόγον του καὶ τοὺς μὲν ἄκροατὰς του νὰ τοὺς φέρῃ εἰς κατάστασιν πραότητος, ἐκείνους δὲ ἐναντίον τῶν ὁποίων ἦσαν ἐξωργισμένοι, νὰ τοὺς ἐμτανίξῃ ἢ ὡς ἐπιφόβους ἢ ὡς ἀξίους σεβασμοῦ ἢ ὅτι προηγουμένως τοὺς εἶχαν κάμει καλὸ, ἢ ὅτι ἐβλαψαν χωρὶς νὰ τὸ θέλουν ἢ τέλος ὅτι εἶναι καταστενοχωρημένοι γι' αὐτὸ πού ἐγινε.

4. ΠΕΡΙ ΑΓΑΠΗΣ ΚΑΙ ΜΙΣΟΥΣ

Καὶ τώρα ἂς ἐξετάσωμεν ποίους ἀγαποῦν καὶ ποίους μισοῦν οἱ ἄνθρωποι καὶ ποῖα εἶναι ἢ αἰτία τῶν αἰσθημάτων αὐτῶν, ἀφοῦ πρῶτα δώσωμεν τὸν ὄρισμὸν τῆς ἀγάπης

Ἄς δεχθῶμεν ὅτι ἀγάπη εἶναι τὸ νὰ θέλωμεν νὰ ἀποκτήσῃ τις ἄλλος ἐκεῖνα τὰ καλὰ πού ἐπιθυμεῖ, τοῦτο δὲ πρὸς χάριν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου καὶ ὄχι διότι ἀποβλέπομεν εἰς τὸ συμφέρον μας, καὶ τὸ νὰ τοῦ προξενούμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ὅσα καλὰ μποροῦμεν ἀπ' αὐτά. Φίλος δὲ εἶναι ἐκεῖνος πού ἀγαπᾷ καὶ ἀνταγαπᾶται. Πιστεύουν δὲ ὅτι εἶναι φίλοι ἐκεῖνοι πού νομίζουν ὅτι ἔχουν ἀπέναντι ἀλλήλων αὐτὰ τὰ αἰ-

δὲ ὑποκειμένων ἀνάγκη φίλον εἶναι τὸν συνηθόμενον τοῖς
 ἀγαθοῖς καὶ συναλγοῦντα τοῖς λυπηροῖς μὴ διὰ τι ἕτερον
 5 ἀλλὰ δι' ἐκεῖνον. Γιγνομένων γὰρ ὧν βούλονται χαίρουσιν
 πάντες, τῶν ἐναντίων δὲ λυποῦνται, ὥστε τῆς βουλήσεως
 σημεῖον αἱ λῦπαι καὶ αἱ ἡδοναί. Καὶ οἷς δὴ ταῦτά ἀγαθὰ
 καὶ κακὰ, καὶ οἱ τοῖς αὐτοῖς φίλοι καὶ οἱ τοῖς αὐτοῖς ἐχ-
 10 θροί· ταῦτά γὰρ τούτοις βούλεσθαι ἀνάγκη, ὥστε ἅ περ αὐ-
 τῶ καὶ ἄλλῳ βουλόμενος, τούτῳ φαίνεται φίλος εἶναι. Καὶ
 τοὺς πεποιηκότας εὖ φιλοῦσιν ἢ αὐτοὺς ἢ ὧν κήδονται· ἢ
 εἰ μεγάλα, ἢ εἰ προθύμως, ἢ εἰ ἐν τοιούτοις καιροῖς, καὶ
 αὐτῶν ἔνεκα, ἢ οὕς ἂν οἴωνται βούλεσθαι ποιεῖν εὖ. Καὶ
 15 τοὺς τῶν φίλων φίλους καὶ φιλοῦντας οὕς αὐτοὶ φιλοῦσιν.
 Καὶ τοὺς φιλουμένους ὑπὸ τῶν φιλουμένων αὐτοῖς. Καὶ τοὺς
 τοῖς αὐτοῖς ἐχθροὺς καὶ μισοῦντας οὕς αὐτοὶ μισοῦσιν, καὶ
 τοὺς μισουμένους ὑπὸ τῶν αὐτοῖς μισουμένων· πᾶσιν γὰρ
 τούτοις τὰ αὐτὰ ἀγαθὰ φαίνεται εἶναι καὶ αὐτοῖς, ὥστε βού-
 20 λεσθαι τὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ, ὅ περ ἦν τοῦ φίλου. Ἔτι τοὺς εὖ-
 ποιητικὸς εἰς χρήματα καὶ εἰς σωτηρίαν· διὸ τοὺς ἐλευθε-
 ρίους καὶ ἀνδρείους τιμῶσι καὶ τοὺς δικαίους. Τοιούτους
 δ' ὑπολαμβάνουσι τοὺς μὴ ἀφ' ἐτέρων ζῶντας· τοιοῦτοι δ'
 οἱ ἀπὸ τοῦ ἐργάζεσθαι, καὶ τούτων οἱ ἀπὸ γεωργίας καὶ
 τῶν ἄλλων οἱ αὐτουργοὶ μάλιστα. Καὶ τοὺς σώφρονας, οἱ
 25 οὐκ ἄδικοι. Καὶ τοὺς ἀπράγμονας διὰ τὸ αὐτό. Καὶ οἷς
 βουλόμεθα φίλοι εἶναι, ἂν φαίνονται βουλόμενοι· εἰσὶ δὲ

σθήματα. Ἄν ὁμως ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, τότε ἀναγκαστικά φίλος εἶναι ἐκεῖνος ποῦ εὐχαριστεῖται γιὰ κάθε καλὸ καὶ πονεῖ γιὰ κάθε λυπηρὸν πρᾶγμα ποῦ συμβαίνει εἰς τὸν φίλον του. ὄχι διὰ καμμίαν ἄλλην ἀφορμὴν, ἀλλὰ μόνον χάριν ἐκεῖνου. Διότι πράγματι ὅλοι χαίρονται ὅταν πραγματοποιοῦνται αἱ ἐπιθυμίαι των, λυποῦνται δὲ ὅταν συμβαῖνῃ τὸ ἀντίθετον, ὥστε ἡ χαρὰ καὶ ἡ λύπη ἀποδεικνύουν τί ἐπιθυμοῦμεν ἐκάστοτε. Ὑπάρχει ἐπίσης φιλία μεταξὺ ἐκείνων ποῦ ἔχουν κοινὰ ἀγαθὰ καὶ κοινὰς συμφοράς. ὅπως καὶ μεταξὺ ἐκείνων ποῦ ἔχουν τοὺς ἰδίους φίλους καὶ τοὺς ἰδίους ἐχθρούς. Διότι αὐτοὶ κατ' ἀνάγκην ἔχουν τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἀπέναντι τῶν κοινῶν φίλων ἢ ἐχθρῶν των καὶ ἐπομένως συμπέπτουν αἱ ἐπιθυμίαι των καὶ φαίνονται φίλοι μεταξὺ των. Ἀγαποῦμε ἐπίσης ἐκείνους ποῦ ἔκαμαν καλὸ ἢ εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς τὰ πρόσωπα γιὰ τὰ ὅποια ἐνδιαφερόμεθα. εἴτε ἂν τὸ καλὸ ποῦ μᾶς ἔκαναν εἶναι μεγάλο εἴτε ἂν τὸ ἔκαμαν μὲ προθυμίαν ἢ ἂν τὸ ἔκαμαν ὑπὸ ὀρισμένης εἰδικῆς περιστάσεως καὶ χάριν ἡμῶν τῶν ἰδίων ἐπίσης δὲ καὶ ἐκείνους ποῦ νομίζομεν ὅτι ἔχουν τὴν διάθεσιν νὰ μᾶς κάμουν καλὸ. Ἐπίσης τοὺς φίλους τῶν φίλων μας, καὶ ἐκείνους ποῦ ἀγαποῦν τὰ πρόσωπα ποῦ καὶ ἡμεῖς ἀγαποῦμε καθὼς καὶ ἐκείνους ποῦ ἀγαπῶνται ἀπὸ τὰ πρόσωπα ποῦ ἀγαποῦμε. Ἀκόμη ἐκείνους ποῦ ἔχουν τοὺς ἰδίους ἐχθρούς μὲ ἡμᾶς καὶ ποῦ μισοῦν ἐκείνους ποῦ καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι μισοῦμε καθὼς καὶ ἐκείνους ποῦ μισοῦνται ἀπὸ τὰ πρόσωπα ποῦ μισοῦμε. Πράγματι ὅλα αὐτὰ τὰ πρόσωπα φαίνονται νὰ ἔχουν τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας μὲ ἡμᾶς. Καὶ ἐπομένως ἐπιθυμοῦν ἐκεῖνο ποῦ νομίζομεν ὅτι μᾶς εἶναι καλόν, ἀλλὰ, καθὼς πρὸ ὀλίγου εἶπαμεν, αὐτὸ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ φίλου. Ἐπίσης ἀγαποῦμε ἐκείνους ποῦ ἔχουν τὴν διάθεσιν νὰ παράσχουν ὑπηρεσίας εἴτε εἰς χρηματικὰ ζητήματα εἴτε διὰ τὴν σωτηρίαν κάποιου προσώπου. Γι' αὐτὸ ἐκτιμῶνται οἱ γενναϊόδωροι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι καθὼς καὶ οἱ δίκαιοι. Θεωροῦμεν δὲ δικαίους ἐκείνους ποῦ δὲν ζοῦν εἰς βᾶρος τῶν ἄλλων. Εἶναι δὲ οὗτοι ἐκείνοι ποῦ ζοῦν ἀπὸ τὴν ἐργασίαν των καὶ ἰδιαιτέρως ὅσοι ζοῦν ἀπὸ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ἀπὸ δὲ τοὺς ἄλλους κυρίως ὅσοι ἔχουν χειρωνακτικὸν ἐπάγγελμα. Ἐπίσης δὲ καὶ οἱ ἐγκρατεῖς διότι αὐτοὶ δὲν εἶναι ἄδικοι, διὰ τὸν ἴδιον δὲ λόγον καὶ ἐκείνοι οἱ ὅποιοι ἀποφεύγουν τὰς δικαστικὰς διενέξεις.

Ἐκτιμῶμεν ἐπίσης ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποίους θέλομεν νὰ γίνωμεν φίλοι ἂν καὶ αὐτοὶ δεῖχονεν τὴν ἰδίαν διάθεσιν, θέ-

τοιοῦτοι οἷ τ' ἀγαθοὶ κατ' ἀρετὴν καὶ οἱ εὐδόκιμοι ἢ ἐν
 ἄπασιν ἢ ἐν τοῖς βελτίστοις ἢ ἐν τοῖς θαυμάζομένοις ὑφ'
 αὐτῶν ἢ ἐν τοῖς θαυμάζουσιν αὐτούς. Ἔτι τοὺς ἡδεῖς συν-
 30 διαγαγεῖν καὶ συνδημερεῦσαι· τοιοῦτοι δ' οἱ εὐκόλοι καὶ
 μὴ ἐλεγκτικοὶ τῶν ἁμαρτανουμένων καὶ μὴ φιλόνηκοι μηδὲ
 δυσέριδες· πάντες γὰρ οἱ τοιοῦτοι μαχητικοί, οἱ δὲ μαχόμε-
 νοὶ τάναντία φαίνονται βούλεσθαι. Καὶ οἱ ἐπιδέξιοι καὶ τῷ
 παῖσαι καὶ τῷ ὑπομῆναι· ἐπὶ ταῦτο γὰρ ἀμφοτέρω σπεύ-
 35 δουσι τῷ πλησίον, δυνάμενοί τε σκώπτεσθαι καὶ ἐμμελῶς
 σκώπτοντες. Καὶ τοὺς ἐπαινοῦντας τὰ ὑπάρχοντα ἀγαθά,
 1381b καὶ τούτων ἃ μάλιστα φοβοῦνται μὴ ὑπάρχειν αὐτοῖς. Καὶ
 τοὺς καθαρῶς περὶ ὄψιν, περὶ ἀμπεχόνην, περὶ ὄλον τὸν
 βίον. Καὶ τοὺς μὴ ὄνειδιστὰς μήτε τῶν ἁμαρτημάτων μήτε
 τῶν εὐεργετημάτων· ἀμφοτέρω γὰρ ἐλεγκτικοί. Καὶ τοὺς
 5 μὴ μνησικακοῦντας, μηδὲ φυλακτικὸς τῶν ἐγκλημάτων,
 ἀλλ' εὐκαταλλάκτους· οἷους γὰρ ἂν ὑπολαμβάνωσιν εἶναι
 πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ πρὸς αὐτοὺς οἷονται. Καὶ τοὺς μὴ
 κακολόγους μηδὲ εἰδότας μήτε τὰ τῶν πλησίον κακὰ μήτε τὰ
 αὐτῶν, ἀλλὰ τὰγαθὰ· ὁ γὰρ ἀγαθὸς ταῦτα δορᾷ. Καὶ τοὺς μὴ
 10 ἀντιτείνοντας τοῖς δορῶζομένοις ἢ σπουδάζουσιν· μαχητικοὶ
 γὰρ οἱ τοιοῦτοι. Καὶ τοὺς πρὸς αὐτοὺς σπονδαίως πως
 ἔχοντας, οἷον θαυμάζοντας αὐτούς καὶ σπονδαίως ὑπολαμ-
 βάνοντας καὶ χαίροντας αὐτοῖς, καὶ ταῦτα μάλιστα πεπον-
 θότας, περὶ ἃ μάλιστα βούλονται αὐτοὶ ἢ θαυμάζεσθαι ἢ
 15 σπονδαῖοι δοκεῖν εἶναι ἢ ἡδεῖς. Καὶ τοὺς ὁμοίους καὶ ταῦτα

λομεν δὲ νὰ κάμωμεν φίλους τοὺς ἐναρέτους ἀνθρώπους ἢ ἐκείνους ποὺ ἐκτιμῶνται εἴτε γενικὰ ἀπὸ ὄλους εἴτε ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς εἴτε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ θαυμάζομεν ἢ τέλος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ μᾶς θαυμάζουν. Ἀκόμη δὲ ἐκείνους ποὺ εἶναι εὐχάριστον νὰ τοὺς συναναστρεφώμεθα καὶ νὰ τοὺς ἔχωμεν παρέα. Μεταξὺ αὐτῶν δὲ εἶναι οἱ εὐκολοὶ ἀνθρώποι, ἐκείνοι ποὺ δὲν ζητοῦν νὰ μᾶς ἀνακαλύψουν ἐλαττώματα, καὶ δὲν τοὺς ἀρέσουν αἱ φιλονικίαι καὶ αἱ συζητήσεις, διότι ἄλλως θὰ εἶναι μαχητικοῦ χαρακτήρος, ἐκείνοι δὲ ποὺ ἀσκοῦν πολεμικὴν φαίνονται ὅτι ἐπιθυμοῦν τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ὅσα ἡμεῖς ἐπιθυμοῦμεν. Θέλομεν ἐπίσης νὰ κάμωμεν φίλους ἐκείνους ποὺ ξέρουν νὰ πειράζουν καὶ συγχρόνως δέχονται πειράγματα διότι τότε καὶ τὰ δύο μέρη πλησιάζονται μὲ τὸν ἴδιον σκοπὸν, δηλ. εἶναι σὲ θέσιν νὰ υπομείνουν ἓνα πείραγμα καὶ συγχρόνως πειράζονται καὶ αὐτοὶ εὐστόχως Ἀγαποῦμε ἐπίσης ἐκείνους ποὺ μᾶς ἐπαινοῦν διὰ τὰ προτερήματά μας καὶ ἰδίως δι' ἐκείνα τὰ προτερήματα ποὺ φοβοῦμεθα ὅτι δὲν τὰ ἔχομεν, καθὼς καὶ τοὺς καθαρὸς εἰς τὸ πρόσωπον καὶ εἰς τὰ φορέματα καὶ εἰς ὄλην τὴν ἐμφάνισίν των. Ἀκόμη δὲ καὶ ἐκείνους ποὺ δὲν μᾶς χτυποῦν οὔτε τὰ ἐλαττώματά μας οὔτε τὰ καλὰ ποὺ μᾶς ἔκαμαν. Διότι καὶ τὰ δύο αὐτὰ εἶναι πράγματα ποὺ ἐνοχλοῦν. Ἐπίσης ἐκείνους ποὺ δὲν εἶναι μνησίκακοι οὔτε κρατοῦν μέσα τους τὸ κακὸ ποὺ τοὺς ἔχει γίνεῖ, ἀλλὰ συμφιλιώνονται εὐκολα. Διότι βλέποντας νὰ συμπεριφέρονται ἔτσι πρὸς τοὺς ἄλλους, πιστεύομεν ὅτι καὶ ἀπέναντί μας θὰ δείξουν τὴν ἴδιαν διαγωγήν. Ἀκόμη δὲ καὶ ἐκείνους ποὺ δὲν κακολογοῦν οὔτε θέλουν νὰ ξέρουν τὰ ἐλαττώματα οὔτε τῶν ἄλλων οὔτε τὰ ἰδικά μας, ἀλλὰ προσέχουν μόνον τὰ προτερήματα διότι ἔτσι φέρονται οἱ καλοὶ ἀνθρώποι. Ἐπίσης δὲ καὶ ἐκείνους ποὺ δὲν μᾶς ἀντιμιλοῦν ὅταν εἴμεθα θυμωμένοι ἢ ὅταν σοβαρολογοῦμε, διότι τὸ νὰ ἀντιλέγουν δείχνει μαχητικὸν χαρακτήρα. Ἀκόμη δὲ ἀγαποῦμε ἐκείνους ποὺ κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον ἀπασχολοῦνται μὲ ἡμᾶς, δηλαδή μᾶς θαυμάζουν εἴτε εἶναι πρόθυμοι ἀπέναντί μας ἢ δείχνουν εὐχαρίστησιν ὅταν συναναστρέφονται μαζί μας καὶ μάλιστα ὅταν προβαίνουν εἰς αὐτὰς τὰς ἐκδηλώσεις δι' ἐκείνας κυρίως ἀπὸ τὰς ἰδιότητάς μας ποὺ ἐπιθυμοῦμεν νὰ προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν ἢ τὴν προθυμίαν ἢ τὴν εὐχαρίστησιν τῶν ἄλλων. Ἀγαποῦμε ἀκόμη καὶ ἐκείνους ποὺ μᾶς ὁμοιά-

ἐπιτηδεύοντας, ἐὰν μὴ παρενοχλῶσι μηδ' ἀπὸ ταυτοῦ ἢ ὁ βίος γίγνεται γὰρ οὕτω

καὶ κεραμῆς κεραμεῖ.

Καὶ τοὺς τῶν αὐτῶν ἐπιθυμοῦντας, ὧν ἐνδέχεται ἅμα μετέχειν αὐτούς· εἰ δὲ μὴ, ταῦτό καὶ οὕτω συμβαίνει. Καὶ πρὸς οὗς οὕτως ἔχουσιν ὥστε μὴ αἰσχύνεσθαι τὰ πρὸς δόξαν, μὴ καταφρονοῦντες. Καὶ πρὸς οὗς αἰσχύνονται τὰ πρὸς ἀλήθειαν. Καὶ πρὸς οὗς φιλοτιμοῦνται, ἢ ὕφ' ὧν ζηλοῦσθαι βούλονται καὶ μὴ φθονεῖσθαι, τούτους ἢ φιλοῦσιν ἢ βούλονται φίλοι εἶναι. Καὶ οἷς ἂν τὰγαθὰ συμπράττωσιν, ἐὰν μὴ μέλλῃ αὐτοῖς ἔσεσθαι μείζω κακά. Καὶ τοῖς ὁμοίως καὶ τοὺς ἀπόντας καὶ τοὺς παρόντας φιλοῦσιν· διὸ καὶ τοὺς περὶ τοὺς τεθνεῶτας τοιούτους πάντες φιλοῦσιν. Καὶ ὅλως τοὺς σφόδρα φιλοφίλους καὶ μὴ ἐγκαταλείποντας· μάλιστα γὰρ φιλοῦσι τῶν ἀγαθῶν τοὺς φιλεῖν ἀγαθούς. Καὶ τοὺς μὴ πλατιτομένους πρὸς αὐτούς· τοιοῦτοι δὲ οἱ καὶ τὰ φαῦλα τὰ ἑαυτῶν λέγοντες. Εἴρηται γὰρ ὅτι πρὸς τοὺς φίλους τὰ πρὸς δόξαν οὐκ αἰσχυρόμεθα· εἰ οὖν ὁ αἰσχυρόμενος μὴ φιλεῖ, ὁ μὴ αἰσχυρόμενος φιλοῦντι ἔοικεν. Καὶ τοὺς μὴ φοβρούς, καὶ οὗς θαρροῦμεν· οὐδεὶς γὰρ ὃν φοβεῖται φιλεῖ. Εἴδη δὲ φιλίας ἑταιρεία οἰκειότης συγγένεια καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Ποιητικὰ δὲ φιλίας χάρις, καὶ τὸ μὴ δεηθέντος ποιῆ-

1. Ἡσιόδου «Ἔργα καὶ Ἡμέραι» στ. 15.

ζουν και ἐπιδίδονται εἰς τὰς ἰδίας ἀσχολίας μὲ ἡμᾶς. ἔκτος βέβαια ἂν μ' αὐτὸ μᾶς ἐνοχλοῦν και βλάβπτουν τὰ οἰκονομικά μας συμφέροντα· διότι τότε ἰσχύει τὸ

κι' ὁ κεραμιδᾶς δὲν χωνεύει τὸν κεραμιδᾶ ¹.

Ἄκόμη δὲ και ἐκείνους πού ἔχουν τὰς ἰδίας μὲ ἡμᾶς ἐπιθυμίας, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ τὰς ἱκανοποιήσωμεν και οἱ δύο χωρὶς νὰ παρενοχληται ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον· ἄλλως συμβαίνει ἐκεῖνο πού εἶπαμεν ἄνωτέρω. Ἐπίσης ἐκείνους πρὸς τοὺς ὁποίους διατελοῦμεν ὑπὸ τοιαύτας σχέσεις, ὥστε χωρὶς νὰ τοὺς περιφρονοῦμεν, δὲν ἐντρεπόμεθα διὰ τὴν γνῶμην πού ἔχουν ἐναντίον μας, καθὼς και ἐκείνους πού ἐντρεπόμεθα διότι πραγματικά ὑπάρχει κάτι εἰς βᾶρος μας. Ἐπίσης ἐκείνους τοὺς ὁποίους φιλοτιμούμεθα νὰ φθάσωμεν ἢ θέλωμεν νὰ μᾶς ζηλεύουν χωρὶς νὰ μᾶς φθοῦν· ὅλους αὐτοὺς ἢ τοὺς ἔχομεν ἢ θέλομεν νὰ τοὺς κάμωμεν φίλους. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποίους συνεργαζόμεθα εἰς μίαν καλὴν πράξιν, ἐφ' ὅσον φυσικά δὲν πρόκειται νὰ προκύψουν εἰς βᾶρος μας μεγαλύτερα κακά. Ἄκόμη δὲ και ἐκείνους πού δείχνουν ὅτι ὅποιον ἀγαποῦν τὸν ἀγαποῦν ἐξ ἴσου εἴτε εἶναι παρῶν εἴτε λείπει. Ἴδου γιατί ὅλοι ἀγαποῦν ἐξαιρετικά ἐκείνους πού εἶναι πιστοὶ εἰς τὴν μνήμην τῶν πεθαμένων φίλων των και γενικά ὅλους ὅσοι ἀγαποῦν ὑπερβολικά τοὺς φίλους των και δὲν τοὺς ἐγκαταλείπουν. Διότι ὅλοι αἱ καλαὶ ἰδιότητες φυσικά προκαλοῦν τὴν ἀγάπην. Ἰδιαιτέρως ὁμως ἢ ἰδιότης τοῦ νὰ εἶναι καιεὶς καλὸς φίλος. Ἐπίσης δὲ ἐκείνους πού δὲν προσποιῶνται ἀπέναντί μας. Ἔτσι εἶναι ἐκεῖνοι πού μᾶς ἀποκαλύπτουν και τὰ ἐλαττώματά των ἀκόμη. Πράγματι ἔχομεν εἶπει ὅτι ἐμπρὸς στοὺς φίλους μας δὲν ντρεπόμεθα και γιὰ κεῖνα πού φαίνονται ὅτι εἶναι εἰς βᾶρος μας. Ἄν λοιπὸν ἐκεῖνος πού μᾶς ντρέπεται δὲν εἶναι φίλος μας. ἐκεῖνος πού δὲν ντρέπεται νὰ μᾶς φανερώσῃ τὰ μειονεκτήματά του θὰ εἶναι φυσικά φίλος. Τὸ ἴδιο συμβαίνει και μὲ ἐκείνους πού δὲν μᾶς ἐμπνέουν φόβον ἀλλὰ θάρρος. Διότι καιεὶς δὲν ἀγαπᾷ ἐκεῖνον τὸν ὅποιον φοβεῖται. Ἐπάρχουν διάφορα εἶδη ἀγάπης : ἡ φιλία, ἡ οἰκειότης, ἡ συγγένεια και ἄλλα ἀνάλογα.

Ἡ ἀγάπη προσέρχεται ἀπὸ εὐγνωμοσύνην ἢ διότι μᾶς ἔκμαν ἕνα καλὸ χωρὶς νὰ τὸ ζητήσωμεν, ἢ διότι ἐκεῖνος πού μᾶς ἔκαμε καλὸ δὲν τὸ διεᾶλγησε. Διότι τότε ἀποδει-

σαι, και τὸ ποιήσαντα μὴ δηλώσαι· αὐτοῦ γὰρ οὐτως ἔνεκα φαίνεται και οὐ διὰ τι ἔτερον.

- 1382a Περὶ δ' ἐχθρας και τοῦ μισεῖν φανερόν ὡς ἐκ τῶν ἐναντίων ἐπι θεωρεῖν. Ποιητικὰ δὲ ἐχθρας ὀργή, ἐπιπρασιός, διαβολή. Ὁργή μὲν οὖν ἐστὶν ἐκ τῶν πρὸς αὐτόν. ἐχθρα δὲ και ἄνευ τοῦ πρὸς αὐτόν· ἂν γὰρ ὑπολαμβάνωμεν εἶναι
 5 τοιόνδε, μισοῦμεν. Καὶ ἡ μὲν ὀργή ἄει περὶ τὰ καθ' ἕκαστα, οἷον Καλλίαν ἢ Σωκράτην, τὸ δὲ μῖσος και πρὸς τὰ γένη· τὸν γὰρ κλέπτην μισεῖ και τὸν συκοφάντην ἅπας. Καὶ τὸ μὲν ἰατὸν χρόνον, τὸ δ' ἀνάιτον. Καὶ τὸ μὲν λύπης ἔφεσις, τὸ δὲ κακοῦ· αἰσθεσθαι γὰρ βούλεται ὁ ὀργιζόμενος,
 10 τῷ δ' οὐδὲν διαφέρει. Ἔστι δὲ τὰ μὲν λυπηρὰ αἰσθητὰ πάντα, τὰ δὲ μάλιστα κακὰ ἤκιστα αἰσθητὰ, ἀδικία και ἀφροσύνη· οὐδὲν γὰρ λυπεῖ ἢ παροουσία τῆς κακίας. Καὶ τὸ μὲν μετὰ λύπης, τὸ δ' οὐ μετὰ λύπης· ὁ μὲν γὰρ ὀργιζόμενος λυπεῖται, ὁ δὲ μισῶν οὔ. Καὶ ὁ μὲν πολλῶν ἂν γενομένων
 15 ἐλεήσειεν, ὁ δ' οὐδενός· ὁ μὲν γὰρ ἀντιπαθεῖν βούλεται ὅσον ὀργίζεται, ὁ δὲ μὴ εἶναι.

. . . Φανερόν οὖν ἐκ τούτων ὅτι ἐνδέχεται ἐχθροὺς και φίλους και ὄντας ἀποδεικνύναι και μὴ ὄντας ποιεῖν και φάσκοντας διαλύειν, και δι' ὀργὴν ἢ δι' ἐχθραν ἀμφοιβητοῦνται
 20 τας ἐφ' ὁπότερον ἂν προαιρηταί τις ἄγειν.

1. Δηλαδή ἀρκεῖται νὰ κάμῃ κακὸ εἰς τὸν ἐχθρόν του χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται ἂν αὐτὸς θὰ ἀντιληφθῆ ὅτι τὸ κακὸ προέρχεται ἐκ μέρους του.

κνύεται ὅτι ἐνήργησε ἔτσι πρὸς χάριν ἡμῶν τῶν ἰδίων καὶ ὄχι γιὰ κανένα ἄλλον σκοπὸν.

Ὡς πρὸς τὴν ἐχθραν καὶ τὸ μῖσος, εἶναι φανερὸν ὅτι διὰ τὰ κατανοήσωμεν πρέπει νὰ ἀντιστρέψωμεν ὅσα ἐξεθέσαμεν ἕως τώρα. Προκαλεῖται δὲ ἡ ἐχθρα ἀπὸ τὴν ὀργήν, ἀπὸ τὴν ἀντίδρασιν καὶ ἀπὸ τὴν διαβολήν. Καὶ ἡ μὲν ὀργὴ ὀφείλεται εἰς κάτι ποῦ μᾶς ἔχει πειράξει προσωπικά, ἐνῶ εἶναι δυνατὸν νὰ αἰσθανώμεθα ἐχθραν ἐναντίον κάποιου χωρὶς προσωπικὰς ἀφορμάς. Πράγματι μισοῦμεν κάποιον, διότι πιστεύομεν ὅτι ἔχει μίαν ὀρισμένην ἰδιότητα. Ἐπὶ πλέον ἡ μὲν ὀργὴ στρέφεται πάντοτε ἐναντίον ἐνὸς ὀρισμένου προσώπου, λόγου χάριν τοῦ Καλλία ἢ τοῦ Σωκράτους, ἐνῶ ἡ ἐχθρα μπορεῖ νὰ περιλάβῃ ὀλοκλήρους κατηγορίας προσώπων. Ἔτσι ὁλος ὁ κόσμος μισεῖ τοὺς κλέπτας καὶ τοὺς σοκοφάντας. Καὶ ὁ μὲν θυμὸς μπορεῖ νὰ γιαιτρευθῇ, ἡ ἐχθρα ὅμως εἶναι ἀνίατος. Ὁ θυμὸς ἐπιδιώκει νὰ προξενήσῃ λύπην. Ἡ ἐχθρα ἐπιδιώκει νὰ προξενήσῃ κακὸ ὅτι θυμωμένος ἐπιθυμεῖ νὰ γίνῃ αἰσθητὴ ἢ ἐνέργειά του, ἐνῶ ἐκεῖνος ποῦ ἐχθρεύεται ἀδιαφορεῖ γι' αὐτό. Καὶ ὅλα μὲν ὅσα προξενοῦν λύπην τὰ αἰσθανόμεθα πάντοτε, ἐνῶ τὰ μεγαλύτερα κακὰ δὲν εἶναι πάντοτε αἰσθητά, ὅπως λ. χ. ἡ ἀδικία καὶ ἡ ἀφροσύνη. Καὶ πράγματι τὸ νὰ ἔχωμεν ἓνα ἐλάττωμα δὲν μᾶς προξενεῖ καμμίαν λύπην. Ἐπὶ πλέον ἡ μὲν ὀργὴ συνοδεύεται ἀπὸ λύπην, ὄχι ὅμως καὶ ἡ ἐχθρα. Πράγματι ὁ θυμωμένος εἶναι συγχρόνως καὶ λυπημένος, ὄχι ὅμως καὶ ἐκεῖνος ποῦ ἐχθρεύεται. Ἔτσι ὁ πρῶτος βλέπων τὰ πολλὰ κακὰ ποῦ ἔκαμεν εἰς βάρος ἐκείνου μὲ τὸν ὁποῖον εἶναι θυμωμένος, εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ τὸν εὐσπλαγχνισθῇ, ποτὲ ὅμως ἐκεῖνος ποῦ ἐχθρεύεται. Διότι ἐνῶ ὁ ἕνας θέλει ἀπλῶς νὰ ἀνταποδώσῃ εἰς ἐκεῖνον μὲ τὸν ὁποῖον ἐθύμωσε ἓνα ὀρισμένο κακὸ ποῦ ἔπαθεν ἀπ' αὐτόν, ἐκεῖνος ποῦ ἔχει ἐχθραν θέλει τελείως νὰ τὸν ἐξοντώσῃ.

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ προκύπτει φανερὰ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδείξῃ κανεὶς ἂν ὁ τάδε εἶναι φίλος ἢ ἐχθρὸς, ἐπίσης δὲ καὶ ἔταν δὲν εἶναι νὰ παραστήσῃ ὅτι εἶναι, ἀκόμη δὲ ἂν κάποιος ἀντιθέτως ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ τάδε εἶναι ἢ δὲν εἶναι φίλος ἢ μπορεῖ νὰ ἀνασκευάσῃ τὰ ἐπιχειρήματά του. Τέλος δὲ ἂν ὑπάρχῃ ἀμφισβήτησις ποῖον ἐκ τῶν δύο ἢ ὀργὴ δηλ. ἢ ἡ ἐχθρα, ὑπῆρξε τὸ ἐλαττήριον μᾶς ὀρισμένης πράξεως, εἶναι δυνατὸν νὰ πείσῃ κανεὶς τοὺς ἀκροατὰς του περὶ ἐκείνου ἐκ τῶν δύο ποῦ τοῦ εἶναι προτιμότερον εἰς τὰς ἀπόψεις του.

5. Ποῖα δὲ φοβοῦνται καὶ τίνας καὶ πῶς ἔχοντες, ὧδ' ἔσται φανερόν. Ἔστω δὴ φόβος λύπη τις ἢ ταραχὴ ἐκ φαντασίας μέλλοντος κακοῦ φθαρτικοῦ ἢ λυπηροῦ· οὐ γὰρ πάντα τὰ κακὰ φοβοῦνται, οἷον εἰ ἔσται ἄδικος ἢ βραδύς, ἀλλ'

25 ὅσα λύπας μεγάλας ἢ φθορὰς δύναται, καὶ ταῦτα ἐὰν μὴ πόρρω ἀλλὰ οὐνεγγὺς φαίνεται ὥστε μέλλειν. Τὰ γὰρ πόρρω σφόδρα οὐ φοβοῦνται· ἴσασι γὰρ πάντες διὰ ἀποθανοῦνται, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐγγύς, οὐδὲν φροντίζουσιν. Εἰ δὲ ὁ φόβος τοῦτ' ἔστί, ἀνάγκη τὰ τοιαῦτα φοβερὰ εἶναι ὅσα φαίνε-

30 ται δύναμιν ἔχειν μεγάλην τοῦ φθείρειν ἢ βλάπτειν βλάβας εἰς λύπην μεγάλην συντεινούσας. Διὸ καὶ τὰ σημεῖα τῶν τοιούτων φοβερὰ· ἐγγύς γὰρ φαίνεται τὸ φοβερόν· τοῦτο γὰρ ἔστι κίνδυνος, φοβεροῦ πλησιασμός. Τοιαῦτα δὲ ἐχθρα τε καὶ ὀργὴ δυναμένων ποιεῖν τι· δῆλον γὰρ ὅτι βούλονται,

35 ὥστε ἐγγύς εἶσιν τοῦ ποιεῖν. Καὶ ἀδικία δύναμιν ἔχουσα. Τῷ προαιρεῖσθαι γὰρ ὁ ἄδικος ἄδικος. Καὶ ἀρετὴ ὑβρίζου-

1382b μένη δύναμιν ἔχουσα· δῆλον γὰρ ὅτι προαιρεῖται μὲν ὅταν ὑβρίζεται, ἀεὶ, δύναται δὲ νῦν. Καὶ φόβος τῶν δυναμένων τι ποιῆσαι· ἐν παρασκευῇ γὰρ ἀνάγκη εἶναι καὶ τὸν τοιούτον. Ἐπεὶ δ' οἱ πολλοὶ χείρους καὶ ἥτιους τοῦ κερδαίνειν

5. ΠΕΡΙ ΦΟΒΟΥ

Καὶ τῶρα θὰ δείξωμεν ποῖοι ἄνθρωποι καὶ ποῖα πράγματα προκαλοῦν τὸν φόβον καὶ εἰς ποῖαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρίσκονται ἐκεῖνοι ποὺ φοβοῦνται. Ἄς δεχθῶμεν ὅτι φόβος εἶναι κάποια λύπη ἢ ταραχὴ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι πρόκειται νὰ ἐπέλθῃ κάποιο κακόν, δηλ. κάποια καταστροφὴ ἢ μεγάλη λύπη. Πράγματι ὅλα τὰ κακὰ δὲν προκαλοῦν φόβον, λόγου χάριν δὲν φοβεῖται κανεὶς ἂν θὰ εἶναι ἀδικος ἢ βραδύνοος. Ὁ φόβος προέρχεται μόνον ὅταν ἐπικεῖνται κακὰ ποὺ ἡμποροῦν νὰ προξενήσουν μεγάλην λύπην ἢ καταστροφὴν καὶ τοῦτο ὅταν δὲν πρόκειται νὰ βραδύνουν, ἀλλὰ εὐρίσκονται πολὺ πλησίον μας καὶ θεωροῦνται ἐπικείμενα. Διότι δὲν φοβεῖται κανεὶς ἐκεῖνο ποὺ ἀπέχει ἀκόμη πολὺ. Ἀλήθεια, ὅλοι ξέρουν ὅτι θὰ ἀποθάνουν, ἀλλὰ ἐπειδὴ τοῦτο πρόκειται νὰ συμβῇ πολὺ ἀργότερα δὲν τὸ σκέπτονται. Ἀφοῦ λοιπὸν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἶναι ὁ φόβος, κατ' ἀνάγκην προξενοῦν φόβον ἐκεῖνα τὰ πράγματα ποὺ θεωροῦνται ὅτι ἔχουν μεγάλην δύναμιν νὰ προξενοῦν καταστροφὰς ἢ βλάβας ἀπὸ ἐκείνας ποὺ ἐπιφέρουν ἰσχυρὰν λύπην. Γι' αὐτὸ καὶ αἱ ἐνδείξεις ποὺ προαναγγέλλουν γεγονότα αὐτοῦ τοῦ εἶδους προκαλοῦν καὶ αὐταὶ τὸν φόβον, διότι ἀποδεικνύουν ὅτι ἐπικεῖται ἐκεῖνο ποὺ φοβοῦμεθα. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἄλλωστε, δηλαδή ἢ προσέγγις τῶν πραγμάτων ποὺ φοβοῦμεθα, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀποκαλοῦμεν κίνδυνον. Ἐπομένως μεταξὺ τῶν πραγμάτων ποὺ προκαλοῦν τὸν φόβον εἶναι καὶ ἡ ὀργὴ ἢ ἔχθρα ἀνθρώπων ποὺ εἶναι εἰς θέσιν νὰ μᾶς κάμουν κακὸ. Διότι ἀφοῦ μᾶς μισοῦν ἢ εἶναι θυμωμένοι μᾶς ζῆ μας, εἶναι φανερόν ὅτι ἐπιθυμοῦν νὰ μᾶς βλάψουν. Ἡ δὲ ἐπιθυμία ὀλίγον ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν. Φόβον προξενεῖ ἐπίσης καὶ ἡ ἀδικία ὅταν εἶναι περιβεβλημένη μὲ ἰσχύν. Διότι ἕναν ἀδικὸν ἄνθρωπον τὸν χαρακτηρίζομεν ὡς ἀδικὸν, ἀκριβῶς ἐξ αἰτίας τῶν προθέσεων του. Ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ ὅταν ἔχει ὑποστῆ προσβολὴν καὶ εἶναι περιβεβλημένη μὲ δύναμιν· διότι εἶναι φανερόν ὅτι συνεπεῖα μὲν τῆς προσβολῆς ἔχει πάντοτε τὴν πρόθεσιν νὰ ἐκδικηθῇ, εἰς δὲ τὴν παροῦσαν περίστασιν ἔχει καὶ τὴν δύναμιν νὰ τὸ κάμῃ. Ἐπίφοβοι εἶναι ἐπίσης ἐκεῖνοι ποὺ φοβοῦνται ὄσους ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ τοὺς κάμουν κατ' ἀνάγκην. Διότι κατ' ἀνάγκην καὶ αὐτοὶ προετοιμάζουν ἀντίστοιχον κακόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πολὺς κόσμος εἶναι διεφθαρμένος καὶ κατέχεται ἀπὸ τὴν

5 καὶ δειλοὶ ἐν τοῖς κινδύνοις, φοβερόν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ἐπ' ἄλλω αὐτὸν εἶναι, ὥστε οἱ συνειδότες πεποιηκότει δεινὸν φοβεροὶ ἢ κατειπεῖν ἢ ἐγκαταλιπεῖν. Καὶ οἱ δυνάμενοι ἀδικεῖν τοῖς δυναμένοις ἀδικεῖσθαι· ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ ἀδικούσιν οἱ ἄνθρωποι ὅταν δύνωνται. Καὶ οἱ ἠδικημένοι ἢ νομίζον-
 10 τες ἀδικεῖσθαι· αἰεὶ γὰρ τηροῦσι καιρόν. Καὶ οἱ ἠδικηκότες, ἂν δύναιμι ἔχωσι, φοβεροί, δεδιότες τὸ ἀντιπαθεῖν. ὑπέκειτο γὰρ τὸ τοιοῦτο φοβερόν. Καὶ οἱ τῶν αὐτῶν ἀνταγωνισαί, ὅσα μὴ ἐνδέχεται ἅμα ὑπάρχειν ἀμφοῖν· αἰεὶ γὰρ πολεμοῦσι πρὸς τοὺς τοιούτους. Καὶ οἱ τοῖς κρείττοις αὐ-
 15 τῶν φοβεροί· μᾶλλον γὰρ ἂν δύναιτο βλάπτειν αὐτούς, εἰ καὶ τοὺς κρείττους. Καὶ οὕς φοβοῦνται οἱ κρείττους αὐτῶν, διὰ ταῦτό. Καὶ οἱ τοὺς κρείττους αὐτῶν ἀνηρηκότες. Καὶ οἱ τοῖς ἡτιοσιν αὐτῶν ἐπιτιθέμενοι· ἢ γὰρ ἤδη φοβεροὶ ἢ ἀδξηθέντες. Καὶ τῶν ἠδικημένων καὶ ἐχθρῶν ἢ ἀντιπάλων
 20 οὐχ οἱ δξύθυμοι καὶ παρορησιαστικοί, ἀλλὰ οἱ προῶι καὶ εἴρωνες καὶ πανούργοι· ἄδηλοι γὰρ εἰ ἐγγύς, ὥστε οὐδέποτε φανεροὶ εἶναι πόρρω. Πάντα δὲ τὰ φοβερὰ φοβερώτερα ὅσα ἀμαρτάνουσιν ἐπανορθώσασθαι μὴ ἐνδέχεται, ἀλλ' ἢ ὄλωσ ἀδύνατα, ἢ μὴ ἐπ' αὐτοῖς ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις. Καὶ ὧν
 25 βοήθειαι μὴ εἶσιν ἢ μὴ δάδιαι. Ὡς δ' ἀπλῶς εἰπεῖν, φο-

δίψαν τοῦ κέρδους, φοβεῖται δὲ τὸν κίνδυνον, τὸ γεγονός
 ὅτι ἐξαρτᾶται κανεὶς ἀπὸ ἑναὶ ἄλλον εἶναι ἰκανὸν νὰ προκα-
 λέσῃ φόβον. Ἔτσι προκαλοῦν φόβον ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι γνω-
 ρίζουσι ὅτι ἐκάμαμεν κάτι κακόν, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον ἢ
 νὰ μᾶς καταζώσουν ἢ νὰ μᾶς ἐγκαταλείψουσι. Φόβον ἐπίσης
 προκαλοῦν ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουσι τὴν δύναμιν νὰ ἀδικήσουσι εἰς
 ἐκείνους ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀδικηθοῦν. Διότι συνήθως οἱ
 ἄνθρωποι ὅταν μποροῦν ἀδικοῦν. Ἀκόμη ἐπίφοβοι εἶναι: καὶ
 ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουσι ἀδικηθῆναι ἢ νομίζουσι ὅτι ἀδικοῦνται, διότι
 αὐτοὶ πάντοτε καιροφυλακτοῦν διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν. Ἐπίφο-
 βοὶ δὲ εἶναι καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουσι ἤδη ἀδικήσει, ἂν εἶναι
 περιβεβλημένοι μὲ δύναμιν· διότι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἐξ-
 ναρχίσουσι, ἐπειδὴ φοβοῦνται τὰ ἀντίποινα. Πράγματι ἔχο-
 μεν εἰπεῖ ὅτι καὶ αὐτὸ εἶναι μιὰ εὐλογος ἀφορμὴ φόβου.

Ἐπίσης οἱ ἀνταγωνισταὶ ποὺ ἐπιδιώκουσι τὸν ἴδιον σκο-
 πὸν χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν ἀπολαύσουσι καὶ οἱ δύο
 συγχρόνως. Διότι ὅσοι εὐρίσκονται ὑπὲρ αὐτὰς τὰς συνθήκας
 διεξάγουσι διαρκῆ πόλεμον μεταξύ των. Ἀκόμη δὲ ἐκεῖνοι
 ποὺ εἶναι ἐπίφοβοι εἰς τοὺς ἰσχυροτέρους μᾶς εἶναι ἐπίφο-
 βοὶ καὶ εἰς ἡμᾶς· διότι πολὺ περισσότερο εἶναι δυνατὸν νὰ
 βλάψουσι ἡμᾶς, ἀφοῦ καὶ εἰς τοὺς ἰσχυροτέρους μᾶς μποροῦν
 νὰ κάμωσι κακόν. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἐπίφοβοι εἶναι ἐκεῖνοι
 τοὺς ὁποίους φοβοῦνται οἱ ἰσχυρότεροι ἀπὸ ἡμᾶς. Καθὼς
 καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἐξώντωσαν ἄνθρώπους ἰσχυροτέρους ἀπὸ
 ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη ποὺ ἐπιτίθενται ἐναντίον
 τῶν ἀσθενεστέρων μᾶς. Διότι αὐτοὶ ἢ ἀπὸ τῶρα εἶναι ἐπι-
 κίνδυνοι ἢ ὅταν αὐξηθῆναι ἢ δύναμις των. Ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους
 πάλιν ποὺ ἀδικήσαμεν ἢ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς ἀντιπά-
 λους μᾶς. δὲν εἶναι τόσον ἐπίφοβοι οἱ δξύθυμοι καὶ ἐκεῖνοι
 ποὺ ἐκδηλώνουσι μὲ λόγια τὰς σκέψεις των, ἀλλὰ ὅσοι εἶναι
 ἤρεμοι. Ὑποῦλοι καὶ πονηροὶ. Διότι αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ ἄν-
 θρωποι ποτὲ δὲν φανερώονται ἂν πρόκειται συντόμως νὰ
 μᾶς ἐκδικηθοῦν καὶ ἐπομένως δὲν ἠμποροῦμεν ποτὲ νὰ εἰ-
 μεθα βέβηχοι ὅτι ὁ ἐξ ἑμῶν τῶν κίνδυνος ἔχει ἀπομακρυνθῆναι.
 Κάθε τι ποὺ προκαλεῖ φόβον εἶναι ἀκόμη περισσότερο ἐπί-
 φοβον τότε, ὅταν τὸ σφάλμα ποὺ ἐκάμαμε δὲν εἶναι δυνατὸν
 νὰ τὸ ἐπανορθώσωμεν· ἀλλὰ ἢ εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον ἢ
 εἶναι τοῦτο δυνατὸν ὅχι εἰς ἡμᾶς ἀλλὰ μάλλον εἰς τοὺς ἀν-
 τιπάλους μᾶς. Ἐπίσης δὲ ἐκεῖνα τὰ πράγματα διὰ τὰ ὁποῖα
 θεραπεία δὲν ὑπάρχει ἢ εἶναι πολὺ δύσκολη. Καὶ μὲ λίγα
 λόγια, ἐπίφοβα εἶναι τὰ πράγματα ἐκεῖνα ποὺ ὅταν συμβαί-

βερά ἐστὶν ὅσα ἐφ' ἐτέρων γιγνόμενα ἢ μέλλοντα ἐλεεινά
ἐστὶν.

Τὰ μὲν οὖν φοβερά καὶ ἃ φοβοῦνται, σχεδὸν ὡς εἰπεῖν
τὰ μέγιστα ταῦτ' ἐστίν, ὡς δὲ διακείμενοι αὐτοὶ φοβοῦνται,
30 νῦν λέγωμεν. Εἰ δὴ ἐστὶν ὁ φόβος μετὰ προσδοκίας τινὸς
τοῦ πείσεσθαι τι φθαρτικὸν πάθος, φανερόν ὅτι οὐδεὶς φο-
βεῖται τῶν οἰομένων μηδὲν ἄν παθεῖν, οὐδὲ ταῦτα ἃ μὴ
οἶονται παθεῖν οὐδὲ τούτους ὑφ' ὧν μὴ οἶονται, οὐδὲ τότε
δε μὴ οἶονται. Ἐνάγκη τοίνυν φοβεῖσθαι τοὺς οἰομένους
35 τι παθεῖν ἄν, καὶ τοὺς ὑπὸ τούτων ταῦτα καὶ τότε. Οὐκ οἶ-
1383a ονται δὲ παθεῖν ἄν οὔτε οἱ ἐν εὐτυχίαις μεγάλαις ὄντες καὶ
δοκοῦντες, διὸ ὑβρίζονται καὶ ὀλίγωροι καὶ θρασεῖς, (ποιεῖ δὲ
τοιούτους πλοῦτος ἰσχύς πολυφιλία δύναμις,) οὔτε οἱ ἤδη
πεπονθέναι πάντα νομίζοντες τὰ δεινὰ καὶ ἀπεφυγμένοι
5 πρὸς τὸ μέλλον, ὥσπερ οἱ ἀποτυμπανιζόμενοι ἤδη· ἀλλὰ δεῖ
τινὰ ἐλπίδα ὑπεῖναι σωτηρίας, περὶ οὗ ἀγωνιῶσιν. Ση-
μεῖον δέ· ὁ γὰρ φόβος βουλευτικὸς ποιεῖ, καίτοι οὐδεὶς
βουλεύεται περὶ τῶν ἀνελπίστων. Ὅστε δεῖ τοιούτους παρα-
σκευάζειν, ὅταν ἤ βέλτιον τὸ φοβεῖσθαι αὐτοὺς, ὅτι τοιοῦ-
10 τοί εἰσιν οἱοὶ παθεῖν· καὶ γὰρ ἄλλοι μείζους ἔπαθον· καὶ
τοὺς τοιούτους δεικνύναι πάσχοντας ἢ πεπονθότας, καὶ ὑπὸ
τοιούτων ὑφ' ὧν οὐκ ᾤοντο, καὶ ταῦτα καὶ τότε ὅτι οὐκ
ᾤοντο.

Ἐπεὶ δὲ περὶ φόβου φανερόν τί ἐστὶν, καὶ τῶν φοβερῶν,
15 καὶ ὡς ἕκαστοι ἔχοντες δεδίασι, φανερόν ἐκ τούτων καὶ τὸ

νουν εἰς ἓνα ἄλλον ἢ μέλλουν νὰ τοῦ συμβῶν, προκαλοῦν τὸν οἶκτον μας.

Λοιπὸν ἔως ἐδῶ ἤμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν ὅτι σχεδὸν ἐξεθέσαμεν τὰ σπουδαιότερα παραδείγματα τοῦ πῶς καὶ ἀπὸ ποῖα αἷτια προέρχεται ὁ φόβος· μένει τώρα νὰ ἐξηγήσωμεν εἰς ποῖαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρίσκονται ἐκεῖνοι· πού φοβοῦνται. Ἄν λοιπὸν ὁ φόβος περιέχῃ μέσα του τὴν προσδοκίαν ὅτι πρόκειται νὰ πάθωμεν κάποιαν καταστροφὴν, εἶναι φανερὸν ὅτι κανεὶς δὲν φοβεῖται ὅταν νομίζῃ ὅτι δὲν πρόκειται νὰ πάθῃ τίποτε. ἐπίσης δὲ κανεὶς δὲν φοβεῖται ἐκεῖνα τὰ πράγματα πού δὲν πιστεύει ὅτι θὰ τὰ πάθῃ, οὔτε ἐκεῖνους τοὺς ἀνθρώπους πού δὲν πιστεύει ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ τὸν βλάψουν, οὔτε αἰσθάνεται φόβον κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν πιστεύει ὅτι δὲν πρόκειται νὰ τοῦ συμβῇ κάτι κακόν. Ἐπομένως ἀναγκαστικὰ φοβοῦνται μόνον ἐκεῖνοι πού πιστεύουν ὅτι πρόκειται νὰ πάθουν κάτι καὶ μάλιστα νὰ πάθουν ἀπὸ ὠρισμένα πρόσωπα ὠρισμένον πᾶθημα εἰς ὠρισμένην ἐποχὴν. Δὲν πιστεύουν δὲ ὅτι πρόκειται νὰ πάθουν κάτι ἐκεῖνοι πού διατελοῦν ἢ θεωροῦν ὅτι διατελοῦν εἰς μεγάλην εὐημερίαν. Καὶ γι' αὐτὸ γίνονται αὐθάδεις καὶ περιφρονηταὶ καὶ θρασεῖς. Εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν περιέρχονται ἐκεῖνοι πού ἔχουν πλοῦτον, σωματικὴν ἰσχύν, πολλοὺς φίλους ἢ δύναμιν. Ἐπίσης δὲν φοβοῦνται ἐκεῖνοι πού νομίζουν ὅτι ἔχουν ὑποστῆ ἕλα τὰ δεινὰ τοῦ κόσμου καὶ ἔχει μαυρίσει τὸ μάτι τους. ὅπως λ χ. ἐκεῖνοι πού ἤδη ὑφίστανται βασιανιστήρια. Πρέπει ἀκόμη ὅμως νὰ ὑπάρχῃ κάποια ἐλπίς σωτηρίας καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς προκαλεῖ τὴν ἀγωνίαν μας. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι τὸ ἑξῆς: ἐκεῖνος πού φοβεῖται σκέπτεται καὶ λαμβάνει ἀποφάσεις, ἐνῶ κανεὶς δὲν λαμβάνει ἀποφάσεις γιὰ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχει ἐλπίς σωτηρίας. Πρέπει λοιπὸν ὁ ρήτωρ, ὅταν ἔχη συμφέρον νὰ προξενήσῃ φόβον εἰς τοὺς ἀκροατάς του, νὰ τοὺς φέρνῃ εἰς αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν ψυχικὴν κατάστασιν, δηλ. νὰ τοὺς παριστάνῃ ὅτι εὐρίσκονται εἰς σημεῖον νὰ πάθουν κάτι κακόν, διότι καὶ ἄλλοι ἰσχυρότεροί των ἔπαθον τὸ ἴδιον. Καὶ νὰ ἐξιστορή τὴν παθαίνουσαν ἢ τί ἔπαθον αὐτοὶ καὶ πῶς τὸ κακὸ τοὺς ἦλθεν ἀπὸ ἐκείνους πού δὲν ἐπερίμεναν καὶ εἰς ἐποχὴν πού δὲν ἐπίστευαν.

Καὶ τώρα πού ἐδείξαμεν τί εἶναι φόβος καὶ ποῖα πράγματα εἶναι ἐπιφοβὰ καὶ εἰς ποῖαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρίσκονται ἐκεῖνοι πού φοβοῦνται, προκύπτει σαφῶς ἀπὸ ὅλα

θαρρεῖν τί ἐστι, καὶ περὶ ποῖα θαρραλέοι εἰσὶ καὶ πῶς δια-
 κείμενοι θαρραλέοι εἰσὶν· . . . τό τε γὰρ θάρσος τὸ ἐναντίον
 τῷ <φόβῳ καὶ τὸ θαρραλέον τῷ> φοβεροῦ, ὥστε μετὰ φαν-
 τασίας ἢ ἐλπίς τῶν σωτηριῶν ὡς ἐγγὺς ὄντων, τῶν δὲ φο-
 20 βερῶν ἢ μὴ ὄντων ἢ πόρρω ὄντων. Ἔστι δὲ θαρραλέα τὰ
 τε δεινὰ πόρρω ὄντα καὶ τὰ θαρραλέα ἐγγύς. Καὶ ἐπανορ-
 θώσεις ἂν ὦσι καὶ βοήθειαι πολλαὶ ἢ μεγάλα ἢ ἄμφω, καὶ
 μήτε ἡδικημένοι μήτε ἡδικηκότες ὦσιν, ἀνταγωνιστὰί τε ἢ
 μὴ ὦσιν ὄλως, ἢ μὴ ἔχωσιν δύναμιν, ἢ δύναμιν ἔχοντες ὦσι
 25 φίλοι ἢ πεποιηκότες εὐ ἢ πεπονθότες. Ἡ ἂν πλείους ὦσιν
 οἷς ταῦτα συμφέρει, ἢ κρείττους, ἢ ἄμφω. Αὐτοὶ δ' οὕτως
 ἔχοντες θαρραλέοι εἰσὶν, ἂν πολλὰ κατορθώκεναι οἴωνται
 καὶ μὴ πεπονθέναι, ἢ ἐὰν πολλάκις ἐληλυθότες εἰς τὰ δεινὰ
 καὶ διαπεφευγότες ὦσι· διχῶς γὰρ ἀπαθεῖς γίνονται οἱ ἄν-
 30 θρωποὶ, ἢ τῷ μὴ πεπειροῦσθαι ἢ τῷ βοηθείας ἔχειν, ὥσπερ
 ἐν τοῖς κατὰ θάλατταν κινδύνοις οἱ τε ἄπειροὶ χειμῶνος
 θαρροῦσι τὰ μέλλοντα καὶ οἱ βοηθείας ἔχοντες διὰ τὴν ἐμ-
 πειρίαν. Καὶ ὅταν τοῖς ὁμοίοις φοβερόν μὴ ἦ, μηδὲ τοῖς
 ἦτιοσι καὶ ὧν κρείττους οἴονται εἶναι· οἴονται δὲ ὧν κεκρα-
 35 τήκασιν ἢ αὐτῶν ἢ τῶν κρειτόνων ἢ τῶν ὁμοίων. Καὶ ἂν
 ὑπάρχειν αὐτοῖς οἴωνται πλείω καὶ μείζω, οἷς ὑπερέχοντες
 1383b φοβεροὶ εἰσὶν· ταῦτα δὲ ἐστὶ πλῆθος χρημάτων καὶ ἰσχύς

αὐτὰ καὶ τί εἶναι θάρρος καὶ εἰς ποῖα πράγματα ἔχει κανεῖς θάρρος καὶ εἰς ποῖαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρίσκονται οἱ θαρραλέοι. Πράγματι καὶ τὸ θάρρος εἶναι τὸ ἀντίθετον ἀπὸ τὸν φόβον, καὶ ἐκεῖνο ποῦ προκαλεῖ θάρρος εἶναι τὸ ἀντίθετον ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ προκαλεῖ φόβον. Ἐπομένως θάρρος εἶναι ἢ ἐλπίς ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι ἢ μὲν σωτηρία μας προσεγγίζει τὰ δὲ ἐπίφοβα πράγματα ἢ δὲν ὑπάρχουν ὅλως δ. ὅλου ἢ εὐρίσκονται μακρὰ μας.

Ἐκεῖνο ποῦ μᾶς δίδει θάρρος εἶναι ἢ ἀπομάκρυνσις τοῦ κινδύνου καὶ ἢ προσέγγισις τῶν πραγμάτων ποῦ παρέχουν ἀσφάλειαν ἢ ἢμποροῦμεν δὲ νὰ ἀπαριθμήσωμεν μεταξὺ τῶν πραγμάτων ποῦ μᾶς δίδουν θάρρος καὶ τὸ ὅτι τὸ κακὸν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπανορθωθῇ καὶ τὸ ὅτι ἔχομεν βοήθειαν ἢ πολλὴν ἢ μεγάλην ἢ συγχρόνως καὶ πολλὴν καὶ μεγάλην. Ἐπίσης τὸ ὅτι οὔτε ἔχομεν ἀδικήσει οὔτε ἔχομεν ἀδικηθῇ καὶ ἢ δὲν ἔχομεν ὅλως διόλου ἀνταγωνιστὰς ἢ ἐκεῖνοι ποῦ ὑπάρχουν δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ μᾶς βλάψουν ἢ ἔχουν μὲν τὴν δύναμιν ἀλλὰ εἶναι φίλοι μας καὶ μᾶς ἔχουν εὐεργετήσει ἢ ἔχουν εὐεργετηθῇ ἀπὸ ἡμᾶς. Ἡ ἀκρόμη δταν ὑπάρχουν πολλοὶ ἄνθρωποι ποῦ ἔχουν τὸ ἴδιο συμφέρον μὲ ἡμᾶς ἢ ἰσχυροὶ ἢ πολλοὶ συγχρόνως καὶ ἰσχυροί.

Ἐκεῖνοι δὲ ποῦ εἶναι θαρραλέοι εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐξῆς ψυχικὴν κατάστασιν: εἴτε πιστεύουν πῶς ἔχουν κατορθώσει πολλὰ ἔως τῶρα χωρὶς νὰ πάθουν τίποτε· εἴτε ἂν πολλάκις ἐφθασαν εἰς τὸ σημεῖον νὰ πάθουν κακό, διεφυγαν. Διότι κατὰ δύο τρόπους οἱ ἄνθρωποι γίνονται ἀφοβοί· εἴτε διότι ἔχουν δοκιμάσει τὸν κίνδυνον· εἴτε διότι πάντοτε εὐρῆκαν τρόπον νὰ διαφύγουν. Ἔτσι καὶ εἰς τοὺς κινδύνους τῆς ζωῆς τῶν θαλασσινῶν μὲ θάρρος ἀποδλέπουν πρὸς τὸ μέλλον ἀφ' ἐνός μὲν ἐκεῖνοι ποῦ δὲν ἔχουν πείραν διότι δὲν ἐδοκίμασαν μίαν μεγάλην τρικυμίαν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκεῖνοι ποῦ ἀπὸ τὴν μεγάλην πείραν τῶν ἀπέκτησαν τὰ μέσα τῆς σωτηρίας. Ἐπίσης εἶναι θαρραλέοι δταν ἀντικρύζουν πράγματα ποῦ δὲν ἐμπνέουν φόβον οὔτε εἰς τοὺς ὁμοίους οὔτε εἰς τοὺς κατωτέρους τῶν οὔτε εἰς ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους θεωροῦν ὅτι εἶναι ἰσχυρότεροι. Θεωροῦν δὲ ὅτι εἶναι ἰσχυρότεροι ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἔχουν νικήσει ἢ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἢ ὁμοίους τῶν ἢ τοὺς ἰσχυροτέρους τῶν. Ἐχουν θάρρος ἐπίσης ἐκεῖνοι ποῦ πιστεύουν ὅτι διαθέτουν μεγαλύτερα ἢ περισσότερα προσόντα καὶ ἢ ὑπεροχῆ τῶν εἰς αὐτὰ τοὺς καθιστᾷ ἐπιφόβους. Εἶναι δὲ τὰ προσόντα

σωμάτων και φίλων και χώρας και τῶν πρὸς πόλεμον πα-
 ρασκευῶν, ἢ πασῶν ἢ τῶν μεγίστων. Καὶ ἐὰν μὴ ἡδίκηκό-
 τες ὧσιν μηδένα ἢ μὴ πολλοὺς ἢ μὴ τούτους παρ' ὧν φο-
 5 βοῦνται. Καὶ ὅπως ἂν πρὸς τοὺς θεοὺς αὐτοῖς καλῶς ἔχη,
 τὰ τε ἄλλα καὶ τὰ ἀπὸ σημείων καὶ λογίων· θαρραλέον γὰρ
 ἢ ὀργή, τὸ δὲ μὴ ἀδικεῖν ἀλλ' ἀδικεῖσθαι ὀργῆς ποιητικόν,
 τὸ δὲ θεῖον ὑπολαμβάνεται βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις. Καὶ
 ὅταν ἐπιχειροῦντες ἢ μηδὲν ἂν παθεῖν μηδὲ πείσεσθαι ἢ
 10 κατορθώσῃσι οἴωνται. Καὶ περὶ μὲν τῶν φοβερῶν καὶ θαρ-
 ραλέων εἴρηται·

6. Ποῖα δ' αἰσχύνονται καὶ ἀναισχυντιοῦσιν, καὶ πρὸς
 τίνας καὶ πῶς ἔχοντες, ἐκ τῶνδε δῆλον. Ἔστω δὴ αἰσχύνη
 λύπη τις ἢ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν
 15 κακῶν, ἢ παρόντων ἢ γεγονότων ἢ μελλόντων, ἢ δ' ἀναι-
 σχυντία ὀλιγωρία τις καὶ ἀπάθεια περὶ τὰ αὐτὰ ταῦτα. Εἰ
 δὴ ἔστιν αἰσχύνη ἢ ὀρισθεῖσα, ἀνάγκη αἰσχύνεσθαι ἐπὶ τοῖς
 τοιούτοις τῶν κακῶν ὅσα αἰσχροὰ δοκεῖ εἶναι ἢ αὐτῷ ἢ ὧν
 φρονιζέει· τοιαῦτα δ' ἔστιν ὅσα ἀπὸ κακίας ἔργα εἰσὶν, οἷον
 20 τὸ ἀποβαλεῖν ἀσπίδα ἢ φυγεῖν· ἀπὸ δειλίας γάρ. Καὶ τὸ
 ἀποστερηῆσαι παρακαταθήκην ἢ ἀδικῆσαι· ἀπὸ ἀδικίας γάρ.
 Καὶ τὸ συγγενέσθαι οἷς οὐ δεῖ ἢ οὐ δεῖ ἢ οἷοι μὴ δεῖ·
 ἀπὸ ἀκολασίας γάρ. Καὶ τὸ κερδαίνειν ἀπὸ μικρῶν ἢ αἰ-
 σχρῶν ἢ ἀπὸ ἀδυνάτων, οἷον πενήτων ἢ τεθνεώτων, ὅθεν
 25 καὶ ἡ παροιμία τὸ ἀπὸ νεκροῦ φέρειν· ἀπὸ αἰσχροκερδείας

αὐτὰ τὸ πλῆθος τῶν χρημάτων, ἢ δύναμις τῶν στρατευμάτων καὶ τῶν φίλων, ἢ ὑπεροχὴ τῆς χώρας καὶ τῶν πολεμικῶν προπαρασκευῶν ἢ ὄλων ἢ τῶν σπουδαιότερων. Ἄκόμη ἔχουν θάρρος ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἔχουν ἀδικήσει κανένα ἢ δὲν ἔχουν ἀδικήσει πολλοὺς ἢ τέλος δὲν ἔχουν ἀδικήσει ἐκεῖνους τοὺς ὁποίους φοβοῦνται. Καὶ γενικὰ ἔχουν θάρρος ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν τὴν εὐνοίαν τῶν θεῶν καὶ καθ' ὁλονδῆποτε ἄλλον τρόπον ἂν αὐτὴ ἐκδηλώνεται, ἰδιαιτέρως δὲ ἂν προκύπτῃ ἀπὸ οἰωνοῦ καὶ χρησμοῦς. Πράγματι ἡ ὄργῃ δίδει θάρρος, τὸ δὲ γεγονός ἐστὶ δὲν ἔχομεν ἀδικήσει ἀλλὰ ἔχομεν ἀδικηθῆ προκαλεῖ τὴν ὄργην, ἀφ' ἑτέρου ὁμως πιστεύεται ὅτι τὸ θεῖον βοηθεῖ τοὺς ἀδικουμένους. Τέλος ἔχουν θάρρος ἐκεῖνοι ποὺ πιστεύουν ὅτι ἂν ἐπιχειρήσουν κάτι τι ἢ θὰ τὸ ἐπιτύχουν ἢ τουλάχιστον δὲν πρόκειται νὰ πάθουν τίποτε οὔτε ἀμέσως οὔτε ἀργότερα. Ἔτσι ἐξεθέσαμεν ὅσα ἔπρεπε περὶ φόβου καὶ περὶ θάρρους

6. ΠΕΡΙ ΕΝΤΡΟΠΗΣ

Ποῖα πράγματα προκαλοῦν ντροπὴ καὶ ποῖα ὄχι, ἐμπρὸς σὲ ποίους ντρεπόμεθα καὶ εἰς ποίαν ψυχικὴν κατάστασιν ἐδρισκόμεθα ὅταν αἰσθανώμεθα ἐντροπὴν, θὰ καταστῇ φανερόν ἐκ τῶν ἀκολουθῶν. Ἄς δεχθῶμεν ὅτι ἐντροπὴ εἶναι κάποια λύπη ἢ ταραχὴ διὰ μειονεκτήματα παλαιὰ ἢ σύγχρονα ἢ μέλλοντα, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὅτι δημιουργοῦν κακὴν ἰδέαν δι' ἡμᾶς. Ἄναισχυντία δὲ εἶναι ἡ ἀπάθεια καὶ ἡ ἀδιαφορία ἀπέναντι αὐτῶν τῶν ἰδίων πραγμάτων. Ἄν ὁμως ντροπὴ εἶναι αὐτὸ ποὺ ὠρίσαμεν, τότε κατ' ἀνάγκην ντρεπόμεθα γιὰ ἐκεῖνα τὰ μειονεκτήματα ποὺ εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς τὰ πρόσωπα διὰ τὰ ὁποῖα ἐνδιαφερόμεθα φαίνονται ἄσχημα. Εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν ἀνήκουν ὅλαι αἱ πράξεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ μεγάλο ἐλάττωμα, π.χ. τὸ νὰ πετάξῃ κανεὶς τὴν ἀσπίδα τοῦ καὶ νὰ τραπῇ εἰς φυγὴν· διότι αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς δειλίας· ἢ τὸ νὰ καταχρασθῇ κανεὶς κάτι ποὺ τοῦ ἐνεπιστεύθησαν ἢ νὰ ἀδικήσῃ· διότι αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα ἐλλείψεως χρηστότητος· ἢ τὸ νὰ ἔχη σχέσεις μὲ πρόσωπα ποὺ δὲν πρέπει, ἢ σὲ τόπον ποὺ δὲν πρέπει, ἢ σὲ καιρὸν ποὺ δὲν πρέπει· διότι αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα ἀκολασίας. Ἐπίσης τὸ νὰ ἀντλή κανεὶς κέρδη ἀπὸ τιποτένια ἢ ἀθέμιτα πράγματα ἢ εἰς βᾶρος ἀδυνάτων ἀνθρώπων, λόγου χάριν ἀπὸ πτωχοῦ ἢ ἀπὸ νεκροῦ· ἀπὸ κατ' ἐβγήκε καὶ ἡ παροιμία «καὶ ἀπὸ

γὰρ καὶ ἀνελευθερίας. Καὶ τὸ μὴ βοηθεῖν δυνάμενον εἰς
 χρήματα, ἢ ἦτιον βοηθεῖν. Καὶ τὸ βοηθεῖσθαι παρὰ τῶν
 ἦτιον εὐπόρων. Καὶ δανείζεσθαι ὅτε δόξει αἰτεῖν, καὶ αἰτεῖν
 ὅτε ἀπαιτεῖν, καὶ ἀπαιτεῖν ὅτε αἰτεῖν, καὶ ἐπαινεῖν ἵνα δόξη
 30 αἰτεῖν, καὶ τὸ ἀποτειυχηκότα μηδὲν ἦτιον· πάντα γὰρ ἀνε-
 λευθερίας ταῦτα σημεῖα. Τὸ δ' ἐπαινεῖν παρόντας κολακείας
 καὶ τὸ τὰγαθὰ μὲν ὑπερεπαινεῖν τὰ δὲ φαῦλα συναλείφειν,
 καὶ τὸ ὑπεραλγεῖν ἀλοῦντι παρόντα, καὶ τὰλλα πάντα ὅσα
 τοιαῦτα· κολακείας γὰρ σημεῖα. Καὶ τὸ μὴ ὑπομένειν πόνους
 1384a οὓς οἱ πρεσβύτεροι ἢ τρυφῶντες ἢ ἐν ἐξουσίᾳ μᾶλλον ὄντες
 ἢ ὄλως οἱ ἀδυνατώτεροι· πάντα γὰρ μαλακίας σημεῖα. Καὶ
 τὸ ὑφ' ἑτέρου εὐπάσχειν, καὶ τὸ πολλάκις, καὶ ὃ εὐποίη-
 σεν ὄνειδίξειν· μικροψυχίας γὰρ πάντα καὶ ταπεινότητος
 5 σημεῖα. Καὶ τὸ περὶ αὐτοῦ πάντα λέγειν καὶ ἐπαγγέλλεσθαι,
 καὶ τὸ τὰλλότρια αὐτοῦ φάσκειν· ἀλαζονείας γάρ. Ὅμοίως
 δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκάστης τῶν τοῦ ἦθους κακιῶν τὰ
 ἔργα καὶ τὰ σημεῖα καὶ τὰ ὅμοια αἰσχρὰ καὶ ἀνάσχυντα.
 Καὶ ἐπὶ τούτοις τὸ τῶν καλῶν ὧν πάντες μετέχουσιν ἢ οἱ
 10 ὅμοιοι πάντες ἢ οἱ πλεῖστοι, μὴ μετέχειν, — ὁμοίους δὲ λέ-
 γω ὁμοειθεῖς, πολίτας, ἡλικιώτας, συγγενεῖς, ὄλως τοὺς ἐξ
 ἴσου· — αἰσχρὸν γὰρ ἤδη τὸ μὴ μετέχειν οἷον παιδεύσεως
 ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Πάντα δὲ ταῦτα μᾶλ-
 λον, ἢν δι' ἑαυτὸν φαίνεται· οὕτω γὰρ ἤδη ἀπὸ κακίας μᾶλ-

τοὺς πεθαμένους προσπαθεῖ νὰ κερδίσῃ», διότι αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα ἀσχοροκερδείας καὶ μεγάλης φιλοχρηματίας. Καὶ τὸ νὰ μὴ βοηθῆ κανεὶς ἐνῶ ἔχει τὰ χρηματικὰ μέσα, ἢ νὰ παρέχῃ ἀνεπαρκῆ βοήθειαν ἢ νὰ δέχεται βοήθειαν ἀπὸ ἀνθρώπους ὀλιγώτερον εὐπόρους ἀπ' αὐτόν· καὶ ὅταν νομίζῃ ὅτι κάποιος ἔρχεται νὰ τοῦ ζητήσῃ βοήθειαν, νὰ προλαμβάνῃ αὐτὸς πρώτος νὰ τοῦ ζητῆ δανεικά, καὶ πάλιν ὅταν νομίζῃ ὅτι κάποιος ἔρχεται νὰ τοῦ ζητήσῃ τὰ ὀφειλόμενα, νὰ προλαμβάνῃ αὐτὸς καὶ νὰ τοῦ ζητῆ καὶ ἄλλα· ἢ ὅταν ἔρχονται νὰ τοῦ ζητήσουν βοήθειαν νὰ προλαμβάνῃ καὶ νὰ ζητῆ ἐκεῖνα πού τοῦ ὀφείλουν ἢ νὰ κάμνῃ κολακείας γιὰ νὰ προξενήσῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ζητεῖ νὰ τὸν βοηθήσουν, ἀκόμη δὲ καὶ τὸ νὰ ἐπιμένῃ ζητῶν ἐνῶ ἤδη τοῦ ἔχουν ἀρνηθῆ· διότι ὅλα αὐτὰ εἶναι ἐνδείξεις φιλαργυρίας. Τὸ νὰ ἐπαινῆ κανεὶς τοὺς παρόντας εἶναι ἐνδείξεις κολακείας· τὸ νὰ ἐπαινῆ υπερβολικὰ τὰ προτερήματα, νὰ ἀποσιωπᾷ δὲ ἐντελῶς τὰ ἐλαττώματα, τὸ νὰ δείχνῃ ὅτι αἰσθάνεται ὑπερβολικὸν πόνον ὅταν οἱ ἄλλοι εἶναι λυπημένοι καὶ ἀπειροὶ ἄλλαι ὁμοίαι ἐκδηλώσεις εἶναι ἐπίσης δείγματα κολακείας. Καὶ τὸ νὰ μὴ ἡμπαρῆ νὰ ὑπομείνῃ τοὺς κόπους πού εὐκόλως ὑπομένουν οἱ γερωντότεροί του ἢ οἱ πιδ ἀσθενικοὶ ἢ οἱ πλοσιώτεροι, ἢ γενικὰ οἱ ἀσθενέστεροί του· διότι ὅλα αὐτὰ εἶναι ἐνδείξεις καλθακότητος. Ἐπίσης τὸ νὰ κτυπᾷ κατὰ πρόσωπον τὸ καλὸ πού κάποτε ἔκαμε, ἐνῶ αὐτὸς δέχεται ἀπὸ ἄλλους πολλὰς καὶ ἐπανειληγμένας εὐεργεσίας, διότι ὅλα αὐτὰ εἶναι ἐνδείξεις μικρότητος καὶ ταπεινοῦ χαρακτήρος. Τὸ νὰ ὀμιλῆ συνεχῶς γιὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ νὰ καυχᾶται καὶ νὰ παρουσιάζῃ τὰ ξένα ὡς ἰδικὰ του· διότι αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ ἀλαζονείαν. Καὶ γενικὰ τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ γιὰ καθ' ἓνα ἀπὸ τὰ ἄλλα ἐλαττώματα ἡθους, διότι τὰ ἀποτελέσματά των καὶ αἱ ἐνδείξεις των εἶναι ὅλα πράγματα ἄσχημα καὶ ἀσχερά. Πρέπει νὰ προστεθῆ καὶ τὸ νὰ μὴ μετέχῃ κανεὶς εἰς τὰ καλὰ εἰς τὰ ὅποια συμμετέχουν ὅλοι ἢ τουλάχιστον οἱ ὅμοιοί του εἴτε ὅλοι εἴτε οἱ περισσότεροι. Λέγων δὲ ὁμοίους ἐννοῶ τοὺς ὁμοεθνεῖς, τοὺς συμπολίτας, τοὺς συνομηλικούς, τοὺς συγγενεῖς καὶ γενικὰ ἐκείνους πού εὐρίσκονται εἰς ἴσην μοῖραν μὲ κάποιον ἄλλον. Διότι τότε εἶναι πράγματι ντροπὴ τὸ νὰ μὴ μετέχῃ κατὰ τὸ ἴδιο μέτρον εἰς τὰ καλὰ τῶν ὁμοίων του, λόγου χάριν εἰς τὴν μόρφωσίν των ἢ ἐπίσης καὶ εἰς οἰονδήποτε ἄλλο πλεονέκτημά των. Καὶ ὅλα αὐτὰ προκαλοῦν ἀκόμη μεγαλύτεραν ντροπὴν ὅταν εἶναι φανερόν ὅτι ὀφείλονται εἰς ἰδικόν του σφάλαμα.

15 λον, ἂν αὐτὸς ἦ αἷτιος τῶν ὑπαρξάντων ἢ ὑπαρχόντων ἢ
 μελλόντων. Πάσχοντες δὲ ἢ πεπονθότες ἢ πεισόμενοι τὰ τοι-
 αῦτα αἰσχύνονται ὅσα εἰς ἀτιμίαν φέρει καὶ δνειδῆ· ταῦτα
 δ' ἐστὶ τὰ εἰς ὑπηρετήσεις ἢ σώματος ἢ ἔργων αἰσχυρῶν. ὧν
 ἐστὶν τὸ ὑβρίζεσθαι. Καὶ τὰ μὲν εἰς ἀκολασίαν καὶ ἐκόντα
 20 καὶ ἄκοντα· (τὰ δ' εἰς βίαν ἄκοντα)· ἀπὸ ἀνανδρίας γὰρ ἢ
 δειλίας ἢ ὑπομονῆ καὶ τὸ μὴ ἀμύνεσθαι.

Ἄ μὲν οὖν αἰσχύνονται, ταῦτ' ἐστὶ καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐπεὶ
 δὲ περὶ ἀδοξίας φαντασία ἐστὶν ἢ αἰσχύνῃ, καὶ ταύτης αὐ-
 τῆς χάριν ἀλλὰ μὴ τῶν ἀποβαινόντων, οὐδεὶς δὲ τῆς δόξης
 25 φροντίζει ἀλλ' ἢ διὰ τοὺς δοξάζοντας, ἀνάγκη τούτους αἰ-
 σχύνεσθαι ὧν λόγον ἔχει. Λόγον δὲ ἔχει τῶν θαυμαζόντων,
 καὶ οὗς θαυμάζει, καὶ ὑφ' ὧν βούλεται θαυμάζεσθαι, καὶ
 πρὸς οὗς φιλοτιμιεῖται, καὶ ὧν μὴ καταφρονεῖ τῆς δόξης.
 Θαυμάζεσθαι μὲν οὖν βούλονται ὑπὸ τούτων καὶ θαυμά-
 30 ζουσι τούτους ὅσοι τι ἔχουσιν ἀγαθὸν τῶν τιμίων, ἢ παρ' ὧν
 τυγχάνουσιν δεόμενοι σφόδρα τινὸς ὧν ἐκεῖνοι κύριοι, οἷον
 οἱ ἐρωῶντες· φιλοτιμοῦνται δὲ πρὸς τοὺς ὁμοίους. φροντίζουσι
 δ' ὡς ἀληθευόντων τῶν φρονίμων, τοιοῦτοι δ' οἱ τε πρε-
 σβύτεροι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι. Καὶ τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς καὶ
 35 τὰ ἐν φανεροῦ μᾶλλον· ὅθεν καὶ ἡ παροιμία τὸ ἐν ὀφθαλ-
 μοῖς εἶναι αἰδῶ. Διὰ τοῦτο τοὺς αἰετὸν παρῆσαντο μᾶλλον
 αἰσχύνονται καὶ τοὺς προσέχοντας αὐτοῖς διὰ τὸ ἐν ὀφθαλ-
 1384b μοῖς ἀμφοτέρω. Καὶ τοὺς μὴ περὶ ταῦτα ἐνόχους· δῆλον γὰρ

Διότι τότε, όταν δηλαδή αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι αἰτιὸς ἐκείνου ποῦ τοῦ συνέβη ἢ τοῦ συμβαίνει ἢ πρόκειται νὰ τοῦ συμβῇ, ἀποδεικνύεται ὅτι ὅλα αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ ἐλαττώματα αὐτοῦ τοῦ ἴδιου. Αἰσθάνονται ἐπίσης ντροπὴν ἐκεῖνοι ποῦ ἔπαθαν, παθαίνουν ἢ πρόκειται νὰ πάθουν κάτι ποῦ συνήθως ἀτιμάζει ἢ προκαλεῖ τὴν γενικὴν ἀποδοκιμασίαν. Τοῦτο συμβαίνει ὅταν π.χ., παραδίδη κανεὶς τὸ σῶμα του εἰς ἐκτέλεσιν αἰσχυρῶν πράξεων καὶ ἰδίως εἰς ἀσέλγειαν. Καὶ ἡ μὲν ἀπλὴ ἀσέλγεια ἤμπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ εἴτε ἐκουσίως εἴτε ὄχι, ὁ δὲ βίασμὸς πάντοτε ἀκουσίως. Πάντως ὅλα αὐτὰ τὰ παθήματα προέρχονται ἀπὸ ἀνανδρίαν ἢ δειλίαν, ποῦ συντελοῦν εἰς τὸ νὰ τὰ ὑφίσταται κανεὶς χωρὶς ἀντίστασιν.

Αὐτὰ καὶ ἄλλα ἀνάλογα πράγματα εἶναι ποῦ προκαλοῦν τὴν ντροπὴν. Ἐπειδὴ ὁμοῦ ντροπὴ εἶναι ἡ ἰδέα ὅτι περιπίπτομεν εἰς ἀνυποληψίαν καὶ δὲν ντρέπεται κανεὶς διὰ τὰς πράξεις του ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνυποληψίαν, ποῦ εἶναι ἐπακολούθημά των, καὶ ἐπειδὴ κανεὶς δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ὑπόληψιν ὡς ἀφηρημένην ἔννοϊαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ τὸν ὑπολήπτονται ἢ ὄχι, κατ' ἀνάγκην συναγάγεται ὅτι αἰσθάνεται κανεὶς ντροπὴν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἑοίους ὑπολογίζει. Ὑπολογίζει δὲ ἐκείνους ποῦ τὸν θαυμάζουν κα-θὼς καὶ ὅσους θαυμάζει, ἐπίσης δὲ καὶ τὰ πρόσωπα ποῦ θὰ ἤθελε νὰ τὸν θαυμάζουν. Ἀκόμη ὑπολογίζει ἐκείνους μὲ τοὺς ἑοίους ἀνταγωνίζεται καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῶν ἑοίων δὲν περιφρονεῖ τὴν γνώμην. Θαυμάζει δὲ καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ θαυμάζεται ἀπὸ ἐκείνους ποῦ εἶναι κάτοχοι κάποιου πολυτίμου ἀγαθοῦ ἢ ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ἑοίους θὰ ἐπιθυμοῦσε πάρα πολὺ νὰ ἀποκτήσῃ κάτι ποῦ εἶναι εἰς τὴν διάθεσίν των· αὐτὸ συμβαίνει μὲ τοὺς ἐρωτευμένους. Ἀνταγωνίζεται δὲ κανεὶς μὲ τοὺς ὁμοίους του καὶ τέλος ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν γνώμην τῶν φρονίμων· διότι αὐτοὶ δὲν σφάλλουν· φρόνιμοι δὲ εἶναι οἱ γερνότεροι καὶ οἱ μορτωμένοι. Πεισισοτέραν δὲ ντροπὴν προκαλοῦν τὰ πράγματα ποῦ γίνονται σὸ φανερὸ καὶ ἐμπρὸς στὰ μάτια ὄλου τοῦ κόσμου. Καὶ γι' αὐτὸ ἡ παροιμία λέγει, ὅτι ἡ ντροπὴ κατοικεῖ στὰ μάτια. Ἔτσι ἐντρεπόμεθα περισσότερο τὰ πρόσωπα ποῦ θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ παρμύ-νον ἐκεῖ ποῦ θὰ εὐρισκώμεθα καὶ ἡμεῖς, καθὼς καὶ ἐκείνους ποῦ προσέχουν τὰς πράξεις μας· διότι καὶ αἱ δύο αὐταὶ κατηγορίαι προσώπων θὰ ἔχουν συνεχῶς τὰ μάτια των ἐπάνω μας. Ἐντρεπόμεθα ἐπίσης ἐκείνους ποῦ δὲν ὑποπίπτουν εἰς

5 *δτι τάναντία δοκεῖ τούτοις. Καὶ τοὺς μὴ συγγνωμονικοὺς τοῖς φαινομένοις ἁμαρτάνειν· ἃ γὰρ τις αὐτὸς ποιεῖ, ταῦτα λέγεται τοῖς πέλας οὐ νευεσᾶν, ὥστε ἃ μὴ ποιεῖ, δῆλον δτι νευεσᾶ. Καὶ τοὺς ἐξαγγελτικοὺς πολλοῖς· οὐδὲν γὰρ διαφέρει μὴ δοκεῖν ἢ μὴ ἐξαγγέλλειν. Ἐξαγγελτικοὶ δὲ οἱ τε ἡδικημένοι διὰ τὸ παρατηρεῖν καὶ οἱ κακολόγοι· εἴπερ γὰρ καὶ τοὺς μὴ ἁμαρτάνοντας, ἔτι μᾶλλον τοὺς ἁμαρτάνοντας. Καὶ οἱς ἢ διατριβὴ ἐπὶ ταῖς τῶν πέλας ἁμαρτίαις, οἷον χλευασταῖς
 10 καὶ καμφοδοποιοῖς· κακολόγοι γὰρ πως οὗτοι καὶ ἐξαγγελτικοί. Καὶ ἐν οἷς μὴδὲν ἀποτετυχήκασιν· ὥσπερ γὰρ θαυμαζόμενοι διάκεινται. Διὸ καὶ τοὺς πρῶτον δεηθέντας τι αἰσχύνονται ὡς οὐδὲν πω ἡδοξηκότες ἐν αὐτοῖς· τοιοῦτοι δὲ οἱ ἄρτι βουλόμενοι φίλοι εἶναι· (τὰ γὰρ βέλτιστα τεθέανται.
 15 Διὸ εὖ ἔχει ἡ τοῦ Εὐριπίδου ἀπόκρισις πρὸς τοὺς Συρακοσίους) καὶ τῶν πάλαι γνωρίμων οἱ μὴδὲν συνειδότες. Αἰσχύνονται δὲ οὐ μόνον αὐτὰ τὰ δεηθέντα αἰσχυντηλὰ ἀλλὰ καὶ τὰ σημεῖα, οἷον οὐ μόνον ἀφροδισιάζοντες ἀλλὰ καὶ τὰ σημεῖα αὐτοῦ. Καὶ οὐ μόνον ποιοῦντες τὰ αἰσχρά, ἀλλὰ καὶ
 20 λέγοντες. Ὅμοίως δὲ οὐ τοὺς εἰρημένους μόνον αἰσχύνον-*

1. Ὁ Rünhuker φρονεῖ δτι ἡ γραφὴ Εὐριπίδου εἶναι ἐσφαλμένη καὶ προτείνει νὰ διορθωθῇ εἰς Ἵπερίδου, διότι ἡ ἀπάντησις ποῦ διασώζεται ἀπὸ τὸν ἀνώνυμον σχολιαστὴν εἶναι μᾶλλον ρήτορος παρά ποιητοῦ. Εἶναι δὲ ἡ ἐξῆς. Ὅταν οἱ Συρακοῦσιοι ἀπέκρουσαν κάποιαν αἴτησιν τῶν Ἀθηναίων, ὁ πρεσβευτὴς τῶν Ἀθηναίων τοὺς εἶπε· «Θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς δείξετε μεγαλύτεραν ἐκτίμησιν ἡμᾶς ποῦ τόσοσιν οἶς ἠποληπτόμεθα, τοῦλάχιστον διότι εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποῦ οἶς ζητοῦμεν κάτι».

τὰ ἴδια μὲ ἡμᾶς σφάλματα. Διότι εἶναι φανερόν ὅτι ἡ γνώμη των θὰ εἶναι ἐναντίον μας. Ἐπίσης τοὺς ἀνθρώπους ποὺ δὲν εἶναι ἐπιεικεῖς πρὸς ἐκείνους ποὺ ἀνακαλύπτονται ὅτι εἶναι ἔνοχοι. Πράγματι, λέγουν ὅτι δὲν ἀγανακτεῖ κανεὶς ἐναντίον τῶν ἄλλων, διὰ πράξεις ποὺ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐκτελεῖ· ἐπομένως διὰ πράξεις ποὺ δὲν τὰς ἐκτελεῖ, εἶναι φανερόν ὅτι ἀγανακτεῖ. Ντρεπόμεθα ἀκόμη τοὺς ἀνθρώπους ποὺ διαδίδουν εἰς ὄλον τὸν κόσμον ὅτι ὑποπίπτει εἰς τὴν ἀντίληψίν των· διότι δὲν ὑπάρχει καμμία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ νὰ μὴ ἔχη κανεὶς γνώμην περὶ ἐνὸς προσώπου καὶ τοῦ νὰ ἔχη μὲν ἀλλὰ νὰ μὴ τὴν κάμην γνωστὴν εἰς τρίτους. Ἐχουν δὲ τάσιν εἰς τὸ νὰ ἀνακοινώσουν ὅτι ξέρουν εἰς ὄλον τὸν κόσμον, ἀφ' ἐνὸς μὲν οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν ἀδικηθῆ ἀπὸ ἡμᾶς, διότι αὐτοὶ συνεχῶς μᾶς προσέχουν. Ἐπίσης καὶ οἱ κακολόγοι, διότι ἀφοῦ εὐκολὰ λέγουν κακὸ δι' ἐκείνους ποὺ δὲν ἔχουν ὑποπέσει εἰς σφάλμα, πολὺ περισσότερο θὰ τὸ εἰποῦν διὰ τοὺς πταίστας. Ἀκόμη οἱ ἄνθρωποι τῶν ὀπίων ἢ μοναδικῆ ἀσχολίᾳ εἰσι τὸ νὰ παρακολουθοῦν τὰ σφάλματα τῶν ἄλλων, δηλαδὴ ἐκείνοι ποὺ ἀρέσκονται νὰ πειράζουν ὄλον τὸν κόσμον καθὼς καὶ οἱ συγγραφεῖς κωμωδιῶν. Διότι καὶ αὐτοὶ κατὰ κάποιον τρόπον εἶναι κακολόγοι καὶ τοὺς ἀρέσει νὰ ιαδίδουν ὅτι μανθάνουν. Ντρεπόμεθα ἐπίσης τοὺς ἀνθρώπους ἀπέναντι τῶν ὀπίων εἰχαμε συνεχῶς ἐπιτυχίας, διότι αἰσθανόμεθα ὡς ἂν νὰ μᾶς θαυμάζουν. Καὶ γι' αὐτὸ ντρέπεται κανεὶς τοὺς ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι πρώτη φορά τοῦ ζητοῦν κάποιαν ὑπηρεσίαν, διότι ποτὲ ἕως τότε δὲν τοὺς ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ σχηματίσουν κακὴν γνώμην δι' αὐτόν. Εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν εὐρίσκονται τὰ πρόσωπα ποὺ πρὸ ὀλίγου μόλις καιροῦ ἠθέλησαν καὶ ἔγιναν φίλοι μας. Διότι αὐτοὶ μέχρι τῆς στιγμῆς ἔχουν ἀντιληφθῆ μόνον τὴν καλὴν μας πλευράν. Καὶ γι' αὐτὸ εἶναι πολὺ σωστὴ ἡ ἀπάντησις τοῦ Εὐριπίδου πρὸς τοὺς Συρακουσίους¹. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰς παλαιὰς γνωριμίας μας ἂν δὲν ὑπέπεσε ποτὲ ἕως τώρα εἰς τὴν ἀντίληψίν των κάποιο σφάλμα μας. Ἐντρεπόμεθα δὲ ὄχι μόνον δι' ἐκείνα τὰ πράγματα ποὺ ἐξεθέσαμεν ἤδη ὅτι προκαλοῦν τὴν ντροπὴν, ἀλλὰ καὶ δι' ὅσα ἀποτελοῦν ἐνδειξιν ὅτι μᾶς συνέβη κάτι τέτοιο. Ἔτσι δὲν εἶναι ντροπὴ μόνον τὸ νὰ ἐκτελῆ κανεὶς ἀκολάστους πράξεις, ἀλλὰ καὶ κάθε σημάδι ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι ἐξετελέσθη πρᾶξις αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Ἐπίσης ὄχι μόνον ἢ ἐκτέλεισις ἀλλὰ καὶ ἡ διήγησις αἰσχροῦν πράξεων. Τέλος δὲ ὄχι μόνον ντρεπόμεθα τὰ πρόσωπα ποὺ ἀπηριθμήσαμεν ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ-

ται, ἀλλὰ καὶ τοὺς δηλώσοντας αὐτοῖς, οἷον θεράποντας καὶ φίλους τούτων. Ὅλως δὲ οὐκ αἰσχύνονται οὐθ' ὧν πολλὰ καταφρονοῦσι τῆς δόξης τοῦ ἀληθεύειν (οὐδεὶς γὰρ παιδία καὶ θηρία αἰσχύνεται) οὔτε ταῦτ' αὐτοὺς γνωρίμους καὶ τοὺς
25 ἀγνωστίας, ἀλλὰ τοὺς μὲν γνωρίμους τὰ πρὸς ἀλήθειαν δοκοῦντα τοὺς δ' ἄπωθεν τὰ πρὸς τὸν νόμον.

Αὐτοὶ δὲ ὧδε διακείμενοι αἰσχυνθεῖεν ἂν, πρῶτον μὲν εἰ ὑπάρχοιεν πρὸς αὐτοὺς ἔχοντες οὕτως τινὲς οἶους ἐφάμεν εἶναι οὐδ' αἰσχύνονται. Ἦσαν δ' οὕτοι ἢ θαυμαζόμενοι ἢ
30 θαυμάζοντες ἢ ὑφ' ὧν βούλονται θαυμάζεσθαι, ἢ ὧν δεόνται ἵνα χρεῖαν ὧν μὴ τεύξονται ἄδοξοι ὄντες, καὶ οὕτοι ἢ δρῶντες, ὡσερ Κυθίας περὶ τῆς Σάμου κληρουχίας ἐδημηγόρησεν ἠξίου γὰρ ὑπολαβεῖν τοὺς Ἀθηναίους περιεστάναι κύκλω τοὺς Ἕλληνας, ὡς δρῶντας καὶ μὴ μόνον ἀκουσομέ-
35 νους ἃ ἂν ψηφίσωνται, ἢ ἂν πλησίον ὧσιν οἱ τοιοῦτοι, ἢ μέλλωσιν αἰσθῆσθαι. Διὸ καὶ δρᾶσθαι ἀτυχοῦντες ὑπὸ τῶν ζηλούντων ποτὲ οὐ βούλονται· θαυμασταὶ γὰρ οἱ ζη-
1385a λωταί. Καὶ ὅταν ἔχωσιν ἃ καταισχύνουσιν ἔργα καὶ πράγματα ἢ αὐτῶν ἢ προγόνων ἢ ἄλλων τινῶν πρὸς οὐδ' ὑπάρχει αὐτοῖς ἀγχιστέα τις. Καὶ ὅλως ὑπὲρ ὧν αἰσχύνονται αὐτοὶ εἰσὶ δ' οὕτοι οἱ εἰρημένοι καὶ οἱ εἰς αὐτοὺς ἀναφε-
5 ρόμενοι, ἢ ὧν διδάσκαλοι ἢ σύμβουλοι γεγόνασιν, ἢ ἐὰν ὧσιν ἕτεροι ὅμοιοι, πρὸς οὐδ' φιλοτιμοῦνται· πολλὰ γὰρ αἰσχυνόμενοι διὰ τοὺς τοιοῦτους καὶ ποιοῦσι καὶ οὐ ποιοῦ-

1. Κληρουχία ἦτο τὸ σύστημα διανομῆς φεούδων (κλήρων) εἰς Ἀθηναίους πολίτας εἰς χώρας ἠποτελεῖς ἢ καὶ συμμάχους, ὅταν ἡ συμμαχία εἶχε ἐκφυλισθῆ εἰς ἠποδούλωσιν. Ὁ Κυθίας ἤκμασε περὶ τὸ 352 π.Χ. Ὁ Θουκυδίδης δὲν ἐμλεῖ περὶ τοῦ ψηφίσματος περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται ἀμέσως κατωτέρω λόγος, τὸ ἀνεφέρει ὅμως ἐἴσοκράτης εἰς τὸν πανηγυρικὸν τρυ καὶ προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν στάσιν τῶν Ἀθηναίων.

να πού μπορούν νά τοὺς τὸ ἀνακοινώσουν, λόγου χάριν τοὺς φίλους των καὶ τοὺς ὑπηρέτας των. Γενικά, δὲν ντρεπόμεθα τὰ πρόσωπα τῶν ὁποίων τελείως περιφρονοῦμεν τὴν γνώμην (πράγματι κανεὶς δὲν ντρέπεται τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ζῆα). Ἐπίσης δὲ δὲν ντρεπόμεθα ἐξ Ἰσου τοὺς γνωστούς καὶ τοὺς ἀγνώστους, ἀλλὰ τοὺς μὲν γνωστούς μας ντρεπόμεθα δι' ἐκείνας τὰς πράξεις πού θὰ θεωρηθοῦν ἀπ' αὐτοὺς ἀληθιναί, τοὺς δὲ ἀγνώστους πάλιν δι' ἐκείνας πού φαίνονται ὅτι ἀντιτίθενται πρὸς τοὺς νόμους.

Ἴδου τώρα εἰς ποίαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρίσκονται ἐκεῖνοι πού αἰσθάνονται ἐντροπὴν Πρῶτον ἐάν κάτι γίνεται ἐπὶ παρουσίᾳ προσώπων πού διατελοῦν πρὸς αὐτοὺς εἰς σχέσιν ἀπὸ ἐκείνας πού ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω ὅτι προκαλοῦν τὴν ντροπὴν. Δηλαδή ὅπως εἴπαμεν οἱ ἄνθρωποι τοὺς ὁποίους θαυμάζομεν, οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τοὺς ὁποίους θαυμαζόμεθα ἢ ἐπιθυμοῦμεν νὰ θαυμαζώμεθα, ἢ ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔχομεν νὰ ζητήσωμεν κάποιαν χάριν καὶ δὲν πρόκειται νὰ τὴν ἐπιτύχωμεν ἂν δὲν μᾶς ἐκτιμοῦν. Αὐτοὺς δὲ τοὺς ντρεπόμεθα εἴτε ὅταν εἶναι παρόντες καὶ μᾶς βλέπουν, πρᾶγμα πού συνέβη καὶ εἰς τὸν Κυδῖαν τότε πού ὠμίλησε εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ περὶ τῆς κληρουχίας τῆς Σάμου ἡ Οὗτος ἔλεγεν ὅτι εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ θεωροῦν οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι μαζεμένοι γύρω τους καὶ τοὺς βλέπουν καὶ δὲν πρόκειται ν' ἀκούσουν μόνον τὸ ψήφισμα. Ἐπίσης τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους πού εὐρίσκονται πλησίον μας καὶ πρόκειται νὰ ἀντιληφθοῦν τὰς πράξεις μας Καὶ γι' αὐτὸ ὅσοι παθαίνουν κάποιο ἀτύχημα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θέλουν νὰ τοὺς ἴδωσιν τὰ πρόσωπα πού ἄλλοτε ἐφιλοτιμοῦντο νὰ τοὺς φθάσουν, διότι φυσικὰ ὅσοι αἰσθάνονται αὐτὴν τὴν διάθεσιν σημαίνει ὅτι τοὺς θαυμάζουν. Ἐπίσης αἰσθανόμεθα ντροπὴν ὅταν ἔχωμεν κάνει κάτι ἢ μᾶς συμβαίνει κάτι ἀτιμωτικὸν εἴτε εἰς ἑμᾶς τοὺς ἰδίους εἴτε εἰς τοὺς προγόνους μας εἴτε εἰς ἄλλα πρόσωπα, συνδεδεμένα μαζί μας, καὶ γενικά στὰ πρόσωπα γιὰ τὰ ὁποῖα ἐντρεπόμεθα. Αὐτὰ δὲ εἶναι καὶ τὰ πρόσωπα πού ἐξεθέσαμεν ἤδη καὶ ἀκόμη ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα εἴμεθα κάπως ὑπεύθυνοι, λόγου χάριν τὰ πρόσωπα πού ἐπήραν ἀπὸ ἑμᾶς μαθήματα ἢ συμβουλὰς· τέλος δὲ τὰ πρόσωπα πού εἶναι ὅμοιοί μας καὶ πρὸς τὰ ὁποῖα φιλοτιμούμεθα.

Πράγματι ἡ ἐντροπὴ πού αἰσθανόμεθα πρὸς αὐτὰ τὰ πρόσωπα ὑπαγορεύει πολλὰς πράξεις μας ἢ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ

οιν. Καὶ μέλλοντες δοῦσθαι καὶ ἐν φανερωῶ ἀναστρέφεσθαι τοῖς συνειδόσιν αἰσχυνητοὶ μᾶλλον εἰσίν. Ὅθεν καὶ Ἄντι-
 10 φῶν ὁ ποιητὴς μέλλων ἀποτυμπανίζεσθαι ὑπὸ Διονυσίου εἶπεν, ἰδὼν τοὺς συναποθνήσκειν μέλλοντας ἐγκαλυπτιομένους ὡς ἦσαν διὰ τῶν πυλῶν, «Τί ἐγκαλύπτεσθε» ἔφη· «ἢ μὴ αὔριόν τις ὑμᾶς ἴδῃ τούτων ;» Περὶ μὲν οὖν αἰσχύνης ταῦτα· περὶ δὲ ἀναισχυντίας δῆλον ὡς ἐκ τῶν ἐναν-
 15 τίων εὐπορήσομεν.

7. Τίσι δὲ χάριν ἔχουσι καὶ ἐπὶ τίσι καὶ πῶς αὐτοὶ ἔχοντες, ὁρισασμένοις τὴν χάριν δῆλον ἔσται. Ἔστω δὲ χάρις, καθ' ἣν ὁ ἔχων λέγεται χάριν ἔχειν, ὑπουργία δεο-
 μένω μὴ ἀντί τινος, μηδ' ἵνα τι αὐτῷ ὑπουργοῦντι
 20 ἀλλ' ἵνα τι ἐκείνω· μεγάλη δὲ ἂν ἢ σφόδρα δεομένω, ἢ μεγάλων καὶ χαλεπῶν, ἢ ἐν καιροῖς τοιοῦτοις, ἢ μόνος ἢ πρῶτος ἢ μάλιστα. Δεήσεις δὲ εἰσὶν αἱ δρῆξεις, καὶ τούτων μάλιστα αἱ μετὰ λύπης τοῦ μὴ γιγνομένου. Τοιαῦται δὲ αἱ ἐπιθυμίαι, ὅλον ἔρωσ. Καὶ αἱ ἐν ταῖς
 25 τοῦ σώματος κακώσεσιν καὶ ἐν κινδύνοισι· καὶ γὰρ ὁ κιν-

1. Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν χρησιμοποιεῖ πάντοτε τὴν λέξιν ἀναισχυντία μετὰ τὴν κακὴν σημασίαν πού ἔχει σήμερον. Συγκεκριμένως στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ λέξις ἔχει τὴν ἔννοιαν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀφορμὴ γιὰ νὰ ντραπώμεθα.

παραλείψωμεν ἄλλας πού ἐσκεπτόμεθα νά ἐκτελέσωμεν. Μεγαλύτεραν ἐντροπήν αἰσθάνονται ἐκεῖνοι πού ξέρουν ὅτι τὰ πρόσωπα πού ἔλαβον γνώσιν ἐνὸς γεγονότος πού τοὺς ντροπιάζει πρόκειται νά ἐξακολουθοῦν νά τοὺς βλέπουν καὶ νά καναναστρέφονται μαζί τους. Ἔτσι ὁ ποιητῆς Ἀντιφῶν, ὅταν καταδικάσθη εἰς βασανιστήρια καὶ θάνατον ἀπὸ τὸν Διονύσιον καὶ ὠδηγεῖτο μαζί με ἄλλους καταδίκους εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως βλέπων τοὺς ἄλλους νά σκεπάζουν τὸ πρόσωπόν των ὅταν ἐπερνοῦσαν ἀπὸ τὰς πύλας τῆς πόλεως (ἔβου ἦτο συγκεντρωμένο πλῆθος καὶ τοὺς εἶπε) : «Γιατί κρύβεσθε ; Μήπως φοβεῖσθε ὅτι θὰ σὰς ξαναδοῦν καὶ αὔριο αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ; »

Αὐτὰ εἶχαμεν νά ἐξετάσωμεν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐντροπήν. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ πράγματα πού δὲν προκαλοῦν ἐντροπήν εἶναι φανερόν ὅτι ἠμποροῦμεν εὐκολὰ νά εὐρωμεν ἐπιχειρήματα χρησιμοποιοῦντες ἀντιθέτους σκέψεις ἀπὸ ὅσας ἐξεθέσαμεν ἔως τώρα.

7. ΠΕΡΙ ΕΥΝΟΙΑΣ

Καὶ τώρα ἀπὸ ὅσα πρόκειται νά ἐκθέσωμεν θὰ καταστῇ φανερόν ποίους ἀνθρώπους εὐνοοῦμεν, διὰ ποίαν αἰτίαν, καὶ εἰς ποίαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρισκόμεθα ὅταν αἰσθανώμεθα εὐνοίαν· πρέπει ἁμῶς πρῶτον νά δώσωμεν τὸν ἔρ σμὸν τῆς εὐνοίας. Ἄς δεχθῶμεν λοιπὸν ὅτι εὐνοία εἶναι καὶ ὅτι ἀπολαύει εὐνοίας ἐκεῖνος πού ἐξυπηρετεῖται εἰς ὅ,τι ἔχει ἀνάγκην (ἀπὸ τὸ πρόσωπον πού τὸν εὐνοεῖ) ὄχι πρὸς τὸν σκοπὸν νά ἐπιτύχῃ τὸ πρόσωπον τοῦτο κάποιο ἀντάλλαγμα, οὔτε πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἐξυπηρετοῦντος, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀπλοῦν καὶ καθαρὸν συμφέρον τοῦ προσώπου πού δέχεται τὴν ἐξυπηρέτησιν. Ἡ δὲ εὐνοία εἶναι σπουδαία. Ἄν ἐκεῖνος πρὸς τὸν ὅποιον γίνεται ἔχει μεγάλην ἀνάγκην, ἢ ἂν τὸ πρᾶγμα πού τοῦ χρειάζεται εἶναι σοβαρὸν καὶ ἐπιτυγχάνεται δυσκόλως· ἐπίσης ἂν παρέχεται εἰς μίαν δύσκολον καὶ λεπτὴν περίστασιν· τέλος ἂν ἐκεῖνος πού εὐνοεῖ εἶναι ὁ μόνος ἢ ὁ πρῶτος ἢ ὁ κυριώτερος (ἀπὸ τὰ πρόσωπα πού δεικνύουν εὐνοίαν). Ὅταν δὲ λέγωμεν ἀνάγκην, ἐννοοῦμεν κάποιαν ὄρεξιν καὶ μάλιστα τὴν ὄρεξιν ἐκείνην πού ἂν δὲν ἴκανοποιηθῇ προξενεῖ λύπην. Αὐτὸ συμβαίνει ἰδίως εἰς τὰ στοδρὰ πάθη, ὅπως λ.χ. εἰς τὸν ἔρωτα. Ἐπίσης εἰς τὰς σωματικὰς κακουλίας καὶ εἰς τοὺς κινδύνους. Πράγματι ἐκεῖνος πού βρῖσκε-

δυνεύων ἐπιθυμῆι καὶ ὁ λυπούμενος. Διὸ οἱ ἐν πενία
 παριστάμενοι καὶ φυγαῖς, κἄν μικρὰ ὑπηρετήσωσιν, διὰ τὸ
 μέγεθος τῆς δεήσεως καὶ τὸν καιρὸν κεχαρισμένοι, ὅλον δ'
 ἐν Λυκείῳ τὸν φορμὸν δούς. Ἐνάγκη οὖν μάλιστα μὲν εἰς
 30 ταῦτά ἔχειν τὴν ὑπουργίαν, εἰ δὲ μή, εἰς ἴσα ἢ μείζω, ὥστε
 ἐπεὶ φανερόν καὶ οἷς καὶ ἐφ' οἷς γίνεται χάρις καὶ πῶς
 ἔχουσι, δῆλον ὅτι ἐκ τούτων παρασκευαστέον, τοὺς μὲν δει-
 κνύοντας ἢ ὄντας ἢ γεγενημένους ἐν τοιαύτῃ λύπῃ καὶ δεή-
 σει, τοὺς δὲ ὑπηρετηκότας ἐν τοιαύτῃ χρεῖα τοιοῦτόν τι ἢ
 ὑπηρετοῦντας. Φανερόν δὲ καὶ δοθέν ἀφαιρεῖσθαι ἐνδέχεται
 1385b τὴν χάριν καὶ ποιεῖν ἀχαρίστους· ἢ γὰρ οἱ αὐτῶν ἕνεκα
 ὑπηρετοῦσιν ἢ ὑπηρετήσαν (τοῦτο δ' οὐκ ἦν χάρις) ἢ οἱ ἀπὸ
 τύχης συνέπεσεν ἢ συνηγαγκάσθησαν, ἢ οἱ ἀπέδωκαν ἀλλ'
 οὐκ ἔδωκαν, εἴτε εἰδώς εἴτε μὴ εἰδώς· ἀμφοτέρως γὰρ τὸ
 5 ἀντί τινος, ὥστε οὐδ' οὐτως ἂν εἴη χάρις. Καὶ περὶ ἀπάσας
 τὰς κατηγορίας σκεπτέον· ἢ γὰρ χάρις ἐστὶν ἢ οἱ τοδὶ
 ἢ τοσόνδε ἢ τοιόνδε ἢ ποτὲ ἢ ποῦ. Σημεῖον δὲ εἰ ἐλαττον
 μὴ ὑπηρετήσαν, καὶ εἰ τοῖς ἐχθροῖς ἢ ταῦτά ἢ ἴσα ἢ μείζω·

1. Ὁ ἀνώνυμος σχολιαστὴς ὑποθέτει ὅτι τὰ βοῦρλα αὐτὰ ἐδόθησαν εἰς κάποιον φυλακισμένον καὶ αὐτὸς τὰ ἐχρησιμοποίησε διὰ τὴν θραπετεύσῃ.

ται ἐν κινδύνῳ δοκιμάζει μίαν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν, τὸ ἴδιο δὲ συμβαίνει καὶ μὲ τὰ πρόσωπα ποῦ κατέχονται ἀπὸ στενοχωρίαν. Ἔτσι ὅσοι εἶναι βυθισμένοι εἰς τὴν δυστυχίαν ἢ ὅσοι εἶναι ἐξόριστοι αἰσθάνονται ὅτι τοὺς γίνεται μεγάλη εὐεργεσία ὅταν τοὺς προσφέρουν καὶ τὴν παραμικροτέραν ἐκδούλευσιν, τοῦτο δὲ ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης ἐκτάσεως τῶν ἀναγκῶν των καὶ τῆς ἐπικαιρότητος μὲ τὴν ὁποίαν τοὺς παρέχεται ἡ βοήθεια. Αὐτὸ συνέβη μὲ ἐκεῖνον ποῦ ἐπρομήθευσε εἰς κάποιον φυλακισμένον μέσα εἰς τὸ Λύκειον ἓνα μάτσο βούρλα¹.

Πρέπει λοιπὸν αἰ ὑπηρεσίαι ποῦ παρέχονται νὰ προσφέρονται κυρίως εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ἢ τουλάχιστον εἰς ἀναλόγους ἢ σπουδαιότερας ἀκόμη. Ἐπομένως ἀφοῦ εἰδείξαμεν πρὸς ποίους καὶ ἐκ τίνος ἀφορμῆς παρέχεται ἡ εὐνοια, εἶναι φανερόν ὅτι ὁ ρήτωρ πρέπει χρησιμοποιοῦν τὰ ἀνωτέρω νὰ παριστάνῃ ὅτι τὰ πρόσωπα ὑπὲρ τῶν ὁποίων θέλει νὰ δημιουργήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ ἀκροατηρίου εὐρέθησαν ἢ εὐρίσκονται εἰς μεγάλην στενοχωρίαν ἢ ἔχουν σοβαρὰς ἀνάγκας ἢ ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀγορεύσεώς του παριστάνει ὅτι ἔχουν παρασχεθῆ ἤδη ἢ παρέχονται τοιαύτης φύσεως ὑπηρεσίαι.

Ἐπίσης δὲ εἶναι φανερόν πῶς μπορεί νὰ προκαλέσῃ τὴν κατάπαυσιν τῆς εὐνοίας καὶ νὰ τοὺς καταστήσῃ δυσμενεῖς. Πράγματι τότε πρέπει ὁ ρήτωρ νὰ παριστάνῃ ὅτι αἱ διαφοροὶ ἐκδουλεύσεις παρεσχέθησαν ἢ παρέχονται ἀπὸ ὑπολογισμὸν, τοῦτο δέ, καθὼς εἴπαμε, δὲν εἶναι εὐνοια ἢ ἀπὸ ἀπλὴν σύμπτωσιν ἢ ἀπὸ ἐξαναγκασμὸν. Ἢμπορεῖ ἀκόμη νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι δὲν ὑπάρχει χάρις, ἀλλὰ ἀπλὴ ἀνταπόδοσις παλαιότερων ἐκδουλεύσεων, εἴτε τὸ ξέρουν εἴτε δὲν τὸ ξέρουν ἐκεῖνοι ποῦ παρέχουν σήμερον ἐκδουλεύσεις. Διότι καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν ὑπάρχει ἀνταπόδοσις καὶ ἐπομένως δὲν ἢμπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος περὶ εὐνοίας. Πρέπει δὲ γενικὰ ἢ κάθε περίπτωσις νὰ ἐξετάζεται ὑφ' ὅλας τῆς τὰς ἐπόψεις. Πράγματι χαρακτηριστικὰ τῆς εὐνοίας εἶναι τὸ εἶδος, τὸ μέγεθος, ἡ ποιότης, ὁ χρόνος ἢ ὁ τόπος τῆς παρεχομένης ἐκδουλεύσεως. Καὶ φυσικὰ κάθε ἐκδούλευσις δὲν εἶναι εὐνοια, ἢμποροῦμεν δὲ νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ χαρακτηριστοῦ μιᾶς ἐκδουλεύσεως ἀπὸ τὸ ἂν αὐτὴ εἶναι μικρὰ καὶ παρέχεται εἰς ὄλους, ἢ ἀκόμη ἂν ὁμοίαν ἐκδούλευσιν ἔχουν παράσχει καὶ εἰς τοὺς ἐχθροὺς μας, ἢ ἴσῃν ἢ μεγαλύτεραν. Διότι τότε εἶναι φανερόν ὅτι ἢ ἐκδούλευσις δὲν

δηλον γάρ οτι οὐδὲ ταῦτα ἡμῶν ἔνεκα. Ἡ εἰ φαῦλα εἰδώς.
 10 οὐδεις γάρ δμολογεῖ δεῖσθαι φαύλων.

8. Καὶ περὶ μὲν τοῦ χαρίζεσθαι καὶ ἀχαριστεῖν εἴρηται.
 Ποῖα δ' ἔλεινὰ καὶ τίνας ἔλεοῦσι, καὶ πῶς αὐτοὶ ἐχοντες,
 λέγωμεν. Ἔστω δὴ ἔλεος λύπη τις ἐπὶ φαινομένῳ κακῷ
 φθαρτικῷ ἢ λυπηρῷ τοῦ ἀναξίου τυγχάνειν, ὃ κἂν αὐτὸς
 15 προσδοκῆσειεν ἂν παθεῖν ἢ τῶν αὐτοῦ τινα, καὶ τοῦτο ὅταν
 πλησίον φαίνεται· δηλον γάρ οτι ἀνάγκη τὸν μέλλοντα ἐλεή-
 σειν ὑπάρχειν τοιοῦτον οἶον οἶεσθαι παθεῖν ἂν τι κακὸν ἢ
 αὐτὸν ἢ τῶν αὐτοῦ τινα, καὶ τοιοῦτο κακὸν οἶον εἴρηται
 ἐν τῷ ὄρω ἢ ὁμοιον ἢ παραπλήσιον, διὸ οὔτε οἱ παντελῶς
 20 ἀπολωλότες ἔλεοῦσιν (οὐδὲν γάρ ἂν ἔτι παθεῖν οἶονται· πε-
 πόνθασι γάρ) οὔτε οἱ ὑπερευδαιμονεῖν οἰόμενοι, ἀλλ' ὑβρί-
 ζουσιν· εἰ γάρ ἅπαντα οἶονται ὑπάρχειν τἀγαθὰ, δηλον οτι
 καὶ τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι παθεῖν μηδὲν κακόν· καὶ γάρ τοῦτο
 τῶν ἀγαθῶν. Εἰσι δὲ τοιοῦτοι οἶοι νομίζειν παθεῖν ἂν οἱ
 25 τε πεπονθότες ἤδη καὶ διαπεφυγότες, καὶ οἱ πρὸς βύτεροι
 καὶ διὰ τὸ φρονεῖν καὶ δι' ἐμπειρίαν, καὶ οἱ ἀσθενεῖς, καὶ
 οἱ δειλότεροι μᾶλλον, καὶ οἱ πεπαιδευμένοι· εὐλόγιστοι γάρ.
 Καὶ οἷς ὑπάρχουσι γονεῖς ἢ τέκνα ἢ γυναῖκες· αὐτοῦ τε γάρ

μᾶς παρέχεται ἀνιδιοτελῶς. Τέλος δὲ ἂν ἐν γνώσει μᾶς παρεσχέθη κακὴ ὑπηρεσία. Πράγματι κανεὶς δὲν ἀναγνωρίζειε ὅτι ἔχει ἀνάγκη κακῶν ὑπηρεσιῶν.

8. ΠΕΡΙ ΟΙΚΤΟΥ

Ἐξεθέσαμεν ὅτι ἔπρεπε σχετικὰ πρὸς τὴν ὑπαρξιν ἢ τὴν ἔλλειψιν εὐνοίας. Καὶ τώρα ἄξ' ἐξετάσωμεν ποῖα πράγματα καὶ ποῖα πρόσωπα προκαλοῦν τὸν οἶκτον καὶ εἰς ποῖαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρισκόμεθα ὅταν αἰσθανώμεθα οἶκτον. Ἄς δεχθῶμεν ὅτι οἶκτος εἶναι κάποια λύπη ποῦ προκαλεῖται ἐπειδὴ βλέπομεν ὅτι μία συμφορὰ καταστρεπτικὴ ἢ λυπηρὰ ἐπέρχεται εἰς πρόσωπον ποῦ δὲν ἤξιζε νὰ τὴν ὑποστῇ καὶ μάλιστα ὅταν ἀντιλαμβανώμεθα ὅτι ἡ συμφορὰ αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλθῃ καὶ εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς κάποιον ἰδικόν μας, κυρίως δὲ ἐὰν ἡ συμφορὰ αὐτὴ εἶναι κοντὰ μας. Πράγματι εἶναι φανερόν ὅτι ἐκεῖνος ποῦ αἰσθάνεται οἶκτον εὐρίσκεται εἰς ψυχικὴν κατάστασιν τοιαύτην, ὥστε πιστεύει ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ τοῦ ἐπέλθῃ κάποια συμφορὰ εἴτε εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον, εἴτε εἰς τοὺς δικούς του καὶ μάλιστα συμφορὰ αὐτοῦ τοῦ εἶδους ποῦ ἐξετέθη εἰς τὸν ὀρισμὸν μας ἢ ὁμοία ἢ παραπλησία. Καὶ γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι ποῦ ἔχασαν τὰ πάντα δὲν αἰσθάνονται οἶκτον, διότι δὲν πιστεύουν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ πάθουν τίποτε πλέον, ἀφοῦ τὰ ἔχουν πάθει ὄλα. Ἐπίσης ἐκεῖνοι ποῦ πιστεύουν ὅτι εἶναι τελείως εὐτυχησμένοι. Αὐτοὶ πράγματι εἶναι προκλητικοὶ εἰς τὰς συμφορὰς τῶν ἄλλων διότι πιστεύουν ὅτι ἔχουν ὄλα τὰ ἀγαθὰ καὶ ἐπομένως ἔχουν τὴν πεποίθησιν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοὺς συμβῇ τίποτε κακόν. Πράγματι κι' αὐτὸ (δηλαδὴ ἡ πεποίθησις ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς συμβῇ κακὸ) εἶναι ἐν ἀπὸ τ' ἀγαθὰ ποῦ ἔχουν. Τὰ ἐξῆς πρόσωπα ὁμοῦ αἰσθάνονται οἶκτον, διότι ἐννοοῦν ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον κι' αὐτοὶ νὰ πάθουν· δηλαδὴ πρῶτον μὲν ὅσοι ἤδη ἔπαθαν κάτι ἀνάλογον, ἀλλὰ ἡμπόρυσαν νὰ διασωθῶν. ἐπίσης οἱ γεροντότεροι ἐπειδὴ ἔχουν φρόνησιν καὶ πείραν. ἀκόμη δὲ περισσότερον οἱ ἄρρωστοι καὶ οἱ δεῖλοί. Οἶκτον αἰσθάνονται ἐπίσης οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι, ποῦ ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ λογικεύωνται· ἀκόμη δὲ καὶ ὅσοι ἔχουν γονεῖς ἢ παιδιὰ ἢ γυναῖκα, διότι ἐνδιαφέρονται γι' αὐτὰ τὰ πρόσωπα καὶ ἐννοοῦν ὅτι εἶναι δυνατὸν καὶ αὐτὰ νὰ πάθουν ἀναλόγους συμφορὰς. Οἶκτον ἐπίσης εἶναι δυνατὸν νὰ αἰσθανθῶν καὶ ἐκεῖνοι ποῦ δὲν κατέχονται ἀπὸ ψυχικῶν πά-

ταῦτα, καὶ οἷα παθεῖν τὰ εἰρημένα. Καὶ οἱ μῆτε ἐν ἀνδρείας
 30 πάθει ὄντες, οἷον ἐν ὀργῇ ἢ θάρρει (ἀλόγιστα γὰρ τοῦ ἐσο-
 μένον ταῦτα) μῆτε ἐν ὑβριστικῇ διαθέσει (καὶ γὰρ οὗτοι
 ἀλόγιστοι τοῦ πείσεσθαι τι) μῆτ' αὐτοὺς φοβούμενοι σφόδρα·
 οὐ γὰρ ἐλεοῦσιν οἱ ἐκπεπληγμένοι διὰ τὸ εἶναι πρὸς τὸ οἰ-
 κείω πάθει, ἀλλ' οἱ μεταξὺ τούτων. Κἄν οἴωνται τινὰς
 35 εἶναι τῶν ἐπιεικῶν· ὁ γὰρ μηδένα οἰόμενος πάντας οἴησε-
 1386a ται ἀξιόους εἶναι κακοῦ. Καὶ ὅπως δὴ διὰ τὴν ἐξῆς οὕτως ὥστ'
 ἀναμνησθῆναι τοιαῦτα συμβεβηκότα ἢ αὐτῶ ἢ τῶν αὐτοῦ,
 ἢ ἐλπίσαι γενέσθαι αὐτῶ ἢ τῶν αὐτοῦ.

Ὡς μὲν οὖν ἔχοντες ἐλεοῦσιν, εἴρηται, ἀ δ' ἐλεοῦσιν,
 5 ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ δηλον· ὅσα τε γὰρ τῶν λυπηρῶν καὶ ὀδυ-
 νηρῶν φθαρτικά, πάντα ἐλεεινά, καὶ ὅσα ἀναιρετικά, καὶ
 ὅσων ἡ τύχη αἰτία κακῶν μέγεθος ἐχόντων. Ἐστὶ δὲ ὀδυ-
 νηρὰ μὲν καὶ φθαρτικά θάνατοι καὶ αἰκίαι σωματίων καὶ
 κακώσεις καὶ γῆρας καὶ νόσοι καὶ τροφῆς ἐνδεία, ὧν δ' ἡ τύ-
 10 χη αἰτία κακῶν, ἀφιλία, ὀλιγοφιλία (διὸ καὶ τὸ διασπᾶσθαι
 ἀπὸ φίλων καὶ συνήθων ἐλεεινόν), αἴσχος, ἀσθένεια, ἀνα-
 πηρία, καὶ τὸ ὄθεν προσῆκεν ἀγαθόν τι ὑπάρξαι, κακόν τι
 συμβῆναι. Καὶ τὸ πολλάκις τοιοῦτον. Καὶ τὸ πεπονθότος
 γενέσθαι τι ἀγαθόν, οἷον Διοπέθει τὰ παρὰ βασιλέως τε-
 15 θνεῶτι κατεπέμφθη. Καὶ τὸ ἢ μηδὲν γεγενῆσθαι ἀγαθόν, ἢ
 γενομένων μὴ εἶναι ἀπόλαυσιν.

1. Δὲν εἶναι γνωστὸν περὶ τίνος περιστατικοῦ γίνεται λόγος· πι-
 θανὸν νὰ πρόκειται περὶ τοῦ Διοπέθους τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Δημο-
 σθένης εἰς τὸν τρίτον Φιλιππικόν.

θος προερχόμενον ἀπὸ ἀνδρείαν λόγου χάριν, ἀπὸ ὀργὴν ἢ ἀπὸ θάρρος, διότι ἐκεῖνος ποῦ κυριαρχεῖται ἀπὸ αὐτὰ τὰ αἰσθητάματα δὲν λογαριάζει τί θὰ γίνῃ εἰς τὸ μέλλον, ἐπίσης δὲ ἐκεῖνοι ποῦ δὲν κατέχονται ἀπὸ τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ νὰ προσβάλουν κάποιον ἄλλον, διότι τότε δὲν λογαριάζουν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ πάθουν κι' αὐτοὶ κάτι. Δὲν εἶναι δυνατόν ἐπίσης νὰ αἰσθανθοῦν οἶκτον ἐκεῖνοι ποῦ κατέχονται ἀπὸ ἰσχυρὸν φόβον, διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ λυπηθῇ τοὺς ἄλλους ἐκεῖνος ποῦ εἶναι ἀπορροφημένος ἀπὸ τὸν τρόπον διὰ τὰς ἰδικὰς του συμφορὰς. Οἶκτον δὲ αἰσθάνονται μόνον ὅσοι εὐρίσκονται εἰς κάποιαν διάμεσον ψυχικὴν κατάστασιν. Φυσικὰ διὰ νὰ αἰσθανθῇ κανεὶς οἶκτον πρέπει νὰ πιστεύῃ ὅτι ὑπάρχουν καὶ καλοὶ ἄνθρωποι στὸν κόσμον· διότι ἐκεῖνος ποῦ νομίζει ὅτι ὅλοι εἶναι κακοί, πιστεύει ὅτι εἶναι ἀξιοὶ τῶν συμφορῶν ποῦ ὑφίστανται. Καὶ γενικὰ, αἰσθάνεται οἶκτον ἐκεῖνος ποῦ εἶναι ἔτσι διατεθειμένος ψυχικὰ, ὥστε ἡμπορεῖ νὰ θυμηθῇ ὅτι ἀνάλογοι συμφοραὶ συνέβησαν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον ἢ εἰς τοὺς δικούς του ἢ νὰ φοβηθῇ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐπέλθουν εἰς τὸ μέλλον εἰς τὸν ἴδιον ἢ εἰς τοὺς δικούς του.

Εἰς αὐτὰς τὰς ψυχικὰς καταστάσεις εὐρίσκονται ἐκεῖνοι ποῦ αἰσθάνονται οἶκτον ἀπὸ τὸν ὀρισμὸν δὲ ποῦ ἐδώσαμεν καθίσταται φανερόν ποῖα πράγματα προκλοῦν τὸν οἶκτον. Τοιαῦτα εἶναι ἐκ τῶν λυπηρῶν πραγμάτων καὶ ἐκείνων ποῦ προκλοῦν πόνον ὅσα φέρουν τελείαν καταστροφὴν ἢ ἐξαφάνισιν. καθὼς καὶ ὅσα προέρχονται ἀπὸ τὴν τύχην καὶ προκαλοῦν μεγάλην συμφορὰν. Καὶ πόνον μὲν καὶ καταστροφὴν προκαλοῦν ὁ θάνατος, ἡ κακοποίησις, αἱ κακουχίαι, τὸ γῆρας, ἡ ἀρρώστεια ἢ ἡ ἔλλειψις τροφῆς. Ἀπὸ τὴν τύχην πάλιν προέρχεται τὸ νὰ μὴ ἔχῃ κανεὶς φίλους ἢ νὰ ἔχῃ ἐλαχίστους. Καὶ γι' αὐτὸ προξενεῖ οἶκτον τὸ νὰ ἀποχωρίζεται κανεὶς ἀπὸ τοὺς φίλους κι' ἀπὸ τοὺς δικούς του. Ἐπίσης ἡ ἀσχήμια, ἡ κακὴ κατάστασις τῆς υγείας, ἡ ἀναπηρία καθὼς καὶ τὸ νὰ ἐπέρχεται κακὸν ἀπὸ ἐκεῖ ποῦ ἐπερίμενε κανεὶς νὰ ἐπέλθῃ ἕνα καλὸν ἀκόμη δὲ ἡ συχνὴ ἐπανάληψις αὐτοῦ τοῦ παθήματος. Οἶκτον ἐπίσης προκαλεῖ τὸ νὰ ἐπέλθῃ ἕνα καλὸν πολὺ ἄργά, δηλαδὴ ἀφοῦ τὸ κακὸν συνετελέσθη πλέον. Ἔτσι τὰ δῶρα τοῦ βασιλέως ἐφθασαν εἰς τὸν Διοπείτην, δταν αὐτὸς πλέον εἶχε πεθάνει'. Τὸ ἴδιο συμβαίνει δταν κάποιος δὲν ἀπέκτησε κανένα καλὸ εἰς τὴν ζωὴν του ἢ δταν τὸ ἀπέκτησε δὲν ἐπρόλαβε νὰ τὸ ἀπολαύσῃ.

Ἐφ' οἷς μὲν οὖν ἔλεοῦσι, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτά ἐστιν
 ἔλεοῦσι δὲ τοὺς τε γνωρίμους, ἄν μὴ σφόδρα ἐγγὺς ὧσιν οἰ-
 κειότητι· περὶ δὲ τούτους ὥσπερ περὶ αὐτοὺς μέλλοντας ἔχου-
 20 σιν. Διὸ καὶ ὁ Ἄμασις ἐπὶ μὲν τῷ υἱεῖ ἀγομένῳ ἐπὶ τὸ ἀπο-
 θανεῖν οὐκ ἐδάκρυεν, ὡς φασίν, ἐπὶ δὲ τῷ φίλῳ προσαι-
 τοῦντι· τοῦτο μὲν γὰρ ἔλεεινόν, ἐκεῖνο δὲ δεινόν· τὸ γὰρ δει-
 νὸν ἕτερον τοῦ ἔλεεινοῦ καὶ ἐκκρουστικὸν τοῦ ἔλεος καὶ πολ-
 λάκις τῷ ἐναντίῳ χρήσιμον· (οὐ γὰρ) ἔτι ἔλεοῦσιν ἐγγὺς αὐ-
 25 τοῖς τοῦ δεινοῦ ὄντος. Καὶ τοὺς ὁμοίους ἔλεοῦσιν κατὰ ἡλι-
 κίαν, κατὰ ἡθῆ, κατὰ ἕξεις, κατὰ ἀξιώματα, κατὰ γένη· ἐν
 πᾶσι γὰρ τούτοις μᾶλλον φαίνεται καὶ αὐτῷ ἄν ὑπάρξαι·
 ὅλως γὰρ καὶ ἐνταῦθα δεῖ λαβεῖν ὅτι, ὅσα ἐφ' αὐτῶν φοβοῦν-
 ται, ταῦτα ἐπ' ἄλλων γιγνόμενα ἔλεοῦσιν. Ἐπεὶ δ' ἐγγὺς φαι-
 30 νόμενα τὰ πάθη ἔλεεινά ἐστιν, τὰ δὲ μυρριοστὸν ἔτος γενόμενα
 ἢ ἐσόμενα οὔτε ἐλπίζοντες οὔτε μεμνημένοι ἢ ὅλως οὐκ ἔλε-
 οῦσιν ἢ οὐχ ὁμοίως, ἀνάγκη τοὺς συναπεραζομένους σχή-
 μασι καὶ φωναῖς καὶ ἐσθῆσι καὶ ὅλως ἐν ὑποκρίσει ἔλεεινο-
 τέρους εἶναι· ἐγγὺς γὰρ ποιοῦσι φαίνεσθαι [τὸ κακὸν] πρὸ
 35 ὁμμάτων ποιοῦντες, ἢ ὡς μέλλοντα ἢ ὡς γεγονότα. Καὶ γε-
 1386b γονότα ἄρτι ἢ μέλλοντα διὰ ταχέων ἔλεεινότερα· διὰ τοῦτο
 καὶ τὰ σημεῖα, οἷον ἐσθῆτάς τε τῶν πεπονθότων καὶ ὅσα
 τοιαῦτα, καὶ τὰς πράξεις καὶ λόγους καὶ ὅσα ἄλλα τῶν ἐν
 τῷ πάθει ὄντων, οἷον ἡδῆ τελευτώντων καὶ μάλιστα τὸ

Αὐτὰ καὶ τὰ ἀνάλογα προκαλοῦν τὸν οἶκτον. Αἰσθανόμεθα δὲ οἶκτον καὶ πρὸς τοὺς γνωστούς μας, ἐκτὸς ἐὰν πρὸκειται περὶ προσώπων τελείως οἰκείων μας, διότι τότε αἰσθανόμεθα τὴν ἰδίαν λύπην ὡς ἂν νὰ τὰ ἐπάθαμεν ἑμεῖς οἱ ἴδιοι. Καὶ γι' αὐτὸ λέγουν ὅτι ὁ Ἄμασις ἐνῶ δὲν ἔκλαιε δταν παρακολούθουσε τὸ παιδί του ποὺ τὸ πῆγαιναν νὰ τὸ σκοτώσουν, ἐδάκρυσε τότε ποὺ εἶδε ὅτι ἕνας φίλος του κατήντησε νὰ ζητιανεύῃ. Διότι αὐτὸ μὲν ἦτο ξένη συμφορὰ, ποὺ προκαλεῖ τὸν οἶκτον, ἐνῶ ὁ θάνατος τοῦ υἱοῦ του ἦτο δεινὸν ποὺ τὸν εἶχε πλήξει προσωπικὰ. Διαφέρει δὲ τὸ προσωπικὸν δεινὸν ἀπὸ τὸ πρᾶγμα ποὺ προκαλεῖ οἶκτον, καὶ μάλιστα συχνὰ τὸν ἀποκλείει καὶ δημιουργεῖ ἀντίθετα συναισθήματα. Πράγματι ἐκεῖνος ποὺ μόλις πρὸ δλίγου ὑπέστη μίαν προσωπικὴν συμφορὰν δὲν αἰσθάνεται οἶκτον διὰ τοὺς ἄλλους. Αἰσθανόμεθα ἐπίσης οἶκτον διὰ τὰ πρόσωπα ποὺ εὐρίσκονται εἰς τὴν ἰδίαν μὲ ἡμᾶς κατάστασιν ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν, τὸν χαρακτήρα, τὰς ἀσχολίας, τὰ φρονήματα ἢ τὴν οἰκογένειαν. Διότι ὅτι συμβαίνει εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ τοῦ εἶδους μᾶς φαίνεται πιθανόν, ὅτι μπορεῖ καὶ νὰ συμβῆ καὶ εἰς ἡμᾶς. Καὶ γενικὰ αὐτὸ πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ἐν σχέσει μὲ τὸ θέμα τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ, ἐκεῖνα ποὺ φοβεῖται κανεὶς ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ πάθῃ, δταν τὰ πάθουν ἄλλοι προκαλοῦν τὸν οἶκτον. Ἐπειδὴ δὲ οἶκτον προκαλοῦν μόνον τὰ παθήματα ποὺ εὐρίσκονται κοντὰ μας τοπικῶς ἢ χρονικῶς, ἐνῶ ἐκεῖνα ποὺ συνέβησαν πρὶν δέκα χιλιάδες χρόνια ἢ πρόκειται νὰ συμβοῦν μετ' ἄλλον τόσον καιρὸν, οὔτε τὰ ἐνθυμούμεθα οὔτε τὰ ἀντιλαμβανόμεθα καὶ ἐπομένως δὲν προκαλοῦν τὸν οἶκτον μας, ἢ τοῦλάχιστον δὲν μᾶς προκαλοῦν μεγάλον οἶκτον, κατ' ἀνάγκην ἔπεται ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ μὲ τὴν περιβολὴν των ἢ μὲ τὸν τρόπον τῆς δμιλίας των ἢ γενικὰ μὲ κάποιαν ἡθοποιῶν μᾶς ἀναπαριστάνουν τὰς μακρινὰς συμφορὰς, προκαλοῦν περισσότερο τὸν οἶκτον μας. Διότι φέρουν ἐμπρὸς στὰ μάτια μας τὸ κακόν, ποὺ συνέβη εἰς τὸ παρελθόν ἢ πρόκειται νὰ συμβῆ εἰς τὸ μέλλον καὶ ἔτσι μᾶς πλησιάζουν πρὸς αὐτό. Ἐπίσης μεγαλύτερον οἶκτον προκαλοῦν ἐκεῖνα ποὺ προσφάτως ἐγίναν ἢ ταχύτατα πρόκειται νὰ γίνουν.

Καὶ γι' αὐτὸ τὰ σημάδια, λόγου χάριν τὰ ρούχα τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν πάθει τὸ κακόν καὶ ἄλλα ἀνάλογα πράγματα, ὅπως καὶ αἱ πράξεις καὶ τὰ λόγια, ποὺ εἶπαν τὸν καιρὸν ποὺ ὑφίσταντο μιὰ συμφορὰ, λόγου χάριν τὰ τελευταῖα λόγια ἐνὸς ἀνθρώπου, ποὺ πέθανε, ἰδίως δὲ ἂν ἢ δια-

5 σπουδαίους εἶναι ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς ὄντας ἐλεεινόν·
 ἅπαντα γὰρ ταῦτα διὰ τὸ ἐγγὺς φαίνεσθαι μᾶλλον ποιεῖ τὸν
 ἔλεον, καὶ ὡς ἀναξίου ὄντος καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς φαινομένου
 τοῦ πάθους.

9. Ἀντίκειται δὲ τῷ ἐλεεῖν μάλιστα μὲν ὃ καλοῦσι νε-
 10 μεσᾶν· τῷ γὰρ λυπεῖσθαι ἐπὶ ταῖς ἀναξίαις κακοπραγίαις
 ἀντικείμενον ἔστι τρόπον τινὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἡθους τὸ
 λυπεῖσθαι ἐπὶ ταῖς ἀναξίαις εὐπραγίαις. Καὶ ἄμφω τὰ πά-
 θη ἡθους χρηστοῦ· δεῖ γὰρ ἐπὶ μὲν τοῖς ἀναξίως πράττου-
 σι κακῶς συνάχθεσθαι καὶ ἐλεεῖν, τοῖς δὲ εὖ νεμεσᾶν· ἄδι-
 15 κων γὰρ τὸ παρὰ τὴν ἀξίαν γιγνόμενον, διὸ καὶ τοῖς θεοῖς
 ἀποδίδομεν τὸ νεμεσᾶν· δόξειε δ' ἂν καὶ ὁ φθόνος τῷ ἐλε-
 εῖν τὸν αὐτὸν ἀντικεῖσθαι τρόπον ὡς σύγγενος ὢν καὶ ταυ-
 τὸν τῷ νεμεσᾶν, ἔστι δ' ἕτερον· λύπη μὲν γὰρ ταραχώδης
 καὶ ὁ φθόνος ἔστιν καὶ ἐπὶ εὐπραγία, ἀλλ' οὐ τοῦ ἀναξίου
 20 ἀλλὰ τοῦ ἴσου καὶ ὁμοίου. Τὸ δὲ μὴ διὰ αὐτῷ τι συμβή-
 σεται ἕτερον, ἀλλὰ διὰ αὐτὸν τὸν πλησίον, ἅπασιν ὁμοίως δεῖ
 ὑπάρχειν· οὐ γὰρ ἔτι ἔσται τὸ μὲν φθόνος, τὸ δὲ νέμεις,
 ἀλλὰ φόβος, εἴαν διὰ τοῦτο ἢ λύπη ὑπάρχη καὶ ἢ ταραχή,
 διὰ αὐτῷ τι ἔσται φαῦλον ἀπὸ τῆς ἐκείνου εὐπραξίας. Φα-
 25 νερόν δ' ὅτι ἀκολουθήσει καὶ τὰ ἐναντία πάθη τούτοις· ὁ μὲν
 γὰρ λυπούμενος ἐπὶ τοῖς ἀναξίως κακοπραγοῦσιν ἠσθή-

1. Ἡ θεὰ Νέμεις ἦτο ἡ προσωποποίησης τῆς ἀγανακτήσεως, τοῦ νεμεσᾶν.

γαγή των τὸν καιρὸ πού ὑφίσταντο κάτι ἦτο ἀξιοπρεπής, ἔλα αὐτὰ προκαλοῦν μέγαν οἶκτον. Διότι ἔλα μᾶς φαίνονται ὅτι εἶναι πλησίον μας καὶ δείχνουν ὅτι ἐκεῖνος πού ἔπαθε δὲν ἦτο ἀξίος τῆς συμφορᾶς του, ἐπίσης δὲ καὶ διότι νομίζομεν ὅτι ἔλα αὐτὰ τὰ βλέπομε μπρὸς στὰ μάτια μας. Δι' αὐτὸ καὶ προκαλοῦν οἶκτον.

9. ΠΕΡΙ ΑΓΑΝΑΚΤΗΣΕΩΣ

Τὸ ἀντίθετον τοῦ οἴκτου κυρίως εἶναι ἡ ἀγανάκτησις. Πράγματι ἡ λύπη διὰ τὰ παθήματα πού ὑφίστανται ἄλλοι χωρὶς νὰ τὸ ἀξίζουσ ἔχει ὡς ἀντίστοιχόν της τὴν λύπην διὰ τὸ καλὸ πού συμβαίνει εἰς τρίτους χωρὶς νὰ εἶναι ἀξίσι. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ συναίσθηματα πηγάζουσ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἠθικὴν κατάστασιν. Εἶναι δὲ καὶ τὰ δύο αὐτὰ ὀρθὰ αἰσθήματα. Πράγματι πρέπει κανεὶς καὶ νὰ λυπῆται γιὰ κείνους πού δεινοπαθοῦν παρὰ τὴν ἀξίαν των καὶ νὰ αἰσθάνεται οἶκτον γι' αὐτούς, ἐξ ἴσου ὅμως νὰ λυπῆται καὶ γιὰ ὅσους παρ' ἀξίαν ἐπιτυχάνουσ. Διότι ὅτι πρᾶγμα γίνεται παρ' ἀξίαν εἶναι ἄδικον. Καὶ γι' αὐτὸ καὶ εἰς τοὺς θεοὺς ἀκόμη ἀποδίδομεν τὸ συναίσθημα τῆς ἀγανάκτησεως¹. Θὰ ἤμποροῦσε νὰ θεωρηθῆ, ὅτι καὶ ὁ φθόνος ἐπίσης κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὸν οἶκτον καὶ ὅτι προσεγγίζει πρὸς τὴν ἀγανάκτησιν καὶ μάλιστα ταυτίζεται πρὸς αὐτήν. Ἐν τούτοις ὑπάρχει ἡ διαφορὰ μεταξύ των. Διότι ναὶ μὲν καὶ ὁ φθόνος εἶναι κάποια λύπη καὶ ταραχὴ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἄλλου, δὲν ὀφείλεται ὅμως εἰς τὸ ὅτι αὐτὸς εἶναι ἀνάξιος τῆς ἐπιτυχίας του, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι εἶναι ἴσος καὶ ὅμοιός μας (καὶ ἐν τούτοις ἐπέτυχε ὅτι ἡμεῖς δὲν ἐπετύχαμεν). Φυσικὰ καὶ εἰς τὸν φθόνον καὶ εἰς τὴν ἀγανάκτησιν ἡ λύπη προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἄλλου καὶ μόνον, ὅχι δὲ ἀπὸ τὴν σκέψιν ὅτι τυχὸν ἢ ἐπιτυχία αὐτῆ θὰ γίνῃ ἀφορμὴ βλάβης μας. Διότι τότε δὲν θὰ ἐπρόκειτο οὔτε περὶ φθόνου, οὔτε περὶ ἀγανάκτησεως, ἀλλὰ περὶ φόβου. Ἄν ἡ λύπη καὶ ἡ ταραχὴ μας ὀφείλονται εἰς τὸ ὅτι ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἄλλου θὰ μᾶς ἐγένετο πρόξενος κακοῦ.

Εἶναι φανερόν, ὅτι ἐκεῖνος πού αἰσθάνεται ἀγανάκτησιν ὑπὸ ἀντιθέτους περιστάσεις θὰ δοκιμάσῃ τὰ ἀντίθετα συναίσθηματα. Δηλαδή, ἐκεῖνος πού λυπεῖται διότι κάποιος παρὰ τὴν ἀξίαν του πάσχει, θὰ χαρῆ ἢ τοῦλάχιστον δὲν θὰ λυπη-

σεται ἢ ἄλυπος ἔσται ἐπὶ τοῖς ἐναντίως κακοπραγοῦσιν, οἷον
 τοὺς πατραλοίας καὶ μισαιφόνους, ὅταν τύχῃσι τιμωρίας,
 οὐδέεις ἂν λυπηθείη χρηστός· δεῖ γὰρ χαίρειν ἐπὶ τοῖς τοι-
 30 οῦτοις, ὡς δ' αὖτως καὶ ἐπὶ τοῖς εὐ πράττουσι κατ' ἀξίαν·
 ἄμφω γὰρ δίκαια, καὶ ποιεῖ χαίρειν τὸν ἐπιεικῆ· ἀνάγκη
 γὰρ ἐλπίζειν ὑπάρξαι ἂν ἄπερ τῷ ὁμοίῳ καὶ αὐτῷ. Καὶ
 ἔστιν τοῦ αὐτοῦ ἡθους ἅπαντὰ ταῦτα, τὰ δ' ἐναντία τοῦ
 ἐναντίου· ὁ γὰρ αὐτός ἐστιν ἐπιχαιρέκακος καὶ φθονερός·
 1387a ἐφ' ᾧ γὰρ τις λυπεῖται γιγνομένῳ καὶ ὑπάρχοντι, ἀναγκαῖ-
 ον τοῦτον ἐπὶ τῇ στερήσει καὶ τῇ φθορᾷ τῇ τούτου χαίρειν.
 Διὸ κωλυτικὰ μὲν ἔλεον πάντα ταῦτ' ἐστί, διαφέρει δὲ διὰ
 τὰς εἰρημένους αἰτίας, ὥστε πρὸς τὸ μὴ ἐλεεινὰ ποιεῖν ἅπαν-
 5 τα ὁμοίως χρῆσιμα.

Πρῶτον μὲν οὖν περὶ τοῦ νεμεσᾶν λέγωμεν, τίσιν τε νε-
 μεσῶσι καὶ ἐπὶ τίσι καὶ πῶς ἔχοντες αὐτοί, εἶτα μετὰ ταῦ-
 τα περὶ τῶν ἄλλων. Φανερόν δ' ἐκ τῶν εἰρημένων· εἰ γὰρ
 ἔστι τὸ νεμεσᾶν λυπεῖσθαι ἐπὶ τῷ φαινομένῳ ἀναξίως εὐ-
 10 πραγεῖν, πρῶτον μὲν δῆλον ὅτι οὐχ οἷόν τ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς
 ἀγαθοῖς νεμεσᾶν· οὐ γὰρ εἰ δίκαιος ἢ ἀνδρεῖος, ἢ εἰ ἀρε-
 τὴν λήψεται, νεμεσῆσει τούτῳ (οὐδὲν γὰρ ἔλει ἐπὶ τοῖς ἐναν-
 τίοις τούτων εἶσιν), ἀλλὰ ἐπὶ πλούτῳ καὶ δυνάμει καὶ τοῖς
 τοιοῦτοις, ὅσων ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν ἄξιοί εἰσιν οἱ ἀγαθοὶ καὶ
 15 οἱ τὰ φύσει ἔχοντες ἀγαθὰ, οἷον εὐγένειαν καὶ κάλλος καὶ
 ὄσα τοιαῦτα. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἀρχαῖον ἐγγύς τι φαίνεται τοῦ φύ-
 σει, ἀνάγκη τοῖς ταῦτ' ἔχουσιν ἀγαθόν, ἐὰν νεωσιτέρον ἔχον-
 τες τυγχάνωσι καὶ διὰ τοῦτο εὐπραγῶσι, μᾶλλον νεμεσᾶν·
 μᾶλλον γὰρ λυποῦσιν οἱ νεωσιτέρον πλουτοῦντες τῶν πάλαι καὶ
 20 διὰ γένος· ὁμοίως δὲ καὶ ἄρχοντες καὶ δυνάμειοι καὶ πο-

θῆ ἂν πάθῃ κανεῖς, ἐκεῖνο ποῦ τοῦ ἀξίζει. Ἔτσι κανεῖς ἐν-
τιμος ἄνθρωπος δὲν λυπεῖται τοὺς πατροκτιόνους ἢ τοὺς δο-
λοφόνους ὅταν τιμωροῦνται. Πράγματι πρέπει κανεῖς νὰ
χαίρεται ὅταν συμβαίνουν αὐτὰ τὰ πράγματα, ἐπίσης καὶ
ὅταν ἐπαξίως ἐπιτυγχάνῃ κάποιος. Διότι καὶ τὰ δύο εἶναι δι-
καῖα καὶ προκαλοῦν τὴν χαρὰν τῶν καλῶν ἀνθρώπων. Πρά-
γματι αὐτοὶ κατ' ἀνάγκην ἐλπίζουν ὅτι καὶ εἰς τοὺς ἰδίους
εἶναι δυνατόν νὰ συμβοῦν αὐτὰ ποῦ συμβαίνουν εἰς τοὺς
ὁμοίους των. Ὅλα αὐτὰ τὰ συναισθήματα προέρχονται ἀπὸ
τὴν ἰδίαν καλὴν ἠθικὴν διάθεσιν, ἀπὸ τὴν ἀντίθετον δὲ ὄλα
τὰ ἀντίθετα συναισθήματα. Διότι ἐκεῖνος ποῦ εἶναι χαίρε-
κακος εἶναι συγχρόνως καὶ φθονερός. Καὶ πράγματι ἐκεῖ-
νος ποῦ λυπεῖται διότι κάποιος ἀπέκτησε καὶ ἔχει ἕνα ἀγα-
θὸν (ἐπαξίως), κατ' ἀνάγκην χαίρεται, ὅταν τοῦτο χαθῆ καὶ
καταστραφῆ. Ἐὰ ἀισθήματα αὐτὰ ἐμποδίζουν τὴν δημιουρ-
γίαν οἴκτου καὶ συντελοῦν εἰς τὸ νὰ μὴ τὸν αἰσθανώμεθα,
ἐνῷ ὑπάρχει διαφορὰ μεταξύ των διὰ τοὺς λόγους ποῦ ἐξε-
θέσαμεν.

Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν πρῶτον τὴν ἀγανάκτησιν, δηλ.
ἐναντίον τίνων καὶ διὰ ποίας ἀφορμὰς ἀγανακτοῦμεν καὶ εἰς
ποῖαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρισκόμεθα ὅταν τοῦτο συμβαί-
νῃ. Ὅλα αὐτὰ εἶναι προφανῆ κατόπιν τῶν ὄσων ἐξεθέσαμεν.
Πράγματι, ἂν ἀγανάκτησις εἶναι ἡ λύπη ποῦ αἰσθανόμεθα
ὅταν βλέπωμεν ἄλλους νὰ ἐπιτυγχάνουν κάτι παρὰ τὴν ἀξίαν
των, πρῶτα πρῶτα καθίσταται φανερόν ὅτι δὲν εἶναι δυνα-
τὸν νὰ ἀγανακτῶμεν γιὰ κάθε καλὸ ποῦ συμβαίνει. Διότι
φυσικὰ δὲν θὰ ἀγανακτήσωμεν μὲ τὰς ἐπιτυχίας τῶν δικαίων
καὶ τῶν ἀνδρείων καὶ τῶν ἐναρέτων, ὅπως ἀκριβῶς δὲν
αἰσθανόμεθα οἴκτον διὰ τὰ παθήματα τῶν ἀντιθέτων των.
Τὴν ἀγανάκτησιν ὅμως ἡμποροῦν νὰ προκαλέσουν ὁ πλοῦτος,
ἡ δύναμις καὶ ἄλλα παρόμοια πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα μόνον
οἱ καλοὶ ἄνθρωποι καὶ οἱ προικισμένοι μὲ προτερήματα θὰ
ἔπρεπε νὰ ἔχουν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τὴν εὐγένειαν κατα-
γωγῆς, τὴν ὁμορφίαν καὶ ἄλλα ἀνάλογα πλεονεκτήματα.
Ἐπειδὴ δὲ ὅτι εἶναι παλαιὸν μᾶς φαίνεται ὡς φυσικόν,
κατ' ἀνάγκην μεταξύ δύο ἀνθρώπων ποῦ κατέχουν τὸ ἴδιο
καλὸ περισσότερον θὰ ἀγανακτήσωμεν μὲ ἐκεῖνον ποῦ προσ-
φάτως τὸ ἀπέκτησεν. Ἔτσι οἱ νεόπλοιοι προκαλοῦν περισ-
σότερον τὴν ἀγανάκτησίν μας παρὰ ἐκεῖνοι ποῦ ἀπὸ πολλὴν
καιρὸν ἢ λόγῳ τῆς καταγωγῆς των εἶναι πλοῦσιοι. Τὸ ἴδιο
συμβαίνει καὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ κρατοῦν στὰ χέρια
των τὴν ἐξουσίαν καθῶς καὶ διὰ τοὺς δυνατοὺς ἢ ἐκείνους

λύφιλοι· και εϋτεκνοι και δειοῦν τῶν τοιοῦτων. Καὶ ἂν διὰ ταῦτα ἄλλο τι ἀγαθὸν γίγνηται αὐτοῖς, ὡσαύτως· και γὰρ ἐνιαυθα μᾶλλον λυποῦσιν οἱ νεόπλουτοι ἄρχοντες διὰ τὸν πλοῦτον ἢ οἱ ἀρχαιοπλουτοι. Ὅμοίως δὲ και ἐπὶ τῶν ἄλ-
 25 λων. Αἴτιον δ' ὅτι οἱ μὲν δοκοῦσι τὰ αὐτῶν ἔχειν οἱ δ' οὐ· τὸ γὰρ ἀεὶ οὕτω φαινόμενον ἔχειν ἀληθὲς δοκεῖ, ὥστε οἱ ἔτεροι οὐ τὰ αὐτῶν ἔχειν. Καὶ ἐπεὶ ἕκαστον τῶν ἀγαθῶν οὐ τοῦ τυχόντος ἄξιον, ἀλλὰ τις ἔστιν ἀναλογία και τὸ ἀρμότιον, οἷον δπλων κάλλος οὐ τῷ δικαίῳ ἀρμόττει ἀλλὰ τῷ ἀν-
 30 δρείῳ, και γάμοι διαφέροντες οὐ τοῖς νεωσιτὶ πλοουσίσι ἀλλὰ τοῖς εὐγενέσιιν ἂν οὖν ἀγαθός. Ὡν μὴ τοῦ ἀρμότιοντος τυγχάνη, νευεσητόν. Καὶ τὸν ἦτιω τῷ κρείττονι ἀμφοισθητεῖν, μάλιστα μὲν οὖν τοὺς ἐν τῷ αὐτῷ, ὅθεν και τοῦτ' εἴρηται

Αἴαντος δ' ἀλέεινε μάχην Τελαμωνιάδαο·

35

Ζεὺς γὰρ οἱ νεμέσασχ', ὅτ' ἀμείνονι φωτὶ μάχοιτο.

1387b εἰ δὲ μή, κἂν δπασοῦν ὃ ἦτιων τῷ κρείττονι, οἷον εἰ ὃ μουσικὸς τῷ δικαίῳ· βέλτιον γὰρ ἢ δικαιοσύνη τῆς μουσικῆς.

Οἷς μὲν οὖν νευεσῶσι και διὰ τί, ἐκ τούτων δῆλον· ταῦτα γὰρ και τὰ τοιαῦτά ἔστιν. Αὐτοὶ δὲ νευεσητικοὶ εἰσιν,
 5 ἔάν ἄξιιοι τυγχάνωσιν ὄντες τῶν μεγίστων ἀγαθῶν και ταῦτα κεκτημένοι· τὸ γὰρ τῶν ὁμοίων ἠξιοῦσθαι τοὺς μὴ ὁμοίους οὐ δίκαιον. Δεύτερον δὲ ἂν ὄντες ἀγαθοὶ και σπουδαῖοι

1. Ἰλιάδος Α 542 (μετάφρασις Πάλλη). Ὁ δεύτερος στίχος δὲν δπάρχει εἰς τὸ διασωθὲν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας δμηρικὸν κείμενον, διασώζεται δμως ἐλαφρῶς παρηλλαγμένος και εἰς τὸν βίον τοῦ Ὁμήρου τοῦ Ψευδοπλουτάρχου.

πού έχουν πολλούς φίλους ἢ καλὰ παιδιὰ καὶ ἄλλα ἀνάλογα πλεονεκτήματα. Ἐπίσης δὲ ἂν ἐξ αἰτίας ἐκείνων πού ἔχουν ἀποκτήσουν καὶ καινούργια ἀγαθὰ. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιὰτὶ αἰσθανόμεθα μεγαλυτέραν ἀγανάκτησιν ἐναντίον ἐκείνων τῶν νεοπλοῦτων, οἱ ὅποιοι χάρις στὸν πλοῦτον των ἀναλαμβάνουν τὴν ἐξουσίαν, παρὰ ἐναντίον τῶν παλαιῶν πλουσίων· ὑπάρχουν δὲ καὶ ἄλλαι ἀνάλογοι περιπτώσεις. Αὐτὸ δὲ συμβαίνει, διότι οἱ μὲν φαίνονται ὅτι ἔχουν ἐκεῖνο πού τοὺς ἀνήκει, ὅχι ὁμῶς καὶ οἱ ἄλλοι. Πράγματι, ὅ,τι φαίνεται πῶς ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν, θεωρεῖται ὡς σωστό, οἱ ἄλλοι ὁμῶς (ἐκεῖνοι δηλαδὴ πού προσφάτως ἀπέκτησαν κάτι) πιστεύεται ὅτι ἀπέκτησαν κάτι πού δὲν τοὺς ἀνήκειν. Ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου τὸ κάθε πλεονέκτημα δὲν ταιριάζει εἰς οἰονδήποτε ἄνθρωπον, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑπάρχη κάποια ἀναλογία μεταξὺ τῶν ιδιοτήτων ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ τῶν πλεονεκτημάτων πού ἀποκτᾶ (λ. χ. τὰ ὄρατα ὄπλα δὲν ταιριάζουν εἰς τὸν δίκαιον ἀλλ' εἰς τὸν γενναῖον· ἐπίσης ἓνας καλὸς γάμος δὲν ἀρμόζει εἰς τὸν νεόπλοτον ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον πού εἶναι εὐγενοῦς καταγωγῆς), δι' αὐτὸν τὸν λόγον εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγανακτήσωμεν καὶ ὅταν ἓνας καλὸς πράγματι ἄνθρωπος ἀποκτήσῃ κάποιο πλεονέκτημα, ἐφ' ὅσον τὸ πλεονέκτημα τοῦτο δὲν ταιριάζει εἰς τὸν χαρακτήρα του. Ἐπίσης τὴν ἀγανάκτησιν προκαλεῖ τὸ νὰ τὰ βάζῃ κάποιος μὲ τὸν ἀνώτερόν του καὶ μάλιστα εἰς πράγματα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀκριβῶς ὁ δεύτερος ὑπερέχει τοῦ πρώτου. Γι' αὐτὸν τὸν λόγον ὁ ποιητῆς εἶπε

Καὶ μόνο μὲ τὸν Αἴαντα τὸν Τελαμωνιάδην
 Ἄποφρυγε ν' ἀγωνισθῆ, διότι, ἂν πολεμοῦσε
 μ' ἄνδρα ἀπ' αὐτὸν καλύτερον, τοῦ ἀγανακτοῦσε ἑ Δίας¹.

Καὶ ὅταν ὁμῶς δὲν πρόκειται περὶ τούτου, πάντοτε τὸ νὰ τὰ βάζῃ κανεὶς μὲ τὸν ἀνώτερόν του, λ. χ. ὁ μουσικὸς μὲ τὸν δίκαιον, προκαλεῖ ἀγανάκτησιν, διότι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀνωτέρα τῆς μουσικῆς.

Ἄπὸ ὅσα ἐξεθέσαμεν, καθίσταται φανερόν ἐναντίον τίνων καὶ διὰ ποίους λόγους προκαλεῖται ἡ ἀγανάκτησις. Ἄγανακτοῦν δὲ κυρίως ἐκεῖνοι· πού εἶναι ἄξιοι νὰ ἐπιτύχουν τὰ μεγαλύτερα ἀγαθὰ καὶ πράγματι τὰ κατέχουν, διότι τὸ νὰ ἔχουν καὶ ἄλλοι τὴν ἀξίωσιν νὰ ἀποκτήσουν τὰ ἴδια ἐνῶ δὲν εἶναι ὅμοιοι των, δὲν εἶναι δίκαιον. Δεύτερον ἐκεῖνοι πού εἶναι καλοὶ καὶ συγχρόνως σπουδαῖοι ἄνθρωποι. Διότι

τυγχάνουσιν· κρίνουσί τε γὰρ εὖ, καὶ τὰ ἄδικα μισοῦσι. Καὶ
 ἐὰν φιλότιμοι καὶ θρηγόμενοι τινῶν πραγμάτων, καὶ μάλι-
 10 στα περὶ ταῦτα φιλότιμοι ὧσιν ὧν ἔτεροι ἀνάξιοι ὄντες τυγ-
 χάνουσιν. Καὶ ἄλλως οἱ ἀξιοῦντες αὐτοὶ αὐτοὺς ὧν ἐτέρους
 μὴ ἀξιοῦσι, νεμεσητικοὶ τούτοις καὶ τούτων. Διὸ καὶ οἱ ἀν-
 δραποδώδεις καὶ φαῦλοι καὶ ἀφιλότιμοι οὐ νεμεσητικοί· οὐ-
 δὲν γὰρ ἔστιν οὐ ἑαυτοὺς οἴονται ἀξίους εἶναι.

15 Φανερόν δ' ἐκ τούτων ἐπὶ ποίοις ἀτυχοῦσι καὶ κακοπρα-
 γοῦσιν ἢ μὴ τυγχάνουσι χαίρειν ἢ ἀλύπως ἔχειν δεῖ· ἐκ γὰρ
 τῶν εἰρημένων τὰ ἀντικείμενά ἐστιν δῆλα, ὥστ' ἐὰν τοὺς τε
 κριτὰς τοιοῦτους παρασκευάσῃ ὁ λόγος, καὶ τοὺς ἀξιοῦντας
 ἐλεεῖσθαι, καὶ ἐφ' οἷς ἐλεεῖσθαι, δείξῃ ἀνάξιους ὄντας τυγ-
 20 χάνειν ἀξίους δὲ μὴ τυγχάνειν, ἀδύνατον ἐλεεῖν.

10. Δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τίσι φθονοῦσι καὶ τίσι καὶ πῶς
 ἔχοντες, εἴπερ ἔστιν ὁ φθόνος λύπη τις ἐπὶ εὐπραγίᾳ φαι-
 νομένη τῶν εἰρημένων ἀγαθῶν περὶ τοὺς ὁμοίους, μὴ ἵνα
 τι αὐτῷ, ἀλλὰ δι' ἐκείνους· φθονήσουσι μὲν γὰρ οἱ τοιοῦτοι
 25 οἷς εἰσὶ τινες ὁμοιοὶ ἢ φαίνονται. Ὅμοιους δὲ λέγω κατὰ
 γένος, κατὰ συγγένειαν, καθ' ἡλικίας, κατὰ ἔξεις, κατὰ δό-
 ξαν, κατὰ τὰ ὑπάρχοντα. Καὶ οἷς μικροῦ ἐλλείπει τὸ μὴ
 πάντα ὑπάρχειν· (διὸ οἱ μεγάλα πράττοντες καὶ οἱ εὐτυ-
 χοῦντες φθονεροὶ εἰσιν)· πάντας γὰρ οἴονται τὰ αὐτῶν
 φέρειν. Καὶ οἱ τιμώμενοι ἐπὶ τινι διαφερόντως, καὶ μάλι-
 30 στα ἐπὶ σοφίᾳ ἢ εὐδαιμονίᾳ. Καὶ οἱ φιλότιμοι φθονερώτε-
 ροὶ τῶν ἀφιλοτίμων. Καὶ οἱ δοξόσοφοι· φιλότιμοι γὰρ ἐπὶ

αὐτοὶ καὶ ὀρθὴν κρίσιν ἔχουν καὶ μισοῦν τὴν ἀδικίαν. Ἐπίσης ὅσοι φιλοδοξοῦν καὶ ζωηρῶς ἐπιθυμοῦν κάποια πράγματα καὶ μάλιστα τὰ πράγματα ἐκεῖνα ποὺ ἄλλοι τὰ ἐπιτυχάνουν ἐνῶ δὲν εἶναι ἄξιοι. Καὶ γενικὰ ὅλοι ὅσοι πιστεύουν ὅτι εἶναι ἄξιοι γιὰ κάτι, ἐνῶ κρίνουν ὅτι οἱ ἄλλοι δὲν τὸ ἀξίζουσι, ἀγανακτοῦν ἐναντίον τῶν τελευταίων τούτων, δι' αὐτὸν ἀκριδῶς τὸν λόγον. Καὶ γι' αὐτὸ οἱ δουλοπρεπεῖς καὶ οἱ τιποτένιοι καὶ οἱ ἄνθρωποι χωρὶς καμμίαν φιλοδοξίαν δὲν αἰσθάνονται ποτὲ τὴν ἀγανάκτησιν. Διότι ὅλοι αὐτοὶ δὲν νομίζουσι ὅτι εἶναι οἱ ἴδιοι ἄξιοι γιὰ τίποτε.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω εἶναι φανερόν εἰς ποίας περιπτώσεις ἢ ἀτυχία καὶ ἢ κακοδαίμονία καὶ αἱ ἀποτυχία τῶν ἄλλων πρέπει νὰ μᾶς προξενοῦν χαρὰν ἢ τουλάχιστον νὰ μὴ μᾶς προξενοῦν λύπην. Πράγματι ἀπὸ ὅσα ἐξεθέσαμεν εὐκόλως ἠμποροῦν νὰ κατανοηθοῦν καὶ τὰ ἀντιθετὰ των. Ἐπομένως ἐὰν ὁ ρήτωρ προκαλέσῃ ἀνάλογον ψυχικὴν διάθεσιν εἰς τοὺς δικαστὰς καὶ ἀποδείξῃ ὅτι τὰ πρόσωπα ποὺ ζητοῦν οἴκτον δι' ὠρισμένους λόγους εἶναι ἀνάξια οἴκτου. ἄξια δὲ τοῦ ἐναντίου τότε δὲν εἶναι δυνατόν οἱ δικασταὶ νὰ τοὺς λυπηθοῦν.

10. ΠΕΡΙ ΦΘΟΝΟΥ

Εἶναι φανερόν τίνας φθονοῦμεν καὶ διὰ ποίους λόγους καθὼς καὶ εἰς ποίαν ψυχικὴν κατάστασιν εὐρίσκονται οἱ φθονεροί, ἀπὸ φθόνος εἶναι ἢ λύπη ποὺ αἰσθανόμεθα βλέποντες τοὺς ὁμοίους μας νὰ ἐπιτυχάνουν ἐκεῖνα ποὺ καθὼς εἴπαμε θεωροῦνται πλεονεκτήματα ὅταν ἢ λύπη αὐτὴ προέρχεται ὄχι διότι ἡμεῖς βλαπτόμεθα, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον διότι οἱ ἄλλοι ἐπιτυχάνουν. Διότι πράγματι φθονεῖ κανεὶς τοὺς ὁμοίους του ἢ ἐκείνους ποὺ θεωρεῖ ὁμοίους του. Λέγων δὲ ὁμοίους ἐννοῶ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ εὐρίσκονται εἰς τὴν ἴδιαν κατάστασιν ἀπὸ ἐποψίν καταγωγῆς, συγγενείας, ἡλικίας, ἀσχολίας, ὑπολήψεως ἢ ὡς πρὸς τὰ οικονομικά. Φθονοῦν ἐπίσης ἐκεῖνοι ποὺ σχεδὸν τὰ ἔχουν ὅλα καὶ γι' αὐτὸ φθονεροὶ εἶναι ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ μεγάλας ἐπιχειρήσεις καὶ ὅσοι εὐδαιμονοῦν. Διότι ὅ,τι ἀποκτοῦν οἱ ἄλλοι νομίζουσι ὅτι ἀνήκε δικαιοματικῶς εἰς αὐτοὺς τοὺς ἴδιους καὶ τοὺς τὸ παίρνουν. Ἐπίσης δὲ καὶ ὅσοι ἐκτιμῶνται ἐξαιρετικὰ γιὰ κάτι καὶ μάλιστα γιὰ τὴν φρόνησιν ἢ γιὰ τὴν εὐτυχίαν των. Καὶ οἱ φιλόδοξοι εἶναι περισσότερο φθονεροὶ παρά ὅσοι στεροῦνται φιλοδοξίας, ἐπίσης δὲ καὶ ἐκεῖνοι ποὺ νομίζουσι ὅτι εἶναι

σοφία. Καὶ ὅλως οἱ φιλόδοξοι περὶ τι φθονεροὶ περὶ τοῦτο.
 Καὶ οἱ μικρόψυχοι· πάντα γὰρ μεγάλα δοκεῖ αὐτοῖς εἶναι.
 Ἐφ' οἷς δὲ φθονοῦσι, τὰ μὲν ἀγαθὰ εἴρηται· ἐφ' οἷς γὰρ
 φιλοδοξοῦσι καὶ φιλοτιμοῦνται ἔργοις ἢ κτήμασι καὶ ὀρέ-
 35 γονται δόξης, καὶ ὅσα εὐτυχήματά ἐσιν, σχεδὸν περὶ πάντα
 1388a]φθόνος ἐστί, καὶ μάλιστα ὧν αὐτοὶ ἢ ὀρέγονται ἢ οἶονται
 δεῖν αὐτοὺς ἔχειν, ἢ ὧν τῇ κτήσει μικρῶ ὑπερέχουσιν ἢ
 μικρῶ ἐλλείπουσιν. Φανερόν δὲ καὶ οἷς φθονοῦσιν· ἅμα
 γὰρ εἴρηται· τοῖς γὰρ ἐγγὺς καὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ καὶ ἡλι-
 5 κία καὶ δόξῃ <καὶ γένει> φθονοῦσιν. Ὅθεν εἴρηται

τὸ συγγενὲς γὰρ καὶ φθονεῖν ἐπίσταται.

Καὶ πρὸς οὓς φιλοτιμοῦνται· φιλοτιμοῦνται γὰρ πρὸς τοὺς
 εἰρημένους, πρὸς δὲ τοὺς μυρισσιτὸν ἔτος ὄντας ἢ πρὸς
 τοὺς ἐσομένους ἢ τεθνεώτας οὐδεῖς, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἐφ'
 10 Ἡρακλείαις στήλαις. Οὐδ' ὧν πολὺ οἶονται παρ' αὐτοῖς ἢ
 παρὰ τοῖς ἄλλοις λείπεσθαι, οὐδ' ὧν πολὺ ὑπερέχειν, ὡσαύ-
 τως καὶ πρὸς τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐπεὶ δὲ πρὸς τοὺς
 ἀνταγωνιστὰς καὶ ἀντραστὰς καὶ ὅλως τοὺς ἰῶν αὐτῶν ἐφι-
 εμένους φιλοτιμοῦνται, ἀνάγκη μάλιστα τούτοις φθονεῖν,
 15 διόπερ εἴρηται.

καὶ κεραμὲς κεραμῖ.

Καὶ ὧν ἢ κεκτημένων ἢ κατορθούντων ὄνειδος αὐτοῖς· εἰσὶν
 δὲ καὶ οὗτοι <οἷ> ἐγγὺς καὶ ὅμοιοι· δῆλον γὰρ ὅτι παρ'

1. Ὁ ἀνώνυμος σχολιαστὴς ἀποδίδει τὸν στίχον αὐτὸν εἰς τὸν
 Αἰσχύλον (*Ἀπόσπ. 305 Ν²).

2. Ἡσιόδου «Ἔργα καὶ Ἡμέραι» στίχ. 15.

σοφοί. Διότι γι' αὐτοὺς φιλοδοξία εἶναι ἡ σοφία. Καὶ γενικὰ φθονεῖ κανεὶς ἐκεῖνα τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα φιλοδοξεῖ νὰ ἐπιτύχη. Φθονεροὶ ἀκόμη εἶναι ὅσοι ἔχουν μικρότητα χαρακτηρῶς, διότι αὐτοὶ θεωροῦν σπουδαῖα ὅλα τὰ πράγματα (ποῦ ἐπιτυγχάνουν οἱ ἄλλοι). Ὁ δὲ φθόνος προκαλεῖται ἀπ' ἐνὸς μὲν ἀπὸ τὰ καλὰ ποῦ ἐπιτυγχάνουν οἱ ἄλλοι, καθὼς εἴπαμεν ἤδη. Πράγματι φθονεῖ κανεὶς γιὰ ὅλα ἐκεῖνα, ὅσα ἐπιδιώκει καὶ φιλοδοξεῖ εἶτε ἔργα εἶναι ταῦτα εἶτε ὕλικά ἀποκτήματα, καθὼς καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐπιθυμεῖ γιὰ νὰ ἀποκτήσῃ δόξαν καὶ ἐν γένει κάθε ἐπιτυχίαν. Κυρίως δὲ ἀπ' αὐτὰ προκαλοῦν τὸν φθόνον ὅσα ἐπιθυμεῖ κανεὶς νὰ τὰ ἀποκτήσῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἢ νομίζει ὅτι ἔπρεπε αὐτὸς νὰ τὰ κατέχευε ἢ τέλος ὅσα καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος κατέχει εἰς κάπως μεγαλύτερον ἢ μικρότερον βαθμόν. Ἀπὸ ὅσα εἴπαμεν προκύπτει συγχρόνως καὶ ποίους ἀνθρώπους φθονοῦν συνήθως. Πράγματι φθονοῦμεν ἐκείνους ποῦ πλησιάζουν εἰς τὴν κατάστασίν μας εἶτε ὑπὸ ἔποψιν χρόνου εἶτε ἡλικίας εἶτε ὑπολήψεως εἶτε οἰκογενείας. Καὶ γι' αὐτὸ ἐγράφη καὶ ὁ στίχος

Ὁ ὁμοῖος φθονεῖ τὸν ὁμοῖό του ¹.

Φθονοῦμεν ἐπίσης ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἀνταγωνίζομεθα, διότι ἀκριβῶς μὲ τὰ πρόσωπα τὰ εὐρισκόμενα ὑπὸ τὰς συνθήκας ποῦ πρὸ δλίγου ἐξετέθησαν, μπορεῖ κανεὶς νὰ εὐρίσκηται εἰς ἀνταγωνισμόν, ἐνῶ κανεὶς δὲν ἀνταγωνίζεται μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ ὑπῆρξαν πρὶν δέκα χιλιάδες χρόνια ἢ ποῦ δὲν ἐγεννήθησαν ἀκόμη ἢ πρὸς τοὺς πεθαμένους καθὼς ἐπίσης καὶ πρὸς ἐκείνους ποῦ ζοῦν πολὺ μακρὰ εἰς τὰς Ἡρακλείους στήλας λ χ. Ἐπίσης κανεὶς δὲν ἀνταγωνίζεται μὲ πρόσωπα ποῦ πιστεύει ὅτι εἶναι πολὺ κατώτερα του ἢ πολὺ ἀνώτερα, καὶ τὸ ἴδιο συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς ἀναλόγους περιπτώσεις. Ἐπειδὴ δὲ συνήθως ἀνταγωνίζεται κανεὶς μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ ἀσκοῦν τὸ ἴδιο ἐπάγγελμα ἢ ποῦ εἶναι ἐρωτευμένοι μὲ τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ γενικὰ μὲ ὅσους ἔχουν τὰς ἰδίας πρὸς αὐτὸν ἐπιθυμίας, ἀναγκαστικὰ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους κυρίως φθονεῖ καὶ γι' αὐτὸ ἐγράφη ὁ στίχος

καὶ ὁ κεραμιδᾶς δὲν χωνύει τὸν κεραμιδᾶ ².

Φθονοῦμεν ἐπίσης ἐκείνους ποῦ ἀν ἀποκτήσουν ἢ ἐπιτύχουν κάτι, τοῦτο θὰ γίνῃ ἀφορμὴ νὰ μᾶς κατηγορή ὁ κόσμος. Αὐτὸ συμβαίνει ὅταν ἄνθρωποι ποῦ εἶναι εἰς τὰς

αὐτοὺς οὐ τυγχάνουσι τοῦ ἀγαθοῦ, ὥστε τοῦτο λυποῦν ποιεῖ
 20 τὸν φθόνον. Καὶ τοῖς ἢ ἔχουσι ταῦτα ἢ κεκτημένοις· ὅσα
 αὐτοῖς προσηκόντα ἢ κέκτηντο ποτέ· διὸ πρεσβύτεροί τε νεω-
 τέροις, καὶ οἱ πολλὰ δαπανήσαντες εἰς ταῦτο τοῖς ὀλίγα
 φθονοῦσιν. Καὶ τοῖς ταχὺ οἱ μήπω τυχόντες ἢ μὴ τυχόν-
 25 τες φθονοῦσιν. Δῆλον δὲ καὶ ἐφ' οἷς χαίρουσιν οἱ τοιοῦτοι
 καὶ ἐπὶ τίσι καὶ πῶς ἔχοντες· ὡς γὰρ ἔχοντες λυποῦνται,
 οὕτως ἔχοντες ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ἡσθήσονται, ὥστε ἂν αὐτοὶ
 μὲν παρασκευασθῶσιν οὕτως ἔχειν, οἱ δ' ἐλεεῖσθαι ἢ τυγ-
 χάνειν τινὸς ἀγαθοῦ ἀξιούμενοι ὧσιν οἱ οἱ εἰρημένοι, δῆ-
 λον ὡς οὐ τεύξονται ἐλέου παρὰ τῶν κυρίων.

30 **11.** Πῶς δὲ ἔχοντες ζηλοῦσι καὶ τὰ ποῖα καὶ ἐπὶ τίσιν,
 ἐνθὲν δ' ἐστὶ δῆλον· εἰ γὰρ ἐστὶν ζῆλος λύπη τις ἐπὶ φαινο-
 μένῃ παρουσίᾳ ἀγαθῶν ἐντίμων καὶ ἐνδεχομένων αὐτῷ λα-
 βεῖν περὶ τοὺς ὁμοίους τῇ φύσει, οὐχ ὅτι ἄλλω ἄλλ' ὅτι οὐχὶ
 καὶ αὐτῷ ἐστὶν, (διὸ καὶ ἐπιεικὴς ἐστὶν ὁ ζῆλος καὶ ἐπιει-
 35 κῶν, τὸ δὲ φθονεῖν φαῦλον καὶ φαύλων· ὁ μὲν γὰρ αὐτὸν
 παρασκευάζει διὰ τὸν ζῆλον τυγχάνειν τῶν ἀγαθῶν, ὁ δὲ
 τὸν πλησίον μὴ ἔχειν διὰ τὸν φθόνον), ἀνάγκη δὲ ζηλωτι-
 1388b κούς μὲν εἶναι τοὺς ἀξιούντας αὐτοὺς ἀγαθῶν ὧν μὴ ἔχου-

ιδίας με ἡμᾶς συνθήκας καὶ ὁμοιοί μας ἔχουν ἐπιτυχίας, διότι τότε ὄλοι ἐννοοῦν ὅτι ἀπὸ σφάλμα μας δὲν ἤμποροῦμεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἐπιτύχωμεν τὰ ἴδια, αὐτὸ δὲ τὸ πρᾶγμα μᾶς κάνει νὰ λυπούμεθα καὶ προκαλεῖ τὸν φθόνον μας. Φθονοῦμεν ἐπίσης ἐκείνους ποὺ κατέχουν ἢ ἀποκτοῦν ἀγαθὰ, τὰ ὅποια θὰ ἔπρεπε καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ εἶχαμεν ἢ τὰ εἶχαμεν κάποτε καὶ τὰ ἐχάσαμεν. Καὶ γι' αὐτὸ οἱ γέροι πάντοτε φθονοῦν τοὺς νέους.³ Ἐπίσης ὅσοι γιὰ νὰ ἀποκτήσουν κάτι ὑπεβλήθησαν εἰς μεγάλας δαπάνας φθονοῦν ἐκείνους ποὺ μὲ πολὺ μικρότερα πράγματα ἐπέτυχαν τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Ἐπίσης φθονοῦν τοὺς ἀνθρώπους ποὺ εὐκόλως ἐπέτυχαν κάτι, ὅσοι μὲ δυσκολία τὸ κατώρθωσαν ἢ ὅλως διόλου ἀπέτυχαν. Ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν ἤμποροῦμεν ἀντιστοίχως νὰ ἐννοήσωμεν ποῖα πρόσωπα καὶ πράγματα καὶ ποῖα ψυχικὴ κατὰστασις δίδει χαρὰν εἰς τοὺς φθονεροὺς ἀνθρώπους. Πράγματι, ἂν ὄλα τ' ἀνωτέρω τοὺς λυποῦν, τότε φυσικὰ τὰ ἀντίθετά των τοὺς χαροποιοῦν. Ἐπομένως ἂν ὁ ρήτωρ προδιαθέσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ ἀκροατήριόν του, ἐκεῖνοι δὲ ποὺ ζητοῦν οἶκτον ἀνήκουν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς κατηγορίας ποὺ ἐξεθέσαμεν πρὸ ὀλίγου, εἶναι φανερὸν ὅτι δὲν θὰ ἐπιτύχουν τὸν οἶκτον αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξαρτᾶται ἡ τύχη των.

11. ΠΕΡΙ ΑΜΙΛΛΗΣ

³ Ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα θὰ καταστῆ φανερὸν εἰς ποῖαν ψυχικὴν κατὰστασιν εὐρίσκονται ἐκεῖνοι ποὺ αἰσθάνονται ἀμιλλαν, πρὸς ποῖους ἀμιλλῶνται καὶ διὰ ποῖους λόγους. Πράγματι ἂν ἀμιλλα εἶναι ἡ λύπη ποὺ αἰσθανόμεθα διότι βλέπομεν ὅτι ἄλλοι ἀνθρώποι, ποὺ ἐκ φύσεως εἶναι ὁμοιοί μας, ἔχουν ἀποκτήσει ἐντιμα ἀγαθὰ, τὰ ὅποια εἶναι δυνατόν καὶ ἡμεῖς νὰ ἀποκτήσωμεν, τὴν δὲ λύπην αὐτὴν δὲν τὴν αἰσθανόμεθα ἐπειδὴ οἱ ἄλλοι τὰ ἀπέκτησαν, ἀλλὰ διότι δὲν τὰ ἀπεκτήσαμεν ἡμεῖς (καὶ γι' αὐτὸ ἡ μὲν ἀμιλλα εἶναι εὐγενικὸ συναίσθημα καὶ συναντᾶται εἰς τοὺς καλοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ ὁ φθόνος εἶναι κακὸν καὶ συναντᾶται εἰς τοὺς μοχθηροὺς· διότι ὁ μὲν καλὸς ἀνθρώπος μὲ τὴν ἀμιλλαν προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχῃ ἐκεῖνα ποὺ ἐπιδιώκει, ὁ δὲ κακὸς μὲ τὸν φθόνον ἐπιθυμεῖ νὰ τὰ χάσῃ καὶ ἐκεῖνος ποὺ τὰ ἀπέκτησεν), ἀναγκαῖον συμπέρασμα εἶναι ὅτι αἰσθάνονται ἀμιλλαν ἐκεῖνοι ποὺ κρίνουν τὸν ἑαυτὸν των ἄξιον μερικῶν πρα-

σιν' . . . οὐδείς γὰρ ἀξιοῖ τὰ φαινόμενα ἀδύνατα. Διὸ οἱ
 νέοι καὶ οἱ μεγαλόψυχοι τοιοῦτοι. Καὶ οἷς ὑπάρχει τοιαῦτα
 ἀγαθὰ δὲ τῶν ἐντίμων ἀξιά ἐστιν ἀνδρῶν· ἐστὶ δὲ ταῦτα
 5 πλοῦτος καὶ πολυφιλία καὶ ἀρχαὶ καὶ ὅσα τοιαῦτα· ὥς γὰρ
 προσήκον αὐτοῖς ἀγαθοῖς εἶναι, οἱ προσήκε τοῖς ἀγαθῶς
 ἔχουσι, ζηλοῦσι τὰ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν. Καὶ οὐδ' οἱ ἄλλοι
 ἀξιοῦσιν. Καὶ ὧν πρόγονοι ἢ συγγενεῖς ἢ οἰκείοι ἢ τὸ ἔθνος
 ἢ ἡ πόλις ἔντιμοι, ζηλωτικοὶ περὶ ταῦτα· οἰκεία γὰρ οἶον-
 10 ται αὐτοῖς εἶναι, καὶ ἀξιοὶ τούτων. Εἰ δ' ἐστὶν ζηλωτὰ τὰ
 ἐντιμα ἀγαθὰ, ἀνάγκη τὰς τε ἀρετὰς εἶναι τοιαύτας, καὶ ὅσα
 τοῖς ἄλλοις ὠφέλιμα καὶ εὐεργετικά· τιμῶσι γὰρ τοὺς εὐερ-
 γετοῦντας καὶ τοὺς ἀγαθοὺς· καὶ ὅσων ἀγαθῶν ἀπόλαυσις
 τοῖς πλησίον ἐστίν, οἷον πλοῦτος καὶ κάλλος μᾶλλον ὑγιείας.
 15 Φανερόν δὲ καὶ οἱ ζηλωτοὶ τίνες· οἱ γὰρ ταῦτα καὶ τὰ
 τοιαῦτα κεκτημένοι ζηλωτοί. Ἐστὶ δὲ τοῦτα τὰ εἰρημένα,
 οἷον ἀνδρία σοφία ἀρχή· οἱ γὰρ ἄρχοντες πολλοὺς δύνανται
 εὖ ποιεῖν, στρατηγοί, δῆτορες, πάντες οἱ τὰ τοιαῦτα δυνάμε-
 νοι. Καὶ οἷς πολλοὶ ὅμοιοι βούλονται εἶναι, ἢ πολλοὶ γιῶ-
 20 ριμοὶ, ἢ φίλοι πολλοί. Ἡ οὐδ' πολλοὶ θαυμάζουσιν, ἢ οὐδ'
 αὐτοὶ θαυμάζουσιν. Καὶ ὧν ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια λέγονται
 ἢ ὑπὸ ποιητῶν ἢ λογογράφων. Καταφρονοῦσιν δὲ τῶν ἐναν-
 τίων· ἐναντίον γὰρ ζήλω καταφρόνησις ἐστὶ, καὶ τὸ ζηλοῦν
 τῷ καταφρονεῖν. Ἀνάγκη δὲ τοὺς οὕτως ἔχοντας ὥστε ζηλω-

1. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀσφαλῶς ὑπάρχει κάποιον κενὸν καὶ πολλοὶ κριτικοὶ ἐξέφεραν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι λείπει ἢ φράσις «καὶ ἐνδεχομένον αὐτοῖς λαβεῖν», δηλαδὴ καὶ εἶναι δυνατόν νὰ τὰ ἀποκτήσουν.

γμάτων τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν....'. Διότι κανεῖς δὲν θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀξίον πραγμάτων, πὸν προφανῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰ ἀποκτήσῃ. Καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἀμιλλα εἶναι αἰσθημα πὸν δοκιμάζουσι οἱ νέοι καὶ οἱ μεγαλόψυχοι ἀνθρώποι. Ἐπίσης ἐκεῖνοι πὸν ἔχουν ἀγαθὰ ἀξία ἐντίμων ἀνθρώπων. Τοιαῦτα δὲ ἀγαθὰ εἶναι ὁ πλοῦτος, ἡ ὑπαρξίς πολλῶν φίλων, τὰ δημόσια λειτουργήματα καὶ ἄλλα ἀνάλογα. Αὐτοὶ πράγματι μὲ τὸ νὰ ἔχουν διάφορα ἀγαθὰ νομίζουσι καθήκον τῶν νὰ εἶναι διακεκριμένοι ἀνθρώποι καὶ γι' αὐτὸ ἐπιδιώκουσι τὰ ἀγαθὰ πὸν ἀπηριθμήσαμεν. Ἀκόμη δὲ καὶ ἐκεῖνοι πὸν ἀπὸ τοῦς ἄλλους κρίνονται ἀξιοὶ αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν. Ἐπίσης ὄσων οἱ πρόγονοι, οἱ συγγενεῖς, οἱ γινώριμοι ἢ τὸ ἔθνος ἢ ἡ πόλις εἶχαν ἀπολαύσει μεγάλας τιμὰς ἀμιλλῶνται διὰ νὰ ἀποκτήσουσι καὶ αὐτοὶ τὰς ἰδίας· διότι θεωροῦσι ὅτι αἱ τιμαὶ αὐταὶ τοῦς ἀνήκουσι καὶ τοῦς ἀξίζουσι. Ἀπὸ δὲ τὴν ἀμιλλαν προκαλοῦν ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ πὸν προσδίδουσι τιμὴν. ἔπεται κατ' ἀνάγκην ὅτι τοιαῦτα εἶναι καὶ αἱ ἀρεταὶ καθὼς καὶ κάθε τι πὸν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ὠφέλιμον καὶ εὐεργετικὸν διὰ τοῦς ἄλλους. Διότι οἱ εὐεργεταὶ καὶ οἱ ἐνάρτεροι ἀνθρώποι τιμῶνται. Ἐπίσης ἀμιλλᾶται κανεῖς διὰ νὰ ἀποκτήσῃ κυρίως ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ πὸν ὠφελοῦν καὶ τὸν πλησίον τοῦ· καὶ ἔτσι ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὁμορφιά προκαλοῦν τὴν ἀμιλλαν περισσότερον παρὰ ἡ ὑγεία. Εἶναι δὲ φανερόν καὶ ποιοὶ ἀνθρώποι προκαλοῦν τὴν ἀμιλλαν.

Αὐτοὶ εἶναι καὶ ὅσοι ἔχουν τὰ ἀγαθὰ πὸν ἐξεθέσαμεν ἤδη καθὼς καὶ ἐκεῖνοι πὸν ἔχουν παρόμοια ἀγαθὰ, δηλαδὴ καθὼς εἴπαμεν ἀνδρείαν, σοφίαν ἢ ἐξουσίαν. Πράγματι ἐκεῖνοι πὸν κατέχουσι τὴν ἐξουσίαν ἔμποροῦν νὰ εὐεργετήσουσι πολὺν κόσμον, δηλαδὴ καὶ οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ ὅλοι ὅσοι ἔχουν ἀνάλογα λειτουργήματα. Τὴν ἀμιλλαν ἐπίσης προκαλοῦν ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων πολλοὶ ἀνθρώποι θὰ ἤθελαν νὰ ἦσαν ὅμοιοι ἢ γινώριμοι ἢ φίλοι. Ἀμιλλᾶται ἐπίσης κανεῖς πρὸς ἐκείνους πὸν θαυμάζονται ἀπὸ πολλοῦς ἢ ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον, καθὼς καὶ πρὸς ἐκείνους γιὰ τοῦς ὁποίους ἔχουν γραφὴ ἀπὸ ποιητὰς ἢ λογογράφους ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια. Καταφρονοῦνται δὲ ὅσοι ἔχουν τὰς ἀντιθέτους ἰδιότητας. Διότι ἡ καταφρόνησις εἶναι τὸ ἀντίθετον τῆς ἀμίλλης καὶ τὸ νὰ καταφρονῇ κανεῖς ἀντίθετον πρὸς τὸ νὰ αἰσθάνεται ἀμιλλαν Ἐναγκαστικὴ συνέπεια τῶν ἀνωτέρω εἶναι ὅτι ὅσοι αἰσθάνονται ἀμιλλαν καθὼς καὶ ἐκεῖνοι πὸν

25 σαί τινας ἢ ζηλοῦσθαι, καταφρονητικούς εἶναι τούτων τε
 καὶ ἐπὶ τούτοις ὅσοι τὰ ἐναντία κακὰ ἔχουσι τῶν ἀγαθῶν
 τῶν ζηλωτῶν. Διὸ πολλάκις καταφρονοῦσιν τῶν εὐτυχοῦν-
 των, ὅταν ἄνευ τῶν ἐντίμων ἀγαθῶν ὑπάρχη αὐτοῖς ἡ
 τύχη. Δι' ὧν μὲν οὖν τὰ πάθη ἐγγίγνεται καὶ διαλύεται,
 30 ἐξ ὧν αἱ πίστεις γίνονται περὶ αὐτῶν, εἴρηται.

12. Τὰ δὲ ἤθη ποῖοί τινες κατὰ τὰ πάθη καὶ τὰς ἕξεις
 καὶ τὰς ηλικίας καὶ τὰς τύχας, διέλθωμεν μετὰ ταῦτα.
 Λέγω δὲ πάθη μὲν ὀργὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὰ τοιαῦτα, περὶ
 ὧν εἰρήκαμεν πρότερον, ἕξεις δὲ ἀρετὰς καὶ κακίας, εἴρη-
 35 ται δὲ περὶ τούτων πρότερον, καὶ ποῖα προαιροῦνται ἕκα-
 στοί, καὶ ποῖων πρακτικοί. Ἡλικίαι δὲ εἰσι νεότης καὶ
 1389a ἀκμὴ καὶ γῆρας. Τύχην δὲ λέγω εὐγένειαν καὶ πλοῦτιον καὶ
 δυνάμεις καὶ τὴν ἐναντία τούτοις καὶ ὅλως εὐτυχίαν καὶ δυ-
 στυχίαν.

Οἱ μὲν οὖν νέοι τὰ ἤθη εἰσὶν ἐπιθυμητικοί, καὶ οἷοι
 5 ποιεῖν ἢ ἂν ἐπιθυμήσωσι. Καὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα ἐπιθυ-
 μιῶν μάλιστα ἀκολουθητικοί εἰσι ταῖς περὶ τὰ ἀφροδίσια
 καὶ ἀκρατεῖς ταύτης. Εὐμετάβολοι δὲ καὶ ἀψήκοροι πρὸς
 τὰς ἐπιθυμίας, καὶ σφόδρα μὲν ἐπιθυμοῦσι ταχέως δὲ παύ-
 ονται· δεξιᾶ γὰρ αἱ βουλήσεις καὶ οὐ μεγάλαι, ὥσπερ αἱ
 10 τῶν καμνόντων δίψαι καὶ πείναι. Καὶ θυμικοὶ καὶ δεξέθυ-
 μοι καὶ οἷοι ἀκολουθεῖν τῇ ὀργῇ. Καὶ ἥτιους εἰσὶ τοῦ θυ-
 μοῦ· διὰ γὰρ φιλοτιμίαν οὐκ ἀνέχονται ὀλιγορούμενοι,
 ἀλλ' ἀγανακτοῦσιν ἂν οἴωνται ἀδικεῖσθαι. Καὶ φιλότιμοι
 μὲν εἰσιν, μᾶλλον δὲ φιλόνοικοι· ὑπεροχῆς γὰρ ἐπιθυμεῖ ἢ
 15 νεότης, ἣ δὲ νίκη ὑπεροχῆ τις. Καὶ ἄμφω ταῦτα μᾶλλον ἢ
 φιλοχρήματοι· φιλοχρήματοι δὲ ἥκιστα διὰ τὸ μήπω ἐνδεῖας

τὴν ἐμπέουον περιφρονοῦν τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα εἰς τὰ ὅποια ἀνευρίσκουσι τὰ ἐλαττώματα τὰ ἀντίθετα πρὸς τὰ ἀγαθὰ ποῦ προκαλοῦν τὴν ἀμίλλαν. Καὶ γι' αὐτὸ πολλὰκις περιφρονοῦνται ἐκεῖνοι ποῦ εὐημεροῦν, ὅταν αὐτὸ τὸ ὀφείλουσι εἰς τὴν τύχην, χωρὶς καὶ ἡ εὐημερία των νὰ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ποῦ προσδίδουσι τιμὴν. Ἔως ἐδῶ ἐξεθέσαμεν μὲ ποῖον τρόπον εἶναι δυνατὸν νὰ προκληθοῦν ἢ νὰ κατευνασθοῦν τὰ πάθη καὶ πῶς δύναται νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ ρήτωρ διὰ νὰ στηρίξῃ ἐπ' αὐτῶν τὰς ἀποδείξεις του.

12. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΗΘΩΝ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

Καὶ τώρα θὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἄς ἐξετάσωμεν εἰς ποίας ψυχικὰς καταστάσεις εὐρίσκονται οἱ ἄνθρωποι ἀναλόγως πρὸς τὰ πάθη, πρὸς τὰς ιδιότητας, πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ πρὸς τὴν καλὴν ἢ κακὴν τύχην. Ὀνομάζω πάθη μὲν τὴν ὀργὴν, τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὰ παρόμοια, περὶ τῶν ὁποίων πρὸ ὀλίγου ὀμιλήσαμεν, ιδιότητας δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας· ἡσχολήθημεν δὲ προηγουμένως καὶ μὲ αὐτὰς καὶ ἐξεθέσαμεν τί τάσεις ἔχουσι καὶ τί πράξεις ἐκτελοῦν οἱ ἄνθρωποι, ἀναλόγως πρὸς τὰς ιδιότητάς των. Ἡλικίαι δὲ εἶναι ἡ νεανικὴ, ἡ ἀνδρική καὶ ἡ γεροντική. Ὀνομάζω τέλος τύχην τὴν καταγωγὴν, τὸν πλοῦτον, τὰς διαφόρους ἰκανότητάς καθὼς καὶ τὰ ἀντίθετά των καὶ γενικὰ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν δυστυχίαν.

Ὡς πρὸς τὰ ἦθη οἱ μὲν νέοι αἰσθάνονται σφοδρὰς ἐπιθυμίας καὶ εἶναι ἰκανοὶ νὰ ἐκπληρώσουσι ἐκεῖνα ποῦ ἐπιθυμοῦσι. Ἀπὸ δὲ τὰς ἐπιθυμίας ποῦ σχετίζονται μὲ τὸ σῶμα, κυρίως αἰσθάνονται τὰς ἐρωτικὰς καὶ δὲν μποροῦν νὰ κυριαρχήσουσι ἐπ' αὐτῶν. Μεταβάλλονται εὐκόλως καὶ γρήγορα αἰσθάνονται κόρον δι' ἐκεῖνα ποῦ ἐπεθύμησαν καὶ δι' αὐτὸ ἐνῶ δοκιμάζουσι σφοδρὰς ἐπιθυμίας ταχέως ἀδιαφοροῦν. Διότι ἡ θέλησίς των εἶναι μὲν ἔντονος, ὀχι ὅμως καὶ μεγάλη, καθὼς ἀκριβῶς ἢ δίψα καὶ ἡ πείνα στὸν ἄρρωστο. Ρέπουσι πρὸς τὴν ὀργὴν, παραφέρονται εὐκόλα καὶ ἀκολουθοῦν ἐκεῖνο ποῦ ἀπεφάσισαν ἐπάνω στὸν θυμὸν των χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ τὸν συγκρατήσουσι· τοῦτο δὲ διότι ἀπὸ ἐγωϊσμὸν δὲν ἀνέχονται τὴν περιφρόνησιν καὶ ἀγανακτοῦν ὅταν νομίζουσι πῶς ἀδικοῦνται. Ἀγαποῦν τὰς τιμὰς, ἀκόμη δὲ περισσότερον τὴν νίκην, διότι ἡ νεότης ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπερέχῃ, ἡ δὲ νίκη εἶναι εἶδος ὑπεροχῆς. Ἀγαποῦν δὲ πολὺ περισσότερον αὐτὰ τὰ δύο παρὰ τὰ χρήματα ἢ μᾶλλον δὲν ἐνδιαφέρονται καθόλου δι' αὐτά, ἐπειδὴ δὲν ἔχουσι ἀκόμη δοκιμάσει τί θὰ πῆ φτώχεια, αὐτὸ

πεπειρασθαι, ὥσπερ τὸ Πιττακοῦ ἔχει ἀπόφθεγμα εἰς Ἀμ-
 φιάραον. Καὶ οὐ κακοήθεις ἀλλ' εὐήθεις διὰ τὸ μήπω τε-
 θεωρηκέναι πολλὰς πονηρίας· καὶ εὐπιστοὶ διὰ τὸ μήπω
 70 πολλὰ ἐξηπατησθαι. Καὶ εὐέλπιδες· ὥσπερ γὰρ οἱ οἴνωμέ-
 νοι. οὕτω διάθερμοὶ εἰσιν οἱ νέοι ὑπὸ τῆς φύσεως· αἷμα δὲ
 καὶ διὰ τὸ μὴ πολλὰ ἀποτετυγηκέναι. Καὶ ζῶσι τὰ πλεῖστα
 ἐλπίδι· ἢ μὲν γὰρ ἐλπίς τοῦ μέλλοντός ἐστιν ἢ δὲ μνήμη
 τοῦ παροικομένου. τοῖς δὲ νέοις τὸ μὲν μέλλον πολὺ τὸ δὲ
 25 παρεληλυθὸς βραχύ· τῇ γὰρ πρώτη ἡμέρᾳ μεμνησθαι μὲν
 οὐδὲν ὁλόν τε, ἐλπίζειν δὲ πάντα. Καὶ εὐεξαπατήτοί εἰσι
 διὰ τὸ εἰρημένον· ἐλπίζουσι γὰρ ραδίως. Καὶ ἀνδρείοτεροι·
 θυμώδεις γὰρ καὶ εὐέλπιδες, ὧν τὸ μὲν μὴ φοβεῖσθαι τὸ
 δὲ θαρρεῖν ποιεῖ· οὔτε γὰρ ὀργιζόμενος οὐδεὶς φοβεῖται,
 30 τὸ τε ἐλπίζειν ἀγαθὸν τι θαρραλέον εἶναι. Καὶ ἀσχυνη-
 λοί· οὐ γὰρ πῶ καλὰ ἕτερα ὑπολαμβάνουσι, ἀλλὰ πεπαί-
 δνεται ὑπὸ τοῦ νόμου μόνον. Καὶ μεγαλόψυχοι· οὔτε γὰρ
 ὑπὸ τοῦ βίου πῶ τεταπείνωνται, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων ἀπει-
 ροί εἰσιν, καὶ τὸ ἀξιῶν αὐτὸν μεγάλων μεγαλοψυχία τοῦ-
 35 το δ' εὐέλπιδος. Καὶ μᾶλλον αἰροῦνται πράττειν τὰ καλὰ
 τῶν συμπερόντων· τῷ γὰρ ἤθει ζῶσι μᾶλλον ἢ τῷ λογι-
 σμῷ, ἔστι δὲ ὁ μὲν λογισμὸς τοῦ συμφέροντος ἢ δὲ ἀρετῆ
 τοῦ καλοῦ. Καὶ φιλόφιλοι καὶ φιλέταιροι μᾶλλον τῶν ἄλλων
 1389 b ἠλικιωῶν διὰ τὸ χαίρειν τῷ συζῆν καὶ μήπω πρὸς τὸ συμφέ-
 ρον κρίνειν μηδέν, ὥστε μηδὲ τοὺς φίλους. Καὶ ἅπαντα ἐπὶ
 τὸ μᾶλλον καὶ σφοδρότερον ἁμαρτάνουσι παρὰ τὸ Χιλό-
 νειον· πάντα γὰρ ἄγαν πράττουσιν· φιλοῦσι γὰρ ἄγαν καὶ

1. Ὁ Πιττακὸς ἦτο ἕνας ἀπὸ τοῦς ἑπτὰ σοφοὺς καὶ τύραννος τῆς Μυτιλήνης. Τὸ ἀπόφθεγμα αὐτὸ ἔχει ὡς ἐξῆς :

Σὺ δ' οὐπω χρυσῶν ἔρωτος ἐγύσω
 ἢ γὰρ ἂν χεῖρας εἶχες ἐτοιμοὺς λαβεῖν ;

Δηλαδή « Ἀλλὰ σὺ δὲν εἶχες ἀκόμη δοκιμάσει τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ χρῆμα, πῶς λοιπὸν τὰ χέρια σου θὰ ἦσαν ἐτοιμα ν' ἀρπάξουν ; ».

2. Μηδὲν ἄγαν.

δὲ τὸ ἐκφράζει τὸ γνωστὸν ἀπόφθεγμα τοῦ Πιττακοῦ περὶ τοῦ Ἀμφιαράου¹. Οἱ νέοι δὲν ἔχουν κακὰς διαθέσεις· εἶναι μᾶλλον καλοί, διότι δὲν εἶδαν ἀκόμη πολλὰ παραδείγματα διεφθαρμένων ἀνθρώπων. Εἶναι εὐκολόπιστοι, διότι δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐξαπατηθῆ συχνά. Εἶναι γεμάτοι ἐλπίδας· αὐτὸ συμβαίνει, διότι ἡ φύσις τοὺς ἔχει προικίσει μὲ ἓνα εἶδος θερμῆς ὡσὰν αὐτὴν ποὺ αἰσθάνονται ὅσοι ἤπιαν πολὺ κρασί. Ὀφείλεται ὅμως ἡ ἰδιότης των αὐτῆ καὶ εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐδοκίμασαν ἀκόμη πολλὰς ἀποτυχίας. Ζοῦν κυρίως μὲ τὴν ἐλπίδα, διότι ἡ μὲν ἐλπίς ἀφορᾷ τὸ μέλλον, ἡ δὲ ἀνάμνησις τὸ παρελθόν· ἀλλὰ διὰ τοὺς νέους τὸ μὲν μέλλον μεγάλο, τὸ δὲ παρελθόν μικρό. Καὶ πράγματι εἰς τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ὑπάρξεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ καμμιά ἀνάμνησις, ἐπιτρέπονται ὅμως ἕλαι αἱ ἐλπίδες. Διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν εὐκόλως ἐξαπατῶνται, διότι καὶ εὐκόλως σχηματίζουν ἐλπίδας. Ἐπειδὴ δὲ ἔχουν κλίσειν πρὸς τὴν ὀργὴν καὶ πρὸς τὴν ἐλπίδα εἶναι ἀνδρειότεροι, διότι ἡ μὲν ἰδιότης συντελεῖ εἰς τὸ νὰ μὴ φοβοῦνται, ἡ δὲ ἄλλη διδὲι θάρρος. Καὶ πράγματι κανεὶς δὲν φοβεῖται ὅταν εἶναι θυμωμένος, ἡ δὲ ἐλπίς τῆς ἐπιτυχίας μᾶς κάμνει θαρραλέους. Εἶναι ντροπαλοί, διότι ξέρουν μόνον ὅσα ἐδιδάχθησαν σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους καὶ δὲν ὑποθέτουν ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα εὐχάριστα πράγματα. Εἶναι μεγαλόψυχοι, διότι ἀκόμη δὲν τοὺς ἔταπεινωσεν ὁ ἀγὼν τῆς ζωῆς οὔτε ἐδοκίμασαν ἀνάγκας. Ἐξ ἄλλου ὁποῖος πιστεύει ὅτι εἶναι ἀξίος μεγάλων πραγμάτων εἶναι καὶ μεγαλόψυχος. Αὐτὸ ὅμως τὸ πιστεύουν ἐκείνοι ποὺ ἔχουν πολλὰς ἐλπίδας.

Προτιμοῦν νὰ κάμουν ἐκείνο ποὺ τοὺς φαίνεται ὠραῖον παρὰ ἐκείνο ποὺ τοὺς συμφέρει, διότι αἱ πράξεις των ὑπαγορεύονται μᾶλλον ἀπὸ τὴν καρδιά παρὰ ἀπὸ τὸν ὑπολογισμόν· καὶ ὁ ὑπολογισμὸς μὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοῦ τὸ συμφέρον, ἐνῶ ἡ ἀρετὴ τὸ ὠραῖον. Οἱ νέοι ἀγαποῦν περισσότερο τὸς φίλους καὶ τοὺς συντρόφους των παρὰ ὅσοι εὐρίσκονται εἰς ἄλλην ἡλικίαν· τοῦτο δὲ ἐπειδὴ δοκιμάζουν μεγάλην εὐχαρίστησιν εἰς τὸ νὰ ζοῦν μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους καὶ ἐπειδὴ ἀκόμη δὲν ἤρχισαν νὰ σχηματίζουν κρίσεις μὲ βᾶσιν τὸ συμφέρον των, γιὰ κανένα πρᾶγμα, ἐπομένως οὔτε καὶ γιὰ τοὺς φίλους των. Καὶ ὅλα τὰ σφάλματά των προέρχονται ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν· διότι οἱ νέοι δὲν τηροῦν τὸ ρητὸν τοῦ Χίλωνος². Πράγματι ὑπερβάλλουν εἰς ὅλα· ἀγαποῦν ὑπερβολικά, μισοῦν ὑπερβολικά καὶ τὸ ἴδιο συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς

5 μισοῦσιν ἄγαν καὶ ἄλλα πάντα ὁμοίως. Καὶ εἰδέναι ἅπαν-
 τα οἶονται καὶ δισχυρίζονται· τοῦτο γὰρ αἰτιόν ἐστιν καὶ
 τοῦ πάντα ἄγαν. Καὶ τὰ ἀδικήματα ἀδικοῦσιν εἰς ὕβριν, οὐ
 κακουργίαν. Καὶ ἐλεητικοὶ διὰ τὸ πάντας χρηστούς καὶ βελ-
 10 τίους ὑπολαμβάνειν· τῇ γὰρ αὐτῶν ἀκακίᾳ τοὺς πέλας με-
 τρῶσιν, ὥστε ἀνάξια πάσχειν ὑπολαμβάνουσιν αὐτούς. Καὶ
 φιλογέλωτες, διὸ καὶ εὐτράπελοι· ἡ γὰρ εὐτραπελία πεπαι-
 δευμένη ὕβρις ἐστίν.

13. Τὸ μὲν οὖν τῶν νέων τοιοῦτόν ἐστιν ἦθος, οἱ δὲ
 προεβύτεροι καὶ παρηκμακότες σχεδὸν ἐκ τῶν ἐναντιῶν τού-
 15 τοις τὰ πλείω εἰσὶν ἔχουσι ἦθη· διὰ γὰρ τὸ πολλὰ εἶη βεβιω-
 κέναι καὶ πλείω ἐξηπαιτῆσθαι καὶ ἐξημαρτηκέναι, καὶ τὰ
 πλείω φαῦλα εἶναι τῶν πραγμάτων, οὔτε διαβεβαιοῦνται
 οὐδέν, ἥτιόν τε ἄγαν ἅπαντα ἢ δεῖ. Καὶ οἶονται, ἴσασι δ'
 οὐδέν, καὶ ἀμφιδοξοῦντες προστιθέασιν ἀεὶ τὸ ἴσος καὶ τάχα,
 20 καὶ πάντα λέγουσιν οὕτως, παγίως δ' οὐδέν. Καὶ κακοή-
 θεις εἰσὶν· ἐστὶ γὰρ κακοήθεια τὸ ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑπολαμβάν-
 νειν πάντα. Ἐτι δὲ καχύποπτοί εἰσι διὰ τὴν ἀπιστίαν, ἀπι-
 στοι δὲ δι' ἐμπειρίαν. Καὶ οὔτε φιλοῦσιν σφόδρα οὔτε μι-
 σοῦσι διὰ ταῦτα, ἀλλὰ κατὰ τὴν Βίαντος ὑποθήκην καὶ
 25 φιλοῦσιν ὡς μισήσοντες καὶ μισοῦσιν ὡς φιλήσοντες. Καὶ
 μικρόψυχοι διὰ τὸ τεταπεινώσθαι ὑπὸ τοῦ βίου· οὐδενὸς
 γὰρ μεγάλου οὐδὲ περιτιτοῦ, ἀλλὰ τῶν πρὸς τὸν βίον ἐπιθυ-
 μοῦσι. Καὶ ἀνελεύθεροι· ἐν γὰρ τι τῶν ἀναγκαίων ἢ οὐσία,
 ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἴσασι ὡς χαλεπὸν τὸ κτή-
 30 σασθαι καὶ ῥάδιον τὸ ἀποβαλεῖν. Καὶ δειλοὶ καὶ πάντα προ-
 φοβητικοί· ἐναντίως γὰρ διάκεινται τοῖς νέοις κατεψυ-

1. Βίας ὁ Πριηνεύς, εἰς ἐκ τῶν ἑπτὰ σοφῶν. Πρβλ. καὶ Κικέρωνος De amicitia § 16.

άλλας πράξεις των. Νομίζουν ότι τὰ ξέρουν όλα και ἀνακατεύονται εἰς όλα· και γι' αὐτὸν τὸν λόγον ἀκριβῶς εἶναι ὑπερβολικοί. Ἐάν συμβῆ νὰ διαπράξουν κάποιο ἀδίκημα, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν αὐθάδειαν και ὄχι εἰς κακίαν. Αἰσθάνονται εὐκολα οἰκτον, διότι θεωροῦν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καλοὺς και ἐναρέτους. Πράγματι ὡς μέτρον κρίσεως γιὰ τοὺς ἄλλους χρησιμοποιοῦν τὴν ἰδικὴν των ἀθωότητα και γι αὐτὸ πιστεύουν ὅτι κάθε τι ποὺ παθαίνει ἓνας ἄλλος δὲν ἤξιζε νὰ τὸ πάθῃ. Ἀγαποῦν τὸ γέλιο και γι' αὐτὸ τοὺς ἀρέσουν τὰ πειράγματα· διότι τὰ πειράγματα εἶναι ἓνα εἶδος εὐγενοῦς προσβολῆς.

13. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΗΘΩΝ ΤΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Αὐτὰ εἶναι τὰ ἦθη τῶν νέων· οἱ δὲ γεροντότεροι και ὅσοι ἐπέρασαν πλέον τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν ἔχουν σχεδὸν ἐντελῶς τὸν ἀντίθετον χαρακτήρα. Πράγματι ἐπειδὴ ἐξῆσαν πολλὰ χρόνια, ἐπειδὴ ἐξηπατήθησαν πολλάκις, ἐπειδὴ ὑπέπεσαν εἰς πολλὰ σφάλματα και ἐπειδὴ αἱ περισσότεραι πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι κακαί, γιὰ τίποτε δὲν εἶναι βέλαιοι, και ὄχι μόνον δὲν χάνουν ὑπερβολὰς ἀλλὰ πάντοτε ἐνεργοῦν ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅ,τι πρέπει. Πάντοτε νομίζουν, ποτὲ δὲν λέγουν ὅτι ξαίρουν καλά. Και ὅταν τὰ λεγόμενά των προκαλοῦν ἀντιρρήσεις προσθέτουν πάντοτε «ἴσως», «μπορεῖ». Γιὰ ὅλα τὰ πράγματα ἐκφράζονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον και γιὰ κανένα μὲ βεβαιότητα. Εἶναι κακοῦ χαρακτήρος, διότι και τὸ νὰ ὑποπιεῖται κανεὶς κακὸ γιὰ κάθε τι δείχνει κακὸν χαρακτήρα. Εἶναι δὲ καχύποπτοι, διότι δὲν πιστεύουν κανένα, δὲν πιστεύουν δὲ διότι ἔχουν πείραν. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον οὔτε ἀγαποῦν οὔτε μισοῦν μὲ σφοδρότητα, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὸ γνωμικὸ τοῦ Βίαντος ἄγαποῦν ὡσὰν νὰ ἐπρόκειτο τὴν ἄλλη μέρα νὰ μισήσουν και μισοῦν ὡσὰν νὰ ἐπρόκειτο τὴν ἄλλην ἡμέραν ν' ἀγαπήσουν. Εἶναι μικρόψυχοι, ἐπειδὴ τοὺς ἔχει ταπεινώσει ὁ ἀγὼν τῆς ζωῆς, διότι πράγματι αἱ ἐπιθυμίαι των δὲν στρέφονται πλέον πρὸς τίποτε τὸ μεγάλο και ἀνώτερο, ἀλλ' ἐπιδιώκουν μόνον νὰ ἔχουν τὰ ὕλικά μέσα τῆς συντηρήσεώς των. Εἶναι φιλοχρήματοι, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ χρήμα τοὺς ἀναγκαιοῖ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔχουν δοκιμάσει πόσον δύσκολον εἶναι νὰ ἀποκτήσῃ κανεὶς και πόσον εὐκολον νὰ χάσῃ. Εἶναι δειλοὶ και ὅλα τοὺς φοβίζου, διότι εὐρίσκονται εἰς ψυχικὴν διάθεσιν ἐντελῶς ἀντίθετον ἀπὸ ἐκείνην ποὺ ἔχουν οἱ νέοι. Πράγματι, εἶναι ἐντελῶς ψυχροί,

γμένοι γάρ εἰσιν, οἱ δὲ θερμοί, ὥστε προωδοπεποίηκε τὸ
 γῆρας τῇ δειλίᾳ· καὶ γὰρ ὁ φόβος κατάψυξις ἐστίν. Καὶ φι-
 λόζωοι. καὶ μᾶλλον ἐπὶ τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ διὰ τὸ τοῦ
 85 ἀπόντος εἶναι τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ οὐδὲ ἐνδεεῖς, τούτου μά-
 λιστα ἐπιθυμεῖν. Καὶ φίλαντοι μᾶλλον ἢ δεῖ· μικροψυχία
 γὰρ τις καὶ αὐτῆ. Καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ζῶσιν, ἀλλ' οὐ
 πρὸς τὸ καλόν, μᾶλλον ἢ δεῖ διὰ τὸ φίλαντοι εἶναι· τὸ μὲν
 1390a γὰρ συμφέρον αὐτῷ ἀγαθόν ἐστι, τὸ δὲ καλόν ἀπλῶς. Καὶ
 ἀναίσχυντοι μᾶλλον ἢ αἰσχυντηλοί· διὰ γὰρ τὸ μὴ φροντί-
 ζειν ὁμοίως τοῦ καλοῦ καὶ συμφέροντος ὀλιγωροῦσι τοῦ δο-
 κεῖν. Καὶ δυσέλπιδες διὰ τὴν ἐμπειρίαν· τὰ γὰρ πλείω τῶν
 5 γιγνομένων φαυλά ἐστίν· ἀποβαίνει γὰρ τὰ πολλὰ ἐπὶ τὸ
 χεῖρον· καὶ ἐτι διὰ τὴν δειλίαν. Καὶ ζῶσι τῇ μνήμῃ μᾶλλον
 ἢ τῇ ἐλπίδι· τοῦ γὰρ βίου τὸ μὲν λοιπὸν ὀλίγον τὸ δὲ
 παρεληλυθὸς πολὺ. ἔστι δὲ ἡ μὲν ἐλπίς τοῦ μέλλοντος ἡ δὲ
 μνήμη τῶν παροικομένων. Ὁ περ αἰτίων καὶ τῆς ἀδολεσχίας
 10 αὐτοῖς· διατελοῦσι γὰρ τὰ γειόμενα λέγοντες· ἀναμιμνησκό-
 μνοι γὰρ ἦθονται. Καὶ οἱ θυμοὶ ὀξεῖς μὲν ἀσθενεῖς δὲ εἰ-
 σιν, καὶ ἐπιθυμίαι αἱ μὲν ἐκλελοίπασιν αἱ δὲ ἀσθενεῖς εἰ-
 σιν, ὥστε οὐτ' ἐπιθυμητικοὶ οὔτε πρακτικοὶ κατὰ τὰς ἐπιθυ-
 μίας, ἀλλὰ κατὰ τὸ κέρδος. Διὸ σωφρονικοὶ φαίνονται οἱ τη-
 15 λικοῦτοι· αἱ γὰρ ἐπιθυμίαι ἀνείκασιν καὶ δουλεύουσι τῷ
 κέρδει. Καὶ μᾶλλον ζῶσιν κατὰ λογισμὸν ἢ κατὰ τὸ ἦθος· ὁ
 μὲν γὰρ λογισμὸς τοῦ συμφέροντος τὸ δ' ἦθος τῆς ἀρετῆς
 ἐστίν. Καὶ ἀδικήματα ἀδικουῦσιν εἰς κακουργίαν, οὐχ ὕβριν.
 Ἐλεητικοὶ δὲ καὶ οἱ γέροντές εἰσιν, ἀλλ' οὐ διὰ ταῦτα τοῖς
 20 νέοις· οἱ μὲν γὰρ διὰ φιλάνθρωπίαν, οἱ δὲ δι' ἀσθένειαν·

ἐνῶ ἐκεῖνοι, ὅπως εἴπαμεν, εἶναι θερμοὶ καὶ γι' αὐτὸ τὸ γῆρας τοὺς προδιαθέτει πρὸς τὴν δειλίαν. Διότι καὶ ἐκεῖνοι ποῦ φοβεῖται παγώνει. Ἄγαποὺν ὑπερβολικὰ τὴν ζωὴν των καὶ μάλιστα ὅσο πλησιάζει τὸ τέλος των. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι ἢ ἐπιθυμία ἀφορᾷ πάντοτε κατὰ πού δὲν τὸ ἔχομεν. Καὶ κυρίως ἐπιθυμοῦμεν τὸ πρᾶγμα ποῦ μᾶς λείπει. Ἄγαποὺν τὸν ἑαυτὸν των περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι πρέπει, καὶ τοῦτο δὲ εἶναι κάποιον εἶδος μικροψυχίας. Ἡ ζωὴ των κανονίζεται σύμφωνα μὲ τὸ συμφέρον των καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ὠραῖον· αὐτὸ δὲ συμβαίνει εἰς βαθμὸν μεγαλύτερον ἀπὸ ὅ,τι πρέπει, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι φίλαυτοι. Πράγματι, τὸ μὲν συμφέρον εἶναι καλὸ γιὰ μᾶς τοὺς ἰδίους, ἐνῶ τὸ ὠραῖον εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καλόν. Δὲν εἶναι ντροπαλοὶ ἀλλὰ μᾶλλον ἀναίτηχνοι, τοῦτο δὲ συμβαίνει ἐπειδὴ, ἀποβλέποντες περισσότερον πρὸς τὸ συμφέρον των παρὰ πρὸς τὸ ὠραῖον, δὲν ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν γνώμην τῶν ἄλλων. Ἡ πείρα των τοὺς ἐδίδασκε νὰ μὴ τρέφουν ἐλπίδας, διότι τὰ περισσότερα πράγματα ποῦ συμβαίνουν εἰς τὸν κόσμον εἶναι δυσάρεστα καὶ ἢ ἔκθασίς των εἶναι πρὸς τὸ χειρότερον. Καὶ ἢ δειλία των ἐπίσης εἶναι ἕνας λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν τρέφουν ἐλπίδας. Ζοῦν περισσότερον μὲ τὴν ἀνάμνησιν παρὰ μὲ τὴν ἐλπίδα, διότι ἢ πολλὴ ζωὴ των ἐπέρασε καὶ τοὺς ἀπομένει ὀλίγη καὶ ἢ μὲν ἐλπίς στρέφεται πρὸς τὸ μέλλον, ἢ δὲ ἀνάμνησις πρὸς τὸ παρελθόν. Αὐτὸ εἶναι καὶ ἢ αἰτία τῆς φλυαρίας των· πράγματι συνεχῶς διηγοῦνται ἐκεῖνα ποῦ τοὺς συνέδησαν, διότι εὐρίσκουν ἡδονὴν εἰς τὴν ἀνάμνησίν των. Ὁ θυμὸς των εἶναι ἔντονος, ὄχι ὁμῶς καὶ μέγας. Ἄπὸ τὰς ἐπιθυμίας ἄλλαι τοὺς ἐγκατέλειψαν τελείως, ἄλλαι δὲ εἶναι ἐντελῶς ἀσθενεῖς καὶ ἔτσι ἢ δὲν ἐκδηλώνουν καμμιὰν ἐπιθυμίαν ἢ καὶ ἐὰν ἐκδηλώνουν δὲν ἢμποροῦν νὰ τὴν πραγματοποιήσουν καὶ ἐπιδιώκουν μόνον ὅ,τι εἶναι ἐπικερδέες. Καὶ γι' αὐτὸ ὅσοι ἐφθασαν εἰς αὐτὴν τὴν ἡλικίαν φαίνονται ἐγκρατεῖς. Διότι αἱ μὲν ἐπιθυμίαι τοὺς ἔχουν ἀφήσει, ὑπεδουλώθησαν δὲ εἰς τὸ κέρδος. Ἡ ζωὴ των ρυθμίζεται μᾶλλον ἀπὸ τὸν ὑπολογισμὸν παρὰ ἀπὸ τὸ αἶσθημα. Καὶ ὁ μὲν ὑπολογισμὸς ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμφέρον, τὸ δὲ αἶσθημα εἰς τὴν ἀρετήν. Ἄν συμβῇ νὰ ὑποπέσουν εἰς ἀδίκημα αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὸν κακὸν των χαρακτήρα καὶ ὄχι εἰς αὐθάδειαν. Καὶ οἱ γέροντες ἐπίσης αἰσθάνονται οἰκτον, ὄχι ὁμῶς διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν ποῦ τὸν αἰσθάνονται οἱ νέοι. Πράγματι οἱ νέοι δοκιμάζουν αὐτὸ τὸ αἶσθημα ἀπὸ ἀνθρωπισμὸν. ἐνῶ

πάντα γὰρ οἶονται ἐγγὺς εἶναι αὐτοῖς παθεῖν, τοῦτο δ' ἦν ἐλεητικόν, ὅθεν ὀδυρτικοί εἰσι, καὶ οὐκ εὐτράπελοι οὐδὲ φιλογέλοιοι· ἐναντίον γὰρ τὸ ὀδυρτικὸν τῷ φιλογέλῳτι.

Τῶν μὲν οὖν νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων τὰ ἤθη τοι-
 25 αῦτα, ὅσθ' ἐπεὶ ἀποδέχονται πάντες τοὺς τῷ σφειτέρῳ ἤθει
 λεγομένους λόγους καὶ τοὺς ὁμοίους, οὐκ ἄδηλον πῶς
 χρώμενοι τοῖς λόγοις τοιοῦτοι φανοῦνται καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ
 λόγοι.

14. Οἱ δ' ἀκμάζοντες φανερόν ἐστι μεταξὺ τούτων τὸ ἦθος
 30 ἔσονται ἐκατέρων ἀφαιροῦντες τὴν ὑπερβολήν, καὶ οὔτε
 σφόδρα θαρροῦντες (θρασύτης γὰρ τὸ τοιοῦτον) οὔτε λίαν
 φοβούμενοι, καλῶς δὲ πρὸς ἄμφω ἔχοντες, οὔτε πᾶσι πι-
 στεύοντες οὔτε πᾶσιν ἀπιστοῦντες, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀληθὲς κρι-
 νοντες μᾶλλον, καὶ οὔτε πρὸς τὸ καλὸν ζῶντες μόνον οὔτε
 1390b πρὸς τὸ συμφέρον ἀλλὰ πρὸς ἄμφω, καὶ οὔτε πρὸς φειδῶ
 οὔτε πρὸς ἀσωτίαν ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀρμότιον. Ὁμοίως δὲ καὶ
 πρὸς θυμὸν καὶ πρὸς ἐπιθυμίαν. Καὶ σώφρονες μετ' ἀνδρεί-
 ας καὶ ἀνδρεῖοι μετὰ σωφροσύνης. Ἐν γὰρ τοῖς νέοις καὶ
 5 τοῖς γέροισι διήρηται ταῦτα· εἰσὶν γὰρ οἱ μὲν νέοι ἀνδρεῖοι
 καὶ ἀκόλαστοι, οἱ δὲ πρεσβύτεροι σώφρονες καὶ δειλοί. Ὡς
 δὲ καθόλου εἰπεῖν, ὅσα μὲν διήρηται ἡ νεότης καὶ τὸ γῆρας
 τῶν ὠφελίμων, ταῦτα ἄμφω ἔχουσιν, ὅσα δὲ ὑπερβάλλουσιν
 ἢ ἐλλείπουσιν, τούτων τὸ μέτριον καὶ τὸ ἀρμότιον. Ἀκμάζει
 10 δὲ τὸ μὲν σῶμα ἀπὸ τῶν τριάκοντα ἐτῶν μέχρι τῶν πέντε
 καὶ τριάκοντα, ἡ δὲ ψυχὴ περὶ τὰ ἐνὸς δεῖν πενήκοντα.

οί γέροι ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας των. Αὐτὴ πράγματι συντελεῖ εἰς τὸ νὰ νομίζουσι ὅτι ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν πρόκειται νὰ πάθουσι κάτι κακόν, ἢ δὲ ψυχικὴ αὐτὴ κατάστασις, ὅπως εἴπαμεν, εἶναι ἐκείνη ποὺ συντελεῖ εἰς τὸ νὰ δοκιμάζωμεν οἴκτου καὶ γι' αὐτὸ συνεχῶς γκρινιάζουσι καὶ δὲν τοὺς ἀρέσουν οὔτε τὰ ἀστεία οὔτε τὸ γέλιο. Διότι ὁ γκρινιάρης εἶναι τὸ ἀντίθετον τοῦ εὐθύμου ἀνθρώπου.

Αὐτὸς εἶναι ὁ χαρακτήρ τῶν νέων καὶ τῶν γέρων καὶ ἐπομένως ἐπειδὴ εἰς τὸν καθένα εἶναι εὐπρόσδεκτοι ἐκεῖνοι οἱ λόγοι ποὺ ταιριάζουσι εἰς τὸν χαρακτήρα του ἢ πλησιάζουσι πρὸς αὐτόν, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν ποῖους λόγους πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμεν, ὥστε καὶ ἡμεῖς καὶ ἡ ἀγόρευσίς μας νὰ φαίνεται ὅτι συμφωνεῖ μὲ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀκροατοῦ μας.

14. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΗΘΩΝ ΤΗΣ ΑΝΔΡΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Ὅσοι εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας των εἶναι φανερόν ὅτι ἔχουσι χαρακτήρα διάμεσον μεταξὺ τοῦ νεανικοῦ καὶ τοῦ γερωντικοῦ καὶ ἀποφεύγουσι τὰς ὑπερβολὰς καὶ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου. Ἐπομένως δὲν εἶναι οὔτε ὑπερβολικὰ θαρραλέοι (διότι τοῦτο καταντᾷ θράσος) οὔτε πάλιν ἐξαιρετικὰ δειλοί, ἀλλὰ κρατοῦν μίαν ὀρθὴν στάσιν μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν αἰσθημάτων. Δὲν ἐμπιστεύονται εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα. ἀφ' ἑτέρου ὁμοῦ δὲν δυσπιστοῦσι πρὸς ὅλον τὸν κόσμον, ἀλλὰ σχηματίζουσι ἰδιαιτέραν κρίσιν διὰ τὸν καθένα καὶ ἡ κρίσις αὐτὴ πλησιάζει μᾶλλον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ζωὴ των δὲν ρυθμίζεται μόνον ἀπὸ τὸ συμφέρον οὔτε μόνον ἀπὸ τὸ ὠραῖον, ἀλλὰ ἀπὸ ἕνα συγκερασμὸν καὶ τῶν δύο. Δὲν εἶναι οὔτε φιλάργυροι οὔτε ἄσωτοι, ἀλλὰ κρατοῦσι τὸ μέτρον ποὺ ἀρμόζει. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ἐν σχέσει μὲ τὴν ὀργὴν καὶ μὲ τὰς ἐπιθυμίας των. Εἶναι φρόνιμοι, χωρὶς γι' αὐτὸ νὰ εἶναι δειλοί, καὶ εἶναι ἀνδρεῖοι, χωρὶς γι' αὐτὸ νὰ τοὺς ἐγκαταλείπη ἡ φρόνησις· ἐνῶ εἰς τοὺς νέους καὶ εἰς τοὺς γέρους αἱ δύο αὐταὶ ἰδιότητες χωρίζονται. Πράγματι, οἱ μὲν νέοι εἶναι γενναῖοι, ἀλλὰ τελείως ἀσυλλόγιστοι, οἱ δὲ γέροι φρόνιμοι, ἀλλὰ δειλοί. Καὶ γενικὰ οἱ ὄριμοι ἄνδρες συνενώνουσι τὰ προτερήματα καὶ τῆς νεανικῆς καὶ τῆς γερωντικῆς ἡλικίας καὶ ἐνῶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς ἡλικίας ὑπάρχουσι ὑπερβολαὶ καὶ ἑλλείψεις, ἐκεῖνοι ἔχουσι τὸ προσήκον μέτρον εἰς ὅλας τὰς ἰδιότητάς των. Καὶ ἡ μὲν σωματικὴ ἀκμὴ σημειοῦται μεταξὺ τοῦ τριακοστοῦ καὶ τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου

Περὶ μὲν οὖν ἐβέητος καὶ γήρως καὶ ἀκμῆς, ποίων ἡ-
θῶν ἕκαστόν ἐστιν, εἰρησθῶ τσαῦτα.

15. Περὶ δὲ τῶν ἀπὸ τύχης γιγνομένων ἀγαθῶν,
δι' ὅσα αὐτῶν καὶ τὰ ἡθῆ ποιὰ ἅττα συμβαίνει τοῖς
15 ἀνθρώποις, λέγωμεν ἐφεξῆς. Εὐγενείας μὲν οὖν ἡθὸς
ἐστὶ τὸ φιλοτιμότερον εἶναι τὸν κεκημένον αὐτήν· ἅ-
παντες γάρ, διὰν ὑπάρχη τι, πρὸς τοῦτο σωρεύειν εἰ-
ώθησιν, ἢ δ' εὐγένεια ἐντιμότης προγόνων ἐστίν. Καὶ κα-
ταφρονητικὸν καὶ τῶν ὁμοίων ἐστὶν τοῖς προγόνοις αὐτῶν,
20 διότι πόρρω ταῦτ' ἀλλοῦ ἢ ἐγγὺς γιγνόμενα ἐντιμότερα καὶ
εὐαλαζόνευστα. Ἔστι δὲ εὐγενὲς μὲν κατὰ τὴν τοῦ γένους ἀρε-
τήν, γενναῖον δὲ κατὰ τὸ μὴ ἐξίστασθαι τῆς φύσεως· ὁ περ
ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὐ συμβαίνει τοῖς εὐγενέσιν, ἀλλ' εἰσὶν οἱ
πολλοὶ εὐτελεῖς· φορὰ γάρ τις ἐστὶν ἐν τοῖς γένεσιν ἀνδρῶν
25 ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ τὰς χώρας γιγνομένοις, καὶ ἐνίοτε ἂν ἢ
ἀγαθὸν τὸ γένος, ἐγγίγνονται διὰ τινος χρόνου ἄνδρες πε-
ριττοί, κἀπειτα πάλιν ἀναδίδωσιν. Ἐξίσταται δὲ τὰ μὲν εὐ-
φυῆ γένη εἰς μανικώτερα ἡθῆ, οἷον οἱ ἀπ' Ἀλκιβιάδου καὶ
οἱ ἀπὸ Διονυσίου τοῦ προτέρου, τὰ δὲ σιάσιμα εἰς ἀβελ-
30 τερίαν καὶ νωθρότητα, οἷον οἱ ἀπὸ Κίμωνος καὶ Περικ-
κλέους καὶ Σωκράτους.

16. Τῷ δὲ πλούτῳ ἃ ἔπεται ἡθῆ, ἐπιπολῆς ἐστὶν ἰδεῖν
ἅπασιν· ὑβριστὰι γάρ καὶ ὑπερήφανοι, πάσχοντές τι ὑπὸ τῆς
κτῆσεως τοῦ πλοῦτου· ὥσπερ γὰρ ἔχοντες ἅπαντα τὰγαθὰ
1391a οὕτω διάκεινται· ὁ δὲ πλοῦτος οἷον τιμὴ τις τῆς ἀξίας τῶν

ἐτους τῆς ἡλικίας ἢ δὲ πνευματικὴ γύρω εἰς τὸ τεσσαρακοστὸν ἔνατον.

Αὐτὰ ἔπρεπε νὰ λεχθοῦν περὶ τῶν χαρακτήρων τῶν νέων καὶ τῶν γερόντων καὶ τῶν ὠρίμων ἀνδρῶν.

15. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΗΘΩΝ ΤΩΝ ΕΥΓΕΝΩΝ

Καὶ τώρα ἄς ἐξετάσωμεν τὰ ἀγαθὰ ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὴν τύχην καὶ τὴν ἐπίδρασιν ποῦ ἔχουν αὐτὰ ἐπὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι εὐγενοῦς καταγωγῆς ἐκ χαρακτήρος ἐπιδιώκουν τὰς τιμὰς περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον. Πράγματι ὄλοι συνηθίζουν νὰ ἐπιδιώκουν τὴν αὐξήσιν τῶν ἀγαθῶν ποῦ κατέχουν ἤδη. Εὐγενεῖς δὲ εἶναι ὅσοι κατάγονται ἀπὸ προγόνους ποῦ ἔχουν ἀπολαύσει μεγάλων τιμῶν. Ἐπίσης ἐκ χαρακτήρος οἱ εὐγενεῖς δείχνουν περιφρόνησιν πρὸς τοὺς προγόνους τῶν ὁμοίων των, αὐτὸ δὲ συμβαίνει διότι ὅσον σπανιότεροι εἶναι τόσο περισσότερο τιμῶνται καὶ ἡμποροῦν νὰ ὑπερηφανεύωνται διὰ τὴν καταγωγὴν των. Ἡ εὐγένεια διαφέρει ἀπὸ τὴν γενναιότητα, διότι ἢ μὲν πρώτη συνίσταται εἰς τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς οἰκογενείας, ἢ δὲ δευτέρα εἰς τὸ ὅτι ὁ γενναῖος δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δὲ συχνὰ δὲν παρατηρεῖται εἰς τοὺς ἀνθρώπους εὐγενοῦς καταγωγῆς, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους οἱ περισσότεροι εἶναι ἀσήμαντοι. Πράγματι καὶ εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν ἀνθρώπων καθὼς καὶ εἰς τὰ προΐόντα τῆς γῆς παρατηρεῖται μία διαδοχὴ ἀνομοίων καταστάσεων καὶ κάποτε ἂν ἡ οἰκογένεια εἶναι καλὴ ἐξαφνικὰ παρουσιάζονται ἀπ' αὐτὴν ἄνθρωποι ἔντελως ὑπέροχοι, κατόπιν δὲ πάλιν ἐπανερχεται μία κανονικὴ κατάστασις. Οἱ ἀπόγονοι τῶν πολὺ ἐξύπνων ἀνθρώπων συμβαίνει νὰ κατατήσουν εἰς τὴν τρέλλα, ὅπως ἔγινε μὲ ἐκείνους ποῦ κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ ἀπὸ τὸν Διονύσιον τὸν πρῶτον. Οἱ δὲ ἀπόγονοι τῶν θετικῶν καὶ μετρημένων καταντοῦν νωθροὶ καὶ καὶ ἡλίθιοι, ὅπως συνέβη μὲ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Σωκράτους.

16. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΗΘΩΝ ΤΩΝ ΠΛΟΥΣΙΩΝ

Ποῖον χαρακτήρα ἔχουν οἱ πλούσιοι, εἶναι πολὺ εὐκολοὶ νὰ ἀντιληφθῇ ὁ καθένας. Εἶναι αὐθάδεις καὶ ὑπερήφανοι ὡσὰν νὰ παθαίνουν κάτι τι μὲ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πλοῦτου. Συμπεριφέρονται ὅταν νὰ κατέχουν ὄλα τὰ ἀγαθὰ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ χρῆμα εἶναι τὸ μέτρον μὲ τὸ ὅποιον ἐκτιμῶνται ὄλα

ἄλλων, διὸ φαίνεται ὄνια ἅπαντα εἶναι αὐτοῦ. Καὶ τρυφε-
 ροὶ καὶ σαλάκωνες, τρυφεροὶ μὲν διὰ τὴν τρυφήν καὶ τὴν
 ἐνδειξιν τῆς εὐδαιμονίας, σαλάκωνες δὲ καὶ σόλοικοι διὰ τὸ
 5 πάντας εἰσθῆναι διατρίβειν περὶ τὸ ἐρώμενον καὶ θαυμα-
 ζόμενον ὑπ' αὐτῶν, καὶ τὸ οἶσθαι ζηλοῦν τοὺς ἄλλους θ
 καὶ αὐτοί. Ὅμως δὲ καὶ εἰκότως τοῦτο πάσχουσιν· πολλοὶ
 γὰρ εἰσιν οἱ δεόμενοι τῶν ἐχόντων. Ὅθεν καὶ τὸ Σιμωνί-
 δου εἴρηται περὶ τῶν σοφῶν καὶ πλουσίων πρὸς τὴν γυ-
 10 ναῖκα τὴν Ἰέρωνος ἐρομένην πότερον γενέσθαι κρεῖττον
 πλούσιον ἢ σοφόν· πλούσιον εἰπεῖν «Τοὺς σοφοὺς γάρ, ἔφη,
 ἔστιν ὄραν ἐπὶ ταῖς τῶν πλουσίων θύραις διατρίβοντας» καὶ
 τὸ οἶσθαι ἀξίους εἶναι ἄρχειν· ἔχειν γὰρ οἴονται ὧν ἐνεκεν
 ἄρχειν ἀξίον. Καὶ ὡς ἐν κεφαλαίῳ, ἀνοήτου εὐδαίμονος
 15 ἦθος πλούτου ἐστίν. Διαφέρει δὲ τοῖς νεωστὶ κεκτημένοις
 καὶ τοῖς πάλαι τὰ ἦθη τῶ ἅπαντα μᾶλλον καὶ φανλότερα τὰ
 κακὰ ἔχειν τοὺς νεοπλοῦτους· ὥσπερ γὰρ ἀπαιδευσία πλού-
 του ἐστὶ τὸ νεόπλουτον εἶναι. Καὶ ἀδικήματα ἀδικοῦσιν οὐ
 κακουργικά, ἀλλὰ τὰ μὲν ὑβριστικά τὰ δὲ ἀκρατευτικά,
 20 οἷον εἰς αἰκίαν καὶ μοιχείαν.

17. Ὅμοιος δὲ καὶ περὶ δυνάμεως σχεδὸν τὰ πλεῖστα
 φανερά ἐστιν ἦθη· τὰ μὲν γὰρ τὰ αὐτὰ ἔχει δύναμις τῶ πλού-
 τῳ τὰ δὲ βελτίῳ φιλοτιμότεροι γὰρ καὶ ἀνδρωδέστεροί εἰσιν
 τὰ ἦθη οἱ δυνάμενοι τῶν πλουσίων διὰ τὸ ἐφίεσθαι ἔργων
 25 ὅσα ἐξουσία αὐτοῖς πράττειν διὰ τὴν δύναμιν. Καὶ σπουδα-
 στικώτεροι διὰ τὸ ἐν ἐπιμελείᾳ εἶναι, ἀναγκαζόμενοι σκοπεῖν

τὰ ἄλλα πράγματα, ὁ πλούσιος νομίζει ὅτι ὅλα μπορεῖ νὰ τὰ ἀγοράσῃ. Εἶναι μαλθακοὶ καὶ κενόδοξοι, μαλθακοὶ μὲν ἐξ αἰτίας τῶν συνθηθειῶν τῶν καὶ τῆς τάσεως ποῦ ἔχουν νὰ παρουσιάζουν εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὴν εὐημερίαν τῶν, κενόδοξοι δὲ καὶ ξιπασμένοι. Ἐπειδὴ ὅλος ὁ κόσμος συνηθίζει νὰ ἀσχολῆται μὲ τὸ τί θαυμάζουν καὶ τὸ τί τοὺς ἀρέσει καὶ Ἐπειδὴ νομίζουν ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν ὅσα ἐκεῖνον κατέχουν. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲ δὲν ἔχουν καὶ ἀδίκον, γιὰτὶ πράγματι πολλοὶ ἔχουν ἀνάγκη τῶν πραγμάτων ποῦ αὐτοὶ κατέχουν καὶ γι' αὐτὸ ὁ Σιμωνίδης εἶπε τὴν γνωστὴν φράσιν του περὶ σοφίας καὶ πλοῦτου, τότε ποῦ ἡ γυναῖκα τοῦ Ἰέρωνος τὸν ἐρώτησε τί εἶναι καλύτερον, νὰ γίνῃ κανεὶς σοφὸς ἢ νὰ γίνῃ πλούσιος. Εἶναι γνωστὸν πράγματι ὅτι ἀπήντησε «καλύτερα νὰ γίνῃ πλούσιος, διότι εἶναι εὐκολον νὰ ἀντιληφθῶμεν πόσοι σοφοὶ περνοῦν τὴν ζωὴν τῶν στίς πόρτες τῶν πλουσίων».

Οἱ πλούσιοι πιστεύουν ὅτι εἶναι ἄξιοι νὰ κυβερνοῦν, διότι νομίζουν ὅτι κατέχουν ἐκεῖνο ποῦ καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους ἀξίους τῆς ἐξουσίας. Καὶ μὲ λίγα λόγια οἱ πλούσιοι ἔχουν χαρακτῆρα εὐτοχισμένου ἀνοήτου ἀνθρώπου. Μεταξὺ δὲ τοῦ χαρακτῆρος ἐνὸς ποῦ ἀπὸ πολλὸν καιρὸν εἶναι πλούσιος καὶ ἐνὸς νεοπλούτου εἶναι ὅτι ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἔχει ὅλα τὰ ἀνωτέρω ἐλαττώματα εἰς πολὺ μεγαλύτερον βαθμὸν· διότι τὸ νὰ εἶναι κανεὶς νεόπλουτος ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ τὴν χονδροειδέστεραν μορφὴν πλοῦτου. Ἄν συμβῇ οἱ πλούσιοι νὰ διαπράξουν ἀδίκημα, τοῦτο δὲν προέρχεται ἀπὸ κακίαν, ἀλλὰ ἄλλοτε μὲν ἀπὸ αὐθάδειαν καὶ ἄλλοτε ἀπὸ ἔλλειψιν ἐγκρατείας καὶ γι' αὐτὸ οἱ πλούσιοι πότε δέρνουν καὶ πότε διαπράττουν μοιχείας.

17. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΗΘΩΝ ΤΩΝ ΙΣΧΥΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΥΤΥΧΩΝ

Ἐπίσης εἶναι σχεδὸν κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος εὐκολον νὰ διακρίνῃ ὁ καθένας ποῖος εἶναι ὁ χαρακτῆρ τῶν ἰσχυρῶν. Αὐτοὶ πράγματι ἔχουν ἄλλας μὲν ἰδιότητας κοινὰς μὲ τοὺς πλουσίους καὶ ἄλλας καλύτερας. Γενικὰ ἐπιδιώκουν τὰς τιμὰς καὶ εἶναι γενναϊότεροι παρὰ οἱ πλούσιοι· συμβαίνει δὲ τοῦτο Ἐπειδὴ ρέπουν πρὸς πράξεις ποῦ ἐξ αἰτίας τῆς ἰσχύος τῶν τοὺς εἶναι εὐκολον νὰ τὰς πραγματοποιήσουν. Ἐπίσης εἶναι δραστηριώτεροι διότι εἶναι συνεχῶς ἀπησχολημένοι, τοῦτο δὲ συμβαίνει Ἐπειδὴ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀγρυπνοῦν διὰ τὰ πράγματα ποῦ ἀποτελοῦν τὴν δυνάμιν

τὰ περὶ τὴν δύναμιν. Καὶ σεμνότεροι ἢ βαρύτεροι· ποιεῖ γὰρ σεμνοτέρους τὸ ἀξίωμα, διὸ μετριάζουσιν· ἔστι δὲ ἡ σεμνότης μαλακὴ καὶ εὐσχήμων βαρύτης. *Kān* ἀδικῶσιν, οὐ
30 μικραδικηταὶ εἰσιν ἀλλὰ μεγάλαδικοι.

Ἡ δ' εὐτυχία κατὰ μόριά τε τῶν εἰρημένων ἔχει τὰ ἥθη· εἰς γὰρ ταῦτα συντείνουσιν αἱ μέγισται δοκοῦσαι εἶναι εὐτυχίαι· καὶ ἔτι εἰς εὐτεκνίαν καὶ τὰ κατὰ τὸ σῶμα ἀγαθὰ παρασκευάζει ἡ εὐτυχία πλεονεκτεῖν. Ὑπερφηφανώτεροι μὲν
1391b οὖν καὶ ἀλογιστότεροι διὰ τὴν εὐτυχίαν εἰσίν, ἐν δὲ ἀκολουθεῖ βέλτιστον ἦθος τῇ εὐτυχίᾳ, οἱ φιλόθεοί εἰσι καὶ ἔχουσιν πρὸς τὸ θεῖόν πως, πιστεύοντες διὰ τὰ γινόμενα ἀπὸ τῆς τύχης.

5 18. Περὶ μὲν οὖν τῶν καθ' ἡλικίαν καὶ τύχην ἡθῶν εἴρηται· τὰ γὰρ ἐναντία τῶν εἰρημένων ἐκ τῶν ἐναντίων φανερά ἐστιν, οἷον πένητος καὶ ἀτυχοῦς ἦθος καὶ ἀδυνατόν. ἐπεὶ δὲ ἡ τῶν πιθανῶν λόγων χρῆσις πρὸς κρίσιν ἐστὶ (περὶ
ῶν γὰρ ἴσμεν καὶ κεκρίκαμεν, οὐδὲν ἔτι δεῖ λόγου) ἔστι δ'
10 ἐάν τε πρὸς ἓνα τις τῶν λόγων χρώμενος προτρέπη ἢ ἀποτρέπη, οἷον οἱ νοουθετοῦντες ποιοῦσιν ἢ πείθοντες (οὐδὲν γὰρ ἦτιον κριτῆς ὁ εἰς· ὃν γὰρ δεῖ πείσαι, οὐτός ἐστιν ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς κριτῆς) ἐάν τε πρὸς ἀμφισβητοῦντα ἐάν τε πρὸς ὑπόθεσιν λέγη τις, ὁμοίως· τῶν γὰρ λόγων ἀνάγκη
15 χρῆσθαι καὶ ἀναιρεῖν τὰ ἐναντία, πρὸς ἃ ὥσπερ ἀμφισβητοῦντα τὸν λόγον ποιεῖται. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐπιδει-

των. Πρέπει να χαρακτηρισθούν μάλλον ὡς ἀξιοπρεπεῖς παρά ὡς σοβαροί. Διότι ἡ ἐξουσία ποῦ ἔχουν τοὺς κάμνει ἀξιοπρεπεῖς καὶ γι' αὐτὸ κρατοῦν μέτρον εἰς ὅλα τὰ πράγματα. Ἄξιοπρέπεια δὲ εἶναι ἡ σοβαρότης ποῦ συνδυάζεται με γλυκύτητα καὶ εὐπρέπειαν. Τέλος ἂν συμβῆ νὰ διαπράξουν ἀδικηματα, τοῦτο δὲν θὰ εἶναι μικρᾶς ἀλλὰ μεγάλης σημασίας.

Ἡ δὲ εὐτυχία ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας τῆς διαμορφώνει τὸν χαρακτήρα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ποῦ ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω· διότι αὐτὰ ποῦ πρὸ ὀλίγου περιεγράψαμεν, θεωροῦνται ὅτι εἶναι τὰ μεγαλύτερα εὐτυχήματα. Ἐκτὸς δὲ αὐτῶν ἡ εὐτυχία συνίσταται εἰς τὴν ὑπαρξίν καλῶν ἀπογόνων καθὼς καὶ σωματικῶν πλεονεκτημάτων. Ἡ εὐτυχία κάμνει τὸν ἀνθρώπον νὰ ὑπερηφανεύεται καὶ νὰ παραλογίζεται περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι συνήθως συμβαίνει. Πάντως οἱ εὐτυχεῖς ἀνθρώποι ἔχουν καὶ ἓνα μεγάλο προτέρημα, ὅτι ἀγαποῦν τὸν θεὸν καὶ γενικᾶ εἶναι εὐσεβεῖς, τοῦτο δὲ διότι τὰ καλὰ ποῦ ὀφείλου εἰς τὴν τύχην τοὺς κάνουν νὰ πιστεύουν.

18. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΟΙΝΑ ΕΙΣ ΟΛΑ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ

Ἔως ἐδῶ ἐξεθέσαμεν ποῖαν ἐπίδρασιν ἡ ἡλικία καὶ ἡ τύχη ἔχει ἐπάνω εἰς τὸν χαρακτήρα τῶν ἀνθρώπων. Διότι ἀπὸ ὅσα ἐξετέθησαν εἶναι φανερά καὶ ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀντιθέτων καταστάσεων, λ.χ. τῆς πενίας, τῆς ἀτυχίας καὶ τῆς ἐλλείψεως δυνάμεως. Χρησιμοποιοῦμεν λόγους πειστικῶς ἔχοντες πάντοτε ὑπ' ὄψιν μας κάποιαν κρίσιν, διότι κανεὶς βέβαια δὲν ἀγορεύει διὰ πράγματα ποῦ εἶναι γνωστὰ καὶ ἔχουν ἤδη κριθῆ· αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ ὅταν ἀκόμη ἀποτεινώμεθα πρὸς ἓνα μόνο πρόσωπον καὶ προσπαθοῦμε με λόγια νὰ προτρέψωμεν ἢ νὰ ἀποτρέψωμεν, ὅπως λ.χ. κάνουν ἐκεῖνοι ποῦ συμβουλεύουσιν ἢ προσπαθοῦν νὰ πείσουν κάποιον διότι καὶ ὁ ἕνας εἶναι καὶ αὐτὸς κριτῆς.

Πράγματι αὐτὸν ποῦ πρέπει νὰ πείσωμεν ἡμποροῦμεν γενικᾶ νὰ τὸν χαρακτηρίσωμεν ὡς κριτὴν τῶν λόγων μας. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ὅταν συζητοῦμεν με κάποιον, με τὸν ὅποιον ἔχομεν διαφορὰν εἰς οἰανδήποτε ὑπόθεσιν. Διότι πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμεν λόγους διὰ νὰ ἀντικρούσωμεν τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματά του καὶ τότε φερόμεθα πρὸς αὐτὸν ὅπως πρὸς ἓνα ἀντίδικόν μας εἰς τὰ δικαστήρια. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ με τοὺς πανηγυρικῶς λόγους. Διότι καὶ πρὸς τοὺς παρισταμένους εἰς τὴν ἐκφώνησιν ἐνὸς λόγου αὐτοῦ τοῦ

κτικοῖς· ὥσπερ γὰρ πρὸς κριτὴν τὸν θεωρὸν ὁ λόγος συνέ-
 σιτηκεν. Ὅλως δὲ μόνος ἐστὶν ἀπλῶς κριτῆς ἐν τοῖς πολιτι-
 κοῖς ἀγῶσιν ὁ τὰ ζητούμενα κρίνων· τὰ τε γὰρ ἀμφισβη-
 20 τούμεενα ζητεῖται πῶς ἔχει, καὶ περὶ ὧν βουλευόνται. Περὶ
 δὲ τῶν κατὰ τὰς πολιτείας ἡθῶν ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς
 εἴρηται πρότερον, ὥστε διωρισμένον ἂν εἴη πῶς τε καὶ διὰ
 τίνων τοὺς λόγους ἡθικοὺς ποιητέον.

Ἐπεὶ δὲ περὶ ἕκαστον μὲν γένος τῶν λόγων ἕτερον ἦν τὸ
 25 τέλος, περὶ ἀπάντων δ' αὐτῶν ἐλλημμέναι δόξαι καὶ προ-
 τάσεις εἶσιν ἐξ ὧν τὰς πίστεις φέρουσιν καὶ συμβουλευόντες
 καὶ ἐπιδεικνύμενοι καὶ ἀμφισβητοῦντες, ἔτι δὲ ἐξ ὧν ἡθι-
 κοὺς τοὺς λόγους ἐνδέχεται ποιεῖν, καὶ περὶ τούτων διώρι-
 σται, λοιπὸν ἡμῖν διελθεῖν περὶ τῶν κοινῶν· πᾶσι γὰρ
 30 ἀναγκαῖον τὸ περὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ ἀδυνατοῦ προσχερῆσθαι
 ἐν τοῖς λόγοις, καὶ τοὺς μὲν ὡς ἔσται τοὺς δὲ ὡς γέγονε
 πειρᾶσθαι δεικνύναι. Ἐτι δὲ περὶ μεγέθους κοινὸν ἀπάν-
 των ἐστὶ τῶν λόγων· χρῶνται γὰρ πάντες τῷ μειοῦν καὶ
 αὐξεῖν καὶ συμβουλευόντες καὶ ἐπαινοῦντες ἢ ψέγοντες καὶ
 1392a κατηγοροῦντες ἢ ἀπολογοῦμενοι. Τούτων δὲ διορισθέντων
 περὶ τῶν ἐνθυμημάτων κοινῇ πειραθῶμεν εἰπεῖν, εἴ τι ἔχο-
 μεν, καὶ περὶ παραδειγμάτων, ὅπως τὰ λοιπὰ προσθέντες
 ἀποδῶμεν τὴν ἐξ ἀρχῆς πρόθεσιν. Ἔστιν δὲ τῶν κοινῶν τὸ
 5 μὲν αὐξεῖν οἰκειότατον τοῖς ἐπιδεικτικοῖς, ὥσπερ εἴρηται, τὸ

1. Βιβλ. Α κεφ. 8.

είδους φερόμεθα ὡς πρὸς κριτάς. Ἐν τούτοις κυριολεκτικὰ κριτῆς εἶναι ἐκεῖνος πού πρόκειται νὰ ἀποφανθῆ περὶ τῶν ὑποθέσεων πού συζητοῦνται εἰς τὰς πολιτικὰς διαμάχας ἢ εἰς τὰς δίκας. Διότι συζητοῦνται πράγματι ἢ ἐκεῖναι αἱ ὑποθέσεις περὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἀντιδικία ἢ τὰ πολιτικὰ ζητήματα. Καὶ περὶ μὲν τῶν χαρακτηριστικῶν πού προσιδιάζουσι εἰς κάθε εἶδος πολιτεύματος ὠμιλήσαμεν ἤδη εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐξετάζαμεν τὸ εἶδος τῶν πολιτικῶν λόγων¹, ὥστε μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι καθωρίσαμεν ἤδη μὲ ποῖα ἐπιχειρήματα θὰ προσαρμόσωμεν τὸν λόγον μας πρὸς ὅ,τι ἀρμόζει εἰς κάθε πολίτευμα. Ἀφοῦ δὲ κάθε εἶδος λόγου ἀποβλέπει καὶ εἰς ἕνα διαφορετικὸν σκοπόν, καὶ ἔχομεν ἤδη ἐκθέσει ποίας γνώμας καὶ ποίας προτάσεις πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν διὰ νὰ γίνωνται πειστικοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ ῥήτορες καὶ οἱ δικανικοὶ καὶ οἱ πανηγυρικοὶ καὶ ἀφοῦ ἀκόμη ἐξεθέσαμεν τὰ ἐπιχειρήματα πού πρέπει νὰ περιέχουν οἱ λόγοι διὰ νὰ προσαρμόζωνται πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀκροατῶν, μᾶς ὑπολείπεται τώρα νὰ ἐξετάσωμεν ἐκεῖνα τὰ σημεῖα πού εἶναι κοινὰ εἰς ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ εἶδη τῶν λόγων.

Πράγματι εἰς κάθε λόγον εἶναι ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐπιχειρήματα σχετικὰ μὲ τὸ ἀν ἢ πρᾶξις πού συζητεῖται εἶναι δυνατὴ ἢ ἀδύνατος, τοῦτο δὲ διότι οἱ μὲν (πολιτικοὶ ῥήτορες) πρέπει νὰ προσπαθήσουν νὰ ἀποδείξουν ὅτι κάτι πρόκειται νὰ πραγματοποιηθῆ, οἱ δὲ (δικανικοὶ ῥήτορες) ὅτι κάτι συνέβη. Ἐπίσης εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου χρησιμοποιοῦνται ἐπιχειρήματα σχετικὰ πρὸς τὸ μέγεθος τῶν συζητουμένων πράξεων. Πράγματι καὶ ἐκεῖνοι πού συζητοῦν καὶ ἐκεῖνοι πού ἐπαινοῦν ἢ ψέγουν καθὼς καὶ ὅσοι κατηγοροῦν ἢ ἀπολογοῦνται χρησιμοποιοῦν ἐπιχειρήματα διὰ νὰ αὐξήσουν ἢ νὰ μειώσουν τὴν σημασίαν μιᾶς πράξεως.

Ἀφοῦ ἐκθέσωμεν αὐτὰ τὰ πράγματα, θὰ δοκιμάσωμεν νὰ παρασταθῶμεν γενικῶς καὶ ὅ,τι εἶναι δυνατόν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐνθυμήματα καὶ τὰ παραδείγματα, εἰς τρόπον ὥστε ἀφοῦ προσθέσωμεν καὶ ὅ,τι ἀκόμη ὑπολείπεται νὰ ὀλοκληρώσωμεν τὸ σχέδιον πού ἐξ ἀρχῆς τῆς παρούσης μελέτης ἐχαράξαμεν. Μεταξὺ δὲ τῶν κοινῶν τόπων ἢ μὲν μεγαλοποιήσεις ἰδιαιτέρως ἀρμόζει εἰς τὸ πανηγυρικόν εἶδος, καθὼς ἤδη τὸ εἶπαμεν, ἢ δὲ ἐξέτασις τῶν τετελεσμένων γεγονότων

δὲ γεγονὸς τοῖς δικανικοῖς (περὶ τούτων γὰρ ἡ κρίσις) τὸ δὲ
δυνατὸν καὶ ἐσόμενον τοῖς συμβουλευτικοῖς.

19. Πρῶτον μὲν οὖν περὶ δυνατοῦ καὶ ἀδυνατοῦ λέγω-
μεν. Ἄν δὴ τὸ ἐναντίον ἢ δυνατόν ἢ εἶναι ἢ γενέσθαι, καὶ
10 τὸ ἐναντίον δόξειεν ἂν εἶναι δυνατόν, ὅλον εἰ δυνατὸν ἄν-
θρωπον ὑγιασθῆναι, καὶ νοσήσαι· ἢ γὰρ αὐτὴ δύναμις τῶν
ἐναντίων, ἢ ἐναντία. Καὶ εἰ τὸ ὅμοιον δυνατόν, καὶ τὸ
ὅμοιον. Καὶ εἰ τὸ χαλεπώτερον δυνατόν, καὶ τὸ ῥᾶον. Καὶ
εἰ τὸ σπουδαῖον καὶ καλὸν γενέσθαι δυνατόν, καὶ ὅλως ду-
15 νατὸν γενέσθαι· χαλεπώτερον γὰρ καλὴν οἰκίαν ἢ οἰκίαν εἶ-
ναι. Καὶ οὗ ἢ ἀρχὴ δύναται γενέσθαι, καὶ τὸ τέλος· οὐδὲν
γὰρ γίνεταί οὐδ' ἄρχεται γίνεσθαι τῶν ἀδυνατών, ὅλον τὸ
σύμμετρον τὴν διάμετρον εἶναι οὗτ' ἂν ἄρξαιτο γίνεσθαι
οὕτε γίνεταί. Καὶ οὗ τὸ τέλος, καὶ ἡ ἀρχὴ δυνατὴ ἅπαντα
20 γὰρ ἐξ ἀρχῆς γίνεταί. Καὶ εἰ τὸ ὑστερον τῆ οὐσίᾳ ἢ τῆ γε-
νέσει δυνατόν γενέσθαι, καὶ τὸ πρότερον, ὅλον εἰ ἄνδρα γε-
νέσθαι δυνατόν, καὶ παῖδα· (πρότερον γὰρ ἐκεῖνο γίνεταί),
καὶ εἰ παῖδα, καὶ ἄνδρα· (καὶ ἀρχὴ γὰρ ἐκεῖνη). Καὶ ὧν ἢ
ἔρωσ ἢ ἐπιθυμία φύσει ἐστίν· οὐδεὶς γὰρ ἀδυνατῶν ἐρᾷ
25 οὐδὲ ἐπιθυμεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Καὶ ὧν ἐπιστημαὶ εἰσι καὶ
τέχνη, δυνατὰ ταῦτα καὶ ἐστὶ καὶ γίνεταί. Καὶ ὅσων ἢ ἀρχὴ
τῆς γενέσεως ἐν τούτοις ἐστίν ἢ ἡμεῖς ἀναγκάσαιμεν ἂν ἢ
πεῖσαιμεν· ταῦτα δ' ἐστὶν ὧν κρείττους ἢ κύριοι ἢ φίλοι.

ἀρμόζει εἰς τὸ δικανικὸν εἶδος, διότι ἀντικείμενον τῆς δίκης εἶναι ἐκεῖνο πού ἤδη ἔχει συμβῆ· τέλος εἰς τοὺς πολιτικούς λόγους ἀνάγεται κυρίως ἢ ἐξέτασις περὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος.

19. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΥΝΑΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΔΥΝΑΤΟΥ

Ἐς πραγματευθῶμεν πρῶτα πρῶτα περὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ ἀδυνατοῦ. Δοιπόν, ἐκεῖνα τὰ πράγματα θὰ θεωρηθῶν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ γίνουσι ὅσων καὶ τὰ ἀντίθετα εἶναι δυνατό. Ἔτσι λ.χ., ἀφοῦ εἶναι δυνατόν ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι καλά, ἔπεται ὅτι μπορεῖ καὶ ν' ἀρρωστήσῃ. Ἀληθινὰ ἔφ' ὅσον δύο πράγματα εἶναι ἀντίθετα, ὑπάρχει ἡ ἴδια δυνατότης νὰ πραγματοποιηθῆ εἴτε τὸ ἓνα εἴτε τὸ ἄλλο. Ἐπίσης ἂν κάποιον πρᾶγμα εἶναι δυνατόν καὶ τὸ ὁμοίον του εἶναι ἐξ ἴσου δυνατόν. Καὶ ἐὰν τὸ δυσκολώτερον εἶναι δυνατόν, εἶναι ἐπίσης δυνατόν καὶ τὸ εὐκολώτερον Ἀκόμη, ἂν κάποιον πρᾶγμα εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ σπουδαῖον καὶ ὠραῖον, τότε φυσικὰ εἶναι καὶ δυνατόν νὰ γίνῃ ἀπλῶς. Διότι δυσκολώτερον εἶναι νὰ γίνῃ ἓνα ὠραῖον σπῆτι παρὰ νὰ γίνῃ ἀπλῶς ἓνα σπῆτι. Ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα πού μπορεῖ νὰ ἀρχίσῃ μπορεῖ καὶ νὰ τελειώσῃ, διότι κανένα ἀδύνατον πρᾶγμα δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ οὔτε ἀπλῶς νὰ ἀρχίσῃ νὰ γίνεταί. Ἔτσι π.χ. δὲν εἶναι δυνατόν οὔτε νὰ ἐπιτύχωμεν οὔτε κἄν νὰ ἀρχίσωμεν νὰ εὐρίσκωμεν ἀκριβῆ ἀντιστοιχίαν μεταξὺ διαμέτρου καὶ περιφερείας. Ἀντιστρόφως ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα πού μπορεῖ νὰ τελειώσῃ ἢ μπορεῖ καὶ νὰ ἀρχίσῃ. Διότι κάθε πρᾶγμα πού ὑπάρχει ἔχει καὶ μίαν ἀρχήν. Ἐπίσης ἂν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἐκεῖνο πού ἐκ φύσεως ἢ λόγῳ τῆς σειρᾶς τῆς διαδοχῆς ἔρχεται κατόπιν ἀπὸ κάτι ἄλλο, εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ καὶ τὸ προηγούμενον του. Ἔτσι ἐὰν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἄνδρας εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ καὶ παιδί. Διότι τοῦτο ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ ἐκεῖνον. Καὶ ἀντιστρόφως ἂν μπορῆ νὰ ὑπάρξῃ παιδί μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἄνδρας. Διότι τὸ πρῶτον εἶναι ἡ ἀρχή. Δυνατὰ εἶναι ἐπίσης τὰ πράγματα πού ἐκ φύσεως τὰ ἀγαπῶμεν ἢ τὰ ἐπιθυμοῦμεν. Διότι συνήθως κανεὶς δὲν ἀγαπᾷ καὶ δὲν ἐπιθυμεῖ τὰ ἀδύνατα. Εἶναι ἀκόμη δυνατὴ ἡ ὑπαρξίς καὶ ἡ δημιουργία ἐκείνων τῶν πραγμάτων περὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν τέχναι καὶ ἐπιστήμαι. Ἐπίσης ὅσα πράγματα ἢ μποροῦν νὰ ἀρχίσουν νὰ τὰ ἐκτελοῦν πρόσωπα, πού εἶναι δυνατόν νὰ τὰ ἐξαναγκάσωμεν ἢ νὰ τὰ πείσωμεν πρὸς τοῦτο· τέτοια πρόσωπα εἶναι οἱ κατώτεροί μας, οἱ δοῦλοι μας ἢ οἱ φίλοι μας.

Και ὧν τὰ μέρη δυνατά, και τὸ ὄλον, και ὧν τὸ ὄλον δυνατόν, και τὰ μέρη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ· εἰ γὰρ πρόσχισμα και κεφαλὴς και χιτῶν δύναται γενέσθαι, και ὑποδήματα δυνατὸν γενέσθαι, και εἰ ὑποδήματα, και πρόσχισμα και κεφα-
 30 λὴς, και εἰ τὸ γένος ὄλον τῶν δυνατῶν γενέσθαι, και τὸ εἶδος, και εἰ τὸ εἶδος, και τὸ γένος, ὄλον εἰ πλοῖον γενέσθαι δυνατόν, και τριήρη, και εἰ τριήρη, και πλοῖον. Και εἰ θάτερον τῶν πρὸς ἄλληλα πεφυκότων, και θάτερον, ὄλον εἰ δι-
 1392b πλάσιον, και ἥμιον, και εἰ ἥμιον. διπλάσιον. Και εἰ ἄνευ τέχνης και παρασκευῆς δυνατὸν γίγνεσθαι μᾶλλον διὰ τέχνης και ἐπιμελείας δυνατόν, ὅθεν και Ἐγάρθωνι εἴρηται

και μὴν τὰ μὲν γε τῇ τέχνῃ πράσσει, τὰ δὲ
 ἡμῖν ἀνάγκη και τύχη προσγίγνεται.

10 Και εἰ τοῖς χεῖροσι και ἦτιοσι και ἀφρονεσιτέροις δυνατόν, και τοῖς ἐναντίοις μᾶλλον, ὡσπερ και Ἰσοκράτης εἶπε δεινὸν εἶναι εἰ ὁ μὲν Εὐθύνοσ ἐμαθεν, αὐτὸς δὲ μὴ δυνήσεται εὐρεῖν. Περὶ δὲ ἀδυνατίου δηλον ὅτι ἐκ τῶν ἐναντίων τοῖς εἰρημένοισ ὑπάρχει.

15 Εἰ δὲ γέγονεν, ἐκ τῶνδε σκεπτιέον Πρῶτον μὲν γάρ, εἰ τὸ ἦτιον γίγνεσθαι πεφυκὸς γέγονεν, γεγονὸς ἂν εἴη και τὸ μᾶλλον. Και εἰ τὸ ὕστερον εἰωθὸς γίγνεσθαι γέγονεν, και τὸ πρότερον γέγονεν, ὄλον εἰ ἐπιλέλησται, και ἔμαθέ ποτε τοῦ-

1. Τὸ ἀρχαῖον κείμενον ἀναφέρει μέρη τοῦ σκανδαλίου ποῦ δὲν ἔχουν ἀπόλυτον ἀντιστοιχίαν μετὰ τὰ σύγχρονα. Ἄλλὰ μετὰ τὴν παράφρασίν μου δὲν ἀλλοιοῦται τὸ νόημα.

2. Ὁ Ἐγάρθων ἦτο τραγικὸς ποιητής, φίλος και μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος (Ἐπίστοπ. 8 Ν²).

Τὰ πράγματα τῶν ὁποίων εἶναι δυνατόν νὰ κατασκευάσωμεν τὰ μέρη εἶναι συνήθως δυνατόν νὰ τὰ κατασκευάσωμεν καὶ δλόκληρα. Ἀντιστρόφως ἐὰν ὄρισμένα πράγματα εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξουν ὀλόκληρα, τότε εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ ὑπαρξὶς τῶν μερῶν τῶν. Καὶ πράγματι ἂν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξουν ψίδια καὶ σόλες καὶ τακούνια¹, τότε εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ καὶ ὑπόδημα. Καὶ πάλιν ἂν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ὑπόδημα, τότε εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξουν καὶ σόλες καὶ τακούνια. Καὶ ἐὰν εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπαρξὶς μιᾶς ὀλοκλήρου κατηγορίας πραγμάτων, τότε εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ ὑπαρξὶς ἑνὸς εἴδους ἀπ' αὐτὰ καὶ ἀντιστρόφως, ἐὰν εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπαρξὶς τοῦ εἴδους, ἢ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καὶ ὀλόκληρον τὸ γένος. Ἔτσι ἐὰν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ πλοῖον μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ τριήρης καὶ πάλιν ἂν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ τριήρης μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καὶ πλοῖον. Ἄν εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ἑνὸς ἀπὸ δύο πράγματα ποῦ ἐκ φύσεως ἔχουν κάποιαν ἀναλογίαν μεταξύ τῶν, τότε εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπαρξὶς καὶ τοῦ ἄλλου· λ.χ. ἂν εἶναι δυνατόν τὸ διπλάσιον, εἶναι δυνατόν καὶ τὸ ἡμισι, καὶ ἀντιστρόφως. ἂν εἶναι δυνατόν τὸ ἡμισι, εἶναι δυνατόν καὶ τὸ διπλάσιον. Ἄν κάποιον πρᾶγμα μπορῇ νὰ γίνῃ χωρὶς προετοιμασίαν καὶ χωρὶς τὴν βοήθειαν κάποιας τέχνης, τότε κατὰ πολὺ περισσότερον λόγον εἶναι τοῦτο δυνατόν μὲ τὴν τέχνην καὶ μὲ τὴν προσπάθειαν. Καὶ γι' αὐτὸ ἐγράφησαν οἱ ἐξῆς στίχοι τοῦ Ἀγάθωνος:

Καὶ βέβαια ἄλλα γίνονται μὲ τὴν τέχνην

Κι' ἄλλα τὰ φέρνει ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ τύχη².

Ἐκεῖνο ποῦ εἶναι δυνατόν εἰς τοὺς χειροτέρους, εἰς τοὺς κατωτέρους ἢ εἰς τοὺς ἀνοητοτέρους, εἶναι κατὰ μεγαλύτερον βαθμὸν δυνατόν εἰς ὄσους ἔχουν τὰς ἀντιθέτους ιδιότητας, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Ἰσοκράτης εἶχεν εἰπεῖ ὅτι θὰ ἦτο φοβερὸν ἂν ἐκεῖνο ποῦ ὁ Εὐθύνοσ ἐμαθε δὲν θὰ ἦτο δυνατόν αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ τὸ ἐνοήσῃ. Ὡς πρὸς τὰ ἀδύνατα εἶναι φανερόν ὅτι περὶ αὐτῶν ἰσχύουν τὰ ἀντίθετα ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα ποῦ ἐξεθέσαμεν.

Τὸ ζήτημα ἂν κάποιον γεγονός ἐλαβε ἢ δὲν ἐλαβε χώραν πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀκολούθων σκέψεων. Πρῶτα πρῶτα ἐὰν ἐγίνε ἐκεῖνο ποῦ ἐκ φύσεως σπανιώτερον συμβαίνει θὰ ἐγίνε καὶ ἐκεῖνο ποῦ συνηθέστερα παρουσιάζεται· καὶ πάλιν ἐὰν συνέβῃ ἐκεῖνο ποῦ ἐκ φύσεως γίνεται κατόπιν, θὰ συνέβῃ καὶ τὸ προηγούμενόν του. Λ.χ. ἐὰν κάποιος ἐξέλασε κάτι, τοῦτο σημαίνει ὅτι κάποτε εἶχε μάθει

- το. Καὶ εἰ ἐδύνατο καὶ ἐβούλετο, πέπραχε· πάντες γάρ, διὰ
 20 δυνάμενοι βουληθῶσι, πράττουσιν· ἐμποδῶν γὰρ οὐδέν." Ἔτι
 εἰ ἐβούλετο καὶ μηδὲν τῶν ἔξω ἐκόλυεν, καὶ εἰ δυνατὸν καὶ
 ὠργίζετο, καὶ εἰ ἐδύνατο καὶ ἐπεθύμει· ὥς γὰρ ἐπὶ τὸ πο-
 λύ, ὧν ὀρέγονται, ἂν δύνωνται, ποιῶσιν, οἱ μὲν φαῦλοι δι'
 ἀκρασίαν, οἱ δ' ἐπεικειῖς ὅτι τῶν ἐπεικῶν ἐπιθυμοῦσιν.
- 25 Καὶ εἰ ἐμελλε γίνεσθαι καὶ ποιεῖν· εἰκὸς γὰρ τὸν μέλλον-
 τα καὶ ποιῆσαι. Καὶ εἰ γέγονεν ὅσα ἢ πεφύκει πρὸ ἐκείνου
 ἢ ἔνεκα ἐκείνου, ὅλον εἰ ἥστραψε, καὶ ἐβρόντησεν, καὶ εἰ
 ἐπίερασε, καὶ ἐπραξεν. Καὶ εἰ ὅσα ὕστερον πεφύκει γίγνε-
 σθαι ἢ οὐ ἔνεκα γίνεται γέγονε, καὶ τὸ πρότερον καὶ τὸ
 30 τοῦτου ἔνεκα γέγονεν, ὅλον εἰ ἐβρόντησε, καὶ ἥστραψεν, καὶ
 εἰ ἐπραξεν, ἐπίερασεν. "Ἔστι δὲ τούτων ἀπάντων τὰ μὲν ἐξ
 ἀνάγκης τὰ δ' ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ οὕτως ἔχοντα. Περὶ δὲ τοῦ μὴ
 γεγονέναι φανερόν ἐκ τῶν ἐναντίων τοῖς εἰρημένοις.
- 1393a Καὶ περὶ τοῦ ἐσομένου ἐκ τῶν αὐτῶν δῆλον· τό τε γὰρ
 ἐν δυνάμει καὶ ἐν βουλήσει ὄν ἔσται, καὶ τὰ ἐν ἐπιθυμίᾳ
 καὶ ὀργῇ καὶ λογισμῷ μετὰ δυνάμεως ὄντα, ταῦτα καὶ ἐν
 ὀρμῇ τοῦ ποιεῖν ἢ μελλήσει ἔσται· ὥς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ γί-

αὐτὸ πού κατοπιν ἔλησμόνησε. Ἐὰν κάποιος ἤμποροῦσε καὶ ἤθελε νὰ κάμῃ κάτι τι ἀσφαλῶς θὰ τὸ ἔκαμνε· διότι κάμνουν ὅσα θέλουν καὶ ἤμποροῦν συγχρόνως. Τίποτε δὲν τοὺς ἐμποδίζει· τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ὅταν θέλῃ κάποιος κάτι χωρὶς καμμία ἐξωτερικὴ δύναμις νὰ τὸν ἐμποδίξῃ. Ἐπίσης δὲ ὅταν εἶναι εἰς θέσιν νὰ κάμῃ κάτι καὶ θυμώσῃ καθὼς καὶ ἂν μπορῇ νὰ πραγματοποιήσῃ κάτι πού ζωηρὰ τὸ ἐπιθυμεῖ. Διότι συνήθως ὅλοι, ὅταν μποροῦν, ἐκπληρώνουν τὰς ὀρέξεις των, οἱ μὲν κακοὶ ἀνθρώποι ἀπὸ ἔλλειψιν ἐγκρατείας, οἱ δὲ καλοὶ διότι καὶ αἱ ἐπιθυμίαι των εἶναι καλαί. Ἐὰν κάποιος ἤρχισε τὴν ἐκτέλεσιν ἑνὸς ἔργου, ἤμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ ἐπραγματοποίησε· διότι εἶναι φυσικὸν ἐκεῖνος πού ἐπρόκειτο νὰ κάμῃ κάτι νὰ τὸ ἔχῃ ἤδη κάμει. Ἐπίσης ἤμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐγίνε κάτι ἂν γνωρίζωμεν ὅτι συνέβη καὶ κάτι ἄλλο πού ἐκ φύσεως προηγεῖται ἢ ἀποτελεῖ αἰτίαν τοῦ ἄλλου· λ. χ. ἂν γνωρίζωμεν ὅτι ἀστράψε, θὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ ἐβρόντησε· καὶ ἂν γνωρίζωμεν ὅτι κάποιος ἐδοκίμασε νὰ κάμῃ κάτι, θὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ ἐπραγματοποίησε. Καὶ ἀντιστρόφως ἂν γνωρίζωμεν ὅτι συνέβησαν ἐκεῖνα πού ἐκ φύσεως συμβαίνουν κατόπιν ἢ ἐξ αἰτίας ὀρισμένων ἄλλων πραγμάτων, ἤμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι συνέβησαν καὶ ἐκεῖνα πού προηγούνται αὐτῶν καὶ ἀποτελοῦν τὴν αἰτίαν των. Λ. χ. ἂν γνωρίζωμεν ὅτι ἐβρόντησε, σημαίνει ὅτι προηγουμένως ἀστράφεν καὶ ἂν γνωρίζωμεν ὅτι κάποιος ἐξετέλεσε κάτι, σημαίνει ὅτι πρῶτον προσεπάθησε νὰ τὸ ἐκτελέσῃ. Φυσικὰ ἄλλα ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἀληθεύουν ὑποχρεωτικῶς καὶ ἄλλα μόνον συνήθως.

Διὰ νὰ ἀποδείξωμεν πάλιν ὅτι κάτι δὲν συνέβη, εἶναι φανερόν ὅτι πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν ἀντίθετα ἐπιχειρήματα.

Ἐπὶ τῇ βάρσει τῶν ἀνωτέρω συλλογισμῶν εἶναι ἐπίσης εὐκόλον νὰ ἐννοήσωμεν, ποῖα ἐπιχειρήματα πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμεν διὰ νὰ ὑποστηρίξωμεν τί θὰ συμβῇ εἰς τὸ μέλλον. Πράγματι, ἐκεῖνο πού καὶ τὸ θέλει κανεὶς καὶ συγχρόνως μπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ, θὰ γίνῃ. Θὰ γίνουν ἐπίσης ὅσα ὑπαγορεύονται ἀπὸ μίαν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν ἢ ἀπὸ ὀργὴν ἢ ὑπολογισμὸν ἐφ' ὅσον ἐκεῖνος πού κατέχεται ἀπ' αὐτὰ τὰ αἰσθήματα ἔχει καὶ τὴν δύναμιν νὰ τὰ πραγματοποιήσῃ. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἐκεῖνος πού αἰσθάνεται τὴν ζωηρὰν ὀρμὴν ἢ τὴν διάθεσιν νὰ πραγματοποιήσῃ ἀμέσως κάτι τι, ἀσφα-

5 γνεται μάλλον τὰ μέλλοντα ἢ τὰ μὴ μέλλοντα. Καὶ εἰ προγέγονε ὅσα πρότερον πεφύκει γίγνεσθαι, οἷον εἰ συννεφεῖ, εἰκὸς ὕσαι. Καὶ εἰ τὸ ἕνεκα τούτου γέγονε, καὶ τοῦτο εἰκὸς γενέσθαι, οἷον εἰ θεμέλιος, καὶ οἰκία.

Περὶ δὲ μεγέθους καὶ μικρότητος τῶν πραγμάτων
 10 καὶ μείζονός τε καὶ ἐλάτινος καὶ ὅλως μεγάλων καὶ μικρῶν ἐκ τῶν προειρημένων ἡμῖν ἔστιν φανερόν. Εἰρηται γὰρ ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς περὶ τε μεγέθους ἀγαθῶν καὶ περὶ τοῦ μείζονος ἀπλῶς καὶ ἐλάτινος, ὥστε ἐπεὶ καθ' ἕκαστον τῶν λόγων τὸ προκείμενον τέλος ἀγαθόν ἔστιν, οἷον τὸ
 15 συμφέρον καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ δίκαιον, φανερόν ὅτι δι' ἐκείνων ληπτέον τὰς αὐξήσεις πᾶσιν. Τὸ δὲ παρὰ ταῦτα ἔτι ζητεῖν περὶ μεγέθους ἀπλῶς καὶ ὑπεροχῆς κενολογεῖν ἔστιν· κυριώτερα γὰρ ἔστιν πρὸς τὴν χρείαν τῶν καθόλου τὰ καθ' ἕκαστα τῶν πραγμάτων.

20 Περὶ μὲν οὖν δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου, καὶ πότερον γέγονεν ἢ οὐ γέγονεν καὶ ἔσται ἢ οὐκ ἔσται, ἔτι δὲ περὶ μεγέθους καὶ μικρότητος τῶν πραγμάτων εἰρήσθω ταῦτα.

20. Λοιπὸν δὲ περὶ τῶν κοινῶν πίστεων ἅπασιν εἰπεῖν, ἐπεὶ περ εἰρηται περὶ τῶν ἰδίων. Εἰσὶ δ' αἱ κοιναὶ πίστεις
 25 δύο τῶν γένει, παράδειγμα καὶ ἐνθύμημα· ἡ γὰρ γνώμη μέρος ἐνθυμήματος ἔστιν. Πρῶτον μὲν οὖν περὶ παραδείγμα-

λῶς θὰ τὸ ἐπιτύχη, ἐνῶ δὲν μπορεῖ νὰ λεχθῆ τὸ ἴδιο πράγμα δι' ὅσα δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ ἀμέσως ἀλλὰ τὰ ἀναβάλλει. Καὶ πράγματι συχνότερα πραγματοποιιοῦνται ὅσα πρόκειται ἀμέσως νὰ ἐκτελεσθοῦν παρὰ ἐκεῖνα ποῦ θὰ ἐξετελοῦντο ἀργότερα. Ἐπίσης ἂν ἔχη προηγηθῆ ὅτι ἐκ φύσεως προηγείται· λ. χ. ἂν ἔχη συννεφιάσῃ εἶναι φυσικὸν νὰ ποῦμε ὅτι θὰ βρέξῃ. Ἐπίσης ἂν ἔχη γίνῃ κάτι ποῦ ὀφείλεται εἰς τὸ πράγμα τοῦ ὁποίου ἐξετάζομεν τὴν δυνατότητα, εἶναι φυσικὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ τοῦτο πρόκειται νὰ πραγματοποιηθῆ· λ.χ., ἂν ἔχουν γίνῃ τὰ θεμέλια, θὰ γίνῃ καὶ τὸ σπίτι.

Σχετικὰ πάλιν πρὸς τὸ μέγεθος ἢ τὴν μικρότητα τῶν διαφορῶν πραγμάτων, πρὸς τὸ περισσότερον ἢ τὸ ὀλιγώτερον καὶ γενικὰ πρὸς τὰς κρίσεις μας μικρῶν ἢ μεγάλων, εἶναι φανερὸν τί ἢμπορεῖ νὰ λεχθῆ ἐπὶ τῇ βάσει ἐκείνων ποῦ ἐξεθέσαμεν προηγουμένως. Πράγματι εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τοῦ πολιτικοῦ εἶδους τῶν λόγων, ἐπραγματεύθημεν καὶ περὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἀγαθῶν καὶ γενικὰ περὶ τοῦ μεγαλυτέρου καὶ μικροτέρου καὶ ἐπομένως ἀφοῦ σὲ κάθε εἶδος λόγου ἀποβλέπομεν πρὸς ἓνα καλὸν σκοπὸν, λ.χ. εἰς τὸ συμφέρον ἢ εἰς τὸ ὠραῖον ἢ εἰς τὸ δίκαιον, εἶναι φανερὸν ὅτι ἐκεῖνα τὰ ἐπιχειρήματα πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν οἱ ῥήτορες, ὅταν γενικὰ, εἰς ὁανδήποτε περίστασιν, θέλουν νὰ μεγαλοποιήσουν τὴν σημασίαν κάποιου πράγματος. Ἡ δὲ ἀναζήτησις καὶ ἄλλων ἀκόμη ἐπιχειρημάτων περὶ ἀπολύτου μεγέθους καὶ περὶ ὑπεροχῆς ἀποτελεῖ ἀπλῆν κενολογίαν, διότι ὅταν πραγματευώμεθα ἓνα θέμα αἱ λεπτομέρειαι ἔχουν μεγαλύτεραν βαρύτητα παρὰ αἱ γενικότητες.

Ἐξεθέσαμεν ὅτι ἔπρεπε περὶ δυνατοῦ καὶ ἀδυνατοῦ, περὶ τοῦ ἂν συνέβῃ ἢ δὲν συνέβῃ καὶ ἂν πρόκειται ἢ δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ κάτι καθὼς καὶ περὶ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς μικρότητος τῶν πραγμάτων.

20. ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Μένει τώρα νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῶν ἀποδείξεων ποῦ εἶναι κοιναι εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῶν λόγων ἀφοῦ ἐξητάσαμεν πλέον ὅσας ἰδιαιτέρως ἀρμόζουν εἰς κάθε εἶδος λόγου. Αἱ δὲ κοιναι ἀποδείξεις εἶναι δύο εἰδῶν, τὸ παράδειγμα καὶ τὸ ἐνθύμιον. Διότι τὸ γνωμικὸν ἀποτελεῖ ἓνα μέρος ἐνθυμήματος. Καὶ πρῶτα πρῶτα α; ἐξετάσωμεν τὸ παράδειγμα.

τος λέγωμεν· ὁμοιον γὰρ ἐπαγωγῇ τὸ παράδειγμα, ἢ δ' ἐπαγωγῇ ἀρχή.

- Παραδειγματίων δὲ εἶδη δύο· Ἐν μὲν γὰρ ἐστὶν παραδειγματός εἶδος τὸ λέγειν πράγματα προγεγενημένα, ἔν δὲ τὸ αὐτὸν ποιεῖν. Τούτου δὲ ἔν μὲν παραβολὴ ἔν δὲ λόγοι, ὅλον οἱ Αἰσώπειοι καὶ Διβυκοί. Ἔστιν δὲ τὸ μὲν πράγματα λέγειν τοιόνδε τι. ὥσπερ εἴ τις λέγοι ὅτι δεῖ πρὸς βασιλεία παρασκευάζεσθαι καὶ μὴ ἂν Αἴγυπτον χειρῶσασθαι· καὶ
- 1393b γὰρ πρότερον Δαρείος οὐ πρότερον διέβη πρὶν Αἴγυπτον ἔλαβεν, λαβὼν δὲ διέβη, καὶ πάλιν Ξέρξης οὐ πρότερον ἐπεχείρησεν πρὶν ἔλαβεν, λαβὼν δὲ διέβη, ὥσπερ καὶ οὗτος ἔάν λάβῃ, διαβήσεται, διὸ οὐκ ἐπιτρεπιέον. Παραβολὴ δὲ τὰ
- 5 Σωκρατικά ὅλον εἴ τις λέγοι ὅτι οὐ δεῖ κληρωτοὺς ἀρχεῖν. Ὅμοιον γὰρ ὥσπερ ἂν εἴ τις τοὺς ἀθλητὰς κληροῖται μὴ οἱ δύνανται ἀγωνίζεσθαι ἀλλ' οἱ ἂν λάχωσιν, ἢ τῶν πλωτήρων ὄν τινα δεῖ κυβερνᾶν κληρώσειεν, ὥς οὐ δέον τὸν ἐπιστάμενον ἀλλὰ τὸν λαχόντα. Λόγος δὲ, ὅλος ὁ Σησιγόρου περὶ
- 10 Φαλάριδος καὶ Αἰσώπου ὑπὲρ τοῦ δημαγωγοῦ. Σησιγόρος μὲν γὰρ ἐλομένων στρατηγῶν αὐτοκράτορα τῶν Ἱμεραίων Φάλαριν καὶ μελλόντων φυλακὴν διδόναι τοῦ σώματος, τὰλλα διελεχθεὶς εἶπεν αὐτοῖς λόγον ὡς ἵππος κατεῖχε λειμῶνα μόνος, ἐλθόντος δ' ἐλάφου καὶ διαφθείροντος τὴν νομὴν βουλόμενος τιμωρῆσασθαι τὸν ἐλαφὸν ἠρώτα τινὰ ἀνθρώπον εἰ δύναται ἂν μετ' αὐτοῦ τιμωρῆσασθαι τὸν ἐλαφόν, ὃ δ' ἔφησεν, ἔάν λάβῃ χαλινὸν καὶ αὐτὸς ἀναβῆ ἔπ' αὐτὸν ἔχων ἀκόντια· συνομολογήσαντος δὲ καὶ ἀναβάντος

1. Οἱ ἀρχατοὶ ὅταν ἔλεγον ἀπλῶς βασιλεία ἐνοούσαν πάντοτε τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν.

2. Παράβλεπε καὶ Ὁρατίου ἐπιστολὰς I, 10, 34. Ὁ Σησιγόρος ἦτο λυρικός ποιητής, ἐγεννήθη κατὰ τὸ 640 π.Χ. εἰς τὴν Ἱμέραν τῆς Σικελίας καὶ ἀπέθανε τὸ 550 ἠσχόνη μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν λυρικῶν ἀσμάτων τοῦ χοροῦ, ὅτι αὐτὸς ἐπενόησε τὴν ἐμφῶν. Κατὰ κάποιαν παράδοσιν ἐτυφλώθη διότι εἰς ἕνα ποιημὰ του ὠμίλησεν ἀσεβῶς διὰ τὴν Ἑλένην καὶ ἀνέκτισε τὴν δρακίον ὅταν μὲ κάποιαν παλινφθίαν ἀνεκάλεσε τὰς ἀσεβεῖς ἐκφράσεις του.

Τούτο όμως άγει πρὸς τὴν ἐπαγωγὴν καὶ προέρχεται ἀπ' αὐτήν.

Υπάρχουν δύο εἶδη παραδειγμάτων· καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἶδος παραδείγματος εἶναι τὸ νὰ διηγούμεθα πράγματα ποὺ συνέβησαν παλαιότερον, τὸ δὲ ἄλλο εἶναι νὰ δημιουργοῦμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι παραδείγματα. Τὸ δὲ τελευταῖον αὐτὸ εἶδος ὑποδιαιρεῖται εἰς τὴν παραβολὴν καὶ εἰς τὸν μῦθον. ὅπως εἶναι οἱ αἰσώπειοι ἢ οἱ λιθυκοὶ μῦθοι. Παράδειγμα τοῦ πρῶτου εἶδους ὑπάρχει ὅταν ὁ ρήτωρ λέγῃ ὅτι πρέπει νὰ γίνουν προετοιμασίαι πολεμικαὶ ἐναντίον τοῦ βασιλέως· καὶ νὰ μὴ τὸν ἀφήσουν νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν Αἴγυπτον. Διότι ἔτσι ὕπαινίσσεται, ὅτι πράγματι εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν ὁ Δαρείος δὲν ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος πρὶν καταλάβῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ μόνον ὅταν τὴν κατέλαβεν ἐπεχείρησε τὴν ἐκστρατεῖαν καὶ πάλιν ὁ Ξέρξης δὲν ἐδοκίμασε τὸ ἴδιο πρᾶγμα πρὶν τὴν καταλάβῃ καὶ μόνον ὅταν τὴν κατέλαβε ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπομένως ἐὰν καὶ ὁ σημερινὸς βασιλεὺς κυριεύσῃ τὴν Αἴγυπτον, θὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἐμποδισθῇ. Παραβολὴ πάλιν εἶναι ἐκεῖνο ποὺ συναντοῦμεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σωκράτους. Ἔτσι παραβολὴ εἶναι ἐάν, θέλων κάποιος νὰ εἰπῇ ὅτι οἱ ἄρχοντες δὲν πρέπει νὰ ἐκλέγωνται διὰ κληρώσεως, ἐπικαλεσθῇ τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι αὐτὸ θὰ ὁμοιάξῃ μὲ τὸ νὰ ἐκλέγωμεν διὰ κλήρου καὶ τοὺς ἀθλητὰς καὶ ἔτσι νὰ μὴ λαμβάνουν μέρος εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐκεῖνοι ποὺ μποροῦν ἀλλὰ ἐκεῖνοι ποὺ θὰ κληρωθοῦν. Καὶ πάλιν ὡσάν νὰ γίνεται κληρώσις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ταξιδεύουν διὰ νὰ ἀναδειχθῇ ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου, ἐπειδὴ τάχα δὲν πρέπει νὰ κυβερνᾷ ἐκεῖνος ποὺ ξέρει, ἀλλὰ ἐκεῖνος ποὺ διὰ κλήρου ἔχει ὀρισθῇ. Μῦθος τέλος εἶναι κάτι ἀνάλογον μὲ αὐτὸ ποὺ εἶπεν ὁ Στησίχορος περὶ τοῦ Φαλάριδος, ἢ ὁ Αἴσωπος περὶ τοῦ δημαγωγοῦ. Ὁ Στησίχορος ὅταν εἶδεν ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἰμέρας ἐξέλεξαν στρατηγόν των τὸν Φάλαριν καὶ τοὺ ἀπέπειναν δικτατορικὰ δικαιώματα, ἐπρόκειτο δὲ νὰ τοῦ παράσχουν καὶ σωματοφυλακὴν, ἀφοῦ ἔθιξε καὶ διάφορα ἄλλα σημεῖα, εἶπε τέλος πρὸς αὐτοὺς τὸν ἐξῆς μῦθον: «Κάποιον ἄλλογο εἶχε μονάχο του ὀλόκληρο λιθάδι εἰς τὴν διαθήσιν του. Κάποτε όμως ἤλθε ἐκεῖ καὶ ἓνα ἐλάφι καὶ τοῦ κατέστρεψε τὴν βοσκὴν. Τὸ ἄλλογο ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῇ τὸ ἐλάφι καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν ἐνὸς ἀνθρώπου. Αὐτὸς δὲ τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἂν βάλῃ χαλινάρι στὸ ἄλλογο καὶ τὸ καθαλλικέψῃ, καὶ πάρῃ μαζί του καὶ ἀκόντια, εἶναι δυνατὸν νὰ τοῦ παρά-

ἀντὶ τοῦ τιμωρῆσασθαι αὐτὸς ἐδούλευσε τῷ ἀνθρώπῳ.

20 «Οὕτω δὲ καὶ ὑμεῖς», ἔφη, «ὄρατε μὴ βουλόμενοι τοὺς πολεμίους τιμωρῆσασθαι τὸ αὐτὸ πάθητε τῷ ἱππῷ· τὸν μὲν γὰρ χαλινὸν ἔχετε ἤδη, ἐλόμενοι στρατηγὸν αὐτοκράτορα· ἐὰν δὲ φυλακὴν δῶτε καὶ ἀναβῆναι ἐάσητε, δουλεύσετε ἤδη Φαλάριδι». Αἴσωπος δὲ ἐν Σάμῳ δημηγο-

25 ρῶν κρινομένου δημαγωγῷ περὶ θανάτου ἔφη ἀλώπεκα διαβαίνουσαν ποταμὸν ἀπωσθῆναι εἰς φάραγγα, οὐ δυναμένην δὲ ἐκβῆναι πολὺν χρόνον κακοπαθεῖν καὶ κυνοραϊστιάς πολλοὺς ἔχεσθαι αὐτῆς, ἐχίνον δὲ πλανώμενον, ὡς εἶδεν αὐτήν, κατοικτειράντα ἐρωτῶν εἰ ἀφέλοι αὐτῆς τοὺς κυνοραϊστιάς,

30 τὴν δὲ οὐκ ἔαν· ἐρομένου δὲ διὰ τί, οἱ οὗτοι μὲν φάναι ἤδη μου πλήρεις εἰσὶ καὶ ὀλίγον ἔλκουσιν αἷμα, ἐὰν δὲ τούτους ἀφέλητε, ἕτεροι ἐλθόντες πεινῶντες ἐκπιούνηται μου τὸ λοιπὸν αἷμα. «Ἄτάρ καὶ ὑμᾶς, ἄνδρες Σάμιοι, οὗτος μὲν οὐδὲν ἐτι βλάπτει (πλούσιος γάρ ἐστιν), ἐὰν δὲ τοῦτον ἀποκτεί-

1394a νητε, ἕτεροι ἤξουσι πένητες, οἱ ὑμῖν ἀναλώσουσι τὰ λοιπὰ κλέπτοντες». Εἰσὶ δ' οἱ λόγοι δημηγορικοί, καὶ ἔχουσιν ἀγαθὸν τοῦτο, ὅτι πράγματα μὲν εὐρεῖν ὅμοια γεγενημένα χαλεπὸν, λόγους δὲ ὄραον· ποιῆσαι γὰρ δεῖ ὥσπερ καὶ παρα-

5 βολάς, ἃν τις δύνηται τὸ ὅμοιον ὄραῖν, ὃ περὶ ὄραόν ἐστιν ἐκ φιλοσοφίας. Ῥᾶον μὲν οὖν πορίσασθαι τὰ διὰ τῶν λόγων, χρησιμώτερα δὲ πρὸς τὸ βουλευσασθαι τὰ διὰ τῶν πραγμά-

σχη βοήθειαν. Τὸ ἄλογο δέχθηκε. Ὅταν ὁμοῦς ὁ ἄνθρωπος ἀνέθηκε ἐπάνω του, ἀντὶ νὰ τιμωρηθῆ τὸ ἐλάφι, ἔγινε τὸ ἄλογο δούλος τοῦ ἀνθρώπου. Προσέξετε λοιπὸν καὶ σεις, προσέθεσεν ὁ Στησίχορος, μὴ τυχόν, ἐνῶ θέλετε νὰ ἐκδικηθῆτε τοὺς ἐχθροὺς σας, πάθετε αὐτὰ πού ἐπαθε τὸ ἄλογο. Διότι ἦδη μὲ τὸ νὰ τὸν ἀγκηρῦξετε στρατηγὸν σας μὲ δικτατορικὰ δικαιώματα, ἔχετε φορέσει χαλινάρι. Ἄν ὁμοῦς τοῦ δώσετε καὶ σωματοφυλακὴ καὶ ἔτσι τὸν ἀφήσετε νὰ σᾶς καταλλικέψη, θὰ καταντήσετε πλέον δούλοι τοῦ Φαλάριδος».

Ὁ Αἰσωπος πάλιν ἔταν κάποτε ἔκαμινεν ἐμπρὸς εἰς τὸν λαὸν τῆς Σάμου τὴν ὑπεράσπισιν κάποιου δημαγωγοῦ πού κατηγορεῖτο δι' ἀδίκημα, τὸ ὅποιον ἐπέσυρε θανατικὴν ποινὴν, διηγῆθη δὲ κάποτε μιὰ ἄλεπου ἐνῶ περνοῦσε ἕνα ποτάμι παρεσύρθη ἀπὸ τὸ ρεῦμα καὶ σφηνώθηκε ἀνάμεσα σὲ κάτι βράχους τῆς ἀκροποταμίας. Δὲν μπορούσε νὰ βγῆ ἀπ' ἐκεῖ καὶ βασανίσθηκε πολλὴν ὥρα, διότι ἔπεσαν ἐπάνω της πάρα πολλὲς βδέλλες. Τότε κάποιος σκαντζόχοιρος, περνώντας ἀπ' ἐκεῖ, τὴν ἐλυπήθηκε καὶ τὴν ἐρώτησε ἂν θέλῃ νὰ διώξῃ τίς βδέλλες. Ἡ ἄλεπου ὁμοῦς δὲν τὸν ἔφησε. Καὶ ἔταν ὁ σκαντζόχοιρος ἠθέλησε νὰ μάθῃ γιὰτί, τοῦ ἀπήντησε πὼς οἱ μὲν τωρινὲς βδέλλες εἶναι χορτάτες καὶ ἀπομυζοῦν πολὺ λίγο αἷμα, ἐνῶ, ἂν τίς διώξῃ, θάρθουν ἄλλες νηστικὲς καὶ θὰ πτοῦν καὶ ὅσο αἷμα τῆς ἀπομένει. «Ἔτσι καὶ σεις, ὦ πολῖται τῆς Σάμου, ὁ μὲν κατηγορούμενος δὲν θὰ σᾶς βλάψῃ πλέον, διότι εἶναι πλούσιος, ἂν ὁμοῦς τὸν θανατώσετε, θάρθουν ἄλλοι, φτωχοί, καὶ θὰ σᾶς ἀποτελειώσουν, κλέδοντας καὶ ὅ,τι σᾶς ἀπομένει ἀκόμη».

Οἱ μῦθοι ταιριάζουν πολὺ εἰς ἀγορεύσεις πού ἀπευθύνονται πρὸς τὸν λαόν. Ἔχουν δὲ τὸ ἐξῆς προσόν, ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ εὕρῃ πάντοτε κανεὶς εἰς τὴν παλαιότεραν ἱστορίαν γεγονότα ἀνάλογα πρὸς ἐκεῖνα πού πραγματεύεται, ἐνῶ εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ δημιουργήσῃ ἕνα μῦθον κατάλληλον εἰς τὴν περίστασιν. Διότι τοὺς μύθους, καθὼς καὶ τὰς παραβολὰς, πρέπει ὁ ρήτωρ νὰ τὰς πλάσῃ, προσέχων πάντοτε νὰ εἶναι φανερὰ ἢ ἀναλογία μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς ὑποθέσεως πού ὑποστηρίζει, πρᾶγμα πού εὐκολα ἡμπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς φιλοσοφίας.

Ἄλλ' ἐνῶ εἶναι εὐκολώτερον νὰ εὕρῃ ὁ ρήτωρ μύθους καταλλήλους διὰ τὸ θέμα του, διὰ τὴν λήψιν ὀρθῶν ἀποφάσεων εἶναι χρησιμώτερον νὰ μεταχειρίζεται παραδείγματα

των· ὁμοια γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ μέλλοντα τοῖς γεγονόσιν.

Δεῖ δὲ χρῆσθαι τοῖς παραδείγμασι οὐκ ἔχοντα μὲν ἐν-
 10 θυμήματα ὡς ἀποδείξουσιν· (ἡ γὰρ πίστις διὰ τούτων), ἔχον-
 τα δὲ ὡς μαρτυροῖς, ἐπιλόγῳ χρώμενον τοῖς ἐνθυμήμασιν·
 προτιθέμενα μὲν γὰρ ἔοικεν ἐπαγωγῇ, τοῖς δὲ ῥητορικοῖς
 οὐκ οἰκτεῖον ἐπαγωγῇ πλὴν ἐν δλίγοις, ἐπιλεγόμενα δὲ μαρ-
 τυροῖς. ὁ δὲ μάρτυς πανταχοῦ πιθανός. Διὸ καὶ προτιθέν-
 15 τι μὲν ἀνάγκη πολλὰ λέγειν, ἐπιλέγοντι δὲ καὶ ἐν ἱκανόν·
 μάρτυς γὰρ χρησιὸς καὶ εἰς χρήσιμος.

Πόσα μὲν οὖν εἶδη παραδειγμάτων, καὶ πῶς αὐτοῖς καὶ
 πότε χρησιέον, εἴρηται.

21. Περὶ δὲ γνωμολογίας, ῥηθέντος τί ἐστὶν γνώ-
 20 μη, μάλιστ' εἴν γένοιτο φανερόν περὶ ποίων τε καὶ
 πότε καὶ τίσιν ἀρμότιται χρῆσθαι τῷ γνωμολογεῖν ἐν τοῖς
 λόγοις. Ἔστι δ' ἡ γνώμη ἀπόφανσις, οὐ μέντοι οὔτε περὶ
 τῶν καθ' ἕκαστον, οἷον ποῖός τις Ἰφικράτης, ἀλλὰ καθό-
 λου· καὶ οὐ περὶ πάντων, οἷον ὅτι τὸ εὐθὺν τῷ καμπύλῳ ἐν-
 25 αντίον, ἀλλὰ περὶ ὄσων αἱ πράξεις εἰσὶ, καὶ αἰρετὰ ἢ φευ-
 κτὰ ἐστὶ πρὸς τὸ πράττειν, ὥστ' ἐπεὶ τὰ ἐνθυμήματα ὁ περὶ
 τοιούτων συλλογισμός ἐστὶν, σχεδὸν τὰ συμπεράσματα τῶν
 ἐνθυμημάτων καὶ αἱ ἀρχαὶ ἀφαιρεθέντος τοῦ συλλογισμοῦ
 γνῶμαί εἰσιν, οἷον

30 χρῆ δ' οὐ ποθ' ὅς τις ἀρτίφρων πέφυκ' ἀνήρ,
 παῖδας περισσῶς ἐκιδιάσκεσθαι σοφούς.

1. Ἡ μείζων.

2. Εὐριπίδου Μήδεια 296 κ. ἐπ. (μεταφρ. Σάρρου).

ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Διότι συνήθως καὶ τὰ μέλλοντα εἶναι ὅμοια πρὸς ὅσα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔχουν γίνεαι.

Πρέπει δὲ νὰ μεταχειρίζεται παραδείγματα ὁ ρήτωρ ἢ δταν δὲν ἔχη πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ ἐνθυμήματα· διότι κυρίως τὰ ἐνθυμήματα ἀποδεικνύουν ἢ, ἂν ἔχη εἰς τὴν διάθεσίν τοῦ ἐνθυμήματα, τότε τὰ παραδείγματα νὰ τὰ χρησιμοποιῆ διὰ νὰ μαρτυρήσουν τὴν ἀλήθειαν τῶν συλλογισμῶν τοῦ καὶ νὰ τὰ ἀναφέρῃ μετὰ τὰ ἐνθυμήματα, ὡς ἐπίλογόν των. Πράγματι, ἂν πρῶτα πρῶτα παραταχθῶν εἰς ἓνα λόγον τὰ παραδείγματα, αὐτὸ θὰ ὁμοιάζε μετὰ τὴν ἐπαγωγικὴν μέθοδον, πού ἐκτὸς ἐλάχιστων περιπτώσεων δὲν ταιριάζει εἰς τοὺς ρητορικοὺς λόγους. Ἐνῶ ἂν τὰ παραδείγματα ἀναφερθῶν μετὰ τὰ ἐνθυμήματα, ὁμοιάζουν πρὸς μαρτυρίας. Ὁ δὲ μάρτυς πάντοτε ἐνισχύει τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ γι' αὐτό, ἂν κανεὶς ἀρχίσῃ μετὰ παραδείγματα, πρέπει νὰ εἰπῇ πολλά, ἐνῶ εἰς τὸ τέλος τοῦ λόγου τοῦ καὶ ἓνα μόνον ἀρκεῖ. Διότι ὁ καλὸς μάρτυς, καὶ ἓνας μόνον ἂν εἶναι, ὠφελεῖ.

²Ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω πόσα εἶδη, παραδειγμάτων ὑπάρχουν καὶ ποῖα χρῆσις αὐτῶν πρέπει νὰ γίνεται.

21. ΠΕΡΙ ΓΝΩΜΙΚΟΥ

¹Ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν γνωμικῶν, θὰ γίνῃ φανερόν διὰ ποῖα ζητήματα καὶ πότε καὶ ποῖοι ἀρμόζει νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν, ἀφοῦ πρῶτον δώσωμεν τὸν ὅρισμόν τοῦ γνωμικοῦ. εἶναι δὲ γνωμικὸν κάποιον ἀπόφθεγμα πού δὲν ἀναφέρεται εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις, λ.χ., ποῖας ιδιότητος ἔχει ὁ Ἰφικράτης, ἀλλὰ εἰς γενικότητος. Ἐπίσης δὲν ἡμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν γνωμικὸν οἷονδήποτε γενικὸν ἀπόφθεγμα ἀδιακρίτως, λ.χ. τὸ ὅτι ἡ εὐθεία εἶναι τὸ ἀντίθετον τῆς καμπύλης, ἀλλὰ ἐκεῖνα τὰ ἀποφθέγματα πού ἀφοροῦν τὰς ἀνθρωπίνας ἐνεργείας, ὅσαι ἡμποροῦν εἶτε νὰ ἐκτελεσθῶν, εἶτε ν' ἀποφευχθῶν. Ἐπομένως ἀφοῦ ἐνθύμημα, ὅπως εἶπαμεν, εἶναι ὁ ρητορικὸς συλλογισμὸς περὶ πράξεων αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ἡμπορεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι σχεδὸν πάντοτε γνωμικά εἶναι ἢ μόνον τὸ συμπέρασμα ἢ μόνον ἡ ἀρχικὴ πρότασις ¹ ἐνὸς ἐνθυμήματος, ἀφοῦ ἀφαιρεθῶν ἀπ' αὐτὴν τὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ συλλογισμοῦ

²Ἔτσι, γνωμικὸν ἀποτελοῦν οἱ ἑξῆς στίχοι :

Κι' ὁ φρόνιμος
σοφία δὲν πρέπει περισσὴ στὰ τέκνα τοῦ νὰ δίνῃ ³

Τοῦτο μὲν οὖν γνώμη· προστεθείσης δὲ τῆς αἰτίας καὶ τοῦ
διὰ τί ἐνθούμημά ἐστιν τὸ ἅπαν, οἶον

χωρὶς γὰρ ἄλλης ἣς ἔχουσι ἀργίας,
φθόρον παρ' ἀστῶν ἀλφανοῦσι δυσμενῆ.

1394b Καὶ τὸ

οὐκ ἐστὶν ὅς τις πάντ' ἀνὴρ εὐδαιμονεῖ

καὶ τὸ

οὐκ ἐστὶν ἀνδρῶν ὅς τις ἔστ' ἐλεύθερος

5 γνώμη, πρὸς δὲ τῷ ἐχομένῳ ἐνθούμημα

ἢ χρημάτων γὰρ δουλός ἐστιν ἢ τύχης.

Εἰ δὴ ἐστὶν γνώμη τὸ εἰρημένον, ἀνάγκη τέτταρα εἶδη εἶναι
γνώμης· ἢ γὰρ μετ' ἐπιλόγου ἐστὶ ἢ ἄνευ ἐπιλόγου. Ἐπο-
δείξεως μὲν οὖν δεόμεναί εἰσιν ὅσαι παράδοξόν τι λέγουσιν
10 ἢ ἀμφισβητούμενον· ὅσαι δὲ μηδὲν παράδοξον, ἄνευ ἐπι-
λόγου. Τούτων δ' ἀνάγκη τὰς μὲν διὰ τὸ προεγνώσθαι μη-
δὲν δεῖσθαι ἐπιλόγου, οἶον

ἄνδρι δ' ὑγαίνειν ἄριστόν ἐστιν, ὡς γ' ἡμῖν δοκεῖ

(φαίνεται μὲν γὰρ τοῖς πολλοῖς οὕτω), τὰς δ' ἅμα λεγομένας

15 δήλας εἶναι ἐπιβλέψασιν, οἶον

οὐδέεις ἐραστής ὅς τις οὐκ ἀεὶ φιλεῖ.

Τῶν δὲ μετ' ἐπιλόγου αἱ μὲν ἐνθυμήματος μέρος εἰσὶν, ὥσπερ

χρὴ δ' οὐ ποθ' ὅς τις ἀρτίφρων,

αἱ δ' ἐνθυμηματικαὶ μὲν, οὐκ ἐνθυμήματος δὲ μέρος·

20 αἱ περὶ καὶ μάλιστα εὐδοκιμοῦσιν. Εἰσὶν δ' αὐταὶ ἐν ὅσαις
ἐμφαίνεται τοῦ λεγομένου τὸ αἷτιον, οἶον ἐν τῷ

ἀθάνατον ὀργὴν μὴ φύλασσε θνητὸς ὢν·

1. Εὐριπίδου «Μήδεια» 296 κ. ἐξ. (μετάφρ. Σάρρου).

2. Εὐριπίδου ἀπόσπασμα 661 N².

3. Εὐριπίδου «Ἐκκίσθη» 865 (μετάφρ. Σάρρου).

4. Εὐριπίδου «Τρωαδ.» 1051.

5. Ἀδέσποτον ἀπόσπασμα.

6. Ἀδέσποτον ἀπόσπασμα.

Ἄν ὁμως εἰς αὐτὸ προσθέσωμεν τὴν αἰτίαν καὶ τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἐλέχθη τοῦτο, τὸ σύνολον ἀποτελεῖ ἐνθῦμημα, ὅπως

«Γιατὶ εἰδὼν ποῦ γίνονται ὀκνά
Κάνει νὰ τὰ φθοιοῦν οἱ συμπολιτεῖς τοὺς ¹».

Ἐπίσης γνωμικὸν εἶναι καὶ τὸ

«Ἄπ' τοὺς θνητοὺς ὀλοτέλα κανεῖς δὲν εἶν' εὐτυχησμένος ²»·

καθὼς καὶ τὸ

«Ἐλευθερος δὲν εἶναι κανεῖς ἄνθρωπος ³».

ὅπου ἂν προστεθῆ καὶ ὁ ἐπόμενος στίχος

«Κι' εἶναι τῆς τύχης δοῦλοι ἢ τοῦ χρυσαφιοῦ ³».

ἔχομεν ἐνθῦμημα.

¹ Ἀφοῦ λοιπὸν γνωμικὸν εἶναι αὐτὸ ποῦ εἴπαμε, κατ' ἀνάγκην ὑπάρχουν τέσσαρα εἶδη γνωμικῶν. Πράγματι, ἄλλα γνωμικὰ ἔχουν ἀνάγκην ἐπεξηγήσεως καὶ ἄλλα ὄχι. Διότι ὅσα γνωμικὰ ἐκφράζουν μίαν παραδοξολογίαν ἢ κάτι ποῦ δὲν εἶναι γενικὰ παραδεδεγμένον, πρέπει νὰ ἀποδειχθοῦν. Ὅσα ὁμως δὲν ἀποτελοῦν παραδοξολογίαν, δὲν ἔχουν ἀνάγκην ἐπεξηγήσεως. Ἀπὸ τὰ γνωμικὰ αὐτά, ἄλλα μὲν δὲν ἔχουν ἀνάγκην ἐπεξηγήσεως, διότι εἶναι ἐκ τῶν προτέρων γνωστά, ὅπως τὸ

«γιατὶ ἓνα ἄνθρωπον ἢ θγεία, κατὰ τὴν γνώμην μου, τουλάχιστον,
εἶναι τὸ μεγαλύτερον καλό»,

διότι αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ γνώμη τῶν πολλῶν, ἄλλα δέ, ἐπειδὴ μόλις διατυπωθοῦν γίνονται πρόδηλα εἰς κάθε ἄνθρωπον ποῦ τὰ ἐξετάζει ὅπως τὸ

«Ὅποιος δὲν ἀγαπᾷ συνεχῶς, δὲν εἶναι ἀληθινὸς ἀραστής ⁴».

² Ἀπὸ τὰ γνωμικὰ πάλιν ποῦ ἔχουν ἀνάγκην ἐπεξηγήσεως, ἄλλα μὲν ἀποτελοῦν μέρος ἐνθυμήματος, ὅπως τὸ

«ποτὲ δὲν πρέπει ἄνθρωπος μυαλωμένος...» ⁵.

³ Ἄλλα δὲ πάλιν συγγενεύουν πρὸς τὸ ἐνθῦμημα, χωρὶς ὁμως καὶ νὰ ἀποτελοῦν μέρος ἐνθυμήματος. Αὐτὰ δὲ τὰ γνωμικὰ ἐκτιμῶνται καὶ περισσότερον. Ἀνήκουν δὲ εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν ἐκεῖνα ποῦ περιέχουν τὴν αἰτιολογίαν των, ὅπως λ. χ. τὸ

«Ἀφοῦ εἶσαι θνητός, μὴν κρατᾷς ἀθάνατο θυμό» ⁶.

τὸ μὲν γὰρ φάναι «μὴ δεῖν φυλάττειν» γνώμη, τὸ δὲ προσ-
κειμενον «θνητὸν ὄντα» τὸ διὰ τί. Ὁμοίως δὲ καὶ

25 θνατὰ χρῆ τὸν θνατὸν, οὐκ ἀθάνατα τὸν θνατὸν φρονεῖν.

Φανερόν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων πόσα τε εἶδη γνώμης,
καὶ περὶ ποῖον ἕκαστον ἀριότιται· περὶ μὲν γὰρ τῶν ἀμφι-
σβητουμένων ἢ παραδόξων μὴ ἄνευ ἐπιλόγου, ἀλλ' ἢ προ-
θέντα τὸν ἐπίλογον γνώμη χρῆσθαι τῷ συμπεράσματι, ὡς
30 εἴ τις εἴποι, «ἐγὼ μὲν οὖν, ἐπειδὴ οὐτε φθονεῖσθαι δεῖ οὐτ'
ἀργὸν εἶναι, οὗ φημι χρῆναι παιδεύεσθαι», ἢ τοῦτο προ-
ειπόντα ἐπειπεῖν τὰ ἐμπροσθεν, περὶ δὲ τῶν μὴ παραδό-
ξων ἀδήλων δὲ προστιθέντα τὸ διότι στρογγυλώτατα. Ἀρ-
μότιται δ' ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ τὰ Λακωνικὰ ἀποφθέγμα-
35 τα καὶ τὰ αἰνιγματώδη, ὡς εἴ τις λέγει ὁ περὶ Σιτησί-
1395a χορος ἐν Λοκροῖς εἶπεν, ὅτι οὐ δεῖ ὑβριστὰς εἶναι, ὅπως μὴ
οἱ τέττιγες χαυθῆν ἄδωσιν. Ἀριότιται δὲ γνωμολογεῖν ἡλι-
κία μὲν πρεσβυτέρων, περὶ δὲ τούτων ὧν ἔμπειρός τις ἐστίν,
ὡς τὸ μὲν μὴ τηλικούτων ὄντα γνωμολογεῖν ἀπρεπὲς ὥσπερ
5 καὶ τὸ μυθολογεῖν, περὶ δὲ ὧν ἄπειρος, ἡλίθιον καὶ ἀπαί-
δευτον. Σημεῖον δὲ ἱκανόν· οἱ γὰρ ἀγροῖκοι μάλιστα γνωμο-
τύποι εἰσὶ καὶ θαδίως ἀποφαίνονται (καθόλου). Καθόλου
δὲ μὴ ὄντος καθόλου εἰπεῖν μάλιστα ἀριότιται ἐν σχελιασμοῦ
καὶ δεινώσει, καὶ ἐν τούτοις ἢ ἀρχόμενον ἢ ἀποδείξαντα.
10 Χρῆσθαι δὲ δεῖ καὶ ταῖς τεθρυλημέναις καὶ κοιναῖς γνώ-

1. Οἱ Λοκροὶ εἶχαν πάθει μεγάλην καταστροφάν, ἢ χώρα των ἐλεηλατήθη τελείως καὶ ὅμως ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι προκλητικοί. Ἡ ἀνωτέρω φράσις ἐπομένως ἔχει τὴν σημασίαν ὅτι ἂν συνέχιζαν τὴν ἰδίαν τακτικὴν, δὲν θὰ ἔμμενε οὐτε δένδρο εἰς τὴν χώραν των, ἐπάνω στο ὅποτον νὰ ἠμποροῦν νὰ καθήσουν τὰ τζιτζικία.

Πράγματι, τὸ μὲν νόημα «δὲν πρέπει νὰ κρατοῦμε θυμὸν» ἀποτελεῖ κυρίως τὸ γνωμικόν, ἡ δὲ προσθήκη «ἐπειδὴ εἴμεθα θνητοὶ» ἀποτελεῖ τὴν ἐπεξηγήσειν του.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ διὰ τὸ γνωμικόν

«ὁ θνητὸς πρέπει νὰ σκέπτεται σὰν θνητὸς καὶ ὄχι σὰν ἀθάνατος».

Ἐκ τῶν ὅσων ἐξεθέσαμεν καθίσταται φανερόν καὶ πόσα εἶδη γνωμικῶν ὑπάρχουν καὶ ποῦ ταιριάζει τὸ καθένα. Καὶ τὰ μὲν γνωμικὰ ποῦ δὲν εἶναι γενικῶς παραδεδεγμένα ἢ ἀποτελοῦν παραδοξολογίαν, δὲν πρέπει νὰ μένουν χωρὶς ἐπεξηγήσειν, ἀλλ' ἢ πρέπει πρῶτα νὰ δίδεται ἡ ἐξηγήσεις καὶ κατόπιν, ἔν εἶδει συμπεράσματος, νὰ λέγεται καὶ τὸ γνωμικόν, ὅπως λ. χ. εἰς τὴν φράσιν «φρονῶ ὅτι ἐπειδὴ δὲν πρέπει νὰ προκαλοῦμεν τὸν φθόνον, οὔτε νὰ εἴμεθα ἀνεργοί, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ μορφωνώμεθα». Ἡ ἀπεναντίας νὰ εἰπῆ πρῶτα τὸ γνωμικόν καὶ κατόπιν τὴν προηγουμένην φράσιν. Τὰ γνωμικὰ ὅμως ποῦ δὲν ἀποτελοῦν παραδοξολογίαν, ἀλλ' εἶναι ἀσαφῆ, πρέπει νὰ συνοδεύονται ἀπὸ μίαν ἐξηγήσειν με χτυπητὰ λόγια. Ἐκ τῶν γνωμικῶν αὐτοῦ τοῦ εἴδους κυρίως εἶναι ταιριαστὰ τὰ λακωνικὰ ἀποφθέγματα, καθὼς καὶ τὰ γνωμικὰ ποῦ ὁμοιάζουν με ἀινίγματα, ὅπως λ. χ., ἀν θέλη κανεὶς νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐκεῖνο ποῦ ὁ Σιτησίχορος εἶπε πρὸς τοὺς Λοκρούς, ὅτι δηλ. δὲν πρέπει νὰ εἶναι προκλητικοὶ γιὰ νὰ μὴ καθήσουν τὰ τζιτζίκια τῶν κάτω στὸ χῶμα καὶ ἀπὸ κεῖ τραγοῦδον¹.

Γνωμικὰ ἀρμόζει νὰ χρησιμοποιοῦν οἱ ἡλικιωμένοι ἄνθρωποι, ἐπίσης δὲ καὶ ἐκεῖνοι ποῦ ἔχουν εἰδικὴν τινα πείραν, ἔν σχέσει πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς εἰδικότητός των. Ἐπομένως εἶναι ἀπρέπεια τὸ νὰ χρησιμοποιῆται γνωμικὰ εἰς τοὺς λόγους τοῦ ὁποῖου δὲν εἶναι ἡλικιωμένος, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὸ νὰ χρησιμοποιῆται μύθους· τὸ νὰ λέγῃ δὲ κανεὶς γνωμικὰ περὶ πραγμάτων τῶν ὁποίων δὲν ἔχει καμμίαν πείραν, προδίδει ἀνοησίαν καὶ κακὴν ἀνατροφὴν. Ἴδου δὲ καὶ ἐπαρκῆς περὶ τούτου ἀπόδειξις. Οἱ ἀγροῖκοι ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον γνωμικὰ καὶ εὐκόλα βγάζουν γενικὰ ἀποφθέγματα γιὰ τὸ κάθε τι.

Τὸ νὰ χρησιμοποιῆται κανεὶς μίαν γενικευσιν ἐνῶ χειρίζεται κάποιον εἰδικὸν θέμα. Ἰδίως ταιριάζει ὅταν θέλῃ νὰ ἐπιτύχῃ ἀγανάκτησιν ἢ νὰ ἐξάρῃ τὴν σημασίαν τῶν λόγων του, αὐτὸ δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐπιτυχῶς εἴτε εἰς τὸ προοίμιον εἴτε εἰς τὸ τέλος τοῦ λόγου. Πρέπει δὲ νὰ χρησιμοποιῆται κανεὶς κυρίως τὰ καθιερωμένα καὶ γενικῶς ἀποδεκτὰ γνω-

μαίς, ἐὰν ὧσι χρήσιμοι· διὰ τὸ γὰρ εἶναι κοινά, ὡς ὁμολο-
γούντων πάντων, ὀρθῶς ἔχειν δοκοῦσιν, οἷον παρακαλοῦντι
ἐπὶ τὸ κινδυνεύειν μὴ θυσαμένους

εἰς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης,

15 καὶ ἐπὶ τὸ ἥτιους ὄντας

ξυνὸς Ἐννάλιος,

καὶ ἐπὶ τὸ ἀναιρεῖν τῶν ἐχθρῶν τὰ τέκνα καὶ μηδὲν ἀδι-
κοῦντα

νήπιος ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει.

- 20 Ἔτι ἐνταῦθα τῶν παροιμιῶν καὶ γινώματι εἰσιν, οἷον παροιμία,
« Ἄττικὸς πάροικος ». Δεῖ δὲ τὰς γνώμας λέγειν καὶ παρὰ
τὰ δεδημοσιευμένα (λέγω δὲ δεδημοσιευμένα οἷον τὸ « γινῶθι
σαυτὸν » καὶ « μηδὲν ἄγαν »), ὅταν ἦ τὸ ἦθος φαίνεσθαι μέλ-
λη βέλτιον, ἢ παθητικῶς εἰρημένῃ ἦ. Ἔστι δὲ παθητικῆ
25 μὲν οἷον εἴ τις ὀργιζόμενος φαίη ψεῦδος εἶναι ὡς δεῖ γι-
νώσκειν αὐτόν· οὗτος γοῦν εἰ ἐγίγνωσκεν ἑαυτόν, οὐκ ἂν ποτε
στρατηγεῖν ἠξίωσε. Τὸ δὲ ἦθος βέλτιον, ὅτι οὐ δεῖ, ὥσπερ
φασίν, φιλεῖν ὡς μισήσοντας ἀλλὰ μᾶλλον μισεῖν ὡς φιλή-
σοντας. Δεῖ δὲ τῇ λέξει τὴν προαίρεσιν συνδηλοῦν, εἰ δὲ μή,
30 τὴν αἰτίαν ἐπιλέγειν, οἷον οὕτως εἰπόντα, ὅτι « δεῖ δὲ φι-
λεῖν οὐχ ὥσπερ φασίν, ἀλλ' ὡς αἰ φιλήσοντα· ἐπιβούλου γὰρ
θάτερον », ἢ ὥδε « οὐκ ἀρέσκει δέ μοι τὸ λεγόμενον· δεῖ

1. Ἰλιάδος Μ 243. Τὸ ἀφήνομεν ἀμετάφραστον, διότι ὡς γνω-
μικὸν ἔχει καθιερωθῆ καὶ χρησιμοποιεῖται καὶ σήμερον μὲ τὴν ἀρ-
χαίαν μορφήν του. Ὁ Πολυλάς ἔχει μεταφράσει τὸν στίχον αὐτὸν
ὡς ἑξῆς:

Εἶναι καλὸ νὰ προμαχᾶς γιὰ τὴ γλυκεῖα Πατρίδα

2. Ἰλιάδος Σ 309 (μετάφρ. Πάλλη).

3. Βλ. Ρητορικὴ, τόμ. Α' κεφ. 15.

4. Δηλ. ἐπικίνδυνος. ἄβολος γείτονας.

μικά, ἂν τοῦ εἶναι χρήσιμα. Πράγματι, ἐπειδὴ εἶναι γενικά καὶ ὅλοι τὰ ἀναγνωρίζουν, θεωροῦνται ὅτι εἶναι ὀρθά. Ἔτσι δταν προτρέπωμεν νὰ ἀντικρύσουν τὸν κίνδυνον, ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἔχουν κάμει ἀκόμη θυσίαν ταιριάζει νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸ γνωμικόν

«Εἰς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πατρὸς» ¹.

Ὅταν δὲ προτρέπωμεν τοὺς ἀδυνατωτέρους, ἐπικαιροῦν εἶναι τὸ

«Χάρες δὲν ἔχει ὁ πόλεμος» ².

Τέλος ἐκεῖνος ποὺ θέλει νὰ συμβουλευέσῃ νὰ θανατώσουν καὶ τὰ παιδιὰ τῶν ἐχθρῶν ἂν καὶ εἶναι ἀθῶα, μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ

Εἶναι κουτὸς ὁποιος σκοτώνει τὸν πατέρα
Καὶ στὴ ζωὴ ἀφήνει τὰ παιδιὰ του ³.

Ἐπὶ τούτου ἔτι καὶ μερικαὶ παροιμίαι ποὺ ἀποτελοῦν γνωμικά, λ. χ. ἡ παροιμία

«γείτονας ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν» ⁴.

Πρέπει δὲ ἀκόμη νὰ χρησιμοποιήσωμεν γνωμικά, δταν θέλωμεν ν' ἀντικρύσωμεν ἄλλα, γενικώτερον γνωστά, ὀνομάζω δὲ γενικώτερον γνωστά τὸ «γνώθι σαυτὸν» λ. χ. ἢ τὸ «μηδὲν ἄγαν». Τοῦτο δὲ, δταν ἢ θέλῃ νὰ δείξῃ ἀνιότερον χαρακτήρα, ἢ νὰ χρησιμοποιήσῃ εἰς τὴν ἀγόρευσίν του πάθος. Πάθος ὑπάρχει δταν, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ρήτωρ θυμωμένος εἰπῇ ὅτι εἶναι ψέμα πὼς ὁ καθένας πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὸν ἑαυτὸν του. Διότι ἂν καὶ ὁ ἀντίπαλος ἐγνώριζε τὸν ἑαυτὸν του, ποτὲ δὲν θὰ εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ γίνῃ στρατηγός. Ἄφ' ἑτέρου δείχνει ἀνώτερον χαρακτήρα δταν ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν πρέπει, σύμφωνα μὲ τὸ γνωστὸν γνωμικόν, νὰ ἀγαπᾶ ὡσὰν νὰ πρόκειται τὴν ἄλλην ἡμέραν νὰ μισῆσῃ (ἐκεῖνον ποὺ ἀγαπᾶ) ἀλλὰ μᾶλλον νὰ μισῇ ὡσὰν νὰ πρόκειται τὴν ἄλλην ἡμέραν νὰ ἀγαπήσῃ (ἐκεῖνον ποὺ μισεῖ) Καὶ τότε, μαζὶ μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν του, πρέπει ἀμέσως νὰ φανερώνη τί θέλει νὰ εἰπῇ ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἐπεξηγήσῃ καὶ νὰ αἰτιολογήσῃ αὐτὸ ποὺ εἶπε, λόγου χάριν ἐκεῖνος ποὺ ἰσχυρίζεται ὅτι «δὲν πρέπει ν' ἀγαπᾶ κανεὶς, ὅπως λέγει ἡ παροιμία, ἀλλὰ σὰν νὰ πρόκειται νὰ ἀγαπᾶ πάντοτε. Διότι τὸ ἀντίθετον εἶναι ἴδιον ἐπιβούλου ἀνθρώπου». Ἡ καὶ τὸ ἐξῆς «δὲν μοῦ ἀρέσει ἡ παροιμία· διότι ὁ ἀληθινὸς φίλος πρέπει νὰ ἀγαπᾶ

γὰρ τὸν ἀληθινὸν φίλον ὡς φιλήσοντα ἀεὶ φιλεῖν»· καὶ «οὐδὲ
τὸ μηδὲν ἄγαν· δεῖ γὰρ τοὺς γε κακοὺς ἄγαν μισεῖν».

- 1395b Ἐχουσι δ' εἰς τοὺς λόγους βοήθειαν μεγάλην μίαν μὲν
διὰ τὴν φορτικότητα τῶν ἀκροατῶν· χαίρουσι γὰρ ἂν τις
καθόλου λέγων ἐπιτύχη τῶν δοξῶν ἃς ἐκείνοι κατὰ μέ-
ρος ἔχουσιν. Ὁ δὲ λέγω, δῆλον ἔσται ὧδε, ἅμα δὲ καὶ πῶς
5 δεῖ αὐτὰς θηρεύειν. Ἡ μὲν γὰρ γνώμη, ὥσπερ εἴρηται, ἀπό-
φανσις καθόλου ἐστίν, χαίρουσι δὲ καθόλου λεγομένου ὃ κατὰ
μέρος προὔπολαμβάνοντες τυγχάνουσι· οἷον εἴ τις γείτοσι
τύχῳ κεχρημένος ἢ τέκνοις φαύλοις, ἀποδέξαιτ' ἂν τοῦ εἰ-
πόντος «οὐδὲν γειτονίας χαλεπώτερον» ἢ ὅτι «οὐδὲν ἡλιθι-
10 ώτερον τεκνοποιίας», ὥστε δεῖ στοχάζεσθαι πῶς τυγχάνουσι
ποῖα προὔπολαμβάνοντες, εἰθ' οὕτως περὶ τούτων καθόλου
λέγειν. Ταύτην τε δὴ ἔχει μίαν χρῆσιν τὸ γνωμολογεῖν,
καὶ ἑτέραν κρείττω· ἠθικὸς γὰρ ποιεῖ τοὺς λόγους. Ἦθος
δὲ ἔχουσιν οἱ λόγοι ἐν ὅσοις δῆλη ἢ προαίρεσις. Αἱ δὲ γνῶ-
15 μαι πᾶσαι τοῦτο ποιοῦσιν διὰ τὸ ἀποφαίνεσθαι τὸν τὴν
γνώμην λέγοντα καθόλου περὶ τῶν προαιρέσεων, ὥστε, ἂν
χρησται ὧσιν αἱ γνῶμαι, καὶ χρησιότηθη φαίνεσθαι ποιοῦ-
σι τὸν λέγοντα.

Περὶ μὲν οὖν γνώμης, καὶ τί ἐστὶ καὶ πόσα εἶδη ταύ-
20 τῆς καὶ πῶς χρησιέον αὐτῇ καὶ τίνα ὠφέλειαν ἔχει, εἰρή-
σθω ταῦτα.

22. Περὶ δ' ἐνθυμημάτων καθόλου τε εἵπωμεν, τί-
να τρόπον δεῖ ζητεῖν, καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς τόπους· ἄλλο
γὰρ εἶδος ἐκάτερον τούτων ἐστίν. Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἐνθύμημα

ὡσάν νά πρόκειται νά ἀγαπᾶ πάντοτε». Οὐτε καί τὸ «μηδὲν ἄγαν». Διότι τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους πρέπει νά τοὺς μισῶμεν ὑπερβολικά.

Τὰ γνωμικά ὠφελοῦν πολὺ τὸν ρήτορα, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐξ αἰτίας τῆς μεταιοδοξίας τοῦ ἀκροατηρίου. Διότι οἱ ἀκροαταὶ εὐχαριστοῦνται ἐξαιρετικά ὅταν ὁ ρήτωρ διατυπῶνων μίαν γενικὴν κρίσιν συμφωνήσῃ μὲ τὰς γνώμας ποὺ καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἔχουν ἐν σχέσει πρὸς κάποιον εἰδικὸν θέμα. Μὲ τὰ ἀκόλουθα θὰ ἀποδειχθῇ αὐτὸ ποὺ ἰσχυρίζομαι καὶ θὰ φανῇ συγχρόνως πῶς πρέπει νά εὐρίσκωμεν τὰ γνωμικά. Εἶπα πράγματι ὅτι γνωμικὸν εἶναι μία γενικὴ κρίσις καὶ ὅτι οἱ ἀκροαταὶ αἰσθάνονται εὐχαρίστησιν ὅταν ὁ ρήτωρ διατυπῶνῃ ὡς γενικὴν ἀλήθειαν κάτι ποὺ καὶ αὐτοὶ πιστεύουν ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς εἰδικῆς περιπτώσεως. Πράγματι, ἂν κάποιος τόχῃ νά ἔχῃ κακοὺς γείτονας ἢ κακὰ παιδιὰ, θὰ ἀποδεχθῇ τὴν γνώμην ἐκείνου ποὺ θὰ εἴπῃ ὅτι «δὲν ὑπάρχει βαρύτερον πρᾶγμα ἀπὸ τὴν γειτονιά» ἢ ὅτι «δὲν ὑπάρχει ἀνοητότερον πρᾶγμα ἀπὸ τὸ νά κάμῃ κανεὶς παιδιὰ». Πρέπει ἐπομένως νά λογαριάσῃ κανεὶς τί συμβαίνει εἰς τοὺς ἀκροατὰς του καὶ τί σκέψεις πιθκνὸν νά κάμνουν καὶ τότε νά διατυπῶνῃ γενικὰς κρίσεις ἀναλόγους. Αὕτη εἶναι ἡ μία ὠφέλεια τοῦ ρήτορος ἀπὸ τὴν χρησιμοποίησιν γνωμικῶν. Ὑπάρχει δὲ καὶ μία ἄλλη σπουδαιότερα. Τὰ γνωμικά δίδουν ἠθικὸν περιεχόμενον εἰς τοὺς λόγους. Ἐχουν δὲ ἠθικὸν περιεχόμενον ἐκεῖνοι οἱ λόγοι, ὅπου ἐκδηλώνονται αἱ ἠθικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ ρήτορος. Κάθε γνωμικὸν ὁμῶς ἐπιτυγχάνει τὸ ἀποτελεσμα αὐτό, διότι ὁ ρήτωρ ποὺ τὸ χρησιμοποιεῖ ἐμφανίζει τὰς γενικὰς ἀντιλήψεις του, εἰς τρόπον ὅσῃ, ἂν τὰ γνωμικά εἶναι ὀρθά, κάμνουν νά φαίνεται χρηστὸς ἀνθρώπος καὶ ἐκεῖνος ποὺ τὰ λέγει.

Ἄρκετὰ ἐξεθέσαμεν περὶ τῶν γνωμικῶν, περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν εἰδῶν των καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς χρησιμοποίησέως των καθὼς καὶ περὶ τῆς ὠφελείας ποὺ προκύπτει ἀπ' αὐτά.

22. ΠΕΡΙ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΩΝ

Καὶ τώρα ἄς ἑμιλήσωμεν γενικῶς περὶ τῶν ἐνθυμημάτων. Ἄς ἐξετάσωμεν κατὰ ποῖον τρόπον πρέπει νά τὰ ἀναζητήσωμεν καὶ κατόπιν θὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῶν κοινῶν τόπων. Διότι τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἀποτελεῖ καὶ ἰδιαίτερον

συλλογισμός ἐστιν, εἴρηται πρότερον, καὶ πῶς συλλογισμός,
 25 καὶ τί διαφέρει τῶν διαλεκτικῶν· οὔτε γὰρ πόρρωθεν οὔτε
 πάντα δεῖ λαμβάνοντις συνάγειν· τὸ μὲν γὰρ ἀσαφὲς διὰ τὸ
 μῆκος, τὸ δὲ ἀδόλεσχία διὰ τὸ φανερὰ λέγειν. Τοῦτο γὰρ
 αἷτιον καὶ τοῦ πιθανωτέρου εἶναι τοὺς ἀπαιδευτοὺς τῶν
 πεπαιδευμένων ἐν τοῖς ὄχλοις. ὡσπερ φασὶν οἱ ποιηταὶ
 30 τοὺς ἀπαιδευτοὺς παρ' ὄχλῳ μουσικωτέρου λέγειν· οἱ μὲν
 γὰρ τὰ κοινὰ καὶ καθόλου λέγουσιν, οἱ δ' ἐξ ὧν ἴσασι, καὶ
 τὰ ἐγγύς· ὥστ' οὐκ ἐξ ἀπάντων τῶν δοκούτων ἀλλ' ἐκ
 τῶν ὄρισμένων λεκτέον, ὅλον ἢ τοῖς κρίνουσιν ἢ οὐδ' ἀπο-
 1396a δέχονται, καὶ τοῦτο δὴ δι' οὕτως φαίνεται, δῆλον εἶναι
 ἅπασιν ἢ τοῖς πλείστοις, καὶ μὴ μόνον συνάγειν ἐκ τῶν
 ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ.

Πρῶτον μὲν οὖν δεῖ λαβεῖν δι' ἃ περὶ οὗ δεῖ λέγειν καὶ
 5 συλλογίζεσθαι εἴτε πολιτικῶ συλλογισμῶ εἴθ' ὀποιοῦν,
 ἀναγκαῖον καὶ τὰ τούτῳ ἔχειν ὑπάρχοντα, ἢ πάντα ἢ ἕνια·
 μηδὲν γὰρ ἔχων ἐξ οὐδενὸς ἂν ἔχοις συνάγειν. Λέγω δ'
 ὅλον πῶς ἂν δυναίμεθα συμβουλεύειν Ἀθηναίοις εἰ πολε-
 μητέον [ἢ μὴ πολεμητέον] μὴ ἔχοντες τίς ἢ δύναμις αὐτῶν,
 10 πότερον ναυτικὴ ἢ περὶ κη ἢ ἄμφω, καὶ αὕτη πόση. καὶ
 πρόσοδοι τίνας ἢ φίλοι καὶ ἐχθροί, ἔτι τίνας πολέμους πε-
 πολεμήκασι καὶ πῶς, καὶ ἄλλα τὰ τοιαῦτα· ἢ ἐπαινεῖν,
 εἰ μὴ ἔχοιμεν τὴν ἐν Σαλαμίῃ ναυμαχίαν ἢ τὴν ἐν Μα-

1. Εὐριπίδου «Ἰππόλυτος» 994-995.

εἶδος. Τὸ ἐνθύμημα, ὅπως καὶ προηγουμένως εἶπαμεν, εἶναι συλλογισμός. Ἐδείξαμεν δὲ πῶς κατασκευάζεται ἓνας συλλογισμός καὶ τί διαφορά ὑπάρχει μεταξύ ρητορικοῦ συλλογισμοῦ (ἐνθυμήματος) καὶ διαλεκτικοῦ συλλογισμοῦ. Πράγματι, εἰς τὸν ρητορικὸν συλλογισμὸν δὲν πρέπει νὰ συνάγῃται συμπεράσματα ξεκινῶντας ἀπὸ πολὺ μακρὰ, οὔτε νὰ παραθέτωμεν ὄλας τὰς προτάσεις. Διότι τοῦτο ἀφ' ἐνός μὲν θὰ ἐφαίνετο ἀσαφὲς ἐξ αἰτίας τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν προτάσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ ἔθεωρεῖτο φλυαρία, ἐπειδὴ θὰ ἠναγκάζετο κανεὶς νὰ ἀναφέρῃ καὶ πράγματα πρόδηλα. Αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ αἰτία, ποῦ οἱ ἀγράμματοι ἄνθρωποι ἔχουν μεγαλύτεραν πειστικότητα μέσα στὸν ὄχλον, παρὰ οἱ μορφωμένοι. Ἔτσι καὶ οἱ ποιηταὶ λέγουν ὅτι οἱ ἀγράμματοι μπροστὰ στὸν ὄχλον ὁμιλοῦν μὲ περισσότεραν τέχνην. Διότι αὐτοὶ μὲν χρησιμοποιοῦν κοινοτοπίας καὶ γενικότητας, ἐνῶ οἱ μορφωμένοι περιορίζονται εἰς τὸ θέμα των καὶ χρησιμοποιοῦν ὄλας τὰς γνώσεις των ποῦ σχετίζονται μὲ αὐτό. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμεν εἰς τὸν λόγον μας ὄλα ὅσα μᾶς φαίνονται ἀληθινά, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνα ποῦ ἀναγνωρίζονται εἴτε ἀπὸ τοὺς δικαστὰς εἴτε ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀρμόδια διὰ τὴν ὑπόθεσιν πρόσωπα καὶ νὰ τὰ διατυπῶνῃμεν ἔτσι, ὥστε ὅλοι ὁ κόσμος ἢ τοὺλάχιστον οἱ πολλοὶ νὰ ἀντιλαμβάνονται εἰς αὐτὰ ποῦ λέγομεν εἶναι πρόδηλα. Νὰ μὴ χρησιμοποιοῦμεν δέ, πρὸς συναγωγὴν συμπερασμάτων, μόνον τὰς προτάσεις ποῦ ἀληθεύουν ἀναγκαστικά, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνας ποῦ εἶναι ἀπλῶς πιθαναί.

Πρῶτα πρῶτα λοιπὸν πρέπει νὰ τεθῆ ὡς ἀρχὴ ὅτι εἴτε πολιτικὸν εἶναι τὸ θέμα μας, εἴτε ἐτιδήποτε ἄλλο, ἂν θέλωμεν νὰ διατυπῶσωμεν ἓνα συλλογισμὸν, πρέπει νὰ κατέχωμεν καὶ ὅ,τι σχετίζεται πρὸς αὐτόν, εἴτε ἐν τῷ συνόλῳ εἴτε τοὺλάχιστον μερικὰ ἀπὸ τὰ σχετικὰ στοιχεῖα. Διότι ἂν δὲν κατέχῃς τίποτε, δὲν εἶναι δυνατόν καὶ νὰ συναγάγῃς συμπέρασμα. Θέλω νὰ εἰπῶ, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους συμβουλὴν ἂν πρέπη ἢ ἂν δὲ πρέπη νὰ πολεμήσουν, ὅταν δὲν ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας τί εἰδους εἶναι ἡ στρατιωτικὴ των δύναμις, ἂν δηλ. εἶναι στρατὸς τῆς ξηρᾶς ἢ ναυτικὸν ἢ καὶ τὰ δύο μαζί, καὶ πόση εἶναι, καὶ ποῖα εἶναι τὰ οἰκονομικὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ οἱ φίλοι καὶ οἱ ἐχθροὶ των. ἀκόμη δὲ εἰς ποίους πολέμους ἔλαβον μέρος καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας καὶ τόσα ἄλλα παρόμοια. Ἡ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ κάμωμεν τὸν πανηγυρικὸν τῶν Ἀθηνῶν, ἂν ἀγνοοῦμεν τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἢ τὴν ἐν Μαραθῶνι

ραθῶνι μάχην ἢ τὰ ὑπὲρ τῶν Ἡρακλειδῶν πραχθέντα ἢ
 15 ἄλλο τι τῶν τοιοῦτων. Ἐκ γὰρ τῶν ὑπαρχόντων ἢ δοκούν-
 των ὑπάρχειν καλῶν ἐπαινοῦσι πάντες. Ὀμοίως δὲ καὶ ψέ-
 γουσιν ἐκ τῶν ἐναντίων, σκοποῦντες τί ὑπάρχει τοιοῦτον αὐ-
 τοῖς ἢ δοκεῖ ὑπάρχειν, ὡς οἱ τοὺς Ἕλληνας κατεδουλώ-
 20 σαυτο, καὶ τοὺς πρὸς τὸν βάρβαρον ἀριστεύσαντας καὶ συμ-
 μαχεσαμένους ἠνδραποδίσαντο, Αἰγινήτας καὶ Ποτιδαίτας
 καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον ἀμέρισμα
 ὑπάρχει αὐτοῖς. Ὡς δ' αὖτως καὶ οἱ κατηγοροῦντες καὶ οἱ
 ἀπολογούμενοι ἐκ τῶν ὑπαρχόντων σκοπούμενοι κατηγοροῦ-
 25 σι καὶ ἀπολογοῦνται. Οὐδὲν δὲ διαφέρει περὶ Λακεδαιμο-
 νίων ἢ Ἀθηναίων ἢ ἀνθρώπου ἢ θεοῦ τὸ αὐτὸ τοῦτο δρᾶν
 καὶ γὰρ συμβουλευόντα τῷ Ἀχιλλεῖ καὶ ἐπαινοῦντα καὶ ψέ-
 γοντα καὶ κατηγοροῦντα καὶ ἀπολογούμενον ὑπὲρ αὐτοῦ τὰ
 ὑπάρχοντα ἢ δοκούντα ὑπάρχειν ληπιέον, ἴν' ἐκ τούτων λέ-
 γωμεν ἐπαινοῦντες ἢ ψέγοντες εἴ τι καλὸν ἢ αἰσχρὸν ὑπάρ-
 30 χει, κατηγοροῦντες δ' ἢ ἀπολογούμενοι εἴ τι δίκαιον ἢ ἄδι-
 κον, συμβουλευόντες δ' εἴ τι συμφέρον ἢ βλαβερόν. Ὀμοίως
 δὲ τούτοις καὶ περὶ πράγματος ὁτιοῦν, ὡς περὶ δικαιο-
 σύνης, εἴ ἀγαθὸν [ἢ μὴ ἀγαθόν], ἐκ τῶν ὑπαρχόντων τῇ δι-
 καιοσύνῃ καὶ τῷ ἀγαθῷ. Ὡστ' ἐπειδὴ καὶ πάντες οὕτω φαί-
 35 νονται ἀποδεικνύντες, εἴαν τε ἀκριβέστερον εἴαν τε μαλακώτε-
 1396b ρον συλλογίζονται· (οὐ γὰρ ἐξ ἀπάντων λαμβάνουσιν ἀλλ'
 ἐκ τῶν περὶ ἕκαστον ὑπαρχόντων), καὶ διὰ τοῦ λόγου δηλον
 οἱ ἀδύνατον ἄλλως δεικνύναι φανερὸν οἱ ἀναγκαῖον, ὥσπερ
 ἐν τοῖς τοπικοῖς, πρῶτον περὶ ἕκαστον εἶχειν ἐξειλεγμένα περὶ

μάχην, ἢ ὅσα εἶπαμεν ὑπὲρ τῶν Ἡρακλειδῶν, ἢ ὅτι ἄλλο σχετικόν; Διότι ὁ καθένας, διὰ τὸ νὰ συνθέσῃ ἕνα ἔπαινον, χρησιμοποιοεῖ τὰ κατὰ πού υπάρχουν ἢ φαίνεται ὅτι υπάρχουν. Ἐπίσης δὲ καὶ οἱ ψόγοι συντίθενται ἀπὸ τὰ ἀντίθετα. δηλ. ἐκείνος πού ψέγει ἐξετάζει τὰ ἐλαττώματα πού ἔχει ἢ φαίνεται ὅτι ἔχει τὸ ἀντικείμενον τοῦ λόγου του. Ἀ.χ. προκειμένου περὶ τῶν Ἀθηναίων θὰ ἔχη τὸ εἶπε ὅτι ὑπεδούλωσαν τοὺς Ἕλληνας, καὶ μάλιστα καὶ ἐκείνους πού ἦσαν σύμμαχοι των εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἐδειξαν ἀρίστην στάσιν κατ' αὐτόν, Αἰγινήτας καὶ Ποιθαιάτας, τοὺς ἔκαμαν σκλάβους, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα παρόμοια γεγονότα καὶ οἰονδήποτε ἄλλο σφάλμα των.

Καὶ ἐκείνοι ἐπίσης πού κατηγοροῦν ἢ ἀπολογοῦνται, συνθέτουν τὴν ἀπολογία των ἀπὸ τὰ δεδομένα στοιχεῖα τῆς ὑποθέσεως. Εἰς ὅλους τοὺς λόγους τὸ ἴδιον πρέπει νὰ γίνεται καὶ δὲν ἔχει σημασίαν ἂν ὁ λόγος ἀφορᾷ τοὺς Λακεδαιμονίους ἢ τοὺς Ἀθηναίους ἢ κάποιον ἄνθρωπον ἢ θεόν. Πράγματι, εἴτε πρόκειται μὲ τὸν λόγον μας νὰ δώσωμεν κάποιαν συμβουλήν εἰς τὸν Ἀχιλλέα, εἴτε νὰ τὸν ἐπαινώσωμεν ἢ νὰ τὸν ψέξωμεν ἢ νὰ παραστῶμεν εἰς δίκην ὡς κατήγοροι ἢ συνήγοροι του, πρέπει πρῶτα νὰ λάβωμεν γνῶσιν τῶν περιστατικῶν πού τὸν ἀφοροῦν ἢ φαίνεται ὅτι τὸν ἀφοροῦν, ὥστε ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν νὰ μᾶς εἶναι δυνατόν νὰ συνθέσωμεν τὸν λόγον μας, δηλ. ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὠραίων ἢ ἀσχημῶν ἰδιοτήτων του νὰ πλέξωμεν τὸν ἔπαινον ἢ τὸν ψόγον του ἢ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δικαίων ἢ τῶν ἀδίκων πράξεων του νὰ καταρτίσωμε τὸ κατηγορητήριον ἢ τὴν ἀπολογία του ἢ, τέλος, ἐπὶ τῇ βάσει ἐκείνου πού τοῦ συμφέρει ἢ τοῦ εἶναι ἐπιβλαβές νὰ διατυπώσωμεν τὰς συμβουλὰς μας. Κατ' ἀνάλογον τρόπον συντίθενται καὶ οἱ λόγοι ἐπὶ οἰονδήποτε θέματος. Ἀ.χ., ἂν θέλωμεν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι εἶναι ἢ δὲν εἶναι καλὸν πράγμα, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν κάθε τι πού σχετίζεται μὲ τὴν δικαιοσύνην καὶ μὲ τὸ καλόν.

Ἀφοῦ λοιπὸν βλέπομεν ὅτι ὅλοι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον προσπαθοῦν νὰ ἀποδείξουν τὸ θέμα των, εἴτε ἀκριθέστεροι εἴτε ἄοριστότεροι εἶναι οἱ συλλογισμοὶ των (διότι δὲν χρησιμοποιοῦν πρὸς τοῦτο ὅλα τὰ στοιχεῖα πού διαθέτουν, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνα πού σχετίζονται μὲ τὸ εἰδικόν θέμα των, ἄλλωστε δὲ ἡ λογικὴ μᾶς πείθει ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδείξωμεν κάτι, ὅταν χρησιμοποιοῦμεν ἐπιχειρήματα ἄσχετα πρὸς αὐτό), εἶναι φανερόν ὅτι, καθὼς ἐξεθέσαμεν καὶ εἰς τὰ **Τ ο π ι κ ἄ**, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πρῶτα πρῶτα

5 τῶν ἐνδεχομένων καὶ τῶν ἐπικαιροτάτων, περὶ δὲ τῶν ἐξ ὑπογυίου γιγνομένων ζητεῖν τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀποβλέποντα μὴ εἰς ἀόριστα ἀλλ' εἰς τὰ ὑπάρχοντα περὶ ὧν ὁ λόγος, καὶ περιγράφοντα οὐ πλεῖστα καὶ ἐγγύτατα τοῦ πράγματος· ὅσῳ μὲν γὰρ ἂν πλείω ἔχη τῶν ὑπαρχόντων, τοσοῦτω ῥᾶον δει-
 10 κνύναι, ὅσῳ δ' ἐγγύτερον, τοσοῦτω οἰκειότερα καὶ ἤτιον κοινά. Λέγω δὲ κοινὰ μὲν τὸ ἐπαινεῖν τὸν Ἀχιλλέα οὐτι ἄνθρωπος καὶ οὐτι τῶν ἡμιθέων καὶ οὐτι ἐπὶ τὸ Ἴλιον ἐστρατεύσατο· ταῦτα γὰρ καὶ ἄλλοις ὑπάρχει πολλοῖς, ὥσπερ οὐδὲν μᾶλλον ὁ τοιοῦτος τὸν Ἀχιλλέα ἐπαινεῖ ἢ Διομήδην· ἴδια
 15 δὲ ἂ μὴδενὶ ἄλλῳ συμβέβηκεν ἢ τῷ Ἀχιλλεῖ. οἷον τὸ ἀποκτεῖναι τὸν Ἐκτορα τὸν ἄριστον τῶν Τρώων καὶ τὸν Κύννον, ὃς ἐκώλυσε ἅπαντας ἀποβαίνειν ἄτρωτος ὧν, καὶ οὐτι νεώτατος καὶ οὐκ ἔνορκος ὧν ἐστράτευσε· καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα.

Εἰς μὲν οὖν τρόπος τῆς ἐκλογῆς πρώτος οὗτος ὁ το-
 20 πικός, τὰ δὲ στοιχεῖα τῶν ἐνθυμημάτων λέγωμεν· στοιχεῖον δὲ λέγω καὶ τόπον ἐνθυμήματος τὸ αὐτό. Πρῶτον δὲ εἴπωμεν περὶ ὧν ἀναγκαῖον εἰπεῖν πρῶτον. Ἔστιν γὰρ τῶν ἐνθυμημάτων εἶδη δύο· τὰ μὲν γὰρ δεικτικά ἐστὶν οὐτι ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν, τὰ δ' ἐλεγκτικά, καὶ διαφέρει ὥσπερ ἐν τοῖς
 25 διαλεκτικοῖς ἔλεγχος καὶ συλλογισμός. Ἔστι δὲ τὸ μὲν δεικτικὸν ἐνθύμημα τὸ ἐξ ὁμολογουμένων συνάγειν, τὸ δὲ

1. Περὶ τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ βλ. Ὁβιδίου «Μεταμορφώσεις» IB', στίχ. 64 ἔπ.

γιὰ κάθε ζήτημα διαλέξει ἐκεῖνα τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ ταιριάζουν πρὸς ὅλας τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος ἐνδεχομένας ἀποφύεις καὶ πρὸς τὰ ἐπικαιρότερα τοῦ ἐξεταζομένου ζητήματος σημεῖα. Ὄταν δὲ πρόκειται νὰ ὁμιλήσωμεν ἐκ τοῦ προχείρου γιὰ κάποιον ἀπρόοπτον ζήτημα, πάλιν πρέπει μὲ τὴν ἰδίαν μέθοδον νὰ ἀναζητοῦμεν τὰ ἐπιχειρήματά μας καὶ νὰ μὴ ἀποβλέπωμεν εἰς ἀοριστίας καὶ γενικότητας, ἀλλ' εἰς τὸ συγκεκριμένον θέμα μας, προσπαθοῦντες νὰ παρατάξωμεν ὅσον εἶναι δυνατόν περισσότερα ἐπιχειρήματα ποὺ εὐρίσκονται εἰς ἐγγυτάτην θέσιν πρὸς τὸ ζήτημά μας. Διότι, ὅσον περισσότερα γεγονότα σχετικὰ μπορεῖ νὰ παρατάξῃ κανεὶς, τόσο εὐκολώτερα ἀποδεικνύει τὸ θέμα του, καὶ πάλιν, ὅσον τὰ ἐπικαλούμενα περιστατικὰ εὐρίσκονται πλησιέστερον πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, τόσο περισσότερο ὁ λόγος εἶναι συγκεκριμένος καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰς γενικότητας. Γενικότητας δὲ ὀνομάζω τὸ νὰ βασιζῆται κανεὶς τὸ ἐγκώμιον τοῦ Ἀχιλλέως ἐπάνω στὸ ὅτι αὐτὸς ἦτο ἄνθρωπος, ἢ ἡμίθεος, ἢ ὅτι ἔλαθε μέρος εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Τροίας. Πράγματι ὅλα αὐτὰ συνέβησαν καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους καὶ ἓνα τέτοιο ἐγκώμιον μποροῦσε κάλλιστα νὰ μὴ ἀφορᾷ τὸν Ἀχιλλέα ἀλλὰ τὸν Διομήδην. Τούναντίον ὀνομάζω ἰδιαίτερα περιστατικὰ ἐκεῖνα ποὺ συνέβησαν μόνον εἰς τὸν Ἀχιλλέα καὶ σὲ κανένα ἄλλον, λ. χ. τὸ ὅτι αὐτὸς ἐσκότωσε τὸν Ἔκτορα, τὸν καλύτερον ἀπὸ ὅλους τοὺς Τρῶας, καὶ τὸν Κύκλον ἑ, ποὺ ἐπειδὴ ἦτο ἄτρωτος εἶχεν ἐμποδίσαι ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνας νὰ ἀποβιβασθοῦν, καθῶς καὶ ὅτι μετέσχεν εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον νεώτατος, μολοντί δὲν ἦτο ὑποχρεωμένος μὲ ἕρκον νὰ βοηθήσῃ, καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια ὑπάρχουν. Αὐτὸς ὁ πρῶτος τρόπος συλλογῆς ἐπιχειρημάτων ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον τ ὀ π ο ν.

Καὶ τώρα ἄς ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν στοιχείων τῶν ἐνθυμημάτων. Ὀνομάζω δὲ τὸ ἴδιο πρᾶγμα στοιχεῖον καὶ τόπον ἐνὸς ἐνθυμήματος. Καὶ πρῶτα πρῶτα ἄς ἐξετάσωμεν ἐκεῖνο ποὺ πρέπει πρῶτα νὰ ἐρευνηθῆ. Πράγματι ὑπάρχουν δύο εἶδη ἐνθυμημάτων. Τὰ μὲν ἐνθυμήματα τοῦ πρώτου εἶδους, τὰ δ ε ι κ τ ι κ ἄ, σκοπὸν ἔχουν νὰ ἀποδείξουν ὅτι κάτι τι ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ δευτέρου εἶδους, τὰ ἔ λ ε γ κ τ ι κ ἄ, σκοπὸν ἔχουν νὰ ἀνασκευάσουν κάτι τι. Διαφέρουν δὲ μεταξύ των, ὅπως εἰς τὴν διαλεκτικὴν διαφέρει ὁ ἔλεγχος ἀπὸ τὸν συλλογισμόν. Καὶ δεικτικὸν μὲν ἐνθύμημα εἶναι τὸ νὰ συνάγῃ κανεὶς συμπεράσματα

ἐλεγκτικὸν τὰ ἀνομολογούμενα συνάγειν. Σχεδὸν μὲν οὖν
 ἡμῖν περὶ ἕκαστον τῶν εἰδῶν τῶν χρησίμων καὶ ἀναγκαίων
 30 ἔχονται οἱ τόποι· ἐξειλεγμένοι γὰρ αἱ προτάσεις περὶ ἕκα-
 στὸν εἶσιν, ὥστε ἐξ ὧν δεῖ φέρειν τὰ ἐνθυμηματα τόπων
 περὶ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ ἢ καλοῦ ἢ αἰσχροῦ ἢ δικαίου ἢ ἀδί-
 κου, καὶ περὶ τῶν ἡθῶν καὶ παθημάτων καὶ ἔξεων ὡσαύ-
 τως εἰλημμένοι ἡμῖν ὑπάρχουσι πρότερον οἱ τόποι. Ἔτι δὲ
 1397a ἄλλον τρόπον καθόλου περὶ ἀπάντων λάβωμεν, καὶ λέγωμεν
 παρασημαινόμενοι τοὺς ἐλεγκτικούς καὶ τοὺς ἀποδεικτικούς
 καὶ τοὺς τῶν φαινομένων ἐνθυμημάτων, οὐκ ὄντων δὲ ἐν-
 θυμημάτων, ἐπεὶ περ οὐδὲ συλλογισμῶν. Δηλωθέντων δὲ
 5 τούτων περὶ τῶν λύσεων καὶ ἐνοστάσεων διορίσωμεν, πόθεν
 δεῖ πρὸς τὰ ἐνθυμηματα φέρειν.

23. (I). Ἔστι δὲ εἰς μὲν τόπος τῶν δεικτικῶν ἐκ τῶν ἐ-
 ναντίων· δεῖ γὰρ σκοπεῖν εἰ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον ὑπάρ-
 χει, ἀναιροῦντα μὲν εἰ μὴ ὑπάρχει, κατασκευάζοντα δὲ εἰ
 10 ὑπάρχει, οἷον ὅτι τὸ σωφρονεῖν ἀγαθόν· τὸ γὰρ ἀκολασταί-
 νειν βλαβερόν. Ἡ ὡς ἐν τῷ Μεσοσηνιακῷ· «εἰ γὰρ ὁ πόλε-
 μος αἷτιος τῶν παρόντων κακῶν, μετὰ τῆς εἰρήνης δεῖ ἐπα-
 νορθώσασθαι».

15 *Εἴ περ γὰρ οὐδὲ τοῖς κακῶς δεδρακόσιν
 ἀκουσίως δίκαιον εἰς ὀργὴν ποιεῖν,
 οὐδ' ἂν ἀναγκασθῆς τις εὔδρασην τινά,
 προσήκον εἶναι τῷδ' ὀφείλεσθαι χάριν.*

20 *Ἄλλ' εἴ περ ἔστιν ἐν βροιοῖς ψευδηγορεῖν
 πιθανά, νομίζειν χρῆσθαι καὶ τοῦναντίον,
 ἅπιστ' ἀληθῆ πολλά συμβαίνειν βροιοῖς.*

1. Τοῦ ρήτορος Ἀλκιδάμαντος τοῦ Ἐλεάτου, μαθητοῦ τοῦ Γοργίου. Ὁ λόγος αὐτὸς ἀπημύνητο πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας.

2 καὶ 3. Ἀποσπάσματα ἀδέσποτα. Ὁ ἀνώνυμος σχολιαστὴς τὰ ἀποδίδει εἰς τὸν Εὐριπίδην. (ἀπ. 896 N^o).

ἀπὸ γεγονότα ἀνεγνωρισμένα. Ἐλεγκτικὸν δέ, τὸ νὰ συνάγη κανεῖς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν συνέβησαν τὰ πράγματα ποὺ ἐθεωροῦντο ὡς ἀνεγνωρισμένα (ἀφοῦ τὰ θέσῃ ὑπὸ κριτικὸν ἔλεγχον). Ὑπάρχουν ἕξ εἰς τὴν διάθεσίν μας γιὰ τὸ κάθε εἶδος ὠφέλιμοι καὶ ἀναγκαστοὶ κοινοὶ τόποι. Διότι εἴπαμεν ὅτι πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐκ τῶν προτέρων διαλέξει τὰς προτάσεις ποὺ πρέπει ἐκάστοτε νὰ χρησιμοποιοῦμεν. Εἰδικώτερα, ἔχομεν παραθέσει, εἰς προηγούμενα κεφάλαια, μίαν ἐκλογὴν κοινῶν τόπων, ποὺ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται σχετικῶς πρὸς τὸ καλὸν ἢ τὸ κακόν, τὸ ὠραῖον ἢ τὸ ἀσχημον, τὸ δίκαιον ἢ τὸ ἀδίκον, καὶ περὶ τῶν χαρακτήρων καὶ τῶν παθῶν καὶ τῶν ἰδιοτήτων. Καὶ τώρα πρέπει διὰ αὐτὰ νὰ τὰ ἐξετάσωμεν καὶ ὑπὸ μίαν ἄλλην ἐποψίν καὶ νὰ πραγματευθῶμεν τὰ διακριτικὰ σημεῖα τῶν ἐλεγκτικῶν καὶ τῶν ἀποδεικτικῶν ἐνθυμημάτων καθὼς καὶ ἐκείνων ποὺ φαίνονται μόνον, χωρὶς νὰ εἶναι ἐνθυμήματα. διότι ἀκριβῶς δὲν εἶναι οὔτε κἀν συλλογισμοί. Ἀφοῦ δὲ τὰ ἐκθέσωμεν διὰ αὐτὰ, θὰ πραγματευθῶμεν πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀνασκευάζωμεν ἢ νὰ φέρωμεν ἀντιρρήσεις εἰς τὰ ἐνθυμήματα τοῦ ἀντιπάλου.

23. ΚΟΙΝΟΙ ΤΟΠΟΙ ΤΩΝ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΩΝ

Α. Ὑπάρχει ἕνας κοινὸς τόπος εἰς τὰ δεικτικὰ ἐνθυμήματα, ποὺ στηρίζεται ἐπάνω εἰς τὰ ἐναντία. Συνίσταται δὲ εἰς τὸ νὰ ἐξετάζωμεν ἂν, δοθέντος κάποιου πραγματικοῦ γεγονότος, ὑπάρχη καὶ τὸ ἀντίθετόν του, καὶ ἂν μὲν δὲν ὑπάρχη νὰ ἀναιροῦμεν τὴν ἰδέαν αὐτήν, ἂν δὲ πάλιν ὑπάρχη, νὰ τὴν χρησιμοποιοῦμεν. Παράδειγμα: Ἡ ἐγκράτεια εἶναι καλὸν πρᾶγμα, διότι ἡ ἀκολασία εἶναι βλαβερὸν. Ἡ, ὅπως ἐλέχθη εἰς τὸν Μεσσηνιακὸν λόγον, «πράγματι, ἂν ὁ πόλεμος εἶναι ἡ αἰτία τῆς σημερινῆς κακοδαιμονίας, μόνον μὲ τὴν εἰρήνην εἶναι δυνατόν νὰ διορθωθῇ ἢ κατὰστασις», καὶ πάλιν.

Κι ἂν δίκαιο δὲν εἶναι νὰ θυμῶνομε μ' ὅσους ἀθέλητά τους ἔκαναν κακό, οὔτε εἶναι σωστὸ νὰ χρεωστοῦμε χάρη σ' ὅποιον κάνει τὸ καλὸ ἀπὸ ἀνάγκη².

καθὼς καὶ

Ἄλλὰ μὴ ποὺ μπορεῖ κανεῖς νὰ λήθῃ φέμματα στοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ τὸν πιστεύουν πρέπει νὰ βάζῃ στὸ νοῦ του καὶ τὸ ἀντίθετο, ὅτι πολλὰς ἀλήθειαι φαίνονται ἀπίστευται³.

- (II). Ἄλλος ἐκ τῶν ὁμοίων πτώσεων· ὁμοίως γὰρ δεῖ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν. οἷον δεῖ τὸ δίκαιον οὐ πᾶν ἀγαθόν· καὶ γὰρ ἂν τὸ δικαίως. νῦν δ' οὐχ αἰρετόν τὸ δικαίως ἀποθανεῖν.
- 25 (III). Ἄλλος ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα· εἰ γὰρ θατέρω ὑπάρχει τὸ καλῶς ἢ δικαίως ποιῆσαι. θατέρω τὸ πεπονθέναι, καὶ εἰ κελεῦσαι, καὶ τὸ πεποικέναι. οἷον ὡς ὁ τελώνης Διομέδων περὶ τῶν τελῶν. «εἰ γὰρ μὴδ' ὑμῖν αἰσχρὸν τὸ πωλεῖν, οὐδ' ἡμῖν τὸ ὠνεῖσθαι». Καὶ εἰ τῷ πεπον-
- 80 θότι τὸ καλῶς ἢ δικαίως ὑπάρχει, καὶ τῷ ποιῆσαντι. Ἔστι δ' ἐν τούτῳ παραλογίσασθαι· εἰ γὰρ δικαίως ἔπαθέν τι, [δικαίως πέπονθεν], ἀλλ' ἴσως οὐχ ὑπὸ σοῦ. Διὸ δεῖ σκο-
- 1397b πεῖν χωρὶς εἰ ἄξιός ὁ παθὼν παθεῖν καὶ ὁ ποιήσας ποιῆσαι, εἴτα χρῆσθαι ὁποτέρως ἀρμόττει· ἐνίοτε γὰρ διαφωνεῖ τὸ τοιοῦτον καὶ οὐδὲν κωλύει, ὥσπερ ἐν τῷ Ἀλκμαίωνι τῷ Θεοδέκτου
- 5 Μητέρα δὲ τὴν σὴν οὐ τις ἐστύγει βροτῶν ;
Φηοὶ δὲ ἀποκρινόμενος
Ἄλλὰ διαλαβόντα χρὴ σκοπεῖν·
ἐρουμένης δὲ τῆς Ἀλφειβοίας πῶς, ὑπολαβὼν φησιν
Τὴν μὲν θανεῖν ἐκριναν, ἐμὲ δὲ μὴ κτανεῖν.
- 10 Καὶ ἡ περὶ Δημοσθένους δίκη καὶ τῶν ἀποκτεινάντων Νικάνορα· ἐπεὶ γὰρ δικαίως ἐκρίθησαν ἀποκτεῖναι, δικαίως

1. Ὁ Θεόδεκτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Φάσηλιν τῆς Λυκίας καὶ ἦτο ρήτωρ καὶ τραγικός ποιητής, μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἰσοκράτους, Συνέθεσε 50 τραγωδίας καὶ ἐβραβεύθη 13 φορές. Ὁ Ἀλκμαίων, ἀνδρᾶς τῆς Ἀλφειβοίας, εἶχε σκοτώσει τὴν μητέρα του Ἐρυφίλην, διότι αὐτὴ μὲ προδοσίαν, προσκάλεσε τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της Ἀμφιαράδου.

2. Ὁ Buhle ὑποθέτει· δεῖ δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ρήτορος Δημοσθένους, ἀλλὰ περὶ τοῦ στρατηγοῦ, ποῦ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸν τέταρτον Ὀλυμπιακόν. Ὁ Bonnafous ἀφ' ἑτέρου ὑποδεικνύει, βασιζόμενος εἰς μαρτυρίαν τοῦ Δεινάρχου, τὰς σχέσεις ποῦ δηήρχαν μεταξύ τοῦ ρήτορος Δημοσθένους καὶ τοῦ Νικάνορος.

Β. Δεύτερος κοινός τόπος στηρίζεται επάνω εις τὴν ὁμοιότητα τῶν περιπτώσεων. Διότι ὅλα τὰ ὅμοια πράγματα ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν πάντοτε ἢ νὰ μὴ ὑπάρχουν πάντοτε. Παράδειγμα. Κάθε δίκαιον πρᾶγμα δὲν εἶναι καὶ καλόν. Ἄλλῳσ κάθε τι (ποῦ θὰ ὑφίσταμεθα) δικαίως, θὰ ἦτο καλὸν δι' ἡμᾶς. Καὶ ὅμως δὲν εἶναι καλὸν τὸ νὰ ἀποθάνῃ κανεὶς δικαίως.

Γ. Τρίτος κοινός τόπος εἶναι ἐκεῖνος ποῦ στηρίζεται επάνω εις τὴν ἀμοιβαίαν σχέσιν δύο περιστατικών. Πράγματι, ἂν κάποιος κάμῃ μίαν ὥραιαν καὶ δικαίαν πρᾶξιν πρὸς ἓνα ἄλλον, ὁ ἄλλος αὐτὸς καλῶς καὶ δικαίως τὴν ὑφίσταται. Καὶ πάλιν, ἂν τὸ νὰ προστάξῃ κάποιος νὰ ἐκτελεσθῇ μία πρᾶξις εἶναι ὥραϊον καὶ δίκαιον, τότε καὶ ἡ ἐκτέλεσίς της θὰ ἔχῃ τὸν ἴδιον χαρακτήρα. Αὐτὸ τὸ ἐπιχειρημα ἐχρησιμοποίησεν ὁ ἐνοικιαστῆς δημοσίων προσόδων Διομέδων. ὅταν ὠμίλει περὶ τῶν φόρων· «Ἄν δὲν εἶναι ντροπὴ γιὰ σᾶς νὰ τοὺς πωλήτε, δὲν εἶναι οὔτε γιὰ μένα ντροπὴ, ποῦ τοὺς ἀγοράζω». Καὶ πάλιν, ἂν κάποιος ὑφίσταται μίαν ἐνέργειαν καλὴν καὶ δικαίαν, ἡ ἰδία κρίσις ἀληθεύει καὶ δι' ἐκεῖνον ποῦ τὴν ἐνεργεῖ. Ἄλλὰ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι δυνατὸν νὰ συμβῇ καὶ λάθος. Πράγματι, εἶναι δυνατὸν κάποιος ποῦ ἔπαθε κάτι, νὰ τὸ ἔπαθε δικαίως, νὰ μὴ ἦτο ὅμως δίκαιον νὰ τὸ ὑπαστῇ ἀπὸ τὸ πρόσωπον ποῦ τὸ ὑπέστη. Καὶ γι' αὐτὸ πρέπει ξεχωριστὰ νὰ ἐξετάζωμεν ἂν ἦτο ἄξιος νὰ πάθῃ ἐκεῖνος ποῦ ἔπαθε καὶ ξεχωριστὰ τὸ ἂν ἦτο πρέπον νὰ πράξῃ ἐκεῖνος ποῦ ἔπραξε καὶ κατόπιν νὰ χρησιμοποιοῦμεν τὸν συλλογισμὸν κατ' ἐκεῖνον ἀπὸ τοὺς δύο τρόπους, ποῦ ἀρμόζει περισσότερον. Διότι πράγματι εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ ὑπάρχῃ καὶ συχνὰ ὑπάρχει μία διακρίσις. Ἄς πάρωμε ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὸν Ἀλκιμάωνα τοῦ Θεοδέκτου :

«Δὲν εἶναι ἀλήθεια πὼς ὅλος ὁ κόσμος εἶχε καταδικάσει τὴν μητέρα σου ;»

Καὶ ὁ Ἀλκιμαίων ἀπαντᾷ

«Ναί, ἀλλὰ πρέπει νὰ ξεχωρίζουμε τὰ πράγματα».

Καὶ ὅταν ἡ Ἀλφειδοία τὸν ἠρώτησε τί ἐννοοῦσε μ' αὐτὸ, προσέθεσε :

«Ἀπεφάσιον πὼς ἔπρεπε νὰ θανατωθῇ, μὰ ὄχι καὶ πὼς ἐγὼ ἔπρεπε νὰ τὴν σκοτώσω»¹.

Καὶ ἄλλο παράδειγμα, ἀπὸ τὴν δίκην μεταξὺ τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν φονέων τοῦ Νικάνορος². Εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐ-

έδοξεν ἀποθανεῖν. Καὶ περὶ τοῦ Θήβησιν ἀποθανόντος, περὶ οὗ κελεύει κρῖνεσθαι εἰ δίκαιος ἦν ἀποθανεῖν, ὡς οὐκ ἄδικον ὄν τὸ ἀποκτείνειν τὸν δικαίως ἀποθανόντα.

- 15 (IV). "Ἄλλος ἐκ τοῦ μᾶλλον καὶ ἥτιον, ὅλον εἰ μὴδ' οἱ θεοὶ πάντα ἴσασιν, σχολῆ οἷ γε ἄνθρωποι· τοῦτο γὰρ ἔστιν, εἰ ᾧ μᾶλλον ἂν ὑπάρχει μὴ ὑπάρχει, δηλονότι οὐδ' ᾧ ἥτιον. τὸ δ' ὅτι τοὺς πλησίον τύπτει ὅς γε καὶ τὸν πατέρα [τύπτει, ἐκ τοῦ εἰ τὸ ἥτιον ὑπάρχει, καὶ τὸ μᾶλλον ὑπάρχει, καθ'
- 20 ὁπότερον ἂν δέη δεῖξαι,] τύπτει <ἐκ τοῦ> ὅτι εἰ τὸ ἥτιον ὑπάρχει, καὶ τὸ μᾶλλον ὑπάρχει· τοὺς γὰρ πατέρας ἥτιον τύπτουσιν ἢ τοὺς πλησίον. Ἡ δὴ οὕτως ἢ εἰ ᾧ μᾶλλον ὑπάρχει, μὴ ὑπάρχει, ἢ ᾧ ἥτιον εἰ ὑπάρχει, ὁπότερον δεῖ δεῖξαι, εἴθ' ὅτι ὑπάρχει εἴθ' ὅτι οὐ. Ἐτι εἰ μήτε μᾶλλον μήτε ἥτι-
- 25 τον, ὄθεν εἴρηται

καὶ σὸς μὲν οἰκτρὸς παῖδας ἀπολέσας πατήρ·

Οἶνεὺς δ' ἄρ' οὐχὶ τὸν [Ἑλλάδος] κλεινὸν ἀπολέσας γόνον·

- Καὶ ὅτι, εἰ μὴδὲ Θησεὺς ἠδίκησεν, οὐδ' Ἀλέξανδρος, καὶ εἰ μὴδ' οἱ Τυνδαρίδαι, οὐδ' Ἀλέξανδρος, καὶ εἰ Πά-
- 30 τροκλον Ἐκτωρ, καὶ Ἀχιλλεὺς Ἀλέξανδρος. Καὶ εἰ μὴδ' ἄλλοι τεχνῖται φαῦλοι, οὐδ' οἱ φιλόσοφοι. Καὶ εἰ μὴδ' οἱ στρατηγοὶ φαῦλοι οἱ θανατοῦνται πολλάκις, οὐδ' οἱ σοφισταί. Καὶ ὅτι «εἰ δεῖ τὸν ἰδιώτην τῆς ὑμετέρας δόξης ἐπιμελεῖσθαι, καὶ ὑμᾶς τῆς τῶν Ἑλλήνων».

1. Πρόκειται περὶ τοῦ Εὐφρονος, ἐξορίστου Θηβαίου, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Εὐνοφῶν εἰς τὰ «Ἑλληνικά» του, βιβλ. Ζ'.

2. Ἀδέσποτον ἀπόσπασμα. Κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοὺς δύο αὐτοὺς στίχους λέγει ὁ Οἶνεὺς πρὸς τὴν Ἀλθαίαν, θυγατέρα τοῦ Θεστίου, τοῦ ὁποῖου τὰ δύο παιδιὰ ἀπέθαναν ἐξ αἰτίας τοῦ Μελεάγρου. Οἱ στίχοι αὐτοὶ μεταφράζονται σχεδὸν ἐπὶ λέξει ἀπὸ τὸν Ὅβιδιον (Μεταμορφώσεις VIII 42. 43).

3. Ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης, ἀδελφοὶ τῆς Ἑλένης πρὸς ἀπὴγαγαν τὰς θυγατέρας τοῦ Λευκίππου.

τήν πράγματι ἐκρίθη ὅτι δικαίως ἐφονεύθη ὁ Νικάνωρ καὶ ἐπομένως ἠθώωσαν τοὺς φονεῖς του, διότι δικαίως ἐσκότωσαν. Ἐπίσης εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ προσώπου ποῦ ἐφονεύθη στὰς Θήβας¹, διετάχθη ἀνάκρισις ἀν' ἦτο δίκαιον νὰ σκοτωθῆ, διότι ἐθεωρήθη ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἀδίκημα τὸ νὰ σκοτώσῃ κανεὶς ἐκεῖνον ποῦ δικαίως ἔπρεπε νὰ σκοτωθῆ.

Δ. Ἄλλος κοινὸς τόπος στηρίζεται ἐπάνω εἰς τὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ περισσοτέρου ἢ τοῦ ὀλιγωτέρου. Παράδειγμα· Ἄφου οἱ θεοὶ δὲν τὰ ξέρουν ὅλα, πολλὸ περισσότερο οἱ ἄνθρωποι. Ἡ λογικὴ ἐξήγησις αὐτοῦ τοῦ κοινοῦ τόπου εἶναι ἡ ἐξῆς: Ἄν ἐκεῖνος ποῦ ἔχει τὰ περισσότερα, δὲν ἔχει κάτι τι, εἶναι πρόδηλον πὼς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δὲν τὸ ἔχει καὶ ἐκεῖνος ποῦ ἔχει τὰ ὀλιγώτερα. Τὸ ἐπιχείρημα πάλιν ὅτι ἐκεῖνος ποῦ δέρνει τὸν πατέρα του, μπορεῖ νὰ δείρῃ καὶ τὸν καθένα, βασιζεται ἐπάνω εἰς τὸν συλλογισμόν ὅτι, ὅταν ὑπάρχῃ τὸ ὀλιγώτερον, ὑπάρχει καὶ τὸ περισσότερο. Διότι πράγματι, ὀλιγώτεροι εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ δέρνουν τοὺς πατέρες των, παρὰ ἐκεῖνοι ποῦ δέρνουν ξένους. Ἐἴτε λοιπὸν κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, εἴτε κατὰ τὸν συλλογισμόν ποῦ προηγουμένως ἐξεθέσαμεν, (δηλ. εἴτε ἀπὸ τὸ ὀλιγώτερον εἴτε ἀπὸ τὸ περισσότερο) εἴτε ἀκόμη εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδείξωμεν ἐκεῖνο ποῦ μᾶς χρειάζεται, δηλαδὴ ἂν κάτι τι ὑπάρχῃ ἢ δὲν ὑπάρχῃ. Ἐπίσης δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ βασισθῆ ἐπιχείρημα καὶ ἐπάνω εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι κάτι τι δὲν εἶναι οὔτε περισσότερο οὔτε ὀλιγώτερον ἀπὸ κάτι ἄλλο. Αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχουν οἱ ἐξῆς στίχοι

«Ἄξιολύπητος εἶναι ὁ πατέρας σου, ποῦ ἔχασε τὰ παιδιὰ του
δὲν εἶμαι ὁμοῦ ἀξιολύπητος καὶ ἐγώ, ὁ Οἰνεύς,
ποῦ ἔχασα τὸ γιό μου, τὸν Μελέαγρον,
τὸ καύχημα τῆς Ἑλλάδος;>»²

Τὴν ἰδίαν βᾶσιν ἔχουν καὶ οἱ ἐξῆς συλλογισμοὶ: Ἄν ὁ Θησεύς δὲν διέπραξεν ἀδίκημα, οὔτε καὶ ὁ Πάρις. Ἄν τὰ παιδιὰ τοῦ Τυνδάρεω³ ἔκαμναν σωστά, τότε καὶ ὁ Πάρις ἐπίσης. Ἄν ὁ Ἔκτωρ ἐσκότωσε τὸν Πάτροκλον, καὶ ὁ Πάρις ἐσκότωσε τὸν Ἀχιλλέα Ἄφου ἐκεῖνοι ποῦ ἀσχοῦν ἄλλα ἐπαγγέλματα δὲν εἶναι ἄξιοι περιφρονήσεως. οὔτε καὶ οἱ φιλόσοφοι. Ἄν οἱ στρατηγοὶ δὲν εἶναι μηδαμινοὶ ἐπειδὴ συμβαίνει πολλὰς φορὰς νὰ νικηθοῦν, τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς σοφιστάς. Ἄν ὁ ἀπλοῦς ἰδιώτης φροντίζῃ διὰ τὴν δόξαν σας, καὶ σεῖς ὀφείλετε νὰ φροντίζετε διὰ τὴν δόξαν τῆς Ἑλλάδος.

35 (V) Ἄλλος ἐκ τοῦ τὸν χρόνον σκοπεῖν, οἷον ὡς Ἰφικράτης ἐν τῇ πρὸς Ἀρμόδιον, ὅτι «εἰ πρὶν ποιῆσαι ἡξί-
 ον τῆς εἰκόνας τυχεῖν ἐὰν ποιήσω, ἔδοτε ἄν' ποιήσαντι δ'
 ἄρ' οὐ δώσετε; Μὴ τοίνυν μέλλοντες μὲν ὑπισχνεῖσθε, πα-
 θόντες δ' ἀφαιρεῖσθε». Καὶ πάλιν πρὸς τὸ Θηβαίους διεί-
 1398a ναι Φίλιππον εἰς τὴν Ἀιτικήν, ὅτι «εἰ πρὶν βοηθῆσαι εἰς
 Φωκεῖς ἡξίου, ὑπέσχετο ἄν' ἄτοπον οὖν εἰ διότι προεῖτο
 καὶ ἐπίστευσεν μὴ διήσουσιν».

(VI). Ἄλλος ἐκ τῶν ἐλρημένων καθ' αὐτοῦ
 5 πρὸς τὸν ἐλπόντα· διαφέρει δὲ ὁ τρόπος, οἷον ἐν τῷ
 Τεύκρω· ᾧ ἐχρήσατο Ἰφικράτης πρὸς Ἀριστοφῶντα, ἐπε-
 ρόμενος εἰ προδοίη ἄν τὰς ναῦς ἐπὶ χρήμασιν· οὐ φάσκον-
 τος δέ, εἶτα εἶπεν σὺ μὲν ὦν Ἀριστοφῶν οὐκ ἄν προδοίης,
 ἐγὼ δ' ὦν Ἰφικράτης; Δεῖ δὲ ὑπάρχειν μᾶλλον ἄν δοκοῦν-
 10 τα ἀδικῆσαι ἐκεῖνον· εἰ δὲ μὴ, γελοῖον ἄν φανείη, εἰ πρὸς
 Ἀριστείδην κατηγοροῦντα τοῦτο τις ἄν εἶπειεν ἄλλος πρὸς
 ἀπιστίαν τοῦ κατηγοροῦντος· ὅπως γὰρ βούλεται ὁ κατηγορῶν
 βελτίων εἶναι τοῦ φεύγοντος· τοῦτ' οὖν ἐξελέγχειν δεῖ. Κα-
 θόλου δὲ ἄτοπός ἐστιν, ὅταν τις ἐπιτιμᾷ ἄλλοις ἢ αὐτὸς ποιεῖ
 15 ἢ ποιήσειεν ἄν, ἢ προτιρέπη ποιεῖν ἢ αὐτὸς μὴ ποιεῖ μηδὲ
 ποιήσειεν ἄν.

1. Ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Ἰφικράτους ἔχει χαθῆ. Ἐπεγράφωτο «περὶ τῆς Ἰφικράτους εἰκόνας πρὸς Ἀρμόδιον». Ὁ ἀντίδικος αὐτὸς τοῦ Ἰφικράτους ἦτο ἀπόγονος τοῦ γνωστοῦ τυραννοκτόνου Ἀρμόδιου.

2. Ἰποθίθεται ὅτι πρόκειται περὶ κάποιας ἀπαντήσεως τοῦ Ὀδυσσεὺς πρὸς τὸν Τεύκρον, πού τὸν κατηγορήσεν, ὅτι ἐσκότωσε τὸν Αἰάντα. Πρὸβλ. Κοῖντιλιανοῦ Instit. orat. IV 2.

3. Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν «περὶ προδοσίας» λόγον τοῦ Ἰφικράτους, ἀπολεσθέντα. Τὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Κοῖντιλιανὸς (Instit. orat. IV. 12) ἀντικαθιστῶν τὸ «στόλον» μὲ τὸ «πολιτείαν».

Ε. Ἄλλος κοινὸς τόπος βασίζεται εἰς τὴν χρονικὴν σειράν τῶν γεγονότων, ὅπως τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ἰφικράτους ἐναντίον τοῦ Ἀρμοδίου: «Ἄν, πρὶν πραγματοποιήσω αὐτὸ τὸ κατόρθωμα, προέβαλλα τὴν ἀξίωσιν νὰ στηθῆ ὁ ἀνδριάς μου εἰς τὴν περίπτωσιν πού θά τὸ ἔφερα εἰς πέρας, ἀσφαλῶς θά τὸ ἐδέχεσθε. Καὶ τώρα πού τὸ ἔχω ἐκτελέσει, μοῦ τὸ ἀρνεῖσθε; Μὴν ὑπόσχεσθε λοιπὸν τότε πού ἔχετε κάποιαν ἀνάγκην. ἂν πρόκειται, μόλις ἐπιτύχετε τὸ ἀποτέλεσμα, νὰ ἀποσύρετε τὴν ὑπόσχεσίν σας». Ἄλλο παράδειγμα: Ἄν θέλη κανεὶς νὰ πείσῃ τοὺς Θεβαίους νὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὸν Φίλιππον τὴν δίοδον ἀπὸ τὴν χώραν τῶν διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἤμπορεῖ νὰ τοὺς εἰπῆ ὅτι «ἂν τὴν ἀξίωσιν αὐτὴν σὰς τὴν προέβαλλεν ὁ Φίλιππος πρὶν σὰς βοηθήσῃ ἐναντίον τῶν Φωκέων, θά τὴν ἐδέχεσθε ἀσφαλῶς. Δὲν θά ἦτο λοιπὸν ἄτοπον νὰ τοῦ τὸ ἀρνηθῆτε τώρα πού σὰς παρέσχε τὴν βοήθειάν του ἔχων ἐμπιστοσύνην πρὸς σὰς:».

Σ. Ἄλλος κοινὸς τόπος βασίζεται ἐπάνω εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἀντιπάλου μας, τοὺς ὁποίους στρέφωμεν ἐναντίον του. Ἡ μέθοδος αὐτὴ εἶναι ἐξαιρετος, ὑπάρχει δὲ ἕνα παράδειγμά της εἰς τὸν Τεῦκρον. Τὴν ἐχρησιμοποίησεν ἐπίσης καὶ ὁ Ἰφικράτης ἐναντίον τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅταν τὸν ἐρώτησε ἂν ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ προδώσῃ τὸν στόλον ἐναντι χρημάτων. Ὅταν δὲ ὁ Ἀριστοφῶν ἀπήντησεν ἀρνητικῶς, ὁ Ἰφικράτης τοῦ εἶπε: «Λοιπὸν δὲν θά ἐπρόδιδες οὔτε σύ, πού εἶσαι ὁ Ἀριστοφῶν. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ προδώσω ἐγώ, ὁ Ἰφικράτης:». Φυσικὰ γιὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ κανεὶς αὐτὸν τὸν κοινὸν τόπον, πρέπει νὰ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἀντίπαλός του εἶναι (ὑπὸ ὠρισμένην ἀποψιν) κατώτερός του. Διαφορετικὰ θά ἦτο γελοῖον νὰ χρησιμοποιήσῃ κανεὶς αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὸ ἐπιχείρημα, διὰ νὰ προκαλέσῃ δυσπιστίαν πρὸς τὰς κατηγορίας πού θά ἐξεστομίζεν ἐναντίον του ὁ δίκαιος Ἀριστείδης. Γενικὰ ἀλλωστε, ὁ κατήγορος προσπαθεῖ νὰ φανῆ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν κατηγορούμενον καὶ ἐπομένως πρέπει ὁ τελευταῖος αὐτὸς νὰ προσπαθῆ νὰ τὸν ἀντικρούσῃ εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον. Γενικὰ δὲ εἶναι ἄτοπος ἢ χρησιμοποίησις αὐτοῦ τοῦ ἐπιχειρήματος, ἂν μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐπιχειρῆ κανεὶς νὰ μαλώσῃ τὸν ἀντίπαλόν του διὰ πράξεις πού συνήθως ἐκτελεῖ ἢ προθύμως ἢ ἐξετέλει ἢ ὅταν τὸν προτρέπει νὰ κάμῃ πράξεις πού αὐτὸς οὔτε κάμνει οὔτε θά ἔκαμνε ποτέ.

(VII). Ἄλλος ἐξ ὀρισμοῦ, ὅλον τί τὸ δαιμόνιον ἐστίν; Ἄρ' ἢ θεὸς ἢ θεοῦ ἔργον; Καίτοι δεῖ τις οἰεῖται θεοῦ ἔργον εἶναι, τοῦτον ἀνάγκη οἰεσθαι καὶ θεοὺς εἶναι. Καὶ ὡς δ' Ἰπικράτης, διὰ γενναϊότητος ὁ βέλτιστος· καὶ γὰρ Ἄρμοδίω καὶ Ἀριστογείτονι οὐδὲν πρότερον ὑπῆρχεν γενναῖον πρὶν γενναῖόν τι πράξαι. Καὶ διὰ συγγενέστερος αὐτός· «τὰ γούνη ἔργα συγγενέστερά ἐστι τὰ ἐμὰ τοῖς Ἄρμοδίον καὶ Ἀριστογείτονος ἢ τὰ σά». Καὶ ὡς ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ, διὰ πάντες ἄν ὁμολογήσειαν τοὺς μὴ κοσμίους οὐχ ἑνὸς σώματος ἀγαπᾶν ἀπόλαυσιν. Καὶ δι' ὃ Σωκράτης οὐκ ἔφη βαδίζειν ὡς Ἀρχέλαον· ὕβριν γὰρ ἔφη εἶναι τὸ μὴ δύνασθαι ἀμύνασθαι ὁμοίως καὶ εὐπαθόντως ὥσπερ καὶ κακῶς. Πάντες γὰρ οὗτοι ὀρισάμενοι καὶ λαβόντες τὸ τί ἐστίν, συλλογίζονται
 20 ὡς δ' Ἰπικράτης, διὰ γενναϊότητος ὁ βέλτιστος· καὶ γὰρ Ἄρμοδίω καὶ Ἀριστογείτονι οὐδὲν πρότερον ὑπῆρχεν γενναῖον πρὶν γενναῖόν τι πράξαι. Καὶ διὰ συγγενέστερος αὐτός· «τὰ γούνη ἔργα συγγενέστερά ἐστι τὰ ἐμὰ τοῖς Ἄρμοδίον καὶ Ἀριστογείτονος ἢ τὰ σά». Καὶ ὡς ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ, διὰ πάντες
 25 ἄν ὁμολογήσειαν τοὺς μὴ κοσμίους οὐχ ἑνὸς σώματος ἀγαπᾶν ἀπόλαυσιν. Καὶ δι' ὃ Σωκράτης οὐκ ἔφη βαδίζειν ὡς Ἀρχέλαον· ὕβριν γὰρ ἔφη εἶναι τὸ μὴ δύνασθαι ἀμύνασθαι ὁμοίως καὶ εὐπαθόντως ὥσπερ καὶ κακῶς. Πάντες γὰρ οὗτοι ὀρισάμενοι καὶ λαβόντες τὸ τί ἐστίν, συλλογίζονται
 30 περὶ ὧν λέγουσιν.

(VIII). Ἄλλος ἐκ τοῦ ποσαχῶς, ὅλον ἐν τοῖς τοπικοῖς περὶ τοῦ ὀρθῶς.

(IX). Ἄλλος ἐκ διαίρεσεως, ὅλον εἰ πάντες τριῶν ἔνεκεν ἀδικουῖσιν (ἢ τοῦδε γὰρ ἔνεκα ἢ τοῦδε ἢ τοῦδε), καὶ
 35 διὰ μὲν τὰ δύο ἀδύνατον, διὰ δὲ τὸ τρίτον οὐδ' αὐτοὶ φασιν.

(X). Ἄλλος ἐξ ἐπαγωγῆς, ὅλον ἐκ τῆς Πεπαρηθίας,
 1398b διὰ περὶ τῶν τέκνων αἱ γυναῖκες πανταχοῦ διορίζουσι τᾶλη-

1. Ἰπικρινός διὰ τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους.

2. Ὁ Ἄρμόδιος, ἀπόγονος τοῦ παλαιοῦ τυραννοκτόνου. Βλ. σημ. ὑπὸ τὸν Β' κοινὸν τόπον.

3. Πρόκειται περὶ ἀπολεσθείσης ἀνωνύμου ἀπολογίας τοῦ Πάριδος.

4. Ὁ Ἀρχέλαος ἦτο βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας καὶ προσεπάθει νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὴν ἀλλήν του διαφόρους διανοουμένους. Τὴν πρόκλησιν τοῦ ἐδέχθησαν ὁ Εὐριπίδης καὶ ὁ Ἀγάθων. Ὁ Σωκράτης ἠρνήθη, κατὰ τὸ Αἰλιανόν δι' ἄλλους λόγους (Ποικίλη Ἱστορία Β' 21) πρὸς Πλούταρχον ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Στοβαίου 97, 28.

5. Τοπικά, Β' 3 2, ὅπου ἐξετάζεται τὸ λογῆς λογῆς περιεχόμενον πὸς εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν λέξιν «καλόν». Βλ. καὶ ἀνωτέρω βιβλ. Α' κεφ. 13 περὶ τῶν διαφορῶν σημασιῶν τοῦ «δικαίως».

6. Κατὰ τὴν νήσου Πεπαρήθου, μιᾶς ἀπὸ τὰς Κυκλάδας, τῆς σημερινῆς Σκοπέλου.

Ζ. Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ἐκεῖνος ποῦ στηρίζεται ἐπάνω εἰς ἓνα ὄρισμόν. Παράδειγμα: Τί εἶναι τὸ δαιμόνιον; Ἐπιφυσικά, ἢ θεὸς εἶναι, ἢ ἔργον ἑνὸς θεοῦ. Ἄλλά, ἂν κάποιος πιστεύῃ ὅτι ὑπάρχουν ἔργα τῶν θεῶν, τότε κατ' ἀνάγκην πιστεύει εἰς τὴν ὑπαρξίν τῶν θεῶν. Ἄλλο παράδειγμα: Ὁ Ἰπικράτης ἔλεγεν ὅτι ὁ ἀνώτερος ἄνθρωπος εἶναι καὶ εὐγενέστερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Πράγματι ὁ Ἄρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων δὲν ἐθεωροῦντο εὐγενεῖς, πρὶν κάμουν ἐκείνην τὴν εὐγενῆ πράξιν των. (Ἄρου δὲ ἔθεσεν αὐτὸν τὸν ὄρισμόν) Ἰσχυρίσθη ὅτι αὐτὸς ἦτο περισσότερον συγγενῆς πρὸς τοὺς ἀνωτέρω ἥρωας, παρὰ ὁ ἀντίπαλός του³. «διδότι, ἔλεγεν, αἱ ἰδὲ καὶ μου πράξεις εἶναι συγγενέστεραι πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Ἄρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτωνος, παρὰ αἱ ἰδὲ καὶ σου». Ἰδὸν καὶ ἕνα ἀκόμη παράδειγμα, ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον⁴. «Ὅλοι ἀναγνωρίζουν ὅτι ἀκόλαστοι εἶναι μόνον ἐκεῖνοι ποῦ ἐπιδιώκουν νὰ ἔχουν ἐρωτικὰς σχέσεις μετὰ περισσότερα τοῦ ἑνὸς πρόσωπα». Ἀνάλογον ἐπιχείρημα μετεχειρίσθη καὶ ὁ Σωκράτης διὰ νὰ δικαιολογηθῇ ποῦ δὲν ἐδέχετο νὰ πάῃ στὴν αὐλὴν τοῦ Ἀρχελάου, «ἐπειδὴ, ἔλεγε, νομίζω προσβλητικὸν τὸ νὰ μὴ μπορῶ κανεὶς νὰ προστατεύσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἕξ ἰσοῦ καλὰ ὅταν εὐεργετῆται, ὅσον καὶ ὅταν τὸν κακομεταχειρίζωνται»⁴. Εἰς ἅλα τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα, πρῶτα πρῶτα διδεται ὁ ὄρισμός ἑνὸς συγκεκριμένου πράγματος καὶ κατόπιν, ἐπὶ τῇ βάζει τοῦ ὀρισμοῦ, ἀναπτύσσονται οἱ συλλογισμοὶ τοῦ ὁμιλητοῦ.

Η. Ἄλλος κοινὸς τόπος βασίζεται ἐπάνω εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν νοημάτων ποῦ μπορεῖ νὰ ἀποδοθοῦν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν λέξιν. Παραδείγματα περὶ τῆς ὀρθῆς ἐννοίας τῶν λέξεων ἡμπορεῖ νὰ εὕρη κανεὶς εἰς τὰ Τόπικα⁵.

Θ. Ἄλλος τόπος βασίζεται ἐπάνω εἰς τὴν διαίρεσιν. Παράδειγμα: Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι διαπράττουν ἀδικήματα ἀπὸ τρεῖς καὶ μόνον ἀφορμὰς (τὴν ἄλφα, τὴν βῆτα ἢ τὴν γάμμα). Ἄλλὰ τὸ ἀδικημα (διὰ τὸ ὅποιον κατηγορούμεθα) ἀποκλείεται νὰ ἔχη ὡς ἀφορμὴν μίαν ἀπὸ τὰς δύο πρῶτας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν τρίτην, οὕτε αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ κατηγορούμενος δὲν τολμᾷ νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς πράξεως.

Ι. Ἄλλος κοινὸς τόπος στηρίζεται ἐπάνω εἰς τὴν ἐπαγωγὴν. Παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ εἴδους εὕρισκομεν εἰς τὸν λόγον ὑπὲρ τῆς Πεπαρηθίας⁶. Ἐκεῖ (μετὰ τὴν παράθεσιν δια-

θές' τοῦτο μὲν γὰρ Ἀθήνησι Μαντίᾳ τῷ δήτορι ἀμφισβητοῦντι
 πρὸς τὸν υἱὸν ἀπέφηρεν ἡ μήτηρ. τοῦτο δὲ Θήβησιν Ἰουηνίου
 καὶ Σιίλβωνος ἀμφισβητούντων ἡ Δωδωνίς ἀπέδειξεν Ἰουμη-
 5 νίου τὸν υἱόν, καὶ διὰ τοῦτο Θετταλίσκον Ἰουηνίου ἐνόμι-
 ζον. Καὶ πάλιν ἐκ τοῦ Νόμου τοῦ Θεοδέκτου, εἰ τοῖς κα-
 κῶς ἐπιμεληθεῖσι τῶν ἀλλοτριῶν ἵππων οὐ παραδιδόασι
 τοὺς οἰκείους, οὐδὲ τοῖς ἀνατρέψασι τὰς ἀλλοτρίας ναῦς
 (τὰς οἰκείας), οὐκοῦν εἰ ὁμοίως ἐφ' ἀπάντων, καὶ τοῖς κα-
 10 κῶς φυλάξασι τὴν ἀλλοτρίαν οὐ χρησιτέον ἐστὶν εἰς τὴν οἰ-
 κείαν σωτηρίαν. Καὶ ὡς Ἀλκιδάμας, διὲ πάντες τοὺς σο-
 φοὺς τιμῶσιν· Πάριοι γοῦν, Ἀρχίλοχον καίπερ βλάσφημον
 ὄντα τιμήκασι. καὶ Χίοι Ὀμηρον οὐκ ὄντα πόλτην, καὶ
 Μυτιληναῖοι Σαπφῶν καίπερ γυναῖκα οὔσαν, καὶ Λακεδαι-
 15 μόνιοι Χίλωνα καὶ τῶν γερόντων ἐποίησαν ἥμιστα φιλόλο-
 γοὶ ὄντες, καὶ Ἰταλιῶται Πυθγοῖραν, καὶ Λαυρακηνοὶ
 Ἀναξαγόραν ξένον ὄντα ἔθαψαν καὶ τιμῶσι ἔτι καὶ νῦν . . .
 διὲ Ἀθηναῖοι τοῖς Σόλωνος νόμοις χρῆσάμενοι εὐδαιμό-
 νησαν καὶ Λακεδαιμόνιοι τοῖς Λυκούργου καὶ Θήβησιν
 20 ἅμα οἱ προστάται φιλόσοφοι ἐγένοντο καὶ εὐδαιμόνησεν ἡ
 πόλις.

(XI). Ἄλλος ἐκ κρίσεως περὶ τοῦ αὐτοῦ
 ἡ ὁμοίου ἢ ἐναντίου, μάλιστα μὲν εἰ πάντες
 καὶ ἀεὶ, εἰ δὲ μὴ, ἀλλ' οἷ γε πλείστοι, ἢ σοφοὶ ἢ
 25 πάντες ἢ οἱ πλείστοι, ἢ ἀγαθοί, καὶ αὐτοὶ οἱ κρίνον-
 οἱ κρίνοντες, ἢ οὐς ἀποδέχονται οἱ κρίνοντες, ἢ οἷς μὴ οἷον

1. Δὲν εἶναι γνωστόν, καὶ μάλιστα θεωρεῖται πολὺ ἀμφίβολον, ἂν πρόκειται περὶ ἔργου τοῦ ρήτορος καὶ τραγικοῦ ποιητοῦ Θεοδέκτου, ἢ κάποιου ἄλλου ἁμυνόμενου του.

2. Ρήτωρ καὶ σοφιστής. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἑλέαν καὶ ἔζησε μεταξὺ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος π. Χ. Μαθητὴς τοῦ Γοργίου καὶ ἀντίπαλος τοῦ Ἰσοκράτους, ἦτο διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς καὶ μεγάλην προσοχὴν ἔδιδε εἰς τὸ νὰ ἐξασκῆ τοὺς μαθητάς του νὰ ὁμιλοῦν ἐκ τοῦ προχείρου. Κατὰ τὸν Πλούταρχον (Βίος Δημοσθ. κεφ. 5) τὰ ἔργα του τὰ ἐμελέτησεν ὁ Δημοσθένης.

φόρων κατὰ μέρος γεγονότων) προσεπάθησεν ὁ ρήτωρ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὅταν ἀμφισβητήται ἡ πατρότης ἑνὸς παιδιοῦ, αἱ γυναῖκες, παντοῦ λύουσι τὸ ζήτημα. Αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅταν ὁ ρήτωρ Μαντίας ἀντιδικοῦσε πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ ἀμφισβητῶν τὴν γνησιότητά του, ὁπότε ἡ γυναῖκα τοῦ Μαντία ἐξεκαθάρισε τὸ ζήτημα. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ εἰς τὰς Θήβας, ὅταν ὁ Ἰσμηνίας καὶ ὁ Στίλδων ἀντιδικοῦσαν διὰ τὴν πατρότητα τοῦ Θετταλίσκου, καὶ ἡ Δωδωνίς ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ Ἰσμηνίας ἦτο ὁ πατέρας του. κατόπιν δὲ τούτου ὁ Θετταλίσκος ἐθεωρεῖτο υἱὸς τοῦ Ἰσμηνίου. Ἄλλο παράδειγμα, ἀπὸ τὸν Νόμον τοῦ Θεοδέκτου: «Ἄν δὲν πρέπει νὰ ἐμπιστευόμεθα τὰ ἄλογά μας σὲ ἐκείνους ποὺ δὲν ἐφρόντισαν ὅπως ἐπρεπε τὰ ξένα ἄλογα, οὔτε τὰ πλοῖα μας σὲ ἐκείνους ποὺ ἐβούλιαζαν τὰ ξένα πλοῖα, τότε τὸ ἴδιο πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις καὶ δὲν εἶναι ἐπομένως ὀρθὸν νὰ προστεύγωμεν διὰ νὰ σωθῶμεν εἰς ἐκείνους ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ σώσουν ἄλλους». Καὶ ἄλλο παράδειγμα, παρμένο ἀπὸ τὸν Ἄλκιδάμαντα: «Ὅλοι τιμοῦν τοὺς σοφοὺς (συμπολίτας των). Ἔτσι οἱ Πικριοὶ ἀπένειμαν τιμὰς εἰς τὸν Ἀρχίλοχον, μ' ὄλην τὴν κατοχολωσιά του. Οἱ Χιώτες τὸν Ὀμηρον, ἂν καὶ δὲν ἦτο συμπολίτης των. Οἱ Μυτιληνιοὶ τὴν Σαπφώ, μολονότι ἦτο γυναῖκα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀνέδειξαν γερούσιαστὴν τὸν Χίλωνα, μολονότι ἦσαν ἐχθροὶ τῆς μορφώσεως. Οἱ Ἕλληνας τῆς Ἰταλίας τὸν Πυθαγόραν, οἱ Λαμψακηνοὶ ἔκκαμαν μεγαλοπρεπῆ κηδεῖαν εἰς τὸν Ἀναξαγόραν, ἂν καὶ ἦτο ξένος, καὶ ἐξακολουθεῖν νὰ τιμοῦν τὴν μνήμην του. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγνώρισαν τὴν εὐημερίαν, ὅσον καιρὸν ἐφήρμοζαν τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους ὅταν ἴσχυαν ἐκεῖ οἱ νόμοι τοῦ Λυκούργου, ἐπίσης δὲ καὶ μὲ τοὺς Θηβαίους, μόλις ἤλθαν εἰς τὴν ἐξουσίαν οἱ φιλόσοφοι.

ΙΑ. Ἄλλος κοινὸς τόπος βασίζεται ἐπάνω εἰς τὴν κρίσιν ποὺ διειτυπώθη περὶ ὁμοίου ἢ ἀντιθέτου γεγονότος, ἰδιαιτέρως μὲν ἂν ἡ κρίσις αὕτη ἦτο πάντοτε καὶ ἀπ' ὅλους παραδεδεγμένη, ἄλλως δὲ ἂν αὕτη ἦτο ἢ κρίσις τῶν περισσοτέρων, ἢ ἡ κρίσις τῶν σοφῶν ὄλων ἢ τῶν περισσοτέρων, ἢ ἡ κρίσις τῶν χρηστῶν ἀνθρώπων, ἢ αὐτῶν τῶν ἰδίων ποὺ πρόκειται νὰ κρίνουν τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ἢ τῶν προσώπων τῶν ὁποίων τὴν γνώμην δέχονται αὐτοὶ ποὺ τώρα πρόκειται νὰ κρίνουν ἢ ἀκόμη ἂν εἶναι ἡ κρίσις ἐκείνων, ἐναντίον τῶν ὁποίων δὲν εἶ-

τε ἐναντίον κρίνειν, ὅλον τοῖς κυρίοις, ἢ οἷς μὴ καλὸν ἐναν-
 τία κρίνειν, ὅλον θεοῖς ἢ πατρὶ ἢ διδασκάλοις, ὥσπερ τὸ
 εἰς Μιξιδημίδην εἶπεν Ἀυτοκλῆς, εἰ ταῖς μὲν σεμναῖς θεαῖς
 30 καλῶς εἶχεν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ δοῦναι τὰ δίκαια, Μιξιδημί-
 δη δ' οὐ. Ἡ ὥσπερ Σαπφῶ, οὐ τὸ ἀποθνήσκειν κακόν·
 οἱ θεοὶ γὰρ οὐτῶ κεκρίκασιν· ἀπέθνησκον γὰρ ἄν. Ἡ
 ὥσπερ Ἀρίστιππος πρὸς Πλάτωνα ἐπαγγελικώτερόν τι
 εἰπόντα, ὡς ᾤετο· ἀλλὰ μὴν δ' γ' ἑταῖρος ἡμῶν, ἔφη, οὐθὲν
 35 τοιοῦτον, λέγων τὸν Σωκράτην. Καὶ Ἡγήσιππος ἐν Δελ-
 φοῖς ἠρώτα τὸν θεόν, πρότερον κεκρημένος Ὀλυμπίαισιν,
 1399a εἰ αὐτῷ τὰ αὐτὰ δοκεῖ ἄ περ τῷ πατρὶ, ὡς αἰσχρὸν δν τάν-
 ἀντία εἰπεῖν. Καὶ περὶ τῆς Ἑλένης ὡς Ἰσοκράτης ἔγρα-
 ψεν οὐτι σπουδαία, εἶπερ Ἐρμῆς ἔκρινεν· καὶ περὶ Ἀλεξάν-
 δρου, δν αἱ θεαὶ προέκριναν, καὶ περὶ Εὐαγόρου, οὐτι σπου-
 5 δαῖος, ὥσπερ Ἰσοκράτης φησὶν Κόνων γοῦν δυστυχήσας,
 πάντα τοὺς ἄλλους παραλιπὼν, ὡς Εὐαγόραν ἤλθεν.

(XII). Ἄλλος ἐκ τῶ ν μ ε ρ ὦ ν. ὥσπερ ἐν τοῖς τοπι-
 κοῖς, ποῖα κινήσεις ἢ ψυχῆ· ἦδε γὰρ ἢ ἦδε. Παράδειγμα ἐκ
 τοῦ Σωκράτους τοῦ Θεοδέκτου· «εἰς ποῖον ἱερὸν ἠσέβηκεν ;
 10 ἰνας θεῶν οὐ τετίμηκεν ὧν ἡ πόλις νομίζει ; »

(XIII). Ἄλλος, ἐπειδὴ ἐπὶ τῶν πλείστων συμβαίνει ὥστε
 ἔπεσθαί τι τῷ αὐτῷ ἀγαθόν καὶ κακόν, ἐκ τ ο ὕ ἀ κ ο -
 λ ο υ θ ο ὦ ν τ ο ς προτιρέπειν ἢ ἀποτιρέπειν καὶ κατηγορεῖν
 ἢ ἀπολογεῖσθαι καὶ ἐπαινεῖν ἢ ψέγειν, ὅλον τῇ παιδεύσει τὸ
 15 φθονεῖσθαι ἀκολουθεῖ κακόν, τὸ δὲ σοφὸν εἶναι ἀγαθόν.

1. Ἀυτοκλῆς ὁ Σιρουβιχίδου, καταδικάσθη εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν
 Τριάκοντα τυράννων. Ὁ Εσνοφῶν τὸν χαρακτηρίζει ὡς ἑξαιρετικὸν
 ρήτορα (Εσνοφῶντος <Ἑλληνικά> βιβλ. ΣΤ').

2. Κατ' ἄλλους Ἀγησιπολις (Bekker, Muret, Sprengel) τὴν
 ἰδίαν ἱστορίαν λεπτομερέστερα διηγείται ὁ Εσνοφῶν εἰς τὰ <Ἑλλη-
 νικά> (Δ' 7, 2).

3. Εἰς τὸ <Ἑλένης ἐγκώμιον>.

4. Αὐτόθι § 18 - 23.

5. Ἰσοκράτους <Εὐαγόρας> § 51 ἐπ.

6. Τοπικά Β' 4, 3.

ναί δυνατόν νά ἀντιτάξωμεν ἀντίθετον γνώμην, λ χ. ἡ κρίσις τῶν κυρίων μας ἦ, τέλος, ἀν πρόκειται περὶ κρίσεως προσώπων πού δὲν εἶναι πρέπον νά μὴ δεχθῶμεν τὴν κρίσιν των λ.χ. τῶν θεῶν ἢ τοῦ πατέρα μας ἢ τῶν διδασκάλων.

Εἰς αὐτὸ τὸ εἶδος ἀνῆκε τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Αὐτοκλέους ἔναντιον τοῦ Μιζιδημίδου: «Αἱ Ἐρινύες βρῖσκουν ὅτι εἶναι πρέπον νά δικάζωνται ἀπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον. Ὁ Μιζιδημίδης δὲ μως ὄχι». Ἐπίσης ὁ συλλογισμὸς τῆς Σαπφοῦς: «Ὁ θάνατος εἶναι κακὸ πρᾶγμα. Καὶ οἱ θεοὶ τὴν ἰδίαν γνώμην ἔχουν. Διαφορετικὰ θὰ ἀπέθνησκαν καὶ αὐτοὶ» Καθὼς καὶ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ἀριστίππου ἔναντιον τοῦ Πλάτωνος. Ἔταν κατὰ τὴν γνώμην του ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἦτο, σὲ κάποιον σημείον, κατηγορηματικώτερος ἀπὸ ὅ,τι ἔπρεπε: «Ὁ φίλος μας δὲμος (κα' μ' αὐτὸ ἔννοοῦσε τὸν Σωκράτην) ποτὲ δὲν προχώρησε τόσον πολὺ». Ἐπίσης ὁ Ἡγήσιππος ἄφου πρῶτα συμβουλευθῆ τὸ μαντεῖον τῆς Ὀλυμπίας ἀπετάθη καὶ εἰς τοὺς Δελφοὺς, διὰ νά βεβαιωθῆ ἂν ὁ Ἀπόλλων εἶχε τὴν ἰδίαν γνώμην μὲ τὸν πατέρα του, διότι ἐπίστευεν ὅτι δὲν θὰ ἦτο πρέπον νά πάρῃ ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς τὴν ἀντίθετον ἀπάντησιν. Ἐπίσης ὁ Ἴσοκράτης ἔειπεν ὅτι ἡ Ἐλένη ἦτο γυναῖκα ἀξία λόγου, ἀφοῦ καὶ ὁ Θησεύς τὴν ἰδίαν κρίσιν εἶχε περὶ αὐτῆς. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Πάρις, «τὸν ὅποιον αἱ θεαὶ ἐδιόλεξαν γιὰ νά τὰς κρίνῃ»⁴. Καὶ διὰ τὸν Εὐαγόραν ἐπίσης ὁ Ἴσοκράτης ἰσχυρίσθη ὅτι ἦτο σπουδαῖος ἄνθρωπος, ἀφοῦ ὁ Κρόνων, τότε πού ἠτύχησε, παρεμέρισεν ὄλους τοὺς ἄλλους καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν Εὐαγόραν

ΙΒ. Ἄλλος κοινὸς τόπος βασιζέται ἐπάνω εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν μερῶν, ὅπως ἀκριβῶς ἐξετέθη εἰς τὰ Τοπικά⁵. Ἔταν ἐξητάσαμεν τί εἶδους κίνησις εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ ἐδείξαμεν ὅτι εἶναι κίνησις τοῦ δεῖνα ἢ τοῦ δεῖνα εἶδους Ἰδοῦ καὶ ἕνα παράδειγμα ἀπὸ τὸν Σωκράτην τοῦ Θεοδέκτου: «Πρὸς ποῖον κατηγογιαζόμενον τόπον ἐφέρθηκε μὲ ἀσέβειαν; Ἡ ποῖον θεόν, ἀπὸ ὅσους πιστεύει ἡ πόλις, δὲν ἐτίμησε;»

ΙΓ. Ἐπειδὴ δὲ συνήθως τὸ κάθε τι ἔχει καὶ ἕνα καλὸν ἢ κακὸν ἐπακόλουθον, ὑπάρχει ἄλλος ἕνας κοινὸς τόπος, πού βασιζέται ἐπάνω εἰς τὰς συνεπειὰς ἐνὸς πράγματος καὶ τὰς χρησιμοποιεῖ διὰ νά προτρέψῃ ἢ νά ἀποτρέψῃ. νά κατηγορήσῃ ἢ νά ἀπολογηθῆ, νά ἐπαινήσῃ ἢ νά ψέξῃ. Λ.χ.: Αἱ σπουδαὶ ἔχουν ὡς κακὸν μὲν ἐπακολούθημα, τὸ ὅτι προκαλοῦν τὸν φθόνον ὡς καλὸν δὲ ἐπακολούθημα τὸ ὅτι ἐκεί-

οὐ τοίνυν δεῖ μὲν παιδεύεσθαι, φθονεῖσθαι γὰρ οὐ δεῖ· δεῖ μὲν οὖν παιδεύεσθαι, σοφὸν γὰρ εἶναι δεῖ. Ὁ τόπος οὗτός ἐστιν ἡ Καλλιππου τέχνη προσλαβοῦσα τὸ δυνατόν καὶ ἄλλα, ὅσ' εἴρηται

- 20 (XIV). Ἄλλος, ὅταν περὶ δυοῖν καὶ ἀντικειμένοιν ἢ προτρέπειν ἢ ἀποτρέπειν δέη, καὶ τῷ πρότερον εἰρημένῳ τρόπῳ ἐπ' ἀμφοῖν χρῆσθαι. Διαφέρει δέ, ὅτι ἐκεῖ μὲν τὰ τυχόντα ἀντιτίθεται, ἐνταῦθα δὲ τάναντία. Οἷον ἱέρεια οὐκ εἶα τὸν υἱὸν δημηγο-
- 25 ρεῖν· «Ἐὰν μὲν γὰρ, ἔφη, τὰ δίκαια λέγῃς, οἱ ἄνθρωποι σε μισήσουσιν, ἐὰν δὲ τὰ ἄδικα, οἱ θεοί. Δεῖ μὲν οὖν δημηγορεῖν· ἐὰν μὲν γὰρ τὰ δίκαια λέγῃς, οἱ θεοὶ σε φιλήσουσιν, ἐὰν δὲ τὰ ἄδικα, οἱ ἄνθρωποι. Τοῦτο δ' ἐστὶ ταῦτο τῷ λεγόμενῳ τὸ ἔλος πρίασθαι καὶ τοὺς ἄλλας· καὶ ἡ βλαίσωσις
- 30 τοῦτο ἐστίν, ὅταν δυοῖν ἐναντίοιν ἐκατέρῳ ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἔπηται. ἐναντία ἐκάτερα ἐκατέροις.

- (XV). Ἄλλος, ἐπειδὴ οὐ ταῦτὰ φανερώς ἐπαινοῦσι καὶ ἀφανῶς, ἀλλὰ φανερώς μὲν τὰ δίκαια καὶ τὰ καλὰ ἐπαινοῦσι μάλιστα, ἰδίᾳ δὲ τὰ συμφέροντα μᾶλλον βούλονται,
- 35 ἐκ τούτων πειρᾶσθαι συνάγειν θάτερον· τῶν γὰρ παραδόξων οὗτος ὁ τόπος κυριώτατός ἐστιν.

(XVI). Ἄλλος ἐκ τοῦ ἀνάλογον ταῦτα συμβαίνειν, οἷον ὁ Ἰφικράτης τὸν υἱὸν αὐτοῦ νεώτερον ὄντα τῆς ἡλικίας, ὅτι μέγας ἦν, λειτουργεῖν ἀναγκαζόντων,

1. Ὁ Καλλιππος ἦτο Ἀθηναῖος, μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος. Προτιμῶμεν τὴν γραφὴν «ὅσ' εἴρηται», (ἀντὶ ὡς εἴρηται) τὴν ὅποιαν δέχεται καὶ ὁ Sprengel.

2 Ἡ λειτουργία ἦτο θεσμὸς τῆς Ἀθηναϊκῆς Πολιτείας καὶ σκοπὸν εἶχε ν' ἀπαλλάξῃ τὸ κράτος ὀρισμένων οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων. Τὸ κράτος ἀνέθετεν εἰς τοὺς πλουσιωτέρους τῶν πολιτῶν τὴν ἐκτέλεσιν ἑνὸς ἔργου (ὅπως ὁ ἐξοπλισμὸς μιᾶς τριήρους, ἡ ὀργάνωσις χοροῦ διὰ μίαν θεατρικὴν παράστασιν, ἡ ὀργάνωσις δμᾶδος λαμπαδηφορίας, ἐπίσης ἡ παροχὴ δημοσίου γεύματος εἰς τοὺς πολίτας μιᾶς φυλῆς ἐπ' εὐκαιρίᾳ μιᾶς ἑορτῆς) οὗτοι δὲ κατέβαλλον τὴν σχετικὴν δαπάνην.

νος πού μορφώνεται γίνεται σοφός. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ μορφωνώμεθα διότι δὲν πρέπει νὰ μᾶς φθονοῦν. Ἐξ ἀντιθέτου ὁμοῦς πρέπει νὰ μορφωνώμεθα, διότι πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς σοφός. Αὐτὸς ὁ τόπος ἀποτελεῖ τὴν τέχνην τοῦ Καλλιπίπου¹, ὁ ἴδιος ἄλλως τε παραδέχεται καὶ τὰ ἐπιχειρήματα περὶ δυνατοῦ καὶ ἀδυνατοῦ καθὼς καὶ ὅσα ἄλλα ἐξεθέσαμεν¹.

ΙΔ. Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ἐκεῖνος πού ὑπάρχει ὅταν πρέπη κανεὶς νὰ προτρέψῃ ἢ νὰ ἀποτρέψῃ συγχρόνως, καὶ ἀπὸ τὰ δύο ἀντίθετα μεταξὺ των ἐνδεχόμενα, καὶ χρησιμοποιεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν τὸν τόπον πού πρὸ ὀλίγου ἐξεθέσαμεν. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ προηγουμένου εἶναι ὅτι εἰς μὲν τὸν πρῶτον ἀντιπαρθέτει κανεὶς δύο λύσεις πού κατὰ τύχην εὐρίσκει, ἐνῶ εἰς τὸν δευτέρον, τὰς δύο ἀντιθέτους λύσεις τοῦ ἰδίου πράγματος. Παράδειγμα: Κάποια ἱέρεια ἀπέτρεπε τὸν υἱὸν τῆς ἀπὸ τοῦ νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὴν πολιτικὴν· «Ἄν μὲν εἰπῆς τὸ σωστό, τοῦ ἔλεγε, θὰ σὲ μισήσουν οἱ ἄνθρωποι. Ἄν δὲ πάλιν ὑποστηρίξῃς τὸ ἄδικο, θὰ σὲ μισήσουν οἱ θεοί». Καὶ ἐξ ἀντιθέτου· «Πρέπει νὰ ἀνακατεύεται κανεὶς εἰς τὴν πολιτικὴν. Διότι, ἂν μὲν ὑποστηρίξῃ τὸ σωστό, θὰ τὸν ἀγαποῦν οἱ θεοί, ἂν δὲ ὑποστηρίξῃ τὸ ἄδικο, θὰ τὸν ἀγαποῦν οἱ ἄνθρωποι». Τὸ ἴδιο νόημα ἔχει καὶ ἡ παροιμία «ἄγοράζει κανεὶς καὶ τὴν λάσπη καὶ τὸ ἄλάτι», καθὼς καὶ τὸ λεγόμενον «δὲν βρῖσκεται οὔτε μέλι, οὔτε ἔξω», εἰς τὰς περιπτώσεις πού ὑπάρχουν δύο λύσεις τοῦ ζητήματος, ἀλλὰ ἡ καθεμιὰ ἀπ' αὐτὰς παρουσιάζει ἓνα πλεονέκτημα καὶ ἓνα μειονέκτημα, φυσικὰ ἢ πρώτη τὸ ἀντίθετον ἀπὸ τὴν δευτέραν.

ΙΕ. Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ὁ ἐξῆς: Ἐπειδὴ δὲν ἐπαινεῖ κανεὶς τὰ ἴδια πράγματα δημοσίᾳ καὶ κατ' ἴδιαν δημοσίᾳ μὲν ἐπαινοῦν κυρίως τὰ δίκαια καὶ τὰ ὠραῖα, ἐνῶ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς συνομιλίαις ἀναγνωρίζουν ὅτι προτιμοῦν ἐκεῖνο πού εἶναι συμφερότερον, ὁ κοινὸς αὐτὸς τόπος συνίσταται εἰς τὸ νὰ προσπαθῇ κανεὶς, μὲ βίας τὴν μίαν ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς ἀντιλήψεις, νὰ συναγάγῃ τὸ συμπέρασμα πού ταιριάζει εἰς τὴν ἄλλην. Αὐτὸς δὲ ὁ τόπος εἶναι ὁ κυριώτερος, ὅταν θέλωμεν νὰ ὑποστηρίξωμεν παραδοξολογίας.

ΙΣ. Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ἐκεῖνος πού στηρίζεται εἰς τὴν ἀναλογία ν. Παράδειγμα: Ὁ Ἴριχράτης, ὅταν ἤθελαν νὰ ὑποχρεώσουν τὸν υἱὸν του νὰ ἀναλάβῃ τὸ δημόσιον βᾶρος τῆς λειτουργίας², ἐνῶ δὲν εἶχε ἀκόμη τὴν νόμι-

40 εἶπεν ὅτι εἰ τοὺς μεγάλους τῶν παίδων ἄνδρας νομίζουσι,
 1399b τοὺς μικροὺς τῶν ἀνδρῶν παῖδας εἶναι ψηφιοῦνται. Καὶ
 Θεοδέκις ἐν τῷ Νόμῳ, ὅτι «πολίτας μὲν ποιεῖσθε τοὺς
 μισθοφόρους, οἷον Στράβακα καὶ Χαρίδημον, διὰ τὴν ἐπι-
 εἰκείαν· φυγάδας δ' οὐ ποιήσητε τοὺς ἐν τοῖς μισθοφόροις
 5 ἀνήκεστα διαπεπραγμένους ; »

(XVII). Ἄλλος ἐκ τοῦ τὸ συμβαῖνον ἐὰν ᾗ
 ταυτόν, ὅτι καὶ ἐξ ὧν συμβαίνει ταυτά· οἷον
 Ξενοφάνης ἔλεγεν ὅτι ὁμοίως ἀσεβοῦσιν οἱ γενέσθαι φάσκον-
 10 ταί τοὺς θεοὺς τοῖς ἀποθανεῖν λέγουσιν· ἀμφοτέρως γὰρ συμ-
 βαίνει μὴ εἶναι τοὺς θεοὺς ποτε. Καὶ ὅπως δὲ τὸ συμβαῖνον
 ἐξ ἐκάστου λαμβάνειν ὡς τὸ αὐτὸ αἰεὶ. «Μέλλετε δὲ κρίνειν
 οὐ περὶ Ἰσοκράτους ἀλλὰ περὶ ἐπιτηδεύματος. εἰ χρὴ φιλο-
 σοφεῖν». Καὶ ὅτι τὸ δίδόναι γῆν καὶ ὕδωρ δουλεύειν [ἐστίν],
 καὶ τὸ μετέχειν τῆς κοινῆς εἰρήνης ποιεῖν τὸ προστατιόμε-
 15 νον. Δητιέον δ' ὀπότερον ἂν ᾗ χρήσιμον.

(XVIII). Ἄλλος ἐκ τοῦ μὴ ταυτὸ αἰεὶ αἰρεῖ-
 σθαι ὕστερον ἢ πρότερον, ἀλλ' ἀνάπαλιν, οἷον
 τόδε τὸ ἐνθύμημα, εἰ φεύγοντες μὲν ἐμαχόμεθα ὅπως κατέλ-
 20 θωμεν, κατελθόντες δὲ φευξόμεθα ὅπως μὴ μαχώμεθα· ὅτι
 μὲν γὰρ τὸ μένειν ἀντὶ τοῦ μάχεσθαι ἤροῦντο, διὲ δὲ τὸ μὴ
 μάχεσθαι ἀντὶ τοῦ μὴ μένειν.

1. Ὁ Sprengel διαβάζει «Σωκράτους», ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς τοῦ
 δὲ ἐπικαλεῖται καὶ τὸν λόγον τοῦ Ἰσοκράτους περὶ ἀντιδόσεως § 173.

2. Ὁ ἀνώνυμος σχολιαστὴς ἀναφέρει εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἕνα
 ἀπολεσθέντα λόγον τοῦ Δημοσθένους περὶ τῆς κοινῆς εἰρήνης, πού
 συνήφθη μεταξὺ ὄλων τῶν Ἑλλήνων πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων, ἀφ'
 ἑνός, καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφ' ἑτέρου, κατὰ τὸ 336 π.Χ., δηλ. ὀλί-
 γον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου.

3. Αὐτὸ τὸ μέρος εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ σημεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ
 Ἀριστοτέλους πού ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀλέξανδρος ἐχαρακτήριζεν ὡς σο-
 φίσματα. Βλ. Πλουτάρχου βίος Ἀλεξάνδρου § 74.

4. Ἀπόσκαμα ἀπολεσθέντος λόγου τοῦ Λυσίου, τὸν ὁποῖον ἀναφέ-
 ρει ὁ Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς εἰς τὸν βίον τοῦ Λυσίου § 32. Ἐπρό-

μον ηλικίαν, μόνον διὰ τὸν λόγον ὅτι ἦτο ὑψηλός, εἶπεν ὅτι ἂν κάθε ψηλὸ παιδί τὸ θεωροῦν ὡς ἄνδρα, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποφασίσουν ὅτι ὁ κάθε κοντὸς ἄνδρας θὰ θεωρῆται παιδί. Ἐπίσης ὁ Θεοδέκτης εἰς τὸν Νόμον λέγει: «Ἀπονέμετε πολιτικὰ δικαιώματα εἰς μισθοφόρους ὅπως ὁ Στράβαξ καὶ ὁ Χαρίδημος, λόγῳ τῆς εὐθύτητος τοῦ χαρακτήρος των; Ἀλλὰ τότε δὲν πρέπει καὶ νὰ ἐξορίσετε ἐκείνους τοὺς μισθοφόρους ποὺ ἐπροξένησαν ἀγιάτρευτα κακά;»

ΙΖ. Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ἐκείνος ποὺ βασίζεται εἰς τὸν συλλογισμόν ὅτι, ἀφοῦ συμβαίνει τὸ ἴδιον πράγμα, καὶ ἡ αἰτία τοῦ θὰ εἶναι ἡ ἴδια. Ἐτσι ὁ Ξενοφάνης ἔλεγεν ὅτι ἐκείνοι ποὺ παραδέχονται ὅτι οἱ θεοὶ ἐγεννήθησαν, εἶναι ἐξ ἴσου ἄσθεοις μὲ ὄσους δέχονται ὅτι οἱ θεοὶ πεθαίνουν. Διότι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ βεβαιώνουν ὅτι εἰς μίαν δεδομένην ἐποχὴν δὲν ὑπάρχουν οἱ θεοί. Καὶ γενικὰ ὁ κοινὸς αὐτὸς τόπος συνίσταται εἰς τὸ νὰ συνάγωμεν τὸ ἴδιον συμπέρασμα ἀπὸ δύο διαφόρους προτάσεις. Λ. χ.: «τώρα δὲν πρόκειται νὰ κρίνετε περὶ τοῦ Ἰσοκράτους¹, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τῆς ἀσχολίας του, δηλ., ἂν πρέπη νὰ ἐπιδίδεται κανεὶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν». Ἐπίσης «ἐκείνος ποὺ προσφέρει γῆν καὶ ὕδωρ, ὑποδουλώνεται». Ἀκόμη δὲ «τὸ νὰ μετέχη κανεὶς εἰς τὴν κοινὴν εἰρήνην εἶναι ὅαν νὰ ἐκτελῆ τὰς προσταγὰς (τοῦ Ἀλεξάνδρου)»². Φυσικὰ ἀπὸ τὰς δύο ὁψεις ποὺ μπορεῖ νὰ παρουσιάσῃ ἡ χρησιμοποίησις ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ τοῦ εἰδους, πρέπει νὰ διαλέγη κανεὶς ἐκείνην ποὺ ταιριάζει εἰς τὴν ὑπόθεσίν του³.

ΙΗ. Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ἐκείνος ποὺ βασίζεται εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι: δὲν ἔχει κανεὶς πάντοτε, καὶ προηγουμένως καὶ ἀργότερα, τὴν ἴδιαν ἀποψιν, ἀλλὰ τὴν ἀντίθετον. Ἰδοὺ λ. χ. τὸ ἀκόλουθον ἐνθύμημα: «Τότε ποὺ εἰμεθα ἐξόριστοι, ἐπολεμήσαμεν διὰ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν πατρίδα μας. Καὶ τώρα ποὺ ἐπεστρέψαμεν, θὰ ἐκπατρισθῶμεν διὰ νὰ ἀποφύγωμεν τὸν πόλεμον!»⁴. Πράγματι, εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ἄλλοτε μὲν ἤθελαν νὰ μείνουν εἰς τὴν πόλιν ἔστω καὶ ἂν ἐπρόκειτο νὰ πολεμήσουν, καὶ κατόπιν, ἤθελαν νὰ ἀποφύγουν τὸν πόλεμον, ἔστω καὶ ἂν ἐπρόκειτο νὰ ἐκπατρισθοῦν.

κειτο περὶ τῶν Ἀθηναίων, τοὺς ὁποίους οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸ 404 π.Χ. εἶχαν ἀπωθήσει εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ αὐτοὶ διὰ τῶν ὀπλων ἐπιτυχῶς νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν πόλιν⁵ των.

(XIX) Ἄλλος τὸ οὐ ἔνεκ' ἄν εἴη ἢ γένοιτο,
 τούτου ἔνεκα φάναι εἶναι ἢ γεγενῆσθαι, ὅλον
 εἰδοίη ἄν τις τινὶ ἔν' ἀφελόμενος λυπήσῃ, ὄθεν καὶ τούτ'
 25 εἴρηται,

πολλοῖς δὲ δαίμων οὐ κατ' εὐνοίαν φρενῶν
 μεγάλα δίδωσιν εὐτυχήματ', ἀλλ' ἵνα
 τὰς συμφορὰς λάβωσιν ἐπιφανοστέρας.

καὶ τὸ ἐκ τοῦ Μελεάγρου τοῦ Ἀντιφῶντος,

30 οὐχ ἵνα κτάνωσι θῆρ', ὄπως δὲ μάρτυρες
 ἀρετῆς γίνονται Μελεάγρῳ πρὸς Ἑλλάδα.

Καὶ τὸ ἐκ τοῦ Αἴαντος τοῦ Θεοδέκτου, ὅτι ὁ Διομήδης προ-
 εἶλετο Ὀδυσσεά οὐ τιμῶν, ἀλλ' ἵνα ἦτιων ἢ ὁ ἀκολουθῶν
 ἐνδέχεται γὰρ τούτου ἔνεκα ποιῆσαι.

35 (XX). Ἄλλος κοινὸς καὶ τοῖς ἀμφοισθητοῦσιν καὶ τοῖς
 συμβουλευούσι, σκοπεῖν τὰ προτιρέποντα καὶ ἀπο-
 τρέποντα. καὶ ὧν ἔνεκα καὶ πράττουσι καὶ
 φεύγουσιν ταῦτα γὰρ ἔστιν ἢ ἐὰν μὲν ὑπάρχη δεῖ πράτ-
 τειν, (ἐὰν δὲ μὴ ὑπάρχη, μὴ πράττειν,) ὅλον εἰ δυνατόν καὶ
 40 θάδιον καὶ ὠφέλιμον ἢ αὐτῷ ἢ φίλοις ἢ βλαβερὸν ἐχθροῖς,
 κἄν ἢ ἐπιζήμιον, εἰ ἐλάττων ἢ ζημίαι τοῦ πράγματος. Καὶ
 1400a προτιρέπονται δ' ἐκ τούτων καὶ ἀποτιρέπονται ἐκ τῶν ἐναν-
 τίων. Ἐκ δὲ τῶν αὐτῶν τούτων κατηγοροῦσι καὶ ἀπολογοῦν-
 ται· ἐκ μὲν τῶν ἀποτιρέπόντων ἀπολογοῦνται, ἐκ δὲ τῶν προ-

1. Ἀδέσποτον ἀπόσπασμα.

2. Ὁ Ἀντιφῶν ἦτο Ἀθηναῖος τραγικός τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος. Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ εἶναι τὸ FTG 792 κ.έ.

ΙΘ. Ἄλλος κοινὸς τόπος συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀποδίδωμεν κάτι τι εἰς αἰτίαν ἢ ὁποῖα ἀπλῶς εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἀληθεύῃ Λχ. (ὁ δεῖνα) χαρίζει κάτι, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ προξενήσῃ λύπην ὅταν θὰ ἀνακαλέσῃ τὴν δωρεάν του. Τὴν ἰδίαν σκέψιν ἐκφράζουν καὶ οἱ ἐξῆς στίχοι :

«Σὰ πολλοὺς ἢ μοῖρα δίνει μεγάλας εὐτυχίας
ὄχι γιὰ τὸς εὖνοσι,
ἀλλὰ γιὰ νᾶναι ἐντονότερος,
οἱ συμφορὲς ποὺ θὰ τοὺς πλήξουν κατόπι ἰ».

ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ ἀκόλουθοι στίχοι ἀπὸ τὸν Μελέαγρον τοῦ Ἀντιφώντος :

«Ὅχι γιὰ νὰ σκοτώσουν τὸ ἀγρίμι,
μὰ γιὰ νὰ γίνουν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα μάρτυρες
τῆς ἀνδρείας τοῦ Μελεάγρου»

καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸν Αἶαντα τοῦ Θεοδέκτου τὸ σημεῖον ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Διομήδης ἐπροτίμησε τὸν Ὀδυσσεά ὄχι διὰ τὸν τιμήσῃ, ἀλλὰ διότι ἤθελε νὰ συντροφεύεται ἀπὸ κάποιον κατώτερόν του. Εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις αἱ διάφοροι πράξεις ἀποδίδονται εἰς ἐλατήρια ποὺ δὲν εἶναι βέβαια, ἀλλ' ἀπλῶς ἐνδεχόμενα.

Κ. Ἄλλος τόπος, κοινὸς καὶ εἰς τοὺς πολιτικούς καὶ εἰς τοὺς δικανικούς λόγους, εἶναι ἡ ἐξέτασις τῶν πραγμάτων ποὺ μᾶς ὠρθοῦν ἢ μᾶς ἀποτρέπουν νὰ πράξωμεν κάτι καὶ τῶν αἰτίων, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐκτελοῦμεν ἢ ἀποφεύγομεν μίαν πρᾶξιν. Εἶναι δὲ αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ πράγματα ποὺ, ἐὰν συντρέχουν πρέπει ν' ἐκτελέσωμεν κάτι τι, ἐνῷ ἂν δὲν συντρέχουν δὲν πρέπει νὰ τὸ πράξωμεν. Δηλαδή τὸ ἂν ὠρισμένη πρᾶξις ἦτο δυνατὴ, εὐκολή, ὠφέλιμη ἢ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον ἢ εἰς τοὺς φίλους του, ἢ ἐπιβλαβὴς εἰς τοὺς ἐχθρούς του, καὶ ἂν ἀκόμη τὸν ζημιώσῃ λιγάκι, ἐφ' ὅσον ἢ ζημία αὐτῇ εἶναι μικρότερα ἀπὸ τὴν ὠφέλειαν ποὺ θὰ ἔχῃ ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσίν της. Συγκροτοῦμεν δὲ ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα τὰ ἐπιχειρήματά μας. Ἐταν θέλωμεν νὰ προτρέψωμεν, καὶ ἀπὸ τὰ ἀντίθετα, ὅταν θέλωμεν νὰ ἀποτρέψωμεν. Τὰ ἴδια στοιχεῖα ἐπίσης χρησιμοποιοῦνται καὶ εἰς τοὺς δικανικούς λόγους διὰ τὰς ἀνάγκας μιᾶς κατηγορίας ἢ μιᾶς ἀπολογίας. Δηλ. χρησιμοποιοῦν εἰς μὲν τὴν ἀπολογίαν ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα ποὺ πείθουν ὅτι θὰ συνετέλουν εἰς τὸ νὰ ἀποτρέψουν (τὸν κατηγορούμενον) ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πρᾶ-

τρεπόντων κατηγοροῦσιν· ἀπολογοῦνται μὲν . . . ἔστι δ' ὁ
5 τόπος οὗτος ὄλη τέχνη ἢ τε Παιμφίλου καὶ ἢ Καλλιππου.

(XXI). Ἄλλος ἐκ τῶν δοκούντων μὲν γίγνε-
σθαι ἀπίστων δέ, ὅτι οὐκ ἂν ἔδοξαν, εἰ μὴ ἦν ἢ ἐγγὺς
ἦν. Καὶ ὅτι μᾶλλον· ἢ γὰρ τὰ ὄντα ἢ τὰ εἰκότα ὑπολαμ-
βάνουσιν· εἰ οὖν ἄπιστον καὶ μὴ εἰκός, ἀληθὲς ἂν εἴη· οὐ
10 γὰρ διὰ γε τὸ εἰκός καὶ πιθανὸν δοκεῖ οὕτως. Οἶον Ἄνδρο-
κλῆς ἔλεγεν ὁ Πιθθεὺς κατηγορῶν τοῦ νόμου, ἐπεὶ ἐθορύβη-
σαν αὐτῷ εἰπόντι, «δέονται οἱ νόμοι νόμου τοῦ διορθώ-
σοντος, καὶ γὰρ οἱ ἰχθύες ἄλός, καίτοι οὐκ εἰκός οὐδὲ πι-
θανὸν ἐν ἄλλῃ τρεφομένους δεῖσθαι ἄλός, καὶ τὰ στέμφυλα
15 ἔλαιον· καίτοι ἄπιστον, ἐξ ὧν ἔλαιον γίγνεται, ταῦτα δεῖ-
σθαι ἔλαιου».

(XXII). Ἄλλος ἐλεγκτικός, τὸ τὰ ἀνομολογούμε-
να σκοπεῖν, εἴ τι ἀνομολογούμενον ἐκ πάντων καὶ χρό-
νων καὶ πράξεων καὶ λόγων, χωρὶς μὲν ἐπὶ τοῦ ἀμφισβη-
20 τοῦντος, οἶον «καὶ φησὶ μὲν φιλεῖν ὑμᾶς, συνώμοσεν δὲ τοῖς
τριάκοντα», χωρὶς δ' ἐπ' αὐτοῦ, «καὶ φησὶ μὲν εἶναί με
φιλόδικον, οὐκ ἔχει δὲ ἀποδείξαι δεδικασμένον οὐδεμίαν
δίκην», χωρὶς δ' ἐπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀμφισβητοῦντος «καὶ

1. Τὸ χειρόγραφον εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι ἐφθαρμένον.

2. Περὶ Καλλιππου βλέπε σημειώσεις βιβλ. Α κεφ. 12, ὡς καὶ εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν 13ον κοινὸν τόπον.

3. Ὁ Πάμφιλος ἦτο διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς καὶ μαθητῆς τοῦ Πλάτωνος. Βλ. σχετικῶς Σουῆζαν, ὡς καὶ Κικέρωνος de orat. III. 21.

4. Δηλ. δὲν θά εἶναι ἀπλῶς ἀληθοφανές, ἀλλὰ ἀντικειμενικὰ ἀληθινόν.

ξεως πού του αποδίδεται. Είς δὲ τὴν κατηγορίαν τὰ στοιχεῖα πού θὰ ἦσαν ἱκανὰ νὰ τὴν παρωθήσουν εἰς ταύτην. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἀπολογίαν. . . ' Ὁ δὲ τόπος αὐτὸς ἀποτελεῖ ὀλόκληρον τὴν τέχνην τοῦ Καλλιππου' καὶ τοῦ Παμφίλου'.

ΚΑ. Ἄλλος τόπος ἐξάγεται ἀπὸ ἑσα φαίνονται μὲν ὅτι γίνονται, θεωροῦνται ὅμως ἀπίστευτα, γιὰτὶ δὲν θὰ ἐφαίνοντο δυνατὰ, ἂν δὲν ἐπραγματοποιούντο ἢ ἂν δὲν ἐπρόκειτο νὰ γίνουιν. Αὐτὰ γίνονται πῶς πολὺ πιστευτὰ. Καὶ πράγματι, νομίζομεν ὅτι συμβαίνουν μόνον ἐκεῖνα τὰ γεγονότα πού ἢ πράγματι συμβαίνουιν ἢ εἶναι ἀληθοφανῆ. Ἐποῦ ὅμως φαίνεται ὅτι συμβαίνει κάτι πού εἶναι ἀπίστευτον καὶ ὅχι ἀληθοφανές, τότε ὑποχρεωτικὰ θὰ ἀληθεύῃ. Διότι δὲν τὸ θεωροῦμεν ὡς ἀληθὲς ἐπειδὴ τάχα εἶναι ἀληθοφανές ἢ πιστευτόν. Παράδειγμα: Ὁ Ἀνδροκλῆς ὁ Πιτθεὺς δταν ὠμίλουσε εἰς τὴν βουλὴν ἐναντίον ἐνὸς νόμου (καὶ ἐζητοῦσε τὴν μεταρρῦθμισίν του) καὶ μερικοὶ ἐθορῶσαν εἰς τοὺς λόγους του εἶπε· «καὶ οἱ νόμοι χρειάζονται καινούργιον νόμον γιὰ νὰ τοὺς διορθώσῃ. ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὰ ψάρια χρειάζονται ἄλατι, ἂν καὶ δὲν εἶναι οὔτε φυσικόν, οὔτε πιστευτόν νὰ χρειάζωνται ἄλατι, ἀποῦ τόσον καιρὸ ζοῦσαν μέσῃ στὸ ἄλμυρὸ νερὸ καὶ οἱ ἐλιές χρειάζονται γιὰ νὰ διατηρηθοῦν λάδι, ἂν καὶ εἶναι ἀπίστευτο νὰ χρειάζωνται λάδι ἐκεῖνα τὰ πράγματα, ἀπὸ τὰ ὅποια παράγεται τὸ λάδι».

ΚΒ. Ἄλλος κοινὸς τόπος. ἐλεγκτικὸς αὐτὸς, βασίζεται ἐπάνω εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀντιφάσεων πού παρουσιάζονται εἰς μίαν ὑπόθεσιν, εἰς ὅλα γενικῶς τὰ σημεῖα της, εἴτε εἰς τὸν χρόνον (κατὰ τὸν ὅπολον φαίνεται ὅτι συνέβησαν τὰ διάφορα πειριστατικὰ) εἴτε εἰς τὰς πράξεις, εἴτε εἰς τοὺς λόγους. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ ἐξετάζωνται αἱ ἀντιφάσεις τοῦ ἀντιδίκου μας. Λ. χ.: «Ἰσχυρίζεται μὲν ὅτι σὰς ἀγαπᾷ, ἔλαβεν ὅμως μέρος εἰς τὴν συνωμοσίαν τῶν Τριάκοντα τυράννων». ἰδιαιτέρως δὲ αἱ ἀντιφάσεις πού ἀφοροῦν τὴν διαγωγὴν μας, λ. χ. «Ἰσχυρίζεται ὁ ἀντίπαλός μου ὅτι εἶμαι φιλόδικος, δὲν μπορεῖ ὅμως ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἐπροκάλεσα ἔστω καὶ μόνον μίαν δίκην». Τέλος ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐξετάζωνται αἱ ἀντιφάσεις πού ἀφοροῦν συγχρόνως τὴν διαγωγὴν καὶ τῶν δύο διαδίκων. Παράδειγμα: «Καὶ αὐτὸς μὲν ποτὲ δὲν ἐδάνεισε χρῆ-

οὗτος μὲν οὐ δεδάνεικε πώποτε οὐδέν, ἐγὼ δὲ καὶ πολλοὺς
25 λέλυμαι ὑμῶν».

(XXIII). Ἄλλος τοῖς προδιαβεβλημένοις καὶ ἀνθρώ-
ποις καὶ πράγμασιν, ἢ δοκοῦσι, τὸ λέγειν τὴν αἰτίαν
τοῦ παραδόξου ἔστιν γὰρ τι δι' ὃ φαίνεται. Οἷον ὑπο-
βεβλημένης τινὸς τὸν αὐτῆς νῖδον διὰ τὸ ἀσπάξασθαι ἐδόκει
30 συνεῖναι τῷ μειροκίῳ, λεχθέντος δὲ τοῦ αἰτίου ἐλύθη ἢ δια-
βολῇ· καὶ οἷον ἐν τῷ Αἴαντι τῷ Θεοδέκτου Ὀδυσσεὺς λέ-
γει πρὸς τὸν Αἴαντα, διότι ἀνδρειότερος ὢν τοῦ Αἴαντος οὐ
δοκεῖ.

(XXIV). Ἄλλος ἀπὸ τοῦ αἰτίου, ἂν τε ὑπάρχη, δι-
35 ἔστι, κἂν μὴ ὑπάρχη, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄμα γὰρ τὸ αἰτιον καὶ
οὐ αἰτιον, καὶ ἄνευ αἰτίου οὐθέν ἐστιν, οἷον Λεωδάμας ἀπο-
λογούμενος ἔλεγε, κατηγορήσαντος Θρασυβούλου διὰ ἣν σιγ-
λίτης γεγωνὸς ἐν τῇ ἀκροπόλει, ἀλλ' ἐκκόψαι ἐπὶ τῶν τριά-
κοντα οὐκ ἐνδέχεσθαι ἔφη· μᾶλλον γὰρ ἂν πιστεύειν αὐτῷ
40 τοὺς τριάκοντα ἐγγεγραμμένης τῆς ἐχθρας πρὸς τὸν δῆμον.

(XXV). Ἄλλος, εἰ ἐνεδέχεται βέλτιον ἄλλως ἢ
ἐνδέχεται ὧν ἢ συμβουλεύει ἢ πράττει ἢ πέ-
1400bπραχέσκοπεῖν· φανερόν γὰρ ὅτι, εἰ μὴ οὕτως ἔχει, οὐ
πέπραχεν· οὐδεὶς γὰρ ἐκῶν τὰ φαῦλα καὶ γινώσκων προαι-
ρεῖται. Ἔστιν δὲ τοῦτο ψεῦδος· πολλάκις γὰρ ὕστερον γί-
γνεται δῆλον πῶς ἦν πράξαι βέλτιον, πρότερον δὲ ἄδηλον.

5 (XXVI). Ἄλλος διὰ τὴν ἐναντίον μέλλῃ πρᾶτ-

1. Βλ. σχετικῶς Ὁβιδίου «Μεταμορφώσεις» XIII εἰς τὴν ἀρχήν.

ματα σὲ κανένα. Ἐγὼ δὲ ἔχω ἀπαλλάξει ἀπὸ τὰ χρέη των καὶ πολλοὺς ἀπὸ σᾶς».

ΚΓ. Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ἐκεῖνος πού μεταχειρίζομεθα ὅταν κάποιοι ἄνθρωποι ἢ κάποιες πράξεις ἔχουν συκοφαντηθῆ προηγουμένως καὶ κάμνουν κακὴν ἐντύπωσιν, συνίσταται δὲ εἰς τὸ νὰ φανερώνωμεν τὴν αἰτίαν τῆς παρεξηγήσεως. Διότι κάποια πράξις πάντοτε παρεξηγείται καὶ δίδει ἀφορμὴν εἰς τὴν διαβολὴν Ἀ.χ., ὅταν κάποτε μία γυναῖκα ἐθεάθη νὰ φιλῆ τὸν υἱὸν της (καὶ ἦτο ἄγνωστος ἢ μετὰ τῶν συγγένεια) ἐνομιόθη ὅτι ἔχει ἰδιαιτέρας σχέσεις μὲ τὸν νεανίαν. Ὅταν ἕμως ἐφανερώθη ἡ αἰτία τῶν ἀσπαρμῶν, διελύθη ἡ ἀδικος εἰς βάρος της γνώμη. Ἐπίσης εἰς τὸν Αἰαντα τοῦ Θεοδέκτου ὁ Ὀδυσσεὺς ἐξηγεῖ γιατί δὲν θεωρεῖται πῶς ἄνδρετος ἀπ' αὐτόν, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι ἰ.

ΚΔ. Ἄλλος κοινὸς τόπος βασιζέται εἰς τὴν αἰτίαν. Καὶ ἐάν μὲν ὑπάρχη αἰτία, λέγομεν ὅτι συνετελέσθη καὶ ἡ πράξις, διαφορετικὰ δέ, ὅτι δὲν ἔγινε. Διότι ἡ αἰτία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα συνυπάρχουν καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε χωρὶς αἰτίαν. Παράδειγμα: Ὅταν ὁ Θρασύβουλος εἶχε κατηγορήσει τὸν Λεωδάμαντα, αὐτός, ἀπολογούμενος εἶπεν ὅτι δὲν εἶναι ἀλήθεια, ὅτι τὸ ὄνομά του ἦτο γραμμένον εἰς τὴν στήλην ἐκείνην ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, (ὅπου ἀνεγράφοντο τὰ ὄνόματα τῶν ἐχθρῶν τοῦ λαοῦ) καὶ ἐπέτυχε τάχα τὴν διαγραφὴν του ἐπὶ τῶν Τριάκοντα τυράννων. Διότι οἱ Τριάκοντα θὰ τοῦ εἶχαν μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην, ἂν ἐξακολουθοῦσε ἡ ἐχθρότης τοῦ λαοῦ νὰ εἶναι γραμμένη ἐπάνω εἰς τὴν στήλην.

ΚΕ. Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ἡ ἐξέτασις τοῦ ἂν ἦτο ἢ εἶναι ἀκόμη δυνατὸν νὰπραχθῆ κατὶ καλύτερον, ἀπὸ ὅτι συμβουλεύει ἢ πράττει ἢ ἔχει πράξει. Καὶ τότε λέγομεν ὅτι εἶναι πῶς φανερὸν ὅτι δὲν ἐξετελέσθη (ἢ δεῖνα πράξις), ἀφοῦ ἦτο δυνατὸν ἐκεῖνος πού φέρεται ὅτι τὴν ἐξετέλεσε νὰ κάμῃ κατὶ καλύτερον. Διότι κανεὶς ἐν γνώσει καὶ θεληματικὰ δὲν προτιμᾷ τὸ χειρότερον. Ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς ἕμως δὲν εἶναι ἀληθής. Διότι συχνὰ μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων γίνεται φανερὸν ποῖος δρόμος ἦτο προτιμότερος. ἐνῶ ἐκ τῶν προτέρων ἦτο τοῦτο ἄγνωστον.

ΚΣΤ. Ἄλλος κοινὸς τόπος συνίσταται εἰς τὴν ἐξέτασιν ἂν πρόκειται νὰ ἐκτελεσθῆ κα-

τεσθαι τοῖς πεπραγμένοις ἅμα. σκοπεῖν, οἷον
Ξενοφάνης Ἐλεάταις ἐρωτῶσιν εἰ θύσῃ τῇ Λευκοθέῃ καὶ
θρηνηῶσιν ἢ μὴ, συνεβούλευεν, εἰ μὲν θεὸν ὑπολαμβάνου-
σιν, μὴ θρηνεῖν, εἰ δ' ἀνθρώπον, μὴ θύειν

- 10 (XXVII). Ἄλλος τόπος τὸ ἐκ τῶν ἀμαρτηθέντων
κατηγορεῖν ἢ ἀπολογεῖσθαι, οἷον ἐν τῇ Καρκίνου
Μηδείᾳ οἱ μὲν κατηγοροῦσι ὅτι τοὺς παῖδας ἀπέκτεινεν, οὐ
φαίνεσθαι γοῦν αὐτοῦς. Ἡμαρτε γὰρ ἡ Μήδεια περὶ τὴν
ἀποστολὴν τῶν παίδων ἢ δ' ἀπολογεῖται ὅτι οὐκ ἂν τοὺς
15 παῖδας ἀλλὰ τὸν Ἰάσονα ἂν ἀπέκτεινεν· τοῦτο γὰρ ἤμαρτεν ἂν
μὴ ποιήσασα, εἰπερ καὶ θάτερον ἐποίησεν. Ἔστι δ' ὁ τόπος οὐ-
τος τοῦ ἐνθυμήματος καὶ τὸ εἶδος ὄλη ἢ πρότερον Θεοδώρου
τέχνη

- (XXVIII). Ἄλλος ἀπὸ τοῦ ὄνοματος, οἷον ὡς ὁ
20 Σοφοκλῆς

σαφῶς σιδήρῳ καὶ φοροῦσα τοῦνομα,

- καὶ ὡς ἐν τοῖς τῶν θεῶν ἐπαίνοις εἰώθασι λέγειν . . . καὶ
ὡς Κόνων Θρασύβουλον θρασύβουλον ἐκάλει, καὶ Ἡρόδι-
κος Θρασύμαχον ἀεὶ θρασύμαχος εἶ, καὶ Πῶλον ἀεὶ σὺ πῶ-
25 λος εἶ, καὶ Δράκοντα τὸν νομοθέτην, ὅτι οὐκ ἂν ἀνθρώπου
οἱ νόμοι ἀλλὰ δράκοντος· χαλεποὶ γάρ. Καὶ ὡς ἡ Εὐριπί-
δου Ἐκάβη εἰς τὴν Ἀφροδίτην

καὶ τοῦνομ' ὀρθῶς ἀφροσύνης ἄρχει θεᾶς,

καὶ ὡς Χαιρήμων

- 30 Πενθεὺς ἴσομένης συμφορᾶς ἐπάνωμος.

Εὐδοκιμεῖ δὲ μᾶλλον τῶν ἐνθυμημάτων τὰ ἐλεγκτικὰ τῶν

1. Ἡ συμβουλὴ αὐτὴ ἐδόθη ἀπὸ τὸν Ξενοφάνη εἰς τοὺς Αἰγυ-
πτίους, σχετικὰ μὲ τοὺς θεοὺς των, τῶν ἐποίων ἐθρηνοῦσαν τὸν θά-
νατον. Βλ. σχετικῶς Πλουτάρχου «Περὶ θεισθαιμονίας» 34.

2. Διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς.

3. Δηλ. σκληρὰ σάν τὸ σίδηρο, ὅπως καὶ τὸνομά της δηλώνει.
Σοφοκλέους ἀπόσπασμα 597. Εἶναι φανερόν ὅτι προτιμῶ τὴν γρα-
φὴν Σιδηρῶ (κύριον ὄνομα).

4. Εὐριπίδου Τρωάδες 1000.

5. Ὁ Χαιρήμων ἦτο τραγικός ποιητής, μαθητὴς τοῦ Σωκράτους

ποια πράξεις αντίθετος πρὸς ἐκείνας πού συγχρόνως ἐκτελοῦνται. Ἔτσι ὁ Ξενοφάνης συνεβούλευε τοὺς Ἐλεάτας, ὅταν τὸν ἐρωτοῦσαν ἀν πρέπει νὰ θρηνοῦν διὰ τὸν θάνατον τῆς Λευκοθέας καὶ νὰ κάμνουν θυσίας εἰς αὐτήν. ἢ ὄχι, ὅτι ἀν μὲν τὴν θεωροῦν θεάν, δὲν ἔπρεπε νὰ θρηνοῦν, ἀν δὲ πάλιν τὴν θεωροῦν ἀνθρώπον, δὲν ἔπρεπε νὰ θυσιάζουσαν εἰς αὐτήν¹.

ΚΖ. Ἄλλος τόπος εἶναι ἐκεῖνος πού στηρίζει τὴν κατηγορίαν ἢ τὴν ἀπολογία ἐπάνω εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν σφαλμάτων πού διεπράχθησαν. Ἔτσι εἰς τὴν Μήδειαν τοῦ Καρκίνου, ἀπ' ἑνὸς μὲν κατηγοροῦν τὴν Μήδειαν ὅτι ἐσκότωσε τὰ παιδιὰ τῆς, ἀπὸ αὐτὰ δὲν φαίνονται πουθενά. Διότι τὸ σφάλμα τῆς Μήδειας ἦτο αὐτό, δηλ. τὸ νὰ ἀπομακρύνῃ τὰ παιδιὰ τῆς. Ἡ Μήδεια ἀπ' ἑτέρου, ἀπολογουμένη, λέγει ὅτι θὰ σκότωνε τὸν Ἰάσονα καὶ ὄχι τὰ παιδιὰ τῆς. Διότι αὐτὸ ἦτο τὸ σφάλμα τῆς, δηλ. τὸ ὅτι δὲν ἐσκότωσε τὸν Ἰάσονα, καὶ ἀν ἀκόμη ὑπετίθετο ὅτι ἐσκότωσε τὰ παιδιὰ τῆς. Αὐτὸς ἔ τόπος καὶ τὸ εἶδος τοῦ συλλογισμοῦ ἀποτελεῖ ὀλόκληρον τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Θεοδώρου².

ΚΗ. Ἄλλος τόπος βασίζεται ἐπάνω εἰς τὸ ὄνομα: Παράδειγμα ὁ στίχος τοῦ Σοφοκλέους:

«Ὄνομα καὶ πρᾶμα Σιδηρῶ³».

Ἡ ἴδια μέθοδος χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς τὰ ἐγκώμια τῶν θεῶν. Ἔτσι καὶ ὁ Κόνων ὠνόμαζε τὸν Θρασύβουλον ἀνθρώπον μὲ ἰσχυρὰν θέλησιν (θρασεῖαν βούλησιν) καὶ ὁ Ἡρόδικος ἔλεγε πρὸς τὸν Θρασύμαχον «πάντοτε εἶσαι θαρραλέος πολεμιστῆς (θρασύς μαχητῆς)» καὶ πρὸς τὸν Πῶλον «εἶσαι πάντοτε πουλάρι», ἐπίσης δὲ περὶ τοῦ νομοθέτου Δράκοντος, ὅτι τοὺς νόμους του δὲν τοὺς ἔγραψεν ἀνθρώπος ἀλλὰ δράκος, ἐξ αἰτίας τῆς αὐστηρότητός των. Ἐπίσης ὁ Εὐριπίδης βάζει τὴν Ἐκάθην νὰ εἰπῇ περὶ τῆς Ἀφροδίτης:

«Πολύ σωστὰ τὸνομά τῆς ἀρχίζει ἀπὸ τίς ἴδιες συλλαβὰς μὲ τὴν λέξιν ἀφροσύνη»⁴.

Ἐπίσης ὁ Χαιρήμων⁵:

«Ὁ Πενθεύς, πού μέσα στὸνομά του προαναγγέλλεται ἢ συμφορὰ πού θὰ τὸν βρῇ».

¹ Ἀπὸ τὰ ἐνθυμήματα ἐπιτυχέστερα εἶναι τὰ ἐλλ. τικά

ἀποδεικτικῶν διὰ τὸ συναγωγὴν μὲν ἐναντίων εἶναι ἐν μικρῷ τὸ ἐλεγκτικὸν ἐνθύμημα, παρ' ἄλληλα δὲ φανερὰ εἶναι τῷ ἀκροατῇ μᾶλλον. Πάντων δὲ καὶ τῶν ἐλεγκτικῶν καὶ
 35 τῶν δεικτικῶν συλλογισμῶν θρομβεῖται μάλιστα τὰ τοιαῦτα ὅσα ἀρχόμενα προορῶσι μὴ τῷ ἐπιπολῆς εἶναι (ἅμα γὰρ καὶ αὐτοὶ ἐφ' αὐτοῖς χαίρουσι προαισθανόμενοι), καὶ ὅσων τοσοῦτον ὑστερίζουσιν ὥσθ' ἅμα εἰρημένων γνωρίζειν.

24. Ὅτι ἐνδέχεται τὸν μὲν εἶναι συλλογισμὸν. τὸν
 40 δὲ μὴ εἶναι μὲν φαίνεσθαι δέ, ἀνάγκη καὶ ἐνθύμημα τὸ μὲν εἶναι, τὸ δὲ μὴ εἶναι ἐνθύμημα φαίνεσθαι δέ, ἐπεὶπερ τὸ ἐνθύμημα συλλογισμὸς τις. Τόποι δ' εἰσὶ τῶν φαινομένων
 1401a ἐνθυμημάτων (I) εἰς μὲν ὁ παρὰ τὴν λέξιν, καὶ τούτου (α) ἐν μὲν μέρος, ὥσπερ ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς τὸ μὴ συλλογισάμενον συμπερασματικῶς τὸ τελευταῖον εἰπεῖν, οὐκ ἄρα τὸ καὶ τό, ἀνάγκη ἄρα καὶ τὸ καὶ τό. <καὶ ἐν> τοῖς ἐνθυμήμασι τὸ συνεστραμμένον καὶ ἀντικειμένως εἰπεῖν φαίνεται ἐνθύμημα· ἢ γὰρ τοιαύτη λέξις χώρα ἐστὶν ἐνθυμήματος. Καὶ ἔοικε τὸ τοιοῦτον εἶναι παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως. Ἔστι δὲ εἰς τὸ τῆ λέξει συλλογιστικῶς λέγειν χρήσιμον τὸ συλλογισμῶν πολλῶν κεφάλαια λέγειν, ὅτι τοὺς μὲν ἔσωσε
 5 τὰς δ' ἑτέροις ἐτιμώρησε. τοὺς δ' ὁ Ἕλληνας ἠλευθέρωσε· ἕκαστον μὲν γὰρ τούτων ἐξ ἄλλων ἀπεδείχθη, συνειθέντων δὲ φαίνεται καὶ ἐκ τούτων τι γίνεσθαι. (β) Ἐν δὲ τὸ παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν, τὸ φάναι σπουδαῖον εἶ-

1. Ἐνωτέρω, βεβλ. Α κειφ. II.

2. Τὰς μείζονας.

παρὰ τὰ δεικτικά, ἐπειδὴ τὸ μὲν ἐλεγκτικὸν ἐνθύμημα παρουσιάζει συνοπτικά ὅλα τὰ ἀντίθετα μεταξύ των ἐπιχειρήματα, μὲ τὸ νὰ παραλληλίζωνται δὲ ταῦτα, ὁ ἀκροατὴς τὰ ἐννοεῖ σαφέστερα. Ἀπὸ ὅλα δὲ τὰ ἐνθυμήματα, ἐλεγκτικὰ μὲν καὶ δεικτικά, μεγαλύτεραν ἐντύπωσιν κáμνουν ἐκεῖνα τῶν ὁποίων τὸ συμπέρασμα προβλέπεται ἀπὸ τοὺς ἀκροατὰς εὐθὺς μόλις ἀρχίσῃ ὁ ρήτωρ (γιατὶ καὶ οἱ ἴδιοι χαίρουν καὶ ἀίσθάνονται ἱκανοποίησιν) μὲ τὸ νὰ προμαντεύουν τὴν σκέψιν τοῦ ρήτορος, καθὼς καὶ τὰ ἐνθυμήματα ἐκεῖνα ποὺ τόσον πολὺ ἀργεῖ νὰ γίνῃ καταληπτὸν τὸ συμπέρασμα, ὥστε τὸ ἐννοοῦν οἱ ἀκροαταὶ μόνον ἔτιν διατυπωθῆ πλήρως.

24. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΙΚΩΝ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΩΝ

Ἀφοῦ ὁμοῦ συμβαίνει νὰ ὑπάρχουν καὶ πραγματικοὶ συλλογισμοὶ καὶ ἄλλοι ποὺ φαινομενικῶς εἶναι συλλογισμοί, χωρὶς καὶ εἰς τὴν πραγματικότητά νὰ εἶναι τοιοῦτοι, ἀναγκαστικὰ καὶ τὰ ἐνθυμήματα ὑπάρχουν ὅχι μόνον πραγματικά, ἀλλὰ καὶ φαινομενικά. Διότι καὶ τὸ ἐνθύμημα εἶναι εἶδος συλλογισμοῦ¹.

Τόποι τῶν φαινομενικῶν συλλογισμῶν εἶναι οἱ ἑξῆς: Πρῶτον μὲν ἐκεῖνος ποὺ προέρχεται ἀπὸ τέχνασμα τοῦ λόγου. Ἐνα μέρος τοῦ τόπου αὐτοῦ εἶναι, καθὼς καὶ εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τῆς διαλεκτικῆς συμβαίνει, τὸ νὰ παρουσιάσωμεν τὴν τελευταίαν ἀπὸ μίαν σειρὰν φράσεων ὡς συμπέρασμα τῶν προηγουμένων, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἔχωμεν καταρτίσει συλλογισμὸν· λ. χ. «δὲν συμβαίνει τοῦτο καὶ ἐκεῖνο. Πρέπει λοιπὸν νὰ συμβαίῃ τὸ τάδε καὶ τὸ τάδε. Πράγματι, ἢ περίπλοκος καὶ ἀντιφατικὴ ἔκφρασις φαίνεται ὡστὲν ἐνθύμημα. Διότι ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς διατυπώσεως δίδει ἐμφάνισιν ἐνθυμήματος εἰς τὴν φράσιν καὶ ἢ ὁμοίότης αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τέχνασμα τοῦ λόγου. Διὰ νὰ δημιουργήσωμεν δὲ φράσεις ποὺ νὰ ἔχουν τὴν ἐμφάνισιν συλλογισμοῦ χρησίμων εἶναι τὸ νὰ ἀπαγγείλωμεν τὰς ἀρχικὰς προτάσεις² περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς συλλογισμῶν λ. χ. «ἔσωσε τοὺς μὲν, ἐξεδικήθη τοὺς ἄλλους, ἀπληθεύθησε τοὺς Ἕλληνας». Διότι καὶ μὲν ἢ καθεμιά ἀπὸ τὰς προτάσεις αὐτὰς ἀπεδείχθη ἀπὸ ἄλλους συλλογισμοὺς, ἀλλὰ ὅλες μαζί φαίνονται ὡς νὰ ἀποτελοῦν ἓνα καινούργιο ἐνθύμημα. Τὸ δεῦτερον δὲ μέρος τοῦ τόπου αὐτοῦ στηρίζεται ἐπάνω εἰς τὴν ὁμοίότητά τῶν λέξεων, ὅπως τὸ νὰ ὑποστηρίξῃ κανεὶς ὅτι τὸ ποντίκι

15 ναι μῦν, ἀφ' οὗ γ' ἐστὶν ἡ τιμιωτάτη πασῶν τελετή τὰ γὰρ μυστήρια πασῶν τιμιωτάτη τελετή. Ἡ εἴ τις κύνα ἐγκωμιάζων τὸν ἐν τῷ οὐρανῷ συμπαρалаλαμβάνοι ἢ τὸν Πᾶνα, ὅτι ὁ Πίνδαρος ἔφησεν

ὦ μάκαρ, ὃν τε μεγάλας θεοῦ κύνα παντοδαπὸν
καλέουσιν Ὀλύμπιοι.

- 20 Ἡ δὲ τὸ μηδένα εἶναι κύν' αἰμιότατόν ἐστιν, ὥστε τὸ κύνα δῆλον ὅτι τίμιον. Καὶ τὸ κοινωνικὸν φάναι τὸν Ἐρμῆν εἶναι μάλιστα τῶν θεῶν· μόνος γὰρ καλεῖται κοινός Ἐρμῆς. Καὶ τὸ τὸν λόγον εἶναι σπουδαιότατον, ὅτι οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες οὐ χρημάτων ἀλλὰ λόγου εἰσὶν ἄξιοι· τὸ γὰρ λόγου
- 25 ἄξιον οὐχ ἀπλῶς λέγεται. (II). Ἄλλος τὸ διηρημένον συντιθέντα λέγειν ἢ τὸ συγκεκείμενον διαίρησεντα· ἐπεὶ γὰρ ταῦτόν δοκεῖ εἶναι οὐκ ὄν ταῦτο πολλάκις, ὁπότερον χρησιμώτερον, τοῦτο δεῖ ποιεῖν. Ἔστι δὲ τοῦτο Εὐθύδημου λόγος, οἷον τὸ εἰδέναι ὅτι τριήρης ἐν
- 30 Πειραιεὶ ἐστὶν· ἕκαστον γὰρ οἶδεν. Καὶ τὸν τὰ στοιχεῖα ἐπιστάμενον ὅτι τὸ ἔπος οἶδεν· τὸ γὰρ ἔπος τὸ αὐτὸ ἐστίν. Καὶ ἐπεὶ τὸ δις τοσοῦτον νοσῶδες, μηδὲ τὸ ἐν φάναι ὑγιεινὸν εἶναι· ἄτοπον γὰρ εἰ τὰ δύο ἀγαθὰ ἐν κακόν ἐστιν. Οὕτω μὲν οὖν ἔλεγκτικόν, ὥδε δὲ δεικτικόν· οὐ γὰρ ἐστίν ἐν ἀγα-
- 35 θὸν δύο κακά. Ὅλος δὲ ὁ τόπος παραλογιστικός. Πάλιν τὸ

1. Εἶδος λογοπαίγνιου ἀπὸ τὸν παραλληλισμὸν τῶν λέξεων μῦς καὶ μυστήριον. Τὸ παράδειγμα εἶναι παρμένο ἀπὸ τὸ «Μυὸς ἐγκώμιον» τοῦ Πολυκράτους.

2. Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἕμνον τοῦ Πινδάρου ποῦ ἔχει χαθῆ.

3. Μὲ μεταφορικὴν σημασίαν, δηλ. νὰ εἴμεθα εὐνοῦχοι. Μὲ τὴν λέξιν κύων κατὰ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν ἐσημαίνεται καὶ τὸ κάτω τῆς πρόσθετος συμπεφυκός τῷ θέρματι. Βλ. Γαληνοῦ 4, 358 Ἀριστοφάνους «Λυσιστράτη» 158 κτλ.

4. Κοινός, ἐπειδὴ τὸ πᾶσιον θράσειός του ἐκτείνεται εἰς τὸν οὐρανόν, εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς τὸν Ἄδην. Καὶ αὐτὸ τὸ λογοπαίγνιον στηρίζεται ἐπάνω στήν ὁμοιότητα τῶν λέξεων κοινωνικός καὶ κοινός.

5. Καὶ ἐπὶ τὸ φαινομενικὸν ἐνθύμημα βᾶσιν ἔχει τὰς περισσοτέρας τῆς μιᾶς σημασίας τῆς λέξεως λόγος.

6. Πρὸς λ. «Σοφιστῶν ἔλεγχος» κεφ. 20.

είναι σπουδαίον ζῶον, ἀφοῦ ἀπ' αὐτὸ προέρχεται ἡ πιδ ἀξιοσέβαστη τελετή, διότι τὰ μυστήρια εἶναι ἡ πιδ ἀξιοσέβαστη τελετή¹. Ἦ. ὅταν κάποιος ἐγκωμιάζῃ τὸ σκυλί, νὰ ἀπαριθμῇ μαζί με τ' ἄλλα ἐγκώμια καὶ ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸν ἀστερισμὸν Κ ὕ ν α καθὼς καὶ εἰς τὸν Πάνα, γιὰτι ὁ Πίνδαρος εἶπε γι' αὐτὸν :

«Ἔ καλότυχε, ποῦ οἱ Ὀλύμπιοι σ' ὀνομάζουσι
Χίλιων μορφῶν σκυλί²».

Ἦ τέλος, νὰ λέγῃ ὅτι πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ σκυλί εἶναι ἄξιον τιμῆς, ἀφοῦ εἶναι πολὺ ἀτιμωτικὸν τὸ νὰ μὴν ἔχωμεν καθόλου σκυλί³. Εἰς αὐτὸ τὸ εἶδος ἀνήκει καὶ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Ἑρμῆς εἶναι ὁ πιδ κοινωνικὸς θεός, ἀφοῦ μόνον αὐτὸς ἀπ' ὅλων τοῦς θεοῦς λέγεται κ ο ι ν ὸς Ἑρμῆς⁴. Ἐπίσης τὸ νὰ ἰσχυρίζεται κανεὶς ὅτι ὁ λόγος εἶναι τὸ σπουδαιότερον ἀπ' ὅλα τὰ πράγματα, ἀφοῦ οἱ καλοὶ ἄνθρωποι χαρακτηρίζονται ὅχι ὡς ἄξιοι χρημάτων ἀλλὰ ὡς ἀξιόλογοι. Καὶ πράγματι ἡ ἔκφρασις ἄξιος λόγου ἔχει περισσοτέρας τῆς μιᾶς σημασίας⁵. Ἄλλος τόπος φαινομενικοῦ ἐνθυμήματος εἶναι τὸ νὰ ἐνώνωμεν κατὰ τὴν ὁμιλίαν μας πράγματα διαφορετικὰ μεταξύ τῶν, ἢ ἀπεναντίας, νὰ χωρίζωμεν πράγματα ποῦ ἀποτελοῦν ἓν σύνολον. Πράγματι, ἐπειδὴ πολλὰς φορὰς φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα ἐκεῖνο ποῦ δὲν εἶναι καθόλου τὸ ἴδιο, πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμεν αὐτὸ τὸ τέχνασμα κατὰ τὸν τρόπον ποῦ μᾶς εἶναι χρησιμώτερος. Αὐτὴ εἶναι ἡ μέθοδος τοῦ Εὐθυδήμου⁶, ἔπως λ.χ. τὸ νὰ λέγωμεν ὅτι εἶναι γνωστὸν πῶς κάποια τριήρης βρασκεταὶ στὸν Πειραιᾶ, ἀφοῦ καὶ τὰ δύο αὐτὰ (δηλ. καὶ ἡ τριήρης καὶ ὁ Πειραιεύς) εἶναι γνωστά. Ἦ τὸ νὰ ὑποστηρίζωμεν πῶς ἐκεῖνος ποῦ ξέρει τὰ 24 γράμματα ξέρει καὶ ὀλόκληρον τὸ ποίημα, ἀφοῦ τὸ ποίημα δὲν εἶναι καθόλου διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ γράμματα ποῦ τὸ ἀποτελοῦν Ἐπίσης τὸ νὰ λέγωμεν ὅτι ἀφοῦ ἡ διπλὴ δόσις κάμνει κακὸν εἰς τὴν ὑγείαν, ἀσφαλῶς καὶ ἡ μία μόνον δόσις δὲν κάμνει καλόν, διότι ἀτοπον εἶναι νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὰ δυὸ καλὰ ἀποτελοῦν ἓνα κακόν. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐλεγκτικὰ ἐνθυμήματα. Ἴδου τώρα πῶς θὰ διατυπώσωμεν (τὸ ἴδιο πρᾶγμα) ὡς ἀποδεικτικὸν ἐνθύμημα : Ἄλήθεια δὲν μπόρει τὸ ἓνα καλὸ νὰ ἀποτελῆται ἀπὸ δύο κακὰ Ἄλλὰ, ὀλόκληρος ὁ κοινὸς αὐτὸς τόπος στηρίζεται ἐπάνω εἰς παραλογισμὸν. Ἄς ἀναφέρωμεν ἀκόμη τὴν φράσιν τοῦ Πλου-

Πολυκράτους εἰς Θρασύβουλον. ὅτι τριάκοντα τυράννους κατέλυσε· συντίθησι γάρ. Ἡ τὸ ἐν τῷ Ὁρέσειη τῷ Θεοδέκτου· ἐκ διαιρέσεως γάρ ἐστιν.

Δίκαιόν ἐστιν, ἢ τις ἂν κτείνῃ πόσιν,

40 ἀποθνήσκειν αὐτήν, καὶ τῷ πατρὶ γε τιμωρεῖν τὸν υἱόν·

- 1401b οὐκοῦν [καὶ] ταῦτα καὶ πεπραῶθαι· συντεθέντα γάρ ἴσως οὐκέτι δίκαιον. Εἴη δ' ἂν καὶ παρὰ τὴν ἔλλειψιν· ἀφαιρεῖ γάρ τὸ ὑπὸ τίνος. (III) Ἄλλος δὲ τόπος τὸ δ ε ι ν ὡ σ ε ι κ α τ α σ κ ε υ ἄ ζ ε ι ν ἢ ἄ ν α σ κ ε υ ἄ ζ ε ι ν· τοῦτο δ' 5 ἐστὶν ὅταν, μὴ δείξας διὰ ἐποίησεν, αὐξήσῃ τὸ πρῶγμα· ποιεῖ γὰρ φαίνεσθαι ἢ ὡς οὐ πεποίηκεν, ὅταν ὁ τὴν αἰτίαν ἔχων αὐξῇ, ἢ ὡς πεποίηκεν, ὅταν ὁ κατηγορῶν δογίζηται. Οὐκουν ἐστὶν ἐπιθύμημα· παραλογίζεται γὰρ ὁ ἀκροατὴς 10 διὰ ἐποίησεν ἢ οὐκ ἐποίησεν, οὐ δεδειγμένον. (IV) Ἄλλος τὸ ἐκ σ η μ ε ἰ ο υ· ἀσυλλόγιστον γάρ καὶ τοῦτο. Οἷον εἰ τις λέγοι, ταῖς πόλεσι συμφέρουσι οἱ ἐρῶντες· ὁ γὰρ Ἀρμολίου καὶ Ἀριστογείτονος ἔρως κατέλυσε τὸν τύραννον Ἰππαρχον. Ἡ εἰ τις λέγοι ὅτι κλέπτης Διονύσιος· πονηρὸς γάρ 15 ἀσυλλόγιστον γάρ δὴ τοῦτο· οὐ γὰρ πᾶς πονηρὸς κλέπτης, ἀλλ' ὁ κλέπτης πᾶς πονηρὸς. (V) Ἄλλος διὰ τὸ σ υ μ β ε β η κ ὄ ς, οἷον δ λέγει Πολυκράτης εἰς τοὺς μῦς, ὅτι ἐβοήθησαν διατραγόντες τὰς νευράς. Ἡ εἰ τις φαίη τὸ ἐπὶ δεῖπνον κληθῆναι τιμιώτατον· διὰ γὰρ τὸ μὴ κληθῆναι ὁ Ἀχιλλεὺς ἐμήνισε τοῖς Ἀχαιοῖς ἐν 20 Τενέδῳ· ὁ δ' ὡς ἀτιμαζόμενος ἐμήνισεν, συνέβη δὲ τοῦτο

1. Ὑπαινιγμὸς εἰς σχετικὸν χωρίον τοῦ «Συμποσίου» τοῦ Πλάτωνος.

2. Το περιστατικὸν αὐτὸ τὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς εἰς τὸν Προτραπτικὸν του καὶ προσθέτει ὅτι ἐξ αἰτίας αὐτοῦ οἱ Τρῶες ἐθνωροῦσαν τοὺς ποντικούς ζῶα ἕξια σεβασμοῦ.

κράτους διὰ τὸν Θρασύβουλον. «Κατέλυσε τοὺς Τρᾶκοντα τυράννους». Ἐδῶ εἶναι φανερόν ὅτι χρησιμοποιεῖ τὴν σύνθεσιν. Ἐπίσης δὲ τὴν περικοπὴν τοῦ Θεοδέκτου, εἰς τὸν Ὀρέστην τοῦ δπου ἐφαρμόζεται ἡ ἀντίθετος μέθοδος τῆς διαιρέσεως

«Δίκαιον εἶναι, ὅταν μιά γυναῖκα σκοτώσῃ τὸν ἄντρα της, νὰ σκοτωθῇ κι' αὐτή, κι' ὁ γιὸς νὰ ἀδικηθῇ τὸν πατέρα του».

Καὶ αὐτὸ πράγματι εἶχε συμβῆ. Ἄν ὁμως συνέθετε κανεὶς μαζὶ τὰς δύο ἰδέας αὐτάς, πιθανὸν νὰ προεκυπτε ὅτι δὲν εἶναι πᾶ ἀδικαία ἡ πράξις ἢ ἄλλωστε τὸ ἐνθύμημα αὐτὸ εἶναι ἔλλειπτικόν, διότι δὲν ἀναφέρει τὸν δράστην τῆς πράξεως.

Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι τὸ νὰ ἀποδεικνύης ἢ νὰ ἀνατρέπης ἕνα ἐπιχειρήμα μετὴν ὑπερβολῆν. Αὐτὸ συμβαίνει ὅταν χωρὶς νὰ ἀποδείξης ὅτι ἐξετελέσθη κάποια πράξις, ἐπιμένῃς ἐπὶ τῆς σοβαρότητός της. Διότι ἔτσι δημιουργεῖται ἡ ἐξῆς ἐντύπωσις. Ἄν μὲν μεγαλοποιῇ τὴν σοβαρότητα τῆς πράξεως ἐκείνης, πὺ κατηγόρειται γι' αὐτὴν, φαίνεται ὅτι ἀσφαλῶς δὲν τὴν ἐξετέλεσε. Ἄν πάλιν ὁ κατήγορός του τὴν ἐξογκῶνῃ καὶ ἐκδηλώσῃ τὴν ἀγανάκτησίν του, τότε ἀπ' ἐναντίας (νομίζει τὸ ἀκροατήριον) ὅτι ἀπεδείχθη ἡ ἐνοχὴ τοῦ κατηγορουμένου. Λοιπὸν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν ὑπάρχει ἐνθύμημα καὶ ὁ ἀκροατὴς μὲ παραλογισμοὺς παρασύρεται εἰς τὸ νὰ δεχθῇ τὴν ὑπαρξίν ἢ τὴν ἀνυπαρξίαν γεγονότος πὺ δὲν ἔχει ἀποδειχθῇ.

Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ἐκεῖνος πὺ στηρίζεται ἐπάνω εἰς τὸ παράδειγμα. Ἔτσι, ὅταν λέγῃ κανεὶς ὅτι οἱ ἄνδρες πὺ συνδέονται ἐρωτικὰ μεταξύ των εἶναι ὠρέλιμοι εἰς τὰς πατρίδας των, διότι ὁ Ἔρως μεταξύ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος κατέλυσε τὸν τύραννον Ἰππαρχον. ἢ ὅταν κάποιος λέγῃ, ὅτι ὁ Διονύσιος εἶναι κλέπτης, ἐπειδὴ εἶναι κακὸς ἄνθρωπος. Αὐτὸ ὁμως δὲν εἶναι συλλογισμὸς. Διότι κάθε κακὸς ἄνθρωπος δὲν εἶναι καὶ κλέπτης, ἀλλὰ κάθε κλέπτης εἶναι καὶ κακὸς.

Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ἐκεῖνος πὺ βασίζεται ἐπάνω εἰς ἕνα τυχαῖον συμβῆν. Αὐτὸ συμβαίνει μετὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Πολυκράτους πὺ λέγει ὅτι καὶ τὰ ποντίκια ἐβοήθησαν (τοὺς Τρῶας) μετὸ νὰ φάνε τὰς χορδὰς ἀπὸ τὰ τόξα (τῶν Ἑλλήνων). Ἐπίσης ἂν κάποιος λέγῃ ὅτι τὸ νὰ κληθῇ κανεὶς εἰς δεῖπνον εἶναι πολὺ μεγάλη τιμὴ ἀφοῦ ὁ Ἀχιλλεὺς ἐθύμωσε μετὸς Ἀχαιοὺς εἰς τὴν Τένεδον, ἐπειδὴ δὲν τὸν εἶχαν καλέσει σὲ κάποιο δεῖπνον. Ὁ θυμὸς τοῦ ὠφεί-

διὰ τὸ μὴ κληθῆναι. (VI) Ἄλλος τὸ παρὰ τὸ ἐπόμενον, οἷον ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ὅτι μεγαλόψυχος· ὑπεριδῶν γὰρ τὴν πολλῶν ὀμιλίαν ἐν τῇ Ἰδῆ διέτριβεν καθ' αὐτόν· ὅτι γὰρ οἱ μεγαλόψυχοι τοιοῦτοι, καὶ οὗτος μεγαλόψυχος δόξειεν

- 25 ἄν. Καὶ ἐπεὶ καλλωπιστὴς καὶ νύκτωρ πλανᾶται, μοιχός· τοιοῦτοι γάρ. Ὅμοιον δὲ καὶ δεῖ ἐν τοῖς ἱεροῖς οἱ πτωχοὶ καὶ ἄδουσι καὶ ὀρχοῦνται, καὶ δεῖ τοῖς φυγάσιν ἔξεστιν ὀκκεῖν ὄπου ἂν θέλωσιν· δεῖ γὰρ τοῖς δοκοῦσιν εὐδαιμονεῖν ὑπάρχει ταῦτα, καὶ οἷς ταῦτα ὑπάρχει, δόξαιεν ἂν εὐδαι-
- 30 μονεῖν. Διαφέρει δὲ τῷ πῶς· διὸ καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐμπίπτει. (VII) Ἄλλος παρὰ τὸ ἀναίτιον ὡς αἴτιον, οἷον τῷ ἄμα ἢ μετὰ τοῦτο γεγονέναι· τὸ γὰρ μετὰ τοῦτο ὡς διὰ τοῦτο λαμβάνουσιν, καὶ μάλιστα οἱ ἐν ταῖς πολιτείαις, οἷον ὡς ὁ Δημάδης τὴν Δημοσοθένους πολιτείαν πάντων τῶν
- 35 κακῶν αἰτίαν· μετ' ἐκείνην γὰρ συνέβη ὁ πόλεμος.

(VIII) Ἄλλος παρὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ πότε καὶ πῶς, οἷον δεῖ δικαίως Ἀλέξανδρος ἔλαβε τὴν Ἑλένην· ἀφρεσις γὰρ αὐτῇ ἐδόθη παρὰ τοῦ πατρὸς. Οὐ γὰρ αἰεὶ ἴσως, 1402a ἀλλὰ τὸ πρῶτον· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ μέχρι τούτου κύριος. Ἡ εἰ τις φαίη τὸ τύπτειν τοὺς ἐλευθέρους ὕβριν εἶναι· οὐ γὰρ πάντως, ἀλλ' εἰαν ἄρχη χειρῶν ἀδίκων. (IX) Ἔτι ὥσπερ

1. Δηλ. ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν λ. χ. ὁ ἐξόριστος μπορεῖ νὰ κατοικήσῃ ὄπου θέλει.

2. Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ σοφίσματος ποῦ ἡ μεσαιωνικὴ σχολαστικὴ φιλοσοφία διετύπωσε μὲ τὴν παροιμιώδη πλέον φράσιν «post hoc, ergo propter hoc». Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ ὁ Ἀισχίνης εἰς τὸν κατὰ Κτισιφῶντος λόγον τοῦ § 164. ποῦ συντάθη πιθανῶς μετὰ τὴν «Ρητορικὴν», κατηγορεῖ τὸν Δημοσοθένην, ὅτι ἐχρησιμοποίησεν ἐναντίον τοῦ αὐτὸν τὸν παραλογισμόν.

λετο στὸ δτι τὸν εἶχαν προσβάλει. Ἐπειδὴ ἡ προσβολὴ συνίστατο εἰς τὸ δτι δὲν τὸν εἶχαν καλέσει.

Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ἐκεῖνος πού βασιζέται ἐπάνω εἰς τὸ παρὰ κολούθημα. Ἔτσι, ἐλέχθη γιὰ τὸν Πάριν, δτι ἦτο μεγαλόψυχος, ἀφοῦ περιεφρόνησε τὴν συναναστροφὴν μὲ τὸ πλῆθος καὶ ἀποτραβήχτηκε μόνος του εἰς τὴν Ἴδην. Διγλαδὴ, ἀφοῦ συνήθως τὴν μεγαλοψυχίαν παρακολουθοῦν ἐκδηλώσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους, βγαίνει τὸ συμπέρασμα δτι καὶ αὐτὸς ἦτο μεγαλόψυχος. Ἡ, ἐπειδὴ κάποιος καλλωπίζεται καὶ συνηθίζει νὰ γυρίζῃ ἔξω τὴν νύκτα, τὸ νὰ συμπεράνωμεν δτι εἶναι μοιχός, ἀφοῦ τέτοιες πράξεις κάμνουν καὶ οἱ μοιχοί. Ἀνάλογον ἐνθύμημα εἶναι καὶ τὸ ἔξης: Οἱ ζητιᾶνοι τραγουδοῦν καὶ χορεύουν μέσα εἰς τοὺς ναοὺς καὶ οἱ ἐξόριστοι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ κατοικοῦν ὅπου θέλουν. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὰς τὰς ιδιότητες ἔχουν ὅσοι θεωροῦνται εὐτυχησμένοι, καὶ οἱ ζητιᾶνοι καὶ οἱ ἐξόριστοι πού τὰς ἔχουν μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν εὐτυχησμένοι. Ἡ διαφορὰ ὅμως συνίσταται εἰς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὅποιον οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ἔχουν τὰς ἀνωτέρω ιδιότητες. Καὶ γὰρ αὐτὸ ὁ κοινὸς αὐτὸς τόπος καταλήγει εἰς τοὺς ἔλλειπτικούς συλλογισμούς.

Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι τὸ νὰ παροουσιάζῃ κανεὶς ὡς αἷτιον ἐκεῖνο πού δὲν εἶναι. Ἐπειδὴ τυχὸν τὸ ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε συγχρόνως ἢ ἀμέσως κατόπιν τότε ἐκεῖνο πού ἐπηκολούθησε τὸ θεωροῦν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς προκληθείσης πράξεως καὶ τὸ ἐνθύμημα αὐτὸ χρησιμοποιεῖται κυρίως εἰς τὰς πολιτικὰς συζητήσεις. Ἔτσι ὁ Δημάδης ἐχαρακτήριζε τὴν πολιτικὴν τοῦ Δημοσθένους ὡς αἰτίαν ὄλων τῶν κακῶν, ἀφοῦ ὁ πόλεμος ἐπῆλθεν ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπικράτησίν της.

Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι ἐκεῖνος πού στηρίζεται ἐπάνω εἰς τὴν ἀποσιώπησιν τοῦ χρόνου καὶ τῶν συνθηκῶν. ὅπως τὸ νὰ ὑποστηρίζωμεν δτι καλὰ ἔκαμεν ὁ Πάρις καὶ ἀπήγαγε τὴν Ἑλένην, ἀφοῦ ὁ πατέρας τῆς τῆς ἔδωσε τὸ δικαίωμα νὰ διαλέξῃ ἄνδρα. Φυσικὰ αὐτὸ τὸ δικαίωμα δὲν τῆς ἐδόθηκε γιὰ πάντα. ἀλλὰ διὰ νὰ τὸ ἐξασκήσῃ, μίαν φοράν, διότι ἔως ἐκεῖ ἐκτείνεται ἡ ἐξουσία τοῦ πατρός. Ἡ τὸ νὰ ὑποστηρίζωμεν δτι τὸ νὰ δειρῆ κανεὶς ἐλεύθερον ἄνθρωπον ἀποτελεῖ ἐξόρισιν. Αὐτὸ δὲν ἀληθεύει εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις ἀλλὰ μόνον ὅταν κάποιος χωρὶς νὰ ἔχη δίκαιον ἐπιτίθεται πρῶτος.

Ἄλλος ἕνας φαινομενικὸς συλλογισμὸς εἶναι ἐκεῖνος πού,

ἐν τοῖς ἐριστικοῖς παρὰ τὸ ἀπλῶς καὶ μὴ ἀπλῶς, ἀλλὰ τί,
 5 γίνεταί φαινόμενος συλλογισμός, ὡς ἐν μὲν τοῖς διαλε-
 κτικοῖς διὰ ἐστὶ τὸ μὴ ὄν ὄν, ἔστι γὰρ τὸ μὴ ὄν μὴ ὄν, καὶ
 διὰ ἐπιστητὸν τὸ ἄγνωστον, ἔστιν γὰρ ἐπιστητὸν τὸ ἄγνωστον
 διὰ ἄγνωστον, οὕτως καὶ ἐν τοῖς ῥητορικοῖς ἔστιν φαινόμε-
 νον ἐνθύμημα παρὰ τὸ μὴ ἀπλῶς εἰκὸς ἀλλὰ τί εἰκὸς.
 10 Ἔστιν δὲ τοῦτο οὐ καθόλου, ὡς περὶ καὶ Ἀγάθων λέγει

τάχ' ἂν τις εἰκὸς αὐτὸ τοῦτ' εἶναι λέγοι,
 βροτοῖσι πολλὰ τυγχάνειν οὐκ εἰκότα.

Γίνεται γὰρ τὸ παρὰ τὸ εἰκὸς, ὥστε εἰκὸς καὶ τὸ παρὰ τὸ
 εἰκὸς. Εἰ δὲ τοῦτο, ἔστι τὸ μὴ εἰκὸς εἰκὸς. Ἄλλ' οὐχ ἀπλῶς,
 15 ἀλλ' ὡς περὶ καὶ ἐπὶ τῶν ἐριστικῶν τὸ κατὰ τί καὶ πρὸς τί
 καὶ πῆ οὐ προστιθέμενα ποιεῖ τὴν ουκοφαντίαν, καὶ ἐνταῦ-
 θα παρὰ τὸ εἰκὸς εἶναι μὴ ἀπλῶς ἀλλὰ τί εἰκὸς. Ἔστι δ'
 ἐκ τούτου τοῦ τόπου ἡ Κόρακος τέχνη συγκειμένη· ἂν τε
 γὰρ μὴ ἔνοχος ἦ τῇ αἰτίᾳ, ὡς ἀσθενὴς ὢν αἰκίας φεύγει·
 20 οὐ γὰρ εἰκὸς· κἂν ἔνοχος ὢν, ὡς ἂν ἰσχυρὸς ὢν· οὐ γὰρ
 εἰκὸς, διὰ εἰκὸς ἐμελλε δόξειν. Ὅμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλ-
 λων· ἢ γὰρ ἔνοχον ἀνάγκη ἢ μὴ ἔνοχον εἶναι τῇ αἰτίᾳ· φαί-
 νεται μὲν οὖν ἀμφοτέρω εἰκότα, ἔστι δὲ τὸ μὲν εἰκὸς, τὸ δὲ

1. Ὁ Κόραξ μαζί με τὸν Τσισίαν ἦσαν οἱ πρῶτοι συγγραφεῖς περὶ ρητορικῆς τέχνης.

καθώς και εἰς τὰς συζητητικὰς προτάσεις, στηρίζεται ἐπάνω εἰς τὸ ὅτι ἓνα και τὸ αὐτὸ πρᾶγμα τὸ ἐξετάζομεν ἄλλοτε μὲν ἀπολύτως και ἄλλοτε ὄχι ἀπολύτως, ἀλλὰ ὑπὸ κάποιαν συγκεκριμένην μορφήν. Ὅπως λ.χ. εἰς τὴν διαλεκτικὴν, ὅταν ὑποστηρίζῃ κανεὶς ὅτι τὸ μὴ ὄν ὑπάρχει ἀφοῦ εἶναι κάτι, δηλ. ἀφοῦ εἶναι μὴ ὄν, ἢ ὅτι τὸ ἀγνωστον μπορεῖ νὰ εἶναι ἀντικείμενον τῆς γνώσεώς μας, ἀφοῦ μπορούμε νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὸ ἀγνωστον εἶναι ἀγνωστον, ἔτσι και εἰς τὴν ρητορικὴν ὑπάρχει ἓνα φαινομενικόν ἐνθύμημα πὸ βασίζεται ἐπάνω εἰς πράγματα τὰ ὅποια αὐτολύτως μὲν δὲν εἶναι ἀληθοφανῆ, εἶναι ὁμως ὑπὸ κάποιαν συγκεκριμένην μορφήν.

Αὐτὸ ἄλλωστε δὲν ἤμπορεῖ νὰ ὑπαχθῆ εἰς γενικὸν κανόνα καθὼς λέγει και ὁ Ἀγάθων :

«Ἴσως θᾶπρωπε νὰ δεχθῆ κανεὶς πὸς φυσικὸ εἶναι τὸ νὰ συμβαῖνον στοὺς θνητοὺς πολλὰ πράγματα πὸ δὲν εἶναι φυσικά».

Ἀληθινά, και ἐκεῖνο πὸ δὲν εἶναι φυσικὸν συμβαίνει. Ὅστε φυσικὸν εἶναι και ὅ,τι γίνεται παρὰ φύσιν. Ἄν ὁμως αὐτὸ ἀληθεύῃ, τότε και τὸ ἀφύσικον εἶναι φυσικόν. Ὅχι ὁμως ἀπολύτως, ἀλλὰ καθὼς συμβαίνει και εἰς τὰς ἐριστικὰς συζητήσεις, ὅταν κανεὶς δὲν προσθέσῃ (τὸν καιρὸ πὸ ἐκθέτει μίαν ὑπόθεσιν) τὸ πὸς και ἐν σχέσει πρὸς τί και ὑπὸ ποίας συνθήκας συνετελέσθη, τὴν παραμορφώνει μέχρι σημείου ὥστε αὐτὸ πὸ λέγει καταντᾶ συκοφαντία. ἔτσι και εἰς τὴν περίπτωσιν πὸ ἐξετάζομεν τὸ παρὰ φύσιν εἶναι ὄχι ἀπολύτως, ἀλλὰ ὑπὸ κάποιαν συγκεκριμένην μορφήν φυσικόν.

Ἀπὸ αὐτὸν δὲ τὸν κοινὸν τόπον σύγκειται και ἡ τέχνη τοῦ Κόρακος. Ἔτσι ἀπεδείκνυεν ὅτι δὲν εἶναι ἔνοχος και ἐκεῖνος πὸ δὲν ἔχει τὰ σωματικὰ προσόντα διὰ μίαν πρᾶξιν, λ.χ. ὁ ἀσθενικὸς πὸ ἀποφεύγει τὰς αἰκίας, διότι αὐτὸς δὲν εἶναι φυσικὸν νὰ εἶναι ἔνοχος αἰκιῶν, ἀλλὰ και ἐκεῖνος πὸ εἶχε τὰ σωματικὰ προσόντα, λ.χ. ὁ ἰσχυρὸς, διότι αὐτὸς δὲν εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπέπιπτεν εἰς αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν πρᾶξιν, ἀφοῦ, ἂν τὸ ἔκαμνε, ὄλοι θὰ τὸ ἐθεώρουεν ὡς φυσικὸν και θὰ τὸν ὑπωπτεῦοντο.

Ὅμοιους συλλογισμοὺς ἐφαρμόζει και εἰς ὅλας τὰς ἄλλας περιπτώσεις. Ἀναγκαστικὰ ὁ καθένας ἔχει σωματικὰς ιδιότητας τοιαύτας ὥστε νὰ μπορῆ ἢ νὰ μὴ μπορῆ νὰ ἐκτελέσῃ μίαν ἀδικὸν πρᾶξιν. Ἐν τούτοις και οἱ δύο συλλογισμοὶ φαίνονται ἀληθοφανεῖς· ἀλλὰ ὁ μὲν πρῶτος εἶναι

οὐκ ἀπλῶς ἀλλ' ὡσπερ εἴρηται. Καὶ τὸ τὸν ἦτιω δὲ
 25 λόγον κρείττω ποιεῖν τοῦτ' ἐστίν. Καὶ ἐντεῦ-
 θεν δικαίως ἐδυσχέραινον οἱ ἄνθρωποι τὸ Πρωταγόρου
 ἐπάγγελμα· ψευδὸς τε γάρ ἐστιν, καὶ οὐκ ἀληθὲς ἀλλὰ φαινό-
 μενον εἰκός, καὶ ἐν οὐδεμιᾷ τέχνῃ ἀλλ' ἐν ἡθορικῇ καὶ ἐρι-
 στικῇ.

25. Καὶ περὶ μὲν ἐνθυμημάτων καὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν
 30 φαινομένων εἴρηται, περὶ δὲ λύσεως ἐχόμενόν ἐστιν τῶν
 εἰρημένων εἰπεῖν. Ἔστιν δὲ λύειν ἢ ἀντισυλλογισάμενον ἢ
 ἔνστασις ἐνεγκόντα. Τὸ μὲν οὖν ἀντισυλλογίζεσθαι δῆλον δι
 ἐκ τῶν αὐτῶν τόπων ἐνδέχεται ποιεῖν· οἱ μὲν γὰρ συλλογι-
 σμοὶ ἐκ τῶν ἐνδόξων, δοκοῦντα δὲ πολλὰ ἐναντία ἀλλήλοις
 35 ἐστίν. Αἱ δ' ἐνοστάσεις φέρονται καθάπερ καὶ ἐν τοῖς τοπι-
 κοῖς, τετραχῶς· ἢ γὰρ ἐξ ἑαυτοῦ ἢ ἐκ τοῦ ὁμοίου ἢ ἐκ τοῦ
 ἐναντίου ἢ ἐκ τῶν κεκριμένων. Λέγω δὲ (I) ἀφ' ἑαυτοῦ
 1402b μὲν, οἷον εἰ περὶ ἔρωτος εἶη τὸ ἐνθύμημα ὡς σπουδαῖος, ἢ
 ἔνστασις διχῶς· ἢ γὰρ καθόλου εἰπόντα ὅτι πᾶσα ἔνδεια πο-
 νηρόν, ἢ κατὰ μέρος ὅτι οὐκ ἂν ἐλεγείτο Καῦνιος ἔρωτος, εἰ
 μὴ ἦσαν καὶ πονηροὶ ἔρωτες. (II) Ἀπὸ δὲ τοῦ ἐναντίου
 5 ἔνστασις φέρεται, οἷον εἰ τὸ ἐνθύμημα ἦν ὅτι ὁ ἀγαθὸς
 ἀνὴρ πάντας τοὺς φίλους εὖ ποιεῖ, ἀλλ' οὐδ' ὁ μοχθηρὸς
 κακῶς, (III) ἀπὸ δὲ τοῦ ὁμοίου, οἷον εἰ ἦν τὸ
 ἐνθύμημα ὅτι οἱ κακῶς πεπονθότες αἰεὶ μισοῦσιν, οἱ ἀλλ'

1. Ὁ σοφιστὴς Πρωταγόρας ἀπὸ τὰ Ἀθήνηα ἰσχυρίζετο δι
 μπορούσε νὰ διδάξῃ πῶς θὰ κερδίζωνται οἱ χαμένους ὑποθέσεις, «τὸ
 τὸν ἦτιω λόγον κρείττω ποιεῖν».

2. Ἔνστασις κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην εἶναι ἡ διατύπωση ἀντιθέ-
 του προτάσεως ἢ κατὰ τὸν ἕρισμόν του «ἐνστασις ἐστὶ πρότασις προ-
 τάσει ἐναντί» (Ἀναλυτικὰ Β 26).

3. Τοπικὰ Η 10.

4. Ὁ ἔρωτος τῆς Βύβλιδος ἀπὸ τῆν Καρίων πρὸς τὸν Διέφυμον ἀδελ-
 φόν τῆς Καῦνον. Τὸν ἀναφέρει ὁ Ὁβίδιος εἰς τὰς «Μεταμορφώσεις»
 του I X. 453.

ἀπολύτως, ὁ δὲ ἄλλος ὄχι ἀπολύτως, ἀλλὰ κατὰ τὸν τρόπον ποῦ τὸν διευτυπώσαμεν. Αὐτὸ δὲ εἶναι ἐκεῖνο ποῦ λέγεται ὅτι κάμνομεν νὰ κερδίζῃ ἢ χαμένη ὑπόθεσις. Καὶ γι' αὐτὸ δικαίως ὁ κόσμος ἐδυσφοροῦσε δι' ἐκεῖνα ποῦ ὑπέσχετο ὁ Πρωταγόρας ' εἰς τοὺς μαθητάς του. Διότι βλῆ αὐτὴ ἢ τέχνη ἦτο μία ψευτικά, καὶ ὄχι ἀλήθεια ἀλλ' ἀπλῶς μία φαινομενικὴ ἀληθοφάνεια, ἢ ὁποία δὲν συναντᾶται εἰς καμμίαν ἄλλην τέχνην παρὰ μόνον εἰς τὴν ρητορικὴν καὶ εἰς τὴν συζητητικὴν.

25. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΕΥΗΣ

Ἐξεθέσαμεν ὅ,τι ἔπρεπε σχετικὰ μὲ τὰ ἀληθινὰ καὶ μὲ τὰ φαινομενικὰ ἐνθυμήματα καὶ τώρα εἶναι σειρά νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν συνεχείᾳ καὶ περὶ τῆς ἀνασκευῆς. Ἀνασκευάζομεν τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀντιπάλων ἢ μὲ τὴν διατύπωσιν ἀντιθέτων συλλογισμῶν ἢ μὲ τὴν διατύπωσιν ἐνστάσεων. Καὶ τοὺς μὲν ἀντιθέτους συλλογισμοὺς εἶναι φανερὸν ὅτι μπορούμε νὰ τοὺς συνθέσωμεν ἀπὸ τοὺς ἰδίους κοινοὺς τόπους ποῦ ἐξεθέσαμεν ἕως τώρα. Πράγματι, οἱ συλλογισμοὶ συγκροτοῦνται ἀπὸ προτάσεις ποῦ φαίνονται πιθαναὶ εἰς δὲ κάθε συγκεκριμένην περίπτωσιν ὑπάρχουν πολλὰ ἐνδεχόμενα ἐξ ἴσου πιθανά, ἀλλὰ ἀντίθετα μεταξύ των. Αἱ δὲ ἐνστάσεις, ὅπως ἐξεθέσαμεν καὶ εἰς τὰ Τοπικά^α, ἔχουν τέσσαρας μορφάς: δηλαδὴ ἡ ἐνστασις διατυπώνεται ἢ μὲ βάζειν αὐτὸ τὸ ἴδιο πρᾶγμα περὶ τοῦ ὁποίου ἦτο καὶ ἡ ἀντίθετος πρότασις, ἢ μὲ βάζειν τὸ ἕμοιον ἢ τὸ ἐναντίον ἢ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει ἡδὴ κριθῆ. Ἐννοῶ δ' ἐνστασιν βασιζομένην ἐπάνω εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιο πρᾶγμα, τὴν ἐξῆς: λ.χ. ἂν θέλωμεν νὰ ἀνασκευάσωμεν ἕνα ἐνθύμημα περὶ ἔρωτος, ὅτι τάχα εἶναι σπουδαῖος. ἢ μπορούμεν κατὰ δύο τρόπους νὰ φέρωμεν τὴν ἐνστασιν ἢ δηλαδὴ κατὰ τρόπον γενικόν, ὑποστηρίζοντες ὅτι κάθε ἔλλειψις εἶναι κακὸ πρᾶγμα ἢ κατὰ τρόπον μερικόν λέγοντες ὅτι δὲν θὰ ὑπῆρχε ἢ παροικία «καύνιος ἔρωτος», ἂν δὲν ὑπῆρχαν καὶ κακοὶ ἔρωτες. Ἀπὸ τὸ ἀντίθετον πάλιν δημιουργεῖται ἡ ἐνστασις ὅπως λ.χ. ἂν τὸ ἐνθύμημα εἶναι ὅτι ὁ καλὸς ἄνθρωπος εὐεργετεῖ φίλους τοὺς φίλους του, ἢ ἐνστασις ὅτι καὶ ὁ κακὸς δὲν βλάπτει φίλους τοὺς ἰδικούς του φίλους. Ἀπὸ τὸ ἕμοιον πάλιν, ἂν εἰς τὸ ἐνθύμημα ὅτι ἐκεῖνοι ποῦ ἐβλάβησαν ἀπὸ κάποιον τὸν μισοῦν πάντοτε. ἀντιτάξωμεν τὴν ἐνστασιν ὅτι, οὔτε ἐκεῖνοι ποῦ

οὐδ' οἱ εὖ πεπονθότες ἀεὶ φιλοῦσιν. (IV). Αἱ δὲ κρι-
 10 σεις αἱ ἀπὸ τῶν γνωρίμων ἀνδρῶν, οἷον
 εἰ τις ἐνθύμημα εἶπεν διὰ τοῖς μεθύουσι δεῖ συγγνώμην
 ἔχειν, ἀγνοοῦντες γὰρ ἁμαρτάνουσιν. ἔνστασις διὰ οὐκ οὖν
 ὁ Πιττακὸς αἰνετός· οὐ γὰρ ἂν μείζους ζημίας ἐνομοθέτη-
 σεν ἢ τὴν μεθύων ἁμαρτάνῃ.

15 Ἐπεὶ δὲ τὰ ἐνθυμήματα λέγεται ἐκ τετιάρων, τὰ δὲ τε-
 ταρα ταῦτ' ἐστὶν εἰκὸς παράδειγμα τεκμηρίον σημεῖον, ἔστι
 δὲ τὰ μὲν ἐκ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ ὄντων ἢ δοκούντων συν-
 ηγμένα ἐνθυμήματα ἐκ τῶν εἰκότων, τὰ δὲ [δι' ἐπαγωγῆς]
 διὰ τοῦ ὁμοίου, ἢ ἐνὸς ἢ πλειόνων, ὅταν λαβῶν τὸ καθόλου
 20 εἶτα συλλογίσῃται τὰ κατὰ μέρος, διὰ παραδείγματος, τὰ δὲ
 διὰ ἀναγκαίου καὶ (ἄει) ὄντος διὰ τεκμηρίου, τὰ δὲ διὰ
 τοῦ καθόλου ἢ τοῦ ἐν μέρει ὄντος, ἢ τὴν τε ἢ τὴν μὴ, διὰ
 σημείων, τὸ δὲ εἰκὸς οὐ τὸ ἀεὶ ἀλλὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ,
 φανερόν ἐστι τὰ τοιαῦτα μὲν τῶν ἐνθυμημάτων ἀεὶ ἔστι λύειν
 25 φέροντα ἔνστασις, ἢ δὲ λύσις φαινομένη ἀλλ' οὐκ ἀλη-
 θῆς ἀεὶ· οὐ γὰρ ὅτι οὐκ εἰκὸς, λύει ὁ ἐνιστάμενος, ἀλλ'
 ὅτι οὐκ ἀναγκαῖον. Διὸ καὶ ἄει ἔστι πλεονεκτεῖν ἀπολογού-
 μενον μᾶλλον ἢ κατηγοροῦντα διὰ τοῦτον τὸν παραλογί-
 σμόν· ἐπεὶ γὰρ ὁ μὲν κατηγορῶν διὰ εἰκότων ἀποδείκνυ-
 30 σιν — ἔστι δὲ οὐ ταῦτ' οὐκ εἶναι ἢ ὅτι οὐκ εἰκὸς ἢ ὅτι οὐκ
 ἀναγκαῖον, ἀεὶ δ' ἔχει ἔνστασις τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ· οὐ

εὐηργετήθησαν ἀπὸ κάποιον τὸν ἀγαποῦν εἰς δλην τὴν τήν ζωήν. Ἴδου τέλος καὶ ἓνα παράδειγμα ἐνστάσεως πού βασίζεται ἐπάνω εἰς πρᾶγμα τοῦ ἐκρίθη ἡδῆ φυσικὰ πρέπει ἢ κρίσις ν' ἀναφέρεται εἰς κάποιο ἐπιφανὲς πρόσωπον. Ἔτσι ἐὰν κανεῖς διετύπωσε τὸ ἐνθύμημα ὅτι οἱ μεθυσμένοι πρέπει νὰ συγχωροῦνται, διότι δὲν ἔχουν συναίσθησιν τοῦ κακοῦ πού ἔκαναν, ἢμποροῦμεν νὰ φέρωμεν τὴν ἐνστασιν, ὅτι τότε δὲν πρέπει νὰ ἐπαινῆται ὁ Πιττακὸς πού ἐνομοθέτησε βαρυτέρας ποινὰς δι' ἕσα ἀδικήματα διαπράττονται εἰς κατὰστασιν μέθης.

Ἐπειδὴ δὲ τέσσαρες εἶναι αἱ βάσεις τῶν ἐνθυμημάτων, δηλ. ἡ ἀληθοφάνεια, τὸ παράδειγμα, ἡ ἀπόδειξις καὶ ἡ ἔνδειξις· λέγομεν δὲ ὅτι ἓνα ἐνθύμημα στηρίζεται εἰς τὴν ἀληθοφάνειαν ἔταν συνάγεται ἀπὸ ἐκεῖνα πού συνήθως συμβαίνουν ἢ φαίνονται ὅτι συμβαίνουν· εἰς τὸ παράδειγμα πάλιν στηρίζεται τὸ ἐνθύμημα πού διὰ τῆς ἐπαγωγῆς συνάγεται ἀπὸ ἓνα ἢ περισσότερα ὅμοια πράγματα, ὅταν δηλ. κάποιος ἀναγάγη τὰ ὅμοια αὐτὰ γεγονότα εἰς γενικὸν ἀξίωμα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καταρτίσῃ συλλογισμὸν καὶ διὰ τὴν εἰδικὴν περίπτωσιν πού χειρίζεται· εἰς τὴν ἀπόδειξιν πάλιν στηρίζονται τὰ ἐνθυμήματα πού ἐπιτυγχάνονται διὰ τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων πού ἀναγκαστικά καὶ χωρὶς ἄλλο ὑπάρχουν. Τέλος εἰς τὴν ἔνδειξιν στηρίζονται τὰ ἐνθυμήματα πού συνάγονται ἀπὸ γεγονότα τὰ ὅποια συμβαίνουν γενικὰ ἢ ἐν μέρει ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν εἰς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν ὑπάρχουν ἢ ὄχι, καὶ ἐπειδὴ ἀληθοφάνες εἶναι ἐκεῖνο πού συμβαίνει ὄχι πάντοτε ἀλλὰ συνήθως μόνον, δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους εἶναι φανερόν ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ἐνθυμήματα εἶναι πάντοτε δυνατὸν νὰ τὰ ἀνασκευάζῃ κανεῖς προβάλλων ἐνστάσεις, αἱ ἐνστάσεις ὅμως αὐταὶ εἶναι φαινομενικαὶ· καὶ δὲν ἀληθεύουν πάντοτε. Πράγματι ἐκεῖνος πού ἐπίσταται δὲν ἰσχυρίζεται ὅτι αὐτὰ πού λέγει ὁ ἀντίπαλός του δὲν εἶναι ἀληθοφάνη, ἀλλὰ μόνον ὅτι δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀληθῆ. Καὶ ἔτσι ὁ παραλογισμὸς αὐτὸς κάμνει πάντοτε πλεονεκτικὴν τὴν θέσιν τοῦ ἀπολογουμένου ἀπέναντι τοῦ κατηγοροῦ του. Πράγματι, ὁ μὲν κατήγορος προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ τοὺς ἰσχυρισμοὺς του βασιζόμενος ἐπάνω εἰς τὴν ἀληθοφάνειαν τῶν ἐπιχειρημάτων του. Δὲν εἶναι ὅμως τὸ ἴδιο πρᾶγμα τὸ νὰ ἀνασκευάσῃ ἓνα ἰσχυρισμὸν ὅτι δὲν εἶναι ἀληθοφάνης καὶ τὸ νὰ τὸν ἀνασκευάσῃ ἀπλῶς ὅτι δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀληθῆς. Εἰς ἐκεῖνο πού συνήθως συμβαίνει πάντοτε ἢμπορεῖ νὰ

γὰρ ἂν ἦν ζῶς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ εἰκὸς ἀλλ' αἰεὶ καὶ ἀναγκαι-
 ον· — ὁ δὲ κριτῆς οἶεται, ἂν οὕτω λυθῆ, ἢ οὐκ εἰ-
 κὸς εἶναι ἢ οὐχ αὐτῷ κριτέον, παραλογιζόμενος. ὥσπερ
 35 ἐλέγομεν· οὐ γὰρ ἐκ τῶν ἀναγκαίων δεῖ αὐτὸν μόνον
 κρίνειν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν εἰκότων· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ γνώμη
 τῆ ἀρίστη κρίνειν· οὐκ οὐκ ἴκανόν ἂν λύση διε οὐκ ἀναγκαι-
 ον, ἀλλὰ δεῖ λύειν διε οὐκ εἰκὸς. Τοῦτο δὲ συμβήσεται,
 εἴαν ἢ ἢ ἔνστασις μᾶλλον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Ἐνδέχεται δὲ εἰ-
 40 ναι τοιαύτην διχῶς, ἢ τῷ χρόνῳ ἢ τοῖς πράγμασιν, κυριώτα-
 1403a τα δέ, εἰ ἀμφοῖν· εἰ γὰρ τὰ <τὰ πλείω καὶ> πλεονάκεις οὕτως,
 τοῦτ' ἔστιν εἰκὸς μᾶλλον. Λύεται δὲ καὶ τὰ σημεία καὶ τὰ
 διὰ σημείου ἐνθυμήματα εἰρημένα, κἄν ἢ ὑπάρχοντα, ὥσπερ
 ἐλέχθη ἐν τοῖς πρώτοις· διε γὰρ ἀσυλλόγιστόν ἐστιν πᾶν
 5 σημείον, δηλὸν ἡμῖν ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν. Πρὸς δὲ τὰ παρα-
 δειγματώδη ἢ αὐτῆ λύσις καὶ τὰ εἰκότα· εἴαν τε γὰρ ἔχωμεν
 <ἐν> τι οὐχ οὕτω, λέλυται, διε οὐκ ἀναγκαιόν, εἰ καὶ τὰ
 πλείω ἢ πλεονάκεις ἄλλως· εἴαν τε καὶ τὰ πλείω καὶ τὰ
 πλεονάκεις οὕτω, μαχετέον ἢ διε τὸ παρὸν οὐχ ὁμοιον ἢ οὐχ
 10 ὁμοίως ἢ διαφορᾶν γέ τινα ἔχει. Τὰ δὲ τεκμήρια καὶ τεκμη-
 ριώδη ἐνθυμήματα κατὰ μὲν τὸ ἀσυλλόγιστον οὐκ ἔσται λυ-

1. Βιβλίον Α κειφ. Β.

2. Ἀναλυτικά Β 27.

ἀντιταχθῆ κάποια ἔνστασις. Ἄλλῃσ δὲν θά ἦτο πρᾶγμα ἀληθοφανὲς καὶ πού συνήθως μόνον συμβαίνει, ἀλλὰ αἰωνίως καὶ ἀναγκαστικὰ ἀληθινόν. Ὁ δὲ κριτῆς δεῖται τοιαύτη ἀνασκευὴ γίνῃ τῆς κατηγορίας, πιστεύει ἢ ἔτι αὐτῇ δὲν ἦτο ἀληθοφανὲς ἢ ἔτι δὲν πρέπει νὰ βασισθῆ ἐπάνω εἰς αὐτὸ καὶ νὰ καταδικάσῃ, ἀλλὰ ἔτι πίπτει εἰς παραλογισμόν, καθὼς εἴπομεν. Διότι ὁ δικαστῆς δὲν πρέπει νὰ κρίνῃ μόνον βσιζόμενος ἐπάνω εἰς ὅσα κατ' ἀνάγκην ἀληθεύουν, ἀλλὰ καὶ ἐπάνω εἰς ὅσα φαίνονται ἀληθῆ καὶ φυσικά. Αὐτὸ πρᾶγματι εἶναι τὸ νὰ κρίνῃ κανεὶς κατὰ συνείδησιν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀρκετὸν νὰ ἀνασκευάσῃ ὁ ἀπολογούμενος τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ ἀντιδίκου του, ἀποδεικνύων ἔτι δὲν ἀληθεύουν κατ' ἀνάγκην, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀποδείξῃ ἔτι δὲν εἶναι καὶν ἀληθοφανεῖς. Τοῦτο δὲ θά προκύψῃ ἂν τὸ περιεχόμενον τῆς ἐνστάσεώς του εἶναι ἐκεῖνο πού συνήθως συμβαίνει. Εἶναι δὲ δυνατόν τοῦτο κατὰ δύο τρόπους, εἴτε ἐν σχέσει πρὸς τὸν χρόνον εἴτε ἐν σχέσει πρὸς τὰ γεγονότα. ἀκόμη δὲ καλύτερα ἂν καὶ ὡς πρὸς τὰ δύο σημεῖα αὐτὰ ἢ ἐνστάσις εἶναι ἀληθοφανεστέρα ἀπὸ τὸν ἀντίθετον ἰσχυρισμόν, διότι. ἐὰν τις πιδ πολλές φορές τὰ πρᾶγματα συμβαίνουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πού ἐκτίθεται μέσα εἰς τὴν ἐνστασιν, εἶναι καὶ ἀληθοφανεστέρα. Καὶ αἱ ἐνδείξεις δέ, καθὼς καὶ τὰ ἐνθυμήματα, πού στηρίζονται ἐπὶ ἐνδείξεων, ἡμποροῦν νὰ ἀνασκευασθοῦν καὶ ἂν ἀκόμη ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν ἀλήθειαν, καθὼς ἐξεθέσαμεν ἤδη εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον. Πρᾶγματι, ἀπὸ τὰ Ἀναλυτικά ἢ εἶναι φανερόν ἔτι κάθε ἐνδείξις δὲν ἀποτελεῖ συλλογισμόν. Ἡ ἀνασκευὴ πάλιν τῶν ἐνθυμημάτων, πού βασίζονται ἐπάνω εἰς τὸ παράδειγμα, γίνεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ὅπως καὶ ἐκείνων πού βασίζονται εἰς τὴν ἀληθοφάνειαν. Πρᾶγματι, ἐὰν ἔχωμεν ἔστω καὶ ἐν μόνον ὁμοίον γεγονὸς πού δὲν συνετελέσθη κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ἡμποροῦμεν νὰ ἀνασκευάσωμεν τὸ ἐνθύμημα αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ἂν καὶ τὰ περισσότερα καὶ συχνότερα ὁμοία γεγονότα συμφωνοῦν μετ' τὴν ἀντίθετον ἀποψιν. Καὶ ἂν δὲ τὰ περισσότερα καὶ τίς περισσότερες φορές συμβαίνουν κατὰ τὴν ἀντίθετον πρὸς τὴν ἰδικὴν μας ἀποψιν, πρέπει νὰ φέρωμεν τὴν ἀντίρρῃσιν ἔτι ἢ συγκεκριμένην περὶ πτωσίς μας, δὲν εἶναι ὁμοία ἢ δὲν ἐμφανίζεται ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας ἢ πάντως ἔχει κάποιας διαφορᾶς. Ὡς πρὸς τὰς ὕλικὰς ὅμως ἀποδείξεις καὶ τὰ ἐνθυμήματα πού βασίζονται ἐπάνω εἰς αὐτάς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὰς ἀνασκευάσωμεν, ἐπειδὴ δὲν ἀποτελοῦν συλλογισμοὺς (καὶ τὸ σημεῖον δὲ τοῦ-

σαι (δῆλον δὲ καὶ τοῦθ' ἡμῖν ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν), λείπεται
 δ' ὡς οὐχ ὑπάρχει τὸ λεγόμενον δεικνύναι. Εἰ δὲ φανερόν
 καὶ ὅτι ὑπάρχει καὶ ὅτι τεκμήριον, ἄλιτον ἤδη γίνεται τοῦ-
 15 το' πάντα γὰρ γίνεται ἀπόδειξις ἤδη φανερά.

26. Τὸ δ' αὖξιν καὶ μειοῦν οὐκ ἔστιν ἐνθυμήματος
 στοιχείον· τὸ γὰρ αὐτὸ λέγω στοιχείον καὶ τόπον· ἔστιν γὰρ
 στοιχείον καὶ τόπος, εἰς δὲ πολλὰ ἐνθυμήματα ἐμπίπτει. Τὸ
 δ' αὖξιν καὶ μειοῦν ἔστιν [ἐνθυμήματα] πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι
 20 μέγα ἢ μικρόν, ὥσπερ καὶ ὅτι ἀγαθόν ἢ κακόν ἢ δίκαιον
 ἢ ἄδικον καὶ τῶν ἄλλων διοῦν Ταῦτα δ' ἔστιν πάντα περὶ
 αἱ οἱ συλλογισμοὶ καὶ τὰ ἐνθυμήματα, ὧσ' εἰ μὴδὲ τούτων
 ἕκαστον ἐνθυμήματος τόπος οὐδὲ τὸ αὖξιν καὶ μειοῦν Οὐ-
 δὲ τὰ λυτικά ἐνθυμήματος εἰδός τι ἔστιν [ἄλλο τῶν κατασκευα-
 25 στικῶν]· δῆλον γὰρ ὅτι λύει μὲν ἢ δείξας ἢ ἐνοιασὶν ἐνεγ-
 κῶν. ἀναποδεικνύουσιν δὲ τὸ ἀνικείμενον, ὅλον εἰ ἐδει-
 ξεν ὅτι γέγονεν, οὗτος ὅτι οὐ γέγονεν, εἰ δὲ ὅτι οὐ γέγονεν,
 οὗτος ὅτι γέγονεν. Ὡστε αὕτη μὲν οὐκ ἂν εἴη ἡ διαφορὰ·
 τοῖς αὐτοῖς γὰρ χρῶνται ἀμφοτέροι· ὅτι γὰρ οὐκ ἔστιν ἢ
 30 ἔστιν, ἐνθυμήματα φέρουσιν· ἢ δ' ἐνοιασὶς οὐκ ἔστιν ἐνθύ-
 μημα. ἀλλὰ καθάπερ ἐν τοῖς τοπικοῖς τὸ εἰπεῖν δόξαν τινὰ
 ἐξ ἧς ἔσται δῆλον ὅτι οὐ συλλελόγισται ἢ ὅτι ψεῦδός τι εἰ-
 ληφεν.

Ἐπεὶ μὲν οὖν παραδειγμάτων καὶ γνωμῶν καὶ ἐνθυμη-
 35 μάτων καὶ ὁλων τῶν περὶ τὴν διάνοιαν, ὅθεν τε εὐπορή-
 1403b σομεν καὶ ὡς αὐτὰ λύσομεν, εἰρησθῶ ἡμῖν τοσαῦτα, λοιπὸν
 δὲ διελεθεῖν περὶ λέξεως καὶ τάξεως.

1. «Αναλυτικά» αὐτόθι.

2. Μὲ λίγα λόγια διὰ τῆς περικοπῆς αὐτῆς ὁ Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ
 ὅτι ἡ ὑπερβολὴ ἢ ἡ μείωσις θέν εἶναι στοιχεῖα χρήσιμα διὰ τὴν κα-
 τασκευὴν ἐνθυμημάτων, ἀλλ' ἀπειναντίας τὰ ἐνθυμήματα εἶναι χρήσιμα
 διὰ τὴν ὑπερβάλλωμεν ἢ τὴν μειώσωμεν τὴν σημασίαν τοῦ θέματος ποῦ
 χεῖρ ζόμεθα.

3. «Τοπικά» Η 8.

το μᾶς εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὰ Ἐπιδημιολογικά¹). Μᾶς μένει δὲ μόνον νὰ ἀποδείξωμεν τὴν ἀνυπαρξίαν των. Ἐὰν ὁμως εἶναι φανερὰ ἡ ὑπαρξίς των καὶ περὶ αὐτῆς ὑπάρχουν ὀλιγαὶ ἀποδείξεις, δὲν χωρεῖ ἀνασκευή, διότι ὑπάρχει πλέον τελεία ἀπόδειξις.

26. ΠΕΡΙ ΥΠΕΡΒΟΛΗΣ ΚΑΙ ΜΕΙΩΣΕΩΣ

Ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ μείωσις δὲν εἶναι στοιχεῖον τοῦ ἐνθυμήματος. Τοὺς ὅρους «στοιχεῖον» «καὶ τόπος» μεταχειρίζομαι μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, διότι στοιχεῖον καὶ τόπος εἶναι αἱ κατηγορίαι εἰς τὰς ὁποίας πολλὰ ἐνθυμήματα ὑπάγονται. Ἐὰν ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ μείωσις εἶναι ἐνθυμήματα πού σκοπὸν ἔχουν νὰ ἀποδείξουν ὅτι κάποιο πρᾶγμα ἔχει μικρὰν ἢ μεγάλην σημασίαν, ὅπως ὑπάρχουν καὶ ἐνθυμήματα, πού σκοπὸν ἔχουν νὰ δείξουν ὅτι κάποιο πρᾶγμα εἶναι καλὸν ἢ κακὸν ἢ δίκαιον ἢ ἀδίκον ἢ ἐτιδήποτε ἄλλο. Ὅλα δὲ αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν ἐνθυμημάτων, καὶ ἐπομένως, ἂν τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἀποτελῇ τόπον ἐνθυμήματος, τότε οὔτε καὶ ἡ ὑπερβολὴ ἢ ἡ μείωσις εἶναι τόποι². Ἐπίσης τὰ ἐνθυμήματα πού χρησιμεύουν πρὸς ἀνασκευὴν τῶν ἀντιθέτων δὲν ἀποτελοῦν ἰδιαιτέρον εἶδος. Πράγματι, εἶναι φανερόν ὅτι ἀνασκευάζομεν κάτι, ἢ ὅταν ἀποδεικνύομεν τὸ ἀντίθετον ἢ ὅταν θέλωμε μίαν ἐνστάσιν. Ἀνταποδεικνύομεν δὲ, ὅταν ἀποδείξωμεν τὸ ἀντίθετον ἀπὸ ἐκεῖνο πού ἀπέδειξεν ὁ ἀντίπαλός μας, λ.χ. ἐὰν ἐκεῖνος ἀπέδειξεν ὅτι κάτι τι ἔγινε, ἡμεῖς ἀποδεικνύομεν ὅτι δὲν ἔγινε, καὶ πάλιν, ἂν ἐκεῖνος ἀπέδειξεν ὅτι κάτι δὲν ἔγινε, ἡμεῖς ἀποδεικνύομεν ὅτι ἔγινε. Ὡστε εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ὑπάρχει διαφορὰ, ἀφοῦ καὶ τὰ δύο μέρη χρησιμοποιοῦν τὰ ἴδια μέσα· δηλαδὴ ἀποδεικνύουν δι' ἐνθυμημάτων τὴν ὑπαρξίν ἢ τὴν ἀνυπαρξίαν κάποιου γεγονότος. Ἡ δὲ ἐνστάσις δὲν εἶναι ἐνθύμημα. ἀλλὰ, ὅπως ἐξεθέσαμεν καὶ εἰς τὰ «Τοπικά»³, ἀποτελεῖ τὴν ἐκφράσιν μιᾶς γνώμης ἀπὸ τὴν ὁποίαν καθίσταται φανερόν ὅτι ὁ ἀντίπαλος δὲν διετύπωσε συλλογισμὸν ἢ ὅτι ὁ συλλογισμὸς τοῦ βασιζέται εἰς κάποιαν ψευδῆ πρότασιν.

Ἐξεθέσαμεν ἀρκετὰ περὶ τῶν παραδειγμάτων καὶ τῶν γνωμικῶν καὶ τῶν ἐνθυμημάτων καὶ γενικὰ περὶ ἐκείνων πού ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ ρητορικοῦ λόγου, καθὼς καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς χρησιμοποίησεως καὶ τῆς ἀνασκευῆς των. Μᾶς μένει δὲ νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκφράσεως καὶ τῆς διατάξεως τοῦ λόγου.

ΤΕΧΝΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ Γ

1. Ἐπειδὴ τρία εἰσὶν ἃ δεῖ πραγματευθῆναι περὶ τὸν
 λόγον, ἓν μὲν ἐκ τίνων αἱ πίσεις ἔσονται, δεύτερον δὲ περὶ
 5 τὴν λέξιν, τρίτον δὲ πῶς χρὴ τάξαι τὰ μέρη τοῦ λόγου,
 περὶ μὲν τῶν πίσεων εἴρηται, καὶ ἐκ πόσων, ὅτι ἐκ τριῶν
 εἰσὶ, καὶ ταῦτα ποῖα, καὶ διὰ τί τοσαῦτα μόνα· ἢ γὰρ τῶ
 αὐτοῖ τι πεπονθέναι οἱ κρίνοντες, ἢ τῶ ποιούς τινας ὑπο-
 λαμβάνειν τοὺς λέγοντας, ἢ τῶ ἀποδοδεῖχθαι πείθονται πάν-
 10 τες. Εἴρηται δὲ καὶ τὰ ἐνθυμήματα, πόθεν δεῖ πορίζεσθαι·
 ἔστι γὰρ τὰ μὲν εἶδη τῶν ἐνθυμημάτων, τὰ δὲ τόποι. Περὶ
 δὲ τῆς λέξεως ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν· οὐ γὰρ ἀπόχρη τὸ
 ἔχειν ἃ δεῖ λέγειν, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ ταῦτα ὡς δεῖ εἰπεῖν,
 καὶ συμβάλλεται πολλὰ πρὸς τὸ φανῆναι ποιόν τινα τὸν λό-
 15 γον. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἐζητήθη κατὰ φύσιν, ὃ περ πέ-
 φυκε πρῶτον, αὐτὰ τὰ πράγματα ἐκ τίνων ἔχει τὸ πιθανόν,
 δεύτερον δὲ τὸ ταῦτα τῇ λέξει διαθέσθαι, τρίτον δὲ τούτων
 ὃ δύναμιν μὲν ἔχει μεγίστην, οὐπω δ' ἐπικεχρίθηται, τὰ
 περὶ τὴν ὑπόκρισιν. Καὶ γὰρ εἰς τὴν τραγικὴν καὶ ραψω-
 20 δίαν ὀψὲ παρῆλθεν· ὑπεκρίνοντιο γὰρ αὐτοὶ τὰς τραγωδίας
 οἱ ποιηταὶ τὸ πρῶτον. Δῆλον οὖν ὅτι καὶ περὶ τὴν ῥητορι-
 κὴν ἔστι τὸ τοιοῦτον ὡσπερ καὶ περὶ τὴν ποιητικὴν, ὃ περ

BIBLION TRITON

1. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΛΕΚΤΙΚΟΥ

Τρία πράγματα πρέπει να εξετάσωμεν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ρητορικὸν λόγον, πρῶτον μὲν ἀπὸ ποῖα στοιχεῖα πρέπει νὰ συντεθῆ ἢ ἀπόδειξις, δεύτερον περὶ τοῦ λεκτικοῦ καὶ τρίτον ποῖα πρέπει νὰ εἶναι ἢ διάταξις τῶν μερῶν τοῦ λόγου. Περὶ μὲν τῆς ἀποδείξεως ἐκάμαμεν ἤδη λόγον καὶ καθωρίσαμεν ἐκ πόρων μερῶν ἀποτελεῖται αὕτη, ὅτι δηλαδὴ ἢ ἀπόδειξις παρουμερίζεται ὑπὸ τρεῖς μορφάς καὶ εἴπομεν ποῖαι εἶναι αἱ μορφαὶ αὐταὶ καὶ διατι εἶναι μόνον τόσαι. Πράγματι, οἱ ἀκροαταὶ πείθονται, εἴτε διότι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὑπέστησαν κάποιαν ἐπίδρασιν, εἴτε διότι πιστεύουν ὅτι ὁ ρήτωρ ἔχει ὠρισμένας ἰδιότητας (πρὸς τὸν καθιστοῦν ἀξιόπιστον), εἴτε τέλος διότι ἀπεδείχθη κάτι τι. Ἐξεθέσαμεν ἐπίσης ἀπὸ ποῦ πρέπει νὰ ἀντλοῦμεν τὰ ἐνθυμήματα καὶ ἐκάμαμεν τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν εἰδῶν καὶ τῶν τόπων τῶν ἐνθυμημάτων. Καὶ τώρα εἶναι καιρὸς ἐν συνεχείᾳ νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ τοῦ λεκτικοῦ. Διότι δὲν ἀρκεῖ νὰ κατέχη κανεὶς τὸ θέμα τοῦ λόγου του, ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἐκθέσῃ ὅπως πρέπει, καὶ αὐτὸ συντελεῖ πολὺ εἰς τὸ νὰ φανῆ ὅτι ὁ λόγος ἔχει ὠρισμένας (καλὰς) ἰδιότητας. Στὴν ἀρχὴ λοιπὸν ἢ ἔρευνά μας ἐστράφη, σύμφωνα μὲ τὴν φυσικὴν σειρὰν καὶ ὅπως ἦτο φυσικόν, εἰς τὸ νὰ εξετάσωμεν αὐτὰ τὰ πράγματα, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φανοῦν πιστευτά, κατόπιν πῶς θὰ τὰ διατυπώσωμεν ὑπὸ ἔποψιν λεκτικοῦ τρίτον δέ, τὸ ὁποῖον ἔχει μεγίστην σημασίαν, ἀλλὰ δὲν ἐξητάσθη ἀκόμη ἀπὸ κανένα, ὅτι σχετίζεται μὲ τὴν ἠθοποιίαν τοῦ ρήτορος. Ἡ ἠθοποιεῖα πράγματι καὶ εἰς τὴν δραματικὴν καὶ εἰς τὴν ποίησιν πολὺ ἀρχὰ ἔγινε δεκτὴ, διότι εἰς τὴν ἀρχὴν τὰς τραγωδίας τὰς παρίσταναν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ ποιηταὶ των. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι καὶ εἰς τὴν ρητορικὴν συμβαίνει κάτι ὅμοιον μὲ αὐτὸ πού γίνεται εἰς τὴν ποιητικὴν καὶ πού τὸ ἐξήτασαν καὶ μερικοὶ ἄλλοι καὶ

ἕτεροί τινες ἐπραγματεύθησαν καὶ Γλαύκων ὁ Τήσιος. Ἔστιν
 δὲ αὐτὴ μὲν ἐν τῇ φωνῇ, πῶς αὐτῇ δεῖ χρησθαι πρὸς ἕκα-
 25 στον πάθος. ὅσον πότε μεγάλη καὶ πότε μικρῆ καὶ μέση,
 καὶ πῶς τοῖς τόνοις, ὅσον ὀξεῖα καὶ βαρεῖα καὶ μέση, καὶ
 ῥυθμοῖς τίσι πρὸς ἕκαστα. Τρεῖς γάρ ἐστιν περὶ ἃ σκοποῦ-
 σιν· ταῦτα δ' ἐστὶ μέγεθος ἁρμονία ῥυθμός. Τὰ μὲν οὖν
 ἄθλα σχεδὸν ἐκ τῶν ἀγῶνων οὗτοι λαμβάνουσιν, καὶ καθ-
 30 ἄπερ ἐκεῖ μείζον δύναται νῦν τῶν ποιητῶν οἱ ὑποκριταί,
 καὶ κατὰ τοὺς πολιτικούς ἀγῶνας διὰ τὴν μοχθηρίαν τῶν
 πολιτειῶν. Οὐπω δὲ σύγκριται τέχνη περὶ αὐτῶν, ἐπεὶ καὶ
 τὸ περὶ τὴν λέξιν ὀψὲ προῆλθεν· καὶ δοκεῖ φορτικὸν εἶναι,
 1404a καλῶς ὑπολαμβάνομενον. Ἄλλ' ὅλης οὐσης πρὸς δόξαν τῆς
 πραγματείας τῆς περὶ τὴν ῥητορικὴν, οὐκ ὀρθῶς ἔχοντος,
 ἀλλ' ὡς ἀναγκαίου τὴν ἐπιμέλειαν ποιητέον. ἐπεὶ τό γε
 δίκαιον μηδὲν πλείω ζητεῖν περὶ τὸν λόγον ἢ ὡς μήτε λυπεῖν
 5 μήτ' εὐφραίνειν· δίκαιον γὰρ αὐτοῖς ἀγωνίζεσθαι τοῖς πρά-
 γμασιν, ὥστε ἅλλα ἔξω τοῦ ἀποδείξαι περιεργα ἐστίν· ἀλλ'
 ὁμως μέγα δύναται, καθάπερ εἴρηται, διὰ τὴν τοῦ ἀκροα-
 τοῦ μοχθηρίαν. Τὸ μὲν οὖν τῆς λέξεως ὁμως ἔχει τι μικρὸν
 ἀναγκαῖον ἐν πάσῃ διδασκαλίᾳ· διαφέρει γάρ τι πρὸς τὸ
 10 δηλῶσαι ὠδὶ ἢ ὠδὶ εἰπεῖν, οὐ μέντοι τοσοῦτον, ἀλλ' ἅπαντα
 φαντασία ταῦτ' ἐστὶ καὶ πρὸς τὸν ἀκροατὴν· διὸ οὐδεὶς οὐ-
 τω γεωμετρεῖν διδάσκει. Ἐκείνη μὲν οὖν διὰν ἔλθῃ ταῦτο
 ποιήσει τῇ ὑποκριτικῇ, ἐγκεχειρήκασιν δὲ ἐπ' ὀλίγον περὶ
 αὐτῆς εἰπεῖν τινές, ὅσον Θρασύμαχος ἐν τοῖς ἑλέοις· καὶ ἐστιν

1. Ὁ Γλαύκων ὁ Τήσιος ὑπῆρξε γλωσσογράφος. Τὸν ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος, XI 480.

2. Μὲ τὸ μέγεθος ἐννοεῖ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, μὲ τὴν ἁρμονίαν τὸν βαθμὸν τοῦ τονισμοῦ καὶ μὲ τὸν ρυθμὸν τὸν χρόνον ποῦ πρέπει νὰ διατίθεται διὰ τὴν ἐκφώνησιν κάθε συλλαβῆς.

3. Θρασύμαχος ὁ Χαλκηδόνιος, διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς, σύγχρονος τοῦ Πλάτωνος.

ὁ Γλαύκων ἀπὸ τὴν Τέω¹. Ἡ ἡθοποιεῖα συνίσταται εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς φωνῆς ποῦ πρέπει νὰ χρησιμοποιῆται κατὰ διαφορετικῶν τρόπων διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὰς διαφόρους ψυχικὰς καταστάσεις, δηλ. νὰ εἶναι ἄλλοτε δυνατὴ, ἄλλοτε χαμηλὴ καὶ ἄλλοτε μετρία, καθὼς καὶ εἰς τὸν τόνον, ποῦ εἶναι ἄλλοτε βῆξ, ἄλλοτε βαρὺς καὶ ἄλλοτε μέτριος, καὶ εἰς τοὺς ρυθμοὺς ποῦ ἀρμόζουσιν εἰς κάθε περίστανιν. Πράγματι, τρία εἶναι τὰ σημεῖα ποῦ πρέπει νὰ προσέξωμεν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἡθοποιεῖαν, δηλαδὴ τὸ μέγεθος, ἡ ἀρμονία καὶ ὁ ρυθμὸς². Εἰς τοὺς ποιητικoὺς διαγωνισμοὺς σχεδὸν πάντοτε νικοῦν ἐκεῖνοι ποῦ ἀπαγγέλλουν καλύτερα, καὶ ὅπως εἰς αὐτοὺς τώρα ἡ ἡθοποιεῖα νικᾷ τὴν ποιήσιν, τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς πολιτικoὺς ἀγῶνας ἐξ αἰτίας τῆς ἀτελείας τῶν πολιτειῶν. Ἐν τούτοις ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ δὲν διετυπώθησαν ἀκόμη κανόνες, ἀπὸ ἄλλωστε καὶ περὶ τοῦ λεκτικοῦ πολὺ ἀργὰ ἐδημιουργήθη τέχνη. Ἐπὶ πλέον ἂν ἐξετασθῇ καλὰ τὸ πρᾶγμα, φαίνεται ὅτι εἶναι εὐτελές. Ἐπειδὴ ὁμοῦ μάλιστα πραγματεία περὶ τῆς ρητορικῆς τέχνης ὀλοκληρῶς ἀσχολεῖται μόνον μὲ τὸ τί θεωρεῖται χρήσιμον διὰ νὰ πεισθοῦν οἱ ἀκροαταί, δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζωμεν μόνον τὰ πράγματα ποῦ εἶναι καθ' ἑαυτὰ ἀξιόλογα, ἀλλὰ καὶ ὅλα ὅσα χρειάζονται. Βέβαια σωστὸ εἶναι νὰ ἐπιδιώκῃ κανεὶς μὲ τὸν λόγον μόνον τὸ δίκαιον καὶ τίποτε ἄλλο καὶ νὰ μὴ ἀσχολῆται πῶς θὰ προξενήσῃ λύπην ἢ εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς ἀκροατάς. Διότι δίκαιον εἶναι τὸ νὰ ἀγωνίζεται κανεὶς μόνον μὲ τὰ πραγματικὰ γεγονότα, καὶ ἐπομένως, ἐκτὸς τοῦ περὶ ἀποδείξεως μέρους, ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι περιττά. Ἐν τούτοις τὰ περιττά αὐτὰ ἔχουν μεγάλην δύναμιν, ὅπως εἴπαμεν, ἐξ αἰτίας τῆς ἀτελείας τῶν ἀκροατῶν. Πάντως ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὸ λεκτικὸν εἶναι κάπως χρήσιμον εἰς κάθε εἶδους διδασκαλίαν, διότι ὅτιδήποτε καὶ ἂν θέλωμεν νὰ ἀποδείξωμεν, ὑπάρχει διαφορὰ ἂν τὸ εἰποῦμε ἔτσι ἢ ἄλλῶς. Φυσικὰ ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι τόσο μεγάλη εἰς τὰς ἄλλας διδασκαλίας ἔσον εἰς τὴν ρητορικὴν, διότι εἰς αὐτὴν ὅλα τὰ στοιχεῖα ἀποσκοποῦν εἰς τὴν δημιουργίαν ἐντυπώσεων ἐπὶ τοῦ ἀκροατοῦ. Καὶ γι' αὐτὸ προκειμένου λ.χ. περὶ τῆς γεωμετρίας οἱ διδάσκαλοι τῆς δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὸ λεκτικόν. Ὅπωςδήποτε τὸ λεκτικόν ἔχει τὰ ἴδια ἀποτελέσματα μὲ τὴν ἡθοποιεῖαν καὶ ἐπεχείρησαν μερικοὶ νὰ πραγματευθοῦν συνοπτικῶς περὶ αὐτοῦ ὅπως ὁ Θρασύμαχος³ εἰς τὸ βιβλίον του «ἡ τέχνη τῆς προκλήσεως οἴκτου». Ἡ

- 15 φύσεως τὸ ὑποκριτικὸν εἶναι καὶ ἀτεχνότερον, περὶ δὲ τὴν λέξιν ἔντεχρον. Διὸ καὶ τοῖς τοῦτο δυναμένοις γίνεται πάλιν ἄθλα καθάπερ καὶ τοῖς κατὰ τὴν ὑπόκρισιν ῥήτοροισιν· οἱ γὰρ γραφόμενοι λόγοι μείζον ἰσχύουσι διὰ τὴν λέξιν ἢ διὰ τὴν διάνοιαν.
- 20 Ἦρξαντο μὲν οὖν κινήσαι τὸ πρῶτον, ὥσπερ πέφυκεν, οἱ ποιηταί· τὰ γὰρ ὀνόματα μιμητάτα ἐστίν, ὑπῆρξεν δὲ καὶ ἡ φωνὴ πάντων μιμητικώτατον τῶν μορίων ἡμῖν· διὸ καὶ αἱ τέχναι συνέστησαν ἢ τε ῥαψωδία καὶ ἡ ὑποκριτικὴ καὶ ἄλλαι γε. Ἐπεὶ δ' οἱ ποιηταὶ λέγοντες εὐήθη διὰ τὴν
- 25 λέξιν ἐδόκουν πορίσασθαι [τὴνδε] τὴν δόξαν, διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐγένετο λέξις, ὅλον ἢ Γοργίου. Καὶ νῦν ἔτι οἱ πολλοὶ τῶν ἀπαιδευτῶν τοὺς τοιοῦτους οἰοῦνται διαλέγεσθαι κάλλιστα. Τοῦτο δ' οὐκ ἐστίν, ἀλλ' ἕτερα λόγον καὶ ποιήσεως λέξις ἐστίν. Δηλοῖ δὲ τὸ συμβαῖνον· οὐδὲ γὰρ οἱ τὰς
- 30 τραγωδίας ποιοῦντες ἔτι χρωῖνται τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἐκ τῶν τετραμέτρων εἰς τὸ ἰαμβεῖον μετέβησαν διὰ τὸ τῷ λόγῳ τοῦτο τῶν μέτρων ὁμοιώτατον εἶναι τῶν ἄλλων, οὕτω καὶ τῶν ὀνομάτων ἀφείκασιν ὅσα παρὰ τὴν διάλεκτὸν ἐστίν. οἷς [δ'] οἱ πρῶτοι ἐκόσμουσαν· καὶ ἔτι νῦν οἱ
- 35 τὰ ἐξάμετρα ποιοῦντες [ἀφείκασιν] Διὸ γελοῖον μμῆσθαι τοῦτους οἱ αὐτοὶ οὐκέτι χρωῖνται ἐκείνῳ τῷ τρόπῳ. ὥστε φανερόν δι' οὐχ ἅπαντα ὅσα περὶ λέξεως ἐστίν εἰπεῖν ἀκριβολογητέον ἡμῖν, ἀλλ' ὅσα περὶ τοιαύτης οἷας λέγομεν. Περὶ δ' ἐκείνης εἴρηται ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς.

1404b 2. Ἔστω οὖν ἐκεῖνα τεθεωρημένα καὶ ὠρίσθω λέξεως ἀρετὴ σαφὴ εἶναι· σημεῖον γὰρ ὅτι ὁ λόγος, ὡς ἐὰν μὴ δηλοῖ, οὐ ποιήρει τὸ ἑαυτοῦ ἔργον· καὶ μήτε ταπεινὴν μήτε

1. Ὑποτίθεται δι' αὐτὴν ἢ φράσις εἶναι ὑπαινιγμὸς διὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἰσοκράτους, π. 4, ὡς γνωστόν, δὲν ἐξεφωνήθησαν ποτέ.

2. Σοφιστής, ἐγεννήθη εἰς τὸ Λεόντιον τῆς Σικελίας τὸ 485 π. Χ. καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν Λάριον τὸ 380. Διδάσκαλος τοῦ Θουκυδίδου. Βλ. τὸν δμῶνυμον διάλογον τοῦ Πλάτωνος, μὲ θέμα τὴν ρητορικὴν.

μὲν ἡθοποιία εἶναι φυσικὸν δῶρον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν τέχνην, τὸ δὲ λεκτικὸν χρειάζεται τεχνην. Καὶ γὰρ αὐτὸ καὶ οἱ ῥήτορες, πού εἶναι δυνατοὶ εἰς τὸ λεκτικόν, νικοῦν καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας, ὅπως καὶ ὅσοι ἔχουν καλὴν ἡθοποιάν. Διότι οἱ γραπτοὶ λόγοι ἔχουν περισσοτέραν ἀξίαν ὡς λεκτικὸν παρά ὡς περιεχόμενον¹.

Πρῶτοι οἱ ποιηταί, ὅπως εἶναι φυσικόν, ἤρχισαν νὰ προσκαλοῦν τὰ κινήματα τῆς ψυχῆς, διότι καὶ τὰ ὀνόματα εἶναι μιμήσεις τῶν πραγμάτων καὶ μὲ τὴν φωνὴν μπορούμε νὰ μιμηθοῦμε καλύτερα παρά μὲ ὁποιοδήποτε ἄλλο μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μας. Καὶ ἔτσι ἐξημιουργήθησαν ἡ ποιητικὴ, ἡ ἡθοποιία καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ποιηταί, καὶ ὅταν ἔλεγαν ἀσύημαντα πράγματα, ἐξ αἰτίας τοῦ λεκτικοῦ τῶν ἐφαίνετο ὅτι ἐγένοντο ἐνδοξοί, γὰρ αὐτὸ πρῶτα πρῶτα ἐξημιουργήθη τὸ ποιητικὸν ὕφος, ὅπως τοῦ Γοργίου². Καὶ τώρα ἀκόμη οἱ πῶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀμορφώτους πιστεύουν ὅτι καλύτεροι ῥήτορες εἶναι ὅσοι μεταχειρίζονται ποιητικὸν ὕφος. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι σωστὸ, καὶ ἄλλο λεκτικὸν ταυριάζει εἰς τὸν πεζὸν καὶ ἄλλο εἰς τὸν ποιητικὸν λόγον. Ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ ἀπόδειξις: καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ δὲν χρησιμοποιοῦν πλέον ποιητικὸν ὕφος, ἀλλὰ ἄφησαν τὸ τετράμετρον καὶ παρεδέχθησαν τὸ ἰαμβικὸν μέτρον, ἐπειδὴ αὐτὸ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο μέτρον ὁμοιάζει μὲ τὸν πεζὸν λόγον· ἔτσι ἄφησαν καὶ τὰς ἐκφράσεις πού δὲν συνηθίζονται εἰς τὴν καθημερινὴν συνομιλίαν καὶ τὰ στολίδια μὲ τὰ ὅποια οἱ παλαιότεροι ἐκόσμουσαν τὰ τραγωδίας τῶν καὶ τὰ ὅποια τώρα ἀκόμη οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ μεταχειρίζονται. Ἐπομένως θὰ ἦτο γελοῖον νὰ προσπαθοῦμε εἰς τὸν πεζὸν λόγον νὰ μιμηθοῦμε τοὺς ποιητάς, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ πλέον δὲν χρησιμοποιοῦν πλέον ἐκεῖνο τὸ ὕφος. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι δὲν πρέπει καὶ ἡμεῖς τώρα νὰ ἐξαντλήσωμεν τελείως τὸ θέμα περὶ τοῦ λεκτικοῦ ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνο τὸ μέρος πού σχετίζεται μὲ τὸ ρητορικὸν λεκτικόν, ἐνῶ τὸ ἄλλο τὸ ἐξητάσαμεν εἰς τὸ βιβλίον μας περὶ τῆς ποιητικῆς.

2. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΔΙΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΥΦΟΥΣ

Μετὰ τὰς γενικὰς αὐτὰς παρατηρήσεις ἃς δώσωμεν τὸν ὀρισμὸν ὅτι ἡ κυριωτέρα ἀρετὴ τοῦ λεκτικοῦ εἶναι ἡ σαφήνεια· ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ὅτι ὁ λόγος, πού δὲν περιλαμβάνει τὴν ἀπόδειξιν τοῦ περιεχομένου του, δὲν ἐκπληρώνει

ὑπὲρ τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ πρόεπουσαν· ἡ γὰρ ποιητικὴ ἴσως οὐ
 5 ταπεινή, ἀλλ' οὐ πρόεπουσα λόγῳ. Τῶν δ' ὀνομάτων καὶ
 ῥημάτων σαφῆ μὲν ποιεῖ τὰ κύρια, μὴ ταπεινὴν δὲ ἀλλὰ
 κεκοσμημένην τᾶλλα ὀνόματα ὅσα εἰρηται ἐν τοῖς περι ποιη-
 τικῆς· τὸ γὰρ ἐξαλλάξαι ποιεῖ φαίνεσθαι σεμνοτέρων· ὥσπερ
 γὰρ πρὸς τοὺς ξένους οἱ ἄνθρωποι καὶ πρὸς τοὺς πολίτας,
 10 τὸ αὐτὸ πάσχουσιν καὶ πρὸς τὴν λέξιν. Διὸ δεῖ ποιεῖν ξένην
 τὴν διάλεκτον· θαυμασται γὰρ τῶν ἀπόντων εἰσίν, ἡδὺ δὲ
 τὸ θαυμασιόν ἐστιν. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν μέτρων πολλὰ τε ποιεῖ
 τοῦτο καὶ ἀρμότιει ἐκεῖ· πλέον γὰρ ἐξέσθηκεν περὶ ἃ καὶ
 περὶ οὗς ὁ λόγος· ἐν δὲ τοῖς ψιλοῖς λόγοις πολλῶ ἐλάττω-
 15 σιν· ἡ γὰρ ὑπόθεσις ἐλάττων, ἐπεὶ καὶ ἐνταῦθα, εἰ δούλος
 καλλιποῖτο ἢ λίαν νέος, ἀπρεπέστερον, ἢ περὶ λίαν μικρῶν·
 ἀλλ' ἐστι καὶ ἐν τούτοις ἐπισυστελλόμενον καὶ αὐξανόμενον
 τὸ πρόπον· διὸ δεῖ λανθάνειν ποιοῦντας, καὶ μὴ δοκεῖν λέ-
 γειν πεπλασμένως ἀλλὰ πεφυκότης (τοῦτο γὰρ πιθανόν,
 20 ἐκεῖνο δὲ τούναντίον· ὡς γὰρ πρὸς ἐπιβουλεύοντα διαβάλλο-
 νται, καθάπερ πρὸς τοὺς οἴνους τοὺς μειγμένους) καὶ
 οἶον ἢ Θεοδώρου φωνὴ πέπονθε πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ὑπο-
 κριτῶν· ἡ μὲν γὰρ τοῦ λέγοντος ἔοικεν εἶναι, αἱ δ' ἄλλο-

1. Δηλαδή, ὅπως πρὸς τοὺς ξένους προσπαθοῦμε νὰ φανοῦμε ἀνώ-
 τεροι τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἔτσι, καὶ ὅταν ἀντὶ τῆς κυριολεξίας γίνεται ἐπι-
 τυχῆς χρῆσις ἄλλων λέξεων, τὸ ὕφος καθίσταται ὑψηλότερον.

τὸν προορισμὸν τοῦ. Ἐπίσης τὸ λεκτικὸν δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε χυδαῖον οὔτε περισσότερον ὑψηλὸν ἀπὸ ὅ,τι ταιριάζει εἰς τὴν συγκεκριμένην ὑπόθεσιν, ἀλλὰ νὰ κρατῆται εἰς τὸ προσῆκον μέτρον. διότι τὸ ποιητικὸν ὕφος μπορεῖ μὲν νὰ μὴ εἶναι χυδαῖον, ἀλλὰ δὲν κρατεῖ τὸ μέτρον ποῦ ταιριάζει εἰς τὸν πεζὸν λόγον. Τὸ λεκτικὸν γίνεται σαφές μετὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν κυριολεκτικῶν (ἐν σχέσει πρὸς τὸ θέμα) ὀνομάτων καὶ ρημάτων. Ἡ δὲ χυδαιότης τοῦ ὕφους ἀποφεύγεται καὶ τὸ λεκτικὸν γίνεται κομψότερον μετὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἄλλων ὀνομάτων ποῦ ἐξετέθησαν εἰς τὴν περὶ τῆς ποιητικῆς πραγματείαν μας. Πράγματι ἡ φράσις γίνεται ὑψηλότερα μετὰ τὴν χρησιμοποίησιν ἄλλων λέξεων ἀντὶ τῶν ἐντελῶς κυριολεκτικῶν. διότι καὶ μετὰ τὸ λεκτικὸν συμβαίνει ἐκεῖνο ποῦ παρατηρεῖται εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τοὺς ξένους, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τοὺς συμπολίτας τῶν'. Ἴδού γιατί πρέπει ἡ ὁμιλία μας (νὰ μὴ εἶναι οἰκεία), ἀλλὰ ξενότροπος, διότι ὅ,τι εἶναι ξένον τὸ θαυμάζομεν καὶ ὅ,τι θαυμάζομεν εἶναι εὐχάριστον. Καὶ εἰς μὲν τὴν ποίησιν πολλὰ στοιχεῖα δημιουργοῦν αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ταιριάζουν εἰς αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ λόγου. Εἰς τὸν πεζὸν λόγον δὲ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι πολὺ ὀλιγώτερα, διότι καὶ τὸ θέμα εἶναι ταπεινότερον. Διότι ἐδῶ, ἂν χρησιμοποιῆται περίτεχνον λεκτικὸν ἕνας δούλος ἢ ἕνας πολὺ νέος ἢ ἐκεῖνος ποῦ πραγματεύεται περὶ ἀσημάτων πραγμάτων, τὸ στόλισμα αὐτοῦ τοῦ ὕφους θὰ φανῆ ἀκόμη περισσότερον ἄτοπον. Ὅπως δὴ ποτε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς περιπτώσεις ἀκόμη εἶναι δυνατόν νὰ εὐρεθῆ ὅτι πρόπουσα διατύπωσις (δὲν εἶναι ἡ κυριολεκτική), ἀλλὰ κάποια συμπύκνωσις ἢ ἐπέκτασις. Καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ προσπαθοῦμεν νὰ μὴ γίνεται ἀντιληπτὴ εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἡ τέχνη ποῦ χρησιμοποιοῦμεν εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ νὰ μὴ φαινόμεθα ὅτι ὁμιλοῦμεν μετὰ προσποιήσιν, ἀλλὰ φυσικὰ· διότι τοῦτο γίνεται πιστευτόν, ἐνῶ τὸ ἄλλο φέρει εἰς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Πράγματι, τότε δημιουργεῖται μία προκατάληψις ἐναντίον τοῦ ρήτορος καὶ οἱ ἀκροαταὶ φαντάζονται ὅτι αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ τοὺς ξεγελάσῃ, ἀκριβῶς ὅπως ὑπάρχει γενικὴ δυσπιστία γιὰ τὰ ἀνακατεμένα κρασιά. Ἔτσι ἡ φωνὴ τοῦ Θεοδώρου ἐδημιουργοῦσε εἰς τοὺς ἀκροατὰς τὴν προκατάληψιν κατὰ τῶν ἄλλων ἡθοποιῶν, διότι ἡ μὲν φωνὴ τοῦ ὁμοιάζε πρὸς ἐκείνην ποῦ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὸ πρόσωπον ποῦ ὑπεδύετο, ἐνῶ αἱ φωναὶ τῶν ἄλλων ἐφαίνοντο

τριαι. Κλέπιεται δ' εὖ, ἐάν τις ἐκ τῆς εἰωθυίας διαλέκτου
25 ἐκλέγων συντιθῆῃ· ὁ περὶ Εὐριπίδης ποιεῖ καὶ ὑπέδειξε πρῶτος.

Ἔντων δ' ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἐξ ὧν ὁ λόγος συν-
έστηκεν, τῶν δὲ ὀνομάτων ἰσοαῦτ' ἐχόντων εἶδη ὅσα τεθεώ-
ρηται ἐν τοῖς περὶ ποιήσεως, τούτων γλώτταις μὲν καὶ δι-
30 χρηστοῖς ὀνόμασι καὶ πεποιημένοις ὀλιγάκις καὶ ὀλιγαχοῦ
χρηστοῖς (δοῦν δέ, ὕστερον ἐροῦμεν. τό τε διὰ τί εἴρηται·
ἐπὶ τὸ μείζον γὰρ ἐξαλλάττει τοῦ πρέποντος), τὸ δὲ κύριον
καὶ τὸ οἰκείον καὶ μεταφορὰ μόνον χρῆσιμα πρὸς τὴν τῶν
ψιλῶν λόγων λέξις. Σημεῖον δ' ὅτι τούτοις μόνοις πάντες
35 κείοις καὶ τοῖς κυρίοις, ὥστε δῆλον ὡς ἂν εὖ ποιῆ τις,
ἔσται τε ξενικὸν καὶ λανθάνειν ἐνδέχεται καὶ σοφηνιεῖ. Αὐτὴ
δ' ἦν ἡ τοῦ ῥητορικοῦ λόγου ἀρετή.* Ἰῶν δ' ὀνομάτων ἰῶ
μὲν σοφιστῆ ὀμωνυμία χρῆσιμοι (παρὰ ταύτας γὰρ κακουρ-
γεῖ), ἰῶ ποιητῆ δὲ συνωνυμία, λέγω δὲ κύρια τε καὶ συν-
1405a ὄνυμα ὅλον τὸ πορευέσθαι καὶ τὸ βαδίζειν· ταῦτα γὰρ ἀμ-
φότερα καὶ κύρια καὶ συνὄνυμα ἀλλήλοισ.*

Τί μὲν οὖν τούτων ἕκαστόν ἐστι, καὶ πόσα εἶδη μετα-
φορᾶς, καὶ ὅτι τοῦτο πλεῖστον δύναται καὶ ἐν ποιήσει καὶ
5 ἐν λόγοις. [αἱ μεταφοραί,] εἴρηται, καθάπερ ἐλέγομεν, ἐν
τοῖς περὶ ποιητικῆς· ἰσοσούτω δ' ἐν λόγῳ δεῖ μᾶλλον φιλο-
πονεῖσθαι περὶ αὐτῶν, ὅσα ἐξ ἐλατιόνων βοηθημάτων ὁ λό-
γος ἐστὶ τῶν μέτρων. Καὶ τὸ σαφές καὶ τὸ ἡδὺν καὶ τὸ ξени-
κὸν ἔχει μάλιστα ἢ μεταφορὰ, καὶ λαβεῖν οὐκ ἔστιν αὐτὴν
10 παρ' ἄλλον. Δεῖ δὲ καὶ τὰ ἐπίθετα καὶ τὰς μεταφορὰς ἀρ-
μοιούσας λέγειν. Τοῦτο δ' ἔσται ἐκ τοῦ ἀνάλογον· εἰ δὲ μή,

1. Γλώτταις=λέξεις ξενικαί, παράδοξοι, ἀσυνήθεις.

προσποιημένοι. Τὸ τέχνασμα τοῦτο ἐπιτυγχάνεται εὐκόλα, ὅταν συνθέτῃ κανεὶς τὸν λόγον τοῦ ἐκλέγων τὰς φράσεις τοῦ ἀπὸ τοῦ συνηθισμένους ὅρους τῆς συνομιλίας. Αὐτὸ κάμνει ὁ Εὐριπίδης καὶ εἶναι ὁ πρῶτος ποῦ ἔδωκε τὸ παράδειγμα τοῦτο.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀνόματα καὶ ῥήματα, ὑπάρχουν δὲ τόσα εἶδη ὀνομάτων ὅσα ἐξεθέσαμεν εἰς τὴν περὶ ποιητικῆς πραγματείας μας, δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμεν ἀσυνήθεις¹ καὶ συνθέτους λέξεις ἢ νεολογισμοὺς παρὰ σπανίως καὶ εἰς ὀλίγας περιπτώσεις· πότε· θὰ τὸ ἐκθέσωμεν κατωτέρω, τὸ διατὶ δὲ τὸ ἐξεθέσαμεν ἤδη· διότι μὲ τὴν μεγαληγορίαν ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τὸ πρέπον μέτρον. Εἰς τὸν πεζὸν λόγον ταιριάζει μόνον ἡ κυριολεξία, ὁ συνήθως χρησιμοποιούμενος ὅρος καὶ ἡ μεταφορὰ· ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ὅτι ὅλοι αὐτὰ καὶ μόνον χρησιμοποιοῦν. Πράγματι ὅλοι χρησιμοποιοῦν μεταφορὰς εἰς τὴν συνομιλίαν, καθὼς καὶ εἰς τοὺς συνήθεις καὶ κυριολεκτικούς ὅρους. Ἐπομένως εἶναι φανερόν ὅτι ἐκεῖνος ποῦ τὰ χρησιμοποιεῖ ὅλα αὐτὰ καλῶς, καὶ πρωτότυπος θὰ φανῆ καὶ δὲν θὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν εἰς τοὺς ἀκροτάς του τὸ περίτεχνον τοῦ λόγου του καὶ σαφῆς θὰ εἶναι. Τοῦτο δέ, καθὼς εἴπαμεν, εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ ρητορικοῦ λόγου. Ἀπὸ τὰ ὀνόματα δὲ εἰς μὲν τὸν σοριστὴν χρήσιμα εἶναι τὰ ὀμώνυμα, διότι αὐτὰ τὸν βοηθοῦν εἰς τὸ νὰ διαστρέφῃ τὸ νόημα, εἰς δὲ τὸν ποιητὴν τὰ συνώνυμα. καὶ μ' αὐτὸ ἐννοῶ τὰς λέξεις ἐκεῖνας ποῦ εἶναι καὶ κυριολεκτικαὶ καὶ συνώνυμοι· λ. χ. τὸ πορεύεσθαι καὶ τὸ βαδίζειν. Πράγματι αἱ δύο αὐταὶ λέξεις καὶ κυριολεκτικαὶ εἶναι καὶ συνώνυμοι μεταξύ των.

Τί σημαίνει ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους, πόσα εἶδη μεταφορῶν ὑπάρχουν καὶ πόσον μεγάλη εἶναι ἡ δύναμις τῶν μεταφορῶν τόσον εἰς τὴν ποίησιν ὅσον καὶ εἰς τὸν πεζὸν λόγον, καθὼς εἴπαμεν, ἐξετέθη εἰς τὴν περὶ ποιητικῆς πραγματείας μας. Πρέπει δὲ εἰς τὸν πεζὸν λόγον τόσον μᾶλλον νὰ ἐπιμελούμεθα τῶν σημείων αὐτῶν καθ' ὅσον ὁ πεζὸς λόγος ἔχει πολὺ ὀλιγώτερα ὅπλα παρὰ ὁ ποιητικός. Ἀκόμη δὲ ἡ σαφήνεια, τὸ ἐπαγωγὸν τοῦ λόγου καὶ ἡ πρωτοτυπία βασιζονται εἰς τὴν μεταφορὰν καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὰ ἐπιτύχωμεν μὲ ἄλλα μέσα. Πρέπει δὲ νὰ χρησιμοποιοῦμεν ἐκεῖνα τὰ ἐπίθετα καὶ ἐκεῖνας τὰς μεταφορὰς ποῦ ταιριάζουν εἰς τὸ θέμα μας. Τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται, ὅταν

ἀπρεπές φανεῖται διὰ τὸ παρ' ἄλληλα τὰ ἐναντία μάλιστα φαίνεσθαι. Ἐὰν δὲ σκοπεῖν, ὡς νέφρ φοινικίς, οὕτω γέροντι τί· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ πρόπει ἐσθῆς. Καὶ ἐὰν τε κοσμεῖν
 15 βούλη, ἀπὸ τοῦ βελτίονος τῶν ἐν ταυτῷ γένει φέρειν τὴν μεταφοράν, ἐὰν τε ψέγειν, ἀπὸ τῶν χειρόνων. λέγω δ' οἶον, ἐπεὶ τὰ ἐναντία ἐν τῷ αὐτῷ γένει, τὸ φάναι τὸν μὲν πιωχεύοντα εὐχεσθαι τὸν δὲ εὐχόμενον πιωχεύειν, ὅτι ἄμφω αἰτήσεις, τὸ ἐλοημένον ἐστὶ ποιεῖν, ὡς καὶ Ἰφικράτης Καλ-
 20 λίαν μητραγύριην [ἀλλ' οὐ δαδοῦχον.], ὃ δὲ ἐφη ἀμύητον αὐτὸν εἶναι· οὐ γὰρ ἂν μητραγύριην αὐτὸν καλεῖν, ἀλλὰ δαδοῦχον· ἄμφω γὰρ περὶ θεόν, ἀλλὰ τὸ μὲν τίμιον τὸ δὲ ἄτιμον. Καὶ ὁ μὲν διονυσοκόλακας, αὐτοὶ δ' αὐτοὺς τεχνί-
 25 τας καλοῦσιν· ταῦτα δ' ἄμφω μεταφορά, ἡ μὲν δρυπαιόντων ἢ δὲ τοῦνανιόν. Καὶ οἱ μὲν λησται αὐτοὺς ποριστάς καλοῦσι νῦν· διὸ ἐξεσι λέγειν τὸν ἀδικήσαντα μὲν ἁμαρτάνειν, τὸν δ' ἁμαρτάνοντα ἀδικῆσαι, καὶ τὸν κλέψαντα καὶ λαβεῖν καὶ πορθῆσαι. Τὸ δὲ ὡς ὁ Τήλεφος Εὐριπίδου φησίν,

κώπης ἀνάσσων κάποβάς εἰς Μυσίαν,

30 ἀπρεπές, ὅτι μεῖζον τὸ ἀνάσσειν ἢ κατ' ἀξίαν· οὐ κέκλεπται οὖν. Ἔστιν δὲ καὶ ἐν ταῖς συλλαβαῖς ἁμαρτία, ἐὰν μὴ ἡδέι-

1. Δαδοῦχος ἦτο ὁ θρησκευτικὸς λειτουργὸς ποῦ ἐκράτει εἰς συμβολικὴν ἀναζήτησιν τῆς Περσεφόνης θάλα ἢ πυρόν κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων. Ὁ Καλλίας ἦτο δαδοῦχος, ἀλλὰ περιφρονητικὰ ὁ Ἰφικράτης τὸν ἀπεκάλεσε μητραγύριην. Μητραγύριαι ἦσαν πλανόδιοι ἐπαιτοῦντες ἱερεῖς τῆς Κυβέλης, μητρός τῶν θεῶν.

2. Διονυσοκόλακας ἀπεκαλοῦντο κοροῖθευτικά οἱ τεχνίται τῆς σκηνῆς.

3. Τραγῆδία ἀπολεσθεῖσα.

κρατούμεν τὴν πρέπουσαν ἀναλογίαν "Ὅταν αὐτὸ δὲν συμβαίῃ, ἢ μεταφορὰ θὰ φαίνεται ἄτοπος, διότι ἡ διαφορὰ μεταξὺ δύο πραγμάτων ἀντιθέτων γίνεται περισσότερο καταφανής, ὅταν τὰ τοποθετήσωμεν τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο. Πρέπει ὁμοῦς νὰ ἐξετάζωμεν, ὅταν ὁ νέος φορῆ κόκκινην ἐσθῆτα, τί πρέπει νὰ φορέσῃ ὁ γέρος. Διότι φυσικὰ δὲν ταιριάζει καὶ εἰς τοὺς δύο ἢ ἰδίᾳ ἐσθῆς. "Ἔτσι, ὅταν θέλῃς νὰ ἐξυψώσῃς, πρέπει νὰ χρησιμοποιήσῃς δια τὴν μεταφορὰν ὅ,τι καλύτερον ὑπάρχει εἰς αὐτὸ τὸ γένος τῶν πραγμάτων (περὶ τῶν ἔπολων πραγματεῦσαι), ὅταν δὲ θέλῃς νὰ κατηγορήσῃς, νὰ χρησιμοποιήσῃς ὅ,τι χειρότερον ὑπάρχει. Μὲ αὐτὸ ἐννοῶ ὅτι, ἐπειδὴ εἰς κάθε γένος πραγμάτων ὑπάρχουν δύο ἄκρα ἀντίθετα, ἂν λ. χ. εἴπῃ κανεὶς γιὰ ἓνα ζητιάνο ὅτι ἀπλῶς παρακαλεῖ, ἢ ἀντιθέτως γιὰ ἓνα παρακαλεῖ εἴπῃ ὅτι ζητιανεύει, τοῦτο δὲ ἐπειδὴ τὸ πρόσωπον περὶ τοῦ ἔποιοῦ ὁμιλεῖ ζητεῖ κάτι. καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς περιπτώσεις ἐφαρμόζει αὐτὸ πού ἐξέθεσεν. "Ἔτσι καὶ ὁ Ἰφικράτης ἀπεκάλεσε τὸν Καλλίαν μητραγύρτην καὶ ὄχι δαδοῦχον", αὐτὸς δὲ ἀπήνησεν ὅτι ὁ Ἰφικράτης εἶναι ἀμύητος, διότι ἀλλίως δὲν θὰ τὸν ἀπεκάλει μητραγύρτην ἀλλὰ δαδοῦχον. Πράγματι καὶ αἱ δύο αὐταὶ λέξεις σχετίζονται μὲ τὴν θέσαν λατρείαν, ἀλλὰ ἡ μὲν μία εἶναι τιμητικὴ, ἡ δὲ ἄλλη ἐξευτελιστικὴ. Ἐπίσης ἄλλοι μὲν ὀνομάζουσι ὠρισμένους ἐπαγγελματίας διονουσοκόλακας, ἐνῶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι χαρακτηρίζουσι τοὺς ἑαυτοῦς τῶν ὡς καλλιτέχνας" καὶ αἱ δύο λέξεις αὐταὶ εἶναι μεταφορικαί, ἀλλὰ ἡ μὲν πρώτη χρησιμοποιεῖται ἀπὸ ἐκείνους πού θέλουσι νὰ ἐξευτελίσουσι τὸ ἐπάγγελμα. ἡ δὲ ἄλλη πρὸς ἀντίθετον σκοπόν. Ἐπίσης οἱ λησταὶ εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἀποκαλοῦνται πορισταί. Καὶ γι' αὐτὸ εἶναι δυνατόν νὰ εἰποῦμε εἰς τὸν λόγον μας δι' ἐκεῖνον μὲν πού διέπραξεν ἀδίκημα, ἀπλῶς ὅτι ἐσφαλεν, ἀντιθέτως δὲ δι' ἐκεῖνον πού ἀπλῶς ἐσφαλεν, ὅτι διέπραξεν ἀδίκημα. Ἐπίσης (ἀναλόγως τῆς καλῆς ἢ κακῆς διαθέσεώς μας) μπορούμε νὰ ποῦμε γιὰ κείνον πού ἐκλεψεν ὅτι ἀπλῶς ἐπῆρεν ἢ ὅτι ἐλεηλάτησε. Εἰς τὸν στίχον ὁμοῦς τοῦ Εὐριπίδου εἰς τὸν Τῆλεφον"

«ὁ βασιλιάς τοῦ κουπιοῦ πού ξεκίνησε γιὰ τὴν Μυσίαν»

ἡ μεταφορὰ εἶναι ἄτοπος, διότι ἡ λέξις «βασιλιάς» εἶναι ὑψηλοτέρα ἀπὸ ὅ,τι ταιριάζει εἰς τὸ θέμα· ἐπομένως ὁ ποιητὴς δὲν κατώρθωσε νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητον τὸ τέχνασμα πού χρησιμοποιεῖ. Σφάλμα ἐπίσης ἤμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ, καὶ εἰς τὰς συλλαβάς,

ας ἢ σημεῖα φωνῆς, ὅλον Διονύσιος προσαγορεύει ὁ χαλκοῦς ἐν τοῖς ἐλεγείοις κραυγὴν Καλλιόπης τὴν ποιήσιν, ὅτι ἄμφω φωναί· φαύλη δὲ ἢ μεταφορὰ ταῖς ἀσήμεοις φωναῖς.

35 Ἔτι δὲ οὐ πόρρωθεν δεῖ ἀλλ' ἐκ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ὁμοειδῶν μεταφέρειν τὰ ἀνώνυμα ὠνομασμένως, δ λεχθὲν δῆλόν ἐστιν ὅτι συγγενές, ὅλον ἐν τῷ αἰνίγματι τῷ εὐδοκιμοῦντι

1405b

ἄνδρ' εἶδον πυρὶ χαλκὸν ἐπ' ἀνέρι κολλήσαντα·

ἀνώνυμον γὰρ τὸ πάθος, ἔστι δ' ἄμφω πρόσθεσις τις· κόλλησιν τοίνυν εἶπε τὴν τῆς σικύας προσβολήν. Καὶ ὅλως ἐκ τῶν εὐ ἠνιγμένων ἐστὶ μεταφορὰς λαβεῖν ἐπεικεῖς μεταφοραὶ γὰρ αἰνίττονται, ὥστε δῆλον ὅτι εὐ μεινεῖνεται. Καὶ ἀπὸ καλῶν· κάλλος δὲ ὀνόματος τὸ μὲν ὥσπερ Δικύμνιος λέγει, ἐν τοῖς νόμοις ἢ τῷ σημαινόμενῳ, καὶ αἰσχος δὲ ὡσαύτως. Ἔτι δὲ τρίτον . . . ὁ λύει τὸν σοφιστικὸν λόγον· οὐ γὰρ ὡς ἔφη Βρύσων οὐθένα αἰσχρολογεῖν, εἶπερ τὸ αὐτὸ

5 σημαίνει τόδε ἀντὶ τοῦδε εἰπεῖν· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ψεῦδος· ἐστὶν γὰρ ἄλλο ἄλλου κυριώτερον καὶ ὁμοιωμένον μᾶλλον καὶ οἰκειότερον τῷ ποιεῖν τὸ πρᾶγμα πρὸ ὁμοιάτων. Ἔτι οὐχ ὁμοίως ἔχον σημαίνει τόδε καὶ τόδε, ὥστε καὶ οὕτως ἄλλου ἄλλο κάλλιον καὶ αἰσχρον θετέον ἄμφω μὲν γὰρ τὸ

15 καλὸν ἢ τὸ αἰσχρὸν σημαίνουσιν, ἀλλ' οὐχ ἢ καλὸν ἢ οὐχ ἢ αἰσχρόν· ἢ ταῦτα μὲν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἦτιον. Τὰς δὲ

1 Ρῆτωρ καὶ ποιητὴς πρὸ ἀπεκλήθη χαλκοῦς ἐπειδὴ εἶχε προτείνει εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ καθιερώσῃν χαλκινὸν νόμισμα. Βλ. Ἀθηναίου «Δαιμονσοφιστάς» ΙΕ.

2 Καλλιόπη, μοῦσα τῆς ποιήσεως.

3 Τὸ ἀνωτέρω αἰνίγμα ἐσήμανε τὴν βεντούζα. Οἱ βεντούζες κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν ἀπὸ χαλκόν.

4 Ρῆτωρ, φίλος τοῦ Γοργίου.

5 Ἐδῶ λείπει ἓνα κομμάτι ἀπὸ τοῦ καίμενον.

6 Ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰ δευτέρα «Ἀναλυτικά» Α 9 καὶ εἰς τὸν «Σοφιστῶν ἔλεγχον» ΙΑ.

ἐὰν αὐταὶ δὲν παριστάνουν εὐαρέστους ἤχους Ἐἴτις ὁ Διονύσιος ὁ Χαλκεύς¹ ὀνομάζει τὴν ποιήσιν κραυγὴν (ἄντι τραγούδι) τῆς Καλλιόπης², ἐπειδὴ τάχα καὶ ἡ κραυγὴ καὶ τὸ τραγούδι εἶναι φωναί· ἐν τοῦτοις ἡ μεταφορὰ δὲν εἶναι ἐπιτυχημένη, διότι ἀναφέρεται εἰς ἤχους ὄχι μελωδικούς. Ἐπὶ πλέον αἱ μεταφοραὶ δὲν πρέπει νὰ συντίθενται ἀπὸ ἄλλως διόλου ἀπομακρυσμένα στοιχεῖα, ἀλλὰ ἀπὸ συγγενικά καὶ ὁμοειδή, εἰς τρόπον ὥστε τὰ πράγματα ποῦ δὲν κατονομάζονται νὰ χαρακτηρίζονται μὲ ἓνα ὄνομα, ποῦ προδήλως ἀνήκει εἰς τὸ ἴδιον μὲ αὐτὰ γένος. Αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὸ γνωστὸν αἰνίγμα

«Ἐνας ἄνθρωπος κολλάει τὸ μπακίρι μὲ φωτιά
πάνω σ' ἓναν ἄλλον ἄνθρωπο».

Πράγματι, εἰς τὸ αἰνίγμα αὐτὸ δὲν κατονομάζεται τί ἀκριβῶς συμβαίνει. εἶναι ὁμως φανερὸν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἐφαρμογῆς ἐνὸς ἀντικειμένου ἐπάνω εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Ὁ συνθέτης τοῦ αἰνίγματος ὀνομάζει κόλλημα τὸ βάλισμο τῆς βεντούζας³. Καὶ γενικὰ εἰς τὰ ἐπιτυχῆ αἰνίγματα εἶναι δυνατὸν νὰ βροῦμε καταλλήλους μεταφοράς. Πράγματι, αἱ μεταφοραὶ ἀποτελοῦν εἶδος ὑπαινιγμοῦ καὶ ἔτσι καταλαβαίνομεν ἂν ἡ μεταφορὰ εἶναι ἐπιτυχῆς. Ἐπίσης τὰς μεταφοράς πρέπει νὰ τὰς ἐκλέγωμεν μεταξὺ τῶν ὠραίων ἐκφράσεων. Ἡ δὲ ὠραιότης μιᾶς λέξεως, καθὼς λέγει ὁ Λικύμνιος⁴, σύγκριται εἴτε εἰς τοὺς ἤχους ποῦ τὴν ἀποτελοῦν, εἴτε εἰς τὴν σημασίαν τῆς, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἀσχῆμια τῶν λέξεων ἀπὸ τὰ ἴδια στοιχεῖα συνίσταται. Τρίτον δὲ...⁵ πρᾶγμα ποῦ ἀνατρέπει τὰ σοφίσματα. Διότι δὲν εἶναι ὀρθὸν ἐκεῖνο ποῦ εἶπεν ὁ Βρύσων⁶, ὅτι τάχα, ἐὰν δύο λέξεις ἔχουν τὴν ἴδιαν σημασίαν, εἶναι ἐξ ἴσου ὠραῖον τὸ νὰ χρησιμοποιήσωμεν εἴτε τὴν μίαν εἴτε τὴν ἄλλην. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς εἶναι ψευδής, διότι πάντοτε ἡ μία λέξις θὰ εἶναι κυριολεκτικωτέρα ἀπὸ τὴν ἄλλην συνώνυμόν τῆς καὶ πῶς ταιριαστὴ καὶ θὰ ἤμπορῆ καλύτερα νὰ παρρυσιάσῃ ζωντανὸν τὸ γεγονός ἐμπρὸς στὰ μάτια μας. Ἀκόμη δὲ ποτὲ μία λέξις δὲν θὰ ἔχῃ ἐν συγκρίσει πρὸς ἀνάγκοιαν ἄλλην ἐντελῶς τὴν ἴδιαν σημασίαν καὶ ἔτσι κατ' ἀνάγκην ἡ μία θὰ εἶναι ὠραιότερα ἢ ἀσχημότερα ἀπὸ τὴν ἄλλην. Διότι πάντως καὶ αἱ δύο θὰ σημαίνουν κάτι ὠραῖον ἢ ἀσχημον, ὄχι ὁμως διότι ἡ ἐννοιά των ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ ὠραίου ἢ τοῦ ἀσχήμου. ἢ, ἐὰν αὐτὸ συμβαίνῃ, πάντως

μειταφορὰς ἐντεῦθεν οἰστέον, ἀπὸ καλῶν ἢ τῆ φωνῆ ἢ τῆ
 δυνάμει ἢ τῆ ὄψει ἢ ἄλλῃ τινὶ αἰσθήσει. Διαφέρει δ' εἰπεῖν,
 οἶον ῥοδοδάκτυλος ἠὼς μᾶλλον ἢ φοινικοδάκτυλος, ἢ ἐτι
 20 φαυλότερον ἐρυθροδάκτυλος. Καὶ ἐν τοῖς ἐπιθέτοις ἔστιν
 μὲν τὰς ἐπιθέσεις ποιεῖσθαι ἀπὸ φαύλου ἢ αἰσχροῦ, οἶον δ'
 μητροφόντης, ἔστι δ' ἀπὸ τοῦ βελτίου, οἶον ὁ πατρὸς ἀμύν-
 τωρ καὶ ὁ Σιμωνίδης, ὅτε μὲν ἐδίδου μισθὸν ὀλίγον αὐ-
 τῷ ὁ νικήσας τοῖς ὄρευσιν, οὐκ ἤθελε ποιεῖν ὡς δυσχεραί-
 25 νων εἰς ἡμίονους ποιεῖν, ἐπεὶ δ' ἱκανὸν ἔδωκεν, ἐποίησε

χαίρει' ἀελλοπόδων θυγατρὸς ἵππων'

καίτοι καὶ τῶν ὄνων θυγατέρες ἦσαν Ἐτι τὸ αὐτὸ ὑποκο-
 ρίζεσθαι· ἔστιν δὲ ὁ ὑποκορισμὸς ὃς ἔλατιον ποιεῖ καὶ τὸ
 κακὸν καὶ τὸ ἀγαθόν, ὥσπερ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης σκώπτων
 30 ἐν τοῖς Βαβυλωνίοις, ἀντὶ μὲν χρυσοῖον χρυσιδάριον, ἀντὶ
 δ' ἱματίου ἱματιδάριον, ἀντὶ δὲ λοιδορίας λοιδορημάτιον
 καὶ νοσημάτιον. Εὐλαβεῖσθαι δὲ δεῖ καὶ παρατηρεῖν ἐν ἀμ-
 ποῖν τὸ μέτριον.

3. Τὰ δὲ ψυχρὰ ἐν τέταρτοι γίγνεται κατὰ τὴν λέξιν, (I)
 35 ἐν τε τοῖς διπλοῖς ὀνόμασιν, οἶον Λυκόφρων τὸν πολυπρό-
 σωπον οὐρανὸν τῆς μεγαλοκορύφου γῆς καὶ ἀκτὴν δὲ σιανο-
 πόρον, καὶ ὡς Γοργίας [ἠνόμαζεν] πτωχόμουσος κόλαξ,
 1406a ἐπινορήσαντας καὶ κατενορήσαντας. Καὶ ὡς Ἀλκιδάμας
 μένους μὲν τὴν ψυχὴν πληρουμένην, πυρὶχρον δὲ τὴν ὄψιν
 γιγνομένην, καὶ τελεσφόρον ᾤήθη τὴν προθυμίαν αὐτῶν γε-

1. Κωμῶδια ἀπολεσθεῖσα.

2. Ποιητὴς τοῦ Γ' αἰῶνος, γεννηθεὶς εἰς Χαλκίδα. Τὸ τραγικὸν
 ποίημά του «Ἀλεξάνδρα» ἔθεωρεῖτο ὑπόδειγμα σκοτεινοῦ καὶ ψυ-
 χροῦ ὄψους.

θά υπάρχη κάποια ποσοτική διαφορά μεταξύ των Ἴσθου λοιπόν ποίας λέξεις πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμεν διὰ τὰς μεταφοράς : ἐκείνας πού εἶναι ὠραῖαι εἶτε ὡς πρὸς τὸν ἦχον εἶτε ὡς πρὸς τὸ νόημα εἶτε ὡς πρὸς τὴν ὄψιν εἶτε ὡς πρὸς ἄλλην αἰσθητὴν ιδιότητά των. Ἔτσι υπάρχει διαφορά ἀντὶ τὴν Ἠὼ τὴν χαρακτηρίζομεν ροδοδάκτυλον, πρᾶγμα πού εἶναι προτιμότερον, ἢ πορφυροδάκτυλον ἢ, τὸ χειρότερον, ἐρυθροδάκτυλον. Ἐπίσης καὶ τὰ ἐπίθετα ἡμποροῦμεν νὰ τὰ ἐκλέγωμεν εἶτε κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν κακὴν ὄψιν τοῦ πράγματος, ὅπως δταν εἰς τὸν Ὀρέστην δίδωμεν τὸ ἐπίθετον «μητροκτόνος», εἶτε ἀπὸ τὴν καλὴν ὄψιν, δταν αὐτὸν τὸν Ἴδριον χαρακτηρίζομεν ὡς ἐκδικητὴν τοῦ πατέρα του. Καὶ ὁ ποιητὴς Σιμωνίδης, δταν κάποιος, πού ἐνίκησεν εἰς τοὺς ἀγῶνας μουλαριῶν, τοῦ ἐζητοῦσε νὰ τοῦ συνθέσῃ ἀντὶ μικρᾶς ἀμοιβῆς ἐπαινετικὸν ποίημα, ἤρνετο, διότι ἔλεγεν ὅτι τοῦ ἤρχετο ἀσχημα νὰ γράψῃ ποίημα γιὰ μουλάρια. Ὅταν ἑμῶς ἠδύχησε τὴν ἀμοιβήν, ἔγραψε τὸ ποίημα πού ἀρχίζει ἀπὸ τὸν στίχον :

«Γαῖά σας, θυγατέρες τῶν ἀνεμοπόδαρων ἀλόγων»,

μολονότι βέβαια τὰ μουλάρια εἶναι θυγατέρες ὄχι μόνον τῶν ἀλόγων, ἀλλὰ καὶ τῶν γαιδάρων.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ὑποκοριστικῶν. Τὸ ὑποκοριστικὸν εἶναι ἐκεῖνο πού μικραίνει τὴν σημασίαν καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἔτσι ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τοὺς «Βαθυλωνίους» τοῦ ἰσοκράτους ἀνομάζει τὸ μὲν χρῆμα «παραδάκι», τὸ ροῦχο «ρουχαλάκι», τὴν βρισιά «πραγματάκι», τὴν ἀρρώστειαν «ἀδριαθεσοῦλα». Πάντως καὶ τὰ ὑποκοριστικά πρέπει νὰ τὰ χρησιμοποιῶναι κανεὶς μὲ φρόνησιν καὶ πρέπει νὰ κρατῆ τὸ μέτρον εἰς τὴν χρησιμοποίησιν εἶτε τοῦ κυρίου ὄρου εἶτε τοῦ ὑποκοριστικοῦ.

3. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΥΦΟΥΣ

Τὸ λεκτικὸν εἶναι ψυχρὸν εἰς τέσσαρας περιπτώσεις· πρῶτον μὲν δταν γίνεται χρῆσις συνθέτων λέξεων, ὅπως ὁ Λυκόφρων ἔλεγε τὸν οὐρανὸν «πολυπρόζωπον», τὴν γῆν «μεγαλοκόρυφον», τὴν ἀκτὴν «στενοπόρον»· ἐπίσης ὁ Γοργίας ἔλεγε τὸν κόλακα «πτωχόμουσον», μετεχειρίζετο δὲ συγχρόνως διὰ τοὺς ἀνθρώπους, πού πατοῦσαν τὸν ὄρκον τους, τὰς λέξεις «ἐπιπορκήσαντας» καὶ «κατευορκήσαντας». Ἐπίσης ὁ Ἀλκιδάμας ἔλεγεν ὅτι «ἡ μὲν ψυχὴ ἦτο γεμάτη θυμόν, ἡ ὄψις ἔγινε πυρίχρως» καὶ ἐχαρακτήριζε τὴν προθυμίαν τῶν ἠρώων του

νήσεσθαι, καὶ τελεσφόρον τὴν πειθῶ τῶν λόγων κατέσιγη-
 5 σεν, καὶ κυανόχρων τὸ τῆς θαλάττης ἔδαφος· πάντα ταῦτα
 γὰρ ποιητικὰ διὰ τὴν δίπλωσιν φαίνεται. Μία μὲν οὖν αὐ-
 τη αἰτία, μία δὲ (II) τὸ χρῆσθαι γλώτταις, οἷον Λυκόφρων
 Ξέροξην πέλωρον ἄνδρα, καὶ Σκίρων σίννις ἀνήρ, καὶ Ἄλ-
 κιδάμας ἄθυρμα τῆ ποιήσει, καὶ τὴν τῆς φύσεως ἀτασθα-
 10 λίαν, καὶ ἀκράτω τῆς διανοίας ὀργῇ τεθηγμένον. (III) Τρί-
 τον δ' ἐν τοῖς ἐπιθέτοις τὸ ἢ μακροῖς ἢ ἀκαίροις ἢ πυ-
 κνοῖς χρῆσθαι· ἐν μὲν γὰρ ποιήσει πρέπει γάλα λευκὸν εἰ-
 πεῖν, ἐν δὲ λόγῳ τὰ μὲν ἀπρεπέστερα, τὰ δέ, ἂν ἢ κατακο-
 ρῆ, ἐξελέγχει καὶ ποιεῖ φανερὸν ὅτι ποίησις ἐστίν, ἐπεὶ δεῖ
 15 γε χρῆσθαι αὐτοῖς· ἐξαλλάττει γὰρ τὸ εἰσθὸς καὶ ξενικὴν
 ποιεῖ τὴν λέξιν. Ἄλλὰ δεῖ στοχάζεσθαι τοῦ μετροῦ, ἐπεὶ
 μείζον ποιεῖ κακὸν τοῦ εἰκῆ λέγειν· ἢ μὲν γὰρ οὐκ ἔχει τὸ
 εὖ, ἢ δὲ τὸ κακῶς. Διὸ τὰ Ἄλκιδάμαντος ψυχρὰ φαίνεται·
 οὐ γὰρ ἠδύσμαιι χρῆται ἀλλ' ὥς ἐδέσμαιι τοῖς ἐπιθέτοις,
 20 οὔτω πυκνοῖς καὶ μείζοσι καὶ ἐπὶ δῆλοις, οἷον οὐχ ἰδρωῖτα
 ἀλλὰ τὸν ὑγρὸν ἰδρωῖτα, καὶ οὐκ εἰς Ἴσθμια ἀλλ' εἰς τὴν
 τῶν Ἴσθμίων πανήγυριν, καὶ οὐχὶ νόμους ἀλλὰ τοὺς τῶν
 πόλεων βασιλεῖς νόμους, καὶ οὐ δρόμῳ ἀλλὰ δρομαίᾳ τῆ
 τῆς ψυχῆς δρομῇ, καὶ οὐχὶ μουσεῖον ἀλλὰ τὸ τῆς φύσεως πα-
 25 ραλαβῶν μουσεῖον, καὶ σκυθροπὸν τὴν φροντίδα τῆς ψυ-
 χῆς, καὶ οὐ χάριτος ἀλλὰ πανδήμου χάριτος δημιουργὸς καὶ

1. Ἴσοδ ἓνα σκοτεινὸν καὶ σχεδὸν ἀκατανόητον χωρίον, τὸ ὁποῖ-
 ον κανεῖς ἕως τῆρα δὲν ἀπέθωκεν ἱκανοποιητικὰ καὶ γεννᾶ ζητήμα-
 τα πάντοτε εἰς τοὺς σχολιαστὰς καὶ τοὺς μεταφραστὰς τοῦ Ἀριστο-
 τέλους.

ὡς τελεσφόρον, καθὼς καὶ τὴν πειστικὴν τῶν λόγων των, ἐπίσης δὲ ὠνόμαζε κυανόχρων τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ὅλα ὁμῶς αὐτὰ τὰ ἐπίθετα, προδήλως ἐπειδὴ εἶναι σύνθετα, ταιριάζουν εἰς τὸν ποιητικὸν λόγον. Αὐτὴ εἶναι ἡ μία αἰτία, ποῦ καθιστᾷ ψυχρὸν τὸ ὕφος, ἄλλη δὲ εἶναι ἡ χρησιμοποίησις τελειῶς παραδόξων χαρακτηρισμῶν. Ἔτσι ὁ μὲν Λυκόφρων ὠνόμαζε τὸν Ξέρξην «ἄνθρωπον κολοσσόν», ὁ δὲ Σκίρων «ἄνθρωπον μάστιγα». Ἐπίσης ὁ Ἄλκιδάμας μετατρέπει τὴν ποιήσιν σὲ παιγνίδι, ὅταν ὁμιλῇ περὶ ἀτασθαλίας τῆς φύσεως ἢ ὅταν λέγῃ ὅτι ἓνας ἄνθρωπος ἐκεντρῖζετο ἀπὸ τὴν ἀσυγκράτητον ὀργὴν τῆς διανοίας του. Τρίτος λόγος ψυχρότητος τοῦ ὕφους εἶναι ἡ χρησιμοποίησις ἐπιθέτων ποῦ ἔχουν μακρινὴν μόνον σχέσιν μὲ τὸ οὐσιαστικόν ἢ δὲν εἶναι ἐπίκαιρα, ἢ ἀκόμη ἡ χρησιμοποίησις πολλῶν ἐπιθέτων μαζί. Πράγματι, εἰς μὲν τὸν ποιητικὸν λόγον ταιριάζει νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ γάλα ὡς λευκόν, ἐνῶ εἰς τὸν πεζὸν ἄλλοτε μὲν δὲν ταιριάζουν καθόλου τὰ ἐπίθετα, ἄλλοτε πάλιν, ὅταν ἀποτελοῦν πλεονεξίαν, προδίδουν καὶ φανερώουν ὅτι πρόκειται περὶ προσπάθειάς γιὰ νὰ δημιουργηθῇ περίτεχνον ὕφος. Πάντως πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται βέβαια καὶ τὰ ἐπίθετα, διότι ἔτσι ὁ ῥήτωρ ξεφεύγει τὰ τετραμμένα κατὰ διὰ πρῶτοτυπίαν εἰς τὸν λόγον του. Ἀλλὰ πρέπει πάντοτε νὰ φροντίσῃ νὰ κρατῇ τὸ πρέπον μέτρον εἰς τὴν χρησιμοποίησίν των, διότι ἄλλῶς κάμνει μεγαλύτερον κακὸν παρά ἐάν ὁμιλοῦσε ὅλως διόλου ἄτεχνα. Πράγματι, ὁ λόγος μὲν ποῦ εἶναι γραμμένος χωρὶς καμμίαν τέχνην δὲν εἶναι ὠραίος, ἐνῶ ἐκεῖνος ποῦ εἶναι γραμμένος μὲ ὑπερβολικὴν ἐπιτήδευσιν εἶναι ἄσχημος. Καὶ γι' αὐτὸ αἱ ἐκφράσεις ποῦ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἄλκιδάμας εἶναι: προδήλως ψυχραί· διότι εἰς τὸ ὕφος του τὰ ἐπίθετα δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῶς τὸ καρύκειμα, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο τὸ φαγητόν. Τόσον πολλαπλᾶ καὶ ὑπερβολικὰ καὶ περὶ πραγμάτων ποῦ εἶναι αὐτονόητα εἶναι τὰ ἐπίθετά του. Ἔτσι δὲν λέγει «ὁ ἰδρώτας», ἀλλὰ «ὁ ὑγρὸς ἰδρώτας», δὲν λέγει «εἰς τὰ Ἴσθμια», ἀλλὰ «εἰς τὴν πανήγυριν τῶν Ἴσθμίων», δὲν λέγει «οἱ νόμοι», ἀλλὰ «οἱ βασιλεῖς τῶν πόλεων νόμοι», δὲν λέγει «τὸ τρέξιμο», ἀλλὰ «ἡ δύναμις τῆς ψυχῆς ποῦ μᾶς κάμνει νὰ τρέχωμεν», δὲν λέγει «τὸ μουσεῖον», ἀλλὰ «τὸ μουσεῖον τῆς φύσεως». Ἐπίσης ὁ ἴδιος εἰς τὰς ψυχικὰς φροντίδας προσθέτει τὸ ἐπίθετον «σκυθρωπαί». Ἡ ὁμιλῶν διὰ κάποιον συγγραφέα ποῦ εἶχεν ἐπιτυχίας, δὲν τὸν χαρακτηρίζει ὡς δημιουργὸν εὐχα-

οικονόμος τῆς τῶν ἀκουόντων ἡδονῆς, καὶ οὐ κλάδοις ἀλλὰ τοῖς τῆς ὕλης κλάδοις [ἀπέκρυσεν], καὶ οὐ τὸ σῶμα παρήμπισχεν ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος αἰσχύνην, καὶ ἀντίμιμον τὴν

30 τῆς ψυχῆς ἐπιθυμίαν (τοῦτο δ' ἄμα καὶ διπλοῦν καὶ ἐπίθετον, ὥστε ποίημα γίνεται), καὶ οὕτως ἐξεδρον τὴν τῆς μοχθηρίας ὑπερβολήν. Διὸ ποιητικῶς λέγοντες τῇ ἀπρεπείᾳ τὸ γελοῖον καὶ τὸ ψυχρὸν ἐμποιοῦσι, καὶ τὸ ἀσαφές διὰ τὴν ἀδολεσχίαν· ὅταν γὰρ γιγνώσκοντι ἐπεμβάλλη, διαλύει τὸ

35 σαφές τῷ ἐπισκοτεῖν· οἱ δ' ἄνθρωποι τοῖς διπλοῖς χρωῶνται, ὅταν ἀνώνυμον ἦ καὶ ὁ λόγος εὐδύνθετος, οἷον τὸ χρονο-

1406b τριβεῖν· ἀλλ' ἂν πολὺ πάντως ποιητικόν. Διὸ χρησιμωιάτη ἢ διπλῆ λέξις τοῖς διθυραμβοποιοῖς· οὗτοι γὰρ ψοφώδεις· αἱ δὲ γλῶτται τοῖς ἐποποιοῖς· σεμνὸν γὰρ καὶ αὐθαδές...*

ἢ μεταφορὰ τοῖς λαμβείοις· τούτοις γὰρ νῦν χρωῶνται, ὥσπερ

5 εἴρηται* (IV) καὶ ἔτι τέταρτον τὸ ψυχρὸν ἐν ταῖς μεταφοραῖς γίνεται· εἰσὶν γὰρ καὶ μεταφοραὶ ἀπρεπεῖς, αἱ μὲν διὰ τὸ γελοῖον (χρωῶνται γὰρ καὶ οἱ κωμωδοποιοὶ μεταφοραῖς), αἱ δὲ διὰ τὸ σεμνὸν ἄγαν καὶ τραγικόν· ἀσαφεῖς δέ, ἂν πόρρωθεν. Οἷον Γοργίας χλωρὰ καὶ ἔναιμα τὰ πράγματα· οὐ

10 δὲ ταῦτα αἰσχυρῶς [μὲν] ἔσπειρας κακῶς δὲ ἐθέρισας· ποιητικῶς γὰρ ἄγαν. Καὶ ὡς Ἄλκιδάμας τὴν φιλοσοφίαν ἐπιτείχισμα τῶν νόμων, καὶ τὴν Ὀδύσσειαν καλὸν ἀνθρωπίνου βίου κάτοπιτρον, καὶ οὐδὲν τοιοῦτον ἄθυρμα τῇ ποιή-

ρίστων έργων, ἀλλὰ ὡς δημιουργὸν έργων ποῦ προκαλοῦν τὴν εὐχαριστήσιν ἔλου τοῦ λαοῦ καὶ ὡς φροντιστὴν τῆς ἡδονῆς τῶν ἀκροατῶν του. Ἐπίσης δὲν λέγει ὅτι κάποιος σκεπάστηκε μὲ κλαδιά. ἀλλὰ μὲ κλαδιά κομμένα ἀπὸ τὸ δένδρον, οὔτε ὅτι ἐσκέπασε τὸ σῶμα του, ἀλλ' ὅτι ἐσκέπασε τὴν ντροπὴ τοῦ σώματός του Ἐπίσης τὴν ψυχικὴν ἐπιθυμίαν τὴν ὀνομάζει πιστὴν μιμήτριαν, αὐτὸ δὲ εἶναι συγχρόνως καὶ σύνθετον καὶ ἐπίθετον, ὥστε ἡ ἔκφρασις καταντᾷ τελείως ποιητικῇ. Ὁ ἴδιος ἐπίσης τὴν μεγάλην κακίαν τὴν χαρακτηρίζει ὡς ἄκρον ἔκρον κακίας. Ἔτσι ὅσοι εἰς τὸν ρητορικὸν λόγον χρησιμοποιοῦν ποιητικὰς ἔκφράσεις γίνονται γελοῖοι καὶ ψυχροί. ἀκόμη δὲ ἡ πολυλογία τῶν ἀποβαίνει εἰς βάρος τῆς σαφηνεύας. Διότι ἐκεῖνος ποῦ ἔμιλει περὶ ἑνὸς πράγματος γνωστοῦ εἰς τοὺς ἀκροατὰς του καὶ χωρὶς λόγον τοῦ δίδει περιττοὺς χαρακτηρισμοὺς, διαλύει τὴν σαφῆ γνῶσιν τοῦ πράγματος τούτου καὶ τὸ σκεπάσει μὲ σκοτάδια. Καὶ ναὶ μὲν ὄλοι οἱ ἄνθρωποι μεταχειρίζονται καὶ συνθέτους λέξεις, ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν δὲν ὑπάρχη ἄλλη κυριολεκτικὴ ἀπόδοσις τῆς ἐννοίας καὶ ἐπιπλέον ἡ σύνθετος λέξις εἶναι ἐπιτυχῆς, ὅπως λ. χ. τὸ «χρονοτριβῶ». Ἡ συχνὴ ὅμως χρησιμοποίησις συνθέτων λέξεων πάντως ἀνήκει εἰς τὸν ποιητικὸν λόγον. Καὶ γὰρ αὐτὸ ἡ σύνθετος λέξις εἶναι κυρίως χρήσιμος εἰς τοὺς λυρικοὺς ποιητὰς, διότι αὐτοὶ ἔχουν ἀνάγκην λέξεων ἡχηρῶν, αἱ δὲ παράδοξοι καὶ ἀσυνήθειοι λέξεις εἰς τοὺς ἐπικοὺς ποιητὰς, ποῦ ἐπιδιώκουν τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ τολμηρὰν ἔκφρασιν τέλος δὲ ἡ μεταφορὰ εἰς τοὺς δραματικοὺς ποιητὰς, ποῦ καὶ σήμερα, ὅπως εἴπαμε, τὴν χρησιμοποιοῦν. Τέταρτος λόγος ψυχρότητος τοῦ ὕφους εἶναι ἐκεῖνος ποῦ ὀφείλεται εἰς τὴν κακὴν χρῆσιν τῶν μεταφορῶν, διότι ὑπάρχουν καὶ μεταφοραὶ ποῦ δὲν ἔχουν τὴν θέσιν των, ἄλλαι μὲν διότι γελοιοποιοῦν τὸ θέμα (διότι πράγματι καὶ οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ χρησιμοποιοῦν μεταφορὰς), ἄλλαι δὲ διότι εἶναι περισσώτερον ἀπὸ ὅ,τι πρέπει μεγαλοπρεπεῖς καὶ τραγικαί. Ἐπιπλέον αἱ μεταφοραὶ εἶναι ἀσαφεῖς, ὅταν ἔχουν μακρινὴν μόνον σχέσιν μὲ τὸ θέμα. Ἴδου μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν Γοργίαν: «τὰ χλωρὰ καὶ ματωμένα πράγματα», «ἔσπειρες τὴν ντροπὴ καὶ ἐθέρισες τὴν κακίαν» ὄλαι αὐταὶ αἱ ἔκφράσεις εἶναι υπερβολικὰ ποιητικαί. Ἐπίσης ὁ Ἀλκιδάμας λέγει ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι «ἡ ἐπαλξις τῶν νόμων» καὶ ὅτι ἡ Ὀδύσεια εἶναι «πιστὸς καθρέπτης τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου» καὶ ὅτι «δὲν

σει προσφέρων ἅπαντα γὰρ ταῦτα ἀπίθανα διὰ τὰ εἰρημέ-
 15 να. Τὸ δὲ Γοργίου εἰς τὴν χελιδόνα. ἐπεὶ κατ' αὐτοῦ πετο-
 μένη ἀφῆκε τὸ περίτιωμα, ἄριστα τῶν τραγικῶν· εἶπε γὰρ
 αἰσχρὸν γε ὦ Φιλομήλα. Ὅρνιθι μὲν γάρ. εἰ ἐποίησεν, οὐκ
 αἰσχρὸν, παρθένῳ δὲ αἰσχρὸν Ἐὐ οὖν ἐλοιδόρησεν εἰπὼν δ
 ἦν, ἀλλ' οὐχ ὁ ἔστιν.

20 4 Ἔστιν δὲ καὶ ἡ εἰκὼν μεταφορὰ· διαφέρει γὰρ μι-
 κρόν· ὅταν μὲν γὰρ εἴπῃ τὸν Ἀχιλλέα

ὡς δὲ λέων ἐπόρουσεν,

εἰκὼν ἔστιν, ὅταν δὲ λέων ἐπόρουσε. μεταφορὰ διὰ τὸ γὰρ
 ἄμφω ἀνδρείους εἶναι, προσηγόρευσεν μετενέγκας λέοντα
 25 τὸν Ἀχιλλέα. Χρήσιμον δὲ ἡ εἰκὼν καὶ ἐν λόγῳ, ὀλιγάκις
 δέ· ποιητικὸν γάρ. Οἰσιτέει δὲ ὡσπερ αἱ μεταφοραὶ· μετα-
 φοραὶ γὰρ εἰσι διαφέρονσαι τῷ εἰρημένῳ. Εἰσὶν δ' εἰκόνες
 οἷον ἦν Ἀνδροτίων εἰς Ἰδριέα, δι' ὁμοίους τοῖς ἐκ τῶν δε-
 σμῶν κυνιδίους· ἐκεῖνά τε γὰρ προσπίπτοντα δάκνειν, καὶ
 30 Ἰδριέα λυθέντα ἐκ τῶν δεσμῶν εἶναι χαλεπόν. Καὶ ὡς
 Θεοδάμας εἵκαζεν Ἀρχίδαμον Εὐξένῳ γεωμετρῆϊν οὐκ ἐπι-
 σταμένῳ ἐν τῷ ἀνάλογον· ἔσται γὰρ καὶ ὁ Εὐξενος Ἀρχί-
 δαμος γεωμετρικός. Καὶ τὸ ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ Πλάτωνος,

1. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ ἀμφιβόλου ἑρμηνείας χωρῖα τοῦ Ἀρ-
 στοτέλους, ἐπάνω στὰ ὁποῖα σκονιάθουσι ἐρμηνεύονται καὶ σχολιασταί.

2. Γνωστός εἶναι ὁ μῦθος τῆς μεταμορφώσεως τῆς παρθένου Φι-
 λομήλας σὲ χελιδόνι.

3. Αὐτὴ ἡ περικοπή δὲν ὑπάρχει ἐπὶ λέξει εἰς τὸν Ὅμηρον. Βλ.
 Ἰλιάδα Γ 164.

4. Ὁ Ἀνδροτίων ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους.

5. Ὁ Ἰδριεύς φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μανσώλου, βασι-
 λέως τῆς Κερίας, γιὰ τὸν ὁποῖον γίνεται μνεία εἰς τὸν λόγον τοῦ
 Ἰσοκράτους πρὸς Φίλιππον.

6, 7, 8. Δὲν περιεσώθη καμμία πληροφορία περὶ τῶν προσώπων
 αὐτῶν.

9. Τοῦ δυσκολονόητου αὐτοῦ χωρίου πολλαὶ ἐρμηνεῖαι ἐπροτάθη-
 σαν. Πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ Εὐξενος ἦτο φημισμένος διὰ τὴν βαθεῖαν
 γνώσιν τῆς γεωμετρίας καὶ ὁ Θεοδάμας, εἰρωνικὰ μιλώντας διὰ τὸν

προσέφερε κανένα ἐξαιρετικὸν παιγνίδισμα εἰς τὴν ποίησιν του»¹. Πράγματι ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐκφράσεις δὲν εἶναι δυνατὸν διὰ τοὺς λόγους ποὺ ἐξετέθησαν νὰ κάμουν πειστικὸν τὸν ρητορικὸν λόγον. Ἡ φράσις τοῦ Γοργίου ποδὸς ἕνα χελιδόνι, ποὺ πετώντας ἄφησε νὰ πέσῃ ἐπάνω του μιὰ κουτσουλιὰ, θὰ ἐταίριαζε πολὺ εἰς ἕνα δραματικὸν ποιητὴν· λέγον ἄλλοι πράγματι ὅτι εἶπε πρὸς τὸ χελιδόνι: «ντροπή σου, ὦ Φιλομήλα»². Φυσικὰ ἢ πρᾶξις αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ ντροπὴν γιὰ ἕνα πουλί, θὰ ἦτο ὅμως ντροπὴ ἂν τὴν ἔκαμνε μιὰ νέα Ἐπομένως ἡ ἐπίπληξις τοῦ Γοργίου θὰ ἦτο σωστὴ ἐφ' ὅσον θὰ ἐστρέφετο ἐναντίον ἐκείνου τοῦ προσώπου ποὺ ὑπῆρξε κάποτε, δὲν ἦτο ὅμως σωστὴ στρεφομένη κατὰ τοῦ πουλιοῦ.

4. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΣ

Καὶ ἡ εἰκὼν εἶναι εἶδος μεταφορᾶς. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ των εἶναι πολὺ μικρά. Ἔτσι, ὅταν ὁ Ὅμηρος λέγῃ γιὰ τὸν Ἀχιλλέα ὅτι «ὤρμησε σὰν λιοντάρη», ἔχομεν εἰκόνα³, καὶ ὅταν λέγῃ ὅτι «τὸ λιοντάρη αὐτὸ ὤρμησε», ἔχομεν μεταφοράν. Ἐπειδὴ καὶ οἱ δύο εἶναι ἀνδρειωμένοι, ὀνομάζει λιοντάρη τὸν Ἀχιλλέα κατὰ μεταφοράν. Καὶ ἡ εἰκὼν πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦται εἰς τὸν ρητορικὸν λόγον, ἀλλὰ σπανίως, διότι ταιριάζει κυρίως εἰς τὴν ποίησιν. Καὶ αἱ εἰκόνες πρέπει νὰ ἔχουν τὰς ἰδιότητες ποὺ ὑπεδείξαμεν καὶ διὰ τὰς μεταφορᾶς, διότι καὶ ἐκεῖναι εἶναι μεταφοραὶ, διαφέρουν δὲ ἀπὸ αὐτὰς μόνον κατὰ τὸ σημεῖον ποὺ ὑπεδείξαμεν. Εἰκὼν εἶναι, ἐπὶ παραδείγματι, αὐτὸ ποὺ εἶπεν ὁ Ἀνδρότιων⁴ διὰ τὸν Ἰδριέα⁵, ὅτι δηλ. μοιάζει μὲ τὰ σκυλάκια ποὺ μόλις τὰ ἔλυσαν ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες των, γιὰτὶ ὅπως αὐτὰ ρίχνονται ἐπάνω στοὺς διαβάτας καὶ τοὺς δαγκάνουν, ἔτσι καὶ ὁ Ἰδριεύς, μόλις τὸν ἀπέλυσαν ἀπὸ τὰς φυλακάς, ἔγινε πολὺ ζόρικος. Ἐπίσης ὁ Θεοδόμας⁶ ἐχρησιμοποίησε διὰ τὸν Ἀρχίδαμον⁷ τὴν εἰκόνα ὅτι μοιάζει μὲ Εὐξενον⁸ ποὺ δὲν ξέρεται γεωμετρίαν⁹. Ἀνάλογος εἰκὼν μπορεῖ νὰ δημιουργηθῇ μὲ ἀντιστροφὴν τῶν ὄρων, δηλ. νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ Εὐξενος εἶναι ἕνας Ἀρχίδαμος ποὺ ξέρεται γεωμετρίαν. Ἰσοῦ καὶ μερικαὶ εἰκόνες ἀπὸ τὴν «Πολιτείαν» τοῦ Πλάτωνος. Ἐκεῖνοι

¹ Ἀρχίδαμον, εἶπεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ἕνας Εὐξενος ποὺ δὲν ξέρεται γεωμετρίαν.

- 35 *δτι οἱ τοὺς τεθνεῶτας σκυλεύοντες εἰκόασι τοῖς κυνιδίοις, αὐτοὺς δὲ λίθους δάκνει τοῦ βάλλοντος οὐχ ἀπτόμενα. Καὶ ἡ εἰς τὸν δῆμον, οὗ ὁμοιοῦς ναυκλήρω ἰσχυρῶ μὲν ὑποκόφωρ δέ. Καὶ ἡ εἰς τὰ μέτρα τῶν ποιητῶν, οὗ εἰσὶ τοῖς ἄνευ κάλλους ὠραίοις· οἱ μὲν γὰρ ἀπανθήσαντες, τὰ δὲ διαλυ-*
 1407a *θέντα οὐχ ὁμοια φαίνεται. Καὶ ἡ Περικλέους εἰς Σαμίους, εἰκόεσσι αὐτοὺς τοῖς παιδίοις αὐτῶν τὸν ψωμὸν δέχεται μὲν, κλαίοντα δέ. Καὶ εἰς Βοιωτοὺς, οὗ ὁμοιοῦς τοῖς πρίνοις· τοὺς τε γὰρ πρίνους ὑφ' αὐτῶν κατακόπτεσθαι, καὶ τοὺς*
 5 *Βοιωτοὺς πρὸς ἀλλήλους μαχομένους. Καὶ ὁ Δημοσθένης τὸν δῆμον, οὗ ὁμοιοῦς ἐστὶν τοῖς ἐν τοῖς πλοίοις ναυτιῶσιν . . . καὶ ὡς Δημοκράτης εἰκόεσσι τοὺς ῥήτορας ταῖς τίτθαισιν αἰ τὸ ψῶμισμα καταπίνουσαι τῷ σιάλω τὰ παιδία παραλείφουσιν. Καὶ ὡς Ἀντισθένης Κηφισόδοτον τὸν λεπτὸν*
 10 *λιβανωτῶ εἰκόεσσι, οὗ ἀπολλύμενος εὐφραίνει. Πάσας δὲ ταύτας καὶ ὡς εἰκόνας καὶ ὡς μεταφορὰς ἐξεστὶ λέγειν, ὥστε ὅσαι ἂν εὐδοκιμῶσιν ὡς μεταφοραὶ λεχθεῖσαι. δῆλον δτι αὐταὶ καὶ εἰκόνας εἰσονται, καὶ αἱ εἰκόνας μεταφοραὶ λόγου δεόμεναι. Ἄει δὲ δεῖ τὴν μεταφορὰν τὴν ἐκ τοῦ ἀνά-*
 15 *λογον ἀνταποδιδόναι καὶ ἐπὶ θάτερα [καὶ ἐπὶ] τῶν ὁμογενῶν, ὅσον εἰ ἡ φιάλη ἀσπίς Διονύσου, καὶ τὴν ἀσπίδα ἀρμόττει λέγεσθαι φιάλην Ἐρωεωσ.*

5. Ὁ μὲν οὖν λόγος συντίθεται ἐκ τούτων, ἐστὶ δ' ἀρχὴ τῆς λέξεως τὸ ἐλληνίζειν· τοῦτο δ' ἐστὶν ἐν πέντε, (I) πρῶτον μὲν ἐν τοῖς συνδέσμοις, ἂν ἀποδιδῶ τις ὡς πεφύκασι πρότεροι καὶ ὕστεροι γίνεσθαι ἀλλήλων, ὅσον ἐνίοι ἀπαι-

1. Πλάτωνος «Πολιτεία» Ε'.

2. Πλάτωνος «Πολιτεία» Σ'.

3. Ὅταν καταστρωθῆ εἰς πεζὸν λόγον.

4. Πλάτωνος «Πολιτεία» Ι'.

5. Αἱ δύο αὐταὶ μεταφοραὶ εἶναι τοῦ Ἀναξανδρίδου, κωμικοῦ ποιητοῦ τῆς μέσης αἰτικῆς κωμωδίας (Βλ. Ἀθηναίου «Δειπνοσοφισταί» Α 9).

πού σκυλεύουν τούς νεκρούς, μοιάζουν με τὰ σκυλάκια πού δαγκάνουν τις πέτρες πού ρίχνουν ἐναντίον των, ὄχι ὅμως καί ἐκείνον πού ρίχνει τις πέτρες¹. Ἡ διὰ τὸν λαόν, ὅτι μοιάζει με καπετάνιο πού ἔχει δυνατὰ χέρια ἀλλὰ ἀδύνατη ἀκοή². Ἐπίσης ἡ εἰκὼν διὰ τούς στίχους τῶν ποιητῶν, ὅτι μοιάζουν με τούς νέους πού δὲν εἶναι ὠραῖοι, διότι καί αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι, ὅταν χάσουν τὴν ὁροσιὰ τῆς νεότητος, καί τὸ περιεχόμενον τῶν στίχων, ὅταν λυθῇ ἀπὸ τὰ μέτρα³, γίνονται ἀγνώριστα⁴. Ἐπίσης ἡ εἰκὼν τοῦ Περικλέους διὰ τούς Σαμίους ὅτι μοιάζουν με τὰ μικρὰ παιδιὰ πού δέχονται τὴν μπουκιά, ἀλλὰ ἐξακολουθοῦν τὸ κλάμα. Καί ἡ ἄλλη εἰκὼν τοῦ ἰδίου διὰ τούς Βοιωτούς, ὅτι μοιάζουν με τὰ πρινάρια, διότι ὅπως αὐτὰ τσακίζονται ἀναμεταξύ τους, ἔτσι καί οἱ Βοιωτοὶ με τούς συνεχεῖς ἐμφυλίους πολέμους των. Ὁ Δημοσθένης παρωμοίωσε τὸν λαόν με ἐκείνους πού, ὅταν εἶναι στὸ πλοῖον, τούς πιάνει ἡ θάλασσα. Ὁ Δημοκράτης παρωμοίωσε τούς ῥήτορας με τὰς τροφούς ἐκείνας πού τρώγουν τὴν τροφήν τὴν προωρισμένην γιὰ τὰ παιδιὰ, καί τὰ ξεγελοῦν ἀλείφοντας με σάλιο τὸ στοματάκι των. Ὁ Ἀντισθένης παρωμοίωσε τὸν λιγνὸν Κηφισόδοτον με λιθάνι, πού προξενεὶ εὐχαρίστησιν τὴν ὥρα πού καίεται. Ὅλα αὐτὰ εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθοῦν εἴτε ὡς εἰκόνες εἴτε ὡς μεταφοραί, ὥστε ἐκεῖνα πού θὰ θεωρηθοῦν ἐπιτυχῆ ἂν διατυπωθοῦν ὡς μεταφοραί. εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡμποροῦν νὰ γίνουν καί ἐπιτυχεῖς εἰκόνες. Καί αἱ εἰκόνες εἶναι μεταφοραὶ πού πρέπει νὰ ἐπεξηγηθοῦν. Πρέπει δὲ πάντοτε ἡ μεταφορὰ νὰ εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῇ καί κατ' ἀντίστροφον τρόπον ἐπὶ ὁμοειδῶν πραγμάτων. Ἐτσι, ἂν ὀνομάσωμεν τὸ ποτήρι ἀσπίδα τοῦ Διονύσου, εἶναι δυνατόν ἐξ Ἰσου ταιριαστὰ νὰ ὀνομάσωμεν καί τὴν ἀσπίδα ποτήρι τοῦ Ἄρεως⁵.

5. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΡΘΗΣ ΧΡΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Τὰ στοιχεῖα πού ἐξεθέσαμεν ἀποτελοῦν τὸν ρητορικὸν λόγον, βάσις δὲ τοῦ καλοῦ λεκτικοῦ εἶναι ἡ ὀρθὴ χρησιμοποίησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Τοῦτο συνίσταται εἰς πέντε σημεῖα κυρίως. Πρῶτον μὲν εἰς τούς συνδέσμους, ὅταν προσέχωμεν, ἂν χρησιμοποιήσωμεν ἕνα σύνδεσμον πού εἶναι φυσικὸν νὰ ἐπακολουθηθῇ ἀπὸ ἕνα ἄλλον, νὰ μὴ παραλείψωμεν τὸν δεῦτερον τοῦτον, διότι πράγματι: μερικοὶ σύνδεσμοι

- τοῦσιν, ὥσπερ ὁ μὲν καὶ ὁ ἐγὼ μὲν ἀπαιτεῖ τὸν δέ καὶ τὸν
 ὁ δέ. Δεῖ δὲ ἕως μέμνηται ἀνταποδιδόναι ἀλλήλοις, καὶ μή-
 τε μακρὰν ἀπαρτῶν μήτε σύνδεσμον πρὸ συνδέσμου ἀποδι-
 25 δόναι τοῦ ἀναγκαίου· ὀλιγαχοῦ γὰρ ἀρμόττει Ἐγὼ δ', ἐπεί
 μοι εἶπεν (ἦλθε γὰρ Κλέων δεόμενός τε καὶ ἀξιῶν), ἐπο-
 ρευόμεν παραλαβὼν αὐτούς. Ἐν τούτοις γὰρ πολλοὶ πρὸ
 τοῦ ἀποδοθησομένου συνδέσμου προεμβέβληνται σύνδεσμοι·
 εἰ δὲ πολὺ τὸ μεταξὺ γένηται [τοῦ ἐπορευόμεν], ἀσαφές.
 30 Ἐν μὲν δὴ τὸ εὖ ἐν τοῖς συνδέσμοις, (II) δεύτερον δὲ τὸ τοῖς
 ἰδίους ὀνόμασι λέγειν καὶ μὴ τοῖς περιέχουσιν. (III) Τρίτον
 μὴ ἀμφιβόλοις· ταῦτα δέ, ἂν μὴ τιναντία προαιρηῖται. ὁ
 περ ποιοῦσιν ὅταν μηθὲν μὲν ἔχωσι λέγειν, προσποιῶνται
 δέ τι λέγειν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι ἐν ποιήσει λέγουσιν ταῦτα,
 35 οἷον Ἐμπεδοκλῆς· φενακίζει γὰρ τὸ κύκλω πολὺ ὄν, καὶ
 πᾶσχοσιν οἱ ἀκροαταὶ ὁ περ οἱ πολλοὶ παρὰ τοῖς μάντε-
 σιν· ὅταν γὰρ λέγωσιν ἀμφίβολα, συμπαρανεύουσιν.

Κροῖσος Ἄλυν διαβάς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει.

- 1407b Καὶ διὰ τὸ ὄλωσ ἔλαττον εἶναι ἀμάρτημα διὰ τῶν γενῶν
 τοῦ πράγματος λέγουσιν οἱ μάντιες· τύχοι γὰρ ἂν τις μᾶλ-
 λον ἐν τοῖς ἀρτισμοῖς ἄρτια ἢ περισσὰ εἰπὼν μᾶλλον ἢ
 πόσα ἔχει, καὶ τὸ ὅτι ἔσται ἢ τὸ πότε, διὸ οἱ χρησμολόγοι
 5 οὐ προσορίζονται τὸ πότε. Ἄπαντα δὴ ταῦτα ὁμοια, ὥστ'
 ἂν μὴ τοιούτου τινὸς ἕνεκα, φευκτέον. (IV) Τέταρτον, ὡς
 Πρωταγόρας τὰ γένη τῶν ὀνομάτων διήρει, ἄρρενα καὶ θή-

ζητοῦν συμπλήρωσιν, ὅπως ὅταν χρησιμοποιοῦμεν τὸ «μὲν» ἢ τὸ «ἐγὼ μὲν», χρειάζεται τὸ «δὲ» ἢ τὸ «ὁ δέ». Πρέπει δὲ νὰ παραθέσωμεν τὸν δεῦτερον αὐτὸν σύνδεσμον. ὅταν ἀκόμη οἱ ἀκροαταὶ ἐνθυμοῦνται τὸν προηγούμενον καὶ ἔτσι νὰ μὴ βραδύνωμεν πολὺ νὰ συμπληρώσωμεν τὴν φράσιν, οὔτε νὰ παρεμβάλλωμεν ἄλλας ὑποτεταγμένας προτάσεις πρὶν ἀποδώσωμεν τὸν ἀπαραίτητον αὐτὸν σύνδεσμον. Διότι τοῦτο μόνον εἰς ὀλίγας περιστάσεις ταιριάζει. Ἀ.χ. εἰς τὴν φράσιν «ἐγὼ δὲ ὅταν μοῦ εἶπε (διότι ὁ Κλέων ἤλθε, παρακαλοῦσε καὶ μὲ ἐπίεζε) τοὺς ἐπῆρα μαζί μου καὶ ἐξεκίνησα», μεταξὺ τοῦ «ἐγὼ δὲ» καὶ τῆς ἀποδόσεώς του, δηλαδὴ τοῦ «ἐξεκίνησα», παρεμβάλλονται πάρα πολλαὶ ὑποτεταγμέναι προτάσεις. Καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχει μεγάλο διάστημα ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον ἕως τὸ ρῆμα, προκύπτει ἀσάφεια. Πρῶτον μὲν λοιπὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ καλὴ χρῆσις τῶν συνδέσμων. Δεῦτερον εἶναι ἡ χρησιμοποίησις κυριολεκτικῶν ἐκφράσεων καὶ ὄχι γενικωτέρων ἐνοιῶν. Τρίτον τὸ νὰ ἀποφεύγωμεν διαφορομένους ὄρους, ἐκτός ἂν τὸ κάμνωμεν ἀπὸ σκοποῦ, πρᾶγμα ποὺ κάμνουσιν πολλοὶ ὅταν δὲν ἔχουν τί νὰ ποῦν, θέλουσιν δὲ νὰ παραστήσουν ὅτι κάτι λέγουσιν. Αὐτοὶ μάλιστα ἐκφράζονται καὶ μὲ στίχους, ὅπως ὁ Ἐμπεδοκλῆς, διότι ἐκεῖνο ποὺ διατυπώνεται μὲ πολλὰς περιφράσεις ἐξαπατᾷ καὶ οἱ ἀκροαταὶ περιέρχονται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην ποὺ παρατηρεῖται καὶ εἰς ὄσους ἀκούουσιν χρησμούς. Διότι, ὅταν λέγουσιν διαφορούμενα πράγματα, ὅλοι συμφωνοῦν μαζί των. Ἔτσι συνέβη μὲ τὸν γνωστὸν χρησμὸν

«ὁ Κροῖσος, περνώντας τὸν Ἄλυν,

θὰ καταστρέψῃ ἕνα μεγάλο βασίλειον».

Ἄκριθῶς διὰ νὰ ὑπάρχουν ὀλιγώτεροι πιθανότητες σφάλματος, οἱ μάντιες ποτὲ δὲν χρησιμοποιοῦν κυριολεξίαν, ἀλλὰ γενικότητος, ὅπως ἀκριθῶς ἐρωτώμενος κανεὶς πόσα εἶναι ὄρισμένα πράγματα ποὺ δὲν τὰ ἔχει μετρήσει, ἔχει περισσότερας πιθανότητος ἐπιτυχίας ἂν εἴπῃ μὴ ζυγὰ. παρὰ ἂν καθόρισῃ ἕνα συγκεκριμένον ἀριθμὸν. Ἐπίσης περισσότερας πιθανότητος ἐπιτυχίας ἔχει ἐκεῖνος ποὺ προλέγει ὅτι θὰ συμβῇ κάτι τι. παρὰ ἐκεῖνος ποὺ καθορίζει καὶ τὸ πότε θὰ λάβῃ χώραν. Καὶ γι' αὐτὸ οἱ μάντιες ποτὲ δὲν προλέγουσιν πότε θὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ χρησμοὶ των. Ὅλοι αὐταὶ αἱ περιπτώσεις εἶναι ὅμοιαι μεταξὺ των. ὥστε ἂν οἱ λόγοι μας δὲν ἔχουν κάποιον ἀνάλογον σκοπὸν, πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν τὰς ἐκφράσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Τέταρτον νὰ κάμνωμεν τὴν διάκρισιν ποὺ ἔκαμμεν ὁ Πρωταγόρας μεταξὺ ἄρσενι-

λεα και σκευή· δεῖ γὰρ ἀποδιδόναι και ταῦτα ὀρθῶς· ἡ δ' ἔλθουσα και διαλεχθεῖσα ᾤχετο. (V) Πέμπτον ἐν τῷ τὰ πολ-
 10 λὰ και ὀλίγα και ἐν ὀρθῶς ὀνομάζειν· οἱ δ' ἔλθόντες ἐτυ-
 πτόν με.

Ὅπως δὲ δεῖ εὐανάνωστον εἶναι τὸ γεγραμμένον και
 εὐφραστον· ἔστιν δὲ τὸ αὐτό· ὁ περ οἱ πολλοὶ σύνδεσμοι
 οὐκ ἔχουσιν, οὐδ' ἂ μὴ θάδιον διασιτίξαι, ὥσπερ τὰ Ἑρα-
 15 κλείτου. Τὰ γὰρ Ἑρακλείτου διασιτίξαι ἔργον διὰ τὸ ἄδηλον
 εἶναι ποτέρῳ πρόσκειται, τῷ ὑστερον ἢ τῷ πρότερον, ὅλον
 ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος· φησὶ γὰρ «τοῦ λόγου
 τοῦδ' ἔόντος ἀεὶ ἀξύνετοι ἄνθρωποι γίνονται»· ἄδηλον γὰρ
 τὸ ἀεὶ, πρὸς ποτέρῳ <δεῖ> διασιτίξαι* ἔτι τάδε ποιεῖ σολοικί-
 20 ζειν τὸ μὴ ἀποδιδόναι, ἐὰν μὴ ἐπιζευγνύης ἀμφοῖν δ' ἀρμότ-
 τει, ὅλον ἢ πρόφον ἢ χρῶμα· τὸ μὲν ἰδῶν οὐ κοινόν, τὸ δ'
 αἰσθόμενος κοινόν. Ἄσαφῆ δὲ ἂν μὴ προθεῖς εἴπησ. μέλ-
 λων πολλὰ μεταξὺ ἐμβάλλειν. ὅλον ἐμελλον γὰρ διαλεχθεῖς
 ἐκείνῳ τάδε και τάδε και ὧδε πορεύεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἐμελλον
 25 γὰρ διαλεχθεῖς πορεύεσθαι, εἶτα τάδε και τάδε και ὧδε
 ἐγένετο.*

6. Εἰς ὄγκον δὲ τῆς λέξεως συμβάλλεται τάδε, (I) τῷ
 λόγῳ χρῆσθαι ἀντ' ὀνόματος, ὅλον μὴ κύκλον, ἀλλ' ἐπίπε-
 δον τὸ ἐκ τοῦ μέσου ἴσον. Εἰς δὲ συντομίαν τὸ ἐναντίον,

1. Δὲν μεταφράζω τὴν φράσιν αὐτήν, διότι θὰ ἔχανε τὴν ἀξίαν
 τῆς ὡς παράδειγμα ὀρθῆς χρήσεως μετοχῶν θηλυκοῦ γένους, ἀναπο-
 κρινομένων πρὸς τὸ ὑποκείμενον τῆς φράσεως, πού εἶναι και αὐτὸ
 θηλυκόν.

2. Δὲν μεταφράζεται διὰ τὸν ἴδιον λόγον.

3. Πολλὰς ὑποτεταγμένας φράσεις.

4. Ἡ ἀσάφεια και τὸ σκοτεινὸν ὕφος τοῦ Ἑρακλείτου εἶναι πα-
 ροιμῶδη.

καὶ, θηλυκοῦ καὶ οὐδετέρου γένους, καὶ νὰ προσέχωμεν ὅλοι οἱ ὅροι τῆς φράσεως νὰ ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸ ὑποκειμένον τῆς, «ἢ δ' ἔλθοῦσα καὶ διαλεχθεῖσα ὄχουτο»¹. Τὸ πέμπτον σημεῖον συνίσταται εἰς τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τοῦ πληθυντικοῦ καὶ τοῦ ἐνικοῦ ἀριθμοῦ (ὥστε ὅλοι οἱ ὅροι τῆς φράσεως νὰ ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν ἀριθμὸν εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι διατυπωμένον τὸ ὑποκειμένον τῆς), ὅπως εἰς τὴν φράσιν «οἱ δ' ἔλθόντες ἔτυπτόν με»².

Πρέπει δὲ γενικὰ νὰ διαβάζωμεν καλὰ τὸν γραπτὸν λόγον μας καὶ νὰ τὸν ἀπαγγέλλωμεν καλὰ πρᾶγμα πού εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὸ πρῶτον. Αὐτὸ δὲ γίνεται δύσκολον, ὅταν χρησιμοποιοῦμεν πολλοὺς συνδέσμους³ ἢ φράσεις πού δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ τὰς χωρίσωμεν μὲ σημεῖα στίξεως, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ ἔργα τοῦ Ἡρακλείτου⁴. Πράγματι, τὸ νὰ βάλῃ κανεὶς σημεῖα στίξεως εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἡρακλείτου εἶναι βαρεῖα δουλειά, διότι δὲν εἶναι φανερόν ἂν ὠρισμένοι προσδιορισμοὶ τῶν ἀναφέρωνται εἰς τὴν προηγουμένην ἢ εἰς τὴν ἐπομένην φράσιν, ὅπως λ. χ. εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ βιβλίου του. Ἐποῦ ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς: «ἐπειδὴ ὑπάρχει αὐτῇ ἡ αἰτία πάντοτε οἱ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ τὴν ἐνοήσουσιν»· ἐδῶ πράγματι δὲν εἶναι φανερόν ἂν τὸ πάντοτε πηγαίνει μὲ τὴν πρώτην ἢ μὲ τὴν δευτέραν πρότασιν. Ἐπὶ πλεόν σολοικισμὸς ὑπάρχει, ἔταν οἱ ὅροι μιᾶς φράσεως δὲν ἀνταποκρίνονται καὶ δὲν ταιριάζουσιν μεταξύ των⁵. λ.χ. τὸ «αἰσθάνομαι» ἢ μπορεῖ νὰ λεχθῆ εἴτε περὶ ἤχου εἴτε περὶ χρώματος, ὅχι ἕμως καὶ τὸ «βλέπω». Ἐπίσης προκαλεῖται ἡ ἀσάφεια, ὅταν ἀρχίζωμεν τὴν φράσιν καὶ χωρὶς νὰ τὴν ὀλοκληρώσωμεν παρεμβάλλωμεν μεταξύ δύο τμημάτων τῆς πολλὰς παρεπιπτούσας φράσεις, ὅπως λ.χ. ἡ φράσις «ἐπρόκειτο, ἀφοῦ ἐκουθέντιασα μὲ ἐκεῖνον καὶ ἕκαμα τοῦτο καὶ ἐκεῖνο καὶ κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον. νὰ φύγω», ἐνῶ ἡ ὀρθὴ φράσις εἶναι «ἐπρόκειτο, ἀφοῦ ἐκουθέντιασα μὲ ἐκεῖνον, νὰ φύγω, καὶ κατόπιν ἕκαμα κλπ.».

6. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΥΦΟΥΣ

Τὸ ὕφος γίνεται εὐρύχωρον ὅταν ἀντὶ τοῦ ὀνόματος ἐνὸς πράγματος χρησιμοποιοῦμεν τὴν ἐξηγησίαν του· λ.χ. ἂν ἀντὶ τῆς λέξεως «κύκλος» εἴπωμεν «τὸ ἐπίπεδον ἐκεῖνο σχῆμα πού κόπτε σημεῖον του ἀπέχει ἑξ ἰσοῦ ἀπὸ τὸ κέντρον»· καὶ ἑξ ἀντιθέτου τὸ ὕφος γίνεται σύντομον, ὅταν ἀντὶ τῆς ἐξηγήσεως

30 ἀντὶ τοῦ λόγου ὄνομα. Καὶ ἐὰν αἰσχροὺν ἢ ἀπροεπὲς· ἐὰν μὲν ἐν τῷ λόγῳ ἢ αἰσχροὺν, τοῦνομα λέγειν, ἐὰν δ' ἐν τῷ ὀνόματι, τὸν λόγον. Καὶ μεταφοραῖς δηλοῦν καὶ τοῖς ἐπιθέτοις εὐλαβούμενον τὸ ποιητικόν. (II) Καὶ τὸ ἐν πολλὰ ποιεῖν, ὃ περ οἱ ποιηταὶ ποιοῦσιν· ἐνὸς ὄντος λιμένος ὁμῶς λέγουσι

35 λιμένας εἰς Ἀχαϊκούς

καὶ

δέλτου μὲν αἶθε πολύθυροι διαπυχαί.

(III) Καὶ μὴ ἐπιζευγνύναι, ἀλλ' ἑκατέρῳ ἑκάτερον «τῆς γυναικὸς τῆς ἡμετέρας»· ἐὰν δὲ συντόμως, τοῦναντίον «τῆς

40 ἡμετέρας γυναικὸς». (IV) Καὶ μετὰ συνδέσμου λέγειν· ἐὰν 1408a δὲ συντόμως, ἄνευ μὲν συνδέσμου, μὴ ἀσύδετα δέ, ὡς «πορευθεὶς καὶ διαλεχθεὶς» «πορευθεὶς διελέχθη». (V) Καὶ τὸ Ἀντιμάχου χρήσιμον, ἐξ ὧν μὴ ἔχει λέγειν, ὃ ἐκεῖνος ποιεῖ ἐπὶ τοῦ Τευμησοῦ,

5 ἔστι τις ἠγεμόσις ὀλίγος λόφος·

αὔξειται γὰρ οὕτως εἰς ἄπειρον. Ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ὅπως οὐκ ἔχει, ὁποτέρως ἂν ἢ χρήσιμον, ὅθεν καὶ τὰ ὀνόματα οἱ ποιηταὶ φέρουσιν, τὸ ἄχορδον καὶ τὸ ἄλυρον μέλος· ἐκ τῶν σιτηρήσεων γὰρ ἐπιφέρουσιν· εὐδο-

1. Τέλος ἐνὸς ἰαμβικοῦ στίχου ἀγνώστου ποιητοῦ.

2. Εὐριπίδου «Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις» 727 (μετάφρ. Σάρρου).

3. Δὲν μεταφράζω τὰς δύο αὐτὰς φράσεις, διότι μὲ τὴν ἀναλυτικὴν κατασκευὴν τῆς νοσηλληνικῆς φράσεως θὰ ἐχάνετο καὶ ἡ ἀξία τοῦ παραδείγματος.

4. Ἐπ.κός ποιητὴς ἀπὸ τὸν Κολοφῶνα, σύγχρονος τῶν Περσικῶν πολέμων. Κατὰ τὸν Κοῦντιλιανὸν εἶναι ὁ μεγαλύτερος μετὰ τὸν Ὅμηρον ἐπικός ποιητὴς. Τὰ ἔργα του ἔχουν χαθῆ.

5. Βουνὸ τῆς Βοιωτίας.

6. Τὸ «ἄχορδον» εἰρήσκατα· εἰς στίχον τοῦ Θεόγγιδου, πρὸ τὸν ἀναφέρει ὁ Δημήτριος· τὸ δὲ «ἄλυρον» εἰς τὴν «Ἰφιγένειαν ἐν Ταύροις» τοῦ Εὐριπίδου στίχ. 144.

ἀναφέρωμεν μόνον τὸ ὄνομα τοῦ πράγματος. Χρησιμοποιούμεν τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο σύστημα. ὅταν πρόκειται νὰ ὀμιλήσωμεν διὰ κάτι αἰσχροῦ ἢ ἀπρεπέος· δηλαδή, ἐὰν μὲν ἡ ἐξηγήσεις εἶναι αἰσχρά, λέγομεν τὸ ὄνομα τοῦ πράγματος, ἐὰν δὲ τὸ ὄνομα εἶναι αἰσχροῦ, χρησιμοποιούμεν τὴν περιφρασιν. Ἐπίσης τὸ ὕφος γίνεται εὐρύχωρον μὲ τὴν χρησιμοποίησιν μεταφορῶν καὶ ἐπιθέτων, ἀρκεῖ νὰ προσέχωμεν μήπως περιπέσωμεν εἰς τὸ ποιητικὸν ὕφος. Ἐπίσης ἡ εὐρύτης τοῦ ὕφους ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ πληθυντικοῦ, ἐνῶ πρόκειται περὶ ἑνὸς μόνον πράγματος· αὐτὸ δὲ τὸ μέσον τὸ χρησιμοποιοῦν καὶ οἱ ποιηταί. Ἔτσι ἐνῶ πρόκειται περὶ ἑνὸς μόνον λιμένος λέγουν

« Στὰ ἀχαϊκὰ λιμάνια ¹ ».

Ἐπίσης :

«(Ἔνευ μου), αὐτὸ εἶν' τὸ γράμμα μου, πολύφυλλο καὶ παραδιπλωμένο ² ».

Τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἐπιτυγχάνομεν καὶ ὅταν δὲν ἐνώνωμεν τὰς λέξεις, ἀλλὰ τὰς παρατάσσωμεν ὅπως εἰς τὴν φράσιν «ἡ γυναίκα ἡ δική μου», ἐνῶ ἂν θέλωμεν σύντομον ὕφος πρέπει νὰ εἰπωμεν «ἡ γυναίκα μου». Ἐπίσης τὸ ὕφος γίνεται εὐρύχωρον, ὅταν χρησιμοποιούμεν τὴν κατὰ παράταξιν σύνδεσιν σύντομον δὲ ὅταν χρησιμοποιούμεν τὴν καθ' ὑπόταξιν, χωρὶς νὰ παρεμβάλλωμεν συμπλεκτικούς συνδέσμους. Παράδειγμα τῶν δύο αὐτῶν εἰδῶν εἶναι αἱ φράσεις «πορευθεὶς καὶ διαλεχθεὶς» καὶ «πορευθεὶς διελέχθη» ³. Ἡ εὐρυχωρία τοῦ ὕφους ἐπιτυγχάνεται ἐπίσης καὶ μὲ τὴν μέθοδον τοῦ Ἀντιμάχου ⁴, ποῦ χρησιμοποιεῖ προσδιορισμοὺς ἀσχέτους πρὸς τὸ θέμα του ὅπως λ.χ. ὅταν ὀμιλῇ διὰ τὸν Τευμησσὸν ⁵ λέγει :

«Εἶναι κάποιος βουναλάκι ποῦ τὸ δέρνουν οἱ ἀνέμοι»

διότι μὲ τὴν μέθοδον αὐτὴν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ξαπλώσῃ τὸ θέμα του ἐπ' ἀπειρον. Ἡ μέθοδος ποῦ συνίσταται εἰς τὸ νὰ λέγωμεν τί δὲν εἶναι ἓνα πρᾶγμα, μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ ἐπὶ τῶν καλῶν καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν ἀναλόγως τοῦ τί μᾶς συμφέρει. Ἔτσι οἱ ποιηταί χρησιμοποιοῦν τὰς ἐκφράσεις «ἄχορδο τραγούδι» καὶ «ἄλυρο τραγούδι» ⁶. Τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς τὰς ἐπιτυγχάνουν οἱ ποιηταί μὲ τὴν χρησιμοποίησιν στερητικῶν ἐπιθέτων καὶ ἡ μέθοδος αὐτὴ ἐπι-

10 *κιμει γὰρ τοῦτο ἐν ταῖς μεταφοραῖς λεγόμενον ταῖς ἀνάλο-
γον. ὅλον τὸ φάναι τὴν σάλπιγγα εἶναι μέλος ἄλυρον.*

7. Τὸ δὲ πρόπον ἐξει ἡ λέξις, ἐὰν ἢ παθητικὴ τε καὶ
ἠθικὴ καὶ τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν ἀνάλογον. (I) Τὸ
δ' ἀνάλογόν ἐστιν ἐὰν μήτε περὶ εὐόγκων αὐτοκαθδάλως λέ-
15 γηται μήτε περὶ εὐτελῶν σεμνῶς, μηδ' ἐπὶ τῷ εὐτελεῖ ὀνό-
ματι. ἐπὶ κόσμος· εἰ δὲ μή, κωμωδία φαίνεται, ὅλον ποιεῖ
Κλεοφῶν· ὁμοίως γὰρ ἔνια ἔλεγε καὶ εἰ εἴπειεν ἄν πότνια
σουκῆ. (II) Παθητικὴ δέ, ἐὰν μὲν ἢ ὕβρις, ὀργιζομένου λέ-
ξις, ἐὰν δὲ ἀσεβῆ καὶ αἰσχρά, ὀνοχραίνοντος καὶ εὐλαβου-
20 μένου καὶ λέγειν. ἐὰν δὲ ἐπαινετά, ἀγαμένως, ἐὰν δὲ ἐλεει-
νά, ταπεινῶς, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων δὲ ὁμοίως. Πιθανοῖ δὲ τὸ
πρᾶγμα καὶ ἡ οἰκεία λέξις· παραλογίζεται τε γὰρ ἡ ψυχὴ
ὡς ἀληθῶς λέγοντος, ὅτι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις οὕτως ἔχου-
σιν ὥστ' οἴονται, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἔχει [ὡς] ὁ λέγων, τὰ
25 πράγματα οὕτως ἔχειν, καὶ οὐνομοιοπαθεῖ ὁ ἀκούων ἀεὶ τῷ
παθητικῶς λέγοντι, κἄν μῆθ' ἐν λέγει. Διὸ πολλοὶ καταπλήτ-
τουσι τοὺς ἀχροατὰς θορυβοῦντες. (III) Καὶ ἠθικὴ δὲ αὐ-
τῆ ἢ ἐκ τῶν σημείων δεῖξις, . . . ὅτι ἀκολουθεῖ ἡ ἀριότιτου-
σα ἐκάστῳ γένει καὶ ἐξει. Λέγω δὲ γένος μὲν καθ' ἡλικίαν,

1. Μέτριος τραγικός ποιητής.

τυγχάνει εἰς τὰς μεταφορὰς ποῦ βασίζονται ἐπὶ τῆς ἀναλογίας. ὅπως λ. χ. τὸ νὰ λεχθῆ ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγος «τραγούδι χωρὶς λύρα».

7. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΡΕΠΟΝΤΟΣ ΛΕΚΤΙΚΟΥ

Τὸ λεκτικὸν εἶναι πρέπον, ὅταν ἀποδίδῃ καλὰ τὰ πάθη καὶ τὰ ἦθη, καὶ τοῦτο εἰς ὕψος ἀνάλογον πρὸς τὸ θέμα ποῦ χειρίζομεθα. Ὑψίσταται δὲ ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ θέμα, ὅταν, προκειμένου μὲν περὶ ἰδιαιτέρως σοβαρῶν ζητημάτων, ἀποφεύγωνται οἱ αὐτοσχεδιασμοί, προκειμένου δὲ πάλιν περὶ ζητημάτων μικρᾶς σημασίας, ἀποφεύγεται ἡ μεγάλη ἐπισημότης εἰς τὴν διατύπωσιν, ἀκόμη δὲ ὅταν ἀποφεύγωνται τὰ στολίδια τοῦ ὕψους, προκειμένου περὶ ἀσημάντων πραγμάτων. Ἄλλῃως κατανατᾶ λεκτικὸν κωμωδίας, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν Κλεοφῶντα ἢ ποῦ μετεχειρίζετο μερικὰς ἐκφράσεις ὡσάν αὐτὴν : «ἀξιόσεβαστη συκιά». Ἀποδίδει δὲ καλὰ τὰ πάθη τὸ λεκτικόν, ἔάν, ὅταν μὲν πρόκειται περὶ προσβολῆς, εἶναι ὀργίλον, ὅταν δὲ πάλιν πρόκειται περὶ ἀσεβῶν καὶ αἰσχυρῶν πραγμάτων, πρέπει τὸ λεκτικὸν νὰ εἶναι αὐστηρὸν καὶ νὰ φαίνεται ὅτι ὁ ρήτωρ διστάζει καὶ νὰ ἀναφέρῃ τὰ γεγονότα ποῦ σχετίζονται μὲ τὸ θέμα του. Ὅταν πρόκειται περὶ ἀξιωμαίων πραγμάτων, πρέπει νὰ γίνεται χρῆσις ἐκφράσεων θαυμασμοῦ, καὶ πάλιν ὅταν πρόκειται περὶ πραγμάτων ποῦ προκαλοῦν τὸν οἶκτον, τὸ λεκτικὸν πρέπει νὰ εἶναι ταπεινόν, ἀναλόγως δὲ καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις. Διότι ἡ χρησιμοποίησις λεκτικῶν ποῦ ταιριάζει εἰς τὴν συγκεκριμένην περίστασιν καθιστᾶ τὰ λεγόμενά μας πιστευτότερα. Διότι τότε ἡ ψυχὴ μας ἔχει τὴν παραίσθησιν ὅτι ὁ ρήτωρ λέγει τὴν ἀλήθειαν, διότι εἰς ἀναλόγους περιπτώσεις καὶ ἡμεῖς θὰ ἐξεφραζόμεθα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. καὶ ἐπομένως πιστεύομεν, καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ πραγματικότης δὲν εἶναι ὅπως τὴν παρουσιάζει ὁ ρήτωρ, ὅτι ἐν τούτοις ἔτσι εἶναι, καὶ πάντοτε οἱ ἀκροαταὶ συμμερίζονται τὰ πάθη ποῦ ὁ ρήτωρ ἐμφανίζει εἰς τὸν λόγον του καὶ ὅταν ἀκόμη αὐτὸς οὐσιαστικᾶ δὲν λέγῃ τίποτε. Καὶ γι' αὐτὸ πολλοὶ ρήτορες δημιουργοῦν μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀκροατάς των μόνον καὶ μόνον μὲ τὸ νὰ θορυβοῦν. Τὸ λεκτικὸν ἐξ ἄλλου ἀποδίδει καλὰ τὰ ἦθη, ὅταν ἐκδηλώνῃ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ των καὶ κάθε γένος πραγμάτων ἢ κατὰστασις συνοδεύεται μὲ τὴν ἐκφρασιν ποῦ τοῦ ταιριάζει. Μὲ τὴν λέξιν «γένος» ἐννοῶ, ἀπὸ ἀπόψεως μὲν

30 ολον παῖς ἢ ἀνὴρ ἢ γέρον, καὶ γυνὴ ἢ ἀνήρ, καὶ Λάκων ἢ
 Θετταλός, ἔξεις δέ, καθ' ἃς ποιός τις τῷ βίῳ· οὐ γὰρ καθ'
 ἅπασαν ἔξιν οἱ βίοι ποιοὶ τινες. Ἐὰν οὖν καὶ τὰ δνόματα
 οἰκεία λέγη τῇ ἔξει, ποιήσει τὸ ἦθος· οὐ γὰρ ταῦτά οὐδ'
 ὁσαύτως ἂν ἀγροῖκος ἂν καὶ πεπαιδευμένος εἴπειεν. * Πά-
 35 σχουσι δέ τι οἱ ἀκροαταὶ καὶ ᾧ κατακόρωσ' χρῶνται οἱ λο-
 γογράφοι «τίς δ' οὐκ οἶδεν ;» «ἅπαντες ἴσασιν»· ὁμολογεῖ
 γὰρ ὁ ἀκούων ἀισχυρόμενος, ὅπως μετέχη οὗ περ καὶ οἱ
 ἄλλοι πάντες.*

1408b Τὸ δ' εὐκαίρως ἢ μὴ εὐκαίρως χρῆσθαι κοινὸν ἀπάντων
 τῶν εἰδῶν ἐστιν. Ἄκος δ' ἐπὶ πάσῃ ὑπερβολῇ τὸ θρυλούμε-
 νον· δεῖ γὰρ αὐτὸν αὐτῷ προσεπιπλήττειν· δοκεῖ γὰρ ἀληθές
 εἶναι. ἐπεὶ οὐ λανθάνει γε δ ποιεῖ τὸν λέγοντα. Ἐτι τοῖς
 5 ἀνάλογον μὴ πᾶσιν ἅμα χρῆσασθαι· οὕτω γὰρ κλέπτεται ὁ
 ἀκροατής. Λέγω δὲ οἷον ἐὰν τὰ δνόματα σκληρὰ ἦ, μὴ καὶ
 τῇ φωνῇ καὶ τῷ προσώπῳ καὶ τοῖς ἀρμότιουσιν· εἰ δὲ μὴ,
 φανερόν γίνεται ἕκαστον ὃ ἐστιν. Ἐὰν δὲ τὸ μὲν τὸ δὲ μὴ,
 λανθάνει ποιῶν τὸ αὐτό. Ἐὰν οὖν τὰ μαλακὰ σκληρῶς καὶ
 10 τὰ σκληρὰ μαλακῶς λέγηται, ἀπίθανον γίνεται. Τὰ δὲ
 δνόματα τὰ διπλᾶ καὶ τὰ ἐπίθετα πλείω καὶ τὰ ξένα
 μάλιστα ἀρμόττει λέγοντι παθητικῶς· συγγνώμη γὰρ ὀργι-
 ζομένῳ κακὸν φάναι οὐρανόμηκες ἢ πελώριον εἴπειν. Καὶ

1. «Κακὸν οὐρανόμηκες», Ἰσοκράτους «Περὶ ἀντιδόσεως» 134.

ήλικίας τὸ παιδί ἢ τὸν ἄνδρα ἢ τὸν γέροντα, ἐπίσης δὲ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως τὸν ἄνδρα ἢ τὴν γυναίκα, τὸν Λακεδαιμόνιον ἢ τὸν Θεσσαλόν. Μὲ τὴν λέξιν «κατάστασις» πάλιν ἐννοῶ τὰς ιδιότητας πού μὲ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς του παρουσιάζει ὁ καθέννας. Πράγματι ἡ ζωὴ τοῦ καθενὸς δὲν ἐμφανίζει οἰασθήποτε ιδιότητα. Ἄν λοιπὸν χρησιμοποιοῦμεν λεκτικὸν πού ταιριάζει εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ καθενός, τοῦτο θὰ ἀποδίδῃ καλὰ τὰ ἦθη. Πράγματι ἕνας ἀμόρφωτος καὶ ἕνας μορφωμένος ἄνθρωπος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἰποῦν τὰ ἴδια πράγματα καὶ μὲ τὸ ἴδιον λεκτικόν. Προκαλεῖ δὲ σημαντικὸν ἀποτέλεσμα εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἡ ἔκφρασις πού κατὰ κόρον μεταχειρίζονται οἱ συνθέται ρητορικῶν λόγων, δηλαδὴ «ποιὸς δὲν ξέρει;» ἢ «ὄλοι ξέρουμε». Διότι τότε ὁ ἀκροατὴς παραδέχεται τοὺς λόγους τοῦ ρήτορος, ἀφοῦ θὰ ἔθεωροῦσε ντροπὴ τὸ νὰ μὴ ξέρῃ κάτι πού ὄλοι οἱ ἄλλοι τὸ γνωρίζουν.

Εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λεκτικοῦ πού ἀνεφέραμεν γενναῖται πάντοτε τὸ ζήτημα, τί εἶναι ἐπίκαιρον διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ τί δὲν εἶναι. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἕνα ἀποτελεσματικὸν φάρμακον, ὅταν κάμνωμεν χρῆσιν ὑπερβολῆς, δηλ. τὸ περίφημον ἀξίωμα ὅτι τότε ὁ ρήτωρ πρέπει οἰχρόνως νὰ ἐπιπλήττῃ τὸν ἑαυτὸν του (διότι ἀναγκάζεται νὰ εἰπῇ πράγματα πού φαίνονται ὑπερβολικά): πράγματι, τότε θὰ πιστευθῇ ὅτι κτῆτα πού λέγει εἶναι ἀληθινὰ ἀφοῦ καὶ ὁ ἴδιος συναισθάνεται ὅτι θὰ φανοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς του ὑπερβολικά. Πρέπει ἀκόμη νὰ μὴ χρησιμοποιοῦμεν συγχρόνως ὅλα τὰ μέσα πού εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὸ θέμα μας, διότι ἔτσι ἀποκτῶμεν περισσότερον τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἀκροατοῦ· λ. χ. ὅταν πρόκειται νὰ χρησιμοποιήσωμεν μίαν βαρεῖαν λέξιν, πρέπει νὰ τὴν προσφέρωμεν χωρὶς ἰδιαιτέραν ἔμφρασιν ἢ μορφασμὸν ἢ χειρονομίαν, ὅτι ἀλλέως ἀποκαλύπτεται τὸ τέχνασμά μας. Ἐνῶ, ὅταν ἡ μὲν φράσις εἶναι σκληρά, ὁ δὲ τόνος μας μαλακός, ἢ τάνάπαλιν, τότε ἐπιτυγχάνομεν τὸν σκοπὸν μας χωρὶς νὰ πάρῃ εἰδησιν ὁ ἀκροατὴς. Ἄν ἔμως πάλιν προσφέρωμεν μὲ σκληρὸν τόνον ἠπίας φράσεις ἢ μὲ ἥπιον σκληράς, ἡ ἔκφρασις μας δὲν εἶναι πειστικὴ. Αἱ σύνθετοι λέξεις, τὰ πολλὰ ἐπίθετα καὶ κυρίως αἱ ξενότροποι ἔκφρασεις ταιριάζουσιν εἰς ἐκεῖνον πού ὁμιλεῖ μὲ πάθος. Πράγματι, ἕνας ἄνθρωπος θυμωμένος θὰ συγχωρηθῇ ἐὰν ἀποκαλέσῃ μίαν συμφορὰν «οὐρανομήκη» ἢ «πελώριον» Ἐπίσης αἱ ἔκφρασεις αὐταὶ ταιριάζουσιν, ὅταν ὁ ρή-

διαν ἔχη ἤδη τοὺς ἀκροατὰς καὶ ποιήσῃ ἐνθουσιάζουσαι ἢ
 15 ἐπαίνοις ἢ ὠδίοις ἢ ὄργῃ ἢ φιλίᾳ, οἶον καὶ Ἰσοκράτης
 ποιεῖ ἐν τῷ πανηγυρικῷ ἐπὶ τέλει «φῆμην δὲ καὶ μνήμην»
 καὶ «οἱ εἰνες ἐτίησαν»· φθέγγονται τε γὰρ τὰ τοιαῦτα ἐν-
 θουσιάζοντες, ὥστε καὶ ἀποδέχονται δηλον ὅτι ὁμοίως ἔχον-
 20 τες. Διὸ καὶ τῇ ποιήσει ἤρμοσεν· ἐνθεον γὰρ ἢ ποίησις. Ἡ
 δὴ οὕτως δεῖ, ἢ μετ' εἰρωνείας, ὥσπερ Γοργίας ἐποίει καὶ
 τὰ ἐν τῷ Φαίδρω.

8. Τὸ δὲ σχῆμα τῆς λέξεως δεῖ μῆτε ἕμμετρον εἶναι μῆ-
 τε ἄρρυθμον· τὸ μὲν γὰρ ἀπίθανον, πεπλάσθαι γὰρ δοκεῖ,
 καὶ ἄμα καὶ ἐξίστησι· προσέχειν γὰρ ποιεῖ τῷ ὁμοίῳ, πότε
 25 πάλιν ἤξει. Ὡσπερ οὖν τῶν κηρύκων προλαμβάνουσι τὰ
 παιδία τὸ τίνα αἰρεῖται ἐπίτροπον ὁ ἀπελευθερούμενος ;
 Κλέωνα. Τὸ δὲ ἄρρυθμον ἀπέραντον, δεῖ δὲ πεπεράνθαι μὲν,
 μὴ μέτρον δέ· ἀηδὲς γὰρ καὶ ἄγνωστον τὸ ἄπειρον. Περιεί-
 νεται δὲ ἀριθμῷ πάντα· ὁ δὲ τοῦ σχήματος τῆς λέξεως ἀρι-
 30 θμὸς ῥυθμὸς ἐστίν, οὗ καὶ τὰ μέτρα τμητά. Διὸ ῥυθμὸν
 δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μῆ. Ποίημα γὰρ ἐστίν.
 Ῥυθμὸν δὲ μὴ ἀκριβῶς· τοῦτο δὲ ἐστίν ἐὰν μέχρι τὸν ἦ.
 Τῶν δὲ ρυθμῶν ὁ μὲν ἠρῶς σεμνὸς ἀλλὰ λεκτικῆς ἁρμο-
 νίας δεόμενος, ὁ δ' ἴαμβος αὐτὴ ἐστίν ἢ λέξις ἢ τῶν πολ-
 35 λῶν· διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμβεῖα φθέγγονται

1. Τὰς δύο φράσεις αὐτὰς δὲν τὰς μεταφράζω διὰ τὴν γίνῃ ἀντιληπτὸν τὸ περὶ ἀπειρία· δηλαδή ἢ ὑπὸ τοῦ ρήτορος χρησιμοποιή-
 σαι ἀρχαιοπρεπῶν καὶ ἀσυνήθων εἰς τὸν ἀττικὸν λόγον ἐκφράσεων.

2. Ὅπου ὁ Σωκράτης εἰρωνικὰ ἀποκαλεῖ τὸν ἑαυτὸν του νυμ-
 φόληπτον, ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὰς νύμφας.

3. Οἱ ἀπελεύθεροι ἦσαν πάντοτε ὑποδεέστεροι ἀπὸ τοὺς γεννη-
 μένους ἐλευθέρους πολίτας καὶ γι' αὐτὸ κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των
 ἐξέλεγον ἕνα ἐπίτροπον. Φαίνεται ὅτι κάποιος Κλέων θὰ ἐξέλεγτο
 συχνὰ ἐπίτροπος τῶν ἀπελευθέρων, ὥστε καὶ τὰ παιδία τὸ εἶχαν μά-
 θαι καὶ πρὶν συμπληρώσῃ τὴν φράσιν του ὁ κήρυξ ἀπαντοῦσαν αὐτὰ.

τωρ κατακτίσῃ πᾶ τὸ ἀκροατήριόν του καὶ τὸ ἐνθουσιάζῃ μὲ ἐπαίνους ἢ μὲ ψόγους. ἢ διότι ἐδημιούργησεν εἰς τὴν ψυχὴν του ἰσχυρὰ αἰσθήματα ὀργῆς ἢ φιλίας, ὅπως κάμνει ὁ Ἰσοκράτης εἰς τὸ τέλος τοῦ Πανηγυρικοῦ του, ὅπου χρησιμοποιοῖ ἐκφράσεις ὅπως «φήμην δὲ καὶ μνήμην» καὶ «οἵ τινες ἔτλησαν»¹, διότι αὐτοῦ τοῦ εἵδους τὰς φράσεις χρησιμοποιοῦν ἐκείνοι πού κατέχονται ἀπὸ ἐνθουσιασμόν, καὶ ἐπομένως εἶναι φανερόν ὅτι καὶ τὸ ἀκροατήριον, ἐὰν περιέλθῃ εἰς τὴν ἰδίαν ψυχικὴν κατάστασιν, εὐχαρίστως τὰς ἀκούει. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ ὕψος τοῦτο ταιριάζει εἰς τὴν ποίησιν, διότι ἡ ποίησις ἔχει κάτι τι τὸ ἐνθουσιώδες. Πρέπει λοιπὸν τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς νὰ τὰς χρησιμοποιοῦμεν ἢ κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον ἢ εἰρωνικᾶ. ὅπως ἔκαμνεν ὁ Γοργίας ἢ ὅπως βλέπομεν εἰς τὸν «Φαῖδρον» τοῦ Πλάτωνος².

8. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΡΥΘΜΟΥ

Ὁ ρητορικὸς λόγος δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε ἑμμετρος οὔτε ἐντελῶς χωρὶς ρυθμόν· πράγματι, εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν ὁ λόγος δὲν εἶναι πεισιτικός, διότι φαίνεται ὅτι εἶναι προσποιημένος, καὶ ἐξ ἄλλου ἀπομακρύνει τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν ἀπὸ τὸ νόημα, διότι τοὺς κάμνει νὰ περιμένουν τὸ ξαναγύρισμα τοῦ στίχου, ἀκριβῶς ὅπως τὰ μικρὰ παιδιὰ προφθάνουν, ὅταν ὁ κήρυξ ἐρωτᾷ ποιὸν προστάτην θὰ διαλέξῃ ὁ δούλος πού ἀπελευθερώνεται, καὶ πρὶν αὐτὸς ἀπαντήσῃ συμπληρώνουν : τὸν Κλέωνα³. Ὅταν πάλιν ὁ λόγος στερεῖται τελείως ρυθμοῦ, ἢ φράσις φαίνεται ἀτελής. Πρέπει ἕμως ἡ φράσις νὰ εἶναι τελεία, ἀλλ' ὄχι μὲ τὴν χρησιμοποίησιν ἑμμέτρου λόγου. Διότι τὸ ἀτελὲς δὲν ἀρέσει καὶ εἶναι ἀκατάληπτον. Κάθε πρᾶγμα ἀποκτᾷ τελειότητα μὲ τὸν ρυθμόν. Ὁ δὲ ρυθμὸς εἶναι ὁ ἀριθμὸς πού ἐφαρμόζεται ἐπάνω εἰς τὴν μορφήν τῆς φράσεως καὶ χωρίζεται εἰς διάφορα μέρη διακεκριμένα μεταξύ των. Πρέπει λοιπὸν ὁ ρητορικὸς λόγος νὰ ἔχῃ ρυθμόν, ὄχι ἕμως καὶ μέτρον, διότι τότε θὰ εἶναι ποίημα. Ἐξ ἄλλου ὁ ρυθμὸς τοῦ πεζοῦ λόγου δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄκαμπτos, καὶ αὐτὸ συμβαίνει ὅταν τὸν χρησιμοποιοῦμεν μέχρις ἐνὸς ὠρισμένου ὀρίου. Μεταξὺ τῶν ρυθμῶν ὁ μὲν ἠρωϊκὸς εἶναι μεγαλοπρεπής, ἀλλὰ ἡ ἁρμονία του δὲν ταιριάζει μὲ τὸν πεζὸν λόγον· ὁ δὲ ἱαμβος εἶναι ἀκριβῶς τὸ λεκτικόν πού οἱ πολλοὶ χρησιμοποιοῦν· καὶ γι' αὐτὸ ἀπὸ ὅλα τὰ μέτρα εἰς τὸν πεζὸν λόγον σχηματίζονται

λέγοντες. Δεῖ δὲ σεμνότητα γενέσθαι καὶ ἐκοιῆσαι. Ὁ δὲ τροχαῖος κορδακικώτερος· δηλοῖ δὲ τὰ τετράμετρα· ἔστι γὰρ
 1409a ῥυθμὸς τροχαῖος τὰ τετράμετρα. Λείπεται δὲ παιάν, ᾧ
 ἐχρῶντο μὲν ἀπὸ Θρασυμάχου ἀρξάμενοι, οὐκ εἶχον δὲ λέγειν τίς ἦν. Ἔστι δὲ τρίτος ὁ παιάν, καὶ ἐχόμενος τῶν εἰρημένων· τρία γὰρ πρὸς δύο· ἔστιν, ἐκείνων δὲ ὁ μὲν ἐν
 5 πρὸς ἕν, ὁ δὲ δύο πρὸς ἕν. Ἐχεται δὲ τῶν λόγων τούτων ὁ ἡμιόλιος· οὗτος δ' ἐστὶν ὁ παιάν. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι διὰ τε τὰ εἰρημένα ἀφετέοι, καὶ διότι μειρικοί· ὁ δὲ παιάν ληπιτέος· ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν δηθέντων ῥυθμῶν, ὥστε μάλιστα λανθάνειν. Νῦν μὲν οὖν χρῶνται τῷ
 10 ἐνὶ παιᾶνι καὶ ἀρχόμενοι <καὶ τελευτῶντες>, δεῖ δὲ διαφέρειν τὴν τελευτὴν τῆς ἀρχῆς. Ἔστιν δὲ παιᾶνος δύο εἶδη ἀντικείμενα ἀλλήλοις, ὧν τὸ μὲν ἐν ἀρχῇ ἀρμόττει, ὥσπερ καὶ χρῶνται· οὗτος δ' ἐστὶν οὗ ἀρχεῖ μὲν ἢ μακρὰ, τελευτῶσιν δὲ τρεῖς βραχεῖαι·

15 Διλογονὲς εἶτε Λυκίαν
 καὶ

χρυσσοκόμα Ἐκατε καὶ Διός.

Ἔτερος δ' ἐξ ἐναντίας, οὗ βραχεῖαι ἄρχουσιν τρεῖς, ἢ δὲ μακρὰ τελευταία·

20 μετὰ δὲ γὰν ὕδατά τ' ὠκεανὸν ἠφάνισε νύξ.

Οὗτος δὲ τελευτὴν ποιεῖ· ἢ γὰρ βραχεῖα διὰ τὸ ἀτελής εἶ-

1. Δηλαδή ὁ ἱαμβὸς ἀπὸ μίαν βραχεῖαν καὶ μίαν μακράν, καὶ ὁ τροχαῖος ἀπὸ μίαν μακράν καὶ μίαν βραχεῖαν.

2. Δηλαδή ὁ ἠρωϊκός.

3. «Ἐσὺ ποῦ γεννήθηκας εἰς τὴν Δῆλον ἢ εἰς τὴν Λυκίαν». Δὲν μεταφράζω διὰ τὰ φανῆ ὁ ρυθμὸς τοῦ πρωτοτύπου, ἀλλως τὸ παράδειγμα θὰ ἔχανε τὴν ἀξίαν του.

4. «Χρυσόμαλλε Ἀπόλλωνα, γιὰ τοῦ Διός». Δὲν μεταφράζω διὰ τὸν ἴδιον λόγον.

συνηθέστερα τὰ ἰαμβικά. Πρέπει ὁμως μέσα εἰς τὸν ρητορικὸν λόγον νὰ δημιουργηθῇ κάποια ἐπισημότης ἐκφράσεως καὶ δύναμις πού νὰ παραζύρῃ τὸ ἀκροατήριον. Ὁ τροχαῖος πάλιν εἶναι ὁ ρυθμὸς τοῦ βιαστικοῦ λόγου, ὅπως τοῦτο γίνεται φανερόν εἰς τὰ τετράμετρα πού ἀπαρτίζονται ἀπὸ τροχαίους. Μένει λοιπὸν διὰ τὸν πεζὸν λόγον κατάλληλος ὁ παιάν, πού ἢ χρησιμοποίησις του ἤρχισεν ἀπὸ τὸν Θρασύμαχον, ἀλλὰ πού ὅσοι τὸν μεταχειρίζονται δὲν ἠμπόρεσαν νὰ δώσουν τὸν ὀρισμὸν του. Εἶναι δὲ ὁ παιάν ὁ τρίτος ρυθμὸς πού ἀποτελεῖ συνῆχειν τῶν δύο προηγουμένων καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς βραχείας καὶ δύο μακρὰς συλλαβάς, ἐνῶ ἀπὸ τοῦς προηγουμένους ἄλλοι μὲν ἀποτελοῦνται ἀπὸ μίαν καὶ μίαν ¹, ἄλλοι δὲ ἀπὸ μίαν καὶ δύο ². Λοιπὸν ὁ ἡμιόλιος, δηλαδὴ ὁ παιάν, σχετίζεται καὶ μὲ τὰ δύο αὐτὰ εἴδη τῶν ρυθμῶν. Πρέπει λοιπὸν οἱ μὲν ἄλλοι ρυθμοὶ νὰ μὴ χρησιμοποιοῦνται καὶ διὰ τοῦς λόγους πού ἐξεθέσαμεν καὶ διότι μὲ αὐτοὺς σχηματίζεται ἕμμετρος λόγος καὶ νὰ χρησιμοποιηθῇ μόνον ὁ παιάν, διότι αὐτὸς μόνος κάμνει ρυθμικὸν τὸν λόγον χωρὶς νὰ τὸν κάμνῃ καὶ ἕμμετρον. Καὶ ἔτσι δὲν προκαλεῖ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ θέματος. Καὶ τώρα μὲν χρησιμοποιοῦν συνήθως ἓνα εἶδος παιᾶνος καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου καὶ εἰς τὸ τέλος του. Πρέπει ὁμως νὰ διαφέρῃ τὸ τέλος ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ὑπάρχουν δύο εἴδη παιᾶνος ἀντιθέτα μεταξύ των, ἀπὸ τὰ ὅποια τὸ μὲν ἓνα ταιριάζει εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου καὶ χρησιμοποιεῖται ἐκεῖ· αὐτὸς δὲ εἶναι ἐκεῖνος πού ἀρχίζει μὲ μίαν μακρὰν συλλαβὴν καὶ τελειώνει μὲ τρεῖς βραχείας· ἔτσι

Δαλογενὲς εἶτε Λυκίαν ³

καὶ

χρυσεοκόμα Ἔκατε παῖ Διός ⁴.

Τὸ δὲ ἄλλο εἶδος παιᾶνος εἶναι ἀντιθέτως ἐκεῖνο πού ἀρχίζει μὲ τρεῖς βραχείας συλλαβάς καὶ τελειώνει μὲ μίαν μακρὰν, ὅπως εἰς τὸν στίχον:

μετὰ δὲ γᾶν ὕδατ' αὖ ὠκεανὸν ἠφάνιος νύξ ⁵.

Ὁ παιάν αὐτὸς τελειώνει εὐστόχως μίαν φράσιν, διότι ἢ βραχεῖα συλλαβὴ μὲ τὸ νὰ εἶναι ἀτελής κάμνει κάπως κο-

5. «Ἡ νύχτα ὕστερα ἀπὸ τὴν γῆν ἔκρυψε καὶ τὰ νερά καὶ τὸν ὠκεανόν». Στίχος ἀποδιδόμενος εἰς τὸν Σιμωνίδην καὶ κατ' ἄλλους εἰς τὴν «Θεογονίαν» τοῦ Ὀρφέως. Δὲν μεταφράζω διὰ τὸν ἴδιον λόγον.

ναι ποιεῖ κολοβόν. Ὅμως δεῖ τῆ μακροῦ ἀποκόπτεσθαι καὶ δὴλην εἶναι τὴν τελευτήν μὴ διὰ τὸν γραφέα. μηδὲ διὰ τὴν παραγραφὴν, ἀλλὰ διὰ τὸν ῥυθμόν.

25 Ὅτι μὲν οὖν εὐρυθμον δεῖ εἶναι τὴν λέξιν καὶ μὴ ἄρρυθμον, καὶ τίνες εὐρυθμον ποιοῦσι ῥυθμοὶ καὶ πῶς ἔχοντες, εἴρηται.

9. Τὴν δὲ λέξιν ἀνάγκη εἶναι ἢ εἰρομένην καὶ ἰσὺ συν-
 δέσμων μίαν, ὥσπερ αἱ ἐν τοῖς διθυράμβοις ἀναβολαί, ἢ
 30 κατεστραμμένην καὶ ὁμοίαν ταῖς τῶν ἀρχαίων ποιητῶν
 ἀντιστροφῶσι. Ἡ μὲν οὖν εἰρομένη λέξις ἢ ἀρχαία ἐστίν·
 «Ἡροδότου Θουρίου ἡδ' ἱστορίας ἀπόδειξις» ταύτη γὰρ
 πρότερον μὲν ἄπαντες, νῦν δὲ οὐ πολλοὶ χρῶνται. Λέγω δὲ
 εἰρομένην ἢ οὐδὲν ἔχει τέλος καθ' αὐτήν, ἂν μὴ τὸ πρᾶγμα
 35 λεγόμενον τελειωθῆ. Ἔστι δὲ ἀηδὴς διὰ τὸ ἄπειρον· τὸ γὰρ
 τέλος πάντες βούλονται καθορᾶν. Διὸ περ ἐπὶ τοῖς καμπηῆρ-
 σιν ἐκπνέουσι καὶ ἐκλύονται· προορῶντες γὰρ τὸ πέρασ οὐ
 κάμνουσι πρότερον. Ἡ μὲν οὖν εἰρομένη τῆς λέξεώς ἐστιν
 ἡδε. κατεστραμμένη δὲ ἢ ἐν περιόδοις· λέγω δὲ περίοδον
 40 λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτήν αὐτὴν καθ' αὐτήν καὶ
 1409b μέγεθος εὐσύνοπτον. Ἡδεῖα δ' ἢ τοιαύτη καὶ εὐμαθής,
 ἡδεῖα μὲν διὰ τὸ ἐναντίως ἔχειν ἰσὺ ἀπεράντω, καὶ ὅτι ἀεί-
 τι οἴεται ἔχειν ὁ ἀκροατὴς καὶ πεπεράνθαι τι αὐτῷ· τὸ δὲ
 μηδὲν προνοεῖν εἶναι μηδὲ ἀνύειν ἀηδές. Εὐμαθής δὲ ὅτι
 5 εὐμνημόνευτος. Τοῦτο δὲ ὅτι ἀριθμὸν ἔχει ἢ ἐν περιόδοις
 λέξις, ὃ πάντων εὐμνημονευτότατον. Διὸ καὶ τὰ μέτρα πάν-
 τες μνημονεύουσιν μᾶλλον τῶν χύδων· ἀριθμὸν γὰρ ἔχει ᾧ

1. Ὁ Ἡρόδοτος ἦτο ἀπὸ τῆν Ἀλικαρνασσόν, ἀλλ' εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ Θούριον τῆς Ἰταλίας καὶ ὠνομάζετο πολλακίς Θούριος.

2. Δηλαδή κάθε περίοδος τοῦ προσφέρει καὶ κάτι τι, ἐνῶ δὲν εἶναι εὐχάριστον τὸ νὰ μὴ μπορῆ κανεὶς ποτὲ οὔτε νὰ προβλέψῃ τί πρόκειται νὰ ἐπακολουθήσῃ οὔτε νὰ καταλήξῃ πουθενά.

λοβήν τήν φράσιν πού τελειώνει μέ αὐτήν. Καί πρέπει νά κόπτωμεν τόν λόγον μας μέ μακράν συλλαβήν, ὥστε νά εἶναι φανερόν ὅτι ἐτελείωσεν ἡ φράσις ὄχι ἀπό τὸ χειρόγραφον καί ἀπό τήν χρησιμοποίησιν σημείου στίξεως, ἀλλά ἀπ' αὐτὸν τὸν ρυθμόν.

Ἐξεθέσαμεν λοιπὸν ὅτι ἡ ρητορικὴ φράσις πρέπει νά εἶναι ρυθμικὴ καί ὄχι ἄρρυθμος καί ποῖοι ρυθμοὶ καί ὑπὸ ποίας συνθήκας τῆς δίδουν αὐτὸ τὸ χάρισμα.

9. ΠΕΡΙ ΛΕΚΤΙΚΟΥ ΣΥΝΕΧΟΥΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Τὸ λεκτικὸν κατ' ἀνάγκην ἢ εἶναι συνεχές καί μονοκόμματον, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ προσόμια τῶν διθυράμβων, ἢ ἀποτελεῖται ἀπὸ περιόδους καί εἶναι ὅμοιον μέ τὰς ἀντιστροφάς τῶν ἀρχαίων ποιητῶν. Συνεχές εἶναι τὸ λεκτικὸν τῶν παλαιῶν «ἰδοῦ ἢ ἐκθεσις τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδοτοῦ ἀπὸ τοῦ Θούριον»¹. Τὴν μορφήν αὐτὴν παλαιότερα τὴν ἐχρησιμοποιοῦσαν ὄλοι, τώρα ὅμως ὄχι πολλοί. Τὴν ὀνομάζω δὲ συνεχῆ, διότι αὐτὴ δὲν περιέχει κανένα τέλος, ἂν ἐκεῖνο πού πρέπει νά λεχθῆ δὲν τελειώσῃ. Ἡ μορφή αὐτὴ δὲν εἶναι εὐχάριστος, ἀκριβῶς διότι δὲν ἔχει διακοπὰς· ἐνῶ ὄλοι εὐχάριστοῦνται νά βλέπουν κάπου τὸ τέλος. Ἔτσι (εἰς ἀγῶνας δρόμου), ὅταν φθάσουν στὸ τέρμα οἱ δρομεῖς, εἶναι ξεψυχησμένοι καί ἀποκαμωμένοι, ἐνῶ πρωτύτερα, ὅσον βλέπουν μπροστά των τὸ τέρμα, δὲν αἰσθάνονται τὴν κόουρασιν. Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι τὸ συνεχές λεκτικόν. Ἄλλο δὲ εἶδος εἶναι ἐκεῖνο πού ἀποτελεῖται ἀπὸ περιόδους. Περίοδον δὲ ὀνομάζω μίαν φράσιν πού ἔχει μέσα της ἀρχὴν καί τέλος καί ἔκτασιν τὴσιν, ὥστε εὐκόλα νά ἡμπορῆ νά γίνηται ἀντιληπτὴ. Τὸ λεκτικὸν αὐτὸ εἶναι εὐχάριστον καί εὐκολονόητον. Εὐχάριστον μὲν διότι εἶναι τὸ ἀντίθετον ἀπὸ τὸ προηγούμενον, πού εἶπαμεν ὅτι δὲν ἔχει τέλος, καί διότι ὁ ἀκροατὴς νομίζει πάντοτε ὅτι κάποιος ὠλοκληρωμένον νόημα ἐκάστοτε ἀποκτᾷ μέ αὐτό². Ἐνῶ δὲν εἶναι εὐχάριστον τὸ νά μὴ μπορῆ κανεὶς ποτὲ οὔτε νά προβλέψῃ (τί πρόκειται νά ἐπακολουθήσῃ) οὔτε νά καταλήξῃ πουθενά. Εἶναι δὲ καί εὐκολονόητον, διότι συγκρατεῖται εὐκόλα εἰς τὴν μνήμην, αὐτὸ δὲ συμβαίνει ἐπειδὴ ἡ περιοδικὴ φράσις ὑπόκειται εἰς τὸν κανόνα τοῦ ἀριθμοῦ πού εὐνοεῖ ἐξαιρετικὰ τὴν ἀπομνημόνευσιν καί γι' αὐτὸ ὄλοι συγκρατοῦν καλύτερα εἰς τὴν μνήμην των τοὺς στίχους παρὰ τὸν πεζὸν λόγον,

μετρεῖται. Δεῖ δὲ τὴν περίοδον καὶ τῇ διανοίᾳ τετελειῶσθαι, καὶ μὴ διακόπτεσθαι ὡσπερ τὰ Σοφοκλέους Ιαμβεῖα,

- 10 Καλυδῶν μὲν ἦδε γὰρ Πειλοπίας χθονός·
τοῦναντίον γὰρ ἔστιν ὑπολαβεῖν τῷ διαιρεῖσθαι, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ εἰρημένου τὴν Καλυδῶνα εἶναι τῆς Πελοποννήσου.

- Περίοδος δὲ ἡ μὲν ἐν κώλοις ἢ δ' ἀφελής. Ἔστιν δ' ἐν κώλοις μὲν λέξις ἢ τετελειωμένη τε καὶ διηρημένη καὶ εὐ-
15 ἀνάπνευστος, μὴ ἐν τῇ διαιρέσει ὡσπερ καὶ ἡ περίοδος, ἀλλ' ὀλη. Κῶλον δ' ἔστιν τὸ ἕτερον μόριον ταύτης. Ἀφελῆ δὲ λέγω τὴν μονόκωλον. Δεῖ δὲ καὶ τὰ κῶλα καὶ τὰς περιόδους μῆτε μνούρους εἶναι μῆτε μακράς. Τὸ μὲν γὰρ μικρὸν προσπταίειν πολλάκις ποιεῖ τὸν ἀκροατὴν ἀνάγκη γάρ,
20 διὰν εἰ ὀρυῶν ἐπὶ τὸ πόρρω καὶ τὸ μέτρον, οὗ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὄρον, ἀντισπασθῆ παυσαμένου, οἷον προσπταίειν γίνεσθαι διὰ τὴν ἀντίκρουσιν. Τὰ δὲ μακρὰ ἀπολείπεισθαι ποιεῖ, ὡσπερ οἱ ἐξωτέρω ἀποκάμπιοντες τοῦ τέρατος ἀπολείπουνσι γὰρ καὶ οὗτοι τοὺς συμπεριπατοῦντας. Ὁμοίως δὲ καὶ
25 αἱ περίοδοι αἱ μακραὶ οὔσαι λόγος γίνεται καὶ ἀναβολῆ ὁμοίον, ὥστε γίνεται ὁ ἔσκωπεν Δημόκριτος ὁ Χίτος εἰς Μελανιππίδην ποιήσαντα ἀντι τῶν ἀντιστροφῶν ἀναβολάς,

οἶ τ' αὐτῷ κακὰ τέχνη ἀνήρ ἄλλω κακὰ τέχων,
ἢ δὲ μακρὰ ἀναβολὴ τῷ ποιήσαντι κακίστη·

- 30 ἄρμόδιαι γὰρ τὸ τοιοῦτον καὶ εἰς τοὺς μακροκώλους λέγειν.

1. Ὁ στίχος ἐν τούτοις αὐτὸς δὲν εἶναι τοῦ Σοφοκλέους, ἀλλὰ τοῦ Εὐριπίδου ἀπὸ τὸν «Μελέαγρον». Τὸ λάθος πιθανόν νὰ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ πρῶτος στίχος τοῦ «Φιλοκτήτου» τοῦ Σοφοκλέους «ἄκτῃ μὲν ἦδε τῆς περιρρῦτου χθονός» εἶναι σχεδὸν ὁμοίος μὲ τὸν ἐν τῷ καιμένῳ στίχον τοῦ Εὐριπίδου.

2. Ἐνὸς νοήματος εἰς δύο ἡμιστίχια. Τοῦτο, ὅπως εἶναι γνωστὸν, οἱ κλασσικοὶ τὸ ἔθεωροῦσαν ὡς σοβαρώτατον λάθος· τὸ εἰσῆγαγε δὲ, ἐπικριθεὶς πολὺ δι' αὐτό, ὁ Hugo καὶ παρ' ἡμῖν ὁ Βαλαωρίτης, τῶν ὁποίων αἱ ἔννοιαι σπανίως συμπίπτουν μὲ τοὺς στίχους.

3. Ὁ Μελανιππίδης ἦτο ποιητὴς τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ ἀνεωτέρισεν εἰς τὴν κριτασκυῆν τοῦ διθυράμβου.

4. Ἡ φράσις αὐτὴ ἡμπερὶ νὰ διαδασθῆ καὶ ὡς διδακτικὸς στίχος. Εἶναι δηλ. ἔμμετρος. Ἀλλὰ συμμεριζόμεθα τὴν γνώμην διὰ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ καιμένου καὶ ὄχι παράθεσιν στίχου.

διότι οί στίχοι υπόκεινται εἰς τὸν ἀριθμὸν πού εἰς τὴν περίπτωσησίν των εἶναι τὸ μέτρον. Ἡ κάθε περίοδος πρέπει νὰ περιέχη ἕνα πλήρες νόημα καὶ νὰ μὴ εἶναι κομμένη, ὅπως μερικοὶ λαμβανόμενοι στίχοι τοῦ Σοφοκλέους· λ. χ.

«Ἡ Καλυδὼν· ἡ πόλις αὐτὴ τῆς χώρας τοῦ Πέλοπος¹».

Πράγματι μὲ τὴν διαίρεσιν αὐτὴν² εἶναι δυνατόν ὁ ἀκροατὴς νὰ υποθέσῃ τὸ ἀντίθετον ἀπὸ τὸ νόημα τοῦ συγγραφέως, λ. χ. εἰς τὸν ἀνωτέρω στίχον ὅτι ἡ Καλυδὼν εἶναι πόλις τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ περίοδος ἢ ἀποτελεῖται ἀπὸ περισσότερα τοῦ ἑνὸς μέλη ἢ εἶναι ἐνιαία. Ἀποτελεῖται δὲ ἀπὸ μέλη ἐκείνη ἢ τελεία φράσις πού υποδιαιρεῖται καὶ ἔχει διακρίσας, πού διευκολύνουν τὴν ἀναπνοὴν ὅχι κατὰ τὸν τρόπον πού διευκολύνεται ἡ ἀναπνοὴ εἰς τὰς περιόδους, δηλαδὴ μὲ διακοπὴν ἐντὸς αὐτῶν, ἀλλὰ διότι τὸ μέλος τῆς περιόδου εἶναι εὐκόλον μὲ μίαν πνοὴν νὰ ἀπαγγελθῇ. Τὰ μέλη τῆς περιόδου λέγονται κῶλα. Ὀνομάζω δὲ ἐνιαίαν τὴν περίοδον πού ἀπαρτίξεται μόνον ἀπὸ ἕν κῶλον. Πρέπει δὲ τὰ κῶλα, καθὼς καὶ αἱ περίοδοι, νὰ μὴ εἶναι οὔτε πολὺ σύντομοι, οὔτε πολὺ μακρά. Διότι ἡ ὑπερβολικὴ βραχύτης συχνὰ κάμνει τὸν ἀκροατὴν νὰ σκοινιάτῃ. Διότι ἀναγκαστικά, διὰν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς περιόδου προβλέπῃ ἀνάλογον τὴν διάρκειάν της καὶ ξαφνικὰ σταματήσῃ ἢ φωνῇ τοῦ ῥήτορος, ὁ ἀκροατὴς αἰσθάνεται σὰν νὰ ἐσκόνηται κάπου ἀπὸ τὴν αἰφνιδίαν αὐτὴν παύσιν· τὰς πολὺ μακρὰς πάλιν περιόδους δὲν ἔμπορεῖ νὰ παρακολουθήσῃ ὁ ἀκροατὴς, ἀκριβῶς ὅπως καὶ οἱ περιπατηταὶ πού προχωροῦν πέραν ἀπὸ τὸ (συμψηνημένον) τέρμα, διότι καὶ αὐτοὺς δὲν ἔμποροῦν νὰ τοὺς παρακολουθήσουν οἱ συμπεριπατηταὶ των. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὰς περιόδους πού εἶναι πολὺ μακρά, διότι τότε ὁμοιάζουν μὲ παραμῦθι ἢ μὲ προοίμιον (διθυράμβου) καὶ καταντῶν εἰς ἐκεῖνο πού κοροΐδευε ὁ Δημόκριτος ὁ Χῖος τὸν Μελανίπιδην³ λέγων :

«Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, θέλοντας νὰ βλάψῃ τοὺς ἄλλους
βλάπτει τὸν ἑαυτόν του.

Καὶ τὸ μακρὸν προοίμιον βλάπτει πράγματι κυρίως
ἐκεῖνον πού τὸ χρησιμοποιοῖ⁴.

Ὁ ἴδιος δὲ κανὼν ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς περιόδους πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ μακρὰ κῶλα. Ὅσες δὲ εἶναι πολὺ

Αἴ τε λίαν βραχύκωλοι οὐ περίοδος γίνεται· προπετὴ οὖν ἄγει τὸν ἀκροατὴν.

- Τῆς δὲ ἐν κώλοις λέξεως ἡ μὲν διηρημένη ἐστὶν ἡ δὲ ἀντικειμένη, διηρημένη μὲν, ὡς «πολλάκις ἐθαύμασα τῶν
 35 τὰς πανηγύρεις συναγαγόντων καὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας
 καταστησάντων», ἀντικειμένη δὲ ἐν ἧ ἑκατέρω τῶ κώλω ἡ
 1410a πρὸς ἐναντίω ἐναντίον σύγκειται ἢ ταυτὸ ἐπέζευκται τοῖς
 ἐναντίοις, ὡς «ἱμφοτέρους δ' ὤνησαν, καὶ τοὺς ὑπομεί-
 ναντας καὶ τοὺς ἀκολουθήσαντας· τοῖς μὲν γὰρ πλείω τῆς
 οἴκοι προσεκλήσαντο, τοῖς δ' ἱκανὴν τὴν οἴκοι κατέλιπον».
 5 Ἐναντία ὑπομονὴ ἀκολουθήσεις, ἱκανὸν πλείον. «Ὡστε καὶ
 τοῖς χρημάτων δεομένοις καὶ τοῖς ἀπολαῦσαι βουλουμένοις»
 ἀπόλαισις κήσει ἀντίκειται. Καὶ ἐτι «συμβαίνει πολλάκις
 ἐν ταύταις καὶ τοὺς φρονίμους ἀτυχεῖν καὶ τοὺς ἄφρονας
 κατορθοῦν». «Εὐθύς μὲν τῶν ἀριστείων ἠξιώθησαν, οὐ
 10 πολὺ δὲ ὑστερον τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης ἔλαβον». «Πλεῦ-
 σαι μὲν διὰ τῆς ἠπείρου, πεζεῦσαι δὲ διὰ τῆς θαλάττης,
 τὸν μὲν Ἐλλησποντον ζεύξας, τὸν δ' Ἄθω διορύξας». «Καὶ
 φύσει πολίτας ὄντας νόμῳ τῆς πόλεως στέρεσθαι». «Οἱ
 μὲν γὰρ αὐτῶν κακῶς ἀπώλοντο, οἱ δ' αἰσχροῦς ἐσώθησαν».
 15 Καὶ «ἰδίᾳ μὲν τοῖς βαρβάροις οἰκέταις χρῆσθαι, κοινῇ δὲ
 πολλοὺς τῶν συμμάχων περιορᾶν δουλεύοντας». «Ἡ ζῶντας

1. Ἰσοκράτους «Πανηγυρικός» § 1.

2. Αὐτόθι § 35.

3. Αὐτόθι § 41.

4. Αὐτόθι § 48.

5. Αὐτόθι § 72.

6. Αὐτόθι § 89.

7. Αὐτόθι § 105.

8. Αὐτόθι § 149.

σύντομες δὲν ἀποτελοῦν περίοδον, ἐφόσον κάνουν τὸν ἀκροατὴν νὰ σκοντάφῃ.

Τὸ ὕψος ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ προτάσεις χωρισμένες εἰς μέλη, ἄλλοτε μὲν συγκροτεῖται ἀπὸ διαιρέσεις (τῆς περιόδου), ἄλλοτε δὲ ἀπὸ ἀντιθέσεις (μεταξὺ τῶν διαφόρων μελῶν τῆς περιόδου). Ἐκ τῶν διαιρέσεων μὲν, ὅπως εἰς τὸ παράδειγμα: «Συχνὰ παραξενεύθηκα μὲ τὴν νοστιμότητα ἐκείνων ποῦ συνέλαβαν τὴν ἰδέαν νὰ ὀργανώσουν τὰς θρησκευτικὰς πανηγύρεις καὶ νὰ καθιερώσουν τοὺς ἀθλητικὸς ἀγῶνας»¹. Ἐκ τῶν ἀντιθέσεων δὲ, ὅταν τὸ κάθε μέλος μιᾶς περιόδου, ἢ συγκροτῆται ἀπὸ τὴν ἀντίθετον ἔννοιαν τοῦ ἄλλου μέλους τῆς ἢ συνδέονται καὶ τὰ δύο μὲ τὰ ἀντίθετά των, ὅπως:

«Ἐπέλεσαν καὶ τὰς δύο κατηγορίας πολιτῶν, καὶ ἐκείνους ποῦ ἔμειναν καὶ ἐκείνους ποῦ τοὺς ἠκολούθησαν. Εἰς μὲν τοὺς τελευταίους ἔδωσαν χώραν μεγαλυτέραν ἀπὸ ἐκείνην ποῦ εἶχαν εἰς τὸν τόπον των, εἰς δὲ τοὺς πρώτους ἄφησαν εὐρυχωρίαν μεγαλυτέραν ἀπὸ πρὶν»². Ἐδῶ τὰ ἀντίθετα εἶναι τὸ «ἔμειναν» μὲ τὸ «ἠκολούθησαν», τὸ «μεγαλυτέραν» μὲ τὸ «εὐρυχωρίαν». Ἐπίσης:

«Εἰς ἐκείνους ποῦ ἐπιζητοῦσαν ν' ἀποκτήσουν ἀγαθὰ καθῶς καὶ εἰς ἐκείνους ποῦ ἤθελαν ν' ἀπολαύσουν τὰ ἀγαθὰ ποῦ εἶχαν»³. Ἐδῶ ἀντίθεσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν τῆς ἀποκτήσεως καὶ τῆς ἀπολαύσεως. Ἄλλα παραδείγματα: «Εἰς τὰς περιστάσεις αὐτὰς συχνὰ συμβαίνει καὶ οἱ φρόνιμοι νὰ ἀποτυγχάνουν καὶ οἱ τρελλοὶ νὰ ἐπιτυγχάνουν»⁴.

«Ἀμέσως μὲν ἐπέτυχαν τὰς τιμὰς ποῦ τοὺς ἀξίζαν, σὲ λίγον καιρὸν δὲ ἀπέκτησαν καὶ τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης»⁵.

«Κατῶρθωσε νὰ πλεύσῃ μὲν ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν στεριά, νὰ πεζοπορήσῃ δὲ ἐπάνω εἰς τὴν θάλασσαν, ἀφοῦ τὸν μὲν Ἐλληνιστικὸν ἔξευξε (μὲ πρόχειρον γέφυραν) εἰς δὲ τὸν Ἄθω ἔκαμε διώρυγα»⁶.

«Καὶ ἐκείνους ποῦ ἐκ φύσεως ἐγεννήθησαν πολῖται, μὲ νόμον τοὺς ἐστέρησε τῶν πολιτικῶν των δολοφονημάτων»⁷.

«Ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς ἐχάθησαν κατ' ἀξιολύπητον τρόπον, καὶ ἄλλοι ἐσώθησαν ὑπὸ ἐπαισχύντους συνθήκας»⁸.

«(Εἶναι ντροπὴ) οἱ μὲν ἰδιῶται νὰ ἔχουν τοὺς βαρβάρους ὡς δούλους, τὸ δὲ κράτος νὰ ἀδιαφορῇ γιὰ τὸ ὅτι ἔχουν καταντήσῃ δούλοι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συμμάχους μας»⁹.

9. Αὐτόθι § 181.

ἔξειν ἢ τελευτήσαντας καταλείπειν». Καὶ δ' εἰς Πειθόλαόν τις εἶπεν καὶ Δυκόφρονα ἐν τῷ δικαστηρίῳ, «οὔτοι δ' ὑμᾶς οἴκοι μὲν ὄντες ἐπώλουν, ἐλθόντες δ' ὡς ὑμᾶς ἐώνηται».

20 Ἄπαντα γὰρ ταῦτα ποιεῖ τὸ εἰρημένον. Ἡδεῖα δὲ ἐστὶν ἢ τοιαύτη λέξις, οἱ τάναντία γνωριμώτατα καὶ παρ' ἄλληλα μᾶλλον γνώριμα. καὶ ὅτι ἔοικεν συλλογισμῶ· ὁ γὰρ ἔλεγχος συναγωγή τῶν ἀντικειμένων ἐστίν.

Ἀντίθεσις μὲν οὖν τὸ τοιοῦτον ἐστίν, παρίσωσις δ' ἐὰν

25 ἴσα τὰ κῶλα, παρομοίωσις δὲ ἐὰν ὁμοία τὰ ἐσχάτα ἔχη ἐκάτερον τὸ κῶλον. Ἀνάγκη δὲ ἢ ἐν ἀρχῇ ἢ ἐπὶ τελευτῆς ἔχειν. Καὶ ἀρχὴ μὲν αἰεὶ τὰ ὀνόματα, ἢ δὲ τελευτῆ τὰς ἐσχάτας συλλαβάς ἢ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος πτώσεις ἢ τὸ αὐτὸ ὄνομα. Ἐν ἀρχῇ μὲν τὰ τοιαῦτα ἀργὸν γὰρ ἔλαβεν ἀργὸν παρ'

30 αὐτοῦ»

δωρητοὶ τ' ἐπέλοντο παρὰρρητοὶ τ' ἐπέσσειν'

ἐπὶ τελευτῆς δὲ «φῆθησαν αὐτὸν παιδίον τετοκέναι ἀλλ' αὐτοῦ αἴτιον γεγενῆσαι» ἐν πλείσταις δὲ φροντίσι καὶ ἐν ἐλαχίσταις ἐλπίσιν». Πτώσεις δὲ ταυτοῦ «ἄξιος δὲ σταθῆναι

35 χαλκοῦς, οὐκ ἄξιος δὲ χαλκοῦ;» ταυτὸ δ' ὄνομα «οὐ δ' αὐ-

1. Αὐτόθι § 186.

2. Πρὸς Διόδωρον Σικελιώτην ΙΔ 14.

3. Δὲν τὸ μεταφράζομεν διὰ τὰ νὰ διασωθῆ ἡ περὶ ἧς τοῦ πρώτου τύπου. «Ἐπῆρυν ἰπ' αὐτὸν ἕνα χωράφι χέρσο», Ξενοφῶντος «Κόρου Παιδεία» Η 3 37.

4. Δὲν τὸ μεταφράζομεν διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Ἰλιάς Ι 526.

5. Δὲν μεταφράζομεν διὰ τὸν ἴδιον λόγον. Ἄλλωστε παρ' ὅλας τὰς προτάσεις. 4 τὸν ἀριθμὸν καθ' ἑσὸν γνωρίζομεν, διορθώσεις (θλ. «φῆθης αὐτό» κλπ.), «οὐκ φῆθησαν κλπ.», «φῆθης ἂν αὐτὸν οὐ παιδίον κλπ.», «φῆθης ἂν αὐτὸν οὐ παιδίον τετοκέναι ἀλλ' αὐτὸν παιδίον γεγενῆσαι») ἢ ἔννοια τοῦ γωρτοῦ αὐτοῦ μένει κατ' ἐξοχὴν σκοτεινὴ καὶ ἀμφίβολος.

6. «Σὲ μεγάλες φροντίδες καὶ μὲ πολὺ μικρὰς ἐλπίδες».

7. «(Καὶ φρονεῖς) ὅτι ἀξιζεις τὰ σοῦ στηθῆ χαλκίνον ἀγαλμα, ἐοῦ πού δὲν ἀξιζεις μὲν πεντάρα;». Ὁ χαλκοῦς ἦτο τὸ μικρότερον νόμισμα, τὸ 1/8 ἐνὸς ὀβολοῦ.

«Ἡ γὰρ τοὺς πιάσων ζωντανούς. ἢ γὰρ τοὺς ἀφήσων νεκρούς (εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης)»¹.

² Ἄς ἀναφέρωμεν ἀκόμη ἐκεῖνο ποῦ κάποιος εἶπε μπροστὰ εἰς τὸ δικαστήριον διὰ τὸν Πειθόλαον καὶ τὸν Λυκόφρονα :

«Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ἔσον ἦσαν ἀκόμη στὸν τόπον των, σὰς πουλοῦσαν. Καὶ ὅταν ἦλθαν κοντὰ σας, πουλήθησαν»³.

⁴ Ὅλοι αὐταὶ αἱ φράσεις πράγματι ἐπιφέρουν τὸ ἀποτέλεσμα ποῦ ἐξεθέσαμεν. Τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ λεκτικοῦ εἶναι εὐχάριστον, διότι τὰ ἀντίθετα ἀναγνωρίζονται εὐκόλως, πολὺ εὐκολώτερα δὲ ὅταν τοποθετοῦνται τὸ ἓνα πλάϊ στὸ ἄλλο. ⁵ Ἐπίσης δὲ διότι ὁμοιάζουν μὲ συλλογισμόν. Διότι ὁ ἐλεγχτικὸς συλλογισμὸς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἀντιπαράθεσις τῶν ἀντιθέτων ἐννοιῶν.

Αἱ ὑποδιαίρεσις λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ εἴδους ὀνομάζονται ἀντιθέσεις. Παρίσωσις δὲ ὑπάρχει ὅταν τὰ μέλη μιᾶς περιόδου ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἴσον ἀριθμὸν συλλαβῶν, καὶ παρήχησις ὅταν αἱ ἄκραι τῶν δύο μελῶν τῆς περιόδου εἶναι ὅμοιαι (κατὰ τὸν ἦχον) μεταξὺ των. Πρέπει δὲ ἡ ὁμοιότης αὐτὴ γὰρ ὑφίσταται εἴτε εἰς τὴν ἀρχὴν εἴτε εἰς τὸ τέλος τοῦ κάθε μέλους τῆς περιόδου. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἀρχὴν πάντοτε ἡ ὁμοιότης ὑφίσταται μεταξὺ λέξεων ὀλοκλήρων. Εἰς τὸ τέλος ὅμως ἀρκεῖ ὁμοιότης μεταξὺ τῶν τελευταίων συλλαβῶν μιᾶς λέξεως, ἢ ἀρκεῖ γὰρ ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἴδια λέξις εἰς ἄλλην πτῶσιν, ἢ τέλος γὰρ ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἴδια λέξις καθ' ὅμοιον τρόπον. Καὶ ἔχομεν παρήχησιν : εἰς μὲν τὴν ἀρχὴν, εἰς τὰ ἔξης παραδείγματα :

«ἀγρὸν γὰρ ἔλαβεν ἀργὸν παρ' αὐτοῦ»⁶,

«ἄωρητοί τ' ἐπέλοντο, παράρρητοί τ' ἐπέεσσιν»⁷.

Ἴδου καὶ παραδείγματα παρηγήσεως εἰς τὸ τέλος τῶν δύο μελῶν τῆς περιόδου :

«Ὁρήθησαν αὐτὸν παιδίον τετοκέναι, ἄλλ' αὐτοῦ αἴτιον γεγονέναι»⁸.

«Ἐν πλεισταῖς δὲ φροντίσι καὶ ἐν ἐλαχίσταις ἐλπίσιν»⁹.

Ἴδου τώρα παρήχησις σὲ διαφορετικὰς πτώσεις τῆς ἴδιας λέξεως :

«Ἄξιος δὲ σταθῆναι χαλκοῦς, οὐκ ἄξιος ὢν χαλκοῦ»¹⁰.

Καὶ ἄλλο παράδειγμα παρηγήσεως, ὅπου χρησιμοποιεῖται ἡ ἴδια λέξις εἰς τὸν αὐτὸν τύπον :

τὸν καὶ ζῶντα ἐλεγες κακῶς καὶ νῦν γράφεις κακῶς». Ἀπὸ συλλαβῆς δὲ «τί ἂν ἐπαθες δεινόν, εἰ ἄνθρ' εἶδες ἀργόν ;»
 1410b Ἔστιν δὲ ἅμα πάντα ἔχειν ταυτό, καὶ ἀντίθεσιν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ πάρισον καὶ ὁμοιοτέλευτον. Αἱ δ' ἄρεται τῶν περιόδων σχεδὸν ἐν τοῖς Θεοδοκτείοις ἐξηρίθμηνται. Εἰλοῖν δὲ καὶ ψευδεῖς ἀντιθέσεις, ὅλον καὶ Ἐπιχαρμος ἐποίει,
 5 τόκα μὲν ἐν τήνων ἐγὼν ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοις ἐγὼν.

10. Ἐπει δὲ διώριεται περὶ τούτων. πόθεν λέγεται τὰ ἀστειὰ καὶ τὰ εὐδοκιμοῦντα λεκτέον. Ποιεῖν μὲν οὖν ἐστὶν τοῦ εὐφυοῦς ἢ τοῦ γεγυμνασμένου, δεῖξαι δὲ τῆς μεθόδου ταύτης. Εἰπωμεν οὖν καὶ διαρθρωσώμεθα· ἀρχὴ δ' ἔστω
 10 ἡμῖν αὕτη. Τὸ γὰρ μανθάνειν ὁραδίως ἡδὺ φύσει πᾶσιν ἐστί, τὰ δὲ ὀνόματα σημαίνει τι, ὥστε ὅσα τῶν ὀνομάτων ποιεῖ ἡμῖν μάθησιν, ἥδιστα. Αἱ μὲν οὖν γλῶτται ἀγνώτες, τὰ δὲ κύρια ἴσμεν, ἢ δὲ μεταφορὰ ποιεῖ τοῦτο μάλιστα·
 15 γνῶσιν διὰ τοῦ γένους· ἄμφω γὰρ ἀπηνθηκότα· ποιοῦσιν μὲν οὖν καὶ αἱ τῶν ποιητῶν εἰκόνες τὸ αὐτὸ· διὸ περ ἂν εὔ, ἀστειὸν φαίνεται. Ἔστιν γὰρ ἡ εἰκὼν, καθάπερ εἴρηται πρότερον, μεταφορὰ διαφέρουσα προθέσει· διὸ ἦτιον ἡδύ,

1. «Ἐοῦ, καὶ ὅταν ἐζοῦσε, τὸν ἐκκακομεταχειρίζεσο μὲ τὰ λόγια, καὶ τώρα πού πάθανε τὸν κακομεταχειρίζεσαι μὲ αὐτὰ πού γράφεις».

2. «Καὶ τί κακὸ θὰ πάθαινες ἂν ἐβλεπες ἕνα ἄνθρωπον πού νὰ μὴ δουλεύῃ ; » Ἐπειδὴ δὲν ὁμοιάζουν ἀπολύτως αἱ δύο τελικαὶ συλλαβαὶ ἔχει προταθῆ ἢ διόρθωσις τοῦ «ἀργόν» εἰς «ἀγρόν».

3. Ἔργον ἀπολεσθὲν τοῦ Ἀριστοτέλους. Πιστεύεται ὅτι αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ ἀρχικόν σχεδιάσμα ἐνὸς ἄλλου ἔργου του, τῆς «Ρητορικῆς εἰς Ἀλέξανδρον».

4. «Ἄλλοτε μὲν ἦμουν ἕνας ἀπ' αὐτοῦς καὶ ἐγώ, καὶ ἄλλοτε βρισκόμουν κοντά τους».

5. Δηλ. δὲν μᾶς διδάσκει τίποτε νέον, «οὐ ποιεῖ μάθησιν».

6. Ὁθύσσεια II 214.

7. Κεφ. 4.

«Σὺ δ' αὐτὸν καὶ ζῶντα ἔλεγες κακῶς καὶ νῦν γράφεις κακῶς»¹.

Καὶ τέλος παρήχησις ποῦ περιορίζεται εἰς τὴν ὁμοιότητα μόνον μιᾶς συλλαβῆς, τῆς τελευταίας :

«Τί ἂν ἔπαθες δεινόν, εἰ ἄνδρ' εἶδες ἄργόν ; »²

Εἶναι δὲ δυνατόν ἢ ἰδίᾳ περίοδος νὰ περιέχῃ ὄλα αὐτὰ τὰ σχήματα, δηλ. καὶ ἀντίθεσιν καὶ πάρισσον καὶ ὁμοιοτέλευτον. Τὰ πλεονεκτήματα δὲ ποῦ ἔχει ὁ λόγος, ἔταν συγκροτῆται ἀπὸ περιόδους, σχεδὸν ὄλα ἐξετέθησαν εἰς τὸ πρὸς Θεόδεκτον ἔργον μας³.

Ἐπάρχουν ἐπίσης καὶ ψευδεῖς ἀντιθέσεις, ὅπως καὶ εἰς τὸν ἐξῆς στίχον τοῦ Ἐπιχάρμου :

«Τόκα μὲν ἐν τήνων ἐγὼν ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοισ ἐγὼν»⁴.

10. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΟΜΨΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΥΦΟΥΣ

¹ Ἀφοῦ ἐξεθέσαμεν λοιπὸν τὰ ἄνωτέρω, εἶναι τώρα καιρὸς νὰ εἰποῦμε ἀπὸ τί συνίστανται αἱ φράσεις ποῦ χαρακτηρίζονται κομψαὶ ἢ εὐτυχεῖς. Τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς τὰς διατυπώνει κανεὶς ὅταν ἔχη φυσικὸν τάλαντον ἢ ὅταν ἔχη ἐξασκηθῆ. Ἔργον δὲ τῆς τέχνης ποῦ πραγματευόμεθα εἶναι τὸ νὰ φανερώσῃ πῶς συγκροτοῦνται. Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν τὸ ζήτημα μὲ κάθε δυνατόν λεπτομέρειαν. Ἄς ξεκινήσωμεν δὲ ἀπὸ τὴν ἐξῆς ἀρχήν. Τὸ νὰ μαθαίνῃ κανεὶς εὐκόλα εἶναι πρᾶγμα ἐκ φύσεως εὐχάριστον γιὰ ὄλους. Αἱ λέξεις πάλιν ἔχουν πάντοτε κάποιαν σημασίαν καὶ ἐπομένως αἱ λέξεις ποῦ μᾶς μαθαίνουν κάτι τι εἶναι αἱ πιὸ εὐχάριστοι ἀπὸ ὄλας. Ἄλλὰ τῶν μὲν ξενοτρόπων καὶ ἰδιωματικῶν λέξεων εἶναι σκοτεινὴ ἢ σημασία, ἢ δὲ κυριολεξία εἶναι ἐκ τῶν προτέρων γνωστὴ⁵, ὥστε ἢ μεταφορὰ κυρίως προκαλεῖ τὸ εὐχάριστον αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Πράγματι, ὅταν (ὁ Ὅμηρος) ὀνομάξῃ τὰ γηρατεῖα «ξερὴ καλαμιά», μᾶς διδάσκει κάτι τι, διότι ἀνάγει τὰς δύο ἀτομικὰς περιπτώσεις (δηλ. τὸ γῆρας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ γῆρας τοῦ φυτοῦ) εἰς ἓν νέον γένος. Διότι καὶ τὰ δύο ἔχουν χάσει τὰ ἄνθη των. Καὶ αἱ εἰκόνας τῶν ποιητῶν προκαλοῦν τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα. Καὶ γι' αὐτὸ, ἂν γίνῃ καλὴ χρῆσις των, ἢ φράσις φαίνεται κομψή. Διότι ἢ εἰκῶν, ὅπως εἴπαμεν πρὸ ὀλίγου⁶, εἶναι εἶδος μεταφορᾶς, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς τὴν εἰκόνα προτάσσεται τὸ ἰμοιωματικὸν «ὥς». Καὶ γι' αὐτὸ ἢ εἰκῶν εἶναι ὀλιγώτερον εὐχάριστος ἀπὸ τὴν μεταφορὰν, διότι τραβάει σὲ μακρὸς καὶ διότι

20 δι μακροτέρως· και οὐ λέγει ὡς τοῦτο ἐκεῖνο· οὐκουν οὐδὲ
 ζητεῖ τοῦτο ἢ ψυχῆ. Ἀνάγκη δὴ και λέξιν και ἐνθυμηματα
 ταῦτ' εἶναι ἀστεία, ὅσα ποιεῖ ἡμῖν μάθησιν ταχεῖαν. Διὸ
 οὔτε τὰ ἐπιπόλαια τῶν ἐνθυμημάτων εὐδοκιμεῖ· (ἐπιπόλαια
 γὰρ λέγομεν τὰ παντὶ δηλα, και ἃ μηδὲν δεῖ ζητῆσαι), οὔτε
 ὅσα εἰρημένα ἀγνωσόμενα, ἀλλ' ὅσων ἢ ἅμα λεγομένων ἢ
 25 γνῶσις γίνεται, και εἰ μὴ πρότερον ὑπῆρχεν, ἢ μικρὸν
 ὑστερίζει ἢ διάνοια· γίνεται γὰρ ὅλον μάθησις, ἐκείνως δὲ
 οὐδέτερον. Κατὰ μὲν οὖν τὴν διάνοιαν τοῦ λεγομένου τὰ
 τοιαῦτα εὐδοκιμεῖ τῶν ἐνθυμημάτων, κατὰ δὲ τὴν λέξιν τῶ
 μὲν σχήματι, ἐὰν ἀντικειμένως λέγεται, ὅλον «και τὴν τοῖς
 30 ἄλλοις κοινήν εἰρήνην νομιζόντων τοῖς αὐτῶν ἰδίοις πόλε-
 μον» ἀντίκειται πόλεμος εἰρήνῃ. Τοῖς δ' ὀνόμασιν, ἐὰν ἔχη
 μεταφοράν, και ταύτην μήτ' ἀλλοτριάν, χαλεπὸν γὰρ συνι-
 δεῖν, μήτ' ἐπιπόλαιον, οὐδὲν γὰρ ποιεῖ πάσχειν. Ἔτι εἰ
 πρὸ δμμάτων ποιεῖ· ὄρα γὰρ δεῖ τὰ πρατιόμενα μᾶλλον ἢ
 35 μέλλοντα. Δεῖ ἄρα τούτων στοχάζεσθαι τριῶν, μεταφορᾶς
 ἀντιθέσεως ἐνεργείας.

1411a Τῶν δὲ μεταφορῶν τετιάρων οὐσῶν εὐδοκιμοῦσι μάλι-
 στα αἰ κατ' ἀναλογίαν, ὥσπερ Περικλῆς ἔφη τὴν νεότητα
 τὴν ἀπολομένην ἐν τῶ πολέμῳ οὕτως ἠφανίσθαι ἐκ τῆς πό-
 λεως ὥσπερ εἰ τις τὸ ἔαρ ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐξέλκοι. Καὶ Λε-
 5 πτίνης περὶ Λακεδαιμονίων, οὐκ εἶαν περιδεῖν τὴν Ἑλλά-

1. Ἀλλὰ τὴν εὐρίσκει ἐτοιμασμένην ἰπὸ τὸν συγγραφέα

2. Πιθανώτατα ἔ' Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ ἐκεῖνα τὰ ἐπιχειρήματα
 πού χωρὶς νὰ εἶναι τετριμμένα, και μάλιστα ἐνώ πολλάκις εἶναι πρω-
 τότυπα, διὰν ἀπαγγελθοῦν κάμνουν εἰς τὸν ἀκροατὴν τὴν ἐντύπωσιν
 διὰ και αὐτὸς τὸ ἴδιον ἐσκέπτετο.

3. Ἰσοκράτους «Πρὸς Φίλιππον» § 73.

δὲν λέγει «αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο» (ἀλλὰ λέγει «αὐτὸ εἶναι σὺν ἐκεῖνο») καὶ ἐπομένως καὶ ἡ ψυχὴ δὲν ἀναζητεῖ τὴν ὁμοίτητά¹. Ἀναγκαστικὰ λοιπὸν ἐκεῖνο τὸ λεκτικὸν καὶ ἐκεῖνα τὰ ἐπιχειρήματα εἶναι κομψὰ πού ταχέως κατανοοῦνται. Καὶ γι' αὐτὸ οὔτε τὰ ἐντελῶς εὐκόλα ἐπιχειρήματα θεωροῦνται ἐπιτυχημένα (κα: μὲ τὴν λέξιν «εὐκόλα» ἐννοοῦμεν ἐκεῖνα πού εἶναι φανερά εἰς τὸν καθένα καὶ δὲν ἀπαιτοῦν οὔτε τὴν παραμικρὰν πνευματικὴν προσπάθειαν διὰ τὰ κατανοηθῶν), οὔτε πάλιν καὶ ἐκεῖνα πού καὶ ὅταν ἀπαγγελοῦν δὲν κατανοοῦνται· ἀλλὰ περισσότερο ἐκεῖνα πού γίνονται ἀντιληπτά τότε πού ἀπαγγέλλονται, ἂν δὲν ἦσαν καὶ ἀπὸ πρὶν μῆσα εἰς τὸ μυαλὸ τῶν ἀκροατῶν², ἢ τοῦλάχιστον ἐκεῖνα πού μὲ μικρὰν προσπάθειαν γίνονται μετ' ὀλίγον ἀντιληπτά Διότι αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ἐπιχειρήματα μᾶς διδάσκουν κάτι καινούργιο, ὅχι ὅμως καὶ ἐκεῖνα πού προηγουμένως ἀνεφέραμεν. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν λοιπῶν αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ἐνθυμήματα θεωροῦνται ἐπιτυχημένα, ὡς πρὸς τὴν μορφήν δὲ ἀπ' ἑνὸς μὲν ἂν μεταχειριζώμεθα τὸ σχῆμα τῆς ἀντιθέσεως, ὅπως εἰς τὸ ἐξῆς παράδειγμα: «καὶ ἔκριναν ὅτι ἡ κοινὴ εἰρήνη βλων τῶν ἄλλων ἦτο πόλεμος ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἰδίων»³. Διότι ἐδῶ γίνεται ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἐννοίας τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐννοίας τοῦ πολέμου. Ὑπάρχει ἐξ ἄλλου ἐπιτυχὴς χρησιμοποίησις τῶν λέξεων ὅταν κάμνωμεν χρήσιν μεταφορᾶς, ἢ ὅποια ὅμως νὰ μὴ εἶναι οὔτε ἐντελῶς ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὸ θέμα, διότι τότε δυσκολεύονται οἱ ἀκροαταὶ νὰ τὴν ἐννοήσουν, οὔτε πάλιν τελείως τετριμμένη καὶ εὐκόλη, διότι τότε δὲν προκαλεῖ κανένα συναίσθημα. Κυρίως δὲ ἐπιτυχὴς εἶναι ἡ μεταφορά, ὅταν μὲ αὐτὴν τὸ θέμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ ζωντανεύει ἐμπρὸς στὰ μάτια μας. Διότι ἀναγκαστικὰ γίνεται καλύτερα ἀντιληπτὸν ἐκεῖνο πού τώρα ἐκτελεῖται παρὰ ἐκεῖνο πού πρόκειται νὰ ἐκτελεσθῆ. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἔχωμεν πάντα στὸ νοῦ μας αὐτὰ τὰ τρία, δηλαδὴ τὴν μεταφορὰν, τὴν ἀντίθεσιν καὶ τὴν δρᾶσιν.

Ἀπὸ τὰ τέσσαρα εἶδη τῶν μεταφορῶν περισσότερο ἐπιτυχεῖς εἶναι ὅσαι βασιζονται εἰς τὴν ἀναλογίαν, ὅπως ἐκεῖνη πού μεταχειρίσθη ὁ Περικλῆς ὅταν μιλοῦσε γιὰ τὴν νεολαία πού ἐχάσθηκε στὸν πόλεμο, καὶ εἶπεν ὅτι ἡ ἀπώλειά της εἶναι γιὰ τὴν πατρίδα ὅ,τι θὰ ἦτο γιὰ τὸ ἔτος ἢ ἐξαφάνισις τῆς ἀνοίξεως. Ἐπίσης ὁ Λεπτινὸς εἶπε γιὰ τοὺς Λακεδαιμονίους ὅτι δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ἀφήσωμεν νὰ μείνῃ ἡ Ἑλλάς μονό-

δα ἑτερόφθαλμον γενομένην. Καὶ Κηφισόδοτος σπουδάζον-
 τος Χάρητος εὐθύνας δοῦναι περὶ τὸν Ὀλυμπιακὸν πόλε-
 μον ἡγανάκει, φάσκων εἰς πνῖγμα τὸν δῆμον ἄγχοιτα τὰς
 εὐθύνας πειρᾶσθαι δοῦναι. Καὶ παρακαλῶν ποτὲ τοὺς Ἀθη-
 10 ναίους εἰς Εὐβοίαν ἐπισιτισαμένους ἔφη δεῖν ἐξιέναι τὸ
 Μιλιάδου ψήφισμα. Καὶ Ἰφικράτης σπεισαμένων Ἀθη-
 ναίων πρὸς Ἐπίδουρον καὶ τὴν παραλίαν ἡγανάκει, φά-
 σκων αὐτοὺς τὰ ἐφόδια τοῦ πολέμου παρηρηθῆναι. Καὶ Πει-
 θόλαος τὴν παράλον ὄπαλον τοῦ δήμου, Σησιτὸν δὲ τηλίαν
 15 τοῦ Πειραιέως. Καὶ Περικλῆς τὴν Αἴγιναν ἀφελεῖν ἐκέλευσε
 τὴν λήμην τοῦ Πειραιέως. Καὶ Μοιροκλῆς οὐθὲν ἔφη πονη-
 ρότερος εἶναι, ὀνομάσας τινὰ τῶν ἐπιεικῶν· ἐκεῖτον μὲν
 γὰρ ἐπιτρίτων τόκων πονηρεύεσθαι, αὐτὸν δὲ ἐπιδεκάτων.
 Καὶ τὸ Ἐπιφάνειον ἐπιεικῶν ὑπὲρ τῶν θυγατέρων πρὸς
 20 τὸν γάμον ἐγγρομιζουσῶν

ὑπερήμεροί μοι τῶν γάμων αἱ παρθέναι.

Καὶ τὸ Πολυεύκτιον εἰς ἀποπληκτικὸν τινα Σπεύσιππον, τὸ
 μὴ δύνασθαι ἡσυχίαν ἄγειν ὑπὸ τῆς τύχης ἐν πεντεσουργ-
 γῳ νόσῳ δεδεμένον. Καὶ Κηφισόδοτος τὰς τριήρεις ἐκάλει
 25 μύλωνας ποικίλους, ὃ Κύων δὲ τὰ καπηλεία τὰ Ἀιτικὰ φι-
 δίτια. Αἰσίων δὲ, ὅτι εἰς Σικελίαν τὴν πόλιν ἐξέχεαν τοῦτο

1. Δηλαδὴ νὰ καταστραφῇ ἢ μίαι ἀπὸ τὰς δύο μεγάλας ἑλληνι-
 κάς πολιτείας.

2. Ἀθηναῖος ρήτωρ.

3. Τὸ ψήφισμα τοῦ Μιλιάδου ἐκάνονίζε τὰ τῆς ἐκστρατείας τῶν
 Ἑλλήνων ἐναντίον τοῦ Πέρσου

4. Ἰσρὸν πλοῖον ποῦ μετέφερε τοὺς ὑποδίκους ἀπὸ τὴν Σαλαμί-
 να εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ δικασθοῦν.

5. Ἡ κατὰ λέξιν μετάφρασις ἐλάχιστα ἀποδίδει τὸ νόημα, διότι
 ἐδῶ κυρίως δὲν πρόκειται περὶ μεταφορᾶς, ἀλλὰ περὶ λογοπαίγνιου.
 Πράγματι, γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως «τόκος» καὶ μὲ τὴν σημασίαν
 τῆς ἀμοιβῆς τοῦ κεφαλαίου καὶ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀπογόνου.

φθάλμιος'. Ἐπίσης ὁ Κηφισόδοτος*, ὅταν ἔβλεπεν ὅτι ὁ στρατηγὸς Χάρης ἐβιάζετο ἐξαιρετικὰ νὰ λογοδοτήσῃ, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διεξήγετο διαρκῶς πόλεμος, ἐξεδήλωσε τὴν ἀγανάκτησίν του λέγων ὅτι ἤθελε νὰ λογοδοτήσῃ κρατώντας τὸν λαὸν μὲ ἓνα βρόχον ἀπὸ τὸν λαϊκόν. Καὶ πάλιν ὁ ἴδιος, προτρέπων τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐκστρατεύσουν εἰς Εὐβοίαν, εἶπε: «πρέπει, ἀφοῦ πρῶτον ἐφοδιασθῶμεν μὲ τροφίμα, νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸ ψήφισμα τοῦ Μιλτιάδου»*. Ὁ Ἴπικράτης πάλιν, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαμαν συνθήκην μὲ τὴν Ἐπίδauρον καὶ μὲ τοὺς κατοίκους τῆς παραλίας, εἶπε μὲ ἀγανάκτησιν: «μόνοι σας ἀπεκόψατε τὸν ἐφοδιασμόν σας ἐν καιρῷ πολέμου». Ἐπίσης ὁ Πειθόλαος ὠνόμαζε τὴν Πάραλον* ὄπλον τοῦ λαοῦ καὶ τὴν Σηστόν τὴν ὠνόμαζε σιτοβολῶνα τοῦ Πειραιῶς. Καὶ ὁ Περικλῆς ἔλεγεν ὅτι ἔπρεπε νὰ καταστραφῇ ἡ Αἴγινα, «αὐτὸ τὸ κέρφος μέσα στὰ μάτια τοῦ Πειραιῶς». Καὶ ὁ Μοιροκλῆς ἔλεγεν ὅτι δὲν ἦτο καθόλου χειρότερος ἀπὸ ἓνα κακὸν νοικοκύρη, τὸν ὅποιο προσδιώρισε μὲ τὸ ὄνομά του. «διότι, ἔλεγε, αὐτὸς μὲν κάμνει κακὸν μόνον μὲ τὸ νὰ ζητῇ τόκον ἴσον πρὸς τὸ 1/3 τοῦ κεφαλαίου, ἐγὼ δὲ μὲ τὸ νὰ προσπαθῶ νὰ θρέψω τὰ δέκα παιδιὰ μου»*. Ἐπίσης ὁ Ἀναξανδρίδης ἔγραψε τὸν ἐξῆς λαμδικὸν στίχον διὰ τὰς θυγατέρας του ποῦ ἐβράδυναν νὰ ὕπανδρευθοῦν:

«Ἐχασαν τὴν προθεσίαν τοῦ γάμου τὰ κορίτσια μου».

Ἐπίσης ὁ Πολύευκτος εἶχεν εἶπει γιὰ κάποιον Σπεύσιππον, ποῦ εἶχε προσβληθῆ ἀπὸ ἀποπληξίαν, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ καθήσῃ ἡσυχος, ἂν καὶ ἡ τύχη τὸ ἔφερε νὰ τὸν ἔχῃ καθηλωμένον μία ἀρρώστεια πεντεσύριγγος*. Ὁ Κηφισόδοτος ὠνόμαζε τὰ πλοῖα «στολισμένους ἀνεμομύλους» καὶ ὁ Διογένης, ὁ κυνικὸς φιλόσοφος, ἔλεγεν ὅτι οἱ ταβέρνηες ἦσαν τὰ φιδίτια τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Αἰσίων δὲ ἔλεγεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀδειασαν τὴν πόλιν των μέσα στὴν

6. Πεντεσύριγγον ξύλον ἦτο ἓνα εἶδος βαρελιοῦ μὲ πέντε ὀπές, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐπερνοῦσαν τὰ χέρια, τὰ πόδια καὶ τὸ κεφάλι τῶν κατὰδικων, ποῦ ἐδουχέραινε τὰς κινήσεις των. Γι' αὐτὸ ἡ ἀποπληξία, ποῦ ἐπίσης προκαλεῖ τὴν ἀκίνησιν τοῦ ἀρρώστου, ζωγραφίζεται μὲ αὐτὴν τὴν μεταφορὰν.

7. Τὰ φιδίτια ἦσαν τὰ κοινὰ γεύματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὀποχρεωτικῶς παρεκάθητο ὅλοι οἱ Σπαρτιάται πολῖται.

γὰρ μεταφορὰ καὶ πρὸ δωματίων. Καὶ «ὥστε βοῆσαι τὴν
 Ἑλλάδα» καὶ τοῦτο τρόπον τινα μεταφορὰ καὶ πρὸ δωμα-
 τίων. Καὶ ὡσπερ Κηφισόδωτος εὐλαβεῖσθαι ἐκέλευεν μὴ πολ-
 30 λὰς ποιήσωσιν τὰς συνδρομαὶς [ἐκκλησίας]. Καὶ Ἰσοκράτης
 πρὸς τοὺς συντρέχοντας ἐν ταῖς πανηγύρεσιν. Καὶ ὅλον ἐν
 τῷ ἐπιτάφιῳ, διότι ἄξιον ἦν ἐπὶ τῷ τάφῳ τῶ τῶν ἐν Σα-
 λαμίῳ τελευτησάντων κείρασθαι τὴν Ἑλλάδα ὡς συγκατα-
 35 θαπτομένης τῇ ἄρειῃ αὐτῶν τῆς ἐλευθερίας· εἰ μὲν γὰρ εἴ-
 πεν διὰ ἄξιον δακρῦσαι συγκαταθαπτομένης τῆς ἄρειης, με-
 ταφορὰ καὶ πρὸ δωματίων, τὸ δὲ «τῇ ἄρειῃ τῆς ἐλευθερίας»
 1411b ἀντιθεσίῳ τινα ἔχει. Καὶ ὡς Ἰφικράτης εἶπεν «ἡ γὰρ ὁδὸς
 μοι τῶν λόγων διὰ μέσων τῶν Χάρητι πεπραγμένων ἐστίν»·
 μεταφορὰ κατ' ἀναλογίαν, καὶ τὸ διὰ μέσου πρὸ δωματίων
 ποιεῖ. Καὶ τὸ φάναι παρακαλεῖν τοὺς κινδύνους τοῖς κιν-
 5 δύνουσι βοηθήσοντας, πρὸ δωματίων <καὶ> μεταφορὰ. Καὶ
 Λυκολέων ὑπὲρ Χαβρίου «οὐδὲ τὴν ἰκειηρίαν ἀσχυρθέντες
 αὐτοῦ, τὴν εἰκόνα τὴν χαλκῆν»· μεταφορὰ γὰρ ἐν τῷ πα-
 ρόντι, ἀλλ' οὐκ ἄει, ἀλλὰ πρὸ δωματίων· κινδυνεύοντος γὰρ
 αὐτοῦ ἰκειτεύει ἢ εἰκῶν, τὸ ἄψυχον δὴ ἔμψυχον, τὸ ὑπόμνη-
 10 μα τῶν τῆς πύλειος ἔργων. Καὶ «πάντα τρόπον μικρὸν φρο-
 νεῖν μελειῶντες»· τὸ γὰρ μελειῶν αὖξιν τι ἐστίν. Καὶ ὅτι
 τὸν νοῦν ὁ θεὸς φῶς ἀνήψεν ἐν τῇ ψυχῇ· ἄμφω γὰρ δηλοῖ

1. Ὁ Dobree νομίζει ὅτι ἡ λέξις «Σαλαμίῳ» εἶναι παρεμβολὴ ἢ λάθος ἀντιγραφῆς καὶ προτείνει νὰ διορθωθῇ εἰς «Λαμία», διότι ὁ «Ἐπιτάφιος» τοῦ Λυσίου δὲν ἀφωροῦσε τοὺς ἐν Σαλαμίῳ πεσόντας.

2. Ἀπὸ τῶν «Πανηγυρικών» τοῦ Ἰσοκράτους § 150. Ἀναφέρεται εἰς τὰ δουρικὰ αἰσθήματα τῶν Περσῶν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν.

Σικελία. Τοῦτο εἶναι μεταφορὰ καὶ συγχρόνως παρουσιάζει τὸ γεγονός ἐμπρὸς στὰ μάτια τοῦ ἀκροατοῦ. Ἐπίσης ἡ φράσις «ἐβόησεν δλόκληρη ἡ Ἑλλάς» εἶναι καὶ αὐτὴ εἶδος μεταφορᾶς καὶ παρουσιάζει τὸ γεγονός ἐμπρὸς στὰ μάτια τοῦ ἀκροατοῦ. Ἐπίσης ὁ Κηφισόδοτος συνίστα εἰς τοὺς ἀκροατὰς του νὰ προσέχουν μὴν ἀναγκασθοῦν νὰ συνέλθουν σὲ πολλὰς ταρχῶδεις συνελεύσεις τοῦ λαοῦ. Τὸ ἴδιον ἔλεγε καὶ ὁ Ἰσοκράτης πρὸς ἐκείνους πού συνέτρεχον εἰς τὰς ἀθλητικὰς πανηγύρεις. Ἐπίσης εἰς τὸν «Ἐπιτάφιον» (τοῦ Λυσίου) ὑπάρχει τὸ ἔξης παράδειγμα: «ἐπάνω εἰς τὸν τάφον ἐκείνων πού ἔπεσαν εἰς τὴν Σαλαμίνα ἡ ἀξιζομένη νὰ κόψῃ τὰ μαλλιά της ἡ Ἑλλάς διότι μαζί με τὴν παλληκαριά των ἐκηδεύετο καὶ ἡ ἐλευθερία της». Πράγματι, εἰς τὸ παράδειγμα αὐτό, ἐὰν ἔλεγε ὅτι ἀξιζομένη νὰ θρηνηθῇ κανεὶς ἐπειδὴ ἐθάπτετο ἡ παλληκαριά, θὰ ἐπρόκειτο μόνον περὶ μεταφορᾶς πού ζωντανεῖ τὴν εἰκόνα ἐμπρὸς στὰ μάτια τοῦ ἀκροατοῦ, μετὰ τὸ νὰ προσθέσῃ ὅμως τὸ «κηδεύεται μαζί με τὴν παλληκαριά καὶ ἡ ἐλευθερία» δημιουργεῖ κάποια ἀντίθεσιν. Καὶ εἰς τὴν ἀκόλουθον φράσιν τοῦ Ἰφικράτους «τὰ λόγια μου ἀνοίγουν ἕνα δρόμο μέσα ἀπὸ τὰς πράξεις πού ἐξετέλεσεν ὁ Χάρης» ὑπάρχει ἀναφορὰ κατ' ἀναλογίαν, καὶ τὸ «μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα» παρουσιάζει τὴν εἰκόνα ἐμπρὸς στὰ μάτια τῶν ἀκροατῶν. Καὶ ἡ φράσις «δεχόμεθα τὸν ἕνα κίνδυνον διὰ νὰ ἀποτρέψωμεν τὸν ἄλλον» εἶναι καὶ αὐτὴ μεταφορὰ πού παρουσιάζει τὰ πράγματα μπρὸς στὰ μάτια τοῦ ἀκροατοῦ. Ἐπίσης εἰς τὴν φράσιν τοῦ Λυκολέοντος εἰς τὴν ἀγόρευσιν του ὑπὲρ τοῦ Χαθρίου «καὶ σεῖς δὲν ἐσεβασθήκατε οὔτε κἂν τὸ χάλκινον τοῦτο ἄγαλμά του πού σᾶς παρακαλῶ γι' αὐτόν» ὑπάρχει μεταφορὰ, ἡ ὁποία εἶναι κατάλληλος διὰ τὴν συγκεκριμένην αὐτὴν περίπτωσιν, ὅχι ὅμως γιὰ πάντοτε, ἀλλὰ διότι τὸ γεγονός πού ἀναφέρει εὐρίσκετο ἐμπρὸς στὰ μάτια τῶν ἀκροατῶν του. Πράγματι, ἐνῶ ὁ Χαθρίας ἐκινδύνευε νὰ καταδικασθῇ, ὁ ρήτωρ ζωντανεῖ μετὰ τὴν μεταφορὰν τὸ ἄψυχον ἄγαλμα πού τοῦ εἶχε στήσει ἡ πόλις καὶ τὸ φαντάζεται νὰ παρακαλῇ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας του, ἐνῶ συγχρόνως εἶναι μάρτυς πού θυμίζει τί ἔκαμεν ἡ πόλις πρὸς τιμὴν του. Ἐπίσης ἡ φράσις «ἐμελετοῦσαν μετὰ ποῖον τρόπον νὰ φανοῦν πιδ ταπεινόφρονες»² (ζωντανεῖ τὴν εἰκόνα), διότι τὸ «ἐμελετοῦσαν» ἐξογκώνει τὴν σημασίαν τῆς φράσεως. Ἄλλο παράδειγμα εἶναι ἡ φράσις «ὁ νοῦς εἶναι τὸ φῶς πού ὁ θεὸς ἀναψε

τι. «Οὐ γὰρ διαλυόμεθα τοὺς πολέμους ἀλλ' ἀναβαλλόμε-
θα». Ἐμφω γὰρ ἔστιν μέλλοντα, καὶ ἡ ἀναβολὴ καὶ ἡ τοι-
15 αὐτῆ εἰρήνη. Καὶ τὸ τὰς συνθήκας φάναι τρόπαιον εἶναι
πολὺ κάλλιον τῶν ἐν τοῖς πολέμοις γινομένων· τὰ μὲν γὰρ
ὑπὲρ μικρῶν καὶ μιᾶς τύχης, αὐταὶ δ' ὑπὲρ παντός τοῦ πο-
λέμου· ἄμφω γὰρ νίκης σημεῖα. Ὅτι καὶ αἱ πόλεις τῶ ψό-
20 γω τῶν ἀνθρώπων μεγάλας εὐθύνας διδούσιν· ἡ γὰρ εὐθυ-
να βλάβη τις δικαία ἐστίν.

11. Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀστεία ἐκ μεταφορᾶς τε τῆς ἀνάλο-
γον λέγεται καὶ τῶ πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν, εἰρηται· λεκτέον
δὲ τί λέγομεν πρὸ ὀμμάτων, καὶ τί ποιοῦσι γίγνεται τοῦτο.
Λέγω δὴ πρὸ ὀμμάτων ταῦτα ποιεῖν ὅσα ἐνεργοῦντα σημαί-
25 νει, ὅσον τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα φάναι εἶναι τετραγώνον μεταφο-
ρά, ἄμφω γὰρ τέλεια, ἀλλ' οὐ σημαίνει ἐνέργειαν· ἀλλὰ τὸ
«ἀνθοῦσαν ἔχοντος τὴν ἀκμὴν» ἐνέργεια, καὶ τὸ «σὲ δ'
ὥσπερ ἄφειτον» [ἐλεύθερον] ἐνέργεια, καὶ

[τοῦντεσθεν οὖν] Ἐλληνες ἄξαντες ποσὶν

30 τὸ ἄξαντες ἐνέργεια καὶ μεταφορά· ταχὺ γὰρ λέγει. Καὶ ὡς
κέχρηται πολλαχοῦ Ὅμηρος, τὸ τὰ ἄφυχα ἐμψυχα ποιεῖν
διὰ τῆς μεταφορᾶς. Ἐν πᾶσι δὲ τῶ ἐνέργειαν ποιεῖν εὐδο-
κιμεῖ, ὅσον ἐν τοῖσδε,

1. Δηλαδή τὸ «φῶς» καὶ τὸ «ἀνῆψε».

2. Ἰσοκράτους «Παναγηγυρικὸς» § 172.

3. Αὐτόθι § 180.

4. Ἰσοκράτους § 10.

5. Αὐτόθι «Πρὸς Φίλιππον» § 127.

6. Εὐριπίδου «Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι» στίχ. 80, ὅπου ὁμοῦς ἀντὶ τῆς
λέξεως «ποσὶν» ὑπάρχει ἡ λέξις «δόρου».

μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του». Πράγματι, καὶ αἱ δύο λέξεις ἰσχυριζομένου εἰς τὸ νὰ ζωντανεύουν τὸ νόημα. Ἐπίσης τὸ «δὲν ξεμπερδεύομε μὲ τὸν πόλεμον ἀλλὰ ἀπλῶς τὸν ἀναβάλλομεν», διότι καὶ τὰ δύο καὶ ἡ ἀναβολὴ δηλαδὴ καὶ ἡ εἰρήνη ποῦ συνάπτεται ὑπὲρ αὐτὰς τὰς συνθήκας ποῦ ἐννοεῖ ὁ ρήτωρ, ἀναφέρονται εἰς τὸ μέλλον. Ἐπίσης ἡ φράσις «ἡ συνθήκη ποῦ ἐπιβάλλει κανεὶς εἶναι τρόπαιον πολὺ ὠραιότερον παρὰ ἐκεῖνο ποῦ ἀποκτᾷ εἰς τὸν πόλεμον, διότι τὰ μὲν τρόπαια τὰ ἀποκτᾷ κανεὶς μὲ μικρὰν προσπάθειαν καὶ συνθήκῳ ὀφείλονται καὶ εἰς τὴν τύχην, ἐνῶ ἡ συνθήκη εἶναι ὁ καρπὸς ὄλου τοῦ πολέμου». Πράγματι καὶ τὰ δύο, καὶ τὰ τρόπαια καὶ ἡ συνθήκη ποῦ ἐπιβάλλει κανεὶς, εἶναι ἀποδείξεις τῆς νίκης. Τέλος ἡ φράσις «καὶ αἱ πόλεις ἔχουν βαρείας εὐθύνας καὶ λογοδοτοῦν μὲ τὸ νὰ διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ κατηγορηθοῦν ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμον». Πράγματι, ἡ εὐθύνη πρὸς λογοδοσίαν εἶναι ἓνα εἶδος βλάβης ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου.

11. ΠΩΣ ΕΠΙΤΥΓΧΑΝΕΤΑΙ Η ΕΝΑΡΓΕΙΑ

Ἐξεθέσαμεν ὅτι ἡ κομψότης τοῦ ὕφους προέρχεται ἀπὸ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς κατ' ἀναλογίαν μεταφορᾶς καὶ ἀπὸ τὸ ζωντανεῖν τῶν εἰκόνων ἐμπρὸς τὰ μάτια τῶν ἀκροατῶν. Καὶ τώρα ἂς ἐκθέσωμεν τί ἐννοοῦμεν μὲ τὴν φράσιν «παρουσιάζομεν τὰ γεγονότα ἐμπρὸς τὰ μάτια τῶν ἀκροατῶν» καὶ ποῖα μέθοδος προκαλεῖ τὸ ἀποτελεσματικὸν τοῦτο. Μὲ τὴν φράσιν αὐτὴν ἐννοῶ ἐκεῖνας τὰς ἐκφράσεις ποῦ μᾶς παρουσιάζουν ἓνα γεγονός ἐν τῇ δράσει του. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸ νὰ ὀνομάσωμεν ἓνα χρηστὸν ἄνθρωπον «τετράγωνον» εἶναι μεταφορᾶ, διότι καὶ τὰ δύο αὐτὰ πράγματα εἶναι τέλεια, ἀλλὰ δὲν μᾶς παρουσιάζει τὸ γεγονός ἐν τῇ δράσει του. Εἰς τὴν φράσιν ὅμως «ποῦ εἶχε τὴν δύναμιν τῆς ἀνθισμένης ἡλικίας του»⁴ ὑπάρχει δρᾶσις. Ἐπίσης εἰς τὴν φράσιν «σὲ σένα ὅμως σὰν ἄνθρωπον ποῦ ἀπελευθερώθηκε, ταιριάζει . . .»⁵ ὑπάρχει ἐπίσης δρᾶσις. Εἰς τὴν φράσιν

«Λοιπὸν ἀρματωμένοι οἱ Ἕλληνας ὀρροῦν»⁶,

ὑπάρχει καὶ δρᾶσις καὶ μεταφορᾶ. Ἔτσι ὁ Ὅμηρος χρησιμοποιῶν τὴν μεταφορὰν σὲ πολλὰ σημεῖα ζωντανεῖ τὰ ἀψυχα πράγματα. Ἀρέσει δὲ πάντοτε εἰς τὸν ἀκροατὴν ἡ χρησιμοποίησις φράσεων ποῦ παρουσιάζουν τὰ γεγονότα ἐν δράσει. Ἴδου καὶ μερικὰ παραδείγματα :

«Και ξανά ο αδιάντροπος βράχος εκύλησε προς τόν κάμπον»¹.

«Τὸ βέλος πήρε τὸ πέταμά του»².

«Καιγότανε ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ πετάξῃ»³.

«Στὴ γῆ στηλώνονταν ὀρθὰ γιὰ σάρκα πεινασμένα»⁴.

«Καὶ ἡ λόγγη πέρασε μέσα ἀπὸ τὰ στήθη του λυσσασμένη»⁵.

Πράγματι, εἰς ὅλα τὰ παραδείγματα αὐτά, τὰ ἀντικείμενα μὲ τὸ νὰ παρουσιάζονται ἐμψυχα φαίνονται ὡς νὰ εἶναι ἐν δράσει. Διότι τὸ νὰ μὴ ντρέπεται ὁ «βράχος» ἢ τὸ νὰ εἶναι λυσσασμένη ἡ «λόγγη» εἶναι δράσεις, ὁ δὲ ποιητὴς τὸ ἐπέτυχεν αὐτὸ μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς μεταφορᾶς κατ' ἀναλογίαν· καὶ ἔτσι ὁ βράχος παρουσιάζεται ὅτι συμπεριφέρεται πρὸς τὸν Σίσυφον ὅπως ὁ ἀναιδὴς ἄνθρωπος πρὸς ἐκείνον πρὸς τὸν ὅποιον συμπεριφέρεται μὲ ἀναιδέϊαν. Τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα ἐπιτυγχάνεται καὶ μὲ τὴν χρησιμοποίησιν καταλλήλων εἰκόνων γιὰ ἄψυχα πράγματα :

«Κυρτά, γιὰ κατάσπρες κορφές, ἄλλα κατόπιν εἴ' ἄλλα»⁶.

Πράγματι, ἡ εἰκὼν αὐτὴ παριστάνει τὰ κύματα ζωντανὰ καὶ κινούμενα· ἡ δὲ δράσις εἶναι κίνησις.

Ὅταν κάμνωμεν μεταφορᾶς, πρέπει, ὅπως εἶπαμεν καὶ προηγουμένως, νὰ χρησιμοποιοῦμεν ὄρους ποὺ νὰ ταιριάζουν μὲ τὸ θέμα μας, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι καὶ ὅπως διόλου φανερὰ ἢ ἀναλογία των. Ἔτσι καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν πρέπει νὰ προσέχωμεν νὰ ἀνακαλύπτωμεν τὴν ὁμοιότητα καὶ μεταξὺ πραγμάτων ποὺ διαφέρουν πολὺ μεταξὺ των, ὅπως ὁ Ἀρχύτας εἶπεν ὅτι ὁ δαιτητὴς καὶ ὁ βωμὸς εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα, διότι ὁ ἀδικημένος προσφεύγει καὶ πρὸς τὸν ἕνα καὶ πρὸς τὸν ἄλλον. Ἐπίσης ἐὰν ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ ἄγκυρα καὶ ἡ κρεμάστρα εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα. Πράγματι, καὶ τὰ δύο αὐτὰ κάμνουν τὴν ἴδια δουλειά, διαφέρουν ὅμως, διότι τὸ ἕνα ἐνεργεῖ πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὸ ἄλλο πρὸς τὰ κάτω. (Ἐπίσης ἡ φράσις) «αἱ πόλεις εὐρίσκονται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον», ποὺ διαφέρουν πολὺ ἀναμεταξὺ των καὶ εἰς ἕκτασιν καὶ εἰς δύναμιν, ὅταν ἔχουν τὴν ἰσότητα⁷.

6. Ἰλιάς N 779 (μετάφρ. Πολυλά).

7. Ἀνάμνησις ἀπὸ τὴν φράσιν τοῦ Ἰσοκράτους «Πρὸς Φίλιππον» § 40 «οἶδα γὰρ ἀπάσας ὠμαλισμένας ὑπὸ τῶν συμφορῶν». δηλ. «ἔξρω ὅτι ἡ συμφορὰ ἔφθρεν ὅλας τὰς πόλεις εἰς τὸ ἴδιον ἐπίπεδον».

Ἔστιν δὲ καὶ τὰ ἀστεῖα τὰ πλείιστα διὰ μεταφορᾶς καὶ
 ἐκ τοῦ προσεξαπατᾶν· μᾶλλον γὰρ γίνεται δῆλον ὅτι ἔμαθε
 παρὰ τὸ ἐναντίως ἔχειν, καὶ ἔοικεν λέγειν ἢ ψυχὴν «ὡς ἀλη-
 θῶς, ἐγὼ δὲ ἤμαρτον». Καὶ τῶν ἀποφθιγμάτων δὲ τὰ
 25 ἀστεῖά ἐστιν ἐκ τοῦ μὴ ὁ φησι λέγειν, ὅλον τὸ Σηταιχόρου,
 οἱ οἱ τέτιγες ἑαυτοῖς χαμόθεν ἄσσονται. Καὶ τὰ εὖ ἠνιγμέ-
 να διὰ τὸ αὐτὸ ἡδέα· μάθησις γάρ, καὶ λέγεται μεταφο-
 ρά. Καὶ ὁ λέγει Θεόδωρος, τὸ καινὰ λέγειν. Γίνεται δὲ
 διὰν παράδοξον ἢ, καὶ μὴ, ὡς ἐκεῖνος λέγει, πρὸς τὴν ἐμ-
 30 προσθεν δόξαν, ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς γελοίοις τὰ πορα-
 πεποιημένα, ὅπερ δύναται καὶ τὰ παρὰ γράμμα σκώμματα·
 ἐξαπατᾶ γάρ. Καὶ ἐν τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ ὥσπερ ὁ ἀκούων
 ὑπέλαβεν·

ἔστι· χε δ' ἔχων ὑπὸ ποσὶ χίμεθλα·

35 ὁ δ' ᾤετο πέδιλα ἐρεῖν. Τούτου δ' ἅμα λεγομένου δεῖ δῆ-
 λον εἶναι. Τὰ δὲ παρὰ γράμμα ποιεῖ οὐχ ὁ λέγει λέγειν,
 ἀλλ' ὁ μεταστρέφει ὄνομα, ὅλον τὸ Θεοδώρου εἰς Νίκωνα
 τὸν κιθαρῳδὸν «θράττει σε»· προσποιεῖται γὰρ λέγειν τὸ
 1412 b «θράττει σε» καὶ ἐξαπατᾶ· ἄλλο γὰρ λέγει. Διὸ μαθόντι
 ἡδύ, ἐπεὶ εἰ μὴ ὑπολαμβάνει Θραῖκα εἶναι, οὐ δόξει ἀστεῖον
 εἶναι. Καὶ τὸ «βούλει αὐτὸν πέρσαι». Δεῖ δὲ ἀμφοτέρω προσ-

1 Δηλαδὴ θὰ ἐρωθῆ ἡ χώρα των καὶ δὲν θὰ μείνη οὔτε ἓνα δέν-
 δρον. Ἡ φράσις αὐτὴ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸ βιβλίον Β κεφάλαιον 21,
 ὅπου βλέπε καὶ σημείωσίν μου.

2 Ἐνας ἀπὸ τῶν πρώτων διδασκάλους τῆς ρητορικῆς.

3. Ἐπρωτάθησαν ποικίλαι διορθώσεις διὰ τὸ νῆμα εἰς τὰς
 φράσεις αὐτάς, χωρὶς ἀποτέλεσμα ὁμῶς. Τὸ νῆμα εἶναι τελείως ἀσα-
 φές. Ὑποτίθεται ὅτι ὁ Θεόδωρος, ἐνῶ φαίνεται ὅτι θέλει νὰ εἰπῇ περὶ
 τοῦ Νίκωνος ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴν Θράκην, λέγει κάτι ἄλλο πειρακτικόν.

4. Δηλ. «θέλεις νὰ τὸν καταστρέψῃς;» Προδήλως γίνεται λογο-
 παίγιον μὲ τὸ ἔθνικόν «Πέρσαι».

Αἱ περισσότεραι κομπῆαι φράσεις προέρχονται ἀπὸ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς μεταφορᾶς καὶ ἀπὸ τὴν δημιουργίαν μιᾶς παραισθήσεως εἰς τὸν ἀκροατὴν. Πράγματι, κάμνει μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν τὸ νὰ μάθωμεν ἕνα πρᾶγμα κατὰ τρόπον ἀντίθετον ἀπὸ ἐκεῖνον ποῦ ἐπεριμέναμεν, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀκροατοῦ φαίνεται σὰν νὰ λέγῃ: «πόσο ἀληθινὸ εἶναι αὐτό, ἐγὼ εἶχα ἄδικον». Καὶ ἀπὸ τὰ ἀποφθέγματα δὲ κομπῆαι εἶναι ἐκεῖνα ποῦ δὲν ἐκφράζουσι ρητῶς ἐκεῖνα ποῦ θέλουσι νὰ εἰποῦν· λ.χ. ἡ φράσις τοῦ Σησιχόρου «τὰ τζιτζικια τῶν θᾶ τραγουδοῦν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ χῶμα»¹. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον εἶναι εὐχάριστα καὶ τὰ ἐπιτυχημένα αἰνίγματα, διότι μὲ αὐτὰ μαθαίνει κανεὶς κάτι καὶ συγχρόνως γίνεται χρήσις μεταφορᾶς. Εὐχάριστον ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνο ποῦ συμβουλεύει ὁ Θεόδωρος², δηλαδὴ ἡ χρησιμοποίησις νέων ἐκφράσεων. Αὐτὸ δὲ ἐπιτυγχάνεται, ὅταν χρησιμοποιοῦμεν μίαν λέξιν ἀπροσδόκητον καὶ ὄχι, ὅπως λέγει ἐκεῖνος, σύμφωνα μὲ τὴν ἔννοιαν ἢ ὁποῖα καὶ προηγουμένως ἀπεδίδετο εἰς αὐτὴν τὴν λέξιν, ἀλλὰ ὅπως κάμνουσι ἐκεῖνοι ποῦ εἰς τὰ ἀστεῖα τῶν χρησιμοποιοῦν παραμορφωμένας λέξεις. Τὸ ἴδιον δὲ ἀποτελέσμα δημιουργοῦν καὶ τὰ λογοπαίγνια, διότι προκαλοῦν τὴν παραίσθησιν· τοῦτο δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ποίησιν. Διότι τὸ νόημα δὲν εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ἐπερίμενον ὁ ἀκροατὴς· λ.χ. εἰς τὸν στίχον

«περιπατοῦσθε ἔχοντες στὰ πόδια τοῦ . . . χιονίστρας»

Ἐκεῖνος ποῦ ἐπερίμενον ἀσφαλῶς ν' ἀκούσῃ τὴν λέξιν πέδιλα. Ὅταν ὁμως γίνεται χρήσις αὐτοῦ τοῦ τρόπου, πρέπει, μόνον λεχθῆναι ἢ ἀπροσδόκητος λέξις, νὰ βγαίῃ πάλιν ἕνα σαφὲς νόημα ἀπὸ τὴν φράσιν.

Τὰ δὲ λογοπαίγνια συντελοῦν ὥστε νὰ λέγῃ κανεὶς ὄχι ἐκεῖνο ποῦ φαίνεται ὅτι ἤθελε νὰ πῇ, ἀλλὰ μίαν λέξιν ἢ ὁποῖα ἀλλάζει τελείως τὴν ἔννοιαν ὅπως λ.χ. τὸ λογοπαίγνιον τοῦ Θεοδώρου πρὸς τὸν Νίκωνα τὸν κιθαρωδὸν «θράττει σε»³· πράγματι, φαίνεται ὅτι πρόκειται νὰ εἰπῇ «θράττει σε»⁴ καὶ ἐξαπατᾷ τὸν ἀκροατὴν, διότι λέγει κάτι ἄλλο καὶ γι' αὐτό, ὅταν τὸ καταλάβῃ ὁ ἀκροατὴς, δοκιμάζει εὐχαρίστησιν. διότι, ἐὰν δὲν ἐνόμιζεν ὅτι αὐτὸς γιὰ τὸν ὁποῖον γίνεται λόγος εἶναι θραῦς, τὸ λογοπαίγνιον αὐτὸ δὲν θὰ φανῆ ἔξυπνον. Ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ ἄλλο λογοπαίγνιον «βούλει αὐτὸν πέρσαι;»⁵· Πρέπει δὲ καὶ αἱ δύο ἔννοιαι τῆς λέξεως, μὲ τὴν ὁποῖαν γίνεται τὸ λογοπαίγνιον, νὰ ταιριάζουσι

ηκόντως λεχθῆναι. Οὕτω δὲ καὶ τὰ ἀστεῖα, ὡς τὸ φάναι
 5 Ἀθηναίοις τὴν τῆς θαλάττης ἀρχὴν μὴ ἀρχὴν εἶναι τῶν
 κακῶν· ὄνασθαι γάρ ἢ ὡσπερ Ἰσοκράτης τὴν ἀρχὴν τῇ
 πόλει ἀρχὴν εἶναι τῶν κακῶν. Ἀυφοτέρως γάρ οὐκ ἂν
 φῆθη τις ἐρεῖν, τοῦτ' εἴρηται, καὶ ἐγνώσθη διὲ ἀληθές· τό
 10 τε γὰρ τὴν ἀρχὴν φάναι ἀρχὴν εἶναι οὐδὲν σοφόν· ἀλλ'
 οὐχ οὕτω λέγει ἀλλ' ἄλλως, καὶ ἀρχὴν οὐχ ὁ εἶπεν ἀπόφη-
 σιν, ἀλλ' ἄλλως. Ἐν ἅπασιν δὲ τοῦτοις, εἰς προσηκόντως
 τὸ ὄνομα ἐνέγκη ὁμωνυμία ἢ μεταφορᾶ. τότε τὸ εὖ. Ὡς
 «Ἀνάσχειος οὐκ ἀνασχειός» ὁμωνυμίαν ἀπέφησε, ἀλλὰ
 προσηκόντως, εἰ ἀηδής. Καὶ

15 οὐκ ἂν γένοιο μᾶλλον ἢ σε δεῖ ξένος
 [ξένος]

[ἦ] οὐ μᾶλλον ἢ σε δεῖ τὸ αὐτὸ καὶ οὐ δεῖ τὸν ξένον ξένον
 αἰε εἶναι ἀλλότριον γὰρ καὶ τοῦτο Τὸ αὐτὸ καὶ τὸ Ἀναξαν-
 δρίδου τὸ ἐπαινούμενον.

20 καλόν γ' ἀποθανεῖν πρὶν θανάτου δεῖν ἄξιον·

ταῦτό γάρ ἐστι τῷ εἶπεῖν ἄξιόν γ' ἀποθανεῖν μὴ ὄντα ἄξιον
 ἀποθανεῖν ἢ ἄξιόν γ' ἀποθανεῖν μὴ θανάτου ἄξιον ὄν-
 τα. ἢ μὴ ποιοῦντα θανάτου ἄξια. Τὸ μὲν οὖν εἶδος τὸ
 αὐτὸ τῆς λέξεως τοῦτων· ἀλλ' ὅσῳ ἂν ἐλάττωσι καὶ ἀντι-
 25 κειμένως λεχθῆ, τοσοῦτω εὐδοκιμεῖ μᾶλλον. Τὸ δ' αἴτιον
 διὲ ἢ μάθησις διὰ μὲν τὸ ἀντικεῖσθαι μᾶλλον, διὰ δὲ τὸ
 ἐν ὀλίγῳ θᾶπτον γίνεται. Δεῖ δ' αἰε προσεῖναι ἢ τὸ πρὸς
 ὄν λέγεται ἢ ὀρθῶς λέγεσθαι, εἰ τὸ λεγόμενον ἀληθές καὶ
 μὴ ἐπιπόλαιον· ἐστὶν γὰρ ταῦτα χωρὶς ἔχειν. ὡς «ἀπο-
 30 θνήσκειν δεῖ μὴτὲν ἀμαρτάνοντα» ἀλλ' οὐκ ἀστεῖον. «Τὴν

1. «Πρὸς Φίλιππον» § 61.

2. Δηλ. καὶ ἐνῶ ἡ λέξις «ξένος» λαμβάνεται μὲ δύο σημασίας, τὴν τιμητικὴν καὶ τὴν τοῦ ποινικοῦ καταλογοῦ.

πρὸς τὸ θέμα, διότι τότε μόνον εἶναι κομψή ἢ χρησιμοποίησις του. Ὅπως εἰς τὴν φράσιν «διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἡ ἀρχή (δηλ. ἡ κυριαρχία) τῆς θαλάσσης δὲν ὑπῆρξεν ἀρχὴ τῶν κακῶν, διότι ὠφελοῦνται ἀπὸ αὐτῆν». Ἡ εἰς τὴν ἄλλην φράσιν τοῦ Ἰσοκράτους '«ἡ ἀρχὴ (δηλ. ἡ κυριαρχία τῆς θαλάσσης) ἦτο γιὰ τοὺς Ἀθηναίους ἡ ἀρχὴ τῶν συμφορῶν» διότι καὶ εἰς τὰς δύο φράσεις αὐτὰς ἐλέχθη κάτι ποῦ ὁ ἀκροατὴς δὲν προέβλεπεν ὅτι θὰ λεχθῆ, ἀντελήφθη ἕμως ὅτι ἦτο ἀληθινόν. Καὶ πράγματι, τὸ νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι ἡ ἀρχὴ εἶναι ἀρχὴ δὲν εἶναι καθόλου ἐξυπνον· εἰς τὰ παραδείγματά μας ἕμως δὲν γίνεται αὐτό, ἀλλὰ κάτι ἄλλο, καὶ ἡ λέξις «ἀρχὴ» δὲν διατηρεῖ μέχρι τέλους τὴν ἰδίαν σημασίαν, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται μὲ νέαν σημασίαν. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις, ἐὰν ἡ ὁμωνυμία ἢ ἡ μεταφορὰ παρουσιάσῃ καταλλήλως τὴν ἰδίαν λέξιν (μὲ ἄλλην σημασίαν), τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι εὐχάριστον· λ. χ. εἰς τὴν φράσιν «ὁ Ἀνάσχετος δὲν εἶναι ἀνασχετός (δηλ. ὑποφερτός)». Ἡ φράσις αὐτὴ περιέχει μίαν ὁμωνυμίαν, ἀλλὰ ἡ ὁμωνυμία εἶναι ταιριαστή, ἐὰν ὑποτεθῆ ὅτι ὁ Ἀνάσχετος εἶναι δυσάρεστον πρόσωπον. Ἐπίσης τὸ «δὲν μπορεῖς νὰ εἶσαι τόσο πολὺ ξένος, ἀφοῦ εἶσαι φιλοξενοῦμενός μας»

Τὸ «ξένος περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι πρέπει» ἔχει τὴν ἰδίαν σημασίαν μὲ τὸ «ὁ φιλοξενοῦμενός μας δὲν ἠμπορεῖ νὰ μᾶς εἶναι πάντοτε ξένος». Ἡ λέξις «ξένος» χρησιμοποιεῖται μὲ δύο διαφορετικὰς ἐννοίας. Τὸ ἴδιον συμβαίνει μὲ τὸν περιφημον στίχον τοῦ Αναξανδρίδου

«Εἶναι ὠραῖο πρᾶγμα νὰ σὲ πάρῃ ὁ θάνατος,
πρὶν γίνῃς ἄξιος θανάτου».

Διότι εἶναι σὴν νὰ ἐλέγαμεν ὅτι «ἄξιζεις νὰ πεθάνῃς ἐνῶ δὲν εἶσαι ἄξιος θανάτου» ἢ «ἄξιζεις νὰ πεθάνῃς ὅταν εἶσαι ἄξιος θανάτου», ἢ τέλος «ἄξιζεις νὰ πεθάνῃς ὅταν δὲν κάνῃς πράξεις ἄξιες θανάτου»².

Αὐτὸ εἶναι τὸ σχῆμα τῆς ὁμωνυμίας. Ἄλλ' ὅσον ἡ φράσις εἶναι συντομωτέρα καὶ περιέχει μεγαλύτεραν ἀντίθεσιν, τόσο περισσότερο ἀρέσει. εἰς τοὺς ἀκροατὰς Αἰτίαι δὲ τούτου εἶναι ὅτι μὲ τὴν ἀντίθεσιν μὲν εἶναι διδακτικωτέρα ἢ φράσις, μὲ τὴν συντομίαν δὲ ταχύτερον ἀντιληπτή. Πρέπει δὲ πάντοτε ἢ φράσις νὰ ταιριάζῃ μὲ τὸ πρόσωπον εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται καὶ νὰ διατυπώνεται ὀρθά, διὰ νὰ ἔχῃ ἐπιτυχῆς ἀποτέλεσμα καὶ ὅχι ὅλως διόλου τετριμμένον. Διότι εἶναι δυνατόν αἱ ἀνωτέρω ιδιότητες νὰ μὴ συνυπάρχουν. Λ. χ. ἡ φράσις «πρέπει νὰ πεθάνῃ κανεὶς χωρὶς νὰ ἔχῃ δια-

ἀξίαν δεῖ γαμῆν τὸν ἄξιον» ἄλλ' οὐκ ἀστεῖον. Ἐάν
 ἅμα ἄμφω ἔχη· «ἄξιόν γ' ἀποθανεῖν μὴ ἄξιον ὄντα τοῦ ἀπο-
 θανεῖν». Ὅσῳ δ' ἂν πλείω ἔχη, τοσοῦτω ἀπεισιότερον φαί-
 νεται. ὅλον εἰ καὶ τὰ ὀνόματα μεταφορὰ εἴη καὶ μεταφορὰ
 35 τοιαυτὰ καὶ ἀντίθεσις καὶ παρίστωσις, καὶ ἔχει ἐνέργειαν.

Εἰσὶν δὲ καὶ αἱ εἰκόνας ὥσπερ εἴρηται καὶ ἐν τοῖς ἄνω,
 αἱ εὐδοκιμοῦσαι τρόπον τινα μεταφοραί· ἀεὶ γὰρ ἐκ δυοῖν
 λέγονται, ὥσπερ ἡ ἀνάλογον μεταφορὰ. Ὅλον ἢ ἀσπίς φαμέν
 1413 α ἔστι φιάλη Ἄρεως, καὶ τόξον φόρμιγγα ἄχρῳδος. Οὕτω μὲν
 οὖν λέγουσιν οὐχ ἄπλοῦν, τὸ δ' εἰπεῖν τὸ τόξον φόρμιγγα
 ἢ τὴν ἀσπίδα φιάλην ἄπλοῦν. Καὶ εἰκάζουσιν δὲ οὕτως,
 ὅλον πιθήκῳ ἀυλητήν, λύχνῳ ψακαζομένῳ [εἰς] μύωπα·
 5 ἄμφω γὰρ συνάγεται. Τὸ δὲ εὖ ἐστὶν ὅταν μεταφορὰ ἢ·
 ἔστιν γὰρ εἰκάσαι τὴν ἀσπίδα φιάλη Ἄρεως καὶ τὸ ἐρεί-
 πιον ὀρέγει οἰκίας, καὶ τὸν Νικήρατον φάναι Φιλοκλήτην
 εἶναι δεδηγμένον ὑπὸ Πράντος, ὥσπερ εἴκασεν Θρασύμαχος
 ἰδὼν τὸν Νικήρατον ἠτιμημένον ὑπὸ Πράντος δαψωφδοῦντα,
 10 κραιπνὰ δὲ καὶ ἀυχηρὸν εἶ. Ἐν οἷς μάλιστα τ' ἐκπίπτου-
 σιν οἱ ποιηταί, ἐὰν μὴ εὖ, καὶ ἐὰν εὖ, εὐδοκιμοῦσιν. Λέγω
 δ' ὅταν ἀποδιδῶσιν.

ὥσπερ οἰκίον οὐλα τὰ σκέλη φορεῖ.

ὥσπερ Φιλάμμων ζυγομαχῶν τῷ κωρύκῳ.

15 Καὶ τὰ τοιαῦτα πάντ' εἰκόνας εἰσὶν. Αἱ δ' εἰκόνας διὰ μετα-
 φοραί, εἴρηται πολλάκις.

Καὶ αἱ παροιμίαι μεταφοραὶ ἢ π' εἶδους ἐπ' εἶδος εἰσὶν·
 ὅλον ἂν τις ὡς ἀναθὸν πεισόμενος αὐτὸς ἐπαγάγηται, εἶτα

1. Ἐξ αἰτίας τῶν μορφασμῶν τοῦ.

2. Ὑπαινιγμὸς εἰς τὸν Φιλοκλήτην, πού ἀπὸ τότε πού τὸν ἐδά-
 γκασε τὸ φίδι, παρημελήθη ἀπὸ ἐλθούσας.

3. Κώρυκος ἦτο στὰ γυμναστήρια ἕνα εἶδος μπαλόνι γαμάτο
 σπόρους ἀπὸ οὐκα ἢ ἄμμο, πού οἱ ἀθληταὶ τὸ χτυποῦσαν μὲ τὰ πό-
 δια τους.

πράξει κανένα ἀμάρτημα» δὲν εἶναι κομψή. Ἐπίσης ἡ φράσις «ἢ ἀξία γυναίκα πρέπει νὰ παίρνη ἀξίον ἄνδρα» δὲν εἶναι κομψή. Ἄν ἔμως συνυπάρχουν καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἰδιότητες, τότε ἔχομεν κομψὴν φράσιν, λ.χ. «ἀξίζει νὰ πεθάνη κανεὶς ἐνῶ δὲν εἶναι ἀξίος θανάτου». Καὶ ἕσον περισσοτέρως ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω ἰδιότητας ἔχει ἡ φράσις, τόσον κομψότερα φαίνεται. Αὐτὸ δὲ συμβαίνει, ὅταν αἱ λέξεις ποῦ μεταχειριζόμεθα ἀποτελοῦν μεταφορὰν, καὶ μεταφορὰν αὐτοῦ τοῦ εἶδους, καὶ ἀντίθεσιν καὶ παρίσωσιν, καὶ παριστοῦν τὰ πράγματα ἐν δράσει.

Καὶ αἱ εἰκόνες δέ, ὅπως ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, εἶναι τρόπον τινα ἐπιτυχημέναι μεταφοραί. Διότι πάντοτε ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο ὄρων, ὅπως καὶ αἱ κατ' ἀναλογίαν μεταφοραί. Λέγομεν λ.χ. «ἢ ἀσπίς εἶναι τὸ ποτήρι τοῦ Ἄρεως» ἢ «τὸ τόξον εἶναι λύρα χωρὶς χορδὰς». Ὅταν μεταχειριζόμεθα αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἐκφράσεις, δὲν ἔχομεν φράσεις ἀπλᾶς. ἐνῶ ἂν εἰπώμεν τὸ τόξον «λύραν» ἢ τὴν ἀσπίδα «ποτήρι». ἡ φράσις εἶναι ἀπλῆ. Ἐπίσης εἰκόνες γίνονται κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: Ἐκεῖνος ποῦ παίζει φλάουτον παρομοιάζεται μὲ πύθηκον. Ὁ μύψ μὲ λυχναρί ποῦ τὸ φυτίλι του εἶναι βρεγμένο. Διότι οἱ δύο ὄροι τῆς κάθε φράσεως συγγενεοῦν. Εἶναι δὲ ὡραία, ὅταν ὑπάρχη μεταφορά. Διότι εἶναι δυνατόν νὰ παρομοιώσωμεν τὴν ἀσπίδα μὲ ποτήρι τοῦ Ἄρεως ἢ τὸ ρημάδι μὲ ράκος σπιτιοῦ καὶ τὸν Νικήρατον μὲ Φιλοκλήτην ποῦ τὸν ἐδάγκασεν ὁ Πράτυς. Τὴν παρομοίωσιν αὐτὴν ἔκαμεν ὁ Θρασύμαχος, ὅταν εἶδεν ὅτι ὁ Νικήρατος ἐνίκηθηκεν εἰς ἓνα ποιητικὸν ἀγῶνα ἀπὸ τὸν Πράτυν καὶ ἔκτοτε ἔμενεν ἀκούρευτος καὶ μὲ παραμελημένα ροῦχα. Εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν παρομοιώσεων κυρίως πέφτουν ἐξω οἱ ποιηταί, ὅταν αἱ παρομοιώσεις δὲν εἶναι ἐπιτυχημέναι, καὶ πάλιν ἂν εἶναι ἐπιτυχημέναι, γίνονται ἀρεστοί. Μὲ αὐτὸ ἐννοῶ, ὅταν χρησιμοποιοῦν εἰκόνας ὅπως αἱ ἀκόλουθοι :

«Τὰ πόδια του εἶναι στραβά ὡς τὸ σέλινο»

«Ὡς τὸν Φιλάμμωνα, ὅταν ἀγωνίζεται μὲ τὸν κόρυκο».

Ὅλοι αἱ ἐκφράσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι εἰκόνες. Ὅτι δὲ αἱ εἰκόνες εἶναι μεταφοραί, ἐλέχθη ἀπὸ προηγήτερα.

Αἱ παρομοίαι ἐπίσης εἶναι μεταφοραὶ μὲ τὰς ὁποίας περὶ κανεὶς ἀπὸ ἓνα κύκλον, ἐννοῶν εἰς ἄλλον. Ἔτσι, ὅταν μπάση κανεὶς κάτι στὸ σπίτι του μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι θὰ ὠφελῆθῃ ἀπ' αὐτό, καὶ κατόπιν ἀντὶ ὠφελείας ὑποστῆ βλάβην,

βλαβῆ, ὡς δὲ Καρπάθιος φησιν τὸν λαγῶ· ἄμφω γὰρ τὸ εἰ-
20 ρημένον πεπόνθασιν.

Ἔθεν μὲν οὖν τὰ ἄσπετα λέγεται καὶ διότι, σχεδὸν εἰρη-
ται τὸ αἷτιον· εἰσὶν δὲ καὶ εὐδοκιμοῦσαι ὑπερβολαὶ μετα-
φοραὶ, ὅλον εἰς ὑπωπιασμένον «ῥῆθητε δ' ἂν αὐτὸν εἶναι
συκαΐνων κάλαθον»· ἐρυνθρὸν γάρ τι τὸ ὑπώπιον, ἀλλὰ τὸ
25 πολὺ σφόδρα. Τὸ δὲ ὡσπερ τὸ καὶ τὸ ὑπερβολὴ ἤ λέξει
διαφέρουσα.

Ἔσπερ Φιλάμμων ζυγομαχῶν τῷ κωρύκῳ·

«ῥῆθης δ' ἂν αὐτὸν Φιλάμμωνα εἶναι μαχόμενον τῷ κω-
ρύκῳ».

30 Ἔσπερ σέλινον οὖλα τὰ σκέλη φορεῖν·

«ῥῆθης δ' ἂν οὐ σκέλη ἀλλὰ σέλινα ἔχειν, οὕτως οὖλα».
Εἰσὶ δὲ ὑπερβολαὶ μεираκιώδεις· σφοδρότητα γὰρ δηλοῦ-
σιν. Διὸ δρογίζόμενοι λέγουσιν μάλιστα·

οὐδ' εἴ μοι τόσα δοίη ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε.
35 Κούρην δ' οὐ γαμέω Ἄγαμέμνονος Ἀτρεΐδαο,
οὐδ' εἰ χρυσεῖη Ἀφροδίτη κάλλος ἐρίζοι,
ἔργα δ' Ἀθηναίη.

1413b *Χορῶνται δὲ μάλιστα τούτῳ Ἀιτικοὶ ῥήτορες. * Διὸ πρεσβυ-
τέρω λέγειν ἀπρεπές.

12. Δεῖ δὲ μὴ ληθῆναι ὅτι ἄλλη ἐκάστῳ γένοιτο ἀριότητι
λέξις. Οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ γραφικὴ καὶ ἀγωνιστικὴ, οὐδὲ δη-
5 μηγορικὴ καὶ δικανικὴ. Ἄμφω δὲ ἀνάγκη εἰδῆναι· τὸ μὲν

1. Οἱ Καρπάθιοι ποῦ δὲν εἶχαν λαγούς ἔφεραν ἀπέξω στὸ νησί
των, περιμένοντες νὰ ὠφεληθοῦν ἀπ' αὐτούς, οἱ ὅποιοι ἄπολ-
λαπλασάσθησαν τόσον, ὥστε κατέστρεψαν τὴν παραγωγὴν των.

2. Ἰλιάς I 388 καὶ ἐπ. (μετάφρ. Πουλά).

(ταιριάζει ἢ παροιμία) «ὅπως ἔπαθον οἱ κάτοικοι τῆς Καρπάθου ἀπὸ τὸν λαγὸ»'. Διότι καὶ οἱ δύο ἔπαθον τὸ ἴδιον πρᾶγμα.

Ὡς λοιπὸν καταρτίζεται ἡ κομπή φράσις καὶ ποῖα εἶναι τὰ αἰτία πού τὴν δημιουργοῦν, σχεδὸν ἔχει λεχθῆ. Ὑπάρχουν δὲ καὶ ὑπερβολαὶ ἐπιτυχημέναι, πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ μεταφοράς. Ἀ.χ., γιὰ ἄνθρωπον μὲ πληγωμένον πρόσωπον ἢ ὑπερβολή «θὰ μπορούσατε νὰ τὸν νομίσετε γιὰ καλᾶθι γεμάτο μούρα» εἶναι ἐπιτυχημένη. Διότι καὶ τὰ μούρα καὶ αἱ πληγαὶ εἶναι κόκκινα, ἀλλὰ ἡ ἔκφρασις εἶναι ὑπερβολικὴ. Καὶ αἱ φράσεις δὲ πού διατυπώνονται «τοῦτο εἶναι σὰν ἐκεῖνο» εἶναι καὶ αὐταὶ ὑπερβολαί, μὲ διαφορὰν εἰς τὸ λεκτικόν. Ἔτσι εἰς τὸ παράδειγμα

«Καθὼς ὁ Φιλάμμωνας, ὅταν ἀγωνίζεται μὲ τὸν κώρυκο».

θὰ ἐνόμιζες ὅτι πράγματι ὁ ἴδιος ὁ Φιλάμμων παλεύει μὲ τὸν κώρυκο. Εἰς τὸ ἄλλο πάλιν

«Τὰ πόδια του εἶναι στραβά σὰν τὸ σέλινο»

θὰ ἐνόμιζες ὅτι δὲν ἔχει πόδια, ἀλλὰ σέλινα, τόσον στραβά εἶναι.

Αἱ ὑπερβολαὶ ταιριάζουν εἰς τὸ στόμα τῶν νέων, διότι φανερώουν σφοδρότητα αἰσθημάτων. Καὶ γι' αὐτὸ κυρίως οἱ θυμωμένοι τὰς μεταχειρίζονται, ὅπως ὁ Ἄχιλλεὺς εἰς τοὺς ἐξῆς στίχους :

(οὔτε ἂν μοῦ δώση)

Ἦ δσα ἡ σκόνη εἶναι τῆς γῆς ἢ ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης
καὶ τοῦ Ἄγαμέμνονος ἐγὼ δὲν παίρνω θυγατέρα
σὸ κάλλος ἂν μὲ τῆ χρυσῆ συγκρίνεται Ἄφροδίτη
κι' ἂν ἔχη μὲ τὴν Ἀθηνᾶ τῶν ἔργων τὰ πρωτεία».

Μεταχειρίζονται κυρίως τὰς ὑπερβολὰς οἱ Ἀθηναῖοι ρήτορες. Διὰ τὸν λόγον δὲ πού ἐξεθέσαμεν παραπάνω αἱ ὑπερβολαὶ δὲν ταιριάζει νὰ λέγωνται ἀπὸ ἡλικιωμένους ἀνθρώπους.

12. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΥ ΛΕΚΤΙΚΟΥ ΠΟΥ ΑΡΜΟΖΕΙ ΕΙΣ ΚΑΘΕ ΕΙΔΟΣ ΡΗΤΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Δὲν πρέπει δὲ νὰ μᾶς διαφεύγη ὅτι σὲ κάθε εἶδος ρητορικοῦ λόγου ταιριάζει καὶ διαφορετικὸν λεκτικόν. Πράγματι, δὲν εἶναι ἡ ἴδια εἰς ἓνα λόγον πού γράφεται μόνον, ἢ εἰς ἄλλον πού ἀπαγγέλλεται δημοσίᾳ, οὔτε ἡ ἴδια εἰς τοὺς πολιτικούς καὶ εἰς τοὺς ρητορικούς λόγους. Πάντως ὁμοίως πρέπει (εἰς ὅλα τὰ εἶδη) νὰ γνωρίζῃ καλὰ ὁ ρήτωρ τὰ ἐξῆς δύο

γάρ ἐστιν ἐλληνίζειν ἐπίστασθαι, τὸ δὲ μὴ ἀναγκάζεσθαι
κατασιωπᾶν, ἄν τι βούληται μεταδοῦναι τοῖς ἄλλοις, ὁ περ
πάσχουσιν οἱ μὴ ἐπιστάμενοι γράφειν. Ἔστι δὲ λέξις γρα-
φικὴ μὲν ἢ ἀκριβεστάτη, ἀγωνιστικὴ δὲ ἢ ὑποκριτικωτάτη.
10 (Ταύτης δὲ δύο εἶδη· ἢ μὲν γὰρ ἠθικὴ ἢ δὲ παθητικὴ) διὸ
καὶ οἱ ὑποκριταὶ τὰ τοιαῦτα τῶν δραμάτων διώκουσι, καὶ
οἱ ποιηταὶ τοὺς τοιούτους. Βασιάζονται δὲ οἱ ἀναγνωστι-
κοί, ὡς Χαιρήμων (ἀκριβὴς γὰρ ὥσπερ λογογράφος)· καὶ
Λικύμνιος τῶν διθυραμβοποιῶν. Καὶ παραβαλλόμενοι οἱ
15 μὲν τῶν γραφικῶν ἐν τοῖς ἀγῶσι σιτηοὶ φαίνονται, οἱ δὲ
τῶν δητόρων εὐλεχθένεις ἰδιωτικοὶ ἐν ταῖς χερσίν. Αἴ-
τιον δ' ὅτι ἐν τῷ ἀγῶνι ἀρμότιται· διὸ καὶ τὰ ὑποκριτικὰ
ἀφηρημένης τῆς ὑποκρίσεως οὐ ποιοῦντα τὸ αὐτῶν ἔργον
φαίνεται εὐθήθη, ὡς τὰ τε ἀσύνδετα καὶ τὸ πολλάκις τὸ
20 αὐτὸ εἰπεῖν ἐν τῇ γραφικῇ ὀρθῶς σποδοκιμάζεται, ἐν δὲ
ἀγωνιστικῇ οὐ, καὶ οἱ δῆτορες χρωῖνται· ἔστι γὰρ ὑποκρι-
τικά. Ἀνάγκη γὰρ μεταβάλλειν τὸ αὐτὸ λέγοντας, ὁ περ
ὥσπερ εἰδοποιεῖ τῷ ὑποκρίνεσθαι· «οὗτός ἐστιν ὁ κλέπας
ὑμῶν, οὗτός ἐστιν ὁ ἐξαπατήσας, οὗτος ὁ τὸ ἔσχατον προ-
25 δοῦναι ἐπιχειρήσας». Ὅσον καὶ Φιλῆμων ὁ ὑποκριτὴς ἐποίει
ἐν τε τῇ Ἀναξανδρίδου γεροντομανίᾳ, ὅτε λέγοι «Ῥαδάμαν-

1. Ὁ Χαιρήμων ἦτο τραγικός ποιητής. Πιθανώτατα ἐξεφώνησεν
ἐκ τοῦ προχείρου καὶ μερικοῦς λόγους, ὡς πολίτης εἰς τὴν συνέλευ-
σιν τοῦ λαοῦ, καὶ διεκρίθη διὰ τῆς ἰδιότητος ποῦ ἀναφέρονται ὑπὸ
τοῦ Ἀριστοτέλους.

2. Καὶ οἱ διθυραμβοὶ συνετίθεντο ἐκ τοῦ προχείρου.

3. Κωμῳδία τοῦ Ἀναξανδρίδου.

πράγματα. Πρώτον μὲν νὰ κατέχη καλὰ τὴν (ἑλληνικὴν) γλῶσσαν, καὶ δεύτερον νὰ μὴ ἀναγκάζεται νὰ σιωπήσῃ ὅταν θέλῃ νὰ μεταδώσῃ τὰς ἰδέας του εἰς τοὺς ἄλλους πράγματα ποὺ παθχίνουσι ὅσοι δὲν ξέρουσι νὰ προετοιμάσουσι γραπτῶς τὸν λόγον των. Τὸ λεκτικὸν τῶν μὲν λόγων ποὺ προετοιμάζονται γραπτῶς ἔχει μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν Ἐκείνων δὲ ποὺ ἐκφωνοῦνται κατὰ τὰς δημοσίας συζητήσεις (ἐκ τοῦ προχείρου) εἶναι δραματικώτερον. Ὑποδικαιροῦνται δὲ οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ λόγοι εἰς δύο εἴδη, εἰς λόγους ἠθικοὺς καὶ εἰς λόγους παθητικούς. Καὶ γι' αὐτὸ αὐτὰς τὰς δύο ἰδιότητας (ὅτι δηλ. ἀνάγεται εἰς τὸ ἦθος καὶ εἰς ἀνάγεται εἰς τὸ πάθος) ἐπιδιώκουσι οἱ ἠθοποιοὶ εἰς τὰ δράματα ποὺ παίζουσι καὶ οἱ ποιητὰι εἰς τοὺς ἠθοποιούς ποὺ τοὺς ἐρμηνεύουσι. Διατηρεῖται δὲ ἡ (λογοτεχνικὴ) ἀξία ἐκείνων τῶν λόγων ποὺ μποροῦσι καὶ ἀργότερα εὐχαρίστως νὰ διαβασθῶσι. Αὐτὸ συμβαίνει μὲ τοὺς λόγους τοῦ Χαιρήμονος¹, διότι ἔχουσι ἀκριβολογίαν, ὅταν νὰ προετοιμάσθησαν ἀπὸ λογογράφου. Τὸ ἴδιον ἠμπορεῖ νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὸν Δικύμνιον μεταξὺ τῶν συνθετῶν διθυράμβων².

Ἄν κάμωμεν σύγκρισιν μεταξὺ των, βλέπομεν ὅτι οἱ λόγοι ποὺ προετοιμάσθησαν γραπτῶς φαίνονται ἀδύνατοι κατὰ τὴν συζήτησιν, καὶ πάλιν οἱ (ἐκ τοῦ προχείρου) λόγοι, ποὺ ἐξετιμήθησαν κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν των, φαίνονται, ὅταν τοὺς διαβάσῃ κανεὶς, ὅταν γραμμένοι ἀπὸ ἀρχαίους. Αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ λόγοι περιέχουσι μόνον ἐκεῖνα ὅσα ταιριάζουσι εἰς τὸν ἀγῶνα (τὸν δικαστικὸν ἢ τὸν πολιτικόν). Καὶ γι' αὐτὸ ὅσα εἶναι γραμμένα διὰ τὸ θέατρον, ἅμα δὲν τὰ ζωντανεύσῃ ἡ ἠθοποιεῖα (ἀλλὰ ἀπλῶς τὰ διαβάσῃ), καὶ εὐρεθοῦσι ἔτσι ἕξω ἀπὸ τὸν προορισμὸν των, φαίνονται μέτρια. Ἀ.χ. αἱ ἀσύνδετοι φράσεις καὶ ἡ ἐπανάληψις τῆς ἰδίας λέξεως ἢ φράσεως πολλὰς φορές, ὁρθῶς θεωροῦνται ὡς ἀδίκημα εἰς ἕνα γραπτὸν λόγον, ὅχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν ὥραν τῆς συζητήσεως, καὶ γι' αὐτὸ τὰ χρησιμοποιοῦσι οἱ ῥήτορες, διότι προσθέτουσι παραστατικότητα εἰς τὴν συζήτησιν. Πρέπει δὲ, ὅταν θέλωμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν πολλὰς φορές τὸ ἴδιον νόημα, νὰ μεταβάλλωμεν τὰς λέξεις, διότι τοῦτο βοηθεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν δραματικοῦ ἀποτελέσματος. Ἀ.χ. «Αὐτὸς ἐδῶ εἶναι ποὺ σὰς ἔκλεψε. Αὐτὸς εἶναι ποὺ σὰς ἐγέλασε. Αὐτὸς εἶναι ποὺ στὸ τέλος ἐδοκίμασε νὰ σὰς προδώσῃ». Ἔτσι ἔκαμνε καὶ ὁ ἠθοποιὸς Φιλῆμων ὅταν εἰς τὴν «Γεροντομανίαν»³ τοῦ Ἀνξανδρίδου ἀπήγγελλε τὸ

θνος καὶ Παλαμῆδης», καὶ ἐν τῷ προλόγῳ τῶν Εὐσεβῶν τὸ «ἐγώ»· ἐὰν γὰρ τις τὰ τοιαῦτα μὴ ὑποκρίνηται, γίννεται «ὁ τὴν δοκὸν φέρων». Καὶ τὰ ἀσύνδετα ὡσαύτως· «ἤλθον, 30 ἀπήντησα, ἐδέουην» ἀνάγκη γὰρ ὑποκρίνεσθαι καὶ μὴ ὡς ἐν λέγοντα τῷ αὐτῷ ἦθει καὶ τόνῳ εἰπεῖν. Ἔτι ἔχει ἰδιόν τι τὰ ἀσύνδετα· ἐν ἴσῳ γὰρ χρόνῳ πολλὰ δοκεῖ εἰρησθαι· ὁ γὰρ σύνδεσμος ἐν ποιεῖ τὰ πολλὰ, ὥστε ἐὰν ἐξαιρεθῆ, δηλονότι οὗτοναντίον ἔσται τὸ ἐν πολλὰ. Ἔχει οὖν αὐξήσιν· 1414a «ἤλθον, διελέχθη, ἰκέτευσα»· πολλὰ δοκεῖ, «ὑπερεῖδεν ὅσα εἶπον». Τοῦτο δὲ βούλεται ποιεῖν καὶ Ὅμηρος ἐν τῷ

Νιρῦς αὖ Σύμηθεν,

Νιρῦς Ἀγλαΐης,

5

Νιρῦς ὅς κάλλιστος.

Περὶ οὗ γὰρ πολλὰ λέγεται, ἀνάγκη καὶ πολλάκις εἰρησθαι· εἰ οὖν καὶ πολλάκις, καὶ πολλὰ δοκεῖ, ὥστε ηὔξησεν ἅπασι μνησθεῖς διὰ τὸν παραλογισμόν, καὶ μνήμην πεποίηκεν, οὐδαμοῦ ὕστερον αὐτοῦ λόγον ποιησάμενος.

10 Ἡ μὲν οὖν δημηγορικὴ λέξις καὶ παντελῶς ἔοικεν τῇ σκιαγραφίᾳ· ὅσῳ γὰρ ἂν πλείων ἦ ὁ ὄχλος, πορρωτέρου ἢ θέα, διὸ τὰ ἀκριβῆ περιεργα καὶ χεῖρω φαίνεται ἐν ἀμφοτέροις· ἢ δὲ δικανικὴ ἀκριβεσιτέρα. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἢ <ἐν> ἐνὶ κριτῇ· ἐλάχιστον γὰρ ἔστιν <ἐνὶ> ὀητορικῆς· εὐσύννοπτον γὰρ

1. Δηλ. ὁ λόγος γίνεται μονότονος σὰν τὸ βᾶδισμα φορτωμένου ἀνθρώπου.

2. Δηλ. συνδέει περισσοτέρας φράσεις εἰς μίαν.

3. Ἰλιάς Β 671 ἀπ. (μετάφρ. Πολυλά).

κομμάτι «ὁ Ραδάμανθος καὶ ὁ Παλαμήδης κλπ.» ἢ εἰς τὸν πρόλογον τῶν «Εὐσεβῶν» τὸ «ἐγώ». Διότι, ἂν κανεῖς δὲν μεταχειρίζεται δραματικὸν τόνον δταν προφέρῃ αὐτοῦ τοῦ εἴδους μέρη, μπορεῖ νὰ λεχθῆ γι' αὐτὸν ἢ παροιμία «πῶς μοιάζει μὲ ἄνθρωπον φορτωμένον μὲ ἓνα δοκάρι»¹. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰς ἀσυνδέτους φράσεις «ἦλλα, τὸν συνήντησα, τὸν παρεκάλεσα». Πρέπει εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς νὰ μεταχειρίζεται ὁ ρήτωρ δραματικὴν ὑπόκρισιν καὶ νὰ μὴ λέγῃ μὲ τὸν ἴδιον τόνον μονοκόμματα ὅλας τὰς φράσεις. Διότι αἱ ἀσυνδέτοι φράσεις ἔχουν τὴν ἐξῆς ιδιότητα. Ὅτι δηλ. φαίνεται ὅτι λέγει κανεῖς σὲ μιὰ στιγμή πολλὰ πράγματα μαζί. Πράγματι, ὁ σύνδεσμος κάμνει ἓνα τὰ πολλὰ², ὥστε ἐὰν λείψῃ εἶναι φανερόν ὅτι ἐξ ἀντιθέτου τὸ ἓνα θὰ φανῆ ὡρὰν νὰ εἶναι πολλά, καὶ ἀπ' αὐτὸ προέρχεται μεγαλύτερα ἐντύπωσης. Ἔτσι ἡ φράσις «ἦλλα, ὠμίλησα μαζί του, τὸν παρεκάλεσα, αὐτὸς περιφρόνησε ἐκεῖνα ποῦ τοῦ εἶπα» φαίνεται ὡς νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰς ἐνοίας. Αὐτὸ δὲ φαίνεται ὅτι ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπιτύχῃ καὶ ὁ Ὅμηρος μὲ τοὺς στίχους του :

«Ἀπὸ τὴν Σῶμην ὁ Νιρῆς

Τῆς Ἀγλαίας ὁ Νιρῆς

Ὅπου σὲ κάλλος ὁ Νιρῆς . . . »³

Πράγματι, ἐκεῖνος γιὰ τὸν ὁποῖον λέγονται πολλὰ πράγματα κατ' ἀνάγκην θὰ κατονομασθῆ καὶ πολλάκις. Ἐπομένως, ἂν κάποιοι κατονομασθῆ πολλάκις, θὰ φανῆ ὅτι ἐλέχθησαν πολλὰ γι' αὐτόν. Ἔτσι ὁ ποιητὴς ἐπιτυχᾶνει νὰ τονίσῃ τὸ πρόσωπον περὶ τοῦ ὁποῖου ἔν μόνον πρᾶγμα εἶπε, καὶ νὰ τὸ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀκροατῶν του, ἂν καὶ δὲν κάμνει καμμίαν μνειάν αὐτοῦ πιδὸ πέρα.

Λοιπὸν τὸ μὲν λεκτικὸν τῶν πολιτικῶν λόγων ὁμοιάζει πρὸς τὴν ζωγραφικὴν, διότι ὅσον περισσότερα πράγματα ζωγραφίζονται μέσα εἰς ἓνα πίνακα, τόσον ἀπὸ μεγαλύτεραν ἀπόστασιν πρέπει νὰ τὸν βλέπῃ κανεῖς. Γι' αὐτὸ καὶ εἰς τοὺς ζωγραφικοὺς πίνακας καὶ εἰς τοὺς πολιτικοὺς λόγους ἡ μεγάλη ἀκριβολογία φαίνεται καὶ περιττὴ καὶ κατωτέρως ποιότητος. Τὸ δικανικὸν λεκτικὸν πρέπει νὰ ἔχῃ περισσότεραν ἀκρίθειαν, κυρίως δὲ δταν ἀπευθύνεται πρὸς ἓνα μόνον δικαστὴν, διότι εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν δὲν ὑπάρχει τρόπος προσφυγῆς εἰς ρητορικὰ τεχνάσματα, ἀφοῦ εἶναι εὐκόλον νὰ διακρίνῃ ὁ δικαστὴς τί ἀπὸ ὅσα λέγονται

15 μᾶλλον τὸ οἰκεῖον τοῦ πράγματος καὶ τὸ ἀλλότριον, καὶ δὲ
 ἀγῶν ἄπειται, ὥστε καθαρὰ ἢ κρίσις. Διὸ οὐχ οἱ αὐτοὶ ἐν
 πᾶσιν τούτοις εὐδοκιοῦσιν ῥήτορες· ἀλλ' ὅπου μάλιστα
 ὑποκρίσεως, ἐνταῦθα ἤκιστα ἀκρίβεια ἐνι. Τοῦτο δὲ ὅπου
 φωνῆς, καὶ μάλιστα ὅπου μεγάλης.

20 Ἡ μὲν οὖν ἐπιδεικτικὴ λέξις γραφικωτάτη· τὸ γὰρ ἔργον
 αὐτῆς ἀνάγνωσις· δευτέρα δὲ ἡ δικανικὴ. Τὸ δὲ προσδι-
 αιρεῖσθαι τὴν λέξιν, ὅτι ἡδεῖαν δεῖ καὶ μεγαλοπρεπῆ, περι-
 εργον· τί γὰρ μᾶλλον ἢ σώφρονα καὶ ἐλευθέριον καὶ εἰ τις
 ἄλλη ἡθους ἀρετὴ; Τὸ δὲ ἡδεῖαν εἶναι ποιήσει δῆλον ὅτι τὰ
 25 εἰρημένα, εἴπερ ὀρθῶς ὄρισταί ἡ ἀρετὴ τῆς λέξεως· τίνος
 γὰρ ἕνεκα δεῖ σαφῆ καὶ μὴ ταπεινὴν εἶναι ἀλλὰ πρέπουσαν;
 Ἄν τε γὰρ ἀδολεσχῆ, οὐ σαφῆς, οὐδὲ ἂν σύντομος. Ἄλλὰ
 δῆλον ὅτι τὸ μέσον ἀρμόττει. Καὶ τὸ ἡδεῖαν τὰ εἰρημένα
 ποιήγει, ἂν εὐ μυχθῆ, τὸ εἰωθὸς καὶ ξενικόν, καὶ ὁ ῥυθμὸς,
 30 καὶ τὸ πιθανὸν ἐκ τοῦ πρέποντος.

Περὶ μὲν οὖν τῆς λέξεως εἴρηται, καὶ κοινῇ περὶ ἀπάν-
 των καὶ ἰδίᾳ περὶ ἕκαστον γένος· λοιπὸν δὲ περὶ τάξεως
 εἰπεῖν.

13. Ἔστι δὲ τοῦ λόγου δύο μέρη· ἀναγκαῖον γὰρ τό τε
 35 πρᾶγμα εἰπεῖν περὶ οὗ, καὶ τοῦτ' ἀποδείξει. Διὸ εἰπόντα μὴ

σχετίζεται με τὴν ὑπόθεσιν καὶ τί εἶναι ξένον πρὸς αὐτήν. Ἄλλωστε εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς δὲν ὑπάρχει συζήτησις καὶ ἡ ἀπόφασις ἀπορρέει καθαρῶς ἀπὸ τὰ πράγματα (καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ ρητορικά τεχνάσματα). Καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔχουν εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου ἴσην ἐπιτυχίαν οἱ ἴδιοι ρήτορες, ἀλλ' ἐκεῖνοι ποὺ χρησιμοποιοῦν δραματικὸν τόνον στεροῦνται ἀκριβολογίας, εἰς αὐτὸ δὲ βοηθεῖ καὶ ἡ φωνὴ καὶ μάλιστα δυνατὴ φωνή.

Διὰ δὲ τὸν πανηγυρικὸν λόγον εἶναι περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶδος κατάλληλον τὸ λεκτικὸν ποὺ μεταχειρίζομεθα εἰς τοὺς λόγους ποὺ προετοιμάζονται γραπτῶς. Διότι κυρίως οἱ πανηγυρικοὶ προορίζονται νὰ διαβασθοῦν. Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ἔρχονται οἱ δικανικοὶ λόγοι. Τὸ νὰ κάμνη κανεὶς καὶ ἄλλας ὑποδιαίρέσεις, δηλ. πότε τὸ λεκτικὸν πρέπει νὰ εἶναι εὐχάριστον καὶ πότε μεγαλοπρεπές, εἶναι περιττὸν πρᾶγμα. Διότι ἂν ζητοῦμεν ἀπὸ τὸ λεκτικὸν αὐτὰς τὰς ιδιότητας, διατί νὰ μὴ ζητήσωμεν νὰ ἐμφανίσῃ καὶ σωφροσύνην καὶ ἐλευθεριότητα καὶ ὅλας τὰς ἄλλας ἀρετὰς τοῦ ἥθους; Εὐχάριστον θὰ γίνῃ τὸ λεκτικὸν προδήλως ἀπὸ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν διδαγμάτων ποὺ ἐξεθέσαμεν ἔως τώρα, ἂν φυσικὰ ἐδώσαμεν ὀρθὸν ὄρισμόν τῶν ἀρετῶν τοῦ λεκτικοῦ Πράγματι, διὰ ποῖον λόγον (εἶπαμεν ὅτι) πρέπει τὸ λεκτικὸν νὰ εἶναι σαφές καὶ νὰ μὴ εἶναι χυδαῖον ἀλλ' ἀνάλογον πρὸς τὸ θέμα; Διότι, ἂν περιέχῃ φλυαρίας, δὲν θὰ εἶναι σαφές, καὶ τὸ ἴδιον θὰ συμβῇ ἂν τὸ λεκτικὸν εἶναι ὑπερβολικὰ σύντομον. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι εἰς τὸ μέσον εὐρίσκεται τὸ ὀρθὸν μέτρον. Τὰ ἀνωτέρω διδάγματα ἐπομένως θὰ κάμουν εὐχάριστον τὸ λεκτικὸν, ἂν εἰς τὴν πρέπουσαν ἀναλογίαν ἀναμιχθῇ ἡ συνήθης πρὸς τὴν ξενότροπον φρασεολογίαν καὶ γίνῃ χρήσις τοῦ ρυθμοῦ καὶ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων βασιζομένων εἰς ἀναλόγους πρὸς τὴν περίστασιν συλλογισμοῦ.

Ὁμιλήσαμεν περὶ τοῦ λεκτικοῦ καὶ γενικῶς καὶ περὶ ἐκείνου ποὺ ἰδιαίτερος ἀρμόζει εἰς κάθε εἶδος ρητορικοῦ λόγου. Μένει νὰ ὀμιλήσωμεν καὶ περὶ τῆς διατάξεως τοῦ λόγου.

13. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ὁ λόγος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Πράγματι, πρέπει κανεὶς πρῶτα νὰ ἐκθέσῃ ποῖον εἶναι τὸ θέμα του καὶ κατόπιν νὰ τὸ ἀποδείξῃ. Καὶ γι' αὐτὸ κανεὶς δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐκθέσῃ μόνον τὸ θέμα του, χωρὶς κατόπιν νὰ τὸ ἀποδείξῃ,

ἀποδείξει ἢ ἀποδείξει μὴ προειπόντα ἀδύνατον· ὁ τε γὰρ ἀποδεικνύων τι ἀποδείκνυσι, καὶ ὁ προλέγων ἔνεκα τοῦ ἀποδείξει προλέγει. Τούτων δὲ τὸ μὲν πρόθεσις ἐστὶ τὸ δὲ πίστις, ὥσπερ ἂν εἴ τις διέλοι ὅτι τὸ μὲν πρόβλημα τὸ δὲ ἀπόδειξις.

- 40 Νῦν δὲ διαιροῦσι γελοῖως· διήγησις γάρ που τοῦ δικανικοῦ μόνου λόγου ἐστίν, ἐπιδεικτικοῦ δὲ καὶ δημηγορικοῦ πῶς ἐνδέχεται εἶναι διήγησιν οἷαν λέγουσιν, ἢ τὰ πρὸς τὸν ἀντίδικον,
- 1414b ἢ ἐπίλογον τῶν ἀποδεικτικῶν ; Προσίμιον δὲ καὶ ἀντιπαραβολὴ καὶ ἐπάνοδος ἐν ταῖς δημηγορίαις τότε γίνεται δταν ἀντιλογία ἤ. Καὶ γὰρ ἡ κατηγορία καὶ ἡ ἀπολογία πολλάκις, ἀλλ' οὐχ ἡ συμβουλή· ἀλλ' ὁ ἐπίλογος ἐστὶ οὐδὲ δικανικοῦ παντός, οἷον ἐὰν μικρὸς ὁ λόγος ἢ τὸ πρᾶγμα εὐνημμένον· συμβαίνει γὰρ τοῦ μήκους ἀφαιρεῖσθαι. Ἀναγκαῖα ἄρα μόρια πρόθεσις καὶ πίστις. Ἴδια μὲν οὖν ταῦτα, τὰ δὲ πλεῖστα προσίμιον πρόθεσις πίστις ἐπίλογος· τὰ γὰρ πρὸς τὸν ἀντίδικον τῶν πίστεων ἐστὶ, καὶ ἡ ἀντιπαραβολὴ αὐξή-
- 10 σις τῶν αὐτοῦ, ὥστε μέρος τι τῶν πίστεων· ἀποδείκνυσι γάρ τι ὁ ποιῶν τοῦτο, ἀλλ' οὐ τὸ προσίμιον, οὐδ' ὁ ἐπίλογος, ἀλλ' ἀναμιμνήσκει. Ἔσται οὖν, ἂν τις τὰ τοιαῦτα διαιρῇ, ὁ περ ἐποίουν οἱ περὶ Θεόδωρον, διήγησις ἕτερον καὶ ἡ ἐπιδιήγησις καὶ προδιήγησις καὶ ἔλεγχος καὶ ἐπεξέλεγχος.

1. Ἡ εἰσαγωγή, ἢ ἔκθεσις τοῦ θέματος.

ἢ πάλιν νὰ ἀρχίσῃ νὰ ἀποδεικνύῃ ἐκεῖνο πὸν δὲν ἐξέθεσε. Πράγματι, καὶ ἐκεῖνος πὸν ἀποδεικνύει, ἀποδεικνύει κάτι τι, καὶ ἐκεῖνο πὸν προσιμιάζει, κάμνει τὴν εἰσαγωγήν του μὲ σκοπὸν νὰ τὴν ἀποδείξῃ. Ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ μέρη τοῦ λόγου τὸ μὲν πρῶτον εἶναι ἡ «πρόθεσις», τὸ δὲ δεύτερον ἡ ἀπόδειξις. Ὅπως ἀκριβῶς ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ ἡ διάκρισις καὶ εἰς τὰ μαθηματικὰ ὅτι τὸ πρῶτον μέρος λέγεται πρόβλημα, τὸ δὲ δεύτερον λύσις τοῦ προβλήματος. Σήμερον (οἱ διδάσκαλοι τῆς ρητορικῆς) εἰσάγουν γελοίας ὑποδιαιρέσεις. Ὁμιλοῦν περὶ διηγήσεως. Ἄλλὰ ἡ διήγησις σχεδὸν μόνον εἰς τὸν δικανικὸν λόγον ἀνήκει, καὶ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ παρεμβάλωμεν καὶ εἰς τὸν πανηγυρικὸν καὶ εἰς τὸν πολιτικὸν λόγον διήγησιν, ὅπως αὐτοὶ τὴν ἐννοοῦν, ἢ ἀντίκρουσιν τοῦ ἀντιδίκου ἢ ἐπίλογον τῆς ἀποδείξεως; Τὸ προοίμιον πάλιν, ἡ διαλογικὴ συζήτησις καὶ ἡ ἀνακεφαλαίωσις τῶν ἀποδείξεων γίνεται εἰς τοὺς πολιτικὸς λόγους μόνον ὅταν ὑπάρξῃ συζήτησις. (κατὰ τὴν ὁποῖαν νὰ δοθῇ ὁ λόγος ἐκ περιτροπῆς καὶ κατ' ἐπανάληψιν καὶ εἰς τὰ δύο μέρη). Αὐτὸ ὅμως γίνεται συχνὰ (εἰς τοὺς δικανικοὺς λόγους) μεταξὺ κατηγορίας καὶ ὑπερασπίσεως, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τοὺς πολιτικοὺς λόγους. Ἀλλὰ ὁ ἐπίλογος ἀκόμη δὲν ταιριάζει οὔτε κἀν εἰς τὸ σύνολον τῶν δικανικῶν λόγων, λ. χ. ἂν ὁ λόγος εἶναι μικρὸς ἢ τὸ θέμα εὐκολα ἤμπορῇ νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀκροατῶν. Διότι τότε, διὰ νὰ ἀποφύγωμεν τὴν μακρηγορίαν, παραλείπεται ὁ ἐπίλογος.

Ἐπομένως οὐσιώδη μέρη τοῦ λόγου εἶναι ἡ «πρόθεσις» καὶ ἡ ἀπόδειξις. Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν, ἂν δὲ θέλωμεν νὰ προσθέσωμεν καὶ ἄλλα, ὁ λόγος ἀποτελεῖται ἀπὸ προοίμιον, «πρόθεσιν», ἀπόδειξιν καὶ ἐπίλογον. Τὸ μέρος πὸν (οἱ ἄλλοι διδάσκαλοι τῆς ρητορικῆς) ἀποκαλοῦν ἀντίκρουσιν τοῦ ἀντιδίκου ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἀποδείξεως, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἀνακεφαλαίωσις εἶναι τόνισμός τῶν ἰδικῶν μας ἀποδείξεων, ἐπομένως καὶ αὐτὴ μέρος τῆς ἀποδείξεως. Δὲν ἤμπορεῖ νὰ λεχθῇ τὸ ἴδιον πρᾶγμα καὶ διὰ τὸ προοίμιον καὶ διὰ τὸν ἐπίλογον, ὁ ὁποῖος χρησιμεύει διὰ νὰ ὑπενθυμίσῃ τὰ κυριώτερα σημεῖα τοῦ λόγου.

Ἄν βέβαια κανεὶς ἀρχίζῃ νὰ ὑποδιαιρῇ καὶ αὐτὰ τὰ μέρη τοῦ λόγου, ὅπως κάμνει ἡ σχολὴ τοῦ Θεοδώρου, τότε θὰ ἔχωμεν καὶ διήγησιν καὶ ἐπιδιήγησιν καὶ προδιήγησιν καὶ ἔλεγχον καὶ ἐπεξέλεγχον. Ὅταν ὅμως κανεὶς μεταχειρί-

15 Δεῖ δὲ εἰδός τι λέγοντα καὶ διαφορὰν ὄνομα τίθεσθαι· εἰ δὲ μή, γίνεται κενὸν καὶ ληρῶδες, ὡς Λικύμνιος ποιεῖ ἐν τῇ τέχνῃ. ἐπούρωσιν ὀνομάζων καὶ ἀποπλάνησιν καὶ δζους.

14. Τὸ μὲν οὖν προοίμιόν ἐστιν ἀρχὴ λόγου, ὃ περ ἐν
 20 ποιήσει πρόλογος καὶ ἐν ἀυλήσει προαύλιον· πάντα γὰρ ἀρχαὶ ταῦτ' εἰσὶ, καὶ ὡς ὁδοποιήσις τῷ ἐπιόντι. Τὸ μὲν οὖν προαύλιον ὅμοιον τῷ τῶν ἐπιδεικτικῶν προοίμιῳ· καὶ γὰρ οἱ ἀυληταί, ὃ τι ἂν εὖ ἔχωσιν ἀυλῆσαι, τοῦτο προαυλήσαντες συνῆψαν τῷ ἐνδοσίμῳ, καὶ ἐν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς λόγοις
 25 δεῖ οὕτως γράφειν· ὃ τι γὰρ ἂν βούληται εὐθὺς εἰπόντα ἐνδοῦναι καὶ συνάψαι, ὃ περ πάντες ποιοῦσιν. Παράδειγμα τὸ τῆς Ἴσοκράτους Ἑλένης προοίμιον· οὐθὲν γὰρ οἰκτεῖον ὑπάρχει τοῖς ἐριστικοῖς καὶ Ἑλένη. Ἔμα δὲ καὶ ἐὰν ἐκτοπίση, ἀρμόττει, καὶ μὴ ὅλον τὸν λόγον ὁμοειδῆ εἶναι.
 30 Λέγεται δὲ τὰ τῶν ἐπιδεικτικῶν προοίμια ἐξ ἐπαίνου ἢ ψόγου, ὡς Γοργίας μὲν ἐν τῷ Ὀλυμπικῷ λόγῳ «ὑπὸ πολλῶν ἀξιοὶ θαυμάζεσθαι, ὧ ἄνδρες Ἕλληνας» ἐπαινεῖ γὰρ τοὺς τὰς πανηγύρεις συνάγοντας· Ἰσοκράτης δὲ ψέγει ὅτι τὰς μὲν τῶν σωμάτων ἀρετὰς δωρεαῖς ἐτίμησαν, τοῖς δ'
 35 εὖ φρονοῦσιν οὐθὲν ἄθλον ἐποίησαν. Καὶ ἀπὸ συμβουλῆς, ὡς ὅτι δεῖ τοὺς ἀγαθοὺς τιμᾶν, διὸ καὶ αὐτὸς Ἀριστείδην ἐπαινεῖ, ἢ τοὺς τοιοῦτους οἳ μῆτε εὐδοκίμοῦσιν μῆτε φαῦλοι, ἀλλ' ὅσοι ἀγαθοὶ ὄντες ἄθλοιοι, ὥσπερ Ἀλέ-

ζεται διαφόρους δρους, πρέπει ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς νὰ περιέχη τὰ χαρακτηριστικὰ ἐνὸς ἰδιαιτέρου εἶδους. Ἄλλως δὲν πρόκειται παρὰ περὶ κενῆς φλυαρίας, ὅπως κάμνει ὁ Δικύμνιος εἰς τὸ ἔργον του περὶ τῆς ρητορικῆς, ὅπου εἰσάγει καὶ ἄλλας ὑποδιαίρεσεις καὶ τὰς ἀποκαλεῖ «ἐπούρωσιν», «ἀποπλάνησιν» καὶ «ῶζους».

14. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΡΟΟΙΜΙΟΥ

Προοίμιον εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου, ὅπως εἰς τὴν (δραματικὴν) ποίησιν ὁ πρόλογος ἢ εἰς τὴν μουσικὴν τὸ «πρελούντιο». Πράγματι, διὰ αὐτὰ εἶναι ἀρχαὶ καὶ ἀνοιγμα τρόπων τινὰ τοῦ δρόμου διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν τὰ ἄλλα. Καὶ τὸ μὲν «πρελούντιο» εἶναι ὁμοῖον μὲ τὸ προοίμιον τῶν πανηγυρικῶν λόγων. Πράγματι, οἱ μουσικοὶ ὅ,τι καλύτερον περιέχει τὸ κομμάτι ποῦ πρόκειται νὰ ἐκτελέσουν τὸ παρεμβάλλον εἰς τὸ «πρελούντιό» των καὶ συνεχίζουν τὴν ἐκτέλεσιν. Καὶ οἱ πανηγυρικοὶ λόγοι πρέπει νὰ γράφωνται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Πράγματι, ἐκεῖνο ποῦ πρόκειται νὰ εἰπῇ κανεὶς (εἰς τὸ κύριον σῶμα τοῦ λόγου του) πρέπει νὰ τὸ ἐκθέσῃ εὐθύς ἀμέσως καὶ νὰ συνεχίσῃ τὸν λόγον του, καὶ αὐτὸ κάμνουν ὅλοι, ὡς παράδειγμα δὲ ὑπάρχει τὸ προοίμιον τοῦ «ἐγκωμίου» τῆς Ἑλένης ὑπὸ τοῦ Ἰσοκράτους, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά σχέσις μεταξὺ σοφιστῶν καὶ Ἑλένης. Μὰ ὁ ρήτωρ καλὰ κάνει καὶ ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ θέμα του γιὰ νὰ μὴν εἶναι μονότονος ὁ λόγος του.

Τὰ προοίμια τῶν πανηγυρικῶν λόγων ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἓνα ἔπαινον ἢ ἓνα ψόγον. Ἀ. χ. ὁ Γοργίας εἰς τὸν «Ὀλυμπικόν» του λόγον, «εἶναι ἀξιοὶ γενικοῦ θαυμασμοῦ, ὧ Ἑλληνες πολῖται». εἶπε ἐπαινῶν ἐκείνους ποῦ ἴδρυσαν τοὺς ἀγῶνας. Ὁ δὲ Ἰσοκράτης ἀπ' ἐναντίας διατυπώνει τὴν μομφήν, ὅτι ἐτίμησαν διὰ βραβείων τὰς σωματικὰς ἀρετάς, ἐνῶ κανένα ἔπαθλον δὲν ὤρισαν διὰ τοὺς φρονίμους ἀνθρώπους. Ἐπίσης τὸ προοίμιον ἠμπορεῖ νὰ ἀρχίξῃ ἀπὸ μίαν συμβουλήν. Παράδειγμα: «πρέπει νὰ τιμῶνται οἱ χρηστοὶ ἄνθρωποι». Καὶ γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος κάμνει τὸ ἐγκώμιον τοῦ Ἀριστείδου. Ἡ ἀκόμη ἔπαινεῖ ἐκείνους ποῦ οὔτε διεκρίθησαν οὔτε ὑπῆρξαν διεστραμμένοι, ἀλλὰ ἦσαν καλοὶ χωρὶς νὰ τοὺς ξέρῃ ὁ κόσμος, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος

1415 a ξανδρος ὁ Πριάμου οὗτος γὰρ συμβουλεύει. Ἔτι δ' ἐκ τῶν δικανικῶν προοιμίων· τοῦτο δ' ἐστὶν ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἀκροατὴν εἰ περὶ παραδόξου λόγος ἢ περὶ χαλεποῦ ἢ περὶ τεθρολημένου πολλοῖς, ὥστε συγγνώμην ἔχειν, οἶον Χοιρίλος

5 νῦν δ' οἷσι πάντα δέδασται.

Τὰ μὲν οὖν τῶν ἐπιδεικτικῶν λόγων προοίμια ἐκ τούτων, ἐξ ἐπαίνου, ἐκ ψόγου ἐκ προτροπῆς, ἐξ ἀποτροπῆς, ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἀκροατὴν· δεῖ δὲ ἢ ξένα ἢ οἰκεία εἶναι τὰ ἐνδόσιμα τῷ λόγῳ. Τὰ δὲ τοῦ δικανικοῦ προοίμια δεῖ
10 λαβεῖν οἷσι ταυτιὸ δύναται ὁ περ τῶν δραμάτων οἱ πρόλογοι καὶ τῶν ἐπῶν τὰ προοίμια· τὰ μὲν γὰρ τῶν διθυράμβων ὁμοια τοῖς ἐπιδεικτικοῖς·

διὰ σὲ καὶ τὰ δῶρα εἴτε σκῦλα.

Ἐν δὲ τοῖς λόγοις καὶ ἔπεισι δεῖγμά ἐστὶν τοῦ λόγου. Ἴνα
15 προειδῶσι περὶ οὗ ἢ ὁ λόγος καὶ μὴ κρέμῃται ἢ διάνοια· τὸ γὰρ ἀόριστον πλανᾷ· ὁ δούς οὖν ὥσπερ εἰς τὴν χεῖρα τὴν ἀρχὴν ποιεῖ ἐχόμενον ἀκολουθεῖν τῷ λόγῳ. Διὰ τοῦτο

μηὲν αἶδε θεά.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε μούσα.

20 Ἦγρό μοι λόγον ἄλλον, ὅπως Ἄσιας ἀπὸ γαίης.

ἦλθεν εἰς Εὐρώπην πόλεμος μέγας.

Καὶ οἱ τραγικοὶ δηλοῦσι περὶ τὸ δράμα, κἂν μὴ εὐθύς ὥσπερ Εὐριπίδης, ἀλλ' ἐν τῷ προλόγῳ γέ που [δηλοῖ,] ὥσπερ καὶ Σοφοκλῆς

1. Στίχος τοῦ Σχμίου ποιητοῦ Χοιρίλου εἰς τὸν πρόλογον ἑνὸς ἔργου του. Κατὰ τὸν σχολιαστὴν εἰς τὸν πρόλογον αὐτὸν ὁ ποιητὴς παραπονεῖται διότι κατακλύσθη τὸ πεδῖον τῶν γραμμάτων καὶ ταχῶν ἀπὸ σωρείαν καλλιτεχνῶν καὶ ὁ νέος ὑπερέτης τῶν Μουσῶν δὲν εἶναι εὐκολον νὰ εὕρῃ κάτι πρωτότυπον.

2. Προοίμιον διθυράμβου πρὸς τὸν Διόνυσον. Ὁ σχολιαστὴς τὸ ἀναφέρει πληρέστερα: «Ἐρχομαι πρὸς ἐξένα γιὰ χάρι, σου, γιὰ τὰ χαρίσματά σου, γιὰ τὰ λάφυρά σου ὦ Διόνυσε».

3. Ἀπὸ τὸν πρῶτον στίχον τῆς Ἰλιάδος (μετάφρ. Πολυλά).

4. Ἀπὸ τὸν δεῦτερον στίχον τῆς Ὀδυσσεΐας.

ὁ υἱὸς τοῦ Πριάμου. Οὗτος (λέγων αὐτὰ) δίνει συμβουλὰς.

Ἐκ τῶν προοίμια πάλιν τῶν δικανικῶν λόγων, ἄλλα στρέφονται πρὸς τὸν ἀκροατὴν, ὅταν ὁ λόγος ἀφορᾷ κατὰ τὸ παράδοξον ἢ δύσκολον ἢ γνωστὸν σ' ἄλλον τὸν κόσμον, ὥστε νὰ συγχωρῆται τὸ τοιοῦτον. Παράδειγμα ὁ Χοιρίλος, πού λέγει :

«τώρα πού ἔλα ἔχουν μοιρασθῆ»¹.

Τὰ προοίμια λοιπὸν τῶν πανηγυρικῶν λόγων πρέπει νὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἕνα ἐπαινον, ἕνα ψόγον, μίαν προτροπήν, μίαν ἀποτροπήν ἢ ἀπὸ πράγματα λεγόμενα διὰ νὰ κερδηθῆ ὁ ἀκροατής. Κατ' ἀνάγκην δὲ τὸ προοίμιον ἢ σχετίζεται ἢ εἶναι ἀσχετον πρὸς τὸ θέμα τοῦ λόγου.

Ὡς πρὸς τὰ προοίμια τῶν δικανικῶν λόγων, πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ἔχουν τὸν ἴδιον προορισμὸν πού ἔχουν καὶ οἱ πρόλογοι τῶν δραμάτων ἢ τὰ προοίμια τῶν ἐπικῶν ποιημάτων, ἐνῶ τὰ προοίμια τῶν διθυράμβων εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ τῶν πανηγυρικῶν, λ.χ.

«γιὰ χάρη σου, γιὰ τὰ χαρίσματά σου, γιὰ τὰ λάφυρά σου»²,

ἐνῶ εἰς τοὺς (δικανικοὺς) λόγους καὶ εἰς τὰ ἐπικά ποιήματα τὸ προοίμιον εἶναι σὰν δεῖγμα τοῦ ὑπολοίπου λόγου, διὰ νὰ κατατοπισθοῦν ἐκ τῶν προτέρων οἱ ἀκροαταὶ καὶ νὰ μὴ μένῃ τὸ πνεῦμα τῶν μετέωρον, διότι ἡ ἀοριστία δημιουργεῖ πλάνην. Καὶ γι' αὐτὸ μὲ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ προοιμίου εἶναι σὰν νὰ δίδωμεν κατὰ τὸ χέρι τοῦ ἀκροατοῦ, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ παρακολουθήσῃ μὲ προσοχὴν τὸν λόγον. Καὶ γι' αὐτὸ ἔχουν συντεθῆ κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον τὰ ἀκόλουθα προοίμια ἐπικῶν ποιημάτων :

«Ψάλλε, θεά, τὸν τρομερὸ θυμὸ»³.

«Τὸν ἄνδρα, μοῦσα, λέγε μου»⁴.

«Ὁδήγησέ με τώρα γιὰ νὰ ἱστορήσω πῶς ἀπὸ τῆ γῆ
τῆς Ἀσίας ἕνας μέγας πόλεμος ἦλθε στὴν Εὐρώπη»⁵.

Καὶ οἱ τραγικοὶ ποιηταὶ ἐκθέτουν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματός των, ἂν ὅχι εὐθὺς ἀμέσως, ὅπως κάμνει ὁ Εὐριπίδης, τοῦλάχιστον εἰς κάποιον σημεῖον τοῦ προλόγου των, ὅπως ὁ Σοφοκλής, πού λέγει :

5. Πιστεύεται ὅτι εἶναι τὸ προοίμιον ἐπικοῦ ποιήματος τοῦ Χοιρίλου τοῦ Σαμίου, πού εἶχεν ὡς θέμα τοὺς Περσικοὺς πολέμους.

25

ἔμοι πατήρ ἦν Πόλυβος

Καὶ ἡ κωμωδία ὡσαύτως. Τὸ μὲν οὖν ἀναγκαιότατον ἔργον τοῦ προοιμίου καὶ ἴδιον τοῦτο, δηλώσαι τί ἐστὶν τὸ τέλος οὗ ἔνεκα ὁ λόγος· διόπερ ἂν δῆλον ἦ καὶ μικρὸν τὸ πρᾶγμα, οὗ χρησιτέον προοιμίω. Τὰ δὲ ἄλλα εἴδη οἷς χρῶνται, ἰατρύ-
 30 ματα καὶ κοινά. Λέγεται δὲ ταῦτα ἕκ τε τοῦ λέγοντος καὶ τοῦ ἀκροατοῦ καὶ τοῦ πράγματος καὶ τοῦ ἐναντίου. Περὶ αὐτοῦ μὲν καὶ τοῦ ἀντιδίκου, ὅσα περὶ διαβολὴν λύσαι καὶ ποιῆσαι. Ἔστιν δὲ οὐχ ὁμοίως· ἀπολογουμένω μὲν γὰρ πρῶτον τὰ πρὸς διαβολήν, κατηγοροῦντι δ' ἐν τῷ ἐπι-
 35 λόγῳ. Δι' ὃ δέ, οὐκ ἄδηλον· τὸν μὲν γὰρ ἀπολογούμενον, διὰ μίλλη εἰσάξειν αὐτόν, ἀναγκαῖον ἀνελεῖν τὰ κωλύοντα, ὥστε λυτέον πρῶτον τὴν διαβολήν· τῷ δὲ διαβάλλοντι ἐν τῷ ἐπιλόγῳ διαβλητέον, ἵνα μνημονεύσῃσι μᾶλλον. Τὰ δὲ πρὸς τὸν ἀκροατὴν ἕκ τε τοῦ εὖνον ποιῆσαι καὶ ἕκ τοῦ
 40 ὀργίσει, καὶ ἐνίοτε τὸ προσεκτικὸν ἢ τοῦναντίον· οὐ γὰρ αἰεὶ συμφέρει ποιεῖν προσεκτικόν, διὸ πολλοὶ εἰς γέλωτα πειρῶνται προάγειν. Εἰς δὲ εὐμάθειαν ἅπαντα ἀνάξει, ἕάν τις βούληται, καὶ τὸ ἐπιεικῆ φαίνεσθαι· προσέχουσι γὰρ
 1415b μᾶλλον τούτοις. Προσεκτικοὶ δὲ τοῖς μεγάλοις, τοῖς ἰδίοις, τοῖς θουμαστοῖς, τοῖς ἡδέσιν· διὸ δεῖ ἐμποιεῖν ὡς περὶ τοιούτων ὁ λόγος. Ἐὰν δὲ μὴ προσεκτικὸς, ὅτι μικρὸν, δεῖ οὐδὲν πρὸς ἐκείνους, ὅτι λυπηρόν. Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν

1. Προδήλως ὑπάρχει κάποια ἀλλοίωσις ἢ ὁλος ὁ στίχος εἶναι παρέμβλητος, διότι πρόκειται ὄχι περὶ στίχου ἀνήκοντος εἰς πρόλογον, ἀλλὰ περὶ τοῦ 767ου στίχου τοῦ «Οἰδίποδος Τυράννου».

«Πατέρας μου ἦτανε ὁ Πόλυβος»¹.

Τὸ ἴδιον γίνεται καὶ εἰς τὴν κωμωδίαν. Λοιπὸν ἡ οὐσιω-
δεστέρα ἰδιότης τοῦ προοιμίου καὶ ἡ ἀνάγκη ποῦ κατ' ἐξο-
χὴν ἐκπληρώνει τοῦτο εἶναι τὸ νὰ καταστήσῃ φανερὸν τὸν
σκοπὸν πρὸς τὸν ὅποιον κατευθύνεται ὁ λόγος. Καὶ γι' αὐτὸ,
ἂν ὁ σκοπὸς εἶναι φανερός ἢ πρόκειται περὶ μικροῦ λόγου,
δὲν πρέπει νὰ γίνεταί χρῆσις προοιμίου. Τὰ ἄλλα εἶδη προοι-
μίου, ποῦ χρησιμοποιοῦνται εἶναι συνταγαὶ κοινῆς χρή-
σεως. Ἐναφέρονται δὲ ἢ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ρήτορος ἢ
εἰς τοῦ ἀκροατοῦ ἢ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἢ εἰς τὸν ἀντίδικον.
Ἐναφέρονται εἰς τὸν ρήτορα ἢ εἰς τὸν ἀντίδικόν του ὅσα
προοίμια σκοπὸν ἔχουν νὰ διαλύσουν ἢ νὰ δημιουργήσουν
μῖαν διαβολήν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ γίνεταί χρῆσις τῆς
ἰδίας μεθόδου καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις. Ἐκεῖνος μὲν
ποῦ ἀπολογεῖται πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ προσπαθῆσῃ νὰ
διαλύσῃ τὴν διαβολήν, ἐνῶ ἐκεῖνος ποῦ κατηγορεῖ πρέπει
νὰ προσπαθῆσῃ νὰ τὴν δημιουργήσῃ εἰς τὸν ἐπίλογον. Ὁ
λόγος δὲ εἶναι πρόδηλος. Πράγματι, ἐκεῖνος μὲν ποῦ ἀπο-
λογεῖται πρέπει διὰ νὰ προσελκύσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν δικα-
στῶν, νὰ ἀναιρέσῃ ὅλα ὅσα παρεμποδίζουν τοῦτο, καὶ ἐπο-
μένως πρέπει πρῶτα νὰ διαλύσῃ τὴν διαβολήν, ἐνῶ ἐκεῖνος
ποῦ διαβάλλει πρέπει νὰ διαβάλῃ (καὶ) εἰς τὸν ἐπίλογον,
διὰ νὰ τὸ θυμοῦνται οἱ δικασταὶ περισσότερο. Ἐναφέρονται
δὲ εἰς τὸν ἀκροατὴν ἐκεῖνα τὰ προοίμια ποῦ σκοπὸν ἔχουν
νὰ προκαλέσουν τὴν εὐνοίαν του ἢ τὴν ὀργήν του καὶ κά-
ποτε τὴν προσοχὴν του, ἢ τὸ ἀντίθετον. Διότι δὲν συμ-
φέρει πάντοτε νὰ προκαλῆται ἢ προσοχὴ τοῦ ἀκροατοῦ,
καὶ γι' αὐτὸ πολλοὶ προσπαθοῦν νὰ τὸ ρίξουν στὸ ἄσπετο.
Ἐπίσης μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀκμῆ διδακτικὸν τὸ κάθε προοι-
μιον, ἂν αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἐπιδιώκῃ, ἢ νὰ δημιουρ-
γήσῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι ἐντιμὸς ἄνθρωπος. Διότι
τοὺς χρηστοὺς ἀνθρώπους τοὺς προσέχουν περισσότερο.
Προσέχουν ἐπίσης τὰς μεγάλας ὑποθέσεις, ἐκεῖνας ποῦ
τοὺς ἀφοροῦν προσωπικά, τὰς ἀξιοθαυμάστους ἢ τὰς εὐχα-
ρίστους. Καὶ γι' αὐτὸ πρέπει κανεὶς νὰ τοὺς προδιαθέτῃ
ὅτι ὁ λόγος του θὰ ἀναφέρεται εἰς θέματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους.
Ἐν πάλιν θέλῃ νὰ μὴ εἶναι πολὺ προσεκτικοὶ οἱ ἀκροαταὶ
του, ἄς τοὺς προδιαθέτῃ ὅτι πρόκειται νὰ ὁμιλήσῃ γιὰ
θέμα ἀσήμαντον καὶ λυπηρὸν καὶ ποῦ δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει
ἀμέσως. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονοῦμεν ὅτι ὅλα αὐτὰ (ποῦ

- 5 *διε πάντα έξω τοῦ λόγου τὰ τοιαῦτα· πρὸς φαῦλον γὰρ ἀκροατὴν καὶ τὰ έξω τοῦ πράγματος ἀκούοντα, ἐπεὶ ἂν μὴ τοιοῦτος ἦ, οὐθὲν δεῖ προοιμίον, ἀλλ' ἢ ὅσον τὸ πρᾶγμα εἰπεῖν κεφαλαιωδῶς, ἵνα ἐχη ὥσπερ σῶμα κεφαλὴν. Ἔτι τὸ προσεκτικὸς ποιεῖν πάντων τῶν μερῶν κοινόν, ἐὰν δέη·*
- 10 *πανταχοῦ γὰρ ἀνιάσι μᾶλλον ἢ ἀρχόμενοι. Διὸ γελοῖον ἐν ἀρχῇ τάτιεν, διε μάλιστα πάντες προσέχοντες ἀκροῶνται. Ὡστε ὅπου ἂν ἦ καιρὸς, λεκτέον, «καὶ μοι προσέχετε τὸν νοῦν· οὐθὲν γὰρ μᾶλλον ἐμὸν ἢ ὑμέτερον», καὶ*

ἐρῶ γὰρ ὑμῖν ὅσον οὐδεπώποτε

- 15 *ἀκηκόατε δεινὸν ἢ οὔτιω θαυμασιόν. Τοῦτο δ' ἐστίν, ὥσπερ ἐφη Πρόδικος, διε νυστάζοιεν οἱ ἀκροαταί, παρεμβάλλειν τῆς πενηκονταδράχμου αὐτοῖς. Ὅτι δὲ πρὸς τὸν ἀκροατὴν οὐχ ἦπερ [ὁ] ἀκροατής, δηλον· πάντες γὰρ ἢ διαβάλλουσι ἢ φόβους ἀπολύονται ἐν τοῖς προοιμίοις.*

- 20 *Ἄναξ, ἐρῶ μὲν οὐχ ὅπως σπουδῆς ὑπο.
Τι φοροιάζῃ ;*

Καὶ οἱ πονηρὸν τὸ πρᾶγμα ἔχοντες ἢ δοκοῦντες· πανταχοῦ γὰρ βέλτιον διατριβεῖν ἢ ἐν τῷ πράγματι, διὸ οἱ δοῦλοι οὐ τὰ ἐρωτώμενα λέγουσιν ἀλλὰ τὰ κύκλω, καὶ προοιμιάζονται.

- 25 *Πόθεν δ' εὖνους δεῖ ποιεῖν, εἴρηται, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον τῶν τοιούτων. Ἐπεὶ δ' εὖ λέγεται*

1. Ὁ Κεῖνος. Σοφιστὴς τοῦ Ε' αἰῶνος, μαθητὴς τοῦ Πρωταγόρα. Θεωρεῖται ὁ δημιουργὸς τοῦ μύθου περὶ Ἡρακλέους διαστάζοντος μεταξὺ τῶν δρόμων τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας.

2. Δηλ. προσπαθεῖν νὰ δημιουργήσουν μίαν ψυχικὴν κατάστασιν εἰς τὸν ἀκροατὴν, ὥστε αὐτὸς νὰ παύσῃ νὰ εἶναι ψυχρὸς ἀκροατὴς καὶ νὰ ἐνδιαφερθῇ προσωπικὰ διὰ τὸ θέμα τοῦ λόγου.

3. Σοφοκλέους «Ἀντιγόνη» στ. 223 (μετάφρ. Σάρρου).

4. Εὐριπίδου «Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις» στ. 1162.

5. Εἰς τὰ δράματα διάφοροι δοῦλοι εἶχαν τὸν ρόλον τῆς ἀναγγελίας λυπηρῶν συμβάντων πού εἶλασαν εἰς πρόσωπα τὰ ὅποια διηρητοῦσαν, ἢ ἐπεμελοῦντο, ἢ συνώδευαν. Βλ. Σοφοκλέους «Ἀντιγόνη» στ. 241.

ἢμποροῦν νὰ ἀποτελέσουν τὸ προοίμιον) εἶναι: στοιχεῖα ξένα πρὸς τὸ κύριον θέμα τοῦ λόγου καὶ λέγονται πρὸς ἀκρατήριον ποὺ ἔχει ἀδυναμίας καὶ δέχεται νὰ ἀκούσῃ καὶ πράγματα ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα, διότι, ἂν δὲν ἦτο αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὸ ἀκρατήριον, δὲν θὰ ὑπῆρχε καμμία ἀνάγκη προοιμίου καὶ θὰ ἤρκει νὰ ἐκθέσῃ κανεὶς εἰς τὴν ἀρχὴν περιληπτικῶς τὸ θέμα του γιὰ (νὰ ἔχῃ ὁ λόγος του μίαν ἀρχὴν καὶ) νὰ μὴ εἶναι σὰν σῶμα ἀκέφαλον. Ἐπίσης, ἂν ἔχωμεν ἀνάγκη τῆς προσοχῆς τοῦ ἀκρατηρίου μας, πρέπει σὲ κάθε μέρος τοῦ λόγου νὰ τὸ καθιστῶμεν προσεκτικόν, διότι εἰς ὅλα τὰ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου εἶναι περισσότερο ἀπρόσεκτοι οἱ ἀκραταὶ παρά εἰς τὴν ἀρχὴν. Καὶ γι' αὐτὸ εἶναι γελοῖον εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου νὰ φροντίζωμεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν, διότι τότε ὅλοι προσέχουν. Ἐπομένως πρέπει εἰς κατάλληλον εὐκαιρίαν (εἰς τὸ μέσον τοῦ λόγου) νὰ λέγῃ κανεὶς φράσεις σὰν τὰς ἀκολουθούσας: «σᾶς παρακαλῶ νὰ μὲ προσέξετε, διότι αὐτὸ ποὺ λέγω σᾶς ἐνδιαφέρει καὶ σᾶς ὅσον καὶ ἐμένα», ἢ

«θὰ σᾶς εἰπῶ κάτι ποὺ ποτὲ σᾶς

δὲν ἀκούσατε, τόσον τρομερὸν καὶ ἀξίον θαυμασμοῦ εἶναι». Ἔτσι ὁ Πρόδικος¹, ἔταν ἔβλεπεν ὅτι οἱ ἀκραταὶ τοῦ ἐνύσταζαν, τοὺς ὑπενθύμιζεν ὅτι ἐπλήρωσαν πενήντα δραχμὰς διὰ νὰ τὸν ἀκούσουν. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι πρὸς τὸν ἀκρατήν δὲν πρέπει νὰ ἀπευθυνώμεθα μόνον ὑπὲρ τὴν ιδιότητά του ὡς ἀκρατοῦ, διότι ὅλοι εἰς τὰ προοιμιά των ἢ προσπαθοῦν νὰ δημιουργήσουν μίαν διαβολὴν ἢ νὰ ἀπομακρύνουν τὸν φόβον ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τοὺς ἀκούουν², ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἐξῆς παράδειγμα:

«Ἀφάντη, δὲν σοῦ λέω πὼς μὲ βία πολλή»³.

«Τί νὰ σημαίνῃ αὐτό σου τὸ προοίμιον;»⁴

Ἔτσι ἐκφράζονται ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν ἢ φαίνεται ὅτι ἔχουν νὰ ἀναπτύξουν μίαν κακὴν ὑπόθεσιν. Διότι εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν εἶναι προτιμότερον νὰ χρονοτριβοῦν ὁμιλοῦντες γιὰ κάθε ἄλλο πρᾶγμα παρά διὰ τὸ θέμα των. Καὶ γι' αὐτὸ οἱ σκλάβοι⁵ δὲν ἀπαντοῦν ἀπ' εὐθείας εἰς τὰς ἐρωτήσεις ποὺ τοὺς γίνονται, ἀλλὰ φέρνουν τὴν κουδέντα τους ἀπ' ἔξω καὶ χρονοτριβοῦν μὲ προοίμια. Μὲ ποίαν δὲ μέθοδον θ' ἀποκτήσωμεν τὴν εὐνοίαν τοῦ ἀκρατηρίου ἔχει ἐκτεθῆ, καθὼς καὶ κάθε ἄλλο ἀνάλογον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀκόλουθος στίχος εἶναι ἐπιτυχημένος ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως:

δός μ' ἐς Φαίηκας φίλον ἐλθεῖν ἢ δ' ἐλεεινόν,
 τούτων οὖν δεῖ δύο σιοχάζεσθαι.* Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς
 οἴεσθαι δεῖ ποιεῖν συνεπαινεῖσθαι τὸν ἄκροατὴν, ἢ αὐτὸν
 30 ἢ γένος ἢ ἐπιτηδύματι' αὐτοῦ ἢ ἀμῶς γέ πως· δὲ γὰρ λέ-
 γει Σωκράτης ἐν τῷ ἐπιταφίῳ, ἀληθές, ὅτι οὐ χαλεπὸν
 Ἐπιταφίους ἐν Ἐπιταφίῳ ἐπαινεῖν ἀλλ' ἐν Λακεδαιμονίοις.*

Τὰ δὲ τοῦ δημηγορικοῦ ἐκ τῶν τοῦ δικανικοῦ λόγου
 ἐστίν, φύσει δὲ ἤκιστα ἔχει· καὶ γὰρ καὶ περὶ οὗ ἴσασιν,
 35 καὶ οὐδὲν δεῖται τὸ πρᾶγμα προοιμίῳ, ἀλλ' ἢ δι' αὐτὸν
 ἢ τοὺς ἀντιλέγοντας, ἢ ἐὰν μὴ ἠλίκον βούλει ὑπολαμβάνω-
 σιν, ἀλλ' ἢ μείζον ἢ ἔλαιτον, διὸ ἢ διαβάλλειν ἢ ἀπολύε-
 σθαι ἀνάγκη, καὶ ἢ αὐξῆσαι ἢ μειῶσαι. Τούτων δὲ ἕνεκα
 προοιμίῳ δεῖται, ἢ κόσμου χάριν, ὡς αὐτοκάβδαλα φαί-
 1416a νεται, ἐὰν μὴ ἔχη. Τοιοῦτον γὰρ τὸ Γοργίου ἐγκώμιον εἰς
 Ἡλείους· οὐδὲν γὰρ προεξαγκωνίσας οὐδὲ προανακινήσας
 εὐθὺς ἄρχεται «Ἡλῆς πόλις εὐδαίμων».

15. Περὶ δὲ διαβολῆς ἔν μὲν τὸ ἐξ ὧν ἂν τις ὑπόληψιν
 5 δυοσχερῆ ἀπολύσασιτο· οὐδὲν γὰρ διαφέρει εἴτε εἰπόντιος τι-
 νός εἴτε μή, ὥστε ταῦτο καθόλου. . . . Ἄλλος τόπος ὅσπερ
 πρὸς τὰ ἀμφισβητούμενα ἀκρωτῶν, ἢ ὡς οὐκ ἔστιν, ἢ ὡς οὐ
 βλαβερόν ἢ οὐ τοῦτω ἢ ὡς οὐ καλικοῦτον, ἢ οὐκ ἄδικον

1. Ὁδύσσεια Ζ 327 (ματῆρο, Ζηρο, Σιδωρη)

2. Πλάτωνος «Μενέξενος» 331.

«Κάμε νὰ βρῶ ἀπ' τοὺς Φαίακες λίγη σπλαχνιὰ κι' ἀγάπη»¹,

πρέπει νὰ ἀποβλέπωμεν εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς σκοποὺς πού περιέχονται μέσα εἰς αὐτὸν τὸν στίχον. Εἰς τοὺς πανηγυρικοὺς δὲ λόγους πρέπει νὰ κάμνωμεν τὸν ἀκροατὴν νὰ πιστεύῃ ὅτι ἕνα μέρος τῶν ἐπαίνων ἀφορᾷ εἴτε αὐτὸν τὸν ἴδιον, εἴτε τὴν γενεάν του, εἴτε τοὺς τρόπους του, εἴτε ὅτι-δήποτε ἄλλο τὸν ἀφορᾷ. Ἐκείνο πού λέγει ὁ Σωκράτης στὸν ἐπιτάφιόν του² εἶναι ἀληθινόν, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐπαινῇ κανεὶς τοὺς Ἀθηναίους ὅταν εὐρίσκεται ἀνάμεσα σὲ Ἀθηναίους, ἀλλ' ὅταν εὐρίσκεται ἀνάμεσα σὲ Λακεδαιμονίους.

Διὰ τοὺς πολιτικούς λόγους δὲν ὑπάρχουν προοίμια πού ἰδιαίτερος τοὺς ταιριάζουν ἐκ φύσεως, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται ἀνάλογα πρὸς τὰ προοίμια τῶν δικανικῶν λόγων. Δὲν χρειάζονται δὲ τὰ θέματα αὐτὰ προοίμιον, διότι πρόκειται περὶ πραγμάτων γνωστῶν εἰς τοὺς ἀκροατάς, ἐκτὸς ἂν τὸ προοίμιον ἀναφέρεται εἰς αὐτὸν τὸν ρήτορα ἢ εἰς τοὺς ἀντιπάλους του. ἢ ἂν οἱ ἀκροαταὶ δὲν ἀποδίδουν εἰς τὸ θέμα τὴν σημασίαν πού ὁ ρήτωρ θέλει νὰ δώσῃ εἰς αὐτό, ἀλλὰ μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς πρέπει κανεὶς νὰ δημιουργήσῃ ἢ νὰ ἀνασκευάσῃ μίαν διαβολὴν καὶ νὰ ἐξάρξῃ τὴν σημασίαν τοῦ θέματος ἢ νὰ τὸ παραστήσῃ ὡς ἀσήμνητον. Καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῶν τῶν σκοπῶν ἀπαιτεῖται προοίμιον. Ἐπίσης χρειάζεται καὶ ὡς στολίδι τοῦ λόγου, διότι οἱ λόγοι φαίνονται ὅλως διόλου ἀτεχνοὶ ὅταν στεροῦνται προοίμιου. Ἔτσι ἦτο ὁ πανηγυρικός τῶν Ἡλείων πού συνέθεσεν ὁ Γοργίας καὶ πού χωρὶς εἰσαγωγὴν καὶ προοίμιον ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν φράσιν «ὦ Ἥλις, εὐτυχισμένη πόλις».

15. ΠΩΣ ΑΝΑΣΚΕΥΑΖΟΝΤΑΙ ΑΙ ΔΙΑΒΟΛΑΙ

Ὡς πρὸς τὴν ἀνασκευὴν τῶν διαβολῶν, ὁ πρῶτος τρόπος συνίσταται εἰς τὴν χρησιμοποίησιν ἐπιχειρημάτων ἱκανῶν νὰ ἀνατρέψουν μίαν δυσμενῆ διὰ τὴν ἀποφίν μας κρίσιν, εἴτε ἔχει ἤδη λεχθῆ αὕτη, εἴτε ὄχι. Ἐπομένως ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι γενικὴ Ἄλλος τόπος διὰ τὴν ἀνασκευὴν τῶν διαβολῶν εἶναι νὰ ἀπαντᾷ κανεὶς πρὸς αὐτάς καὶ νὰ τὰς διαμφισθητῇ λέγων εἴτε ὅτι δὲν εἶναι ἀλήθεια, ἢ ὅτι δὲν βλάπτει γενικά, ἢ ὅτι δὲν βλάπτει τὸν ἀντιπάλου, ἢ ὅτι δὲν ἔχει τὴν σημασίαν πού ἀποδί-

ἢ οὐ μέγα, ἢ οὐκ αἰσχρὸν ἢ οὐκ ἔχον μέγεθος· περὶ γὰρ
 10 τοιούτων ἢ ἀμφισβήτησις, ὥσπερ Ἰφικράτης πρὸς Ναυ-
 σικράτην· ἔφη γὰρ ποιῆσαι δ' ἔλεγεν καὶ βλάψαι. ἀλλ' οὐκ
 ἀδικεῖν. Ἡ ἀντικαταλλάττεσθαι ἀδικοῦντα, εἰ βλαβερόν,
 ἀλλ' οὖν καλόν· εἰ λυπηρόν· ἀλλ' ὠφέλιμον ἢ τι ἄλλο τοιοῦ-
 τον. Ἄλλος τόπος ὡς ἐστὶν ἀμάρισμα ἢ ἀτύχημα ἢ
 15 ἀναγκαῖον, οἷον Σοφοκλῆς ἔφη τρέμειν οὐχ ὡς ὁ διαβάλλων
 ἔφη. ἵνα δοκῇ γέρων, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης· οὐ γὰρ ἐκόντι
 εἶναι αὐτῷ ἔτη ὀγδοήκοντα. Καὶ ἀντικαταλλάττεσθαι τὸ
 οὐ ἔνεκα, διὲ οὐ βλάψαι ἐβούλετο ἀλλὰ τόδε, καὶ οὐ τοῦτο
 δ' διεβάλλετο ποιῆσαι, συνέβη δὲ βλαβῆναι· «δίκαιον δὲ
 20 μισεῖν, εἰ ὅπως τοῦτο γένηται ἐποιοῦν». Ἄλλος, εἰ ἐμπερι-
 εἴληπται ὁ διαβάλλων, ἢ νῦν ἢ πρότερον, ἢ αὐτὸς ἢ τῶν
 ἐγγύς. Ἄλλος, εἰ ἄλλοι ἐμπεριλαμβάνονται, οὐδ' ὁμολογοῦ-
 σιν μὴ ἐνόχους εἶναι τῇ διαβολῇ, οἷον εἰ ὅτι καθάριος ὁ
 <δεῖνα> μοιχός, καὶ ὁ δεῖνα ἄρα. Ἄλλος, εἰ ἄλλους, διέ-
 25 βαλεν, ἢ ἄλλος αὐτούς. ἢ ἄνευ διαβολῆς ὑπελαμβάνοντο
 ὥσπερ αὐτὸς νῦν, οἱ πεφῆνασιν οὐκ ἔνοχοι. Ἄλλος ἐκ τοῦ
 ἀντιδιαβάλλειν τὸν διαβάλλοντα· ἄτοπον γὰρ εἰ ὅς αὐτὸς
 ἄπιστος, οἱ τούτου λόγοι ἔσονται πιστοί. Ἄλλος, εἰ γέγονεν

1. Πιθανώτατα ὁ υἱὸς τοῦ Ἰοφῶν, τραγικὸς ποιητὴς καὶ αὐτὸς.

οεται εἰς αὐτήν. ἢ ὅτι δὲν ἀδικήθηκε κανένας, ἢ ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι σοδαρόν, ἢ ὅτι δὲν εἶναι ἐπαίσχυντον, ἢ ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἀσήμαντον. διότι ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τῆς ἀμφισβητήσεως. Ἔτσι ἔλεγεν ὁ Ἴφικράτης, ὁμιλῶν ἐναντίον τοῦ Ναυσικράτους, δηλ. ὅτι ἔκαμε μὲν ἐκεῖνο ποῦ τὸ ἀπέδιδαν καὶ ἐβλαψεν, ἀλλὰ ὄχι ἀδίκως. Ἦμπορεῖ ἐπίσης νὰ εἰπῇ κανεὶς «ἀδίκησα, ἀλλὰ γιὰ νὰ πληρώσω τὴν ἀδικίαν ποῦ μοῦ ἐγινε». ἢ «βλαβερά ὑπῆρξεν ἢ πρᾶξις μου, ἀλλὰ καὶ ὠραία», ἢ «ἢ ἐνέργειά μου σὰς ἐλύπησεν. ἀλλὰ ἀπέθη εἰς ὄφελός σας», καὶ ἄλλα ἀνάλογα. Ἄλλος τόπος εἶναι τὸ νὰ ἰσχυριζώμεθα ὅτι πρόκειται περὶ λάθους ἢ ἀτυχίας ἢ ἀνάγκης (δηλ. ὄχι περὶ πράξεως προερχομένης ἀπὸ τὴν θέλησίν μας), ὅπως ὁ Σοφοκλῆς εἶπεν ὅτι ἔτρεμεν ὄχι γιὰ τοὺς λόγους ποῦ ἀνέφερον ὁ κατήγορός του', δηλ. γιὰ νὰ φανῇ γέρος, ἀλλὰ ἀπὸ ἀνάγκην, διότι χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ ἦτο ἐν τούτοις ὀγδόντα ἐτῶν. Ἦ νὰ ἀποδίδῃ κανεὶς εἰς ἄλλην αἰτίαν τὸ ἀποτέλεσμα ποῦ τοῦ ἐπιρριπίτεται, λέγων, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι δὲν ἤθελε νὰ βλάβῃ καὶ σκοπὸν εἶχε νὰ κάμῃ τὸ δεῖνα πρᾶγμα καὶ ὄχι αὐτὸ ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποῖου διαβάλλεται, καὶ ὅπως διόλου κατὰ τύχην ἐπροξενήθη καὶ ἡ βλάβη «θὰ ἦτο βέβαια δίκαιον νὰ μὲ μισήτε ἂν σκοπίμως ἐνήργουν διὰ νὰ ἐπέλθῃ αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα». Ἄλλος τόπος εἶναι τὸ νὰ ἐξετάζωμεν μήπως καὶ αὐτὸς ποῦ διαβάλλει ἔπεσεν εἰς τὸ ἴδιον σφάλμα, εἴτε τώρα εἴτε καὶ πρωτύτερα, εἴτε αὐτὸς ὁ ἴδιος εἴτε κάποιος δικός του. Ἄλλος τόπος εἶναι τὸ νὰ ἐξετάζωμεν ἂν καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι ἔχουν κάμει τὴν ἴδιαν πρᾶξιν, ἐνῶ ὁμολογουμένως δὲν εἶναι ἔνοχοι τῆς πράξεως διὰ τὴν ὁποίαν ἡμεῖς διαβαλλόμεθα, λ.χ. ἂν ἐλέχθη ὅτι, ἐπειδὴ ὁ τάδε, ποῦ περιποιεῖται τὸν ἑαυτὸν του, εἶναι μοιχός, ἐπομένως καὶ ὁ δεῖνα εἶναι μοιχός, γιὰτὶ καὶ αὐτὸς περιποιεῖται τὸν ἑαυτὸν του. Ἄλλος κοινὸς τόπος εἶναι τὸ νὰ ἐξετάζωμεν ἂν ὁ ἀντίπαλος διέβαλε καὶ ἄλλους, ἢ ἄλλοι ἄνθρωποι ἡμᾶς τοὺς ἰδίους. ἢ ἂν ἄλλοι, χωρὶς νὰ ἀσκηθῇ ἐναντίον των κατηγορία, ἐθεωροῦντο ἔνοχοι τοῦ ἰδίου ἀδικήματος, καὶ ὅλοι αὐτοὶ ἀνεγνωρίσθησαν κατόπιν ὡς ἄθωοι. Ἄλλος τόπος συνίσταται εἰς τὸ νὰ διαβάλλωμεν καὶ ἡμεῖς ἐκεῖνον ποῦ μᾶς διέβαλε. Διότι θὰ ἦτο ἄτοπον νὰ γίνουον πιστευτὰ τὰ λόγια προσώπου ποῦ θὰ ἀπεδεικνύομεν ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιον ἄξιον ἐμπιστοσύνης. Ἄλλος τό-

κρίσις, ὡσπερ Εὐριπίδης πρὸς Ὑγιαίνοντα ἐν τῇ ἀντιδό-
 30 σει κατηγοροῦντα ὡς ἀσεβής, ὃς γ' ἐποίησε κελεύων ἐπιορ-
 κεῖν.

ἡ γλῶσσ' ὁμώμοχ', ἡ δὲ φρεὴν ἀνώμοτος.

Ἐφη γὰρ αὐτὸν ἀδικεῖν τὰς ἐκ τοῦ Διονυσιακοῦ ἀγῶνος
 κρίσεις εἰς τὰ δικαστήρια ἄγοντα· ἐκεῖ γὰρ αὐτῶν δεδωκέ-
 35 ναι λόγον ἢ δώσειν, εἰ βούλεται κατηγορεῖν. Ἄλλος ἐκ τοῦ
 διαβολῆς κατηγορεῖν, ἤλικον, καὶ τοῦτο ὅτι ἄλλας κρίσεις
 ποιεῖ, καὶ ὅτι οὐ πιστεύει τῷ πράγματι. . . Κοινὸς δ' ἀμφοῖν
 1416b ὁ τόπος τὸ σύμβολα λέγειν, ὅσον ἐν τῷ Τεύκρω ὁ Ὀδυσ-
 σεὺς ὅτι οἰκειὸς τῷ Πριάμῳ· ἡ γὰρ Ἡσιόνη ἀδελφή
 ὁ δὲ ὅτι ὁ πατὴρ ἐχθρὸς τῷ Πριάμῳ, ὁ Τελαμών, καὶ ὅτι
 οὐ κατεῖπε τῶν κατασκόπων. . . Ἄλλος τῷ διαβάλλοντι, τῷ
 5 ἐπαινοῦντι μικρὸν μακρῶς ψέξαι μέγα συντόμως, ἢ πολλὰ
 ἀγαθὰ προθέντα, ὃ εἰς τὸ πρᾶγμα προφέρει ἕν ψέξαι. Τοι-
 οῦτοι δὲ οἱ τεχνικώτατοι καὶ ἀδικώτατοι· τοῖς ἀγαθοῖς γὰρ
 βλάπτειν πειρῶνται, μιγνύντες αὐτὰ τῷ κακῷ.

Κοινὸν δὲ τῷ διαβάλλοντι καὶ τῷ ἀπολουμένῳ, ἐπειδὴ
 10 τὸ αὐτὸ ἐνδέχεται πλειόνων ἔνεκαπραχθῆναι, τῷ μὲν δια-
 βάλλοντι κακοθησιτέον ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐκλαμβάνοντι, τῷ δὲ

1. Ὡς γνωστόν, οἱ εὐπορώτεροι Ἀθηναῖοι πολῖται ὀφίσταντο ὀρισμένα δημόσια βάρη καὶ ἰδίως τὰς λειτουργίας. Ἄν ὅμως ἰσχυρίζετο κανεὶς ὅτι κακῶς τοῦ ἀνετέθη ἡ λειτουργία, ἀφοῦ ὁ δαίνα εἶναι πλουσιώτερος, καὶ ὁ τελευταῖος αὐτὸς τὸ ἀμφοισθητοῦσε, εἶχε δικαίωμα ὁ πρῶτος νὰ ζητήσῃ τὴν ἀνείδοσιν, δηλ. τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν περιουσιῶν μεταξὺ τῶν δύο, ὅποτε καὶ ὑπεχρεοῦτο πλέον νὰ φέρῃ ἀδιαμαρτυρήτως τὰ λειτουργικὰ βάρη (μετάφρ. Κ. Κόντου).

2. Εὐριπίδου «Ἰππόλυτος» στ. 612.

3. Βλέπομεν ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἐπικαλεῖται τὴν ἀρχὴν τοῦ δεδικασμένου, τὸ non bis in idem, τὸ ὅποτον καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὸν εὐγλωτ-
 τως ὑπεστήριξεν ὁ Ἀνδοκίδης (δ' 8).

πος είναι ἢ ἐπίκλησις τοῦ δεδικασμένου. Αὐτὸ μετεχειρίσθη ὁ Εὐριπίδης ἀπολογούμενος, ὅταν ὁ Ὑγιάϊνων, εἰς τὴν δίκην ποῦ εἶχαν μεταξὺ των περὶ ἀντιδόσεως¹, τὸν κατηγορήσεν ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐπειδὴ εἶχε γράψει τὸν στίχον:

«Ἡ γλῶσσα μου ἄμωσ μα ὁ νοῦς μου δὲν ὠρκίστη»²,

μὲ τὸν ὅποιον ἐνεθαρρύνετο ἢ ψευδορκία, διότι τότε ὁ Εὐριπίδης τοῦ ἀπεκρίθη ὅτι παραδιάζει τοὺς νόμους, θέλων νὰ προκαλέσῃ νέαν δίκην, ἀφοῦ τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶχε κριθῆ εἰς τὸν Διονυσιακὸν ἀγῶνα³. Διότι ἐκεῖ ἀπελογήθη διὰ τὸν στίχον αὐτὸν καὶ δέχεται νὰ ἀπολογηθῆ καὶ πάλιν, ἂν ἡσκειτο κατηγορία ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου. Ἄλλος τόπος εἶναι τὸ νὰ κατηγορῆ κανεὶς τὸν ἀντίπαλόν του διὰ τὴν διαβολὴν ποῦ μετεχειρίσθη, τονίζων πόσον βραεῖα εἶναι, καὶ ὅτι μεταθέτει τὸ ζήτημα καὶ ὅτι δὲν συμφωνεῖ μὲ τὰ πράγματα. . . Ἄλλος κοινὸς καὶ διὰ τοὺς δύο διαδίκους τόπος εἶναι ἐκεῖνος ποῦ βασίζεται ἐπὶ συμπερασμάτων. Ἔτσι εἰς τὸν «Τεῦκρον» ὁ Ὀδυσσεὺς λέγει ὅτι ὁ Τεῦκρος θὰ εἶναι ἀνθρώπος τοῦ Πριάμου, ἀφοῦ αὐτὸς εἶναι ἀδελφὸς τῆς Ἥσιόνης, ποῦ ἦτο μητέρα τοῦ Τεῦκρου. Ἄλλ' ὁ Τεῦκρος ἀπαντᾷ εἰς αὐτὸ μὲ τὸν ἀντίθετον συλλογισμόν, ὅτι ὁ πατέρας του, ὁ Τελαμών, ἦτο ἐχθρὸς τοῦ Πριάμου καὶ ὅτι δὲν κατέδωκε τοὺς κατασκόπους. . . Ἄλλος τόπος ὠφέλιμος δι' ἐκείνον ποῦ θέλει νὰ δημιουργήσῃ μίαν διαβολὴν εἶναι τὸ νὰ βάλῃ κοντὰ εἰς μίαν βραεῖαν κατηγορίαν καὶ ἓνα μικρὸν ἔπαινον, ἢ νὰ ἀναφέρῃ μὲ λίγα λόγια ἓνα σπουδαῖον γεγονός, ἢ νὰ ἀρχίσῃ μὲ πολλὰς φράσεις εὐμενεῖς διὰ τὸν ἀντίπαλον, καὶ ὕστερα νὰ τὸν κατηγορήσῃ δι' ἓν πρᾶγμα, δι' ἐκεῖνο ὅμως ἀκριδῶς ποῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν κρινομένην ὑπόθεσιν. Ὅσοι χρησιμοποιοῦν αὐτὴν τὴν μέθοδον εἶναι τεχνικώτεροι καὶ συγχρόνως ἀδικώτεροι ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους. Διότι προσπαθοῦν νὰ βλάψουν τοὺς ἀντιπάλους των μὲ τὰ προτερήματα ποῦ αὐτοὶ ἔχουν, ἀναμιγνύοντες μὲ αὐτὰ καὶ διαφόρους κατηγορίας.

Τέλος ὑπάρχει ὁ ἐξῆς τόπος, κοινὸς καὶ εἰς ἐκείνον ποῦ θέλει νὰ διαβάλῃ καὶ εἰς ἐκείνον ποῦ θέλει νὰ ἀνασκευάσῃ τὴν διαβολὴν. Δηλαδή, ἐπειδὴ κάθε πρᾶξις μπορεῖ νὰ ἔχῃ διάφορα αἷτια, ἐκεῖνος μὲν ποῦ θέλει νὰ διαβάλῃ πρέπει νὰ δώσῃ τὴν χειροτέραν ἐρμηνείαν, ἀποδίδων τὴν πρᾶξιν εἰς ταπεινὰ ἐλαττήρια, ἐκεῖνος δὲ πάλιν ποῦ θέλει νὰ ἀνα-

ἀπολυμένῳ ἐπὶ τὸ βέλτιον, οἷον διὰ τὸ Διομήδης τὸν Ὀδυσσεὰ προείλετο. τῷ μὲν διὰ τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν τὸν Ὀδυσσεὰ, τῷ δ' διὰ τοῦ οὐδ', ἀλλὰ διὰ τὸ μόνον μὴ ἀντα-
 15 γωνιστὴν ὡς φαῦλον.

16. Καὶ περὶ μὲν διαβολῆς εἰρήσθω τσαῦτα, διήγησις δ' ἐν μὲν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς ἐστὶν οὐκ ἐφεξῆς ἀλλὰ κατὰ μέρος· δεῖ μὲν γὰρ τὰς πράξεις διελθεῖν ἐξ ὧν ὁ λόγος σύγκειται γὰρ ἔχων ὁ λόγος τὸ μὲν ἄτεχνον, οὐδὲν γὰρ αἰτίας
 20 ὁ λέγων τῶν πράξεων, τὸ δ' ἐκ τῆς τέχνης· τοῦτο δ' ἐστὶν ἢ ὅτι ἐστὶ δεῖξαι, ἐὰν ἢ ἄπιστον, ἢ ὅτι ποιόν, ἢ ὅτι ποσόν, ἢ καὶ ἅπαντα. Διὰ δὲ τοῦτ' ἐνόησε οὐκ ἐφεξῆς δεῖ διηγῆσθαι πάντα, ὅτι δυσσημόνευτον τὸ δεικνύναι οὕτως.
 Ἐκ μὲν οὖν τούτων ἀνδρεῖος, ἐκ δὲ τῶνδε σοφὸς ἢ δίκαιος.
 25 Καὶ ἀπλούστερος ὁ λόγος οὕτως, ἐκεῖνος δὲ ποικίλος καὶ οὐ λιτός. Δεῖ δὲ τὰς μὲν γνωρίμους ἀναμιμνήσκειν· διὸ οἱ πολλοὶ οὐδὲν δέονται διηγήσεως, οἷον εἰ θέλεις Ἀχιλλεῖα ἐπαινεῖν· ἴσασι γὰρ πάντες τὰς πράξεις, ἀλλὰ χρῆσθαι αὐταῖς δεῖ. Ἐὰν δὲ Κριτίαν, δεῖ· οὐ γὰρ πολλοὶ ἴσασι * * *
 30 . . . νῦν δὲ γελοίως τὴν διήγησίν φασὶ δεῖν εἶναι ταχεῖαν.

1. Ἰλιάς Κ 130 καὶ 242.

2. Ἡ «πρόθεσις», ὅπως τὴν ὀνομάζει ἀνωτέρω, εἰς τὸ κεφ. 13.

σχευάση τὴν διαβολὴν πρέπει νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἰδίαν πράξιν εἰς εὐγενῆ αἰτία. Ἔτσι τὸ γεγονός ὅτι ὁ Διομήδης ἐπροτίμησε τὸν Ὀδυσσεά, ὁ ἕνας μὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἐρμηνεύσῃ ὡς εἰλικρινῆ προτίμησιν τοῦ Διομήδους, ὁ ἄλλος πρᾶγματι ἐθεωροῦσε τὸν Ὀδυσσεά καλύτερον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους, ἐνῶ ἕνας ἄλλος ἤμπορεῖ νὰ τὸ ἐρμηνεύσῃ ἀντιθέτως, ὅτι δηλ. τὸν ἐπροτίμησε ἐπειδὴ ἦτο πολὺ κατώτερος καὶ δὲν τὸν ἐφοβεῖτο ὡς ἀνταγωνιστήν.

16. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΗΓΗΣΕΩΣ

Τόσα πού εἴπαμεν εἶναι ἀρκετὰ διὰ τὴν διαβολὴν. Ἡ δὲ διήγησις ὡς εἰς τοὺς πανηγυρικοὺς μὲν λόγους δὲν εἶναι συνεχής, ἀλλὰ χωρίζεται εἰς μέρη (καὶ τὸ κάθε μέρος τῆς διηγήσεως τὸ ἀκολουθεῖ ἢ ἀποδείξις). Διότι πρέπει νὰ ἐκτεθοῦν ὅλαι αἱ πράξεις πού ἀποτελοῦν τὸ θέμα τοῦ (πανηγυρικοῦ) λόγου. Ἀλλὰ ὁ κάθε λόγος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Καὶ τὸ μὲν ἓνα (δηλ. ἢ «πρόθεσις», ἢ διήγησις) εἶναι ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν τέχνην τοῦ ρήτορος, διότι ὁ ρήτωρ δὲν εἶναι αἷτιος τοῦ νὰ εἶναι τὰ γεγονότα ἔτσι πού εἶναι, τὸ δὲ ἄλλο μέρος (δηλ. ἢ ἀπόδειξις) ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ρητορικὴν τέχνην. Δηλαδή πρέπει μὲ τὴν τέχνην τοῦ ὁ ρήτωρ ν' ἀποδείξῃ ἢ τὴν ἀλήθειαν τῆς διηγήσεώς του, ἢ αὐτὴ εἶναι ἀπίθανος, ἢ τὸ μέγεθος καὶ τὴν σημασίαν τῆς, ἢ ὅλα αὐτὰ μαζί. Καὶ γι' αὐτὸ πολλὰς φορὰς δὲν πρέπει ἢ διήγησις νὰ εἶναι συνεχής, διότι, ὅταν ἔλθῃ ἢ σειρά τῆς ἀποδείξεως, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ τὰ συγκρατήσῃ ὅλα ἢ μνήμη. Ἐνῶ εὐκόλα ἤμπορεῖ νὰ ἐκθέσῃ κανεὶς ὄρισμένα γεγονότα καὶ νὰ συναγάγῃ ἀπ' αὐτὰ ὅτι τὸ ἐπαινούμενον πρόσωπον εἶναι ἀνδρεῖον, ὕστερα ἄλλα, ἀπὸ τὰ ὅποια νὰ συναγάγῃ ὅτι εἶναι σοφὸν ἢ δίκαιον, καὶ αὐτὴ ἢ μορφή τοῦ λόγου εἶναι ἀπλουστέρα, ἐνῶ ἢ ἄλλη (τῆς συνεχοῦς διηγήσεως) εἶναι παρδαλὴ καὶ βαρειά. Πρέπει δὲ τὰς μὲν περιφανεῖς πράξεις ἀπλῶς νὰ τὰς ὑπενθυμίζῃ κανεὶς. Γι' αὐτὸ καὶ πολλοὶ πανηγυρικοὶ δὲν ἔχουν καὶ ἀνάγκη διηγήσεως, ὅπως λ. χ. ἢ θελήσῃ νὰ κάμῃ τὸν πανηγυρικὸν τοῦ Ἀχιλλέως, διότι ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει τὰς πράξεις του. Ἀπλῶς πρέπει ὁ ρήτωρ νὰ κάμῃ καλὴν χρῆσιν αὐτῶν. Ἄν ὅμως πρόκειται νὰ ἐγκωμιάσῃ κανεὶς τὸν Κριτίαν, πρέπει νὰ διηγῆθῃ τὰς πράξεις του, διότι ὀλίγοι τὰς γνωρίζουν. . . . Εἶναι γελοῖον αὐτὸ πού ἰσχυρίζονται σήμερον

Καίτοι ὥσπερ ὁ τῷ μάττοντι ἐρομένῳ πότιερον σκληρὰν ἢ
μαλακὴν μάξῃ, «τί δ' ; » ἔφη, «εὖ ἀδύνατον ; » καὶ ἐνταῦθα
δουοῖας· δεῖ γὰρ μὴ μακρῶς διηγείσθαι ὥσπερ οὐδὲ προ-
οιμιάζεσθαι μακρῶς, οὐδὲ τὰς πίστεις λέγειν· οὐδὲ γὰρ ἐν-
35 ταῦθά ἐστι τὸ εὖ ἢ τὸ ταχὺ ἢ τὸ συντόμως, ἀλλὰ τὸ με-
τρίως· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ λέγειν ὅσα δηλώσει τὸ πρᾶγμα, ἢ
1417a ὅσα ποιήσει ὑπολαβεῖν γεγονέναι ἢ βεβλαφέναι ἢ ἡδικημέ-
ναι, ἢ τηλικαῦτα ἡλίκα βούλει· τῷ δὲ ἐναντίῳ τὰ ἐναν-
τία. Παραδιηγείσθαι δὲ ὅσα εἰς τὴν σὴν ἀρετὴν φέρει, οἷον
«ἐγὼ δ' ἐνουθέτου» ἀεὶ τὰ δίκαια λέγων, μὴ τὰ τέκνα ἐγ-
5 καταλείπειν», ἢ θατέρον κακίαν· «ὁ δὲ ἀπεκρίνατό μοι δι-
οὔ ἄν ἦ αὐτός, ἔσαι αἴλλα παιδιά», δ τοὺς ἀφισταμένους
Αἴγυπτιοὺς ἀποκρίνασθαι φησὶν ὁ Ἡρόδοτος. Ἡ ὅσα ἡδέα
τοῖς δικασταῖς. Ἀπολογουμένῳ δὲ ἐλάτιον ἢ διήγησις· αἱ
γὰρ ἀυφισβητήσεις ἢ μὴ γεγονέναι ἢ μὴ βλαβερὸν εἶ-
10 ναι ἢ μὴ ἄδικον ἢ μὴ τηλικούτιον, ὥστε περὶ τὸ ὁμολο-
γούμενον οὐ διατριπτεόν, ἐὰν μὴ τι εἰς ἐκεῖνο συντείνῃ, οἷον
εἰ πέπρακται, ἀλλ' οὐκ ἄδικον. Ἐτι πεπραγμένα δεῖ λέγειν
ὅσα μὴ πρατιτόμενα ἢ οἴκτιον ἢ δεινωσιν φέρει. Παράδει-

1. Παροιμία ἀνάλογος μὲ τὴν σύγχρονον : «ἐρώτησαν τὴν γκα-
μῆλα τί εἶναι καλύτερον, ὁ ἀνήφορος ἢ ὁ κατήφορος, κι' αὐτὴ ἀπάν-
τησε : χάθηκε ὁ ἴσιος δρόμος ; »

2 Ἡροδότου Β' 30.

3. Δηλ. ἐνῶ, ὅταν διηγούμεθα σύγχρονα γεγονότα, ἡμποροῦμεν
νὰ ἐπεκταίνωμεθα εἰς λεπτομερείας, ἀπὸ τὰ περασμένα πρέπει νὰ
ἐκθέτωμεν τὰ πῶς κτυπητά. Τὸ παράδειγμα πῶς φέρει ἀμέσως κα-
τωτέρῳ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἡ διαφορετικὴ ἔκτασις πῶς ἔχει ἢ ἴδια
ἀφήγησις εἰς τὸ ἐνεστώσ κα. εἰς τὸ παρελθόν (βλ. τὰς δύο ἐπομένους ση-
μειώσεις μου) εἶναι διδακτικὰ ἐν προκειμένῳ.

μερικοί, ὅτι δηλ. ἡ διήγησις πρέπει νὰ εἶναι ταχεῖα. Αὐτὸ ἐμοιάζει μὲ τὴν ἐρώτησιν ποῦ ἐγινεν ἀπὸ κάποιον φούρναρη, ἂν πρέπει τὸ ζυμᾶρι νὰ τὸ κάνη σκληρὸ ἢ μαλακόν. Καὶ τοῦ ἐδόθηκεν ἡ ἀπάντησις : «καὶ γιὰ τί τάχα δὲν μπορεῖς νὰ τὸ κάνης καλόν ;» Ἐξ ἰδίου συμβαίνει καὶ μὲ τὴν διήγησιν. Πράγματι, πρέπει κανεὶς νὰ μὴ κάμνη τὴν διήγησίν του διὰ μακρῶν, ὅπως ἄλλωστε οὔτε τὸ προοίμιον οὔτε ἡ ἐκθεσις τῶν ἀποδείξεων πρέπει νὰ εἶναι σχοινοτενεῖς. Ἄλλὰ οὔτε καὶ ἐδῶ τὸ καλύτερον εἶναι τὸ ταχὺ ἢ τὸ σύντομον, ἀλλὰ ἡ τήρησις τοῦ προσήκοντος μέτρου. Τοῦτο δὲ συνίσταται εἰς τὸ νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅσα ὅσα θὰ καταστήσουν προφανῆς τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα καὶ θὰ κάμουν τοὺς ἀκροατὰς νὰ πιστεύσουν ὅτι κάτι τι ἔλαβε χώραν καὶ ἔβλαψε καὶ ἐπροξένησεν ἀδικίαν καὶ γενικᾶ ὅτι εἶχεν ἐκεῖνας τὰς ιδιότητας ποῦ ὁ ρήτωρ θέλει νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτό, ἢ προκειμένου περὶ τοῦ ἀντιδικου του, ὅσα χρειάζονται διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἀντίθετον. Πρέπει δὲ νὰ παρεμβάλλῃ κανεὶς μέσα εἰς τὴν διήγησίν του ὅλα ὅσα δείχνουν τὸν ἀνώτερον χαρακτήρα του. λ. χ. «ἐγὼ δὲ συνεχῶς τὸν συνεβούλευα καὶ τοῦ ἐδειχνα τὸν ἴσιον δρόμον. λέγων εἰς αὐτὸν νὰ μὴ ἀφήσῃ τὰ παιδιὰ του», ἢ τὸν κακὸν χαρακτήρα τοῦ ἀντιπάλου του, λ. χ. «κι' αὐτὸς μοῦ ἀπαντοῦσεν ὅτι καὶ ἐκεῖ ποῦ θὰ πάῃ θὰ ὄρῃ ἄλλα παιδιὰ». Αὐτὴν τὴν ἀπάντησιν λέγει ὁ Ἡρόδοτος ὅτι ἐδίδαν οἱ Αἰγύπτιοι ποῦ ἐξενιτεύοντο. Ἐπίσης νὰ παρεμβάλλῃ ἐκεῖνα ποῦ εἶναι εὐχάριστα εἰς τοὺς δικαστὰς. Ὅταν ἀπολογῆται κανεὶς, ἡ διήγησις πρέπει νὰ εἶναι συντομωτέρα Διότι ἡ ἀμφισβήτησις (τῶν ὅσων διηγήθη ἤδη ὁ κατηγορὸς του) θὰ στρέφεται περὶ τὰ ἐξῆς σημεῖα, δηλ. ἢ ὅτι δὲν ἐγινεν ἡ πράξις, ἢ ὅτι ἀπὸ αὐτῆν δὲν ἐζημιώθη κανεὶς, ἢ ὅτι δὲν ἦτο πράξις ἀδικος, ἢ τέλος ὅτι δὲν εἶχε τόσῃν σημασίαν ὅση τῆς ἀποδίδεται. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ χρονοτριβῇ κανεὶς καὶ ἐπὶ τῶν σημείων ἐκείνων ποῦ δὲν ἀμφισβητοῦνται, ἐκτὸς ἂν καὶ αὐτὰ συντελοῦν εἰς τὸ νὰ δείξουν ἐκεῖνο (ποῦ ἀμφισβητεῖ ὁ ἀπολογούμενος), λ. χ. ὅτι ἐγινεν μὲν ἡ πράξις, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀδικος. Ἀπὸ τὰ περασμένα δὲ γεγονότα πρέπει ν' ἀναφέρῃ κανεὶς ἐκεῖνα ποῦ, ἂν καὶ δὲν εἶναι σύγχρονα, προκαλοῦν τὸν οἴκτον ἢ τὴν φρίκην. Παράδειγμα δὲ εἶναι ὅτι ἡ μακροσκελὴς διήγησις

γμα δ' Ἀλκίμου ἀπόλογος, ὅτι πρὸς τὴν Πηνελόπην ἐν ἐξή-
 15 κοντα ἔπεσιν πεποιήται, καὶ ὡς Φαῦλλος τὸν κύκλον, καὶ δ
 ἐν τῷ Οἰνεῖ πρόλογος. Ἡθικὴν δὲ χρῆ τὴν διήγησιν εἶναι.
 Ἔσται δὲ τοῦτο, ἂν εἰδῶμεν τί ἦθος ποιεῖ. Ἐν μὲν δὴ τὸ
 προαίρεσιν δηλοῦν, ποιὸν δὲ τὸ ἦθος τῷ ποιᾶν ταύτην ἢ
 δὲ προαίρεσις ποιᾶ τῷ τέλει. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔχουσιν οἱ μα-
 20 θηματικοὶ λόγοι ἦθη, ὅτι οὐδὲ προαίρεσιν τὸ γὰρ οὐ ἔνε-
 κα οὐκ ἔχουσιν. Ἄλλ' οἱ Σωκρατικοὶ περὶ τοιούτων γὰρ
 λέγουσιν. Ἄλλα ἠθικὰ τὰ ἐπόμενα ἐκάστῳ ἦθει, οἷον ὅτι
 ἅμα λέγων ἐβάδιζεν· δηλοῖ γὰρ θρασύτητα καὶ ἀγροικίαν
 ἦθους. Καὶ μὴ ὡς ἀπὸ διανοίας λέγειν, ὥσπερ οἱ νῦν. ἀλλ'
 25 ὡς ἀπὸ προαιρέσεως· «ἐγὼ δὲ ἐβουλόμην· καὶ προειλόμην
 γὰρ τοῦτο· ἀλλ' εἰ μὴ ὠνήμην, βέλτιον»· τὸ μὲν γὰρ φρο-
 νίμου τὸ δὲ ἀγαθοῦ· φρονίμου μὲν γὰρ ἐν τῷ τὸ ὠφέλιμον
 διώκειν, ἀγαθοῦ δ' ἐν τῷ τὸ καλόν. Ἄν δ' ἄπιστον ἦ,
 τότε τὴν αἰτίαν ἐπιλέγειν, ὥσπερ Σοφοκλῆς ποιεῖ· παρὰδει-
 30 γμα τὸ ἐκ τῆς Ἀντιγόνης, ὅτι μᾶλλον τοῦ ἀδελφοῦ ἐκῆδετο
 ἢ ἀνδρὸς ἢ τέκνων· τὰ μὲν γὰρ ἂν γενέσθαι ἰπολόμενα,

1. Καταλαμβάνει τὰ στοιχεῖα ι-μ τῆς Ὀδυσσεΐας.

2. Κατ' ἄλλους, τὸ κείμενον πρέπει νὰ διορθωθῆ μεταβαλλο-
 μένου τοῦ 60 εἰς 30, ὅσοι οἱ στίχοι τοῦ σχετικοῦ μέρους τῆς Ὀδυσ-
 σεΐας (ψ 310—310).

3. Ἄγνωστος ποιητὴς ποῦ φαίνεται ὅτι συνώφισεν τὰ ἐκτετα-
 μένα κυκλικὰ ποιήματα.

4. Τραγῳδία τοῦ Εὐριπίδου. Ὁ πρόλογός της διακρίνεται διὰ
 τὴν συντομίαν:

Ὡ γῆς πατρῴης χαῖρε φίλιαιτον πέδον
 Καλυδῶνος. Ἐνθ' ἐν αἵμα συγγενῆς φυτὸν
 Τυδίδος Τόκος μὲν Οἰνέως, πατὴρ δ' ἐμός
 Ὀκῆσεν Ἄργος. Παῖδα δ' Ἀδράστου λαβὼν
 Συνήψε γένναν...

για τὸν Ἀλκίνοον¹, δταν ἐκτίθεται εἰς τὴν Πηνελόπην (σὸν κάτι περασμένο). καταλαμβάνει μόνον 60² στίχους. Ἐπίσης δὲ ὡς παραδείγματα πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν καὶ τὸ Κυκλικὸν Ποίημα τοῦ Φαλλου³ καὶ ὁ πρόλογος τοῦ «Οἰνέως»⁴. Ἡ διήγησις πρέπει νὰ ἀναφέρεται εἰς τὰ ἦθη. Τοῦτο δὲ θὰ τὸ ἐπιτύχωμεν, ἂν γνωρίζωμεν ποίαν κατάστασιν ἦθος προξενεῖ εἰς τοὺς ἀκροατάς. Καὶ πρῶτον πρέπει νὰ γίνεταί φανερός ὁ σκοπὸς ποὺ ἐπιδιώκει ὁ λόγος, τὸ δὲ ἦθος τοῦ λόγου θὰ εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὸν σκοπὸν του. Ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ λόγου εἶναι πάλιν ἀνάλογος πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ ρήτορος⁵. Καὶ γι' αὐτὸ αἱ ἀναπτύξεις μαθηματικῶν θεμάτων δὲν ἐπηρεάζουν τὸ ἦθος τοῦ ἀκροατοῦ, διότι δὲν ἔχουν καὶ κινεῖνα σκοπὸν (αὐτοῦ τοῦ εἶδους), ἐνῶ τοῦναντίον οἱ λόγοι κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Σωκράτους ἔχουν αὐτὴν τὴν ιδιότητα. Ἀναφέρονται ἐπίσης εἰς τὰ ἦθη καὶ ὄσα (ἐξωτερικὰ στοιχεῖα) παρακολουθοῦν ἀνθρώπους ὠρισμένου ἤθους. Ὅταν λ.χ. λέγωμεν ὅτι ὁ δεῖνα περπατώντας μιλοῦσε συνεχῶς, δείχνομεν τὴν ἀναίδειαν καὶ τὴν χυδαίότητά του. Πρέπει δὲ νὰ παρουσιάζωμεν ὅτι αἱ πράξεις μας δὲν προῆλθον ἀπὸ ὑπολογισμόν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ αἰσθημά μας. Λ. χ. «Ἐγὼ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἠθέλησα καὶ αὐτὸ ἀπεφάσισα. Μά, καὶ ἂν δὲν ἦτο συμφέρον μου, αὐτὸ ἦτο τὸ σωστὸ νὰ κάμω». Πράγματι, τὸ μὲν ἓνα ἀπ' αὐτὰ δείχνει φρόνησιν, τὸ δὲ δεύτερον ἀρετὴν. Διότι ὁ μὲν φρόνιμος ἐπιδιώκει τὸ ὠφέλιμον, ὁ δὲ ἐνάρετος τὸ σωστὸ. Καὶ ἂν αὐτὸ ποὺ λέγομεν δὲν φαίνεται πιστευτόν, τότε πρέπει νὰ ἐξηγηθῶμεν καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ἔγινε τοῦτο, ὅπως κάμεναι ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὸ ἐξῆς παράδειγμα, παρμένον ἀπὸ τὴν «Ἀντιγόνην», ὅπου ἰσχυρίζεται ὅτι περισσότερο ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν ἀδελφόν της παρὰ διὰ τὸν ἄνδρα καὶ τὰ παιδιὰ της, διότι ἂν μὲν χάσῃ τὸν ἄνδρα καὶ τὰ παιδιὰ της μπορεῖ ν' ἀποκτήσῃ καὶ ἄλλα, ἐνῶ

5. Ἡ περικοπὴ αὐτὴ ἔχει τὴν ἐννοίαν ὅτι ἡ διήγησις πρέπει νὰ διαθέτῃ τὸ ἦθος, τὴν ψυχικὴν κατάστασιν, τοῦ ἀκροατοῦ πρὸς τὴν καταβύθυσιν ποὺ ἐπιδιώκει ὁ ρήτωρ. Λ. χ. ὁ κατήγορος διηγεῖται κατὰ τρόπον ποὺ προκαλεῖ τὴν θυμμένην τοῦ ἀκροατηρίου πρὸς τὸν κατηγορούμενον, ἐνῶ αὐτὸς διηγεῖται τὰ ἴδια πράγματα προσπαθῶν νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἀντίθετον ἦθος κλπ.

μητρός δ' ἐν Ἄιδου καὶ πατρός βαβηκότων
οὐκ' ἐστ' ἀδελφός ὅς τις ἂν βλάστοι ποτέ.

Ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς αἰτίαν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἄγνοεῖς ἄπιστα λέ-
35 γων, ἀλλὰ φύσει τοιοῦτος εἶ· ἀπιστιοῦσι γὰρ ἄλλο τι πράτ-
τειν ἐκόντια πλὴν τὸ συμφέρον. Ἔτι ἐκ τῶν παθητικῶν λέ-
γε διηγούμενος καὶ τὰ ἐπόμενα καὶ ἃ ἴσασι. καὶ τὰ ἴδια ἢ
αὐτῷ ἢ ἐκείνῳ προσόντια· «ὁ δ' ὄχαιτό με ὑποβλέψας».
1417b Καὶ ὡς περὶ Κρατύλου Αἰσχίνης, ὅτι διασιζων, τοῖν χει-
ροῖν διασειῶν· πιθανὰ γάρ, διότι σύμβολα γίνεταί ταῦτα δι-
ἴσασιν ἐκείνων ὧν οὐκ ἴσασιν. Πλείστα δὲ τοιαῦτα λαβεῖν
ἐξ Ὅμηρου ἔστιν.

5 Ὡς ἄρ' ἔφη, γρηῃς δὲ κατέσχετο χερσὶ πρόσωπα·
οἱ γὰρ θαρσύνειν ἀρχόμενοι ἐπιλαυβάνονται τῶν ὀφθαλμῶν.
Καὶ εὐθύς εἰσάγαγε καὶ σεαυτὸν ποιόν τινα, ἵνα ὡς τοιοῦ-
τον θεωρῶσιν, καὶ τὸν ἀντίδικον· λανθάνων δὲ ποιεῖ. Ὅτι
δὲ δάδιον, ὄρᾱν ἐκ τῶν ἀπαγγελλόντων· περὶ ὧν γὰρ μὴθὲν
10 ἴσμεν, ὁμῶς λαυβάνομεν ὑπόληψιν τινά. Πολλαχοῦ δὲ δεῖ
διηγεῖσθαι, καὶ ἐνίοτε οὐκ ἐν ἀρχῇ.

Ἐν δὲ δημηγορίᾳ ἤκιστα διήγησις ἔστιν, ὅτι περὶ τῶν
μελλόντων οὐθίς διηγείται· ἀλλ' ἐάν περ διήγησις ἦ, τῶν
γενομένων ἔσται, ἵνα ἀναμνησθέντες ἐκείνων βέλτιον βου-

1. Σοφοκλέους «Ἀντιγόνη» στ. 911-912 (μετάφρ. Κ. Μάνου).

2. Ὀδύσσεια τ 361 (μετάφρ. Ζησ. Σίδερη).

«Μὰ ἀπὸυ στόν Ἄδη κρύφτηκαν ἡ μάννα μου, ὁ πατέρας,
δὲ θὰ μποροῦσε πιά ἀδερφός ποτὲ νὰ μοῦ γεννιοῦνταν»¹.

Ἐάν δὲ δὲν ἤμπορῆς νὰ αἰτιολογήσῃς τὴν ἀπίθανον πρᾶξιν σου ποὺ διηγείσαι, πρέπει τοῦλάχιστον νὰ βεβαιώσῃς ὅτι γνωρίζεις πῶς δὲν εἶναι εὐκολον νὰ πιστεῦσῃ κανεὶς τοὺς λόγους σου, ἀλλὰ τέτοιον χαρακτήρα ἔχεις (ὥστε ἕκαμες αὐτὸ ποὺ δύσκολα μπορεῖ νὰ πιστευθῆ). Διότι δὲν πιστεύουν οἱ ἀκροαταὶ ὅτι μπορεῖ κανεὶς θεληματικὰ νὰ κάμῃ ἄλλο τίποτε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ συμφέρον του. Ἐπίσης εἰς τὴν διήγησιν πρέπει νὰ ἐκθέτῃ κανεὶς καὶ ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὰ πάθη (ποὺ δημιουργεῖ ἡ ὑπόθεσις του) καὶ μὲ τὰς συνεπείας των, χρησιμοποιῶν πράγματα γνωστὰ εἰς τὸ ἀκροατήριον καὶ ἀναφερόμενα ἰδιαιτέρως εἴτε εἰς τὸν ρήτορα εἴτε εἰς τὸν ἀντίπαλόν του, ὅπως λ.χ. εἰς τὴν φράσιν «καὶ αὐτὸς ἀπομακρυνόμενος μὲ στραβοκοίταζε», ἢ ὅπως ὁ Αἰσχίνης εἶπε διὰ τὸν Κρατύλον: «Ἄρχισε νὰ σφουρίξῃ καὶ νὰ κτυπᾷ τὰ χέρια του». Ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα συντελοῦν εἰς τὸ νὰ πεισθῆ ὁ ἀκροατής, διότι εἶναι γνωστὰ εἰς αὐτόν καὶ ἀποτελοῦν ἐνδείξεις περὶ ἐκείνων ποὺ δὲν γνωρίζει. Εἶναι δὲ εὐκολον νὰ εὐρωμεν εἰς τὸν Ὅμηρον πολυάριθμα παραδείγματα τούτου, λ.χ.

«Ἐἶπε, καὶ σκέπασε ἡ γριά τὴν ὄψη μὲ τὰ χέρια»².

Διότι πράγματι ἐκεῖνοι ποὺ πρόκειται ν' ἀρχίσουν νὰ κλαῖνε φέρνουν τὰ χέρια τοὺς στὰ μάτια. Πρέπει δὲ νὰ παρουσιάσῃ ὁ ρήτωρ κατ' εὐθεΐαν καὶ τὸν ἑαυτόν του καὶ τὰς ιδιότητάς του, καθὼς καὶ τὸν ἀντίδικον, ὥστε νὰ ἔχουν οἱ ἀκροαταὶ ὠρισμένην γνώμην περὶ τοῦ ἐνὸς καὶ περὶ τοῦ ἄλλου. Αὐτὸ ἕμως πρέπει νὰ μὴ ὑποπίπτῃ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀκροατοῦ. Καὶ δὲν εἶναι δύσκολον πρᾶγμα, ὅπως ἤμποροῦμεν νὰ ἐνοήσωμεν ἀπὸ τὴν στάσιν τῶν ἀκροατῶν πρὸς ἐκείνους ποὺ ἔρχονται νὰ ἀναγγείλουν κάτι νέον. Ἐνῶ ἀκόμη δὲν ἀκουσαν τίποτε ἐν τούτοις σχηματίζουν ἀμέσως οἱ ἀκροαταὶ μίαν ἰδέαν τοῦ τί θὰ ἀκούσουν. Ἡ διήγησις πρέπει νὰ τοποθετῆται εἰς διάφορα μέρη τοῦ λόγου καὶ πολλὰς φορές ὅχι εἰς τὴν ἀρχὴν του.

Εἰς τὸν πολιτικὸν τέλος λόγον ἐλαχίστη θέσις ὑπάρχει διὰ τὴν διήγησιν, διότι κανεὶς δὲν διηγεῖται ἐκεῖνα ποὺ θὰ συμβοῦν εἰς τὸ μέλλον. Καὶ ἐάν παρεμβληθῇ καμμίᾳ διήγησις, αὐτὴ θὰ ἀναφέρεται εἰς τὸ πα. ἐλθὸν καὶ θὰ ἀποσκοπῇ

15 λεύσονται περὶ τῶν ὕστερον. Ἡ διαβάλλοντες, ἢ ἐπαινοῦν-
 τες. Ἄλλὰ τότε οὐ τὸ τοῦ συμβούλου ποιεῖ ἔργον. Ἄν δ' ἦ
 ἄπιστον, ὑπισχνεῖσθαι τε καὶ αἰτίαν λέγειν εὐθύς, καὶ δια-
 τάττειν οἷς βούλονται, οἷον ἢ Ἰοκάστη ἢ Καρκίνου ἐν τῷ
 Οἰδίποδι ἰεὶ ὑπισχνεῖται πυνθανομένου τοῦ ζητοῦντος τὸν
 20 νῖόν, καὶ ὁ Αἴμων ὁ Σοφοκλέους.

17. Τὰς δὲ πίστεις δεῖ ἀποδεικτικὰς εἶναι· ἀποδεικνύναι
 δὲ χρῆ, ἐπεὶ περὶ τετάρων ἢ ἀμφισβήτησις, περὶ τοῦ ἀμφι-
 βητουμένου φέροντα τὴν ἀπόδειξιν, οἷον εἰ διὲ οὐ γέγονεν
 ἀμφισβητεῖται ἐν τῇ κρίσει, δεῖ τούτου μάλιστα τὴν ἀπόδει-
 25 ξιν φέρειν, εἰ δ' οὐκ ἔβλαψεν, τούτου, καὶ διὲ οὐ το-
 σόνδε ἢ διὲ δικαίως, ὡσαύτως. Καὶ εἰ περὶ τοῦ γενέσθαι
 τοῦτο ἢ ἀμφισβήτησις, μὴ λανθανέτω διὲ ἀναγκαῖον ἐν ταύ-
 τη τῇ ἀμφισβήτησει μόνῃ τὸν ἕτερον εἶναι πονηρόν· οὐ γάρ
 ἐστὶν ἄγνοια αἰτία, ὥσπερ ἂν εἰ τινες περὶ τοῦ δικαίου ἀμ-
 30 φισβητοῖεν, ὥστ' ἐν τούτῳ χρονιστέον, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις οὐ.
 Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς τὸ πολὺ, διὲ καλὰ καὶ ὠφέλιμα,
 ἢ αὐξήσις ἔσται· τὰ γὰρ πράγματα δεῖ πιστεύεσθαι· ὀλι-

εις τὸ νὰ ἐνθουμίσῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς τὰ περασμένα, διὰ νὰ λάβουν τὸς ὀρθοτέρας ἀποφάσεις διὰ τὸ μέλλον, ἢ ἡ διήγησις θὰ ἀποσκοπῇ εἰς τὸ νὰ διαβάλωμεν (ἐν ἀντίπαλον) ἢ νὰ ἐπαινώσωμεν. Ἄλλὰ εἰς τὰς δύο αὐτὰς περιπτώσεις παύει πλέον ὁ λόγος νὰ εἶναι συμβουλευτικός. Τέλος ἐάν αἱ προτάσεις ὁ μὴ δὲν εἶναι πειστικά, πρέπει νὰ ἀναλαμβάνωμεν τὴν εὐθύνην διὰ τὴν ἀκρίβειάν των, νὰ αἰτιολογοῦμεν τοὺς ἰσχυρισμούς μας καὶ νὰ λέγωμεν ὅτι δεχόμεθα νὰ ἀνατεθῇ ἡ κρίσις τοῦ ζητήματος εἰς οἰαδήποτε πρόσωπα θὰ ἠθελαν αὐτοὶ οἱ ἀκροαταὶ μας, ὅπως κάμνει ἡ Ἰσοκράτης εἰς τὸν «Οιδίποδα» τοῦ Καρκίνου· συνεχῶς διδὲι ὑποσχέσεις εἰς ἐκεῖνον πού ζητεῖ τὸν υἱὸν της. Τὸ ἴδιον κάμνει καὶ ὁ Αἰμων τοῦ Σοφοκλέους.

17. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΣ

Αἱ δὲ ἀποδείξεις πρέπει νὰ εἶναι πειστικά· Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀμφισβητήσεις μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων ἀνάγονται εἰς τέσσαρας κατηγορίας, εἶναι χρήσιμον, ἐκεῖνος πού ἀναπτύσσει τὰς ἀποδείξεις του, νὰ παρουσιάσῃ κυρίως τὰς ἀποδείξεις πού ἀναφέρονται εἰς τὸ ἀμφισβητούμενον σημεῖον, λ. χ., ἂν εἰς τὴν δίκην ἀμφισβητῆται ἡ ὑπαρξίς κάποιου πράγματος, κυρίως αἱ ἀποδείξεις νὰ ἀφοροῦν εἰς τὴν ὑπαρξίν ἢ τὴν ἀνυπαρξίαν του ἂν πάλιν δὲν ἀμφισβητῆται μὲν τὸ γεγονός, ἀλλ' ἢ βλάβη πού προέκυψεν ἀπ' αὐτὸ αἱ ἀποδείξεις νὰ ἀναφέρονται εἰς τὴν βλάβην, καὶ οὕτω καθεξῆς, ἂν ἡ ἀμφισβήτησις ἀφορᾷ τὸ μέγεθος τῆς πράξεως ἢ τὸν δίκαιον ἢ ἄδικον αὐτῆς χαρακτήρα. Καὶ ὅταν μὲν ἡ ἀμφισβήτησις στρέφεται περὶ τὴν ὑπαρξίν ἢ τὴν ἀνυπαρξίαν ἐνὸς γεγονότος, δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγῃ ὅτι εἰς αὐτὴν καὶ μόνην τὴν περίπτωσιν κατ' ἀνάγκην ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο διαδίκους εἶναι κακῆς πίστεως. Διότι ἡ ἀμφισβήτησις αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ ἀγνοίαν, ὅπως λ. χ. ἡ ἀμφισβήτησις περὶ τοῦ ἂν μία πράξις εἶναι δίκαια ἢ ἄδικος. Ἐπομένως ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ (δηλ. τῆς ὑπάρξεως ἢ ἀνυπαρξίας τοῦ πραγματικοῦ μέρους τῆς διαφορᾶς) πρέπει νὰ κάμνη μακρὰν ἀνάπτυξιν ἐκεῖνος πού ἀποδεικνύει, ὅχι ἕως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀμφισβητήσεων. Εἰς τοὺς πανηγυρικοὺς δὲ λόγους συνήθως ἡ ἀπόδειξις στρέφεται περὶ τὸ ὅτι τὸ ἐπαινούμενον γεγονός εἶναι ὠραῖον καὶ ὠφέλιμον καὶ αὐτὸ τὸ σημεῖον τονίζεται. Διότι τὸ πραγματικὸν μέ-

γάκις γὰρ καὶ τούτων ἀποδείξεις φέρουσιν, ἐὰν ἄπιστα ἦ ἢ
 ἐὰν ἄλλος αἰτίαν ἔχη. Ἐν δὲ τοῖς δημηγορικοῖς ἢ ὡς οὐκ
 85 ἔσται ἀμφισβητήσειεν ἂν τις, ἢ ὡς ἔσται μὲν ἃ κελεύει, ἀλλ'
 οὐ δίκαια ἢ οὐκ ὠφέλιμα ἢ οὐ τηλικαῦτα. Δεῖ δὲ καὶ δρᾶν
 εἰ τι ψεύδεται ἐκτὸς τοῦ πράγματος. Τεκμήρια γὰρ ταῦτα
 1418a φαίνεται καὶ τῶν ἄλλων διὰ ψεύδεται. Ἔστιν δὲ τὰ μὲν πα-
 ραδείγματα δημηγορικώτατα, τὰ δ' ἐνθυμήματα δικανικώτε-
 ρα· ἢ μὲν γὰρ περὶ τὸ μέλλον, ὥστ' ἐκ τῶν γενομένων ἀνάγ-
 κη παραδείγματα λέγειν, ἢ δὲ περὶ ὄντων ἢ μὴ ὄντων, οὗ
 5 μᾶλλον ἀπόδειξις ἔστι καὶ ἀνάγκη· ἔχει γὰρ τὸ γεγονὸς
 ἀνάγκην. Οὐ δεῖ δὲ ἐφεξῆς λέγειν τὰ ἐνθυμήματα, ἀλλ' ἀνα-
 μιγνύναι· εἰ δὲ μὴ, καταβλάπτει ἄλληλα. Ἔστιν γὰρ καὶ
 τοῦ ποσοῦ ὄρος.

Ἔστιν δὲ τὰ μὲν παρὰ τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἔστιν ἡ ἀνάγκη, ἢ ὡς ἔστιν ἡ ἀνάγκη, ἢ ὡς ἔστιν ἡ ἀνάγκη.

Ὡ φίλ', ἐπεὶ τόσα εἶπες δο' ἂν πεπνυμένος ἀνὴρ,
 10 ἀλλ' οὐ τοιαῦτα. Καὶ μὴ περὶ πάντων ἐνθυμήματα ζητεῖν·
 εἰ δὲ μὴ, ποιήσεις ὃ περὶ ἔνοιοι ποιούσι τῶν φιλοσοφούντων,
 οἳ συλλογίζονται τὰ γνωριμώτερα καὶ πιστότερα ἢ ἐξ ὧν
 λέγουσιν. Καὶ διὰ πάθος ποιῆς, μὴ λέγε ἐνθύμημα· ἢ γὰρ
 ἐκκρούσει τὸ πάθος ἢ μάτην εἰρημένον ἔσται τὸ ἐνθύμημα·
 15 ἐκκρούουσι γὰρ αἱ κινήσεις ἀλλήλας αἱ ἄμα, καὶ ἢ ἀφανί-

1. Ὁδύσσεια Δ 204 (μετάφρ. Ζησ. Σίδερη).

ρος πρέπει ἐκ τῶν προτέρων νὰ τὸ πιστεύουν οἱ ἀκροαταί. Πράγματι (εἰς τοὺς πανηγυρικοὺς) σπανίως ἢ ἀπόδειξις στρέφεται περὶ τὴν ὑπαρξίν τῶν πραγμάτων, ἂν αὐτὰ εἶναι ἀπίθανα, ἢ ἂν πρόκειται περὶ πράξεων ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἄλλων καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ ἐπαινούμενον πρόσωπον. Εἰς τοὺς πολιτικοὺς πάλιν λόγους ἢ ἀμφισβήτησις στρέφεται ἢ περὶ τὸ ὅτι δὲν θὰ ἐπαληθεύσουν αἱ προβλέψεις τοῦ ρήτορος, ἢ ὅτι θὰ ἐπαληθεύσουν μὲν, ἀλλὰ δὲν θὰ εἶναι δίκαια ἢ ὠφέλιμα ἢ τόσον μεγάλης σημασίας τὰ ἀποτελέσματά των. Πρέπει δὲ νὰ προσέχωμεν μήπως ὁ ἀντίπαλός μας περιπέσῃ εἰς ἀνακριθείας, ἔστω καὶ ἐπὶ πραγμάτων ποὺ δὲν σχετίζονται ἀμέσως μὲ τὸ θέμα. Διότι τοῦτο θὰ ἀποτελέσῃ τεκμήριον ὅτι καὶ εἰς τὰ ἄλλα σημεῖα τοῦ λόγου του ψεύδεται. Τὰ μὲν παραδείγματα ταιριάζουν κατ' ἐξοχὴν εἰς τοὺς πολιτικοὺς λόγους, τὰ δὲ ἐνθυμήματα εἰς τοὺς δικανικοὺς. Αὐτὸ συμβαίνει διότι οἱ μὲν πολιτικοὶ λόγοι ἀφοροῦν τὸ μέλλον καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ παίρνωμεν παραδείγματα ἀπὸ τὸ παρελθόν· οἱ δικανικοὶ δὲ ἀναφέρονται εἰς τὸ τί ἐγένετο ἢ δὲν ἐγένετο καὶ αὐτὸ πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ἀποδειχθῇ· διότι ἐκεῖνο ποὺ ἐγένετο ἤδη ἔχει τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀναγκαιότητος. Δὲν πρέπει δὲ τὰ ἐνθυμήματα νὰ τὰ παρατάσσωμεν κατὰ συνέχειαν, ἀλλὰ νὰ τὰ ἀναμιγθῶμεν μὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ λόγου μας ἄλλῶς τὸ ἓνα ἐνθύμημα βλάπτει τὸ ἄλλο, διότι εἰς κάθε προσὸν ὑπάρχει ἓνα μέτρον, τὸ ὅποιον δὲν πρέπει νὰ ξεπερνᾷ κανεὶς, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν ἀκόλουθον στίχον :

«Παιδί μου, αὐτὰ ποὺ μίλησες θὰ τάλεγε ἓνας ἄντρας»¹.

Πράγματι, ὁ στίχος αὐτὸς λέγει ὄχι ὅτι εἶπεν ἐκεῖνος εἰς τὸν ὅποιον ἀναφέρεται «τέτοια λόγια ποὺ λέγουν καὶ οἱ φρόνιμοι». ἀλλὰ «τόσα λόγια ποὺ λέγουν καὶ οἱ φρόνιμοι». Δὲν πρέπει δὲ νὰ κάμνωμεν ἐνθυμήματα γιὰ τὸ κάθε τι, ἀλλῶς θὰ καταστήσωμεν σὰν μερικοὺς φιλοσόφους ποὺ προσπαθοῦν μὲ συλλογισμοὺς νὰ ἀποδείξουν καὶ ἐκεῖνα ἀκόμη τὰ πράγματα ποὺ εἶναι προφανέστερα καὶ γνωστότερα παρὰ αἱ προτάσεις ποὺ ἀποτελοῦν τὸν συλλογισμὸν των. Ὅταν θέλῃς νὰ προκαλέσῃς τὸ πάθος δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποίῃς ἐνθυμήματα, διότι ἢ πάθος δὲν θὰ προκληθῇ ἢ τὸ ἐνθύμημα θὰ διατυπωθῇ χωρὶς ἀνάγκην, τοῦτο δὲ ἐπειδὴ, εἰς τὴν προσπαθοῦμεν συγχρόνως νὰ προκαλέσωμεν δύο διαφορετικὰ ἀποτελέσματα (δηλαδὴ καὶ πάθος καὶ ἀπόδειξιν διὰ τοῦ ἐνθυμήμα-

ζουσιν ἢ δοθνεῖς ποιούσιν. Οὐδ' ὅταν ἠθικὸν τὸν λόγον,
 οὐ δεῖ ἐνθύμημά τι ζητεῖν ἄμα· οὐ γὰρ ἔχει οὔτε ἦθος
 οὔτε προαίρεσιν ἢ ἀπόδειξις. Γνώμαις δὲ χρηστέον καὶ
 ἐν διηγῆσει καὶ ἐν πίστει· ἠθικὸν γάρ, «καὶ ἐγὼ δέδω-
 20 κα, καὶ ταῦτ' εἰδὼς ὡς οὐ δεῖ πιστεύειν». Ἐὰν δὲ παθη-
 τικῶς, «καὶ οὐ μεταμέλει μοι καίπερ ἠδίκημένω· τούτω
 μὲν γὰρ περίεστιν τὸ κέρδος, ἐμοὶ δὲ τὸ δίκαιον». . . Τὸ
 δὲ δημηγορεῖν χαλεπώτερον τοῦ δικάζεσθαι, εἰκότως, διότι
 περὶ τὸ μέλλον· ἐκεῖ δὲ περὶ τὸ γεγονός, ὃ ἐπιστητὸν ἤδη
 25 καὶ τοῖς μάντεσιν, ὡς ἔφη Ἐπιμενίδης ὁ Κρήσις. Ἐκεῖνος
 γὰρ περὶ τῶν ἐσομένων οὐκ ἐμαντεύετο, ἀλλὰ περὶ τῶν γε-
 γονότων μὲν ἀδήλων δέ. Καὶ ὁ νόμος ὑπόθεσις ἐν τοῖς δι-
 κανικοῖς· ἔχοντα δὲ ἀρχὴν ῥᾶον εὑρεῖν ἀπόδειξιν. Καὶ οὐκ
 ἔχει πολλὰς διατριβὰς, οἷον πρὸς ἀντίδικον ἢ περὶ αὐτοῦ, ἢ
 30 παθητικὸν ποιεῖν. Ἄλλ' ἤκιστα πάντων, ἐὰν μὴ ἐξισιῇ. Δεῖ
 οὖν ἀποροῦντα τοῦτο ποιεῖν ὅπερ οἱ Ἀθήνησι ῥήτορες
 ποιοῦσι καὶ Ἰσοκράτης· καὶ γὰρ συμβουλευῶν κατηγορεῖ,
 οἷον Λακεδαιμονίων μὲν ἐν τῷ πανηγυρικῷ, Χάρητος δ'
 ἐν τῷ σωματικῷ. Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς δεῖ τὸν λόγον
 35 ἐπεισοδιῶν ἐπαίνοις, οἷον Ἰσοκράτης ποιεῖ· αἶε γὰρ τινα
 εἰσάγει. Καὶ ὃ ἔλεγεν Γοργίας, ὅτι οὐχ ὑπολείπει αὐτὸν ὁ λό-
 γος, ταῦτό ἐστιν. Εἰ γὰρ Ἀχιλλεῖα λέγων Πηλέα ἐπαινεῖ,

1. Ἰσοκράτους «Πανηγυρικός» 110-114.

2. Ἰσοκράτους «Περὶ εἰρήνης» 27.

τος), τότε ή μία προσπάθεια συγκρούεται με την άλλην και ή τήν καταστρέφει τελείως ή τουλάχιστον τήν έξασθενίζει. Ἐπίσης, όταν θέλωμεν νά δώσωμεν κάποιον ήθικόν χαρακτήρα εἰς τὰ λεγόμενά μας δέν πρέπει νά χρησιμοποιούμεν ένθυμημάτα διότι αἱ ἀποδείξεις γενικά δέν ἔχουν καμμίαν σχέσηιν με τὰ ήθη καί με τὰς προθέσεις τοῦ προσώπου διὰ τὸ ὅποιον ὀμιλοῦμεν. Καί εἰς τήν διήγησιν καί εἰς τήν ἀπόδειξιν πρέπει νά χρησιμοποιούμεν γνωμικά, διότι αὐτὰ δίδουν ήθικόν χαρακτήρα εἰς τὸν λόγον: «καί ἐγὼ ἔδωσα χρήματα μολοντί ἐγνώριζα ὅτι δέν πρέπει νά ἐμπιστευέται κανεῖς». Ἐάν τήν ἴδιαν ἔννοιαν θέλωμεν νά τήν εἰπωμεν με πάθος θά διατυπωθῆ ὡς ἐξῆς: «καί δέν μετανοῶ, ἂν καί ἀδικήθηκα, διότι αὐτό, μὲν ἔχει τὸ κέρδος, ἐγὼ δὲ τὸ δίκαιον». (Ὁ) πολιτικοὶ λόγοι εἶναι δυσκολώτεροι ἀπὸ τοὺς δικανικοὺς, καί τοῦτο εἶναι εὐνόητον, διότι οἱ πρῶτοι ἀναφέρονται εἰς τὸ μέλλον, ἐνῶ οἱ ἄλλοι εἰς τὸ παρελθόν. Καί τὸ παρελθόν εἶναι γνωστὸν τουλάχιστον εἰς τοὺς πάντας, ὅπως εἶπε ὁ κριτικὸς Ἐπιμενίδης. Διότι ἐκεῖνος ποτὲ δέν ἔκαμνε μαντείας διὰ τὸ μέλλον, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνα τὰ πράγματα ποὺ εἶχαν συντελεσθῆ μὲν ἀλλὰ δέν ἦσαν γνωστά. Ἐπιπλέον ὁ δικανικὸς λόγος εὐρίσκει ὡς βάσιν πάντοτε ἕνα νόμον. Καί, όταν κανεῖς ξεκινᾷ ἀπὸ μίαν ἀρχήν, εἶναι εὐκόλον νά καταστρώσῃ μίαν ἀπόδειξιν χωρὶς μεγάλην προσπάθειαν· ἀκόμη μπορεῖ νά ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ ἀντιδίκου ἢ νά ὀμιλήσῃ διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἢ νά προκαλέσῃ πάθος. Αὐτὰ ὁμως ἐπιτυχάνονται κυρίως, όταν δέν ἀπομακρύνεται κανεῖς ἀπὸ τὰ θέματα. Καί γι' αὐτὸ τότε μόνον πρέπει κανεῖς νά προσφεύγῃ εἰς αὐτὰ τὰ μέσα, ὅταν στερῆται ἐπιχειρημάτων, ὅπως κάμνουν οἱ Ἀθηναῖοι ρήτορες καί ἰδίως ὁ Ἴσοκράτης. Αὐτὸς πράγματι καί τοὺς πολιτικούς τοῦ λόγου τοὺς μετατρέπει εἰς κατηγορητήρια, καί κατηγορεῖ τοὺς μὲν Λακεδαιμονίους εἰς τὸν Πανηγυρικόν', τὸν δὲ Χάρητα εἰς τὸν λόγον τοῦ περὶ τῶν συμμάχων'. Εἰς δὲ τοὺς πανηγυρικοὺς λόγους πρέπει ἐδῶ καί ἐκεῖ νά παρεμβάλλωνται ἀνέκδοτα ἐπαινετικά, ὅπως κάμνει ὁ Ἴσοκράτης, ὁ ὅποιος πράγματι πάντοτε παρεμβάλλει καί κάποιον ἄλλο πρόσωπον. Αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἔλεγεν ὁ Γοργίας, ὅτι ποτὲ δέν τοῦ λείπει θέμα ἐπεκτάσεως τοῦ λόγου τοῦ. Ὅμιλῶν λ.χ. γιὰ τὸν Ἀχιλλέα, πλέκει τὸ ἐγκώμιον τοῦ

εἶτα Διакόν, εἶτα τὸν θεόν, ὁμοίως δὲ καὶ ἀνδρίαν, ἢ τὰ
καὶ τὰ ποιεῖ ἢ τοιόνδε εἶσιν.

40 Ἐχοντα μὲν οὖν ἀποδείξεις καὶ ἠθικῶς λεκτέον καὶ
ἀποδεικτικῶς, ἐὰν δὲ μὴ εἴησιν ἐνθυμήματα, ἠθικῶς· καὶ
418b μᾶλλον τῷ ἐπιεικεῖ ἀρμόττει χρηστόν φαίνεσθαι ἢ τὸν
λόγον ἀκριβεῖ. Τῶν δὲ ἐνθυμημάτων τὰ ἐλεγκτικὰ μᾶλλον
εὐδοκιμεῖ τῶν δεικτικῶν, ὅτι ὅσα ἔλεγχον ποιεῖ, μᾶλλον
δηλον ὅτι συλλελογίσται· παρ' ἄλληλα γὰρ μᾶλλον τὰναντία
5 γνωρίζεται.

Τὰ δὲ πρὸς τὸν ἀντίδικον οὐχ ἕτερόν τι εἶδος, ἀλλὰ τῶν
πίστεων εἶσιν, τὰ μὲν λύσαι ἐνστάσει τὰ δὲ συλλογισμῶ. Δεῖ
δὲ καὶ ἐν συμβουλή καὶ ἐν δίκῃ ἀρχόμενον μὲν λέγειν τὰς
ἑαυτοῦ πίστεις πρότερον, ὕστερον δὲ πρὸς τὰναντία ἀπαν-
10 τᾶν λύοντα καὶ προδιασύροντα. Ἄν δὲ πολύχους ἢ ἢ ἐναν-
τίωσις, πρότερον τὰ ἐναντία, οἷον ἐποίησε Καλλίστρατος
ἐν τῇ Μεσσηνιακῇ ἐκκλησίᾳ· ἃ γὰρ ἐροῦσι προανελθὼν οὐ-
τως τότε αὐτὸς εἶπεν. Ὑστερον δὲ λέγοντα πρῶτον πρὸς τὸν
ἐναντίον λόγον λεκτέον, λύοντα καὶ ἀντισυλλογιζόμενον, καὶ
15 μάλιστα ἂν εὐδοκιμηκότα ἢ· ὡσπερ γὰρ ἀνθρώπον προδια-
βεβλημένον οὐ δέχεται ἢ ψυχὴ, τὸν αὐτὸν τρόπον οὐδὲ λό-
γον, ἐὰν ὁ ἐναντίος εὐδοκῇ εἰρηκέναι. Δεῖ οὖν χώραν ποι-

Πηλέως, ὕστερα τοῦ Αἰακοῦ καὶ τοῦ Διὸς καὶ κατόπιν τῆς ἀνδρείας καὶ συνεχίζει διηγούμενος ὅτι (ὁ Ἀχιλλεὺς) ἔκαμε τοῦτο καὶ ἐκείνο καὶ αὐτὸ ἔχει τὴν δεῖνα σημασίαν καὶ τὰ λοιπά.

Λοιπὸν, ἐὰν μὲν ἔχωμεν ἀποδείξεις, ὁ λόγος μας πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἠθικός καὶ ἀποδεικτικός· ἐὰν δὲ δὲν ἔχωμεν ἐνθυμήματα, τότε μόνον ἠθικός. Ὅταν ὀμιλῇ ἕνας τίμιος ἄνθρωπος, ταιριάζει περισσότερο νὰ ἐπιμελῆται νὰ ἀποδείξῃ τὴν χρηστότητά του παρὰ τὴν ἀκρίθειαν τῶν λόγων του. Ἀπὸ τὰ ἐνθυμήματα ἀρέσουν περισσότερο τὰ ἐλεγκτικὰ παρὰ τὰ ἀποδεικτικὰ· διότι ὅσα ἐπιχειρήματα περιέχουν ἔλεγχον καὶ ἀνασκευὴν εἶναι περισσότερο φανερὸν ὅτι εἶναι καμωμένα μὲ τοὺς κανόνας τῶν συλλογισμῶν. Τοῦτο δὲ διότι, ὅταν αἱ δύο ἀντίθετοι ἀπόψεις περὶ ἐνὸς πράγματος τοποθετηθοῦν ἢ μία κοντὰ εἰς τὴν ἄλλην, γίνεται εὐκολώτερα ἀντιληπτὸν ποῖα ἀπὸ τὰς δύο εἶναι ἡ ὀρθή.

Τὸ τμήμα τοῦ λόγου ποῦ λέγεται ἀνασκευὴ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ ἀντιδίκου δὲν ἀποτελεῖ διαφορετικὸν εἶδος, ἀλλὰ εἶναι μέρος τῆς ἀποδείξεως καὶ σκοπὸν ἔχει νὰ ἀνατρέψῃ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀντιπάλου εἴτε μὲ ἐπιχειρήματα εἴτε μὲ συλλογισμούς. Πρέπει δὲ καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ εἰς τὰς δικαστικὰς συζητήσεις, ἐκεῖνος ποῦ λαμβάνει πρῶτος τὸν λόγον, εἰς τὴν ἀρχὴν μὲν νὰ ἀναπτύσῃ τὰς ἰδικὰς τοῦ ἀποδείξει, ἔπειτα δὲ νὰ ἀπαντᾷ εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀντιπάλων του, καὶ εἴτε νὰ τὰ ἀνατρέπῃ εἴτε νὰ προβλέπῃ ἐκ τῶν προτέρων ποῖα θὰ εἶναι καὶ νὰ τὰ διασύρῃ. Ἄν ὅμως τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα εἶναι πολλαπλᾶ, πρέπει πρῶτα νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ αὐτά, ὅπως ἔκαμεν ὁ Καλλιστρατος εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ τῶν Μεσσηνίων, ὅπου πρῶτα ἀνεσχεύασεν ἐκεῖνα ποῦ ἐπρόκειτο νὰ εἶπουν οἱ ἀντίπαλοί του, καὶ ἀφοῦ τὸ ἐπέτυχε, τότε ἐξέθεσε τὰς ἰδικὰς τοῦ ἀπόψεως. Ἄν ὅμως λαμβάνῃ κανεὶς τὸν λόγον δεύτερος, δηλαδὴ μετὰ τὸν ἀντίπαλόν του, τότε πρέπει πρῶτα πρῶτα εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου του νὰ κτυπήσῃ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀντιπάλου καὶ νὰ τὰ ἀνασκευάσῃ μὲ ἀντιθέτους συλλογισμούς καὶ μάλιστα ἐὰν ὁ λόγος τοῦ ἀντιπάλου τοῦ ἦτο ἐπιτυχημένος. Διότι, ὅπως ἡ ψυχὴ μας δὲν δέχεται ἕνα ἄνθρωπον ποῦ ἔχει διαβληθῆ προηγουμένως, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον δὲν θέλει νὰ ἀκούσῃ καὶ ἕνα λόγον, ἂν ὁ ἀντίθετος λόγος τοῦ ἔχῃ κάνει καλὴν ἐντύπωσιν. Πρέπει λοιπὸν (μὲ τὴν ἀνασκευὴν τῶν ἀντιθέτων ἐπιχειρη-

εἶν ἐν τῷ ἀκροατῇ τῷ μέλλοντι λόγῳ· ἔσται δὲ ἂν ἀνέλγς.
 Διὸ ἢ πρὸς πάντα ἢ τὰ μέγιστα ἢ τὰ εὐδοκιμοῦντα ἢ εὐδέ-
 20 λεγκτα μαχεσάμενον οὕτω τὰ αὐτοῦ πιστὰ ποιητέον.

Ταῖς θεαῖσι πρῶτα σύμμαχος γενήσομαι·
 ἐγὼ γὰρ Ἦραν.

Ἐν τούτοις ἤφατο πρῶτον τοῦ εὐηθεστάτου.

Περὶ μὲν οὖν πίστεων ταῦτα. Εἰς δὲ τὸ ἦθος, ἐπειδὴ
 25 ἔνια περὶ αὐτοῦ λέγειν ἢ ἐπίφθονον ἢ μακρολογίαν ἢ ἀν-
 τιλογίαν ἔχει, καὶ περὶ ἄλλου ἢ λοιδορίαν ἢ ἀγροικίαν,
 ἔτερον χρῆ λέγοντα ποιεῖν, ὃ περ Ἰσοκράτης ποιεῖ ἐν τῷ Φι-
 λίππῳ καὶ ἐν τῇ ἀντιδόσει, καὶ ὡς Ἀρχιλόχος ψέγει· ποιεῖ
 γὰρ τὸν πατέρα λέγοντα περὶ τῆς θυγατρὸς ἐν τῷ λάμβῳ
 30 χερμάτων δ' ἄελπτον οὐθὲν ἴσιν οὐδ' ἀπόμοτον,

καὶ τὸν Χάρωνα τὸν τέκτονα ἐν τῷ λάμβῳ οὐ ἀρχῇ

οὐ μοι τὰ Γύγῳ.

Καὶ ὡς Σοφοκλῆς τὸν Δῖμονα ὑπὲρ τῆς Ἀντιγόνης πρὸς
 τὸν πατέρα ὡς λεγόντιον ἐτέρων.

35 * Δεῖ δὲ καὶ μεταβάλλειν τὰ ἐνθυμήματα καὶ νῶ-
 μας ποιεῖν ἐπίστε. ὅλον «χρῆ δὲ τὰς διαλλαγὰς ποιεῖν τοὺς
 νοῦν ἔχοντας εὐτυχοῦντας· οὕτω γὰρ ἂν μέγιστα πλεονε-
 κτοῖεν». Ἐνθυμηματικῶς δὲ «εἰ γὰρ δεῖ, διὰ ὠφελιμώτα-

1. Εὐριπίδου «Τρωάδες» στ. 369.

2. Ἰσοκράτους «Πρὸς Φίλιππον» 4-9 καὶ 73-78.

3. Ἰσοκράτους «Περὶ ἀντιδόσεως» 141-149 καὶ 132-139.

4. Σοφοκλέους «Ἀντιγόνη» στ. 688 κ.β.

μάτων) νὰ προσπαθοῦμεν νὰ δημιουργήσωμεν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀχροατοῦ θέσιν διὰ τὸν λόγον τὸν ὅποιον πρόκειται νὰ εἴπωμεν. Θὰ τὸ ἐπιτύχωμεν δὲ αὐτό, ἐὰν ἀναιρέσωμεν τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὰ καταπολεμήσωμεν ὅλα, εἴτε τὰ σπουδαιότερα εἴτε ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν προκαλέσει τὴν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν, εἴτε τέλος ἐκεῖνα ποὺ εὐκολώτερα ἀνατρέπονται, καὶ ἔτσι θὰ μωρῶσωμεν νὰ κάμωμεν πιστευτὰ τὰ ἰδικὰ μας ἐπιχειρήματα.

Μὲ τις θεὰς θὰ γίνω πρῶτα σύμμαχος,
γιατὶ ἐγὼ τὴν Ἥρα.....¹.

Μὲ τὸν στίχον αὐτὸν ὁ ποιητὴς θίγει πρῶτα πρῶτα τὸ ἀπλούστερον σημεῖον.

Αὐτὰ εἶχομεν νὰ εἴπωμεν ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀποδείξεις. Ὡς πρὸς τὰ ἦθη δέ, ἐπειδὴ, ἐὰν μὲν θελήσωμεν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας, θὰ προκαλέσωμεν τὸν φθόνον ἢ τὰς ἀντιλογίας ἢ τὴν κατηγορίαν εἰ χωρὶς λόγον μακρηγοροῦμεν. ἐὰν δὲ πάλιν θελήσωμεν νὰ ὀμιλήσωμεν διὰ τὰ ἦθη τοῦ ἀντιπάλου μας, μωρῶμε νὰ χαρακτηρισθοῦμε ὡς ὑβριστὰ ἢ ὡς ἀγροῖκοι, πρέπει τὰς σχετικὰς πρὸς τὰ ἦθη φράσεις μας νὰ τὰς τοποθετοῦμεν εἰς τὸ στόμα κάποιου ἄλλου, ὅπως κάμνει ὁ Ἰσοκράτης εἰς τὸν λόγον του πρὸς Φίλιππον καὶ εἰς τὸν περὶ ἀντιδόσεως, καὶ ὅπως κάμνει καὶ ὁ Ἀρχίλοχος, ὅταν θέλῃ νὰ ψέξῃ κανένα. Πράγματι, αὐτὸς εἰς τὸ γνωστὸν λαμβικὸν ποίημά του βάζει εἰς τὸ στόμα τοῦ πατρὸς τὴν ἐξῆς φράσιν διὰ τὴν θυγατέρα του :

«Μὲ τὸ χρῆμα δὲν πρέπει κανεὶς νὰ ἀπελπίζεται γιὰ τίποτε, οὐτε νὰ παίρνῃ ὄρκον πῶς κάτι τι εἶναι ἀδύνατον»².

Ὁ ἴδιος Ἀρχίλοχος εἰς τὸ ἄλλο λαμβικὸν τοῦ ποίημα, ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸν στίχον

«Δὲν μὲ νοιάζει γιὰ τὰ πλούτη τοῦ Γύγη»³,

παρουσιάζει τὸν ἀρχιτέκτονα Χάρωνα νὰ ὀμιλῇ. Ἐπίσης ὁ Σοφοκλῆς βάζει τὸν Αἴμονα νὰ ὀμιλῇ εἰς τὸν πατέρα του ὑπὲρ τῆς Ἀντιγόνης, ὡσὰν νὰ ὀμιλοῦσαν ἄλλα πρόσωπα⁴.

Πρέπει δὲ μερικὲς φορὲς νὰ μεταβάλλῃ κανεὶς τὰ ἐνθύμηματα καὶ νὰ τὰ παρουσιάζῃ ὡς γνωμικά, ὅπως «πρέπει ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν μυαλὸ νὰ φροντίζουν νὰ κάμνουν συνθήκας ὅταν εἶναι εὐτυχισμένοι, διότι τότε θὰ ἐπιτύχουν τὰ μεγαλύτερα πλεονεκτήματα». Τὸ ἴδιον νόημα ἡμπορεῖ νὰ διατυπωθῇ ὡς ἐνθύμημα ὡς ἐξῆς: «Ἐὰν πράγματι πρέπη τότε ποὺ ἡμπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ κανεὶς τὴν μεγαλυτέραν ὠφέλειαν καὶ

ται ὧσιν καὶ πλεονεκτικώταται αἱ καταλλαγáι, τότε καταλ-
40 λάττεσθαι, εὐτυχοῦντας δεῖ καταλλάττεσθαι.» *

18. Περὶ δὲ ἐρωτήσεως, εὐκαιρόν ἐστι ποιεῖσθαι μάλι-
1419a στα μὲν διὰ τὸ ἕτερον εἰρηκῶς ἤ, ὥστε ἐνὸς προσερωτηθέν-
τος συμβαίνει τὸ ἄτοπον, ὅσον Περικλῆς Δάμωνα ἐπήρετο
περὶ τῆς τελετῆς τῶν τῆς σωτείρας ἱερῶν, εἰπόντος δὲ δι-
οὐχ ὅλον τε ἀτέλεστον ἀκούειν, ἤρετο εἰ οἶδεν αὐτός, φά-
5 σκοντος δὲ «καὶ πῶς ἀτέλεστος ὦν»; Δεύτερον δὲ διὰ τὸ
μὲν φανερόν ἤ, τὸ δὲ ἐρωτήσαντι δῆλον ἢ διὰ δώσει· πυνθό-
μενον μὲν γὰρ δεῖ τὴν μίαν πρότασιν μὴ προσερατῶν τὸ φα-
νερόν ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα εἰπεῖν, ὅσον Σωκράτης Μελίτου
οὐ φάσκοντος αὐτὸν θεοὺς νομίζειν. εἰρηκεν ὡς ἂν δαιμό-
10 νιὸν τι λέγοι, ἤρετο εἰ οὐχ οἱ δαίμονες ἦτοι θεῶν παῖδες
εἶεν ἢ θεῖόν τι, φήσαντος δὲ «ἔστιν οὖν» εἶπε ἑὸς τις θεῶν
μὲν παῖδας οἶεται εἶναι, θεοὺς δὲ οὐ;» * Ἐτι διὰ μέλλῃ ἢ
ἐναντία λέγοντα δείξειν ἢ παράδοξον. Τέταρτον δὲ διὰ μὴ
ἐνῆ ἀλλ' ἢ σοφιστικῶς ἀποκρινάμενον λῦσαι· ἐὰν γὰρ οὕτως
15 ἀποκρίνηται, διὰ ἔστι μὲν ἔστι δ' οὐ, ἢ τὰ μὲν τὰ δ' οὐ. ἢ
πῆ μὲν πῆ δ' οὐ, θορυβοῦσιν ὡς ἀποροῦντος. * Ἄλλως δὲ
μὴ ἐγχειρεῖν. * Ἐὰν γὰρ ἐνοτῆ, κεκρατῆσθαι δοκεῖ· οὐ γὰρ

1. Τῆς Δήμητρος.

τὰ περισσότερα πλεονεκτήματα νὰ κάμνῃ συνθήκας, τότε πρέπει νὰ τὰ συνάπτῃ κυρίως ὅταν εὐτυχῆ».

18. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΡΩΤΗΣΕΩΣ

Ἐρωτήσεις πρέπει νὰ κάμνῃ κανεὶς κυρίως ὅταν ὁ ἀντίπαλός του ἔχῃ εἰπεῖ κάτι πὺν μπορεῖ μὲ σειρὰν ἐρωτήσεων νὰ ἀποδείχθῃ ὅτι εἶναι ἀτοπον. Ἔτσι ὁ Περικλῆς ἐρωτοῦσε τὸν Λάμπωνα περὶ τῆς μύθεως εἰς τὰ μυστήρια τῆς Σωτείρας θεᾶς¹. Ὅταν δὲ αὐτὸς τοῦ ἀπήντησεν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δώσῃ πληροφορίας εἰς ἀμύητον, τὸν ξαναερώτησεν ἔαν τοῦλάχιστον αὐτὸς ὁ ἴδιος τὰ ἤξερε. Καὶ εἰς καταφατικὴν ἀπάντησίν του τὸν ξαναερώτησε «καὶ πῶς θὰ ξέρῃς ἀφοῦ καὶ σὺ εἶσαι ἀμύητος;» Δεύτερον πρέπει κανεὶς νὰ κάμνῃ ἐρωτήσεις ὅταν μία μὲν πρότασις εἶναι φανερά, πρόκειται δὲ προδήλιος ὁ ἀντίπαλός του νὰ δώσῃ καὶ εἰς τὴν δευτέραν ἐρώτησιν ἀπάντησιν πὺν συμφέρεῖ εἰς τὸν ἐρωτῶντα. Διότι ἐκεῖνος πὺν διατυπώνει μίαν πρώτην ἐρώτησιν πρέπει νὰ προσέχῃ ὥστε ἡ δευτέρα ἐρώτησίς του νὰ μὴ ἀναφέρεται σὲ κάτι: πρόδηλον, ἀλλὰ νὰ προκαλῆ μίαν ἀπάντησιν πὺν θὰ εἶναι τρόπον τινὰ τὸ συμπέρασμα ἐπὶ τῆς πρώτης προτάσεως. Ἀ.χ. ὁ Σωκράτης, ὅταν ὁ Μέλητος τὸν κατηγοροῦσε ὅτι δὲν πιστεύει εἰς τοὺς θεοὺς, τοῦ ἀπέσπασεν ὁμῶς τὴν ὁμολογίαν ὅτι ἐδεδαιώωνε τὴν ὑπαρξίν τοῦ δαιμονίου, τοῦ ἔθεσε τὴν ἐρώτησιν ἔαν οἱ δαίμονες δὲν εἶναι παιδιὰ τῶν θεῶν ἢ κάτι θεῖον. Καὶ ὅταν ὁ Μέλητος ἀπήντησε καταφατικῶς, τοῦ ἔθεσε τὴν ἐξῆς δευτέραν ἐρώτησιν: «Καὶ ποιοὶ εἶναι ἐκεῖνος πὺν παραδέχεται μὲν ὅτι ὑπάρχουν παιδιὰ τῶν θεῶν, ἀλλὰ δὲν παραδέχεται ὅτι ὑπάρχουν θεοί;» Ἐπίσης πρέπει κανεὶς νὰ θέτῃ ἐρωτήσεις ὅταν μ' αὐτὰς πρόκειται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ ἀντίπαλός του λέγει ἀντιφατικὰ καὶ παράδοξα πράγματα. Τέταρτον, ὅταν εἶναι φανερόν ὅτι ὁ ἀντίπαλος δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ παρὰ μόνον μὲ σοφίσματα· διότι, ἔαν μπορῆ ὁ ἀντίπαλος νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι αὐτὸ περὶ τοῦ ὁποῖου ἠρωτήθη ἄλλοτε ἀληθεύει καὶ ἄλλοτε ὄχι, ἢ ὅτι ἔν μέρει ἀληθεύει καὶ ἔν μέρει ὄχι, ἢ ὅτι ἀπὸ κάποιαν ἀποψίν εἶναι σωστὸ καὶ ἀπὸ κάποιαν ὄχι, τότε ὁ ἀκροατὴς θὰ ἀρχίσῃ νὰ ἀμφιβάλλῃ γι' αὐτόν. Ἄν ὁμῶς δὲν πρόκειται νὰ συμβῆ τοῦτο, καλύτερα νὰ μὴ ἐπιχειρῆ κανεὶς νὰ θέτῃ ἐρωτήσεις, διότι, ἔαν μπορῆ νὰ δοθῆ εὐστοχος ἀπάντησις εἰς αὐτάς, δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ ἀντίπαλος ὑπερίσχυσε. Ἐπίσης δὲν πρέπει κα-

οἶόν τε πολλὰ ἐρωτᾶν διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ ἀκροατοῦ. Διὸ
καὶ τὰ ἐνθυμήματα δεῖ μάλιστα συσχεφείν δεῖ.

- 20 Ἀποκρίνασθαι δὲ δεῖ πρὸς μὲν τὰ ἀμφίβολα διαιρουν-
τα λόγῳ καὶ μὴ συντόμως, πρὸς δὲ τὰ δοκοῦντα ἐναντία
τὴν λύσιν φέροντα εὐθύς ἢ ἀποκρίσει, πρὶν ἐπερωτησθαι τὸ
ἐπιὸν ἢ συλλογίσασθαι· οὐ γὰρ χαλεπὸν προορᾶν ἐν τίνι ὁ
λόγος. Φανερόν δ' ἡμῖν ἔστω ἐκ τῶν τοπικῶν καὶ τοῦτο
25 καὶ αἱ λύσεις. Καὶ συμπεραινόμενον, ἐὰν ἐρώτημα ποιῇ τὸ
συνέπρασμα, τὴν αἰτίαν εἰπεῖν. οἷον Σοφοκλῆς ἐρωτώμε-
νος ὑπὸ Πεισάνδρου εἰ ἔδοξεν αὐτῷ ὡσπερ καὶ τοῖς ἄλλοις
προβούλοις, καταστῆσαι τοὺς τετρακοσίους, ἔφη. «Τί δέ; Οὐ
πονηρά σοι ταῦτα ἔδόκει εἶναι», ἔφη. «Οὐκοῦν σὺ ταῦτα
30 ἔπραξας τὰ πονηρά;» «Ναί» ἔφη· «οὐ γὰρ ἦν ἄλλα βελτίω».
Καὶ ὡς ὁ Λάκων εὐθυνόμενος τῆς ἐφορίας, ἐρωτώμενος εἰ
δοκοῦσιν αὐτῷ δικαίως ἀπολωλέναι ἄτεροι, ἔφη Ὁ δὲ «οὐ-
κοῦν σὺ τούτοις ταῦτα ἔθου;» Καὶ δὲ ἔφη. «Οὐκοῦν δικαίως
ἦν ἔφη καὶ σὺ ἀπόλοιο;» «Οὐ δῆτα» ἔφη· «οἱ μὲν γὰρ χρη-
35 ματα λαβόντες ταῦτα ἔπραξαν, ἐγὼ δὲ οὐ, ἀλλὰ γνώμη».
1419b Διὸ οὔτε ἐπερωτᾶν δεῖ μετὰ τὸ συνέπρασμα, οὔτε τὸ συμπε-
ρασμα ἐπερωτᾶν, ἐὰν μὴ τὸ πολὺ περιῇ τοῦ ἀληθοῦς.

Περὶ δὲ τῶν γελοίων ἐπειδὴ τινὰ δοκεῖ χρησῖν ἔχειν ἐν
τοῖς ἀγῶσι καὶ δεῖν ἔφη Γοργίας τὴν μὲν σπουδὴν διαφθεί-
5 ρειν τῶν ἐναντίων γέλωτι τὸν δὲ γέλωτα σπουδῇ. ὀρθῶς
λέγων, εἰρηται πόσα εἶδη γελοίων ἐστὶν ἐν τοῖς περι ποιητι-

1. «Τοπικά» βιβλ. 8 κεφ. 4

2. Τὸ μέρος αὐτὸ τῆς ποιητικῆς δὲν ἔχει διασωθῆ.

νεις νά θέτη πολλές ἐρωτήσεις, διότι ὁ ἀκροατὴς δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νά τὸν παρακολουθῇ. Καὶ διὰ τὸν ἴδιον λόγον καὶ τὰ ἐνθυμήματα πρέπει νά εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν συνοπτικώτερα.

Αἱ δὲ ἀπαντήσεις πρέπει νά εἶναι ἐπὶ μὲν τῶν ζητημάτων πού εἶναι δεκτικά δύο ἀντιθέτων λύσεων ἀρκετὰ ἐκτεταμένα καὶ νά παρουσιάζουν τὰς πρεποῦσας διακρίσεις περὶ τοῦ πότε ἰσχύει ἢ μία καὶ πότε ἢ ἄλλη ἀποφίς. Πρὸς τὰς ἐρωτήσεις δὲ πού συγκροτοῦν πρότασιν περιεχομένου ἀντιθέτου πρὸς τὴν ἰδικὴν μας πρέπει νά δίδωμεν ἀμέσως διὰ τῆς ἀπαντήσεώς μας τὴν ἀνασκευὴν πρὶν προλάβῃ ὁ ἀντίπαλος νά θέσῃ καὶ ἄλλας ἐρωτήσεις καὶ νά κατασκευάσῃ συλλογισμούς. Διότι δὲν εἶναι δύσκολον νά ἐννοήσωμεν πρὸς ποῖον σκοπὸν τείνουν αἱ ἐρωτήσεις του. Τὸ σημεῖον αὐτό, καθὼς καὶ ἡ ἀνασκευὴ πού πρέπει νά γίνεταί, μᾶς εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὰ «Τοπικά»¹. Ἐπίσης, ἂν ἡ ἐρώτησις πού τίθεται εἶναι δεκτικὴ συμπεράσματος εἰς τὴν ἀπάντησίν μας, πρέπει νά δικαιολογοῦμεν ἐν εἰδῇ συμπεράσματος αὐτὸ πού λέγομεν. Ἔτσι ὁ Σοφοκλῆς, ὅταν ἠρωτήθη ἀπὸ τὸν Πείσανδρον ἂν ἐψήφισε καὶ αὐτὸς μαζί με τοὺς ἄλλους προσδούλους τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῶν Τετρακοσίων, τὸ ὁμολόγησε. «Καὶ πῶς δὲν σοῦ ἐφαίνετο κακὸν τοῦτο;» Καὶ πάλιν ὁ Σοφοκλῆς ἀπήντησε καταφατικῶς. «Ὡστε λοιπὸν καὶ σὺ ἔκαμες αὐτὸ τὸ κακόν;» «Ναί, εἶπε. ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νά κάμωμεν τίποτε ἄλλο καλύτερον». Ἐπίσης ὁ γνωστὸς Σπαρτιάτης, πού εἶδε λογοδοσίαν διὰ τὴν διαχείρισιν τῆς ἐξουσίας του ὡς ἐφόρου, ἠρωτήθη ἐὰν ἐνόμιζεν ὅτι δικαίως κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον οἱ ἄλλοι συνάδελφοί του καὶ ἀπήντησε καταφατικῶς. «Ἄλλὰ καὶ σὺ δὲν εἶχες τὴν ἴδιαν γνώμην με αὐτούς;» Καὶ πάλιν συνεφώνησε. «Λοιπὸν δικαίως καὶ σὺ πρέπει νά καταδικασθῆς εἰς θάνατον;» «Ὁχι βέβαια, ἀπήντησε· διότι οἱ μὲν συνάδελφοί μου ἐπληρώθησαν καὶ ἔκαμαν ὅ,τι ἔκαμαν, ἐνῶ ἐγὼ δὲν ἐπῆρα χρήματα, ἀλλὰ ἀπλῶς εἶχον αὐτὴν τὴν γνώμην». Δὲν πρέπει λοιπὸν μετὰ τὸ συμπεράσμα νά κάμωμεν νέαν ἐρώτησιν. οὔτε νά διατυπώωμεν ὡς ἐρώτησιν αὐτὸ τοῦτο τὸ συμπέρασμα, ἐκτὸς ἐὰν ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀπολύτως μετὰ τὸ μέρος μας.

Καὶ τὰ εὐφυολογήματα φαίνεται ὅτι ἔχουν κάποιαν χρησιμότητα εἰς τοὺς ρητορικοὺς ἀγῶνας καὶ ὁ Γοργίας εἶπε, καὶ τὸ εἶπε πολὺ σωστά, ὅτι πρέπει νά καταστρέφωμεν τὴν σοβαρότητα τῶν ἀντιπάλων μας μετὰ εὐφυολογήματα καὶ τὰ εὐφυολογήματα μετὰ σοβαρότητα. Εἰς τὴν «Ποιητικὴν» μας² ἔχο-

κῆς, ὧν τὸ μὲν ἀρμόττει ἐλευθέρω τὸ δ' οὐ. Ὅπως τὸ ἀρ-
 μόττον ἀντιῶ λήγεται. Ἔστι δ' ἡ εἰρωνεία τῆς βωμολοχίας
 ἐλευθεριώτερον· ὁ μὲν γὰρ αὐτοῦ ἕνεκα ποιεῖ γελοῖον, ὁ δὲ
 10 βωμολόχος ἐτέρον.

19. Ὁ δ' ἐπίλογος σύγκειται ἐκ τεττάρων. Ἐκ τε τοῦ
 πρὸς ἑαυτὸν κατασκευάσαι ἐθ' τὸν ἀκροατὴν καὶ τὸν ἐναντίον
 φαύλους, καὶ ἐκ τοῦ αὐξῆσαι καὶ ταπεινώσαι, καὶ ἐκ τοῦ
 εἰς τὰ πάθη τὸν ἀκροατὴν καταστήσαι, καὶ ἐξ ἀναμνήσεως.
 15 Πέφυκε γὰρ μετὰ τὸ ἀποδείξει αὐτὸν μὲν ἀληθῆ τὸν δὲ
 ἐναντίον ψευδῆ, οὕτω τὸ ἐπαινεῖν καὶ ψέγειν καὶ ἐπιχαλκεύ-
 ει. Δυσκοῦν δὲ θιατέρον δεῖ στοχάζεσθαι, ἢ διὰ τούτοις ἀγα-
 θὸς ἢ διὰ ἀπλῶς, ὁ δ' ὅτι κακὸς τούτοις ἢ διὰ ἀπλῶς. Ἐξ
 ὧν δὲ δεῖ τοῦτο κατασκευάζειν [δεῖ], εἴρηται οἱ τόποι πό-
 20 θεν σπουδαίους δεῖ κατασκευάζειν καὶ φαύλους. Τὸ δὲ μετὰ
 τοῦτο δεδειγμένων ἤδη αὖξειν ἐστὶν κατὰ φύσιν ἢ ταπει-
 νοῦν· δεῖ γὰρ τὰ πεπραγμένα ὁμολογεῖσθαι, εἰ μέλλει τὸ
 ποσὸν ἐρεῖν· καὶ γὰρ ἡ τῶν σωμάτων αὖξιν ἐκ προῦπαρ-
 χόντων ἐστίν. Ὅθεν δὲ δεῖ αὖξειν καὶ ταπεινοῦν, ἔκκεινται
 25 οἱ τόποι πρότερον. Μετὰ δὲ ταῦτα, δῆλων ὄντων καὶ οἷα
 καὶ ἡλίκα, εἰς τὰ πάθη ἄγειν τὸν ἀκροατὴν. Ταῦτα δ' ἐστίν

1. Παραφράζω διὰ νὰ ἀποδώσω καλύτερα τὸ νόημα. Ἡ κατὰ λέ-
 ξιν μετάφρασις εἶναι «εἰς ἕνα ἐλεύθερον ἄνθρωπον».

μεν εἶπει πόσα εἶδη εὐφυολογημάτων καὶ ἀστείων ὑπάρχουν, καὶ οἱ ἄλλοι μὲν ταιριάζουν εἰς ἓνα καθὼς πρέπει ἀνθρώπων· καὶ ἄλλα ὄχι. Πρέπει δὲ νὰ προσέχη κανεὶς νὰ χρησιμοποιοῖ ἐκεῖνα ποὺ ταιριάζουν σ' αὐτόν. Ἡ εἰρωνεία εἶναι περισσότερο καθὼς πρέπει παρὰ ἡ βωμολοχία. Διότι ἐκεῖνος μὲν ποὺ εἰρωνεύεται κάμνει ἓνα ἀστεῖον πρὸς χάριν τοῦ ἐξυτοῦ του, ἐνῶ ὁ βωμολόχος τὸ κάμνει γιὰ νὰ γελάσουν οἱ ἄλλοι.

19. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Ὁ δὲ ἐπίλογος ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσαρα στοιχεῖα· δηλαδὴ πρῶτον μὲν προσπαθεῖ νὰ διαθέσῃ τὸν ἀκροατὴν εὐνοϊκὰ ὑπὲρ τοῦ ρήτορος καὶ δυσμενῶς ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου του· δεῦτερον ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐξάρῃ ἢ νὰ μειώσῃ τὴν σημασίαν ὀρισμένων πραγμάτων· τρίτον νὰ ἐξάψῃ τὸ πάθος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ· καὶ τέταρτον νὰ ξαναθυμίσῃ τὰ γεγονότα ποὺ ἐξετέθησαν. Εἶναι πράγματι φυσικόν, ἀφοῦ ἀποδείξῃ κανεὶς ὅτι εἶπε τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅτι ὁ ἀντίπαλός του εἶπε ψέμματα, ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτῆς νὰ ἐπαινέσῃ, νὰ φέξῃ καὶ ἐν γένει νὰ προσθέσῃ τὸ τελευταῖον στολίδι εἰς τὸν λόγον του. Πρέπει δὲ νὰ διατυπώῃ κανεὶς διὰ τοῦ ἐπιλόγου τὴν μίαν τοῦλάχιστον ἀπὸ τὰς ἀκολουθούσας δύο σκέψεις. Δηλαδὴ ἢ ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος καλὸς εἶτε γενικὰ εἶτε ὡς πρὸς τὸ συγκεκριμένον σημεῖον ποὺ ἀφορᾷ ὁ λόγος, ἢ ἀντιστοίχως ὅτι ὁ ἀντίπαλός του εἶναι κακὸς εἶτε γενικὰ εἶτε ὡς πρὸς τὸ ἴδιον συγκεκριμένον σημεῖον. Πῶς δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ παράγῃ αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν ἔχει λεχθῆ ἤδη καὶ ἐξετέθησαν οἱ κοινοὶ τόποι, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁποίων ἠμποροῦμεν νὰ παρουσιάζωμεν τὰ πρόσωπα ὡς ἀξιόλογα ἢ ὡς τιποτένια. Ὑστερὰ ἀπ' αὐτό, ἀφοῦ δηλαδὴ ἔχουν ἀποδειχθῆ τὰ γεγονότα, ἔρχεται κατὰ φυσικὴν σειρὰν ἡ προσπάθεια νὰ ἐξάρῃ κανεὶς ἢ νὰ μειώσῃ τὴν σημασίαν των. Διότι, πρὶν ἀσχοληθῆ κανεὶς μὲ τὴν σημασίαν ἐνὸς γεγονότος, πρέπει προηγουμένως νὰ συνομολογηθῆ ἡ ὑπαρξίς του. Διότι πράγματι ἡ ἔξαρσις ἐνὸς ἀντικειμένου προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν του. Ἐχουν δὲ ἐκτεθῆ ἤδη καὶ οἱ κοινοὶ τόποι ποὺ εἶναι χρήσιμοι διὰ νὰ ἐξαρθῆ ἢ νὰ μειωθῆ ἡ σημασία ἐνὸς γεγονότος. Κατόπιν, δηλαδὴ ἀφοῦ ἀπεδείχθη καὶ ἡ ἔκτασις καὶ ἡ σημασία τῶν πραγμάτων, πρέπει νὰ προκληθῆ τὸ πάθος τοῦ

ἔλεος καὶ δεινώσεις καὶ ὀργή καὶ μῖσος καὶ φθόνος καὶ
 ζῆλος καὶ ἔρις. *Εἴρηται δὲ καὶ τούτων οἱ τόποι πρότερον,*
ὥστε λοιπὸν ἀναμνησαί τὰ προειρημένα. Τοῦτο δὲ ἀρμόττει
 30 *ποιεῖν οὕτως ὡσπερ φασὶν ἐν τοῖς προοιμίοις, οὐκ ὀρθῶς*
λέγοντες. Ἴνα γὰρ εὐμαθῆς ἦ, κελεύουσι πολλάκις εἰπεῖν.
Ἐκεῖ μὲν οὖν δεῖ τὸ πρῶγμα εἰπεῖν, ἵνα μὴ λανθάνῃ περὶ
οὗ ἢ κρείσις, ἐνταῦθα δὲ δι' ὧν δέδεικται κεφαλαιωδῶς.
Ἀρχὴ δὲ διότι ἃ ὑπέσχετο ἀποδέδωκεν, ὥστε ἃ τε καὶ δι'
 35 *δ λεκτέον. Λέγεται δὲ ἐξ ἀντιπαραβολῆς τοῦ ἐναντίου. Πα-*
ραβάλλειν δὲ ἢ ὅσα περὶ τὸ αὐτὸ ἄμφω εἶπον, ἢ μὴ κατα-
 1420a *τικρῦ. «Ἄλλ' οὕτως μὲν τάδε περὶ τούτου, ἐγὼ δὲ ταδί,*
καὶ διὰ ταῦτα». Ἡ ἐξ εἰρωνείας, οἷον «οὕτως γὰρ τάδ' εἶ-
πεν, ἐγὼ δὲ τάδε. Καὶ τί ἂν ἐποίει, εἰ τάδε ἔδειξεν, ἀλλὰ
μὴ ταδί ;» Ἡ ἐξ ἐρωτήσεως, «τί οὐ δέδεικται ;» ἢ «οὕτως
 5 *τί ἔδειξεν ;» Ἡ δὴ οὕτως [ἦ] ἐκ παραβολῆς ἢ κατὰ φύσιν,*
ὡς ἐλέχθη, οὕτως τὰ αὐτοῦ, καὶ πάλιν, ἐὰν βούλη, χωρὶς
τὰ τοῦ ἐναντίου λόγου. Τελευτὴ δὲ τῆς λέξεως ἀρμόττει ἢ
ἀσύνδετος, ὅπως ἐπίλογος ἀλλὰ μὴ λόγος ἢ «εἴρηκα, ἀκη-
κόατε, ἔχετε, κρίνατε».

1. Ἡ ἔρις, ἢ φιλονεικία, δὲν κατατάσσεται εἰς ἄλλα σημεῖα
 καὶ εἰς ἄλλα ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους μεταξὺ τῶν παθῶν. Ἴσως ὀρθῶ

ἀκροατηρίου. Τὰ δὲ πάθη εἶναι ὁ οἶκτος, ὁ τρόμος, ἡ ὀργή, τὸ μῖσος, ὁ φθόνος, ἡ ἀμιλλα καὶ ἡ φιλονεικία¹. Ἐξετέθησαν δὲ προηγουμένως οἱ κοινοὶ τόποι πού ἀναφέρονται εἰς τὰ πάθη Ὑπολείπεται τὸ τέταρτον σημεῖον τοῦ ἐπιλόγου, δηλαδὴ ἡ ὑπενθύμις τῶν ἐκτεθέντων εἰς τὸ κύριον σῶμα τοῦ λόγου. Πρέπει δὲ τοῦτο νὰ γίνεται, ὅπως ἐσφαλμένως διδάσκουν μερικοὶ (ὅτι πρέπει νὰ γίνεται) καὶ εἰς τὰ προοίμια. Πράγματι, προτρέπουν νὰ ἐπαναλαμβάνη κανεὶς τὰ (κύρια) ἐπιχειρήματα του, διὰ νὰ τὰ χωνέψουν καλὰ οἱ ἀκροαταί. Ἐνῶ εἰς μὲν τὸ προοίμιον πρέπει ἀπλῶς νὰ ἐκτεθῆ ἡ ὑπόθεσις τοῦ λόγου, διὰ νὰ μὴ διαφεύγῃ ἀπὸ τὸν ἀκροατὴν περὶ τίνος πρόκειται. Εἰς τὸν ἐπίλογον ὅμως πρέπει συνοπτικὰ νὰ ἀνακεφαλαιώσῃ κανεὶς τὰς ἀποδείξεις. Πρέπει δὲ νὰ ἀρχίξῃ τὸν ἐπίλογόν του, λέγων ὅτι ἐξετέλεσεν ἐκεῖνα πού ὑπεσχέθη. Πρέπει ἐπομένως νὰ ἐπαναλάβῃ τί ὑπεσχέθη καὶ πῶς τὸ ἐξέτελεσε. Τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν ἀντιπαραβολὴν τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ ἀντιπάλου. Πρέπει δὲ νὰ ἀντιπαραβάλλωνται ἐκεῖνα πού ἐλέχθησαν ἐκ μέρους τῶν δύο ἀντιπάλων περὶ τοῦ ἰδίου πράγματος, ἐὰν ἔχουν διαφορὰν μεταξύ των. Λ. χ. «Αὐτὸς μὲν εἶπε τοῦτο περὶ τοῦ δεῖνα σημεῖου, ἐγὼ ὅμως εἶπα ἐκεῖνο, καὶ διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους». Μπορεῖ δὲ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ νὰ γίνῃ χρήσις εἰρωνείας, λ. χ. «Αὐτὸς βέβαια τὰ εἶπεν ἔτσι, ἐγὼ ὅμως σὰς τὰ ἐξέθεσα ὡς ἐξῆς. Καὶ τί θὰ ἤμποροῦσε νὰ κάμῃ ἂν ἀπεδείκνυε τοῦτο καὶ ὄχι ἐκεῖνο;» Ἐπίσης μπορεῖ νὰ γίνῃ χρήσις ἐρωτήσεων: «Ποῖον σημεῖον τοῦ λόγου μου ἄφησα χωρὶς νὰ τὸ ἀποδείξω;» ἢ: «Καὶ τί μᾶς ἀπέδειξεν ὁ ἀντίπαλος;» Ἡ τέλος μπορεῖ καὶ νὰ ἐπαναληφθοῦν μὲ τὴν φυσικὴν σειρὰν, ὅπως ἐξετέθησαν εἰς τὸ κύριον σῶμα τοῦ λόγου, τὰ ἰδικὰ μας ἐπιχειρήματα, καὶ κατόπιν, ἂν θέλωμεν, ξεχωριστὰ καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀντιπάλου διὰ νὰ κάμωμεν σύγκρισιν μεταξύ των. Ἡ τελευταία φράσις τοῦ ἐπιλόγου ταιριάζει νὰ εἶναι ἀσύνδετος, διὰ νὰ ἀποτελῇ τελείωμα τοῦ λόγου καὶ ὄχι νέον λόγον, ὅπως εἰς τὸ ἐξῆς παράδειγμα: «Εἶπα, τὰ ἀκούσατε, κατέχετε τὴν ὑπόθεσιν, ἀποφασίσατε»².

γραφή τοῦ ἀρχαίου κειμένου νὰ εἶναι τὸ χάρις ἀντὶ τοῦ ἔρις, ὁπότε θὰ ἔπρεπε νὰ μεταφρασθῆ: εὐνοια.

2. Τελευταία φράσις τοῦ λόγου τοῦ *Λυσίου* «Περὶ Ἐρατοσθένους».

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΡΩΝ

(Ἀπὸ κάθε ζεύγος ἀριθμῶν, ὁ πρῶτος δεικνύει τὴν σελίδα
καὶ ὁ δεύτερος τὸν στίχον).

<p>ἀγαθὸν 58, 20. 58, 21. 60, 10.
Ἀγάθων 262, 7. 322, 10.
ἀγγίνοια 62, 24.
ἄγραφα 112, 20.
ἀγωνιστικὴ λέξις 396, 4.
ἀδικεῖν 104, 6. 106, 30.
ἀδικεῖσθαι 140, 29.
ἀδίκημα 136, 1. 144, 8.
ἀδικία 90, 10.
ἀδύνατον 260, 8.
Ἀθηναῖοι 154, 31. 282, 8.
284, 25. 298, 18.
Ἀθήνησι 298, 2.
Αἰακὸς 434, 38.
Αἴας, ὁ Θεοδέκτου 306, 32.
310, 31.
Αἴγινα 382, 15.
Αἰγινήτας 284, 20.
Αἴγυπτος 268, 34.
αἰκίαι σωμάτων 224, 8.
Αἰνεσίδημος 134, 23.
αἰνίγμα 344, 37.
αἰνιγματώδη 276, 35.
αἰνίττονται μεταφοραὶ 344, 5.
εὖ ἠνιγμένα 344, 4.
Αἰσίων 382, 26.
αἰσχρολογεῖν 344, 9.</p> | <p>αἰσχύνη 208, 13.
Αἰσώπειοι λόγοι 268, 32.
Αἰσώπου λόγος 270, 24.
ἀκμαζόντων ἦθη 250, 29.
ἀκολασία 90, 15.
ἀκολουθεῖ διχῶς 58, 30.
ἀκρασία 130, 13.
ἀκροατής· ἀναλαβεῖν τὸν ἀκρο-
ατὴν 12, 32. ἀκροατοῦ μο-
χθηρία 334, 8. πρὸς τὸν
ἀκροατὴν 334, 11.
Ἀλέξανδρος 292, 29. ἐν τῷ
Ἀλεξάνδρῳ 296, 24. 320, 22.
Ἀλκαῖος 94, 9.
Ἀλκιβιάδης 252, 28.
Ἀλκιδάμας 298, 11. 346, 1.
348, 8. 348, 18. 350, 11.
ἐν τῷ Μεσσηνιακῷ 138, 18.
Ἀλκμαίων 290, 3.
Ἀλφειβοία 290, 8.
ἀμάρτημα 144, 7.
Ἄμασις 226, 20.
Ἀμφιάρσος 244, 18.
Ἀναβολή—ἐν τοῖς διθυράμ-
βοις 370, 29. ἀναβολὴ χρο-
νου 128, 35.
ἀναισχυντία 218, 14.</p> |
|--|--|

ἀναγνωστικοί 398, 12.
 ἀνάλογον 70, 26. 76, 11. ἢ
 ἀνάλογον μεταφορὰ 394, 38.
 ἐκ τοῦ ἀνάλογον 340, 11.
 τῆς ἀνάλογον 386, 22.
 ἀναλυτικά 22, 10. 28, 31. 30,
 24. 328, 5 330, 12.
 *Αναξαγόρας 298, 17.
 *Αναξανδρίδης 382, 19. 392,
 18. ἐν τῇ γερομαντίᾳ 398, 26.
 *Ανάσχετος 392, 13.
 ἀνδρία 60, 12, 90, 1. 90,
 11. 92, 30.
 ἀνδριαντοποιία 122, 7.
 *Ανδροκλῆς ὁ Πιτθεύς 308, 10.
 ἀνελευθερία 90, 17. 210, 26
 καὶ 31.
 ἀντίθεσις 376, 24. 394, 35.
 ἀντίκρουσις 372, 22.
 ἀντιπαροβολή 404, 2. 404,
 10.
 ἀντίστροφος 8, 1. ἀντίστροφοί
 372, 27.
 ἀντισυλλογιζέσθαι 324, 32.
 *Αντιφῶν ὁ ποιητής 218, 9.
 ὁ Πλήξιππος 182, 15. Με-
 λέαγρος 306, 29.
 ἀπολαυστικαὶ ἀρεταὶ 94, 18.
 ἀποπλάνησις 406, 18.
 ἀποφθέγματα, τὰ ἀστεῖα 390,
 21. Λακωνικὰ 276, 34.
 *Αργος, ἐν *Αργεῖ 148, 5.
 *Αρειοὺς Πάγος 10, 24. 300,
 30.
 ἀρετὴ 90, 37. 172, 9. σώμα-
 τος 52, 3. λέξεως 336, 2.
 ὕβριζομένη 200, 36.
 *Αρεως φιάλη 394, 1 καὶ 6.
 *Αρσιτείδης 406, 37.
 *Αρσιτίππος 300, 33.

*Αριστογείτων 102, 19.
 ἀριστοκρατία 86, 33.
 *Αριστοτέλης ἐν τοῖς πολιτι-
 κοῖς 88, 22. ἐν τοῖς περι-
 ποιητικῆς 126, 2. 336, 39.
 338, 8. 340, 6. 340, 28.
 *Αριστοφάνης ἐν τοῖς Βαβυλω-
 νίοις 346, 30.
 *Αριστοφῶν 294, 6.
 *Αρμόδιος 102, 18. ὁ *Αρμο-
 δίου καὶ *Αριστογείτωνος ἕ-
 ρως 318, 12. ἐν τῇ πρῶς
 *Αρμόδιον 294, 36.
 ἄρμονία 334, 28.
 ἄρρυθμον σχῆμα λέξεως 366,
 23.
 *Αρχέλαος 296, 27.
 *Αρχίβιος 156, 11.
 *Αρχίδαμος 352, 31.
 *Αρχίλοχος 298, 12. 436, 28.
 *Αρχύτας 388, 15.
 ἀστεῖα, τὰ 378, 7.
 ἀστραγαλίσεις 120, 2.
 ἀσύνδετα 400, 29.
 *Αττικὸς πάροιχος 278, 21.
 *Αττικοὶ ῥήτορες 396, 1.
 ἀτύχημα 144, 6.
 αὔξεισις 104, 28.
 αὔξητικά 102, 11.
 Αὐτοκλῆς 300, 29.
 αὐτουργός 134, 8.
 ἀφελῆς περίοδος 372, 13.
 *Αχιλλεύς 38, 3. 176, 32.
 386, 14. 318, 19.
 βάσανοι 160, 31.
 βασιλεία 86, 2.
 βαστάζονται οἱ ἀναγνωστικοί
 398, 12.
 βία, τὰ βίᾳ 110, 4.

βίας 246, 24.
 βλαίσωσις 302, 29.
 Βοιωτοὶ 354, 3 καὶ 5.
 βραχύκωλοι 374, 31.
 Βρύσων 344, 9.
 Γέλων 134, 24.
 γῆς περίοδοι 46, 35.
 Γλαύκων ὁ Τήσιος 334, 23.
 γλῶττα, ἡ ἀρχαία γλῶττα 28,
 10. γλῶτται 340, 28. 350, 3.
 γνώμη 272, 19. γνώμη τῆ ἀ-
 ρίστη 150, 29. 152, 16. 156,
 19. 328, 36.
 γνωμολογεῖν 280, 12.
 γνωμότυποι 276, 7.
 Γοργίας 350, 9. 350, 15. 366,
 20. 440, 4. ἡ Γοργίου λέξις
 336, 26. 346, 37. ἐν τῷ
 Ὀλυμπικῷ λόγῳ 406, 31.
 Γοργίου ἐγκώμιον εἰς Ἡ-
 λείου 414, 1.
 γράμμα, παρὰ γράμμα 390, 31.
 γραφεύς, διὰ τὸν γραφέα 370,
 23.
 γραφικὴ. 122, 6. γραφικὴ καὶ
 ἀγωνιστικὴ λέξις 396, 4.
 δαδοῦχος 342, 20 καὶ 22.
 δαιμόνιον 296, 17.
 δαπάναι τῆς πόλεως 42, 27.
 δαπανήματα. 42, 30.
 Δαρεῖος 268, 1.
 δεικτικοὶ συλλογισμοὶ 314, 35.
 δειλία 90, 13.
 δεινώσις 318, 3.
 Δελφοὶ 300, 35.
 δεσμοτήριον 148, 6.
 Δημάδης 320, 34.
 δημηγορεῖν 302, 24 καὶ 27.

δημηγορικὰ 12, 22.
 δημηγορικὴ λέξις 400, 10.
 Δημοκράτης 354, 7.
 δημοκρατία 46, 27. 86, 31.
 Δημόκριτος ὁ Χίος 372, 26.
 Δημοσθένης· ἡ Δημοσθένους
 εἰκὼν 354, 5. ἡ περὶ Δημο-
 σθένους δίκη 290, 10. ἡ
 Δημοσθένους πολιτεία 320,
 34.
 διαβολὴ 12, 17. 410, 32. 414, 4.
 διαίτα 146, 18.
 διαλεκτικὴ 8, 1. 14, 9. 42, 12.
 διαλεκτικά, ἐν τοῖς διαλε-
 κτικοῖς 22, 37. 322, 5. διά-
 λεκτος 336, 34. 338, 11.
 διάνοια· κατὰ τὴν διάνοιαν
 380, 27. διὰ τὴν λέξιν καὶ
 διάνοιαν 336, 19. τὰ περὶ
 τὴν διάνοιαν 330, 35· μὴ κρέ-
 μηται ἡ διάνοια 408, 15.
 διαστίξει 358, 14.
 διθυραμβοποιοὶ 350, 2. 398,
 14.
 διήγησις 12, 17.
 δικαιοσύνη 60, 12. 90, 1. 90, 9.
 δικαίωμα 136, 1.
 δικανικὴ λέξις 400, 14.
 δικαστής, πρὸς δικαστὴν 8, 19.
 25, 31. 10, 7.
 δίκη 146, 18. 148, 32.
 δικολογεῖν 14, 21. 102, 22.
 δικολογία 12, 28.
 Διομέδων 290, 28.
 Διομήδης 306, 32.
 Διονύσιος 20, 31. 30, 35. 218,
 10. 318, 14 οἱ ἀπὸ Διονυ-
 σίου 252, 29.
 Διόνυσος, Διονύσου ἀσπίς 354,
 16. Διονυσοκόλακες 342, 23.

Διοπείθης 224, 14.
 διπλᾶ ὀνόματα 340, 29.
 διπλῶσις 348, 6.
 Δίων 134, 20.
 δοκός, ὁ τὴν δοκὸν φέρων
 400, 29
 δόξα 48, 22=εὐδοξία 52, 26.
 Δράκων ὁ νομοθέτης 312, 25.
 δύναμις ἀγωνιστικὴ 48, 22.
 54, 21. δύναμις τοῦ λέγειν,
 τοῦ πράττειν 62, 22. δυνά-
 μεως ἦθη 254, 21.
 δυνατὸν 38. 15. 260, 8.
 Δωδωνίς 298, 4.
 Δωριεὺς 26, 19.
 ἐγκώμιον 100, 29.
 ἔθος 108, 1. 110, 6. 114, 7.
 εἰκός 322, 11. ἐκ τῶν εἰκό-
 των κρίνειν 156, 19. φαινό-
 μενον εἰκός 324, 27.
 εἰκὼν 352, 20. 378, 17.
 εἰρομένη λέξις 370, 28.
 Ἐκκλησιαστῆς 10, 6.
 Ἐκὼν 104, 10.
 Ἐλεᾶται 312, 7.
 Ἐλένη 300, 2. 320, 37.
 ἐλεγκτικά, τὰ ἐλεγκτικά τῶν
 ἐνθυμημάτων 312, 31. 434,
 43.
 ἔλεος 8, 17 καὶ 26. 222, 13.
 ἐλευθεριότης 90, 2. 90, 7.
 90, 16.
 ἔλλειψις, παρὰ τὴν ἔλλειψιν
 318, 2. 320, 36. εἰς τὴν
 ἔλλειψιν 320, 30.
 ἔλληνίζειν 354, 19.
 ἔμμετρον σχῆμα λέξεως 366, 22.
 Ἐμπεδοκλῆς 138, 14.
 ἐναντίον, ἐκ τῶν ἐναντίων
 288, 8.

ἐνδοξα 14, 18.
 ἐνδόσιμον 406, 24. 408, 9.
 ἐνθύμημα 12, 7. 274, 34.
 280, 22. δεικτικά ἐνθυμή-
 ματα 286, 25. φαινόμενα
 ἐνθυμήματα 314, 42.
 ἐνθυμηματικὸς 12, 21. 14, 12,
 24, 22.
 ἐνστάσεις 324, 35. 330, 30.
 434, 7.
 ἔξω τοῦ πράγματος 8, 16, 10,
 23. 12, 26. 412, 6.
 ἐπαγωγή 268, 27. 272, 13.
 ἐξ ἐπαγωγῆς 296, 36.
 ἔπαινος ἐκ τῶν πράξεων 98,
 22. 100, 28. 112, 23.
 ἐπηρεασμὸς 174, 15.
 ἐπίγραμμα 80, 25. ἐπίγραμμα
 ὁμολογεῖν 140, 1.
 ἐπιγεγραμμένοι 158, 4.
 Ἐπίδαυρος 382, 12.
 ἐπιδεικτικὴ λέξις 402, 20.
 ἐπιδιήγησις 404, 14.
 ἐπεικὲς 112, 27. 114, 1.
 ἐπιζευγνύσθαι 358, 20. 360, 37.
 ἐπίθετα 340, 10. 346, 20.
 348, 11. διπλοῦν καὶ ἐπίθε-
 τον 350, 30.
 ἐπίλογος 442, 11.
 ἐπιθυμία 114, 18.
 ἐπιπόλαια, τὰ ἐπιπόλαια τῶν
 ἐνθυμημάτων 380, 22.
 ἐπιστήμη 42, 14.
 ἐπιτάφιος, ἐν τῷ ἐπιταφίῳ
 384, 32.
 Ἐπίχαμος 80, 17. 378, 4.
 ἐπούρωσις 406, 17.
 Ἐργόφιλος 188, 11.
 ἐριστικὴ 120, 6.
 ἐριστικός, τοῖς ἐριστικοῖς

- 406, 28. ἐν τοῖς ἐριστικοῖς
322, 4. ἐπὶ τῶν ἐριστικῶν
322, 15.
*Ερμῆς κοινὸς 316, 22.
ἐρώτησις 438, 41.
Εὐαγόρας, περὶ Εὐαγόρου 300,
4. ὡς Εὐαγόραν 200, 6.
Εὐβουλος 156, 10.
εὐδαιμονία 46, 9. 48, 14.
60, 10. εὐδαιμονισμὸς
100, 36.
εὐγένεια 48, 30. 252, 18.
εὐγηρία 48, 21. 54, 27.
εὐθενία 48, 15.
Εὐθυδήμου λόγος 316, 29.
εὐνοια 172, 9.
εὐθνος 262, 12.
εὐμάθεια 62, 24.
Εὐξενος 352, 31.
Εὐριπίδης 116, 4. 122, 28.
124, 32. 214, 15. 272, 30.
282, 29. 288, 18. 312, 26.
340, 25. 386, 29. 408, 23.
Εὐριπίδου Τήλεφος 342, 28,
πρὸς ὕγιανοντα 418, 29.
εὐρυθμον λέξιν 366, 22.
εὐσύνθετος λόγος 350, 36.
εὐτεκνία 48, 20. 50, 39.
εὐτυχήματα 56, 11.
εὐτυχία 56, 41. εὐτυχίας ἦθη
256, 31.
εὐφύια 62, 24.
ἔχθρα 198, 1.

Ζήνων 130, 6.
ζῆλος 238, 31.

ἦδονῆ 114, 33.
ἦδύς, ἦδέα 114, 1.
ἦθικὴ λέξις 362, 13.

ἦθος 18, 2. 20, 5. 242, 31.
436, 24.
*Ἡλείοι 414, 2.
ἡλικία 242, 36.
*Ἡρακλεῖδα 284, 14.
*Ἡρακλεῖτος· τὰ *Ἡρακλείτου
358, 14.
*Ἡρόδικος 54, 5. 312, 23.
*Ἡρόδοτος 356, 29. 370, 32.
422, 7.
ἦρωος ρυθμὸς 366, 33.
*Ἡσίοδος 236, 16.

θαρρεῖν 206, 16.
θάρσος 206, 16.
Θεαγένης 30, 34.
Θεμιστοκλῆς 154, 1.
Θεοδάμας 352, 31.
Θεοδέκτης ἐν τῷ νόμῳ 304, 1.
ἐκ τοῦ νόμου τοῦ Θεοδέκτου
298, 6. *Ἀλκμαίων 290, 4.
Σωκράτης 302, 9. Αἴας 310,
31. *Ορέστης 318, 38. ἐν τοῖς
Θεοδεκτικοῖς 378, 3.
Θεόδωρος 390, 27. τὸ Θεοδώ-
ρου 390, 37. ἢ πρότερον Θε-
οδώρου τέχνη 312, 17. ἢ Θε-
οδώρου φωνὴ 338, 22. οἱ
περὶ Θεοδώρου 338, 22. οἱ
περὶ Θεοδώρων 404, 14.
Θεταλισκος 298, 5.
Θήβησιν 292, 12. 298, 3 καὶ 19.
Θησεὺς 64, 21. 292, 26. 300, 3.
Θρασύβουλος 318, 37. 310,
37. 312, 24.

*Ἰαμβεῖα 366, 35. τὰ Σοφοκλέ-
ους Ἰαμβεῖα 372, 9. εἰς τὸ
Ἰαμβεῖον μετέβησαν 336, 31.
τὸ *Ἀναξανδρίδου Ἰαμβεῖον
392, 18. τοῖς Ἰαμβεῖοις νῦν

- χρῶνται 350, 4. Ξαμβος 366, 33.
 Ἰάσων ὁ Θετταλὸς 136, 26.
 Ἰάσων 312, 15.
 Ἰδη 320, 23.
 Ἰδριεύς 352, 27, καὶ 30.
 Ἰέρων, ἢ Ἰέρωνος γυνή 254, 10.
 Ἰμεραῖοι 268, 11.
 Ἰππαρχος ὁ τύραννος 318, 13.
 Ἰπλόλοχος 102, 18.
 Ἰσθμίων πανήγυρις 348, 22.
 Ἰσμηνίας, 298, 3.
 Ἰσοκράτης 102, 20. 262, 11. 300 2, 5. 304, 12. 406, 33. 432, 32 35. ἐν τῷ πανηγυρικῷ 366, 15. 374, 34. 384, 30. 392, 6. τὸ ἴτης Ἑλένης προσίμιον 406 27. ἐν τῷ συμμαχικῷ 432, 34.
 Ἱστορίαι 46, 38.
 Ἱστορικὸς 42, 32.
 Ἰσχύς 48, 22. 54, 15. σωματων 206, 1.
 Ἰταλιῶται 298 16.
 Ἰφικράτης 82, 28. 98, 18. 294, 36. 294, 6. 296, 20. 302, 37. 342, 19. 382, 11. 384, 1. πρὸς Ναυσικράτην 416, 10.
 Καλλίας 342, 19.
 Καλλιόπη 344 33.
 Κάλλιππος 134, 19. ἢ Καλλίππου τέχνη 302, 18. 308, 5.
 Καλλισθένης 188, 12.
 Καλλίστρατος 72, 20. 146, 25. 434. 11.
 κάλλος 48 22. 54, 7. 60, 14. καλὸν 90, 34. 92, 27.
 Καρκίνος, ἐν τῇ Καρκίνου Μῆ-
- δεῖγ 312, 11. Ἰοκάστη ἢ Καρκίνου 428, 18.
 Καρπάθιος 396, 19.
 Καρχηδόνιοι 132, 29.
 κατεστραμμένη λέξις 370, 30.
 Καύνιος ἔρως 324, 3.
 Κηφισόδοτος 354, 9. 382, 6. 382, 24. 384, 29.
 Κίμων, οἱ ἀπὸ Κίμωνος 252, 30.
 Κλεοφῶν 154, 33. 362, 17.
 κλέπτεται ὁ ἀκροατῆς 364, 5. οὐ κέκλεπται 342, 30.
 κοινός, τὰ κοινὰ 14, 29.
 κόλαξ 122, 23.
 κόλασις 112, 12.
 Κόνων 300, 5. 312, 23.
 Κόραξ 322, 18.
 Κορίνθιοι 64, 17.
 Κρατύλος 426, 1.
 κρίσις 8, 19. 10, 2.
 Κριτίας 420, 29.
 Κροῖσος 356, 39.
 κυβεῖται 120, 2.
 Κυδίας 216, 32.
 κύκλος Φαύλλου 424, 15. τὰ κύκλω 100, 30.
 Κύκνος 286, 16.
 κύρια 84, 26. τὰ κύρια ὀνόματα 338, 6. 340, 31.
 Κύων 382, 25.
 κῶλον 372, 13.
 καμφθοποιοὶ 214, 10.
 Λακεδαιμόνιοι 50, 10. 298, 19.
 Λακεδαίμων 96, 29.
 Λακωνικὰ ἀποφθέγματα 276, 34.
 Λαμψακηνοὶ 298, 16.
 λεκτικὴ ἁρμονία 366, 33.
 λέξις, τῇ λέξει διαθέσθαι 332, 17. τὸ περὶ τὰν λέξιν 334

34. 334, 8. ποιητικὴ λέξις 336, 26 λέξεως ἀρετὴ 336, 1.
 Δεπτίνης 380, 5.
 Λευκοθέα 312, 7.
 Λεωδάμας 72, 19. 310, 36.
 Λικύμνιος 398, 14. ἐν τῇ τέχῃ 344, 6. 406, 16.
 λογισμὸς 110, 7.
 λογογράφοι 364, 35.
 λόγος, λόγου ἄξιος 316, 22. τὸν ἦτορ λόγον κρείττω ποιεῖν 324, 24. ἐν λόγῳ 348, 13.
 Λιβυκοὶ λόγοι 268, 32.
 Λοκοροὶ 276, 1.
 Λυκεῖον 220, 29.
 Λυκολέων 384, 6.
 Λυκούργου νόμοι 298, 18.
 Λυκόφρων 346, 35. 348, 7. 376, 18.
 λύσις, περὶ λύσεως 324, 30.
 λυτικά, τὰ 330, 24.
 μαθηματικοὶ λόγοι 424, 20.
 μακαρισμὸς 100, 34.
 Μαντίας ὁ ρήτωρ 298, 2.
 μάστιγες 154, 27.
 μεγαλοπρέπεια 60, 13. 90, 2. 92, 19.
 μεγαλοψυχία 60, 13. 90, 2. 90, 17.
 μέγεθος 38, 22. 48, 22. 54, 18. 266, 9.
 μεθοδικὸς 24, 21.
 μέθοδος 12, 22. 12, 4.
 μειοῦν 330, 16.
 Μελανιπίδης 372, 26.
 Μελάνωπος 146, 24.
 Μελέαγρος τοῦ Ἀντιφῶντος 182, 16. 306, 29.

Μέλητος 438, 8.
 Μεσσηνιακὸς λόγος 288, 11.
 μεταφορὰ 340, 33. αἱ κατ' ἀναλογίαν μεταφοραὶ 380, 2.
 Μήδεια ἡ Καρκίνου 312, 12.
 μικρότης 38, 23, 266, 9.
 μικροπρέπεια 92, 20. μικροψυχία 92, 20.
 Μιλτιάδης, τὸ Μιλτιάδου ψήφισμα 382, 11.
 μιμήματα 336, 21.
 Μιξιδημίδης 300, 29.
 μνήμη 52, 36. 62, 24.
 μνημονευτὰ 116, 1.
 Μοιροκλῆς 382, 16.
 μοναρχία 86, 37.
 μονόκωλος περίοδος 372, 17.
 μουσεῖον 348, 25.
 Μυσία 342, 29.
 Μυσῶν λεία 132, 34.
 Μυτιληναῖοι 155, 14.
 νεμεσῶν 228, 9.
 νέου ἦθη 242, 4.
 Νικάνωρ 290, 10.
 Νικήρατος 394, 7.
 Νίκων 390, 37.
 νομοθεσία 10, 1. 42, 23. 14, 20.
 νομοθέτης 10, 30. 10, 4. 12, 14.
 νόμος 10, 22. 12, 2. 44, 21. 90, 10, 11, 13, 15. ἴδιος, κοινὸς 104, 8. 136, 3. 150, 24. 158, 7.
 ξενικός, τὸ ξενικὸν 340, 36.
 ξενικὴ λέξις 348, 15. ξένος 134, 8.
 Ξενοφάνης 164, 25. 164, 28. 304, 7. 312, 7.
 Ξέρξης 268, 2. 348, 8.

ὄγκος λέξεως 358, 27.
 Ὀδύσσεια 350, 12.
 Ὀδυσσεὺς 306, 33.
 ὄζοι 406, 19.
 οἰκεῖος, οἰκεῖα ὀνόματα 340,
 32. οἰκεῖα συνθήκη 158,6.
 Οἰνεὺς 292, 26. ὁ ἐν τῷ Οἰνεὶ
 πρόλογος 424, 16.
 οἶνοι, οἱ μεμιγμένοι 338, 21.
 ὀλιγαρχία 86, 33.
 ὀλιγοφιλία 224, 10.
 ὀλιγορία 174, 11.
 Ὀλυμπίασιν 300, 36.
 Ὀλυμπιονίκης 80, 25. 98, 18.
 Ὀλυμπιακὸς πόλεμος 382, 7.
 Ὀμηρος 62, 36. 64, 6. 64,
 22. 80, 14. 116, 5, 7.
 118, 13. 118, 30. 124, 16.
 154, 31. 174, 6. 176, 34.
 190, 24, 31. 232, 34. 278,
 14, 16. 298, 13. 376, 31.
 386, 31. 396, 133. 400, 2.
 400, 18. 414, 27. 420, 14.
 426, 4. 430, 9.
 ὅμοιον, ἀπὸ τῶν ὁμοίων τὰ ὁ-
 μοια γίγνεσθαι πέφυκεν
 44, 5.
 ὁμοιοτέλευτον 378, 2.
 ὄμματα, πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν
 226, 35. 344, 12. 380, 34.
 384, 5. 386, 24.
 ὀμωνυμία 314, 12. 340, 38.
 392, 12.
 ὄνειδος 104, 37. 142, 23.
 ὄργη 8, 17. 174, 31.
 ὄρεξις, λογιστική, ἄλογος
 108, 2.
 ὄρισμός, ἐξ ὀρισμοῦ 296, 16.
 ὄρκος 162, 13
 ὄχλος, ἐν τοῖς ὄχλοις 282, 29.

παγκρατιστικὸς 54, 26.
 πάθη 20, 14. 172, 20. παθῶν
 20, 19. 20, 24. 112, 15.
 παθημάτων 288, 32. ἐκ
 τῶν παθητικῶν 426, 36.
 παθητικὴ λέξις 362, 12.
 παιάν 368, 2.
 Παλαμήδης 400, 27.
 Πάμφιλος, ἡ Παμφίλου τέχνη
 308, 5.
 παραβολή 268, 31.
 παραγραφή διὰ τὴν παραγρα-
 φὴν 370, 24.
 παράδειγμα 22, 5. παραδεί-
 γματα 104, 30. 268, 29.
 παραδιηγέσθαι 422, 3.
 παραλογίζεται, ὁ ἀκροατὴς
 318, 8. ἡ ψυχὴ 362, 22.
 πάραλος 382, 14.
 παραλογισμὸς 326, 28. 400, 8.
 παραλογιστικὸν 96, 4. τόπος
 παραλογιστικὸς 316, 35.
 παραποιεῖν, τὰ παραπεποιημέ-
 να 390, 30.
 Πάριοι 298, 12.
 πάρισον 378, 2.
 παρίσωσις 376, 24. 394, 35.
 παροιμία 124, 15. 132, 34,
 3. 154, 4. 208, 25. 212,
 35. 278, 20. 394, 17.
 παρομοίωσις 376, 25.
 παρρησιαστικὸς 202, 20. ·
 Πειθόλαος 376, 17, 382, 13.
 Πειραιεὺς 316, 30.
 Πείσανδρος 440, 27.
 πένταθλος 54, 26.
 Πεπαρηθία, ἐκ τῆς Πεπαρη-
 θίας 296, 36.
 Περίανδρος ὁ Κορίνθιος 154,
 32.

περιέχειν, περιέχοντα ὀνόματα 356, 31.

Περικλῆς 82, 32. 380, 2. 382, 15. 438, 2. ἡ Περικλέους εἰκὼν 354, 1. οἱ ἀπὸ Περικλέους 252, 31.

περίοδος 370, 39.

πεττεῖται 120, 2.

Πηνελόπη 424, 14.

Πίνδαρος 74, 29.

πίστις 8, 14. ἔντεχνοι πίστεις 12, 20. 18, 42. ἄτεχνοι πίστεις 150, 21. 404, 38. 428, 21.

πιστώματα 156, 18.

Πιττακὸς 244, 17. 326, 13.

πεπλασμένως 338, 19.

Πλάτων 156, 11. 300, 33. ἐν τῇ πολιτείᾳ 352, 33. ἐν τῷ Φαίδρῳ 366, 21.

πλοῦτος 48, 20. 60, 18. ἦθη πλούτου 252, 32.

ποίημα 350, 31.

ποίησις 344, 34. ἐν ποιήσει 348, 12. ποιήσεως καὶ λόγου λέξις 336, 28.

ποιητικὴ 122, 7. περὶ τὴν ποιητικὴν 332, 22. 338, 4.

ποιητικῶς, ἄγαν ποιητικῶς 350, 10. πάντως ποιητικὸν 350 1.

ποιητής, τῶν ἀρχαίων ποιητῶν 370, 30.

πόλεμος καὶ εἰρήνη 42, 22, 34.

πολιτεία 44, 22. 86, 29.

πολιτικὴ 20, 29. ἡ περὶ τὰ ἦθη πολιτικὴ 42, 11. πολιτικὴ ἐπιστήμη 42, 18. πολιτικῶ συλλογισμῶ 282, 5. κατὰ τοὺς πολιτικοὺς ἀγῶ-

νας 334, 31.

Πολύευκτος 382 22.

Πολυκράτης 818 26. 818, 16.

πολυτεκνία 48, 21. 50, 1.

πολυφιλία 48, 20. 56, 36.

πορισταὶ 342, 25.

πόροι 44, 23

ποσαχῶς, ἐκ τοῦ ποσαχῶς 296, 31.

Ποτιδαιάτας 284, 20.

πραῖγμα 42, 16.

πραότης 90, 2. 184, 6.

πραγματεία 12, 23. περὶ τὰ

ἦθη πραγματεία 20, 27. πε-

ρὶ τὴν ρητορικὴν 334, 1.

Πράτυς 394, 9.

πραῦνεσθαι 184, 5.

πρέπον 362, 12.

προαίρεσις 88, 15. κατὰ τὴν

προαίρεσιν 16, 20. 18, 25.

ὡς ἀπὸ προαιρέσεως 424, 25.

προαύλιον 406, 20.

προδιήγησις 404, 14.

Πρόδικος 312, 23. 412, 16.

πρόθεσις 404, 38.

προκολάζειν τῷ λόγῳ 188, 19.

προοίμιον 12, 17. 406, 19.

προσεκτικὸν ποιεῖν 410, 41.

προσεπιπλήττειν 364, 3.

προσκύνησις 52, 38.

πρόσοδοι τῆς πόλεως 42, 25.

προτάσεις ρητορικαὶ 38, 8.

Πρωταγόρας 324, 26. 356, 7.

πτῶσις, ἐκ τῶν ὁμοίων πτώ-

σεων 290, 21. πτώσις ταύ-

του 376, 34.

Πυθαγόρας 298, 17.

πυκτικὸς 54, 25.

Πῶλος 312, 24.

Ραδάμανθυς 398, 26.

ραψοδία 392, 19. 336, 23.
 ρητορική καὶ διαλεκτική 8, 1.
 16, 37. 20. 26. 40, 10. 18,
 32. 14, 22. 34, 37. ρητο-
 ρική καὶ ἐριστική 324, 28.
 τὰ ρητορικά 148, 8. ἐν τοῖς
 ρητορικοῖς 322, 9.
 ρήτωρ 18, 25. οἱ Ἀττικοὶ ρή-
 τωρες 396, 1. οἱ Ἀθήνησι
 ρήτορες 432, 31. οἱ κατὰ τὴν
 ὑπόκρισιν ρήτορες 336, 17.
 ρυθμοὶ 334, 28 366, 32.

Σαλαμίς 154, 31. 282, 14.
 384, 32.
 Σάμιοι 270, 33. 354, 1.
 Σάμος 216, 32. 270, 24.
 Σαπφώ 94, 8. 298, 14. 300, 31.
 σημείον 28, 1. τὸ ἐκ σημείου
 318, 10.
 Σηστός 382, 14.
 Σιγίεις 154, 32.
 Σιμωνίδης 64, 18. 98, 20.
 346, 23. τὸ Σιμωνίδου 254, 8.
 σκευὴ καὶ ἄρρενα 358, 8.
 σκιαγραφία 400, 11.
 Σκίρων 348, 8.
 σκληρὰ ὀνόματα 364, 6.
 σολοικίζειν 358, 19.
 Σόλων 154, 34. Σόλωνος νό-
 μοι 298, 18.
 σοφία 90, 3. 124, 27.
 σοφιστὴς 340, 38.
 σοφιστική 16, 19.
 σοφιστικὸς λόγος 42, 12. 344, 8.
 Σοφοκλῆς 312, 20. 408, 24.
 424, 29. ὑπὲρ Εὐκλήμονος
 148, 35. τὰ Σοφοκλέους
 λαμβεῖα 372, 9. Σοφοκλέ-
 οὺς Ἀντιγόνη 138, 9. 150,

35. ὁ Αἴμων ὁ Σοφοκλέους
 428, 20. 436, 33.
 Σπεύσιππος 382, 22.
 στάσιμος, τὰ στάσιμα γένη
 252, 29.
 Στησίχορος 390, 25. Στησι-
 χόρου λόγος 268, 9. 276, 35.
 Στίλβων 298, 4.
 στοιχεῖον 286, 20. στοιχεῖον
 ἐνθυμήματος 330, 17.
 Στράβαξ 304, 2.
 συκοφαντία 322, 16.
 συλλογισμὸς 14, 8. 16, 18.
 22, 1. 22, 3. 322, 5. 434, 7.
 συμβολή 44, 16.
 συμπερσσηματικός, συμπερα-
 σματικῶς 314, 3.
 συνθήκη 44, 16. 158, 34.
 Συρακόσιοι 214, 16.
 συστρέφειν, τὸ συνεστραμμένον
 314, 5. 440, 19.
 σφαιρίσεις 120, 2.
 σχετλιασμὸς 276, 8.
 Σωκράτης 98, 8. 296, 26.
 300, 32. ἐν τῷ ἐπιταφίῳ 414,
 81. 438, 8. οἱ ἀπὸ Σωκρά-
 τος 252, 31. ἐκ τοῦ Σω-
 κράτους 300, 9. τὰ Σωκρα-
 τικά 268, 5. οἱ Σωκρατικοὶ
 λόγοι 424, 21.
 σωφροσύνης, 60, 12. 90, 1.
 90, 14.
 τέκμαρ=πέρας 28, 9.
 τεκμήριον 28, 4.
 Τενέδιοι 154, 32.
 Τένεδος 318, 20.
 Τεῦκρος 294, 6. 418, 1.
 Τευμησσός 360, 4.
 τέχνη 8, 12.

- τεχνικώτατος 418, 7.
 τεχνολογείν 12, 16. 12, 25.
 20, 11, 17.
 Τήλεφος 342, 28.
 τιμή 48, 23. 52, 29. μέρη τι-
 μῆς 52, 35. 92, 35.
 τιμωρία 112, 12.
 τόνος 334, 26.
 τοπικά 14, 30. 284, 4. 296,
 32. 324, 35. 330, 31. ἐκ
 τῶν τοπικῶν 22, 13.
 τοπικός τρόπος 286, 20.
 τόπος 32, 12. 286, 21.
 τραγικοί, οἱ τραγικῶν 408, 22.
 ἄριστα τῶν τραγικῶν 352,
 16. ἡ τραγική 332, 19.
 τροχαῖος 368, 36.
 τροφή, περὶ τροφῆς (εἰσαγόμε-
 να καὶ ἐξαγόμενα) 42, 22.
 44, 13.
 τύχη 56, 41. 56, 2, 7. ἀπὸ
 τύχης ἀγαθὰ 56, 6. τὰ ἀ-
 πὸ τύχης 110, 32.
 ὕβρις 176, 24.
 ὑγεία 48, 22. 52, 3. 60, 14.
 ὑδρία, τὴν ὑδρίαν ἐπὶ θύραις
 64, 10.
 ὑπερβολαὶ 396, 22.
 ὑπόθεσις, πρὸς ὑπόθεσιν λέ-
 γειν 256, 14.
 ὑποθῆκαι 100, 5.
 ὑποκορίζεσθαι, ὑποκορισμὸς
 346, 28.
 ὑπόκρισις, τὰ περὶ τὴν ὑπό-
 κρισιν 332, 19.
 ὑποκριταὶ 334, 30. 398, 11.
 ὑποκριτικὴ (ἢ) 334, 13. 336,
 23. τὸ ὑποκριτικὸν εἶναι
 336, 15. ἡ ὑποκριτικωτάτη
 λέξις 398, 9.
 Φάλαρις 268, 10.
 φαντασία 116, 28, 30. ἡ τῶν
 ἐνυπνίων 174, 10. μετὰ
 φαντασίας 206, 18.
 Φάϋλλος 424, 15.
 φθόνος 10, 26. 234, 22.
 φιάλη Ἰατρικῆς 394, 1.
 φιδίτια 382, 25.
 Φιλάμμων 394, 14. 396, 27.
 Φιλήμων ὁ ὑποκριτὴς 398, 25.
 φιλεῖν 120, 17. 190, 37.
 φίλια 60, 19. 172, 19. 190,
 37. φιλίας εἶδη 196, 35.
 Φίλιππος 294, 39.
 Φιλοκράτης 188, 8.
 Φιλοκλήτης δεδειγμένος 394, 7.
 Φιλομήλα 352, 17.
 φίλος 62, 20.
 φιλοσοφία, ἐκ φιλοσοφίας ῥή-
 διον 270, 5.
 φόβος 200, 21.
 φορτικότης 280, 2.
 φρόνησις 90, 3. 112, 21.
 172, 9.
 φυλακὴ τῆς χώρας 42, 22.
 44, 7.
 φύσις, τὰ φύσει 110, 35. κατὰ
 φύσιν εἶναι 114, 4.
 Φωκεῖς 294, 2.
 Χαβρίας 72, 22. ὑπὲρ Χα-
 βρίου 384, 6.
 Χαιρήμων 312, 29. 398, 13.
 Χάρης 156, 10. 382, 7.
 432, 33. τὰ Χάρητι πεπρα-
 γμένα 384, 2.

Χάρις 218, 17.

Χάρων ὁ τέκτων 436, 31.

Χείλων 218, 15. τὸ χειλώνειον
244, 4.

Χῖοι 298, 13.

χλευάζειν 180, 33.

χλευαστός 126, 29. 214, 9.

Χοιρίλος 408, 4.

χρηστοθήτης 280, 17.

χρηστοφιλία 48, 20.

ψευδομαρτυριῶν ἀλίσκεται
148, 12.

ψιλος, ψιλοῖς λόγοις 338, 14.
340, 33.

ψυχρός, τὰ ψυχρὰ 346, 34.

«Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ»

έκδόσεις Ε. & Μ. Ζαχαροπούλου Ε.Π.Ε.

Ἀθήνα

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

1. ΠΛΑΤΩΝ:
Σοφιστής
Μετάφραση Δ. ΓΛΗΝΟΣ
 2. ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ:
Μήδεια - Κύκλωψ - Ἄλκηστις
Μετάφραση Π. ΛΕΚΑΤΣΑΣ
 3. ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ:
Ἴππης - Νεφέλες
Μετάφραση
Δ. ΦΩΤΙΑΔΗΣ - Κ. ΒΑΡΝΑΛΗΣ
 4. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ:
Κορινθιακά
Μετάφραση Γ. ΚΟΡΔΑΤΟΣ
 5. ΠΛΑΤΩΝ
Πολιτεία Α'. τ.
Μετάφραση Ι. ΓΡΥΠΑΡΗΣ
 6. ΣΟΦΟΚΛΗΣ:
Ἄντιγόνη - Ἥλέκτρα - Αἴας
Μετάφραση Κ. ΜΑΝΟΣ,
Κ. ΤΑΜΒΑΚΗΣ, Ζ. ΣΙΔΕΡΗΣ
 7. ΠΛΑΤΩΝ:
Πολιτεία Β'. τ.
Μετάφραση Ι. ΓΡΥΠΑΡΗΣ
 8. ΑΙΣΧΥΛΟΣ
Χοηφόροι - Εὐμενίδες
Μετάφραση ΕΡ. ΧΑΤΖΗΑΝΕΣΤΗΣ
 9. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ:
Μεσσηνιακά - Λακωνικά
Μετάφραση Γ. ΚΟΡΔΑΤΟΣ
 10. ΟΜΗΡΟΣ:
Ἰλιάδα Α'. τ.
Μετάφραση Ζ. ΣΙΔΕΡΗΣ
 11. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ:
Περὶ Ψυχῆς - Μικρά Φυσικά
Μετάφραση Β. ΤΑΤΑΚΗΣ -
Ν. ΣΩΤΗΡΑΚΗΣ - Α. ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ
 12. ΟΜΗΡΟΣ:
Ἰλιάδα Β'. τ.
Μετάφραση Ζ. ΣΙΔΕΡΗΣ
 13. ΠΛΑΤΩΝ:
Φαίδων - Πρωταγόρας
Μετάφραση Ε. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ
Β. ΤΑΤΑΚΗΣ
 14. ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ:
Ἡρακλείδα - Ἰφιγένεια ἐν Αὐ-
λίδι - Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις
- Μετάφραση Π. ΛΕΚΑΤΣΑΣ -
Θ. ΣΤΑΥΡΟΥ
 15. ΠΛΑΤΩΝ:
Συμπόσιο - Κριτίας
Μετάφραση Β. ΔΕΔΟΥΣΗΣ -
Γ. ΚΟΡΔΑΤΟΣ
 16. ΣΟΦΟΚΛΗΣ:
Οἰδίπους Τύραννος - Οἰδίπους
ἐπὶ Κολωνῶ
Μετάφραση Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ -
Κ. ΘΡΑΚΙΩΤΗΣ
 17. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ:
Ἀθηναίων Πολιτεία
Μετάφραση Κ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑΣ
 18. ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ:
Εἰρήνη - Πλοῦτος
Μετάφραση Κ. ΒΑΡΝΑΛΗΣ
 19. ΟΜΗΡΟΣ:
Ἰλιάδα Α'. τ.
Μετάφραση Ο. ΚΟΜΝΗΝΟΥ -
ΚΑΚΡΙΔΗ
 20. ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ:
Τρωάδες - Βάκχαι - Φοίνισσαι
Μετάφραση Π. ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗΣ -
Κ. ΦΡΙΛΙΓΓΟΣ
 21. ΟΜΗΡΟΣ:
Ἰλιάδα Β'. τ.
Μετάφραση Ο. ΚΟΜΝΗΝΟΥ -
ΚΑΚΡΙΔΗ
 22. ΣΟΦΟΚΛΗΣ:
Φιλοκτήτης
Μετάφραση Κ. ΚΟΥΡΑΒΕΛΟΣ
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ
Βάτραχοι
Μετάφραση Α. ΜΕΛΑΧΡΙΝΟΣ
 23. ΟΜΗΡΟΣ:
Ἰλιάδα Γ'. τ.
Μετάφραση Ο. ΚΟΜΝΗΝΟΥ
ΚΑΚΡΙΔΗ
 24. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ:
Πελοποννησιακός Πόλεμος Α'. τ.
Μετάφραση Π. ΞΙΦΑΡΑΣ
 25. ΞΕΝΟΦΩΝ:
Κύρου Παιδεία Α'. τ.
Μετάφραση Σ. ΤΖΟΥΜΕΛΕΑΣ
 26. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ:
Πελοποννησιακός Πόλεμος Α'. τ.
Μετάφραση Π. ΞΙΦΑΡΑΣ

27. ΠΛΑΤΩΝ

Ἄπολογία - Φαῖδρος - Ἴππαρχος
Μετάφραση Κ. ΚΟΥΡΑΒΕΛΟΣ -
Ν. ΑΧΕΙΜΑΣΤΟΣ - Π. ΠΕΤΡΙΔΗΣ

28. ΞΕΝΟΦΩΝ

Κύρου Παιδεία Β' τόμος Μετά-
φραση ΣΤ. ΤΖΟΥΜΕΛΕΑΣ

29. ΠΛΑΤΩΝ

Ἄλκιβιάδης Α - Πολιτικός
Μετάφραση Β. ΤΑΤΑΚΗΣ - ΗΛ.
ΛΑΓΙΟΣ

30. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ -**ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ**

Θεμιστοκλής - Κάμιλλος, Περι-
κλής - Φάβιος Μάξιμος

Μετάφραση Θ.Γ. ΠΑΠΑΚΩΝ-
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

31. ΑΙΣΧΥΛΟΣ

Προμηθεύς Δεσμώτης - Ἄγα-
μέμνων

Μετάφραση Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ - ΕΡΡ.
ΧΑΤΖΗΑΝΕΣΤΗΣ

32. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ -**ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ**

Σόλων - Ποπλικόλας, Τιμολέων -
Αἰμίλιος Παῦλος

Μετάφραση Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

33. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Πελοποννησιακός πόλεμος Γ'
τόμος

Μετάφραση Π. ΞΙΦΑΡΑΣ

Μετάφραση στη δημοτική ΒΑΣ.
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

34. ΠΛΑΤΩΝ

Λάχης - Μένων - Παρμενίδης

Μετάφραση Β. ΤΑΤΑΚΗΣ - ΗΛ.
ΛΑΓΙΟΣ

35. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ

Ἴλιακά

Μετάφραση Ν. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ

36. ΑΙΣΧΥΛΟΣ

Πέρσαι - Ἐπτά ἐπὶ Θήβαις

Μετάφραση Κ. ΤΑΜΒΑΚΗΣ

Τ. ΜΠΑΡΛΑΣ**37. ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ**

Ἴππόλυτος - Ἴων.

Μετάφραση Κ. ΚΟΝΤΟΣ -

Ν. ΠΟΡΙΩΤΗΣ**38. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ**

Δημοσθένης - Κικέρων, Ἄλκιβι-
άδης - Κοριοιανός

Μετάφραση Θ.Γ. ΠΑΠΑΚΩΝ-
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

39. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ

Ἄττικά

Μετάφραση Ν. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ

40. ΠΛΑΤΩΝ

Κρατύλος - Εὐθύδημος

Μετάφραση ΗΛ. ΛΑΓΙΟΣ

41. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Πελοποννησιακός Πόλεμος Δ'
τόμος

Μετάφραση Π. ΞΙΦΑΡΑΣ

Μετάφραση στη δημοτική ΒΑΣ.
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

42. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

Φιλοποίμην - Τίτος, Πελοπίδας -
Μάρκελλος

Μετάφραση Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

43. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ

Φωκικά

Μετάφραση Ν. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ

44. ΠΛΑΤΩΝ

Θεαίτητος - Ἄντερασταί Θε-
άγης

Μετάφραση Β. ΤΑΤΑΚΗΣ - Π.
ΠΕΤΡΙΔΗΣ

45. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

Πελοποννησιακός Πόλεμος τό-
μος Ε'

Μετάφραση Π. ΞΙΦΑΡΑΣ

Μετάφραση στη δημοτική ΒΑΣ.
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

46. ΠΛΑΤΩΝ

Φίληθος - Κρίτων

Μετάφραση Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ -
Κ. ΑΡΑΠΟΠΟΥΛΟΣ

47. ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ

Ἔργα (τόμος Α)

Μετάφραση Δ. ΜΑΝΟΣ - Δ. ΖΑ-
ΓΟΡΙΤΗΣ

48. ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ

Ἔργα (τόμος Β)

Μετάφραση Δ. ΖΑΓΟΡΙΤΗΣ

49. ΗΡΟΔΟΤΟΣ

Μούσαι, τόμος Α'

Μετάφραση ΕΥ. ΠΑΝΕΤΣΟΣ

50. ΠΛΑΤΩΝ**51. ΠΛΑΤΩΝ**

Τίμαιος

Μετάφραση Θ. ΒΛΥΖΙΩΤΗΣ - Χ.
ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

52. ΠΛΑΤΩΝ

Γοργίας

Μετάφραση ΣΤ. ΤΖΟΥΜΕΛΕΑΣ

ΑΘΗΝΑ: Ἀρσάκη 6 - τηλ. 3233271, 3247791